

ISSN 2222-4459 (Print)
ISSN 2311-116X (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«БІЗНЕС ІНФОРМ»
№ 11 '2014 г. (442)

Періодичність 1 раз на місяць

Видається з січня 1992 р.

Свідоцтво про реєстрацію

КВ №19905-9705 ПР від 02.04.2013 р.

ЗАСНОВНИКИ:

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
НАН УКРАЇНИ (ХАРКІВ)

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВИДАВЕЦЬ:

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: д-р екон. наук, проф.

В. С. Пономаренко

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф.

М. О. Кизим

Випусковий редактор: канд. екон. наук,
доцент

В. Є. Хаустова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р екон. наук, проф.

Алексєєв І. В. (Львів)

д-р екон. наук, проф.

Амосов О. Ю. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Благуни І. С. (Івано-Франківськ)

д-р екон. наук, проф.

Гізатуллин Х. Н. (Єкатеринбург, Росія)

канд. екон. наук, проф.

Гонда В. (Братислава, Словачія)

д-р екон. наук, проф.

Жуковський М. (Люблін, Польща)

д-р екон. наук, проф.

Заруба В. Я. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Іванов Ю. Б. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Клебанова Т. С. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Ковальчук К. Ф. (Дніпропетровськ)

д-р екон. наук, проф.

Орлов П. А. (Харків)

д-р екон. наук, проф.

Погорлецький О. І. (С.-Петербург, Росія)

д-р екон. наук, проф.

Христиановський В. В. (Донецьк)

д-р філософії (економіка)

Шоша Жан-Юг (Ліон, Франція)

**У журналі можуть друкуватися основні
результати дисертаційних робіт
з економічних наук**

Журнал реферується у загальнодержавній
реферативній базі даних «Україніка наукова» та
в українському реферативному журналі «Джерело»

ЖУРНАЛ «БІЗНЕС ІНФОРМ» ПРЕДСТАВЛЕНО В МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ ДАНИХ, РЕПОЗИТОРІЯХ І ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США);
- Research Papers in Economics (США);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Index Copernicus (Польща);
- Directory of Open Access Journals;
- CiteFactor (США);
- Academic Journals Database (Швейцарія);
- Research Bible (Японія);
- Соціонет (Росія);
- Open Academic Journals Index;
- GetInfo (Німеччина);
- BASE (Німеччина);
- OpenAIRE (Європейський Союз);
- SUNCAT Union Catalogue (Велика Британія);
- COPAC Union Catalogue (Велика Британія);
- J-Gate (Індія);
- Open Access Library;
- Scientific Indexing Services;
- Advanced Science Index;
- Академия Google (США);
- InfoBase Index;
- WorldCat

З ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ, В ЯКИХ МОЖУТЬ ПУБЛІКУВАТИСЯ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЙНИХ РОБІТ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ ДОКТОРА ТА КАНДИДАТА НАУК

(Затверджено постановою президії ВАК України від 16.12.2009 р. № 1-05/6)

Журнал «Бізнес Інформ» (Харківський національний економічний
університет МОН України, НДЦ індустріальних проблем розвитку
НАН України)

Бюлетень ВАК України, № 1, 2010

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Мороз О. В., Несен А. М., Філатова А. С. До питання методології дослідження сучасних ринків..... 8

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Далевська Н. М. Напрями функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки..... 14

Губа М. О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення..... 19

Кононенко Я. В. Економічна ефективність ЗЕД харківського косметичного кластера..... 24

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Кирилюк А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України..... 30

Хаустова В. Є., Ялдин І. В. Промислова політика: її сутність та значення..... 36

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Белікова Н. В., Омаров Ш. А. Проблеми формування системи державної підтримки розвитку регіонів у країнах ЄС..... 43

Пашкевич М. С., Чуриканова О. Ю. Вплив парадигми когнітивістики на формування регіональної політики: якісний аналіз досліджень вчених України та РФ..... 48

Кутідзе А. С. Визначення стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону..... 53

Писаревський І. М., Войченко К. К. Підвищення туристського потенціалу міст на основі формування туристського кластера регіону (світовий і національний досвід)..... 58

Байцим В. Ф. Напрямки та джерела інвестування в сталий енергетичний розвиток міст з точки зору показників соціально-економічного розвитку міських територій та підвищення рівня якості життя..... 64

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Солнцев С. О., Гнітецький Є. В. Особливості функціонування та інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку	69
Волощук Л. О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління	75
Пилипенко Б. Г. Формування моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва в Україні	80
Копішинська К. О. Дорожня карта як інструмент визначення стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування	88

ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Вовчак О. Д., Надієвць Л. М. Особливості інвестиційної діяльності банків як фінансових посередників в Україні	94
---	----

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Підхонний О. М. Критерії ідентифікації фінансових пірамід і моделювання їх функціонування	102
Федорчак О. Є. Ретроспективне економічне оцінювання механізмів залучення інвестицій на підприємство	108

ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ

Пустовгар С. А. Визначення компліментарних і деструктивних факторів зовнішнього середовища та оцінка їх впливу на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств в Україні	114
--	-----

ЕКОНОМІКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА АПК

Білик І. В. Дослідження динаміки зайнятості та рівня заробітної плати в аграрному секторі економіки України	119
Погріщук Г. Б. Агроекологічний розвиток у системі ефективного функціонування національного господарського комплексу на інноваційній основі	125
Бабенко В. О. Концепція економіко-математичного моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств АПК	130

ЕКОНОМІКА БУДІВНИЦТВА

Мороз О. В., Воловодюк С. С. Опис моделі галузевого впливу на стан ринку	134
--	-----

ЕКОНОМІКА ТРАНСПОРТУ І ЗВ'ЯЗКУ

Палант О. Ю. Огляд методів обстеження пасажиропотоків	142
---	-----

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Гринкевич С. С., Гураль Н. Р. Обґрунтування концептуальних підходів до структуризації трудового потенціалу торговельного підприємства	149
Мігус І. П., Андрієнко В. М. П'ятирівневий нагляд за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві	154
Димніч О. В. Сучасний стан системи пенсійного забезпечення громадян України	159
Бережна Ю. В. Концепція державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні	166

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

Шуміло О. С. Динаміка сучасного розвитку підприємств роздрібною торгівлі в Україні	171
Чепурда Л. М. Еволюція поняття «послуга» в аспекті сучасних тенденцій розвитку невиробничої сфери обслуговування	177

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61001, Харків,
пров. Інженерний, 1а,
Бібліотечний корп., 2 пов., к. 203
Тел./факс ((057) 702-08-67
e-mail: biz_inf@ukr.net
www.business-inform.net

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61001, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс (057) 703-40-21, 732-09-59

ПІДПИСКА:

- у Видавця;
- **Агентство «Меркурій»:**
49056, Дніпропетровськ,
Набережна Леніна, 15-а, оф. 39.
Тел. (056) 744-16-61,
744-72-87, 778-52-85

Науковий журнал

БІЗНЕС ІНФОРМ БИЗНЕС ИНФОРМ BUSINESS INFORM

Видається 1 раз на місяць

Мова видання – українська, російська,
англійська

Рекомендовано до друку рішеннями
вченої ради ХНЕУ № 4 від 17.11.2014 р.
вченої ради НДЦ ІПР НАНУ
№ 11 від 21.11.2014 р.

Здано до набору 24.10.2014 р.

Підписано до друку 21.11.2014 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 44,0. Обл.-вид. арк. 57,2.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК»

Замовлення № 748. Наклад 300 прим.

© БІЗНЕСІНФОРМ, 2014

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Сумець О. М. Методичний аспект визначення загальних поточних логістичних витрат на здійснення логістичної діяльності підприємства.....	182
Краснокутська Н. С., Круглова О. А., Михайлова Л. А. Аналіз чутливості ефективності діяльності підприємства до змін рівня використання його ресурсного потенціалу.....	188
Ареф'єв С. О. Дослідження механізму досягнення цілей реструктуризації аеропортів.....	194
Цибулько Д. І., Фартушняк О. В. Формування системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств.....	201
Котлярова В. Г. Дослідження впливу галузевих особливостей коксохімічного підприємства на формування вимог до управління матеріальними потоками.....	207
Косарева І. П., Невдачина О. І. Визначення сутності поняття стратегії фінансово-векторного розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах.....	211

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

Дріга О. П. Сек'юритизація: аналіз поняття та сутності в контексті бухгалтерського обліку.....	216
Михальська В. В. Методика обліку забезпечення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва.....	221
Біляр А. І. Відповідність звітності сільськогосподарських підприємств запитам управління власністю.....	227
Макурін А. А. Проблеми облікового забезпечення господарських операцій в контексті євроінтеграції України.....	233

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ І КРЕДИТ

Дмитришин А. І., Благун І. І. Розробка механізму формування стратегій управління банківською системою України.....	238
Шаблиста Л. М. Концентрація власного капіталу підприємств як необхідна передумова фінансового забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки.....	246
Ватаманюк О. С. Великі платники податків: природа економічної діяльності та перспективи розвитку.....	252

Скоп Є. М., Шоломицький Ю. В. Особливості формування вартості міжбанківських кредитів в Україні.....	257
Маслова А. Ю., Мусієнко О. М., Мягкий Р. Г. Бюджетування як інструмент підвищення ефективності управління діяльністю банку.....	263
Тимошенко І. В. Процес демутуалізації товариств взаємного страхування та страхових кооперативів на міжнародних ринках страхових послуг.....	269
Юхименко Т. В. Принципи та критерії інноваційного розвитку банківського сектора економіки.....	274
Воротинцев М. М. Аналіз динаміки та актуальності наукових досліджень у сфері оцінки ризику кредитування фінансових установ.....	280
Данканіч О. М. Фінансове забезпечення в аспекті регіоналізації розвитку вищої освіти.....	286

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Касич А. О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств.....	290
Морщенок Т. С. Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку підприємства.....	295
Саричев Д. О. Оцінювання зрілості та збалансованості розвитку процесів управління проектами на вітчизняних підприємствах.....	303
Цапенко В. Ю. Економічна поведінка підприємств як основа для прийняття управлінських рішень.....	313
Матющенко С. С. Інтелектуальний капітал у сучасних економічних умовах: значення, структура, облік та оцінка... ..	318
Лебединська О. С. Особливості технології проведення аудиту персоналу на підприємстві.....	323
Паласюк Б. М. Вплив стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості на логістику.....	327
Третяк О. П. Роль менеджменту персоналу у формуванні та використанні трудового потенціалу медичних закладів	331
Солнцева Н. В., Швець Є. В., Бойко К. О. Особливості використання людського фактора у формуванні стратегічного потенціалу підприємства.....	337
Коновалова С. О. Інструменти електронного маркетингу в системі просування освітніх послуг.....	342
Борисенко О. Є., Елькаді М., Онуфрієнко Н. Л. Удосконалення маркетингового процесу підприємства машинобудівної галузі на основі досвіду іноземної компанії.....	346

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Мороз О. В., Несен Л. Н., Филатова Л. С. К вопросу методологии исследования современных рынков 8

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Далевская Н. М. Направления функциональной трансформации субъектов международных отношений при условиях глобализации мировой экономики..... 14
Губа М. А. Место таможенной безопасности государства среди основных составляющих её обеспечения..... 19
Кононенко Я. В. Экономическая эффективность ВЭД харьковского косметического кластера..... 24

МЕХАНИЗМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

Кирилюк А. А. Государственное регулирование монополизированных рынков Украины 30
Хаустова В. Е., Ялдин И. В. Промышленная политика: её суть и значение..... 36

РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Беликова Н. В., Омаров Ш. А. Проблемы формирования системы государственной поддержки развития регионов в странах ЕС 43
Пашкевич М. С., Чуриканова Е. Ю. Влияние парадигмы когнитивистики на формирование региональной политики: качественный анализ исследований ученых Украины и РФ 48
Кутидзе Л. С. Определение стратегических доминант эффективного использования экспортного потенциала региона..... 53
Писаревский И. М., Войтенко К. К. Повышение туристского потенциала городов на основе формирования туристского кластера региона (мировой и национальный опыт) 58
Байцим В. Ф. Направления и источники инвестирования в устойчивое энергетическое развитие городов с точки зрения показателей социально-экономического развития городских территорий и повышения качества жизни 64

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Солнцев С. А., Гнивецкий Е. В. Особенности функционирования инновационного развития предприятий в рамках технопарка..... 69
Волощук Л. А. Инновационное развитие промышленного предприятия: сущность и проблемы аналитического обеспечения в условиях индикативного управления 75
Пилипенко Б. Г. Формирование модели государственной поддержки развития венчурного предпринимательства в Украине 80
Копишинская Е. А. Дорожная карта как инструмент определения стратегии инновационного развития предприятий машиностроения 88

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Вовчак О. Д., Надиевец Л. М. Особенности инвестиционной деятельности банков как финансовых посредников в Украине ... 94

ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

Пидхонный О. М. Критерии идентификации финансовых пирамид и моделирование их функционирования 102

Федорчак А. Е. Ретроспективное экономическое оценивание механизмов привлечения инвестиций на предприятие..... 108

ЭКОНОМИКА ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Пустовгар С. А. Определение комплиментарных и деструктивных факторов внешней среды и оценка их влияния на риск финансовой неплатежеспособности металлургических предприятий в Украине 114

ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И АПК

Билык И. В. Исследование динамики занятости и уровня заработной платы в аграрном секторе экономики Украины..... 119
Погришук Г. Б. Агроэкологическое развитие в системе эффективного функционирования национального хозяйственного комплекса на инновационной основе..... 125
Бабенко В. А. Концепция экономико-математического моделирования в управлении инновационными процессами перерабатывающих предприятий АПК 130

ЭКОНОМИКА СТРОИТЕЛЬСТВА

Мороз О. В., Воловодюк С. С. Описания модели отраслевого влияния на состояние рынка..... 134

ЭКОНОМИКА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ

Палант А. Ю. Обзор методов обследования пассажиропотоков 142

ЭКОНОМИКА ТРУДА И СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА

Гринкевич С. С., Гураль Н. Р. Обоснование концептуальных подходов к структуризации трудового потенциала торгового предприятия 149
Мигус И. П., Андриенко В. Н. Пятиуровневый надзор за состоянием системы управления безопасностью труда на строительном предприятии..... 154
Дымнич О. В. Современное состояние системы пенсионного обеспечения граждан Украины..... 159
Бережная Ю. В. Концепция государственного регулирования сферы здравоохранения в Украине 166

ЭКОНОМИКА ТОРГОВЛИ И УСЛУГ

Шумило О. С. Динамика современного развития предприятий розничной торговли в Украине..... 171
Чепурда Л. М. Эволюция понятия «услуга» в аспекте современных тенденций развития непродовольственной сферы обслуживания 177

ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЯ

Сумец А. М. Методический аспект определения общих логистических затрат на осуществление логистической деятельности предприятия..... 182
Краснокутская Н. С., Круглова Е. А., Михайлова Л. А. Анализ чувствительности эффективности деятельности предприятия к изменению уровня использования его ресурсного потенциала..... 188
Арефьев С. О. Исследование механизма достижения целей реструктуризации аэропортов 194
Цыбулько Д. И., Фартушняк О. В. Формирование системообразующих показателей оценки эффективности технического перевооружения промышленных предприятий .. 201

Котлярова В. Г. Исследование влияния отраслевых особенностей коксохимического предприятия на формирование требований к управлению материальными потоками.....	207
Косарева И. П., Невдачина О. И. Определение сущности понятия стратегии финансово-векторного развития предприятий машиностроения в современных условиях.....	211

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЁТ И АУДИТ

Дрига О. П. Секьюритизация: анализ понятия и сущности в контексте бухгалтерского учета.....	216
Михальская В. В. Методика учета обеспечения расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства.....	221
Бияр А. И. Соответствие отчетности сельскохозяйственных предприятий запросам управления собственностью.....	227
Макурин А. А. Проблемы учетного обеспечения хозяйственных операций в контексте евроинтеграции Украины.....	233

ФИНАНСЫ, ДЕНЕЖНЫЙ ОБОРОТ И КРЕДИТ

Дмитришин Л. И., Благун И. И. Разработка механизма формирования стратегий управления банковской системой Украины.....	238
Шаблестая Л. Н. Концентрация собственного капитала предприятий как необходимая предпосылка финансового обеспечения структурной модернизации реального сектора экономики.....	246
Ватаманюк О. С. Крупные налогоплательщики: природа экономической деятельности и перспективы развития.....	252
Скок Е. Н., Шоломицкий Ю. В. Особенности формирования стоимости межбанковских кредитов в Украине.....	257
Маслова А. Ю., Мусиенко Е. Н., Мягкий Р. Г. Бюджетирование как инструмент повышения эффективности управления деятельностью банка.....	263
Тимошенко И. В. Процесс демутиализации обществ взаимного страхования и страховых кооперативов на международных рынках страховых услуг.....	269

Юхименко Т. В. Принципы и критерии инновационного развития банковского сектора экономики.....	274
Воротынцев М. М. Анализ динамики и актуальности научных исследований в сфере оценки риска кредитования финансовых учреждений.....	280
Данканич Е. М. Финансовое обеспечение в аспекте регионализации развития высшего образования.....	286

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

Касич А. А. Воплощение концепции стратегического управления в практику отечественных предприятий.....	290
Морщенок Т. С. Теоретические аспекты управления бизнес-процессами в контексте реализации стратегии развития предприятия.....	295
Сарычев Д. А. Оценивание зрелости и сбалансированности развития процессов управления проектами на отечественных предприятиях.....	303
Цапенко В. Ю. Экономическое поведение предприятий как основа для принятия управленческих решений.....	313
Матющенко С. С. Интеллектуальный капитал в современных экономических условиях: значение, структура, учет и оценка.....	318
Лебединская Е. С. Особенности технологии проведения аудита персонала на предприятии.....	323
Паласюк Б. М. Влияние стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности на логистику.....	327
Третьяк Е. П. Роль менеджмента персонала в формировании и использовании трудового потенциала медицинских учреждений.....	331
Солнцева Н. В., Швец Е. В., Бойко Е. А. Особенности использования человеческого фактора в формировании стратегического потенциала предприятия.....	337
Коновалова С. А. Инструменты электронного маркетинга в системе продвижения образовательных услуг.....	342
Борисенко Е. Е., Элькади М., Онуфриенко Н. Л. Усовершенствование маркетингового процесса предприятия машиностроительной отрасли на основе опыта иностранной компании.....	346

CONTENT

ECONOMIC THEORY

Moroz O. V., Nesen L. M., Filatova L. S. On the Question of Methodology of Studying the Modern Markets 8

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Dalevska N. M. Directions of Functional Transformation of International Entities within Globalized World Economy..... 14

Guba M. O. Place of Customs Security of the State Among the Main Constituents of its Ensuring 19

Kononenko Ia. V. Economic Efficiency of Foreign Economic Activities of the Kharkiv Cosmetics Cluster 24

MECHANISMS OF REGULATION OF THE ECONOMY

Kyrylyuk A. O. State Regulation of Monopolized Markets in Ukraine 30

Хаустова В. Є., Ялдин І. В. Промислова політика: її сутність та значення 36

REGIONAL ECONOMY

Bielikova N. V., Omarov Sh. A. Problems of Formation of the System of State Support of Development of Regions in the EU Member States..... 43

Pashkevych M. S., Churikanova O. Yu. Influence of Cognitive Paradigm on the Formation of Regional Policy: Qualitative Analysis Based on Researches of Scientists in Ukraine and in Russian Federation..... 48

Kutidze L. S. Definition of Strategic Keynotes of the Effective Use of the Export Potential of Region 53

Pisarevsky I. M., Voitenko K. K. Increase of the Tourism Potential of Cities through Formation of the Region's Tourism Cluster (on the Basis of Worldwide and National Experience)..... 58

Baitsym V. F. Destinations and Sources of Investment into the Sustainable Energy Development of Cities in Terms of the Indicators of Socio-Economic Development of Urban Areas and of Improving the Quality of Life 64

INNOVATIVE PROCESSES

Solntsev S. O., Gnitetskyi Ie. V. Features of Functioning of Innovative Development of Enterprises within the Frame of Technology Park..... 69

Voloshchuk L. A. Innovative Development of Industrial Enterprise: Substance and Problems of Analytical Support under Conditions of Indicative Management 75

Pylypenko B. G. Formation of Model of State Support of the Development of Venture Enterprise in Ukraine..... 80

Kopishynska K. O. Road Map as a Tool to Determine the Strategy of Innovative Development of the Machine-Building Enterprises 88

INVESTMENT PROCESSES

Vovchak O. D., Nadievtvs L. M. Peculiarities of the Investment Activities of Banks as Financial Intermediaries in Ukraine 94

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING

Pidkhomnyi O. M. Criteria for Identification of Financial Pyramid Schemes and Simulating of their Functioning..... 102

Fedorchak O. E. Retrospective Economic Evaluation of Mechanisms for Attracting Investments to the Enterprise..... 108

ECONOMICS OF INDUSTRY

Pustovgar S. A. Determination of Complimentary and Destructive Environmental Factors, Evaluation of their Influence on the Risk of Financial Insolvency for the Metallurgical Enterprises of Ukraine..... 114

AGRICULTURAL ECONOMICS AND AGRIBUSINESS

Bilyk I. V. Study of the Dynamics of Employment and Salary Scales in the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine..... 119

Pogrischuk G. B. Agro-ecological Development in the System of Effective Functioning of the National Economic Complex on the Innovation Basis 125

Babenko V. O. Conception of the Economic-Mathematical Modeling in Management of Innovation Processes of the Processing Enterprises of the Agro-Industrial Complex..... 130

ECONOMICS OF CONSTRUCTION

Moroz O. V., Volovodyuk S. S. Description of the Model of Sectoral Influence on the State of Market 134

ECONOMICS OF TRANSPORT AND COMMUNICATIONS

Palant O. Yu. Review of Methods for Inspection of Passenger Flows 142

LABOUR ECONOMICS AND SOCIAL POLICY

Hrynkevych S. S., Gural N. R. Substantiation of Conceptual Approaches to the Structuring of the Labor Potential of Trade Enterprise 149

Mihus I. P., Andrienko V. M. Five-Levels-Supervision over the Labor Safety Management System at Construction Enterprise..... 154

Dymnich O. V. Current State of System of Pension Maintenance of Citizens of Ukraine..... 159

Berezhna Yu. V. Conception of State Regulation in the Public Health Sector of Ukraine..... 166

ECONOMICS OF TRADE AND SERVICES

Shumilo O. S. Dynamics of Contemporary Development of the Retail Trade Enterprises in Ukraine..... 171

Chepurda L. M. Evolution of Notion of «Service» in the Aspect of Contemporary Trends in the Non-Production Sphere 177

ECONOMICS OF ENTERPRISE

Sumets A. M. Methodical Aspect of Definition of General Logistic Expenditures for Logistic Activities of Enterprise..... 182

Krasnokutska N. S., Kruhlova O. A., Mykhailova L. A. Analysis of Sensitivity of Efficiency of the Enterprise Activity as to the Changed Level of Use of its Resource Potential	188
Arefiev S. O. Exploring of the Mechanism of Achieving the Objectives of Airports Restructuring	194
Tsybulko D. I., Fartushnyak O. V. Formation of Strategic Indicators for Evaluation of Efficiency of Technical Re-Equipment of Industrial Enterprises.....	201
Kotlyarova V. G. Study of the Influence of Industry Characteristics of Coking Enterprise on the Forming of Requirements for the Material Flow Management	207
Kosareva I. P., Nevdachyna O. I. Determining of Substance of the Notion of Financial-Vector Strategy of Development of the Machine-Building Enterprises in the Present Context.....	211

ACCOUNTING AND AUDITING

Driha O. P. Securitization: an Analysis of the Notion and Substance in the Context of Accounting	216
Mykhal's'ka V. V. Method of Record Keeping to Ensure Expenditures on Resumption of Usefulness of the Horticultural Long-Term Biological Assets	221
Biliar A. I. Suitability of Financial Reporting of Agricultural Businesses for Property Management Requirements	227
Makurin A. A. Problems of the Accounting of Economic Operations in the Context of European Integration of Ukraine	233

FINANCE, MONEY CIRCULATION AND CREDIT

Dmitrishin L. I., Blahun I. I. Development of a Mechanism of the Formation of Strategies for Management of the Banking System in Ukraine	238
Shablista L. M. Concentration of Equity Capital of Enterprises as a Necessary Precondition to Financial Ensuring of Modernization of Structure of the Real Sector of the Economy.....	246
Vatamaniuk O. S. Large Taxpayers: the Nature of Economic Activity and the Prospects for Development.....	252
Skok Ie. M., Sholomytskyi Yu. V. Characteristics of Value Formation of the Interbank Credits in Ukraine..	257
Maslova A. Yu., Mysienko O. M., Miagkyi R. H. Budgeting as a Tool to Enhance the Efficiency of Bank Management	263

Tymoshenko I. V. Process of Demutualization of Mutual Insurance Societies and Insurance Cooperatives in the International Market of Insurance Services.....	269
Yukhymenko T. V. Principles and Criteria for the Innovative Development of Banking Sector of the Economy.....	274
Vorotyntsev M. M. Analysis of Dynamics and Relevance of Research in the Field of Estimation of Risks of Extending Credits to Financial Institutions.....	280
Dankanich O. M. Financial Support in Terms of Regionalization of Higher Education	286

MANAGEMENT AND MARKETING

Kasych A. O. Implementation of the Conception of Strategic Management in the Practice of Domestic Enterprises.....	290
Morschenok T. S. Theoretical Aspects of Business Processes Management in the Context of Implementation of the Enterprise Development Strategy	295
Sarychev D. O. Evaluation of Maturity and Balance in the Development of Project Management Processes in Domestic Enterprises.....	303
Tsapenko V. Yu. Economic Behavior of Enterprises as the Basis for Managerial Decision-Making.....	313
Matyushchenko S. S. Intellectual Capital in the Current Economic Conditions: Meaning, Structure, Registration and Evaluation.....	318
Lebedynska O. S. Features of the Technique of Audit of Staff in the Enterprise	323
Palasiuk B. M. Influence of the Distribution Strategies of Pharmaceutical Industry on Logistics.....	327
Tretiak O. P. Role of Management of Staff in the Formation and Use of the Labor Potential of Medical Institutions	331
Solntseva N. V., Shvets E. V., Boiko K. O. Considerations of Use of Human Factor in Forming the Strategic Potential of Enterprise.....	337
Konovalova S. O. E-Marketing Tools in the System of Promotion of Educational Services.....	342
Borisenko O. Ye., Elkadi M., Onufriyenko N. L. Improvement of Marketing Process of the Enterprise of Machine-Building Industry, Based on the Experience of Foreign Company	346

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ РИНКІВ

© 2014 **МОРОЗ О. В., НЕСЕН Л. М., ФІЛАТОВА Л. С.**

УДК 33.012.4

Мороз О. В., Несен Л. М., Філатова Л. С. До питання методології дослідження сучасних ринків

Мета статті полягає в дослідженні основних методологій аналізу законів ринку та формування конкурентного середовища, представлених у світовій економічній науці. Окреслено основні проблеми функціонування сучасних ринків та здійснення регулятивної політики. Узагальнено історію і методологію дослідження інституту ринку, здійснено критичний аналіз основних відомих джерел у даному контексті. Обґрунтовано адекватність основних теорій щодо можливостей вивчення та оптимізації стану ринків. Визначено детермінантну роль теорії недосконалої конкуренції у формуванні сучасних моделей ринку та ринкового регулювання. Представлено опис стану вітчизняного ринку молочної продукції із визначенням основних наявних дисфункцій та з урахуванням особливостей пострадянського економічного простору. Обґрунтовано, що перспективи подальших досліджень полягають у розробці адекватної регулятивної політики та її модернізації з огляду на наявність чітких, суспільно схвалених та економічно обґрунтованих орієнтирів для стимулювання поведінки основних агентів ринків.

Ключові слова: ринок, теорії ринку, дисфункції, конкуренція, стан функціональності.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Мороз Олег Васильович – доктор економічних наук, професор, кафедра менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

Несен Леонід Миколайович – кандидат технічних наук, доцент, кафедра менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

Філатова Любов Сергіївна – асистент, кафедра менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: filatovalyba@gmail.com

УДК 33.012.4

UDC 33.012.4

Мороз О. В., Несен Л. М., Філатова Л. С. К вопросу методологии исследования современных рынков

Цель статьи заключается в исследовании основных методологий анализа законов рынка и формирования конкурентной среды, представленных в мировой экономической науке. Обозначены основные проблемы функционирования современных рынков и осуществления регулятивной политики. Обобщена история и методология исследования института рынка, осуществлен критический анализ основных известных источников в данном контексте. Обоснована адекватность основных теорий о возможностях изучения и оптимизации состояния рынков. Определена детерминантная роль теории несовершенной конкуренции в формировании современных моделей рынка и рыночного регулирования. Представлено описание состояния отечественного рынка молочной продукции с определением основных имеющихся дисфункций и с учетом особенностей постсоветского экономического пространства. Обосновано, что перспективы дальнейших исследований заключаются в разработке адекватной регулятивной политики и ее модернизации, учитывая наличие четких, общественно одобренных и экономически обоснованных ориентиров для стимулирования поведения основных агентов рынков.

Ключевые слова: рынок, теории рынка, дисфункции, конкуренция, состояние функциональности.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Мороз Олег Васильевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винниця, 21021, Украина)

Несен Леонид Николаевич – кандидат технических наук, доцент, кафедра менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винниця, 21021, Украина)

Филатова Любовь Сергеевна – ассистент, кафедра менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винниця, 21021, Украина)

E-mail: filatovalyba@gmail.com

Moroz O. V., Nesen L. M., Filatova L. S. On the Question of Methodology of Studying the Modern Markets

The article is aimed to study the fundamental methodologies for the analysis of laws of the market and competitive environment, according to the world economic science. The main problems of functioning of modern markets and implementation of regulatory policy are outlined. The history and methodology of research regarding the market institute is summarized, a critical analysis of the main known sources in the given context is accomplished. Adequacy of the major theories as to means of studying and optimization of market was grounded. The determinate role of theory of imperfect competition in the formation of modern models of market and market regulation is defined. State of the domestic market of dairy products with defining the main existing dysfunctions and taking into account the peculiarities of post-Soviet economic space are described. The prospects for further research are substantiated as developing of adequate policy and its regulatory modernization, given the existence of clear, publicly endorsed and economically sound guides for stimulating the behavior of basic market agents.

Key words: market, market theories, dysfunctions, competition, state of functionality.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Moroz Oleg V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Management and Modeling in Economics, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

Nesen Leonid M. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Department of Management and Modeling in Economics, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

Filatova Liubov S. – Assistant, Department of Management and Modeling in Economics, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: filatovalyba@gmail.com

У соціально-економічному контексті неочікуваний сценарій розвитку з початку 90-х рр. ХХ ст. пострадянських країн у процесі формування ринкової економіки можна віднести до одного з найбільш значущих феноменів сучасної цивілізації. Термін «неочікува-

ність сценарію розвитку» використаний у даному разі передусім з огляду на складний характер процесу загалом, що проявилось в низці трендів характерних соціально-економічних проблем і трансформації останніх до тривалих усталених тенденцій, вирішення яких залицяється

проблематичним уже більш двох десятиліть. Таким чином, формування ринкової економіки в Україні зокрема стало тим проблемним процесом, який не має й досі належного наукового тлумачення. Існує достатньо аргументована система поглядів на закономірність кризового характеру ринкових трансформацій у величезній кількості країн [1], тобто мова йде про проблему світового рівня. Вочевидь, в економічній теорії немає прямих відповідей на те, чому зазначені трансформації супроводжувалися дисфункціями і що слід робити сьогодні для усунення таких. Питання є цікавим у науковому аспекті, проте, без перебільшення, є життєво важливим у прикладному плані – для долі окремих людей, економік, суспільств. Усе це актуалізує дослідження суті ринку та ринкових відносин як індикатора ефективності по суті априорі безальтернативного вектора суспільного розвитку.

Головна гіпотеза дослідження будувалася на припущенні про відсутність належної наукової теорії і, відповідно, загалом методології адекватного дослідження універсального ринку та окремих реальних ринків, що стало головним фактором низької результативності процесу побудови ринкової економіки на пострадянському просторі й в Україні зокрема; у свою чергу, це закономірно визначило відсутність вірної ідеології реформування та прикладного інструментарію регуляторної політики. Методологія авторів даної статті передбачала необхідність вивчення інституту ринку з позицій теорії недосконалої конкуренції. Безпосередньо метою статті є здійснення узагальнення аргументів на користь залучення згаданої теорії; відповідно до завдань досліджень стали детальний історичний та гносеологічний опис відомих теорій ринку із визначенням обмежень кожної з ідеологій, представлення (популяризація) теорії недосконалої конкуренції відповідно до позиції її фундаторів, а також розгляд проблемних моментів загальної дискусії про адекватність таких теорій на прикладі вітчизняного ринку молочної продукції.

Становлення загальної теорії ринку має певну і достатньо логічну історію. Так, фахівцями у сфері історії економічних вчень окреслено [2], що формування першої ринкової концепції правомірно віднести до епохи пізнього меркантилізму XVI – XVII ст.; відповідно даний концепт було побудовано на визначальній ролі золота та коштовностей як грошових еквівалентів, провідній ролі торгівлі на основі активного торговельного балансу, а також виключно значній ролі держави в регулюванні економічних відносин за критерієм забезпечення протекціонізму національним економікам. Водночас стверджувати про наявність достатньо систематизованих теоретичних розробок на користь саме такої моделі ринку достатньо складно в силу відсутності відповідних наукових робіт із достатньою аргументацією. Тим не менше, меркантилістська модель ринку стала певною «точкою відліку» для подальших наукових пошуків у процесі формування загальної теорії ринку.

Поява у XVII ст. нової ідеології економічного розвитку, сформульованої в постулатах англійської школи класичної політичної економії, стала свого часу по суті альтернативною парадигмою до меркантилізму. Сут-

ність нового погляду полягала, у числі інших моментів, насамперед в ідеології «економічного лібералізму», яка передбачала вільну конкуренцію, вільну торгівлю, вільне ціноутворення та невтручання держави у справи економіки. Історично дана теза була представлена в числі перших у роботах У. Петті [3]. Натомість повне логічне завершення як теоретичний концепт ідеологія розвитку суспільства із «вільним» ринком отримала в роботі А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів» [4]. У подальшому, окрім низки робіт інших учених, теорія вільного ринку стала предметом детального дослідження у роботах Ж.-Б. Сея [5]. Ця точка зору передбачала ідею максимізації основних характеристик ідеології економічного лібералізму як головної умови безкризового і успішного соціально-економічного розвитку. У науковій літературі достатньо акцентовано увагу на ролі «закону ринків» (або закону Сея) і на тому [2], що такий підхід розглядався як безальтернативний до 30-х рр. XX ст. Роботи таких вчених, як С. Сісмонді [6], К. Маркса [7], Ж. Прудона [8] та ін., критичні щодо ідеології економічного лібералізму, у цей період, очевидно, були сприйняті суспільством скоріше як поодинокі маргінальні погляди.

Перегляд ідей економічного лібералізму в інтерпретації класичної політекономії мав місце після Великої депресії 1930-х рр. Нагадаємо, що світова економічна криза 1929 р. не мала по суті наукового пояснення в положеннях політекономії, що і надало поштовх до нових наукових пошуків. У 1933 р., уже після виходу в цілому світових економік із кризи, з'явилися роботи Дж. Робінсон [9] та Е. Чемберліна [10], де було відповідно сформульовано теорії недосконалої та монополістичної конкуренції. У 1936 р. вийшла у світ робота Д. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей» [11], де, так само як і в роботах Дж. Робінсон та Е. Чемберліна, було акцентовано увагу на тому, що реальний ринок функціонує за законами, які не вписуються в модель вільного ринку та економічного лібералізму, і саме тому потребує державного регулювання.

Аналізування розвитку світової економічної науки з цього часу свідчить, що питання моделювання ринку стають провідними. Детальне дослідження визначило формування таких наукових течій, як неота посткейнсіанство [2], неолібералізм [12, 13], інституціоналізм [14] і низка синтезованих доктрин (наприклад, підхід за П. Самуельсоном [15] та ін.). Очевидно, дискусія між цими напрямками точилася саме навколо питань сутності ринків, можливості їхнього регулювання, забезпечення певного оптимального стану та безкризового розвитку. Переважна більшість Нобелівських премій у галузі економіки були надані за дослідження ринків і основ їхнього моделювання.

У країнах із транзитивною економікою питання побудови ринкових відносин логічно ставало в різні часи першочерговими. В Україні теорія ринків вивчалася такими дослідниками, як А. Чухно, Г. Філюк, В. Базилевич, С. Мочерний, Л. Дейнеко, Т. Осташко, В. Точилін та ін. Значення цих робіт полягає, як вважаємо, насамперед у популяризації загальної теорії ринку.

Тим не менше, якими б не були приватні оцінки тих чи інших робіт із питань теорії ринків у новітній економічній історії, фактом є те, що зростання кількості таких робіт супроводжувалося все меншим розумінням сучасного стану ринків, можливості передбачати кризи та ефективно регулювати їхній розвиток. Яскравим прикладом може служити наведений Т. Унковською [16] факт про те, що у 1997 р. зазначену премію отримали Р. Мертон і М. Шоулз («За нові методи оцінки вартості деривативів»), а у 1998 р. хедж-фонд LTCM зазнав катастрофічних втрат, які спровокували кризу цілої мережі фінансових інститутів США при тому, що обидва лауреати входили до ради директорів фонду.

Реальністю сьогодення є і те, що дисфункції процесу формування ринкового середовища у країнах із транзитивною економікою носять практично повсюдний характер із тенденції до загострення відповідних проблем. Звідси можна стверджувати про парадокс сучасної економічної науки, який полягає в інтуїтивному розумінні безальтернативної провідної ролі фактора ринку в суспільному розвитку, з одного боку, а, з іншого, – у відсутності прийнятної – логічної, спрощеної до результативного прикладного застосування – теоретичної бази процесу формування та регулювання сучасного ринку.

Для обґрунтування досліджень методологічного рівня автори вважають за доцільне означити типовий приклад ринкових дисфункцій на прикладі українського ринку молочної продукції. Наведені нижче цифри залучено з офіційних статистичних збірників [17].

Як відомо, виробництво молока в УРСР було однією з основних спеціалізацій в рамках народногосподарського комплексу колишнього СРСР. Відповідно великі обсяги виробництва (24508 тис. т у 1990 р.) досягалися за відносно високим у порівнянні із середніми показниками по СРСР рівнем продуктивності (2863 кг на корову); виробництво було зосереджено на великотоварних фермах у колгоспах і радгоспах (лише 24% виробленого молока у приватному секторі). Галузь мала відносно високу рентабельність, хоча існувала за умови досить високого рівня державних дотацій. Була створена достатньо насичена інфраструктура переробних підприємств. При цьому інтенсивність виробництва (за показниками продуктивності) в УСРС була незрівнянно меншою (приблизно втричі), ніж в економічно розвинутих країнах світу.

Формування ринкової економіки з початку 90-х рр. ХХ ст. безпосередньо вплинуло на галузь. Прямі та опосередковані показники такого впливу можуть бути визначені переважно як негативні. Так, до 2000 р. обсяги виробництва молока та кількість молочної череди зменшилися приблизно двічі. Виробництво перемістилося з великотоварного сектора у приватний, що різко негативно відбилося на показниках якості продукції. Рентабельність галузі, втративши більшість дотацій, скоротилася до усталено збиткового рівня (–23,5% у 1995 р., –6,0% у 1999 р.). Більше половини молокопереробних підприємств припинили свою діяльність. Ризик ефективності виробництва в галузі різко підвищився по мірі зростання залежності від експорту на малопривабливі ринки країн СНД (переважно в Росію). Ще одним супутнім,

але не менш важливим наслідком стало різке зменшення кількості робочих місць на селі – за нашими даними, на прикладі АПК Вінницької області, це скорочення внаслідок згортання тваринництва склало більше 40%.

Спад 1990-х рр. змінився стабілізацією у 2010-х рр., проте про будь-які істотні позитивні зміни після 2010 р. стверджувати складно. До останніх можна віднести поступове зростання продуктивності тварин і підвищення рентабельності в останні роки; позитиви, на думку експертів, були викликані не модернізаціями в галузі, а зростанням цін на продовольство у світі.

Кінцевим результатом дисфункціонального змісту слід визнати наявність яскраво вираженого економічного конфлікту між всіма учасниками даного ринку: 1) виробниками сировини (переважно селянами-одноосібниками); 2) переробниками молока; 3) торговельними мережами; 4) державними інститутами, які мають відношення до галузі. Цей конфлікт проявляється у взаємних претензіях щодо занижених цін на сировину, низьку якість продукції, високу собівартість переробки та реалізації, значно впливають також політичні фактори у здійсненні експорту продукції, а також низький рівень державної підтримки та її ефективності. При цьому всіма учасниками ринку відчувається істотна небезпека по мірі подальшої інтеграції галузі до світових ринків. Таким чином, ситуація, коли практично всі агенти окремого ринку незадоволені існуючим станом, є прямим індикатором дисфункціональності існуючої моделі ринкових відносин.

Зазначене стає ще більш очевидним, коли ринок молочної продукції порівнювати, наприклад, із вітчизняним ринком оліє-жирової продукції. В обох випадках мова йде про наявність величезного потенціалу в Україні, але і стан, і перспективи ринків виглядають діаметрально протилежними, хоча на вихідному етапі початку 1990-х рр. галузі мали приблизно однакові стартові можливості. Зазначена ситуація потребує детального дослідження – методологічного і теоретичного насамперед, що в результаті надасть можливість розробити більш результативну і ефективну стратегію регуляцій.

Методологія (логіка пізнання) дослідження інституту ринку передбачає вибір якогось із відомих (або новостворених) теоретичних концептів у порівнянні з відомими іншими. Вибір методології означає вибір такої позиції з наведенням аргументів на користь саме цього на протиположнішим підходам. Вибір методології не є схоластичним питанням, а означає вибір ідеології погляду на сутність і роль ринку, що в прикладному сенсі означає наявність відповіді на питання про доцільність, можливість, сутність і межі втручання/регулювання ринку. Таким чином, першим є питання означення альтернатив у такому виборі.

У контексті визначення змістовного поля загальної теорії ринку (а звідси – відповідних моделей, які побудовані на інтелектуальному комплексі таких теорій) вважаємо за можливе означення – як принципово окремих – таких методологічних підходів:

1. Меркантилістська модель.
2. Модель вільного ринку А. Сміта і Ж.-Б. Сея.

3. Модель недосконалої/монопольної конкуренції Дж. Робінсон і Е. Чемберліна.

4. Модель Д. Кейнса.

5. Неокейнсіанські моделі.

6. Неоліберальна модель.

7. Інституціональна модель.

Усі інші варіації слід розглядати як клонові до вищевказаних.

У табл. 1 наведено короткий опис зазначених моделей із визначенням основного змісту цих підходів, а також те, як при цьому тлумачиться зміст відповідної регулятивної політики. Слід особливо підкреслити наявність щонайменше окремих логічних змістовних елементів у кожній моделі, які представляють якусь методологічну і прикладну цінність; при цьому всі вони (окрім інституціональної) різною мірою втілювалися у практику в минулому або ж зберігають актуальність.

Так, сьогодні в економічній політиці переважної більшості країн світу втілюється ряд елементів меркантилістської моделі (концепт про активний торговельний баланс, політику протекціонізму і т. ін.); моделі вільного

ринку, кейнсіанська і неокейнсіанська, неоліберальна – склали основу безпосередньої офіційної економічної політики ряду країн у різні часи впродовж достатньо тривалого періоду.

Тим не менше, опис методологічних особливостей цих моделей потребує, як вважаємо, певного змістовного упорядкування. Передусім слід виділити т. зв. «базові» моделі. Під цим терміном розуміємо наявність принципових вихідних методологічних позицій, які в подальшому змінювалися, коригувалися, уточнювалися. До базових моделей слід віднести меркантилістську, модель «вільного ринку» в інтерпретації А. Сміта, а також інституціональну модель (рис. 1). По суті досліджуваного питання, усі наступні теорії та сформовані на їхній базі моделі являють собою похідні варіанти, що методологічно відштовхуються від базових. При цьому слід особливо підкреслити наявність змістовного антагонізму між меркантилістською моделлю та моделлю «вільного ринку», в основі чого лежать альтернативи відповідно політики протекціонізму та економічного лібералізму. Натомість інституціональна модель являє собою скоріше академіч-

Таблиця 1

Аналізування основних моделей ринку за відповідними теоретичними концептами

Формалізовані доктрини	Джерело	Основний зміст доктрини	Зміст детермінованої регулятивної політики
Меркантилістська модель	[2]	Головний критерій ефективності ринку – максимізація грошових потоків у країні, передусім за рахунок торговельних операцій	Створення найбільш можливо сприятливих умов для вітчизняної економіки, у першу чергу – торгівлі, досягнення активного торговельного балансу, всіляке обмеження імпорту
Модель вільного ринку А. Сміта і Ж.-Б. Сея	[4, 5]	Ринок буде завжди закономірно ефективним у силу внутрішнього, практично необмеженого (за умов досягнення необхідного рівня лібералізації) потенціалу	Мінімізація державного втручання в економіку, першочерговий розвиток сфери виробництва, підпорядкована грошова політика
Модель недосконалої/монопольної конкуренції Дж. Робінсон і Е. Чемберліна	[9, 10]	Вільної конкуренції і, відповідно, вільного ринку об'єктивно не існує. Реальний ринок є апріорі недосконалим і побудований на детермінантах наявності певних монопольних характеристик (переваг)	Державне регулювання ринку об'єктивно є необхідним, але за мету повинно мати захист конкурентного середовища та забезпечення певного функціонального стану
Модель Д. Кейнса	[11]	Ринковий механізм є об'єктивно недосконалим. Самовідновлення ринку є обмеженим у силу закономірних диспропорцій щодо обігу грошових і ресурсних потоків	Антикризове державне регулювання (у разі необхідності) з метою забезпечення максимально можливої зайнятості є необхідним
Неокейнсіанські моделі	[2]	Аналогічно до моделі Д. Кейнса	Системне державне регулювання з метою забезпечення високих темпів економічного зростання є необхідним
Неоліберальна модель	[12, 13]	Потенціал ринкових відносин є практично невичерпним, але недосконалим і тому – вразливим	Системне, але обмежене регулювання ринку з метою захисту конкурентного середовища є необхідним
Інституціональна модель	[14]	Ринок, як і всі інші складові суспільства та суспільних відносин, представляє собою набір інститутів. Ефективність соціально-економічних відносин (і ринку) є результатом комбінованого впливу функцій як результату існування таких інститутів	Державні регуляції є необхідними; у своїй основі такі спрямовані на інституційні складові ринку (та економіки і суспільства в цілому) з метою дотримання суспільно схваленої пропорції між узгодженими функціями відповідних інститутів

Джерело: аворське узагальнення вказаних літературних джерел.

ний підхід особливого аналізу ринку, тобто по суті може бути використаним для аргументації на користь будь-якої іншої базової (та інших) моделей.

Методологічна ретроспектива процесу становлення наступних теорій (моделей) ринку по відношенню до базових (I порядку) представлено на *рис. 2*. Такі теорії було поділено за ретроспективою – на моделі відповідно II та III порядку. Таким відображенням ми хотіли насамперед підкреслити те, що методологічно меркантилістська та інституціональна моделі фактично теоретичної спадщини не мали, хоча, як вже згадувалося, окремі змістовні елементи та методи аналізу збереглися або ж достатньо активно використовуються сьогодні. Таким чином, сукупність зазначених відомостей дозволяє стверджувати, що домінуючий на сьогодні варіант

загальної теорії ринку передусім ґрунтується на моделі «вільного ринку» класичної політекономії.

При цьому епохальним по суті етапом стала поява у 30-х рр. XX ст. двох теорій II порядку – Дж. М. Кейнса, яка визначила в подальшому формування свого певного аналогу у вигляді неокейнсіанської моделі, а також теорій недосконалої конкуренції. Хотіли б особливо підкреслити, що під останньою розуміємо дві теорії: недосконалої конкуренції Дж. Робінсона і монополістичної конкуренції Е. Чемберліна. Вважаємо, що за низкою принципових моментів ці дві теорії охоплюють єдине проблемне поле, спростовуючи тезу про наявність як такої «вільної конкуренції» та підкреслюючи, що в реальному середовищі конкуренція недосконалого/монополістичного типу спростовує (а вірніше – уточнює) ці

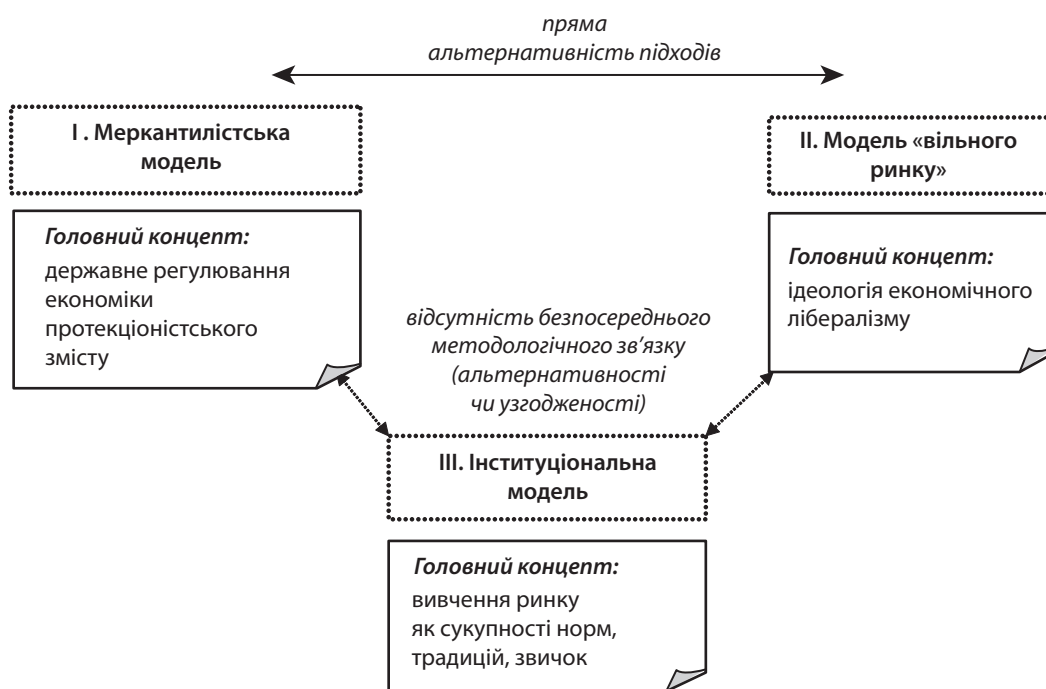

Рис. 1. Опис методології узгодженості базових теорій/моделей ринку

Джерело: авторські дослідження на основі вказаних літературних джерел [2, 4, 5, 9 – 15].

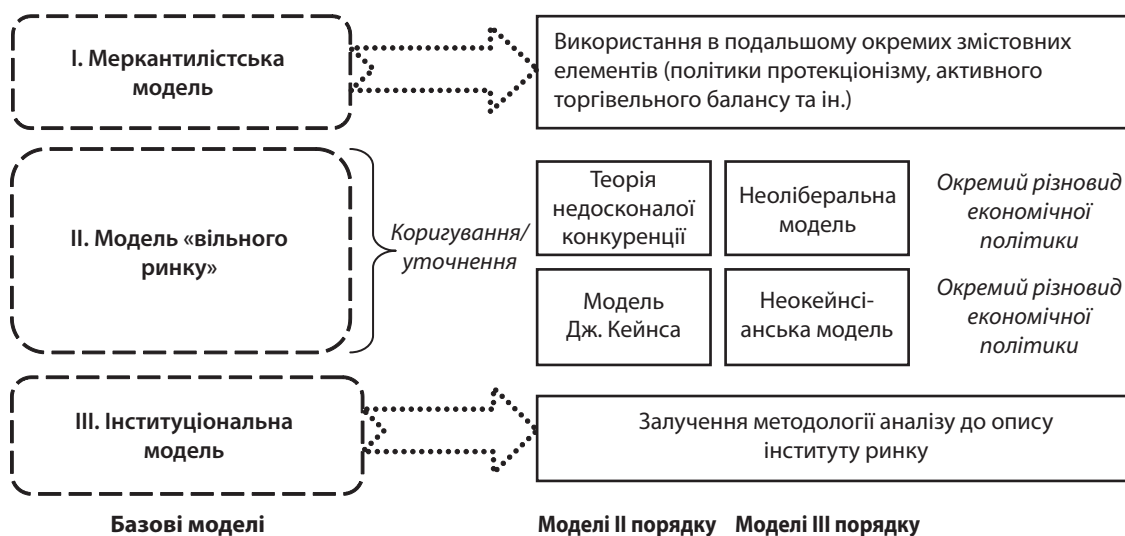

Рис. 2. Ретроспектива формування основних теорій/моделей ринку

Джерело: авторські дослідження на основі вказаних літературних джерел [2, 4, 5, 9 – 15].

лий ряд постулатів класичної політекономії. Зазначений аспект є не лише теоретичною дискусією, а визначає: по-перше, перегляд ролі та сутності регулятивної політики, а, по-друге – характеру економічних процесів на реальних ринках і змісту останніх.

Слід зазначити, що розвиток у подальшому теорій недосконалої конкуренції може розглядатися на прикладі формування неоліберальної моделі ринку. Ця загальна теза, звісно, повинна бути уточненою з огляду на існування різних наукових шкіл неолібералізму – монетарної, фрайбузької та ін. Але так чи інакше, уся теорія неолібералізму та відповідна економічна політика західних країн у 80-90-ті рр. ХХ ст. передбачали ідею недосконалої реального конкурентного середовища та ринку, а також необхідність їхнього захисту як чи найголовнішу ціль регуляцій.

Позиція авторів даної статті відрізняється від переважаючої точки зору істориків економічної науки про те, що теорії Дж. Робінсон і Е. Чемберліна стала попередніми до теорії Кейнса і складають у сукупності єдине ціле. Насправді, теорії недосконалої конкуренції лише також, як і кейнсіанство, поставили під сумнів тезу про неспростовність «закону ринків», наводячи для цього більш, ніж серйозні аргументи (наприклад, описану Дж. Робінсон картину занепаду ринкової економіки за умови наявності вільної конкуренції). Проте у своїй основі теорії недосконалої конкуренції є принципово іншою системою поглядів, і, на наш погляд, більш адекватною. Водночас доказ такої адекватності залишається практично невисвітленим науковим питанням і в Україні, і у світі.

ВИСНОВКИ

Питання регулювання ринку та набуття ними прийнятних характеристик функціональності справедливо можна віднести до найбільш актуальних і досліджених у світовій економічній літературі. Існують серйозні проблеми зі станом ринків на економічному просторі пострадянських країн, у т. ч. України. Тим не менше, особливо в країнах із транзитивною економікою методологічна основа відповідного аналізування та моніторингу практично відсутня. Досвід інших країн використовується хаотично та з високою проблемністю щодо результативності регуляцій. Причини цього полягають, у числі інших, у явно некоректній формі інтерпретації основних відомих теорій ринку, передусім теорії недосконалої/монопольної конкуренції. Вивчення та залучення потенціалу такої теорії можна розглядати як першочергове завдання вітчизняної економічної науки та практики. Перспективи подальших досліджень полягають, на нашу думку, в обґрунтуванні наукових засад формування державної регулятивної політики саме на основі принципів положень вказаної теорії, чого в Україні до цього часу практично не здійснювалося. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сото Э. Загадка капитала / Эрнардо де Сото / Пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимпик-Бизнес», 2004. – 272 с.

2. Історія економічних вчень : підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. А. М. Поручник та ін. ; за ред. Л. Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ. – 2001. – 564 с.

3. Петти В. Экономические и статистические работы / Вильям Петти. – М. : Соцэкгиз, 1940. – 324 с.

4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.

5. Сэй Ж.-Б. Трактат по политической экономии / Жан-Батист Сэй. – М. : Дело, 2000. – 540 с.

6. Сисмонди Ж. С. Новые начала политической экономии в его отношении к народонаселению / Жан Сисмонд де Сисмонди. – В 2-х т. – М. : Соцэкгиз, 1967. – 937 с.

7. Маркс К. Нищета философии / Карл Маркс. – М. : Госполитиздат, 1980. – 89 с.

8. Прудон Ж. Что такое собственность. Исследование о принципе права и власти / Ж. Прудон. – М. : Соцэкгиз, 1964. – 194 с.

9. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Джоан Робинсон. – М. : Юрайт, 1986. – 450 с.

10. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / Э. Чемберлин. – М. : Юрайт, 1996. – 650 с.

11. Кейнс Д. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, відсотку та грошей / Джон Мейнард Кейнс. – К. : Либідь, 1999. – 190 с.

12. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.

13. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Фридрих Хайек. – Челябинск : Социум, 2011. – 394 с.

14. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер ; ЦЭМИ РАН. – М. : Наука, 2004. – 240 с.

15. Самуэльсон П. Экономика / Пол Самуэльсон, Вильям Нордхаус. – М. : Вильямс, 2008. – 1360 с.

16. Унковська Т. Макроекономічне моделювання: сучасні виклики і перспективи розвитку // Макроекономіка. – 2013. – № 2. – С. 43 – 60.

17. Статистичний щорічник України за 2013 р. – К. : Консультант, 2013. – 574 с.

REFERENCES

Chamberlin, E. *Teoriia monopolisticheskoy konkurentzii: reorientatsiia teorii stoimosti* [The theory of monopolistic competition: reorientation of the theory of value]. Moscow: Yurayt, 1996.

Korniichuk, L. Ya. et al. *Istoriia ekonomichnykh vchen* [History of Economic Thought]. Kyiv: KNEU, 2001.

Keins, D. *Traktat pro hroshovu reformu. Zahalna teoriia zainiatosti, vidsotku ta hroshei* [A treatise on monetary reform. The General Theory of Employment, Interest and Money]. Kyiv: Lybid, 1999.

Khayek, F. *Individualizm i ekonomicheskii poriadok* [Individualism and Economic Order]. Cheliabinsk: Sotsium, 2011.

Kleyner, G. B. *Evolutsiia institutsionalnykh sistem* [The evolution of institutional systems]. Moscow: Nauka, 2004.

Marks, K. *Nishcheta filosofii* [The Poverty of Philosophy]. Moscow: Gospolitizdat, 1980.

Prudon, Zh. *Chto takoe sobstvennost. Issledovanie o printsipe prava i vlasti* [What is a property. Study on the principle of law and government]. Moscow: Sotsekgiz, 1964.

Petti, V. *Ekonomicheskie i statisticheskie raboty* [Economic and statistical work]. Moscow: Sotsekgiz, 1940.

Porter, M. *Konkurentsiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2005.

Robinson, Dzh. *Ekonomicheskaiia teoriia nesovershennoy konkurentsiia* [The economic theory of imperfect competition]. Moscow: Yurayt, 1986.

Sismondi, Zh. S. *Novye nachala politicheskoy ekonomii v ego otnoshenii k narodonaseleniiu* [New beginnings of political economy in its relation to population]. Moscow: Sotsekgiz, 1967.

Soto, E. *Zagadka kapitala* [The Mystery of Capital]. Moscow: Olimpik-Biznes, 2004.
 Smit, A. *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [The Wealth of Nations]. Moscow: Sotsekgiz, 1962.
 Sey, Zh.-B. *Traktat po politicheskoy ekonomii* [A treatise on political economy]. Moscow: Delo, 2000.

Samuelson, P., and Nordkhaus, V. *Ekonomika* [The Economy]. Moscow: Viliams, 2008.
Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv: Konsultant, 2013.
 Unkovska, T. "Makroekonomichne modeliuvannia: suchasni vyklyky i perspektyvy rozvytku" [Macroeconomic Modeling: Challenges and prospects]. *Makroekonomika*, no. 2 (2013): 43-60.

УДК 339.924

НАПРЯМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ДАЛЕВСЬКА Н. М.

УДК 339.924

Далевська Н. М. Напрями функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки

Метою статті є визначення структурних компонентів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору, дослідження основних імперативів формування гео економічних інтересів суб'єктів міжнародних відносин, розгляд стратегії балансу інтересів суб'єктів міжнародних відносин на засадах інтеграційного партнерства. У статті проаналізовано співіснування суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Використано метод інституційного аналізу, який дозволив провести дослідження напрямів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки. Обґрунтовано необхідність забезпечення національних інтересів держав через інтернаціоналізацію господарських зв'язків між суб'єктами міжнародних відносин і легітимацію міжнародної влади. Запропоновано схему структурних компонентів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Розроблено вихідні позиції інтересів суб'єктів міжнародних відносин на засадах інтеграційного партнерства. Зроблено висновок, що баланс інтересів суб'єктів міжнародних відносин визначається рівнем розвитку відцентрових і доцентрових сил з урахуванням щільності та характеру соціальних комунікацій у межах світового політико-економічного простору.

Ключові слова: міжнародні відносини, суб'єкти міжнародних відносин, світовий політико-економічний простір, інтеграційне партнерство, глобалізація світової економіки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 26.

Далевська Наталія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії та державного управління, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

УДК 339.924

Далевская Н. М. Направления функциональной трансформации субъектов международных отношений при условиях глобализации мировой экономики

Целью статьи является определение структурных компонентов функциональной трансформации субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства, исследование основных императивов формирования геоэкономических интересов субъектов международных отношений, рассмотрение стратегии баланса интересов субъектов международных отношений на принципах интеграционного партнерства. В статье проанализировано существование субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства. Использован метод институционального анализа, позволяющий провести исследование направлений функциональной трансформации субъектов международных отношений в условиях глобализации мировой экономики. Обоснована необходимость обеспечения национальных интересов государств через интернационализацию хозяйственных связей между субъектами международных отношений и легитимацию международной власти. Предложена схема структурных компонентов функциональной трансформации субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства. Разработаны исходные позиции интересов субъектов международных отношений на принципах интеграционного партнерства. Сделан вывод о том, что баланс интересов субъектов международных отношений определяется уровнем развития центробежных и центростремительных сил с учетом плотности и характера социальных коммуникаций в пределах мирового политико-экономического пространства.

Ключевые слова: международные отношения, субъекты международных отношений, мировое политико-экономическое пространство, интеграционное партнерство, глобализация мировой экономики.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 26.

Далевская Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории и государственного управления, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)
E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

UDC 339.924

Dalevska N. M. Directions of Functional Transformation of International Entities within Globalized World Economy

The article is aimed at identifying the structural components of functional transformation of international entities within the frame of global political and economic space, studying of the basic imperatives of forming of geo-economical interests of international actors, exploring of strategy to balance the interests of international entities on the principles of integration and partnership. The article analyzes the co-existence of international actors within the global political and economic space. The method of institutional analysis, which allows to carry out a study on the functional transformation of international relations within globalized world economy, was used. The necessity of ensuring the national interests of states through the internationalization of economic relations between the international entities, as well as need for legitimization of an international authority, were substantiated. A scheme of structural components of a functional transformation of international entities within the global political and economic space is proposed. The initial positions of interests of international entities on the principles of integration partnership were elaborated. It is concluded that the balance of interests of international entities is determined by the level of development of the centrifugal and centripetal forces, taking into account the density and character of social communication within the worldwide political and economic space.

Key words: international relations, international entities, worldwide political-economic area, integration partnership, globalization of the world economy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 26.

Dalevska Nataliya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Public Administration, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

Soto, E. *Zagadka kapitala* [The Mystery of Capital]. Moscow: Olimpik-Biznes, 2004.
 Smit, A. *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [The Wealth of Nations]. Moscow: Sotsekgiz, 1962.
 Sey, Zh.-B. *Traktat po politicheskoy ekonomii* [A treatise on political economy]. Moscow: Delo, 2000.

Samuelson, P., and Nordkhaus, V. *Ekonomika* [The Economy]. Moscow: Viliams, 2008.
Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv: Konsultant, 2013.
 Unkovska, T. "Makroekonomichne modeliuvannia: suchasni vyklyky i perspektyvy rozvytku" [Macroeconomic Modeling: Challenges and prospects]. *Makroekonomika*, no. 2 (2013): 43-60.

УДК 339.924

НАПРЯМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 ДАЛЕВСЬКА Н. М.

УДК 339.924

Далевська Н. М. Напрями функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки

Метою статті є визначення структурних компонентів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору, дослідження основних імперативів формування гео економічних інтересів суб'єктів міжнародних відносин, розгляд стратегії балансу інтересів суб'єктів міжнародних відносин на засадах інтеграційного партнерства. У статті проаналізовано співіснування суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Використано метод інституційного аналізу, який дозволив провести дослідження напрямів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки. Обґрунтовано необхідність забезпечення національних інтересів держав через інтернаціоналізацію господарських зв'язків між суб'єктами міжнародних відносин і легітимацію міжнародної влади. Запропоновано схему структурних компонентів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Розроблено вихідні позиції інтересів суб'єктів міжнародних відносин на засадах інтеграційного партнерства. Зроблено висновок, що баланс інтересів суб'єктів міжнародних відносин визначається рівнем розвитку відцентрових і доцентрових сил з урахуванням щільності та характеру соціальних комунікацій у межах світового політико-економічного простору.

Ключові слова: міжнародні відносини, суб'єкти міжнародних відносин, світовий політико-економічний простір, інтеграційне партнерство, глобалізація світової економіки.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 26.

Далевська Наталія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної теорії та державного управління, Донецький національний технічний університет (вул. Артема, 58, Донецьк, 83001, Україна)

E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

УДК 339.924

UDC 339.924

Далевская Н. М. Направления функциональной трансформации субъектов международных отношений при условиях глобализации мировой экономики

Dalevska N. M. Directions of Functional Transformation of International Entities within Globalized World Economy

Целью статьи является определение структурных компонентов функциональной трансформации субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства, исследование основных императивов формирования геоэкономических интересов субъектов международных отношений, рассмотрение стратегии баланса интересов субъектов международных отношений на принципах интеграционного партнерства. В статье проанализировано существование субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства. Использован метод институционального анализа, позволяющий провести исследование направлений функциональной трансформации субъектов международных отношений в условиях глобализации мировой экономики. Обоснована необходимость обеспечения национальных интересов государств через интернационализацию хозяйственных связей между субъектами международных отношений и легитимацию международной власти. Предложена схема структурных компонентов функциональной трансформации субъектов международных отношений в пределах мирового политико-экономического пространства. Разработаны исходные позиции интересов субъектов международных отношений на принципах интеграционного партнерства. Сделан вывод о том, что баланс интересов субъектов международных отношений определяется уровнем развития центробежных и центростремительных сил с учетом плотности и характера социальных коммуникаций в пределах мирового политико-экономического пространства.

The article is aimed at identifying the structural components of functional transformation of international entities within the frame of global political and economic space, studying of the basic imperatives of forming of geo-economical interests of international actors, exploring of strategy to balance the interests of international entities on the principles of integration and partnership. The article analyzes the co-existence of international actors within the global political and economic space. The method of institutional analysis, which allows to carry out a study on the functional transformation of international relations within globalized world economy, was used. The necessity of ensuring the national interests of states through the internationalization of economic relations between the international entities, as well as need for legitimization of an international authority, were substantiated. A scheme of structural components of a functional transformation of international entities within the global political and economic space is proposed. The initial positions of interests of international entities on the principles of integration partnership were elaborated. It is concluded that the balance of interests of international entities is determined by the level of development of the centrifugal and centripetal forces, taking into account the density and character of social communication within the worldwide political and economic space.

Key words: international relations, international entities, worldwide political-economic area, integration partnership, globalization of the world economy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 26.

Ключевые слова: международные отношения, субъекты международных отношений, мировое политико-экономическое пространство, интеграционное партнерство, глобализация мировой экономики.

Dalevska Nataliya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics and Public Administration, Donetsk National Technical University (vul. Artema, 58, Donetsk, 83001, Ukraine)

E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

Далевская Наталья Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической теории и государственного управления, Донецкий национальный технический университет (ул. Артема, 58, Донецк, 83001, Украина)
E-mail: dalevska_n.a@mail.ru

Розвиток складності та динамічності світового господарства обумовлює необхідність змін інституційного базису мотиваційної та комунікативної діяльності суб'єктів міжнародних відносин. Це приводить до змін у структурі потреб суб'єктів міжнародних відносин, розмаїття форм міжнародного співробітництва в межах світового політико-економічного простору. Отже, необхідною умовою для дослідження напрямів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин є, безумовно, визнання їхньої неоднорідності. Це актуалізує одне з найважливіших завдань щодо раціоналізації міжнародної влади – розв'язання протиріч міжсистемного та ієрархічного характеру.

Вивченню проблем функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки присвячені праці таких авторів, як С. Амін [1], Дж. Аррігі [2], О. Білорус [3], У. Бек [4], І. Валлерстайн [5], П.-М. Галлуа [6], А. Гальчинський [7], В. Деметтьєв [8], Р. Жирардет [9], М. Іванов [10], М. Кастельс [11], Г. Колодко [12], П. Кругман [13], Д.-Ж. Маннінг [14], Ю. Мацейко [3], М. Портер [15], В. Сіденко [16], Дж. Сорос [17], Е. Тоффлер [18], Ф. Утар [1], А. Філіпенко [19], Ф. Фукуяма [20] та ін.

У науковій літературі суть функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин пов'язується з уявленням про розподіл владних повноважень і економічних ресурсів, їх соціальним відтворенням з позицій геополітичних, гео економічних, інституційних та інших ознак. Це, у свою чергу, створює нові засади визначення стратегічних інтересів суб'єктів міжнародних відносин, дослідження детермінант зростання впливу суб'єктів міжнародних відносин на формування інституційної інфраструктури глобалізації світової економіки.

Метою статті є визначення структурних компонентів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору, дослідження основних імперативів формування гео економічних інтересів суб'єктів міжнародних відносин, розгляд стратегії балансу інтересів суб'єктів міжнародних відносин на засадах інтеграційного партнерства.

Основу аналізу функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин складає зміст її визначення на понятійному рівні. Головна характеристика суб'єкта міжнародних відносин – його функціональна діяльність, яка знаходить відображення та закріплюється різними формами соціальної ідентифікації, включаючи ціннісно-нормативну сферу, інституційну характеристику і межі легітимної дії. У цьому плані суб'єкт міжнародних відносин інституціалізується, набуваючи соціально-статусні конфігурації, специфіку діяльності та організації. Пов'язано це з тим, що сучасне світове господарство репрезентує складне і багатомірне розмаїття суб'єктів міжнародних відносин (рис. 1).

Адже глобалізація світового господарства проявляє свою сутність у розтині та диференціації усталених соціальних інституцій. Радикальність суспільних перетворень зумовлює гостру боротьбу ціннісних орієнтацій, що відповідним чином відбивається на виборі пріоритетів світового інтеграційного розвитку. Найбільш суттєвий вплив на напрями функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин за умов глобалізації світової економіки мають: 1) метакорпоратизація, проявами якої є формування глобальних виробничих та інноваційних мереж з розвитком внутрішнього підприємництва та децентралізація компаній (кругові корпорації, горизонтальні корпорації, квазіхолдинги, проектні товариства, віртуальні корпорації); 2) екологізація виробництва і середовища життєдіяльності; 3) посилення впливу міграційних потоків, потоків капіталів, товарів на традиційні та відносні конкурентні переваги країн, регіонів у світовому політико-економічному просторі; 4) поглиблення структурних асиметрій у процесах алокації виробничих факторів у національних і регіональних економіках; 5) виникнення потужних перерозподільчих конфліктів через обмеженість ресурсів, інституціоналізація кластерів; 6) посилення влади недержавних суб'єктів; 7) вплив формальних і неформальних інститутів на нагромадження соціального капіталу; 8) наявність глобальних фінансових дисбалансів; 9) формування багатополярності світоустрою тощо [21, с. 173 – 190].

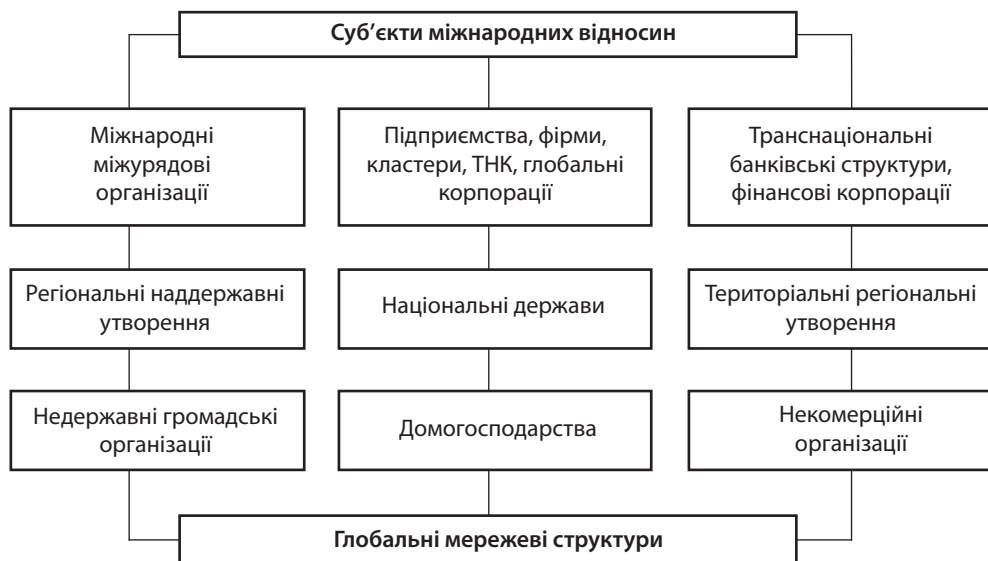

Рис. 1. Співіснування суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору

Розглядаючи фундаментальну зміну природи між-державного суперництва, варто враховувати, що в минулому держави боролися за контроль над територією і розташованими на ній ресурсами. Сьогодні ж держави все більше конкурують за ринкові частки в межах світового політико-економічного простору. У цьому суперництві територія вже не є основою для виробництва суспільного блага. Зрозуміло й те, що на сучасному етапі світового економічного розвитку держави конкурують за залучення капіталу з позицій національних інтересів у зовнішній політиці. При цьому важливо мати на увазі, що держава змушена розділяти владні повноваження в економіці й громадському житті з іншими суб'єктами, що включають не тільки ТНК, банки, бухгалтерські та юридичні фірми, міжнародні інститути, а й міжнародні неурядові організації. Транснаціоналізація ринків посилила позиції глобальних фірм і, як наслідок, – сприяла формуванню потреб держав бути привабливими для них. Всередині самої держави владні повноваження все частіше розподіляються між центральним урядом і місцевою владою [22, с. 137 – 138].

Звісно, кожна держава світу має власне місце серед суб'єктів міжнародних відносин. Воно не може бути постійним, «офіційно закріпленим», проте відтворює реальні міжнародні стосунки на певний час. Так, держава може бути: наддержавою, глобальним лідером; великою світовою державою; регіональним лідером; державою-партнером; державою-аутсайдером. Виникнення наддержав стало ознакою біполярного протистояння двох систем після Другої світової війни. Саме ці держави перебрали на себе надвійськову потугу й одержали умови консолідувати інші країни і диктувати свою волю як партнерам, так і країнам, що лишилися за межами біполярного утворення [23, с. 127]. Різниця в темпах економічного зростання традиційних лідерів світової економіки (зокрема G-7) та економік, що розвиваються, є особливою рисою сучасного етапу розвитку глобальної економіки та однією з вагомих диспропорцій розвитку світового господарства (табл. 1). Важливо підкреслити, що асиметричне протистояння припускає перш за все

якісну різницю міжнародних акторів – протиборство не між сильною й слабкою державою, а між соціальними спільнотами, що сповідають різні цінності та використовують різні способи конкурентної боротьби. Слабкий міжнародний гравець завдяки ідентичним технологічним можливостям одержує додаткові можливості економічної та соціальної трансформації.

Водночас сучасні технології, передусім інформаційно-комунікаційні, дають змогу сильному міжнародному актору збільшити свою могутність, а також оптимізувати її використання й управління нею. На думку О. Лозовицького, проблема трансформації суб'єктів діяльності держави в інформаційних системах і мережах сьогодні набула особливої актуальності та перебуває в центрі уваги провідних країн світу, а обґрунтування напрямів і способів її розв'язання є наріжним каменем їх внутрішньої та зовнішньої політики. Проте, технологічний прогрес суттєво змінює саме поняття державної могутності й традиційні основи співвідношення спільнот у світі, роблячи відносним традиційний поділ на сильних і слабких учасників міжнародних відносин [25]. Як наслідок, на структурному рівні поглиблюється глобальна конфронтація між ієрархічними і мережевими структурами. Усе це засвідчує, що у сучасному мережевому, або інформаційно орієнтованому конфлікті, більш вагомою стає саме структурна й доктринальна перевага, ніж технологічна [9, с. 22].

Отже, будь-яка взаємодія суб'єктів міжнародних відносин визначається метою. У випадку співпадання цілей виникає потреба в інтеграційній мотивації. Якщо цілі протилежні, формується конфліктна ситуація, яка може вирішитись чи за допомогою компромісу, чи за допомогою взаємодії типу тиску – підкорення. Водночас очевидно, що соціальна взаємодія суб'єктів міжнародних відносин відбувається за двома напрямками: перший пов'язаний з імперативами формування геоекономічних інтересів, а другий – зі зростанням форм міжнародного співробітництва. Це пояснюється тим, що організаційна цілісність суб'єктів міжнародних відносин

Таблиця 1

Фактичні та прогнозні макроекономічні показники розвинутих країн і країн, що розвиваються (МВФ)

Показник	Рік						
	2001 – 2008	2009	2010	2011	2012	2009 – 20012	2013 – 2016
Річні темпи зростання реального ВВП, %							
Світ	4,0	-0,5	5,0	4,4	4,5	3,3	4,6
Розвинуті країни	2,1	-3,4	3,0	2,4	2,6	1,1	2,4
Країни, що розвиваються	6,6	2,7	7,3	6,5	6,5	5,7	6,7
Річні темпи зростання споживчих цін, %							
Розвинуті країни	2,2	0,1	1,6	2,2	1,7	1,4	1,8
Країни, що розвиваються	6,8	5,2	6,2	6,9	5,3	5,9	4,0
Баланс поточного рахунку, % ВВП							
Розвинуті країни	-0,9	-0,3	-0,2	-0,3	-0,2	-0,2	-0,4
Країни, що розвиваються	2,9	1,8	1,8	2,6	2,3	2,1	2,2

Джерело: складено автором на основі джерела [24].

дозволяє створити мультиплікативний ефект зростання у світовому політико-економічному просторі.

В. Савчук зауважує, що, з одного боку, об'єктивні процеси глобалізації, що прискорюються суб'єктивними зусиллями найпотужніших в економічному плані країн, значно скорочують можливості самостійного вибору варіантів та інструментів формування власних конкурентоспроможних національних господарських систем країнами, що розвиваються. Однак, з іншого – діяльність ТНК, так чи інакше, сприяє формуванню таких систем – шляхом інвестицій, організації виробництва сучасних видів продукції, втягування національних підприємств в орбіту специфічних проявів міжнародного поділу праці: у формі внутрішньо фірмових зв'язків, створення підприємницьких мереж тощо [26, с. 179]. Поряд з процесами створення великих вертикально інтегрованих структур не слід залишати поза увагою розвиток малого й середнього бізнесу та його горизонтальної інтеграції на засадах кластерної організації. Уявляється, що кластери слід розцінювати як окремий суб'єкт міжнародних відносин і, одночасно, як важливий елемент реалізації регіональної політики, забезпечення поєднання інтересів держави та окремих регіонів у світовому політико-економічному просторі, розв'язання проблем територіального устрою, створення сприятливих умов для економічного співробітництва між країнами.

Групування інтересів суб'єктів міжнародних відносин відбувається в межах світового політико-економічного простору. У свою чергу, виникає і певна ієрархія територіально-економічних інтересів (національних, регіональних, локальних). Нарешті, рівень конкурентоспроможності та конфліктності суб'єктів міжнародних відносин може або сприяти, або ставати на заваді формувань соціальної солідарності щодо норм міжнародного порядку. За цих умов вихідними позиціями при розробці стратегії балансу інтересів суб'єктів міжнародних відносин можуть виступати: виділення ключових факторів впливу на функціональну трансформацію суб'єктів міжнародних відносин, аналіз соціально-економічних наслідків та обґрунтування напрямів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору на засадах інтеграційного партнерства (табл. 2).

Отже, різноманітність суб'єктів міжнародних відносин є імпульсом для відцентрових сил механізмів саморегуляції світового господарства і залежить від специфіки світового політико-економічного простору, ступеня його гетерогенності. Водночас основною доцентровою силою є цілісність національних держав у світовому політико-економічному просторі. Це означає, що баланс інтересів суб'єктів міжнародних відносин визначається рівнем розвитку відцентрових і доцентрових сил з ура-

Таблиця 2

Структурні компоненти функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору

Фактори впливу на функціональну трансформацію суб'єктів міжнародних відносин	Соціально-економічні наслідки	Напрями функціональної трансформації
Посилення взаємозалежності суб'єктів міжнародних відносин та їх взаємопов'язаність за умов концентрації банківського і фінансового капіталу	Зміни домінуючої форми організаційної структури підприємств і міжфірмового співробітництва, застосування боргово-го фінансування державних витрат	Розподіл державних боргових зобов'язань у світовій економіці, дефіцитів рахунків поточних операцій та дефіцитів державних бюджетів
Нерівномірність розподілу благ і вигід глобалізації	Диспропорційність розвитку світової економіки, нерівномірність технологічного розвитку, поляризація доходів, збільшення кризових явищ	Переважаючий розвиток «третинного» сектора економіки – надання послуг, створення цілісної системи міжнародної, національної, регіональної безпеки
Перерозподіл економічної влади й контролю, збільшення відкритості національних економік, інтернаціоналізація потоків капіталу	Розвиток міждержавного економічного співробітництва, створення механізмів узгодження фіскальної політики в міжкрайній взаємодії на засадах інтеграційного партнерства	Удосконалення системи інституційного забезпечення світового економічного розвитку, партнерство влади, бізнесу і домогосподарств, спроможність держав контролювати стан навколишнього середовища
Масштабні імміграційні процеси	Посилення соціальних ризиків, пов'язаних з відмінністю суспільних норм, зростання чисельності домогосподарств, що складаються з однієї особи	Зміни напрямків руху капіталу в межах світового політико-економічного простору, дотримання оптимального балансу між загальнонаціональними та міжнародними інтересами
Перетворення знань як продуцента релевантної інформації на вирішальний чинник світового економічного зростання і джерело глобального суспільного багатства	Глобальна конфронтація між ієрархічними і мережевими структурами, посилення регіональної та локальної суб'єктності, соціально-економічна конвергенція країн і регіонів	Міжрегіональне співробітництво, розширення інформаційно-комунікативних процесів у світовому політико-економічному просторі, транскордонне і транснаціональне співробітництво, міжнародна кооперація

Джерело: складено автором на основі джерел [11 – 13].

хуванням щільності та характеру соціальних комунікацій у межах світового політико-економічного простору.

ВИСНОВКИ

Динамічний розвиток глобалізації світової економіки сприяв формуванню досить розгалуженої і складної структури суб'єктів міжнародних відносин. Баланс інтересів суб'єктів міжнародних відносин визначається рівнем розвитку відцентрових і доцентрових сил з урахуванням щільності та характеру соціальних комунікацій у межах світового політико-економічного простору.

Варіативність напрямів функціональної трансформації суб'єктів міжнародних відносин припускає формування певного балансу міжнародних, національних і регіональних інтересів на засадах інтеграційного партнерства між владою, бізнесом і домогосподарствами. Саме така стратегія економічного розвитку суб'єктів міжнародних відносин дозволяє визначити імперативи формування геостратегічних інтересів шляхом використання гнучких систем багаторівневого глобального управління.

Напрямом подальших досліджень є вдосконалення методології нормативної оцінки рентних доходів суб'єктів міжнародних відносин і відповідно інструментів рентної політики в межах світового політико-економічного простору задля підвищення рівня ефективності використання ресурсів і створення сприятливих умов розвитку міжнародної кооперації. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобализация сопротивления: Борьба в мире / Отв. ред. С. Амин и Ф. Утар / Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. В. Бузгалина. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом и «ЛИБРОКОМ», 2009. – 309 с.
2. **Арриги Дж.** Адам Смит в Пекине: Что получил в наследство 21 век / Джованни Арриги / [Пер. с англ. Т. Б. Менская]. – М.: Институт общественного проектирования, 2009. – 456 с.
3. **Білорус О.** Глобальна перспектива і сталий розвиток: монографія / О. Білорус, Ю. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
4. **Бек У.** Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек / [Пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника; послесловие В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой]. – М.: Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
5. **Валлерстайн И.** После либерализма / И. Валлерстайн / [Пер. с англ. М. М. Гурвица, П. М. Кудюкина, Л. В. Феденко; под ред. Б. Ю. Кагарлицкого]. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 256 с.
6. **Gallois P.-M.** Geopolitique; les voles de la puissance / P.-M. Gallois. – Paris. Fondation pour les etudes de defence nationale/Plon, 2000. – 246 p.
7. **Гальчинський А.** Начала нової парадигми політичної економії. Постановка проблеми / А. Гальчинський // Економічна теорія. – 2012. – № 2. – С. 5 – 16.
8. **Дементьев В. В.** Экономика как система власти: монография / В. Дементьев / Министерство образования и науки Украины. Донецкий национальный технический университет. – Изд. 2-е. – Донецк: Друк-Инфо, 2006. – 404 с.
9. **Girardet R.** Problemes contemporains de defense nationale / R. Girardet. – P.: Dalloz, 2004. – 238 p.
10. **Иванов Н.** Глобализация и общество: проблемы управления / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 4. – С. 3 – 15.
11. **Кастельс М.** Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс / [Пер. с англ. под. научн. ред. О. Шкаратана]. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – 608 с.
12. **Колодко Г. В.** Мир в движении / Г. В. Колодко / [Пер. с пол. Ю. Чайникова]. – М.: Магистр, 2009. – 575 с.

13. **Krugman P.** International economics: theory and policy: study guide to accompany / P. Krugman, Maurice Obstfeld. – New York: Harper Collins, 1991. – 298 p.

14. **Manning D.-J.** The Place of ideology in Political Life / D.-J. Manning, T.-J. Robinson. – L., 2005. – 512 p.

15. **Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер / [Пер. с англ. под ред. и предисловием В. Д. Шетинника]. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

16. **Сіденко В.** Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи / В. Сіденко // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 18 – 31.

17. **Сорос Дж.** О глобализации / Дж. Сорос / [Пер. з англ. А. Башкирова]. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2004. – 224 с.

18. **Тоффлер Э.** Третья волна / Э. Тоффлер. – М.: АСТ, 2004. – 781 с.

19. **Філіпенко А.** Політекономія світового господарства / А. Філіпенко // Журнал європейської економіки. – 2012. – Том 11 (№ 1). – С. 3 – 13.

20. **Фукуяма Ф.** Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2004. – 592 с.

21. Реформи у глобальній економіці та Україна (Аналітична записка за матеріалами 16-ї підсумкової міжнародної конференції, м. Гувес, о. Крит. – Греція, 23 – 30 вересня 2011 р.). Юрій С., Савельєв Є., Кириленко О., Мельник А. та ін. // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 173 – 190.

22. **Алексеевко І.** Національна держава: імператив трансформації / І. Алексеевко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – С. 131 – 139.

23. **Мехдізаде Ф.** Функція держави у системі міжнародних відносин щодо проблем національної безпеки / Ф. Мехдізаде // Політичний менеджмент. – 2008. – С. 126 – 134.

24. **World Economic Outlook (International monetary Fund).** – Washington DC: International Monetary fund, April 2011. – 221 p.

25. **Лозовицький О.** Суб'єкти діяльності держави в інформаційних системах і мережах за умов глобалізації / О. Лозовицький // Електронне фахове видання Державне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Lozovitsky.pdf>

26. **Савчук В. С.** Міжнародна, або глобальна, політична економія / В. С. Савчук // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – Спец. вип. Методологічні проблеми сучасної політичної економії / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. О. О. Беляєв. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 175 – 185.

REFERENCES

- Arrigi, Dzh. *Adam Smit v Pekine: Chto poluchil v nasledstvo 21 vek* [Adam Smith in Beijing: What has inherited the 21st century]. Moscow: Institut obshchestvennogo proektirovaniia, 2009.
- Alekseienko, I. "Natsionalna derzhava: imperativy transformatsii" [Nation state: the imperative of transformation]. *Politychnyi menedzhment*, no. 1 (2009): 131-139.
- Bilorus, O., and Matseiko, Yu. *Hlobalna perspektyva i stalyy rozvytok* [Global perspective and sustainable development]. Kyiv: MAUP, 2005.
- Bek, U. *Vlast i ee opponenty v epokhu globalizma. Novaia vsemirno-politicheskaia ekonomia* [Government and its opponents in the era of globalization. New-world political economy]. Moscow: Progress-Traditsiia; Territoria budushchego, 2007.
- Dementev, V. V. *Ekonomika kak sistema vlasti* [The economy as a system of power]. Donetsk: Druk-Info, 2006.
- Filipenko, A. "Politekonomiia svitovoho hospodarstva" [Political world economy]. *Zhurnalievropetskoi ekonomiky*, vol. 11, no. 1 (2012): 3-13.
- Fukuiama, F. *Konets istorii i posledny chelovek* [The End of History and the Last Man]. Moscow: AST, 2004.
- Girardet, R. *Problemes contemporains de defense nationale*. Paris: Dalloz, 2004.
- Gallois, P.-M. *Geopolitique; les voles de la puissance*. Paris: Fondation pour les etudes de defence nationale; Plon, 2000.

Globalizatsiia soprotivleniia: Borba v mire [Globalization resistance: Fighting in the world]. Moscow: LIBROKOM, 2009.

Halchynskiy, A. "Nachala novoi paradyhmy politychnoi ekonomii. Postanovka problemy" [Beginning of a new paradigm of political economy. Problem]. *Ekonomichna teoriia*, no. 2 (2012): 5-16.

Ivanov, N. "Globalizatsiia i obshchestvo: problemy upravleniia" [Globalization and Society: management problems]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 4 (2008): 3-15.

Krugman, P., and Obstfeld, M. *International economics: theory and policy: study guide to accompany*. New York: Harper Collins, 1991.

Kastels, M. *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo, kultura* [Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: GUVShE, 2000.

Kolodko, G. V. *Mir v dvizhenii* [World in Motion]. Moscow: Magistr, 2009.

Lozovytskyi, O. "Sub'ekty diialnosti derzhavy v informatsiinykh systemakh i merezhakh za umov hlobalizatsii" [The subjects of the state information systems and networks under conditions of globalization]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Lozovitsky.pdf>

Manning, D.-J., and Robinson, T.-J. *The Place of ideology in Political Life*. L., 2005.

Mekhdizade, F. "Funktsiia derzhavy u systemi mizhnarodnykh vidnosyn shchodo problem natsionalnoi bezpeky" [The function of the state in the international system on national security issues]. *Politychnyi menedzhment* (2008): 126-134.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Soros, Dzh. *O globalizatsii* [About globalization]. Moscow: EKSMO, 2004.

Sidenko, V. "Modyfikatsiia svitovoi ekonomiky pid vplyvom novitnikh faktoriv hlobalnoi transformatsiinoi kryzy" [Modification of the world economy under the influence of new factors of transformational global crisis]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 18-31.

Savchuk, V. S. "Mizhnarodna, abo hlobalna, politychna ekonomiiia" [International or global political economy]. *Formuvannia rynkovoii ekonomiky. Metodolohichni problemy suchasnoi politychnoi ekonomii* (2011): 175-185.

Toffler, E. *Tretia volna* [Third Wave]. Moscow: AST, 2004.

Vallersteyn, I. *Posle liberalizma* [After liberalism]. Moscow: Editorial URSS, 2003.

World Economic Outlook (International Monetary Fund). Washington DC: International Monetary fund, 2011.

Yurii, S. et al. "Reformy u hlobalnii ekonomitsi ta Ukraina" [Reforms in the global economy and Ukraine]. *Visnyk TNEU*, no. 4 (2011): 173-190.

УДК 338.2:339.543

МІСЦЕ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ СЕРЕД ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

© 2014 ГУБА М. О.

УДК 338.2:339.543

Губа М. О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення

Метою статті є дослідження сучасного механізму забезпечення митної безпеки держави. Розглядається проблематика забезпечення митної безпеки держави та здійснюється аналіз провідних складових, які впливають на механізм цього процесу. Теоретично обґрунтовано і визначено місце митної безпеки серед складових її забезпечення, досліджено зв'язок митної безпеки з економічною безпекою держави. Обґрунтовано взаємозв'язок митної безпеки із зовнішньоекономічною та фінансовою політикою держави. Запропоновано підхід до визначення понять «митна безпека», «митне оподаткування» у більш широкому розумінні. Встановлено місце митного оподаткування в системі економічної безпеки. Досліджено складові, які впливають на базу митного оподаткування – митну вартість.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна політика, митна безпека, митна вартість, митне оподаткування, фінансова політика держави.

Рис.: 2. Бібл.: 8.

Губа Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів і кредиту, Академія митної служби України (вул. Рогальова, 8, Дніпропетровськ, 49000, Україна)

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

УДК 338.2:339.543

UDC 338.2:339.543

Губа М. А. Место таможенной безопасности государства среди основных составляющих её обеспечения

Целью статьи является исследование современного механизма обеспечения таможенной безопасности государства. Рассматривается проблематика обеспечения таможенной безопасности государства и анализируются ведущие составляющие, которые влияют на механизм этого процесса. Теоретически обосновано и определено место таможенной безопасности среди составляющих её обеспечения, исследована связь таможенной безопасности с экономической безопасностью государства. Обоснована взаимосвязь таможенной безопасности с внешнеэкономической и финансовой политикой государства. Предложен подход к теоретическому определению понятий «таможенная безопасность», «таможенное налогообложение» в более широком смысле. Установлено место таможенного налогообложения в системе экономической безопасности. Исследованы составляющие, влияющие на базу таможенного налогообложения – таможенную стоимость.

Ключевые слова: внешнеэкономическая политика, экономическая безопасность, таможенная безопасность, таможенное налогообложение, таможенная стоимость, финансовая политика государства.

Рис.: 2. Библ.: 8.

Губа Мария Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов и кредита, Академия таможенной службы Украины (ул. Рогальева, 8, Днепропетровск, 49000, Украина)

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

Guba M. O. Place of Customs Security of the State Among the Main Constituents of its Ensuring

The article is aimed to study the contemporary mechanism of ensuring the customs security of the State. Problematics of ensuring the customs security of the State was explored and the key components that influence the mechanism of this process were examined. Place of customs security among its constituents was theoretically grounded and determined, relationship of customs security with the economic security of the State has been explored. Relationship of customs security with foreign economic and financial policies of the State has been substantiated. An approach to the theoretical definition of the notions «customs security» and «customs taxation» in a broader sense was proposed. Place of the customs taxation in the system of economic security has been identified. The constituents, that cause influence on the customs value – basis of the customs taxation, were explored.

Key words: foreign economic policy, economic security, customs security, customs taxation, customs value, financial policy of the State.

Pic.: 2. Bibl.: 8.

Guba Mariia O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit, Ukrainian Academy of Customs (vul. Rogalyova, 8, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

Globalizatsiia soprotivleniia: Borba v mire [Globalization resistance: Fighting in the world]. Moscow: LIBROKOM, 2009.

Halchynskiy, A. "Nachala novoi paradyhmy politychnoi ekonomii. Postanovka problemy" [Beginning of a new paradigm of political economy. Problem]. *Ekonomichna teoriia*, no. 2 (2012): 5-16.

Ivanov, N. "Globalizatsiia i obshchestvo: problemy upravleniia" [Globalization and Society: management problems]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no. 4 (2008): 3-15.

Krugman, P., and Obstfeld, M. *International economics: theory and policy: study guide to accompany*. New York: Harper Collins, 1991.

Kastels, M. *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo, kultura* [Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: GUVShE, 2000.

Kolodko, G. V. *Mir v dvizhenii* [World in Motion]. Moscow: Magistr, 2009.

Lozovytskyi, O. "Sub'ekty diialnosti derzhavy v informatsiinykh systemakh i merezhakh za umov hlobalizatsii" [The subjects of the state information systems and networks under conditions of globalization]. <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Lozovitsky.pdf>

Manning, D.-J., and Robinson, T.-J. *The Place of ideology in Political Life*. L., 2005.

Mekhdizade, F. "Funktsiia derzhavy u systemi mizhnarodnykh vidnosyn shchodo problem natsionalnoi bezpeky" [The function of the state in the international system on national security issues]. *Politychnyi menedzhment* (2008): 126-134.

Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.

Soros, Dzh. *O globalizatsii* [About globalization]. Moscow: EKSMO, 2004.

Sidenko, V. "Modyfikatsiia svitovoi ekonomiky pid vplyvom novitnikh faktoriv hlobalnoi transformatsiinoi kryzy" [Modification of the world economy under the influence of new factors of transformational global crisis]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5 (2012): 18-31.

Savchuk, V. S. "Mizhnarodna, abo hlobalna, politychna ekonomiiia" [International or global political economy]. *Formuvannia rynkovoii ekonomiky. Metodolohichni problemy suchasnoi politychnoi ekonomii* (2011): 175-185.

Toffler, E. *Tretia volna* [Third Wave]. Moscow: AST, 2004.

Vallerstain, I. *Posle liberalizma* [After liberalism]. Moscow: Editorial URSS, 2003.

World Economic Outlook (International monetary Fund). Washington DC: International Monetary fund, 2011.

Yurii, S. et al. "Reformy u hlobalnii ekonomitsi ta Ukraina" [Reforms in the global economy and Ukraine]. *Visnyk TNEU*, no. 4 (2011): 173-190.

УДК 338.2:339.543

МІСЦЕ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ СЕРЕД ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

© 2014 ГУБА М. О.

УДК 338.2:339.543

Губа М. О. Місце митної безпеки держави серед основних складових її забезпечення

Метою статті є дослідження сучасного механізму забезпечення митної безпеки держави. Розглядається проблематика забезпечення митної безпеки держави та здійснюється аналіз провідних складових, які впливають на механізм цього процесу. Теоретично обґрунтовано і визначено місце митної безпеки серед складових її забезпечення, досліджено зв'язок митної безпеки з економічною безпекою держави. Обґрунтовано взаємозв'язок митної безпеки із зовнішньоекономічною та фінансовою політикою держави. Запропоновано підхід до визначення понять «митна безпека», «митне оподаткування» у більш широкому розумінні. Встановлено місце митного оподаткування в системі економічної безпеки. Досліджено складові, які впливають на базу митного оподаткування – митну вартість.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна політика, митна безпека, митна вартість, митне оподаткування, фінансова політика держави.

Рис.: 2. **Бібл.:** 8.

Губа Марія Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів і кредиту, Академія митної служби України (вул. Рогальова, 8, Дніпропетровськ, 49000, Україна)

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

УДК 338.2:339.543

UDC 338.2:339.543

Губа М. А. Место таможенной безопасности государства среди основных составляющих её обеспечения

Guba M. O. Place of Customs Security of the State Among the Main Constituents of its Ensuring

Целью статьи является исследование современного механизма обеспечения таможенной безопасности государства. Рассматривается проблематика обеспечения таможенной безопасности государства и анализируются ведущие составляющие, которые влияют на механизм этого процесса. Теоретически обосновано и определено место таможенной безопасности среди составляющих её обеспечения, исследована связь таможенной безопасности с экономической безопасностью государства. Обоснована взаимосвязь таможенной безопасности с внешнеэкономической и финансовой политикой государства. Предложен подход к теоретическому определению понятий «таможенная безопасность», «таможенное налогообложение» в более широком смысле. Установлено место таможенного налогообложения в системе экономической безопасности. Исследованы составляющие, влияющие на базу таможенного налогообложения – таможенную стоимость.

The article is aimed to study the contemporary mechanism of ensuring the customs security of the State. Problematics of ensuring the customs security of the State was explored and the key components that influence the mechanism of this process were examined. Place of customs security among its constituents was theoretically grounded and determined, relationship of customs security with the economic security of the State has been explored. Relationship of customs security with foreign economic and financial policies of the State has been substantiated. An approach to the theoretical definition of the notions «customs security» and «customs taxation» in a broader sense was proposed. Place of the customs taxation in the system of economic security has been identified. The constituents, that cause influence on the customs value – basis of the customs taxation, were explored.

Ключевые слова: внешнеэкономическая политика, экономическая безопасность, таможенная безопасность, таможенное налогообложение, таможенная стоимость, финансовая политика государства.

Key words: foreign economic policy, economic security, customs security, customs taxation, customs value, financial policy of the State.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Рис.: 2. **Библ.:** 8.

Губа Мария Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов и кредита, Академия таможенной службы Украины (ул. Рогальева, 8, Днепропетровск, 49000, Украина)

Guba Mariia O. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit, Ukrainian Academy of Customs (vul. Rogalyova, 8, Dnipropetrovsk, 49000, Ukraine)

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

E-mail: mariya-guba@yandex.ru

Орієнтованість України на європейські стандарти в частині митно-тарифного регулювання, реалізація стратегії забезпечення економічної безпеки держави спонукають до детального аналізу загроз національній економіці в митній площині. Значні прояви контрабанди, з одного боку, і порушення митних правил під час оформлення товарів у митному відношенні, з іншого, спонукають до розробки ефективного регуляторного механізму, який зміг би забезпечити митну безпеку. Фіскальні втрати державного бюджету внаслідок недоотриманих вагомих сум митних платежів мають звернути на себе увагу і, нарешті, знизити до мінімуму ризики можливих порушень митних правил.

Проблематика забезпечення митної безпеки в Україні в частині ефективного здійснення митного оподаткування та ретельності контрольно-перевірочної роботи на етапах митного контролю ґрунтовно досліджують такі науковці: І. Г. Бережнюк, О. М. Вакульчик, О. П. Гребельник, П. В. Пашко, Т. М. Рева, Т. С. Тоцька та інші. Авторами здійснюється постійний аналіз митної та зовнішньоекономічної сфери, аналізуються особливості оформлення товарів у митному відношенні. Разом з тим, пильна увага науковців приділяється проблематиці забезпечення виконання фіскальної функції митних платежів. Систематичні дослідження в митній площині розкривають можливості вдосконалення митного законодавства в частині нарахування та стягнення митних платежів і модернізації державної митної справи в цілому.

Метою статті є аналіз митної безпеки держави в контексті ефективного оформлення товарів у митному відношенні, визначення основних складових, які впливають на рівень забезпечення митної безпеки та виокремлення місця митної безпеки серед цих складових.

З приводу цього пропонується розглянути провідні складові, які впливають на механізм забезпечення митної безпеки в системі економічної безпеки держави, такі як: фінансова та податкова безпека, фінансова політика, митне оподаткування і митна вартість товару, зовнішньоекономічна безпека, митний контроль за порушенням митних правил, зовнішньоекономічна політика, експортно-імпортна залежність держави. На нашу думку, розгляд зазначених вище складових дозволить

показати та обґрунтувати місце митної безпеки в системі її функціонування.

Також слід зазначити, що від згаданих вище складових залежить не тільки рівень забезпечення митної безпеки держави, а й поточний стан національної економіки в цілому у вигляді забезпечення фінансового підґрунтя країни та підтримки стабільності зовнішньоекономічних зв'язків.

Законодавче визначення митної безпеки викладено в статті 6 Митного кодексу України і характеризується як стан захищеності митних інтересів України [1]. На нашу думку, митна безпека держави – це стан захищеності митних інтересів України, який забезпечується завдяки ефективній реалізації державної податкової політики та політики в галузі державної митної справи, характеризується надійним функціонуванням митної системи, безпечністю митного простору країни, відкритістю національної економіки та прийнятним рівнем експортно-імпоротної залежності держави і ґрунтується на врахуванні фіскально-регуляторних пріоритетів країни та інтересів платників митних платежів [2, с. 80 – 81].

Розглядаючи місце митної безпеки в системі економічної безпеки на рис. 1, слід зазначити, що, з одного боку, вона є складовою фінансової безпеки держави, і в тому числі податкової, а з іншого – зовнішньоекономічної. Розглядаючи фінансову безпеку як першу складову та її вплив на забезпечення митної безпеки, підкреслимо, що під час стягнення митних платежів і перевірки під час митного оформлення товаросупровідних документів фінансового характеру відбуваються фінансові відносини в митній сфері в контексті реалізації державою фіскальної функції шляхом наповнення державного бюджету. Такі митні платежі, як податок на додану вартість з ввезених в Україну товарів, акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів і мито входять до податкової системи України, основною законодавчою базою їх справляння та адміністрування є Податковий та Митний кодекси.

Друга складова, що впливає на забезпечення митної безпеки, тісно пов'язана із фінансовою безпекою, – це митне оподаткування (митна вартість). Митне опо-

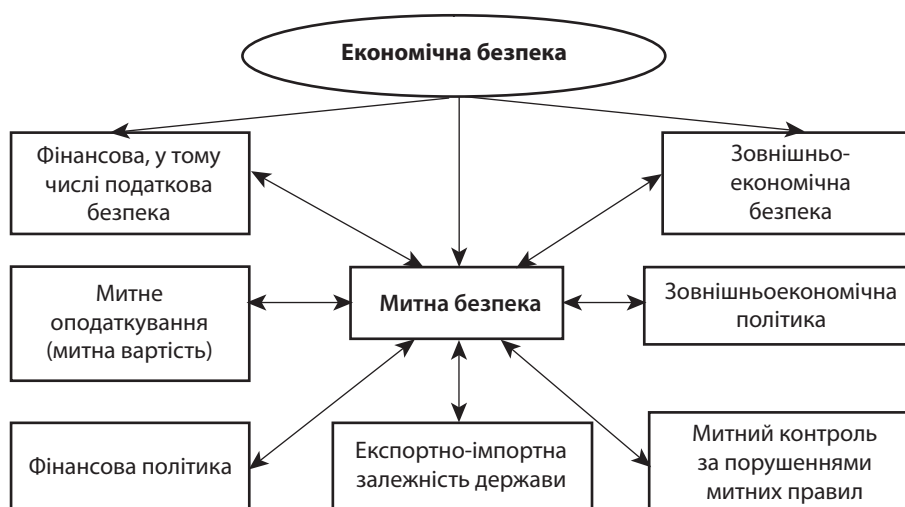

Рис. 1. Місце митної безпеки держави в системі складових її забезпечення

даткування – це частина загальнодержавної системи оподаткування, невід’ємна складова зовнішньоторгівельної, фіскальної та регуляторної політики будь-якої країни світу [3, с. 144]. Вважаємо, що зміст вказаної категорії становить митно-тарифні відносини, які виникають на етапі митного оформлення між митними декларантами – суб’єктами ЗЕД і державою і стосуються питань щодо справляння митних платежів з товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон.

Оскільки митна вартість товару виступає базою при митному оподаткуванні та від її достовірного визначення залежить, зрештою, фінансове благополуччя країни, можна вважати, що митна вартість товару виступає важливим і потужним фіскальним елементом, від якого, у тому числі, залежить поточний фінансовий стан національної економіки. Отже, митна вартість товару – це фінансовий регулятор, що гарантує ефективне здійснення політики в галузі державної митної справи на сучасному етапі.

Вплив базових складових, які формують митну вартість, а саме: фактурна вартість, умови поставки ІНКОТЕРМС-2010 [4] і країна походження товарів є загальновідомим. Базові умови поставки проявляють свій вплив через обов’язки покупця і продавця товарів, адже розподіл транспортних витрат, витрат на страхування, інших витрат впливають на розрахунок суми митної вартості товарів. Вплив фактурної вартості є найважливішим, це основа для розрахунку митної вартості.

Країна походження товару також має свій вплив на формування митної вартості. Країною походження вважається країна, у якій задекларований товар був повністю вироблений або підданий достатній переробці. Завдяки аналізу даних, зазначених у сертифікаті про країну походження товару, можна цілком отримати інформацію про підприємство-виробника, операції переробки, рівень екологічної безпеки товарів.

Країна походження товару, у свою чергу, пов’язана з кодом товару. Код товару впливає на обсяг стягнених митних платежів. Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) складена відповідно до Гармонізованої системи опису та кодування товарів і затверджується законом про Митний тариф України (ст. 67 Митного кодексу України) [5; 1]. Товарна класифікація передбачає систему ставок мита, які слід застосувати до того чи іншого товару. Саме під час створення коду товару та хибного визначення країни походження відбувається порушення митних правил, від яких залежить механізм виконання митних формальностей під час оформлення товарів у митному відношенні (стягненні митних платежів).

Протягом останніх років Центральним митним управлінням лабораторних досліджень та експертної роботи опрацьовано значна кількість запитів, що надавали митні адміністрації з метою здійснення експертизи та досліджень певних груп товарів. В основному ці запити стосувалися проведення досліджень органічних речовин, товарів харчового призначення, нафтопродуктів, неорганічних речовин, непродовольчих товарів. За запитами митних адміністрацій здійснено безліч випадків то-

варної експертизи товарів і встановлено багато невідповідностей у декларуванні певних характеристик товарів.

Затверджено Порядок взаємодії митних органів з Центральним митним управлінням лабораторних досліджень та експертної роботи при проведенні митного контролю й митного оформлення товарів і транспортних засобів, а також Порядок списання, повернення та передання проб і зразків товарів після проведення досліджень (аналізу), експертизи [6].

Зауважимо, що законодавством України передбачена доволі непроста, масштабна і не зовсім конкретна структура класифікації товарів ЗЕД. Це створює сприятливі умови для порушення митного законодавства з питань нарахування та сплати митних платежів суб’єктами ЗЕД, тобто – третьою складовою забезпечення митної безпеки держави.

На нашу думку, порушення митних правил повинні виявлятися засобами сукупного митного контролю, включаючи митний огляд, аналіз ризиків та інші методи, які мають постійно модернізуватися, спираючись на успішний зарубіжний досвід. І тому одним із головних завдань Державної фіскальної служби України сьогодні є забезпечення економічної безпеки держави в контексті повного надходження коштів від митного оподаткування.

На рис. 2 показано місце митного оподаткування в системі економічної безпеки держави.

Зовнішньоекономічна безпека дуже тісно пов’язана з митною, фінансова – з податковою. Йдеться про контроль за ефективністю здійснення експортно-імпортних операцій, за реалізацією фіскальної функції митних платежів. Митна політика реалізується під час функціонування системи митного оподаткування, яке має базуватися на основних принципах і пріоритетах податкової політики для того, щоб мати уявлення про орієнтованість експортно-імпортової залежності країни та запроваджувати заходи її переорієнтації у вигідніший для держави бік.

Особливістю митного оподаткування є те, що воно є складовою як зовнішньоекономічної, так і фінансової безпеки держави. Його місце – на перетині забезпечення митної та податкової безпеки.

Четверта і п’ята складові забезпечення митної безпеки пов’язані зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності шляхом реалізації принципів зовнішньоекономічної політики. Ефективне митне та податкове регулювання зовнішньоекономічної діяльності сприяє: захисту вітчизняної економіки від нелегальної торгівлі та демпінгу; законному переміщенню товарів і транспортних засобів через митний кордон України; розширенню обсягів та урізноманітненню видів зовнішньоекономічної діяльності, а також стимулює інвестиційну діяльність, розвиває конкурентоспроможну економіку, збільшує обсяги виробництва і тим самим забезпечує повне надходження податків і зборів до державного та місцевих бюджетів і державних цільових фондів і, врешті-решт, впливає на рівень забезпечення митної безпеки держави.

Традиційною і найбільш розвинутою формою міжнародних економічних відносин є зовнішня торгівля. Частка її становить майже 80% обсягу міжнародних

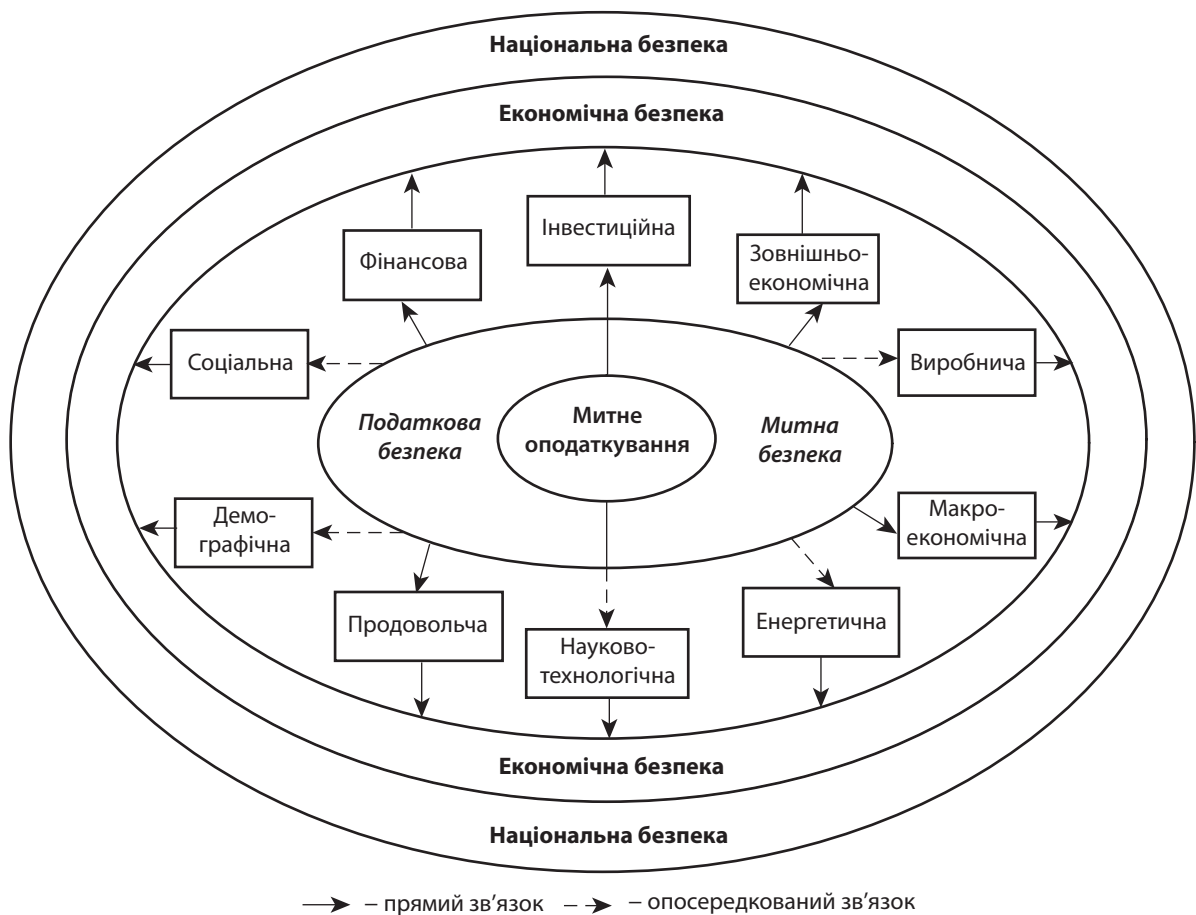

Рис. 2. Місце і роль митного оподаткування в системі економічної безпеки держави

економічних відносин. За сучасними тенденціями активна участь будь-якої держави в міжнародній торгівлі пов'язана зі значними перевагами, які дозволяють, поперше, ефективно та в повному обсязі використовувати наявні в країні ресурси; по-друге, приєднатися до світових технологічних досягнень; по-третє, забезпечити трансформацію економіки; по-четверте, повно й різноманітно задовольнити потреби споживачів.

Інтенсивність інтеграції України у світовий економічний простір суттєво залежить від стану як її митної, так і податкової політики. На нашу думку, зовнішньоекономічна безпека та митна безпека однозначно перетинаються в місці здійснення і часі реалізації митної та податкової політики держави.

Стосовно шостої складової забезпечення митної безпеки держави – експортно-імпоротної залежності – слід зазначити, що в Україні значні обсяги зовнішньоторговельних операцій здійснюються в режимі імпорту та експорту, тому ця складова пов'язана з експортною та імпоротною безпекою держави.

Митний режим «імпорт» – один із поширених режимів, який застосовується до суб'єктів ЗЕД. Тим часом, специфіка його застосування досить складна і, разом з тим, ризикована. Слід зазначити, що обсяг імпорту товарів, що надходить до митниць, залежить, в основному, від загальних тенденцій та сезонних коливань, середньої (у митниці та митній системі) вартості товару після сплати митних платежів, а також від кількості конкурентів-імпортерів [7].

Через це слід виокремити поняття експортної та імпоротної безпеки як внутрішніх складових зовнішньоекономічної безпеки держави. «Експортна безпека – відповідність експорту країни її національним інтересам, забезпечення його раціональної товарної структури та географічної збалансованості, конкурентоспроможності, відсутності дискримінації на зовнішніх ринках і спрямованості на забезпечення високого рівня добробуту нації» [8, с. 24].

«Імпортна безпека – раціональна та географічна збалансованість імпорту, що позитивно впливає на розвиток національної економіки, захищає внутрішній ринок і національного товаровиробника, сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та експортної незалежності країни» [8, с. 24].

Доходячи до аналізу впливу останньої, сьомої, складової забезпечення митної безпеки держави і ураховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що фінансова політика держави має безпосередній вплив на ступінь забезпечення митної безпеки.

Фінансова політика держави – це сукупність фінансових (розподільчих і перерозподільчих) заходів, які здійснює держава через фінансову систему. Фінансова політика – це частина економічної політики, головним її завданням є забезпечення реалізації тієї чи іншої державної програми завдяки наявним фінансовим ресурсам. Головним чином фінансова політика проявляється в системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, найважливішими з яких у даному випадку є митні

непрямі податки. Отже, однією зі складових фінансової політики держави є митна політика.

Головним її функціональним завданням є забезпечення захисту національних митних інтересів і національної безпеки України в політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах. Разом з тим, фінансова політика впливає на рівень забезпеченості митної безпеки держави у вигляді впливу низки макроекономічних факторів, які мають свої показники і залежать від обсягів зовнішньої торгівлі та ситуації на світових валютних ринках.

ВИСНОВКИ

Визначення місця митної безпеки держави в системі основних складових її забезпечення та, зокрема, економічної безпеки держави є необхідним завданням сьогодення з метою підтвердження значення цієї категорії в національній митній економіці, в економіці в цілому, в міжнародній економіці. Можна стверджувати, що митна безпека держави виступає стрижнем у системі складових її забезпечення.

Теоретичне обґрунтування фіскальної потужності митних платежів спонукає до постійного підвищення ефективності процесу митного оподаткування в частині контролю за достовірним визначенням митної вартості товару. Усі напрямки і зусилля працівників митних органів мають бути спрямовані на посилений контроль за перевіркою числового її значення в документах митного оформлення та механізму її розрахунку, оскільки митна вартість – це потужний фіскально-регуляторний інструмент розвитку економіки.

Характер і ефективність справляння митних платежів залежить від рівня реалізованої податкової політики у сфері ЗЕД, її регуляторного потенціалу.

Встановлено, що найбільш впливовим аспектом забезпечення митної безпеки є зовнішньоекономічний. Він розкривається в реалізації зовнішньоекономічної політики, забезпеченні зовнішньоекономічної безпеки та формуванні експортно-імпоротної залежності держави. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Митний кодекс України : станом на 01 червня 2012 р. – С. : ТОВ «ВВП НОТІС», 2012. – 312 с.
2. Губа М. О. Фактори підвищення ефективності здійснення державної митної справи в Україні / М. О. Губа // Тези доповідей науково-практичної заочної конференції [«Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур»], (м. Хмельницький, 25 вересня 2014 р). – С. 80 – 81.
3. Полонський О. Ю. До історії митного оподаткування в Україні / О. Ю. Полонський // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 144 – 148.
4. Міжнародні правила поставки ІНКОТЕРМС 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pact.com.ua/incoterms.html>
5. Про митний тариф України : Закон України від 05 квітня 2001р. № 2371-III // Ліга – Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012371Z.html
6. Основні підсумки діяльності Держмитслужби за 2006 – 2012 роки : звіт. – Держмитслужба України, 2006 – 2012.

7. Пашко П. В. Методика розрахунку прогнозних обсягів податкових надходжень від імпорту товарів / П. В. Пашко, Т. Д. Ліпихіна // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». – 2010. – № 1(43). – С. 2 – 5.

8. Петрова Г. Є. Економічна безпека в зовнішній торгівлі України на сучасному етапі / Г. Є. Петрова // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 22 – 26.

REFERENCES

- Huba, M. O. "Faktory pidvyshchennia efektyvnosti zdiisnennia derzhavnoi mytnoi spravy v Ukraini" [Factors increasing the effectiveness of the implementation of the state customs in Ukraine]. *Doslidzhennia teoretychnykh aspektiv ta rozrobka systemy otsiniuvannia efektyvnosti mytnykh protsedur*. Khmelnytskyi, 2014.80-81. [Legal Act of Ukraine] (2012). [Legal Act of Ukraine] (2001). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012371Z.html
- "Mizhnarodni pravyla postavky INKOTERMS 2010" [International delivery Incoterms 2010 rules]. <http://pact.com.ua/incoterms.html>
- "Osnovni pidsumky diialnosti Derzhmytshlyzhy za 2006 – 2012 roku" [The main results of its activities for 2006 - 2012 years]. *zvit, 2006 – 2012*.
- Polonskyi, O. Yu. "Do istorii mytnoho opodatkuвання v Ukraini" [The history of customs duties in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2004): 144-148.
- Pashko, P. V., and Lipikhina, T. D. "Metodyka rozrakhunku prohoznykh obsiahiv podatkovykh nadkhodzen vid importu tovariv" [The method of calculation of forecast in tax revenues from imports]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriya «Ekononika»*, no. 1 (43) (2010): 2-5.
- Petrova, H. IE. "Ekonomichna bezpeka v zovnishnii torhivli Ukrainy na suchasnomu etapi" [The economic security of Ukraine's foreign trade today]. *Ekononika ta derzhava*, no. 1 (2007): 22-26.

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕД ХАРКІВСЬКОГО КОСМЕТИЧНОГО КЛАСТЕРА

© 2014 КОНОНЕНКО Я. В.

УДК 339.944.2

Кононенко Я. В. Економічна ефективність ЗЕД харківського косметичного кластера

Постійні зміни ситуації на зовнішніх і внутрішньому ринку, динамічний розвиток підприємств і мінливість ділової активності залишають актуальними конкретні дослідження з ефективності експортно-імпорتنних операцій (ЕІО) у сучасній діяльності вітчизняних підприємств, зокрема ті, що враховують специфіку діяльності окремих галузей та кластерів економіки України. Важливим у статті є дослідження стану експортно-імпорتنної діяльності на матеріалах групи промислових компаній, об'єднаних у харківський регіональний кластер підприємств парфумерно-косметичного комплексу. Відзначається, що аналіз загального впливу ЕІО на економічну результативність діяльності підприємств кластера дозволяє виділити такі фактори, що його обумовлюють: ефект масштабу; податковий режим; курсові доходи чи витрати; транзакційні витрати; умови експортно-імпорتنних контрактів. Експортно-імпорتنну діяльність досліджено в контексті конкурентоспроможності та економічної результативності діяльності підприємств. У рамках дослідження проведено комплексний аналіз фінансового стану та виробничої діяльності підприємств парфумерно-косметичного комплексу Харківського регіону. Підприємства комплексу згруповано у відповідний регіональний кластер, пов'язаний із виробництвом парфумерно-косметичної продукції, фармацевтичної продукції та побутової хімії. Зроблено висновок про те, що заснована на кластерних групах економіка регіонів має переваги у продуктивності за рахунок гнучкої спеціалізації та ліпшої взаємодії з глобалізованими ринками.

Ключові слова: кластер, кластер підприємств парфумерно-косметичного комплексу, ефективність ЗЕД.

Табл.: 4. **Бібл.:** 8.

Кононенко Яна Володимирівна – аспірантка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yana.kononenko@gmail.com

УДК 339.944.2

UDC 339.944.2

Кононенко Я. В. Экономическая эффективность ВЭД харьковского косметического кластера

Постоянные изменения ситуации на внешних и внутреннем рынках, динамичное развитие предприятий и изменчивость деловой активности оставляют актуальными конкретные исследования по эффективности экспортно-импортных операций (ЭИО) в современной деятельности отечественных предприятий, в частности те, которые учитывают специфику деятельности отдельных отраслей и кластеров экономики Украины. Важным в статье является исследование состояния экспортно-импортной деятельности на материалах группы промышленных компаний, объединенных в харьковский региональный кластер предприятий парфюмерно-косметического комплекса. Отмечается, что анализ общего воздействия ЭИО на экономическую результативность деятельности предприятий кластера позволяет выделить следующие факторы, которые его обуславливают: эффект масштаба, налоговый режим, курсовые доходы или расходы, транзакционные издержки, условия экспортно-импортных контрактов. Экспортно-импортная деятельность исследована в контексте конкурентоспособности и экономической результативности деятельности предприятий. В рамках исследования проведен комплексный анализ финансового состояния и производственной деятельности предприятий парфюмерно-косметического комплекса Харьковского региона. Предприятия комплекса сгруппированы в соответствующий региональный кластер, связанный с производством парфюмерно-косметической продукции, фармацевтической продукции и бытовой химии. Сделан вывод о том, что основанная на кластерных группах экономика регионов имеет преимущества в производительности за счет гибкой специализации и лучшего взаимодействия с глобализованными рынками.

Ключевые слова: кластер, кластер предприятий парфюмерно-косметического комплекса, эффективность ВЭД.

Табл.: 4. **Библ.:** 8.

Кононенко Яна Владимировна – аспірантка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (ул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: yana.kononenko@gmail.com

Kononenko Ia. V. Economic Efficiency of Foreign Economic Activities of the Kharkiv Cosmetics Cluster

Constant changes in the situation on foreign and domestic markets, dynamic development of enterprises and volatility of business, all this substantiates relevant case studies on the efficiency of export-import operations (E-IO) against the background of current activities of domestic enterprises, particularly of those that take into account specifics of the individual sectors and clusters of economy of Ukraine. An important part of the article consists of a study of the status of export-import activities by groups of industrial companies of the Kharkiv regional cluster of perfumery-cosmetic complex. It is specified that analysis of the overall impact of the E-IO on economic performance of the enterprises, which belong to the cluster, allows to allocate the following determination factors: scale effect, tax regime, foreign exchange income or expenses, transaction costs, conditions of the export-import contracts. Export-import activity is investigated in the context of competitiveness and economic efficiency of enterprises. In the frame of the study, a comprehensive analysis of the financial state and production activity of the enterprises of perfumery-cosmetic complex of Kharkiv region was carried out. The enterprises of the complex were grouped in an appropriate regional cluster associated with the production of perfumery and cosmetics, pharmaceuticals and household chemicals. It was concluded that economy of regions, which is based on clustered groups, has advantages in productivity due to flexible specialization and better interaction with globalized markets.

Key words: cluster, cluster of perfumery-cosmetic complex, efficiency of foreign economic activities.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 8.

Kononenko Iana V. – Postgraduate Student, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: yana.kononenko@gmail.com

У зв'язку з поширенням глобалізації одним із головних напрямків господарської діяльності підприємства є його зовнішньоекономічна діяльність, особливостями якої є спрямованість на зовнішню та внутрішню середовище підприємства; її комплексність, тобто взаємозв'язок з іншими видами стратегій, а саме:

з конкурентною та функціональною; необхідність урахування обмеженого розмаїття можливих ситуацій та факторів; необхідність урахування пріоритетності ЗЕД серед інших видів економічної діяльності підприємства.

Метою роботи є дослідження стану експортно-імпорتنної діяльності на матеріалах групи промислових

підприємств, об'єднаних у харківський регіональний кластер підприємств парфумерно-косметичного комплексу. Дослідження передбачає визначення інструментів для оцінки економічної ефективності експортно-імпортних операцій, здійснюваних підприємствами; удосконалення методичного забезпечення економічної оцінки ефективності експортно-імпортних операцій, зокрема тих, що враховують специфіку діяльності окремих галузей і кластерів економіки.

Пропонується розглянути існуючу методологію кластерного підходу в економічних дослідженнях. Кластер – це спільне територіально розміщення виробників, постачальників послуг, освітніх і науково-дослідних організацій та фінансових інституцій, а також інших приватних і державних установ, об'єднаних різного роду зв'язками. Кластери є дуже різноманітними структурами. Вони можуть різнитися відповідно до стадій внутрішньої інтеграції, свого знаходження та тієї або іншої стадії свого життєвого циклу, мати мережеву структуру чи бути організованими навколо певної ключової фірми або навіть бути розвинутими навколо університету або іншого великого дослідницького центру [1, с. 4].

У політиці ЄС кластери визначаються як драйвери інновацій та економічного зростання, чим і пояснюється велика увага, яка останнім часом їм приділяється. За висновками європейських дослідників, існує емпіричний зв'язок між кластерами і регіональною спеціалізацією та більш високим рівнем інноваційності та економічного процвітання. Регіони з більш високою питомою вагою зайнятості у промисловості, яка належить до кластерів, є більш економічно успішними. Цілий комплекс позитивних наслідків, які приносить комбінування та взаємодія регіональних кластерів, змушує розглядати їх як центральну частину будь-якої економічної стратегії. Зокрема, підтримка існуючих кластерів і кластерних ініціатив є складовою частиною так званої «Стратегії зростання та зайнятості» (*Growth and Jobs strategy*) ЄС [2, с. 2 – 6].

Втім, ці зауваження не слід розуміти як прагнення до односторонньої спеціалізації регіонів і до розвитку вузькоспеціалізованої регіональної економіки. Позитивні ефекти приносить саме комбінація кластерів, пов'язаних і взаємодіючих кластерних груп. Заснована на таких кластерних групах економіка регіонів має переваги у продуктивності за рахунок гнучкої спеціалізації та ліпшої взаємодії із глобалізованими ринками. Вона є більш стійкою до зовнішніх шоків, перерозподіляючи всередині кластера ресурси та ефективно використовуючи існуючі конкурентні переваги. Новітні дослідження показують, що найбільш успішні в економічному сенсі регіони, як правило, мають ціле «портфоліо» із кластерів; взаємні зв'язки між ними створюють вигідний баланс між спеціалізацією та диверсифікацією господарства. На даний момент часу 38 % найманих працівників, зайнятих у промисловості країн ЄС, працюють на підприємствах, які є частиною того чи іншого кластера [2, с. 6].

Відповідно до «European Cluster Observatory» виділяються такі структурні елементи кластера: локальні сектори – підприємства, орієнтовані на обслуговування

потреб місцевих ринків і присутні практично в кожному регіоні; кластерні сектори – групи промислових підприємств, згруповані у певних регіонах, але відсутні в інших; кластерні категорії – групи підприємств, що становлять частину кластерного сектора та мають тенденцію до певного визначеного географічного розташування. Термін «регіональний кластер» застосовується у випадку, якщо зайнятість у конкретному регіоні в конкретній кластерній категорії перевищує певні межі та стає визначальною або дуже суттєвою для зайнятості в межах регіону та для його спеціалізації.

Проведене у рамках «European Cluster Observatory» обстеження охопило країни ЄС-27, Ісландію, Ізраїль, Норвегію, Швейцарію та Туреччину; було використано 38 кластерних категорій та майже 10 000 сфер, де можна було очікувати появи регіонального кластера. Станом на 2007 р. було ідентифіковано більше 2000 регіональних кластерів, які відповідають щонайменше одному з таких критеріїв, позначених зірками: 1) значна питома вага зайнятості в певній галузі промисловості регіоні; 2) ступінь спеціалізації в межах регіону; 3) кластерне спрямування зайнятості в регіоні. Усім трьом критеріям відповідали 155 регіональних кластерів (8%). Наприклад, відзначається роль автомобільної промисловості, яка у зазначених країнах утворює 47 регіональних кластерів, у тому числі: 16 – із рівнем відповідності критеріям у три зірки, 23 – у дві, 8 – у одну. Питома вага зайнятості в «сильних» кластерах у європейських регіонах із найбільшим рівнем спеціалізації досягає 74% [2, с. 7, 10 – 11].

Пропонується також розглянути принципи аналізу кластерних утворень. Скоригована у дослідженні О. Є. Кузьміна та Л. О. Сатаккіної [3, с. 129] модель IRE (*Innovating Regions in Europe Network*) щодо формування кластера включає такі етапи:

- ✦ *перший* – формування кластера внаслідок історичних передумов (наявність ресурсів, специфічних знань, специфічних потреб);
- ✦ *другий* – формування навколо кластера мережі фірм-постачальників і фірм, які обслуговують процес виробництва;
- ✦ *третій* – формування навколо кластера наукових та освітніх організацій;
- ✦ *четвертий* – розвиток логістичних і маркетингових мереж;
- ✦ *п'ятий* – оформлення структури передачі інформації та знань для координації економічної діяльності;
- ✦ *шостий* – розвивається певна інвестиційна стратегія підприємств – учасників кластера;
- ✦ *сьомий* – функціонування кластерного об'єднання.

В ітчизняні дослідники, як правило, дотримуються менш м'яких методологічних вимог до визначення регіональних кластерів, для чого є об'єктивні підстави. Відмінністю процесу кластероутворення в Україні, порівняно із країнами ЄС, є більш високий ступінь концентрації промисловості в декількох великих промислових центрах, які до того ж є містами-мегаполісами і адміністративними центрами промислово розвинених

областей: у Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Одесі. Процес деіндустріалізації, пов'язаний із тривалою кризою 1990-х рр., найсильніше відбився на малих містах і районних центрах, значно посиливши наявну тенденцію.

Масштабним обстеженням, проведеним у межах розробки Стратегії соціально-економічного розвитку Харківської області, у Харківському регіоні виділені такі кластерні структури, які, за висновками авторів дослідження, мають потенціал до розвитку: 1) видобуток газу й нафти та їх переробка; 2) виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та випуск продуктів харчування; 3) легка промисловість; 4) будівництво та випуск будівельних матеріалів; 5) високотехнологічні виробництва; 6) науково-освітній; 7) охорона здоров'я; 8) житлово-комунальне господарство; 9) транспортно-торговельно-логістичний [4, с. 74].

У попередньому дослідженні – «Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2015 р.» (2008 р.) – була виділена дещо інша сукупність кластерів Харківської області, а саме: «інноваційні та наукоємні», що є пріоритетними для розвитку – 1) авіаційної промисловості; 2) космічної галузі; 3) енергомашинобудування; 4) фармацевтичної промисловості; нано- та біотехнології; 5) аграрнопереробний; 6) газовидобувний та енергетичний; 7) житлово-комунального господарства; 8) охорони здоров'я [5, с. 139 – 200].

У дослідженні «Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2010 р.» (2001 р.) кластерний підхід застосовувався в галузевому розрізі (основною методологією доповіді були енерговиробничі цикли і точки зростання). Зокрема, були виділені окремі кластери із груп підприємств машинобудівної галузі. Тим не менше, виділення певних галузей і груп підприємств (переробка харчової продукції, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, видобуток і переробка природного газу, оптичне виробництво, виробництво

фармацевтичних препаратів, високотехнологічні машинобудівні виробництва – було близьким до кластерного підходу [6, с. 235 – 267].

Звичайно, наявність великої кількості виробництв багатьох галузей промисловості, які сконцентровані в Харкові, та наявний науково-технічний, людський, логістичний потенціал створюють великі потенційні можливості для кластерної інтеграції в регіоні. Зокрема, ще одним із можливих промислових кластерів для Харківського регіону може бути кластер підприємств, пов'язаних із виробництвом парфумерно-косметичної продукції, фармацевтичної продукції та побутової хімії. На сьогодні до нього можна віднести 10 виробничих фірм (у т. ч. група компаній на чолі з АТ «ЕФЕКТ»). Як видно з даних *табл. 1*, як правило, парфумерно-косметичне виробництво комбінується з фармацевтичним виробництвом – у випадку спеціалізації на лікувальній косметиці, або із виробництвом побутової хімії – у випадку спеціалізації на побутовій косметиці.

Комбінування виробництв підприємств кластера, критерії виділення регіонального кластера підприємств та структура кластера наведені відповідно в *табл. 1 – 3*.

Кластер є таким, що формується. Процеси горизонтальної та вертикальної організації й взаємодії не набули значного розвитку.

Підприємства кластера є неоднорідними за своєю структурою й обсягами діяльності та можуть бути умовно розділені на три типи:

1) фармацевтичні підприємства, які мають у структурі випуску виробу лікувальної косметики (ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка», ТОВ «Ейм», Дослідний завод «ГНЦЛС» та ін.);

2) спеціалізовані підприємства з виробництва побутової хімії, косметичних засобів і засобів гігієни (ТОВ «Слобожанський миловар», ТОВ «Пірана» та ін.);

3) комбіновані підприємства, які здійснюють диверсифіковану господарську діяльність (група компаній «ЕФЕКТ»).

Таблиця 1

Комбінування виробництв підприємств кластеру за видами

Підприємство	Вид діяльності за КВЕД ДК 009:2010			
	20.42 Виробництво парфумних і косметичних засобів	20.41 Виробництво мила та мийних засобів, засобів для чищення та полірування	21 Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	Інші
Група компаній «ЕФЕКТ»	+		+	+
ТОВ «Аромат»	+			+
ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка»»	+		+	
Дослідний завод «ГНЦЛС»	+		+	
ТОВ «Фірма «СВ»»	+	+		
ТОВ «Пірана»	+	+		
ТОВ «Слобожанський миловар»	+	+		
ТОВ «Фітопродукт»	+		+	
ТОВ «Ейм»	+		+	
ЧПТФ «ЮСІ»	+	+		

Критерії виділення харківського регіонального кластера підприємств парфумерно-косметичної та фармацевтичної промисловості

Назва критерію	Зміст критерію	Відповідність критерію (у балах 0 – 5)
Географічна (територіальна) належність	Локалізованість групи структур, які утворюють кластер, у певному регіоні	5
Галузева належність	Об'єднаність утворюючої кластер групи з певним видом господарчої діяльності	4
Вертикальна інтеграція	Наявність домінуючої структури, яка тим чи іншим чином контролює (справляє вплив) на діяльність структур, які входять до кластера	0
Координація	Наявність певних форм інституціонального об'єднання підприємств кластера (регіональних галузевих асоціацій, координуючих організацій і т. ін.)	0
Фінансова та інвестиційна інтеграція	Наявність спільних інвестиційних проектів, пов'язаність діяльності підприємств кластера з певною фінансовою структурою	0
Інноваційність	Спільна інноваційна діяльність підприємств кластера	1

Таблиця 3

Структура харківського регіонального кластера підприємств парфумерно-косметичної та фармацевтичної промисловості

Напрямок діяльності	Підприємство або установа
Виробництво	АТ «ЕФЕКТ», ТОВ «Фітодоктор», ТОВ «Тубний завод», ТОВ «Аромат», ПАТ «Хімфармзавод «Червона зірка», «Дослідний завод «ГНЦЛС», ТОВ «Фірма «СВ», «ТОВ «Пірана», ТОВ «Слобожанський миловар», ТОВ «Фітопродукт», ТОВ «Ейм», ЧПТФ «ЮСІ»
Освіта	Харківський національний фармацевтичний університет
Фундаментальна і вузівська наука	Харківський національний фармацевтичний університет, Харківський національний медичний університет, Державний науково-дослідний центр лікарняних засобів

До останнього типу належать підприємства групи компаній «ЕФЕКТ»: АТ «ЕФЕКТ», ТОВ «Фітодоктор» і ТОВ «Тубний завод». Визначення впливу експортних та імпорتنних операцій на економічну результативність діяльності провадилося на прикладі підприємств групи. Група компаній «ЕФЕКТ» утворилася внаслідок глибокої реструктуризації Харківської парфумерно-косметичної фабрики «ЕФЕКТ». Компанії групи діють у таких напрямках:

- ✦ АТ «ЕФЕКТ» – виробництво парфумерної продукції, виробництво води з власної артезіанської свердловини, надання послуг з оренди, торгівельно-посередницька діяльність;
- ✦ ТОВ «Фітодоктор» – виробництво косметичної продукції на основі оригінальних рецептур;
- ✦ ТОВ «Тубний завод» – виробництво пакувальних туб.

Практично всі підприємства кластера провадять зовнішньоекономічну діяльність, здійснюючи експортні та імпорتنні операції. Типовими операціями є імпорتنні контракти на закупівлю сировини (віддушки, мінеральні масла, реактиви, полуфабрикати) та обладнання (промислові установки, автоматизовані лінії, запчастини, лабораторні пристрої), а також експортні контракти на постачання готової продукції (побутова косметика, косметичні та лікувально-косметичні засоби). Ключове значення має імпорт машин і спеціального промислового обладнання. Імпортовані виробничі лінії складають основу виробництва усіх підприємств кластера.

Географія ЗЕД є широкою і за імпортними операціями, переважно, охоплює країни ЄС, за експортними – Росію, країни СНД та інші регіони світу. Частина контрактів, переважно імпорتنних, здійснюється опосередковано – через спеціалізованих посередників, що створює певну методологічну складність для аналізу. Питома вага ЗЕД у структурі випуску підприємств кластера коливається від 40 – 95% за імпортом до 20 – 68% за експортом. Дані щодо питомої ваги експортної продукції в чистому доході для диверсифікованого підприємства АТ «ЕФЕКТ» (група компаній «ЕФЕКТ») представлені в *табл. 4*.

Таблиця 4

Питома вага експорту АТ «ЕФЕКТ» у чистому доході, %

Питома вага	Рік			
	2009	2010	2011	2012
У чистому доході від усієї діяльності	6,8	7,3	7,0	7,7
У чистому доході від виробництва парфумерно-косметичної продукції	20,7	22,1	24,4	24,1

Питома вага експорту в АТ «ЕФЕКТ» є стабільною, становлячи біля 7% у його загальному чистому доході. Його значення в парфумерно-косметичному виробництві є більш значимим, де експорт формує до чверті чистого доходу від цього виду діяльності. Основні рин-

ки збуту парфумерної продукції – Україна, країни СНД, країни Прибалтики, Німеччина.

Для того, щоб своєчасно реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, у межах контролінгу зовнішньоекономічної діяльності, підприємству потрібно організувати нагляд за великою кількістю показників, що характеризують діяльність даного підприємства. Найдоцільнішим напрямом для організації такого контролю є організація моніторингу – безперервного систематичного нагляду за параметрами зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства, збору та аналізу інформації, яка надходить [7, с. 33].

Аналіз загального впливу експортних та імпорتنних операцій на економічну результативність діяльності підприємств кластера дозволяє виділити такі фактори, що його обумовлюють:

- ✦ *ефект масштабу (Em)* – збільшення загального обсягу виробництва за рахунок експорту, порівняно з обсягом, якого було б досягнуто за умови продажів лише на внутрішньому ринку, та, відповідно, зростання валового прибутку та чистого прибутку за рахунок зниження собівартості продукції, на одиницю якої припадає менша частка постійних витрат;
- ✦ *податковий режим (Пр)* – компенсація державою сум ПДВ на продукцію, що експортується;
- ✦ *курсіві доходи чи витрати (Кр)* – частка прибутку (збитку) фірми від операцій з валютною виручкою від експортних продажів;
- ✦ *транзакційні витрати (Тв)* – вартість укладання та здійснення експортних (імпорتنних) контрактів;
- ✦ *умови експортно-імпорتنних контрактів (Ку)* – відносні прибутки, які отримує підприємство від різниці між умовами укладених контрактів з постачання продукції на експорт.

Здійснення всіх видів основних зовнішньоторговельних операцій та їх зміст забезпечуються умовами митних режимів, установлюваних державами.

До зовнішньоторговельних операцій, що забезпечують, можна віднести транспортні, страхові, фінансово-розрахункові (надання кредиту, передачу застави, акцепт перекладного векселя), митні, подачу заявки на торговельну марку або патент, а також посередницькі послуги через договори й угоди, наприклад, з проведення рекламної кампанії, дослідження кон'юнктури ринку, по доставці вантажу, забезпеченню платіжних операцій через банки й т. п. Ці операції можуть виконуватися як безпосередньо самими експортерами й імпортерами, так і іншими обслуговуваними зовнішню торгівлю фірмами й організаціями на підставі комісійних угод і договорів, залежно від складності основної зовнішньоторговельної операції. Практика свідчить, що на одну основну операцію доводиться більш десяти допоміжних.

Отже, розрахунок порівняного додаткового доходу (або втрати) підприємства за укладеним експортно-імпортним контрактом має здійснюватися окремо, враховуючі такі чинники, як експортна ціна продукції без ПДВ; кошти, зарезервовані за гарантією якості, кредит-

ний вплив; витрати передконтрактного періоду; витрати на фінансовий супровід контракту; період часу від початку виробництва машини до моменту поставки.

Підсумком значної аналітичної роботи науковців м. Харкова стала Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області до 2020 р., органічною складовою якої є Програма розвитку експортного потенціалу області та підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках до 2016 р. Програма включає комплекс організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності області на основі: підвищення якості експортних товарів і послуг, розвитку регіональної інфраструктури експорту, формування інноваційних експортоорієнтованих кластерних структур, розвитку міжнародної маркетингової діяльності та бізнес-менеджменту підприємств регіону [8].

ВИСНОВКИ

Результати досліджень визначили цілісну систему основних знань про зовнішньоекономічну діяльність та вибір відповідної стратегії підприємства. Але постійні зміни ситуації на зовнішніх і внутрішньому ринку, динамічний розвиток підприємств і мінливість ділової активності залишають незмінно актуальними конкретні дослідження з ефективності експортних та імпорتنних операцій у сучасній діяльності вітчизняних підприємств. Зокрема, ті, що враховують специфіку діяльності окремих галузей та кластерів економіки України, і одним із промислових кластерів для Харківського регіону може бути названий кластер підприємств, пов'язаних із виробництвом парфумерно-косметичної продукції, фармацевтичної продукції та побутової хімії. Такі фактори, як ефект масштабу, податковий режим, курсіві доходи чи витрати, транзакційні витрати, умови експортно-імпорتنних контрактів, умови митних режимів впливають на економічну результативність діяльності підприємств кластера, що необхідно враховувати при здійсненні ЗЕД підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. IRE subgroup Regional clustering and networking as innovation drivers: An overview of policies and praxis in Europe [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europe-innovation.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf
2. DG Enterprise And Industry Report Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf
3. Кузьмін О. Є. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства / О. Є. Кузьмін, Л. О. Салалкіна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 127 – 134.
4. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року : наук.-практ. доповідь / М. М. Добкін [та ін.]. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 508 с.
5. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року : монографія / [А. Б. Аваков, В. С. Пономаренко, В. М. Бабаєв, М. О. Кизим, О. М. Тищенко та ін.]. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2008. – 352 с.

6. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року : монографія / [Є. П. Кушнар'єв, В. С. Пономаренко, О. С. Кривцов та ін.] ; під заг. ред. Є. П. Кушнар'єва. / Харк. обл. держ. адмін. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 447 с.

7. **Малярець Л. М.** Методичне забезпечення формування та проведення контролінгу зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Л. М. Малярець, Н. В. Проскурніна // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. — С. 32 – 35.

8. Програма розвитку експортного потенціалу Харківської області та підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках до 2016 року. – Х., 2011. – 46 с.

Науковий керівник – Міщенко В. А., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

REFERENCES

Avakov, A. B. et al. *Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2015 roku* [Strategy for socio-economic development of the Kharkiv region until 2015]. Kharkiv: INZhEK, 2008.

"DG Enterprise And Industry Report Innovation Clusters in Europe: A statistical analysis and overview of current policy support". http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/Tools_Resources/Cluster.pdf

Dobkin, M. M. et al. *Osnovy staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku* [Principles of sustainable development of the Kharkiv region by 2020]. Kharkiv: INZhEK, 2010.

"IRE subgroup Regional clustering and networking as innovation drivers: An overview of policies and praxis in Europe". http://www.europe-innova.eu/c/document_library/get_file?folderId=148901&name=DLFE-6122.pdf

Kuzmin, O. IE., and Satalkina, L. O. "Klastery iak vazhlyvyi chynnyk zaluchennia investytsii na promyslovi pidpriemstva" [Clusters as an important factor in attracting investment in the industry]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 127-134.

Kushnaryov, Ye. P. et al. *Stratehiia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2011 roku* [Strategy for socio-economic development of the Kharkiv region until 2011]. Kharkiv: INZhEK, 2004.

Maliarets, L. M., and Proskurnina, N. V. "Metodychne zabezpechennia formuvannia ta provedennia kontrolinhu zovnishnyoekonomichnoi diialnosti pidpriemstva" [Supportive forming and controlling of International Business]. *Biznes Inform*, no. 6 (2012): 32-35.

Prohrama rozvytku eksportnoho potentsialu Kharkivskoi oblasti ta pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktsii na zovnishnikh rynkakh do 2016 roku [The program of export potential of the Kharkiv region and competitiveness of products in foreign markets by 2016]. Kharkiv, 2011.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОНОПОЛІЗОВАНИХ РИНКІВ УКРАЇНИ

© 2014 КИРИЛЮК А. О.

УДК 338.242.2

Кирилюк А. О. Державне регулювання монополізованих ринків України

Мета статті полягає в дослідженні особливостей функціонування різних типів монополій, обґрунтуванні використання відповідних інструментів антимонопольної політики, а також у визначенні шляхів удосконалення антимонопольного регулювання. Аналізуючи різні типи монополій утворень в економіці, було виявлено причини виникнення та особливості функціонування різних типів монополій. У результаті дослідження було виявлено вплив різних типів монополій утворень на економіку. Визначено необхідність використання відповідних інструментів антимонопольної політики для регулювання діяльності різних типів монополій. Обґрунтовано доцільність використання певних інструментів антимонопольної політики на різних ринках, що дозволить враховувати особливості кожного ринку задля покращення загальної ситуації на ринку. Перспектива подальших досліджень у даному напрямі – в обґрунтуванні використання інструментів антимонопольної політики на різних ринках і поліпшенні антимонопольного регулювання в цілому.

Ключові слова: антимонопольна політика, типи монополій, інструменти антимонопольної політики.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Кирилюк Андрій Олександрович – аспірант, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: andreykiriluk@yahoo.com

УДК 338.242.2

UDC 338.242.2

Кирилюк А. А. Государственное регулирование монополизированных рынков Украины

Цель статьи заключается в исследовании особенностей функционирования различных типов монополий, обосновании использования соответствующих инструментов антимонопольной политики, а также в определении путей совершенствования антимонопольного регулирования. Анализируя различные типы монополий образования в экономике, было обнаружено причины возникновения и особенности функционирования различных типов монополий. В результате исследования было выявлено влияние различных типов монополий образования на экономику. Определена необходимость использования соответствующих инструментов антимонопольной политики для регулирования деятельности различных типов монополий. Обоснована целесообразность использования определенных инструментов антимонопольной политики на разных рынках, что позволит учитывать особенности каждого рынка для улучшения общей ситуации на рынке. Перспектива дальнейших исследований в данном направлении заключается в обосновании использования инструментов антимонопольной политики на разных рынках и улучшении антимонопольного регулирования в целом.

Ключевые слова: антимонопольная политика, типы монополий, инструменты антимонопольной политики.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 11.

Кирилюк Андрей Александрович – аспирант, кафедра политической экономики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: andreykiriluk@yahoo.com

Kyrylyuk A. O. State Regulation of Monopolized Markets in Ukraine

The article is aimed to study the characteristics of functioning of different types of monopolies, justify the use of appropriate tools for anti-monopoly policy, as well as to identify ways of improving the anti-monopoly regulation. When analyzing various types of monopoly formations in the economy, causes of occurrence and of functioning of different types of monopolies were identified. The study revealed the effects of different types of monopoly formations on the economy. The need for use of relevant tools for anti-monopoly policy, intended to regulate the activities of different types of monopolies was grounded. Expedience of use of appropriated instruments of anti-monopoly policy in different markets was substantiated, that would take into account the characteristics of each particular market to improve the overall situation. The prospect of further research in this area is substantiation of use of anti-monopoly policy tools in different markets and improvement of anti-monopoly regulation in general.

Key words: anti-monopoly policy, types of monopolies, tools of anti-monopoly policy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 11.

Kyrylyuk Andriy O. –Postgraduate Student, Department of Political Economy, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: andreykiriluk@yahoo.com

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків і процес євроінтеграції дає змогу українським товаровиробникам виходити на нові ринки, що відкриває для них не лише нові можливості, але й змушує пристосовуватися до нових умов функціонування ринку, відповідно до міжнародних стандартів. Створення конкурентного середовища, захист економічної конкуренції та регулювання ринкових відносин безпосередньо впливають на економічний розвиток держави, що, у свою чергу, формує імідж нашої країни. Саме тому на шляху до ЄС питання регулювання монополізованих ринків набуває особливої актуальності.

Конкурентна боротьба між товаровиробниками вводить більш успішних учасників ринку в лідери, що, з одного боку, надає їм можливість покращувати свою

продукцію та поліпшувати організацію виробництва, але, з іншого боку, вони можуть і зловживати своїм ринковим становищем, поглинати інші компанії, сприяючи посиленню концентрації та централізації виробництва, що, у свою чергу, обумовлює тенденцію до монополізації економіки та появи монополій утворень.

Проблемами державної антимонопольної політики та регулювання діяльності монополій утворень займався багато вчених: Грицай О. [3], Дерун Т. [4], Зелінська О. [5], Лайкова М. [6], Лагутін В. [7], Попов Р. [8], Росецька Ю.Б. [9], Тертичка В. [10], Чухно А. [11], проте, незважаючи на значні дослідження в цьому напрямі, проблема регулювання монополізованих ринків в економіці залишається відкритою та потребує подальшого розвитку.

Метою роботи є узагальнення особливостей функціонування різних типів монополій, а також визначення шляхів удосконалення антимонопольного регулювання.

Монополії можуть обмежувати випуск продукції та встановлювати більш високі ціни через своє монополічне положення на ринку, що призводить до нераціонального розподілу ресурсів, посилює нерівність доходів і призводить до зниження життєвого рівня населення за рахунок високих цін. Також фірми монополісти не мають стимулів до розвитку НТП через відсутність конкурентів на ринку

Але також існує і велика кількість аргументів на користь монополізації ринків. Перш за все треба враховувати шлях, яким монополія прийшла до домінуючого положення на ринку. За виключенням природних монополій усі фірми-монополісти завойовують своє положення на ринку завдяки якісно відмінній від інших конкурентів продукції. Тобто фірми-монополісти з'являються тоді, коли їхня продукція набагато краща за всю іншу, представлену на ринку, що приводить до витіснення конкурентів з ринку, або ж фірма монополіст з'являється на ринку, де її продукції немає аналогів.

Антимонопольна політика може бути направлена як на боротьбу з монополізацією, з метою захисту прав споживачів і недопущення необґрунтованого завищення цін, так і на укрупнення товаровиробників і незначне підвищення цін з метою поліпшення якості продукції та стимулювання економічного зростання.

Збільшення розмірів компаній є виробничою необхідністю з позиції досягнення мінімально ефективного обсягу виробництва, створення сучасної ефективно виробничої структури та підтримання конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Отже, механізм державного антимонопольного регулювання має бути способом організації економічних відносин між учасниками ринку з метою координації їх діяльності та створення передумов для успішного вирішення соціально-економічних проблем в Україні, а також подальшого економічного зростання.

Але на сьогодні, спираючись на антимонопольне законодавство [1; 2], можна зазначити, що антимонопольна політика держави спрямована на: зниження ступеня монополізації ринку і дотримання антимонопольного законодавства, а основними цілями державної політики України у сфері антимонопольної діяльності є дії держави, спрямовані на оптимізацію ринкової структури, нейтралізацію монополістичної влади та різних методів її прояву.

Монополії можуть порушувати ринкове ціноутворення і деформувати розподіл ресурсів. Конкуренція, в якій беруть участь монополії, є недосконалою. У реальному житті монополія досягається різними методами і виступає в різних типах. Типи монополізму визначаються залежно від особливостей утворення та функціонування фірм-монополістів. Різні монополістичні утворення виникають з різних причин і, відповідно до цього, несуть різні наслідки як для ринку, на якому вони виникають, так і для соціально-економічної ситуації в цілому (рис. 1).

Напрями та способи впливу державного регулювання мають ґрунтуватися на аналізі особливостей функціонування монополізованих ринків і формування ринкових цін, враховуючи особливості кожного ринку.

Антимонопольна політика не має бути спрямована на ліквідацію чи заборону великих монополістичних утворень, бо суспільство вже давно зрозуміло, що монополію, як один із основних факторів зростання прибутку, не можна виключити з розвитку ринкових відносин. Тому необхідно поставити її під державний контроль, усунути можливість зловживань монополістичним становищем.

Детальнішу характеристику типів монополізму та особливостей функціонування монополістичних утворень кожного типу представлено в табл. 1.

Аналізуючи типи монополізму, можна помітити принципові відмінності між ними, що базуються на особливостях формування монополістичних утворень, тобто на шляху, яким фірма прийшла до домінуючого положення на ринку. Також враховуються особливості процесу виробництва, залежно від яких можна прогнозувати захи-

Таблиця 1

Типи монополізму та особливості їх функціонування

Тип монополізму	Опис
Економічний	Виникає внаслідок концентрації та централізації виробництва з метою укрупнення підприємств. Приводить до зменшення витрат фірми та надає можливість отримувати надприбутки. Потребує постійного втручання держави
Технологічний	Виникає в разі необхідності використання специфічних технологій у виробництві, що унеможлиблює появу конкурентів, також досягається шляхом освоєння нових технологій, доки що невідомих конкурентам
Інноваційний	Виникає під впливом розробки та впровадження НТП, принципово нових товарів, технологій тощо, має тимчасовий характер та зникає в міру розповсюдження і впровадження в практику нових наукових досліджень
Природний	Відбиває ситуацію, коли попит на даний товар чи послугу найкраще задовольняється однією або кількома фірмами. Тут конкуренція неможлива або небажана, бо при входженні в галузь інших фірм витрати на виготовлення продукції зростають. Виникає й існує тоді, коли одна фірма може постачати продукцію для всього ринку і має нижчі витрати виробництва на одиницю продукції, ніж мали б конкурентні фірми
Адміністративний	Виникає внаслідок дій державних органів. Це надання окремим фірмам виключного права на виконання певного роду діяльності

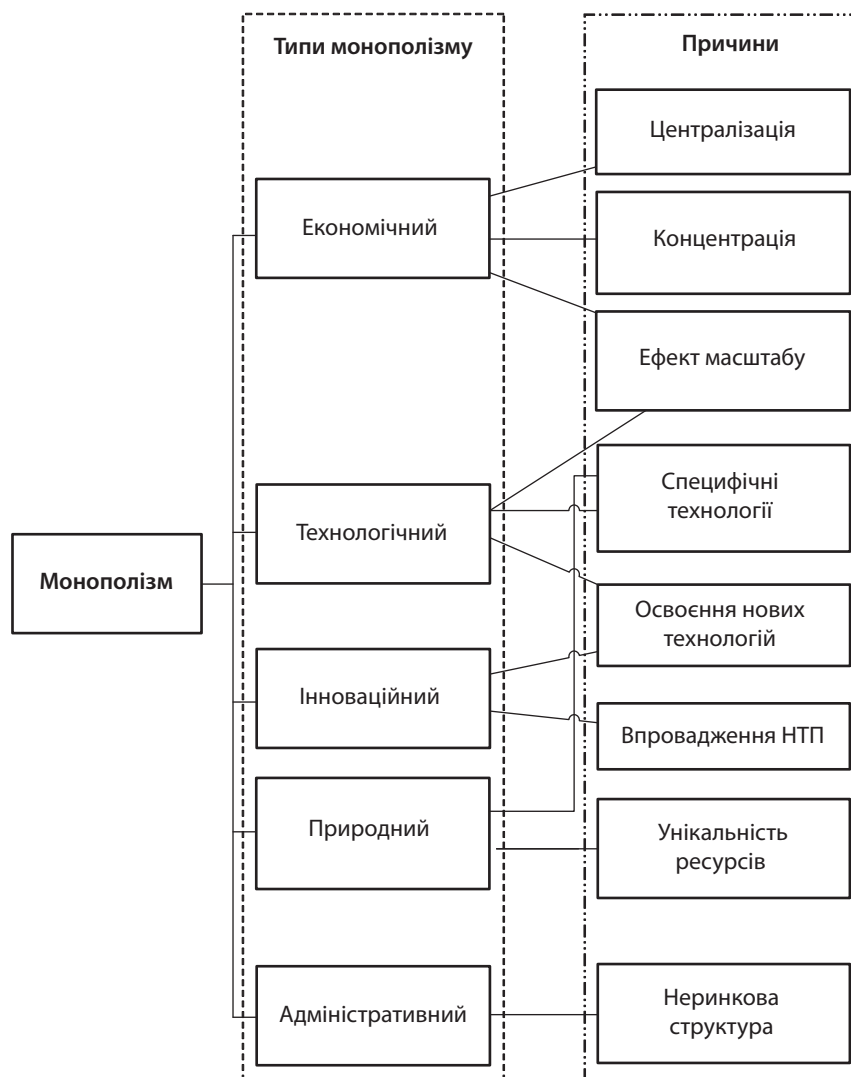

Рис. 1. Типи монополізму

щеність фірми монополіста від потенційних конкурентів і наявності штучних або природних бар'єрів, а також наслідки, які може принести функціонування даної фірми.

Як вважає Грицай О. [3], монополізація може мати декілька різних наслідків економічного характеру: позитивні результати як для монополій, споживачів і суспільства взагалі (покращення показників фінансово-господарської діяльності, покращення якості продукції, зниження цін за рахунок об'єднання дублюючих функцій, ефективної організації науково-дослідних робіт, консолідації витрат за однаковими статтями, маневрування фінансовими та іншими ресурсами), а також негативні результати у вигляді усунення конкуренції (монополізації ринку) або її обмеження. Крім того, можливі випадки, коли наслідки концентрації господарських структур для ринку будуть одночасно і позитивні, і негативні.

Неоднозначність зв'язку ринкової структури, рівня монополізму та ринкової поведінки підприємств зумовлює суперечливість в оцінках впливу високої концентрації галузевого ринку на ефективність галузі, що зумовлює перенесення акценту в антимонопольному регулюванні на забезпечення організаційно-правових умов вільного доступу на висококонцентровані ринки.

Підтримуючи дану точку зору, Попов Р. [9] зазначає, що за світовою практикою антимонопольне регулювання включає також чітку регламентацію державної допомоги, чим забезпечується встановлення чи відновлення балансу для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, економічних зон, територій тощо. В Україні, за відсутності законодавчого визначення прозорих механізмів такої допомоги внаслідок надання субсидій, компенсацій, податкових пільг тощо (що здійснюється на цілком законних підставах), нерідко створюється необґрунтоване привілейоване становище окремих підприємств.

Крім того, Грицай О. [3] додає, що аналіз антимонопольного контролю за концентрацією господарських структур, що здійснюється в окремих країнах з розвинутою ринковою економікою, показав, що для антимонопольних процедур характерним є широке використання системи винятків із загального правила заборони антиконкурентного злиття з метою захисту внутрішніх інтересів своїх країн.

Таким чином, особливості розвитку кожного ринку допоможуть визначити необхідні заходи антимонопольної політики для запобігання монополізму та зловживань. Також державна підтримка повинна бути

спрямована саме на ті галузі економіки, де вона гостро необхідна.

Чухно А. [11] відзначає, що антимонопольне регулювання включає регламентуючі, заборонні, контролюючі та профілактичні заходи та вирізняє три головні форми впливу держави на економіку – економічні регулятори, адміністративні регулятори та правові інструменти.

Регламентуючі заходи включають в себе встановлення певних правил і процедур, сформованих на нормативно-правовій основі. Заборонні заходи передбачають заборону конкретних видів порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Заходи контролюючого характеру включають контроль за рівнем концентрації, контроль за ціноутворенням, стандартизацію та контроль дотримання антимонопольного законодавства. Заходи профілактичного характеру включають контроль за рівнем концентрації та сприяють недопущенню монополізації.

Інструменти антимонопольної політики можна поділити на три групи, залежно від їхніх функцій: стимулюючі, стимулюючі і обмежуючі. Залежно від направленості інструмента та функцій, що він виконує, усі інструменти можна розподілити між цими напрямками. Групи інструментів та інструменти представлено в *табл. 2*.

Різні типи монопольних утворень по-різному впливають на розвиток ринкових відносин, тому доцільним

є використання різних інструментів впливу задля покращення загальної ситуації на ринку.

Для монополізованих ринків більш доцільним буде використання саме обмежуючих інструментів антимонопольної політики задля запобігання зловживанням ринковою владою та недопущення антиконкурентних узгоджених дій.

Використання відповідних заходів і методів антимонопольної політики повинно бути спрямовано на відповідні типи монополізму для забезпечення впливу через особливості функціонування різних монопольних утворень.

Зелінська О. [5] наголошує на тому, що ступінь та інструменти антимонопольного регулювання повинні визначатися типом монополізованого ринку, що підлягає впливу для підвищення економічної ефективності, як у межах окремої галузі, так і економіки в цілому.

Особливості розвитку та функціонування різних типів монополізованих ринків обумовлюють необхідність використання відповідних інструментів антимонопольної політики.

Спираючись на особливості виникнення та функціонування кожного з типу монополізму, а також наслідків їхньої діяльності, можна виокремити інструменти антимонопольної політики, направлені на кожен окремий ринок задля цільового регулювання кожного з них (*табл. 3*).

Таблиця 2

Інструментарій реалізації державної антимонопольної політики

Група інструментів	Інструменти
Обмежуючі інструменти	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності; встановлення максимальних / мінімальних цін, моніторинг
Стимулюючі інструменти	Ліцензії, кредити, тарифи, інвестиції, відсотки, пільги, фінансування, субсидії, створення інфраструктури, міжбюджетні трансферти, цільові програми, науково технічні програми, дотації, субсидії, субвенції, виключення з антимонопольного законодавства
Стимулюючі інструменти	Квоти, податки, заборона злиття та ведення сумісної діяльності, тарифи

Таблиця 3

Використання відповідних інструментів антимонопольної політики на монополізованих ринках

Тип монополій	Причини виникнення	Наслідки	Інструменти
1	2	3	4
Економічний	Концентрація та централізація виробництва, прагнення економії від масштабу	Конкуренція по ціні приводить до того, що в галузі залишиться лише одна фірма, яка забезпечує найбільш низькі довгострокові середні витрати	Заборона на злиття компаній та ведення спільної діяльності, встановлення максимальних/ мінімальних цін, податки
Технологічний	Окремі фірми захоплюють і монополізують певні технології, технологія робить ефективним лише велике виробництво	Спонукає до підвищення продуктивності праці та поліпшення якості продукції, тож позитивно впливає на розвиток у цілому	Інвестиції, науково технічні програми, встановлення максимальних/ мінімальних цін, податки
Інноваційний	Патенти, ліцензії, авторські права дозволяють їх власнику займати монопольне становище на ринку якого-небудь товару (послуги) або в застосуванні у виробництві певної технології, використовуючи передові технології, нові форми організа-	Спонукає до інноваційної діяльності, розвитку нових технологій, товарів, послуг, носить тимчасовий характер, тож не несе значної загрози для економіки	Інвестиції, науково технічні програми

1	2	3	4
	організації праці та виробництва, товаровиробники виробляють нову продукцію, яка має кращі якості і користується широким попитом		
Природний	Власність на виробничий ресурс, коли фірма володіє власністю на весь обсяг пропозиції ключового для виробництва товару або ресурсу, коли одна фірма може постачати продукцію для всього ринку і має нижчі витрати виробництва на одиницю продукції, ніж мали б конкурентні фірми	Існування з точки зору суспільства є доцільним, бо усунення її та створення декількох підприємств може призвести до збільшення витрат на надання послуг і зростання цін	Установлення максимальних / мінімальних цін, загальний доступ до інфраструктури
Адміністративний	Виключні права, які надаються виробнику на ведення певного роду діяльності	Держава бере на себе роль монополіста задля забезпечення ефективності функціонування економіки та безпеки держави	Повний державний контроль

Економічний монополізм несе найбільшу загрозу суспільству, хоча і являє собою наслідки ринкових відносин, вільного ринку та прагнення підприємців до мінімізації витрат і отримання прибутку. Тому саме економічний тип монополізму потребує детального аналізу та контролю з боку держави, він може як заохочуватися, так і «придушуватися». Головними інструментами регулювання економічного монополізму є заборона на злиття та ведення сумісної діяльності компаній. У разі ж доцільності концентрації необхідно вживати контроль за ціноутворенням і використання податкових інструментів задля недопущення монополізовано завищених або демпінгових цін. Подібні інструменти доцільно використовувати і для природного монополізму, який у силу особливостей свого функціонування унеможливає створення конкурентів.

Технологічний монополізм виникає в разі існування специфічних технологій або освоєння нових, принципово нових технологій. Існування специфічних технологій потребує контролю з боку держави, але держава не може безпосередньо впливати на діяльність підприємств. Освоєння нових технологій спонукає до підвищення продуктивності праці та позитивно впливає на розвиток у цілому, тож держава повинна забезпечувати дотримування конкурентних відносин на ринку та стимулювати розвиток нових технологій задля забезпечення розвитку конкурентних відносин.

Інноваційний монополізм спонукає до інноваційної діяльності, розвитку нових технологій, товарів, послуг. Інноваційний монополізм носить тимчасовий характер, тож він не несе значної загрози для економіки та сприяє її розвитку.

Адміністративний монополізм притаманний здебільшого командно-адміністративній системі, однак існує ряд галузей, де держава бере на себе роль монополіста задля забезпечення ефективності функціонування економіки та безпеки держави. У будь-якому разі адміністративний монополізм потребує повного контролю з боку держави.

ВИСНОВКИ

Від типу монополізму залежать особливості розвитку та функціонування монополізованого ринку, а значить, й інструменти впливу на кожний окремий ринок.

Найбільш загрозливими є економічний та природний типи монополізму, бо вони носять неоднозначний характер і можуть бути як корисними для економіки, так і нести негативні наслідки свого функціонування, тому потребують детального аналізу та значної уваги з боку антимонопольної політики.

Інноваційний монополізм несе в собі перспективи подальшого розвитку технологій виробництва та спонукає до інноваційної діяльності, як і технологічний монополізм, що базується на основі використання принципово нових технологій.

Також держава бере на себе певні функції монополіста в певному ряді галузей економіки задля забезпечення ефективності функціонування економіки та безпеки держави.

Використання інструменти антимонопольної політики повинно базуватися на особливостях розвитку та функціонування кожного окремого ринку, а також на особливостях впливу монополізму на економіку в цілому.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають в обґрунтуванні використання інструментів антимонопольної політики на різних ринках та поліпшенні антимонопольного регулювання в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 36. – Ст. 164.
2. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
3. Грицай О. В. Антимонопольний контроль за концентрацією господарських структур на рівні регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / О. В. Грицай / НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2002. – 21 с.

4. Дерун Т. М. Інструменти формування і реалізації державної політики / Т. М. Дерун // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – № 2-05/3.

5. Зелінська О. М. Державне регулювання монополізму в трансформаційній економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / О. М. Зелінська / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 20 с.

6. Лайкова М. С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації / М. С. Лайкова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 988. – Серія «ПРАВО». Вип. № 10.

7. Лагутін В. Теоретичні проблеми управління в сфері економічної конкуренції / В. Лагутін // «Конкуренція». Вісник Антимонопольного комітету України». – 2012. – № 1 (44).

8. Попов Р. А. Державна політика України в сфері антимонопольної діяльності : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Р. А. Попов / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

9. Росецька Ю. Б. Інституційні форми розвитку конкурентних відносин : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Ю. Б. Росецька ; Одес. держ. екон. ун-т. – О., 2007. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.esteticamente.ru/ard/2007/07rybrkv.zip>

10. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук. з держ. упр.: 25.00.01 / В. В. Тертичка ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 36 с.

11. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К., 2010. – 687 с.

Науковий керівник – Попов О. Є., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Chukhno, A. A., Yukhymenko, P. I., and Leonenko, P. M. *Institutionalno-informatsiina ekonomika* [Institutional and information economy]. Kyiv, 2010.

Derun, T. M. "Instrumenty formuvannia i realizatsii derzhavnoi polityky" [Tools formation and implementation of public policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 2-05/3 (2009).

Hrytsai, O. V. "Antymonopolnyi kontrol za konsentratsiieiu hospodarskykh struktur na rivni rehionu" [Antimonopoly control the concentration of economic structures at the regional level]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.10.01*, 2002.

[Legal Act of Ukraine] (2001).

Laikova, M. S. "Antymonopolna polityka Ukrainy: ii zmist ta osoblyvosti realizatsii" [Competition Policy in Ukraine: the content and features of the implementation]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia "Pravo"*, vol. 10, no. 988 (2011).

Lahutin, V. "Teoretychni problemy upravlinnia v sferi ekonomichnoi konkurentsii" [Theoretical problems of governance in the area of economic competition]. *«Konkurentsii»*. *Visnyk Antymonopolnogo komitetu Ukrainy*, no. 1 (44) (2012).

[Legal Act of Ukraine] (1996).

Popov, R. A. "Derzhavna polityka Ukrainy v sferi antymonopolnoi diialnosti" [Ukraine's policy in the area of antitrust]. *Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02*, 2010.

Rosetska, Yu. B. "Instytutsiini formy rozvytku konkurentnykh vidnosyn" [Institutional forms of competition]. <http://www.esteticamente.ru/ard/2007/07rybrkv.zip>

Tertychka, V. V. "Derzhavna polityka: analiz i vprovadzhennia v Ukraini" [Public policy: analysis and implementation in Ukraine]. *Avtoref. dys. ... d-ra nauk. z derzh. upr.: 25.00.01*, 2004.

Zelinska, O. M. "Derzhavne rehuliuвання monopolizmu v transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy" [State regulation of monopolies in the economy of Ukraine]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2009.

ПРОМИСЛОВА ПОЛІТИКА: ЇЇ СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

© 2014 ХАУСТОВА В. Є., ЯЛДІН І. В.

УДК 338.242.2

Хаустова В. Є., Ялдин І. В. Промислова політика: її сутність та значення

У статті аналізується значення промислової політики для економік країн світу, розглядаються етапи її розвитку в європейських країнах, цілі та особливості проведення. Уточнюються тлумачення понять «політика», «промисловість», «промислова політика». Визначаються основні підходи до трактування поняття «промислова політика». Виділяються основні риси промислової політики. Аналізуються відмінності у трактуваннях поняття й передумови їх виникнення.

Ключові слова: політика, промисловість, промислова політика.

Табл.: 4. **Бібл.:** 47.

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Ялдин Ігор Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 338.242.2

Хаустова В. Е., Ялдин И. В. Промышленная политика: ее сущность и значение

В статье анализируется значение промышленной политики для экономик стран мира, рассматриваются этапы ее развития в европейских странах, цели и особенности проведения. Уточняются толкования понятий «политика», «промышленность», «промышленная политика». Определяются основные подходы к трактованию понятия «промышленная политика». Выделяются основные черты промышленной политики. Анализируются различия в трактованиях понятия и предпосылки к их возникновению.

Ключевые слова: политика, промышленность, промышленная политика.

Табл.: 4. **Библ.:** 47.

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Ялдин Игорь Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 338.242.2

Khaustova V. Ye., Yaldin I. V. Industrial Policy: Meaning and Significance

In the article significance of industrial policy for the economies of the world are analyzed, stages of its development in European countries as well as goals and peculiarities are considered. Interpretation of the terms «policy», «industry», «industrial policy» is updated. The main approaches to redefining the concept of «industrial policy» are identified. The main features of the industrial policy are allocated. Differences of interpretations of the term and background to their origination are analyzed.

Key words: policy, industry, industrial policy.

Table: 4. **Bibl.:** 47.

Khaustova Victoria Ye. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Yaldin Igor V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Промисловість являє собою фундамент матеріального виробництва. У ній створюється переважна частина валового внутрішнього продукту та національного доходу. За оцінками експертів, внесок промисловості у ВВП коливається для різних держав від 25 до 40%, і уряди країн приділяють особливу увагу його збереженню та навіть підвищенню. Так, у другій половині 1990-х рр. – першій половині 2000-х рр. таким країнам, як Японія, Індія, Китай, Бразилія, ПАР вдалося збільшити частку промисловості у ВВП [1]. Отже, функціонування промислового комплексу суттєво впливає на економічну ситуацію та рівень життя населення в країнах світу, внаслідок чого проблеми підтримки та стимулювання розвитку промисловості є одними з пріоритетних.

Водночас ситуація в промисловості пострадянських країн є, переважно, непростюю. Так, у Росії спостерігається деіндустріалізація національної економіки, а частка промисловості у ВВП за роки реформування економіки знизилася на 10%, що супроводжувалося 5-кратними втратами кадрів і фондів по окремих секторах промисловості та повною втрагую окремих секторів промисловості [1].

В Україні ситуація ще гірша. За останні 20 років відбулися масштабні структурні зміни у промисловості країни з поглибленням неефективної спеціалізації та збільшенням частки низькотехнологічних енерго- та ресурсоемних виробництв. Суттєво зменшилися обсяги виробництва та продажу багатьох видів промислової продукції, погіршилися показники економічної безпеки у промисловості, для інвестиційної та інноваційної діяльності у промисловості

стала характерною спадна тенденція. Отже, в Україні також спостерігається деіндустріалізація національної економіки, пов'язана з нехтуванням процесами технічної модернізації, внаслідок чого частка промисловості у створенні ВДВ знизилася від 36% у 1990 р. до 21% у 2013 р. [2].

Проте, порівняння українського промислового сектора на міжнародному рівні, проведене Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, і Німецькою консультативною групою [2], свідчить, що промисловий сектор досі має більше значення в Україні, навіть ніж у середньому по ЄС-28, і приблизно однакову вагу для економіки, як і в сусідніх Польщі та Білорусі. Також він є менш вагомим, ніж у Росії, частка промислового сектора в якій є більшою через вплив добувної промисловості. Отже, Україна досі залишається вагомим промисловим виробником, однак негативні тенденції, що останніми роками при-таманні розвитку промислового сектора країни, свідчать про необхідність негайної реакції з боку уряду в напрямку їх подолання.

Як зазначається в аналітичній доповіді Інституту стратегічних досліджень України [3], сьогодні в Україні скаалася модель експорторієнтованого адаптивного розвитку промисловості, яка характеризується переважанням слабкодиверсифікованого низькотехнологічного виробництва, ефективність якого є досить сумнівною. У роботі [4] В. Горбулін підкреслює, що складне економічне становище в Україні потребує невідкладного обговорення та вирішення проблем у сфері формування та реалізації національної промислової політики, оскільки за останні роки вони не тільки

набули системного характеру, а й зумовлюють виникнення реальних загроз національній безпеці та обороні.

Отже, у сучасних умовах поглиблення кризових явищ вибір ефективної моделі промислової політики набуває великого значення задля збереження економічної та політичної незалежності держави.

Проте, незважаючи на невпинний інтерес закордонних фахівців до різних аспектів досліджуваної проблеми з боку як вітчизняних науковців, так і практиків, їй надається явно недостатня увага. Так, немає чіткості в розумінні сутності промислової політики, існує плутанина у відокремленні промислової політики від загальноекономічної, структурної, макроекономічної та ін., немає конкретики у визначенні цілей, інструментів, механізмів впровадження промислової політики в країні. На цей час не сформовано єдиної концепції промислової політики в країні.

Серед останніх робіт закордонних вчених за даною проблематикою доцільно відмітити ґрунтовні дослідження таких науковців, як Brander J., Spencer B., Otis L., Rodrick D., Okuno-Fujiwara M., Suzumura K., Reich R., Foreman-Peck J., Frederico G., Valila T., Pelkmans J., Evenett S., Chang H.-J., Lin J., Pack H., Hausmann R., Budzinski O., Schmidt C., Devarajan S., Lall S., Saggi K., а також Абалкіна Л., Галічанина Є., Авдашевої С., Шаститко А., Кузнецова Б., Татаркіна О., Попова В., Сухарева О., Оркуші М., Заваднікова В., Щербаківа В., Гельвановського М., Романової О. та ін. Серед вітчизняних науковців дослідженню питань промислової політики присвячено роботи: Амоші О., Вишневського В., Гейця В., Горбуліна В., Кизима М., Кіндзерського Ю., Жаліла Я., Якубовського М. та ін.

Аналіз робіт вітчизняних і закордонних науковців за досліджуваною проблематикою дозволив зробити висновок, що, незважаючи на той факт, що сьогодні фахівці, погоджуючись з необхідністю та важливістю промислової політики для економічного розвитку країни, розходяться в поглядах на її місце та межі в загальній економічній політиці держави; сутність, цілі, концепції, інструменти та механізми побудови та впровадження; взаємовплив і взаємодію з іншими видами державної політики.

Крім того, залишається ще досить багато інших дискусійних і невизначених питань, що потребують подальшого аналізу та визначення. Однак основою досліджень різного плану в межах даної проблематики є, у першу чергу, удосконалення понятійного апарату. Тому метою даної роботи є визначення сутності промислової політики та її значення для економіки країни.

Промислова політика сформувалась у європейських країнах ще у XIX сторіччі. В її розвитку можна визначити три основні етапи, які характеризувалися зміною цілей та

особливостей проведення залежно від інтересів економіки та суспільства (табл. 1).

В урядових і наукових колах пострадянських країн, і, у тому числі, України, термін «промислова політика» почав активно вживатися з початку 90-х рр. минулого століття, коли вони проголосили курс на реформування своїх економік [6]. Проте, як свідчить аналіз останніх публікацій закордонних й вітчизняних науковців і практиків, категорія «промислова політика» до теперішнього часу не має достатньо сталого і однозначного тлумачення. Це ускладнює ідентифікацію ролі й місця промислової політики серед інших видів державного регулювання економіки, а також її цілей та меж.

Розглядаючи дану категорію, доцільно визначити її складові і, у першу чергу, що являє собою політика як така.

Автором даного терміна вважається Аристотель, який визначив політику як цивілізовану форму спільності, що служить досягненню «загального блага» [7]. Як зазначається у [8], у сучасній науці немає єдиного визначення терміна «політика», замість цього існує цілий ряд тлумачень, в яких підкреслюється один з основних аспектів політичної діяльності: інституційний, правовий, економічний, психологічний, соціальний, антропологічний і т. ін.

Аналіз визначень поняття «політика», наданих у словниках [9 – 12], дозволив зробити висновок, що політика може розглядатися як: наука (вчення), відносини, діяльність (сфера діяльності, галузь діяльності, образ дій, напрям діяльності), система заходів, процес (події).

У політологічному словнику-довіднику [7] основні сучасні підходи до визначення політики згруповано до таких: комунікативний (політика як сфера інтеграції або боротьби індивідів і соціальних груп), директивний (політика як відносини з приводу влади), функціональний (політика як діяльність з управління).

У межах даного дослідження та його цілей до трактування терміна «політика» буде обрано функціональний підхід, згідно з яким вона буде розумітися як діяльність з управління.

Ще однією складовою поняття «промислова політика» є «промисловість». Як показав аналіз представлених у словниках [7, 11 – 15] визначень поняття «промисловість», має місце певна неоднозначність і в його тлумаченні. Причому основні відмінності в трактуваннях стосуються переважно визначення комплексу галузей, що належать до промисловості.

У межах даного дослідження вважаємо доцільним трактувати термін «промисловість» як галузь матеріального виробництва, в якій виробляють знаряддя праці та іншу продукцію для різних галузей господарства, а також добувають сировину і паливо, обробляють і переробляють

Таблиця 1

Етапи розвитку промислової політики у європейських країнах

Етап	Цілі та особливості
I етап (XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)	Основними цілями промислової політики були створення сильної оборонної промисловості, підтримка інтересів великих виробництв при врахуванні соціальних факторів тільки в критично важливих сферах: гарантії зайнятості, забезпечення країни продовольством та ін.
II етап (30-ті рр. XX ст. – 60-ті рр. XX ст.)	Намітився перехід до балансування інтересів промислового розвитку і базових соціальних гарантій. Промислова політика стає одним з елементів загальноекономічної політики
III етап (70-ті рр. XX ст. – цей час)	Характеризується в розвинених країнах рівноправністю, а часто й домінуванням соціальних інтересів над економічними. Соціальна сфера в сучасній промисловій політиці є учасником процесу розвитку національної промисловості. Даний етап характерний для країн з високорозвинутою економікою. В умовах країн, що розвиваються, важко говорити про становлення повної рівноправності соціальних та економічних інтересів

Джерело: укладено на основі [5].

продукцію, отриману в промисловості або в сільському господарстві, а відносити до неї прийняті в Україні галузі: електроенергетику, нафтовидобувну, газову, вугільну, торф'яну промисловість, чорну металургію, кольорову металургію, хімічну та нафтохімічну промисловість, машинобудівну і металообробну, лісову, деревообробну та целюлозно-паперову, промисловість будівельних матеріалів, скляну та фарфоро-фаянсову, легку, харчову, борошномельно-круп'яну, комбікормову, мікробіологічну, медичну, поліграфічну та ін.

Отже, різноманітність підходів до визначення понять «політика» та «промисловість» є передумовою неоднозначності трактувань поняття «промислова політика».

Аналіз визначень поняття «промислова політика» в законодавчих документах і роботах вітчизняних й закордонних науковців дозволив виділити два основні підходи до розуміння сутності промислової політики:

1. Ресурсно-галузевий.
2. Інституційний.

У ресурсно-галузевому підході промислова політика розглядається як комплекс заходів державного впливу, спрямований на вдосконалення структури національної економіки та підтримки конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

У цьому розумінні промислова політика спрямована на: 1 – розвиток пріоритетних галузей (секторів економі-

ки); 2 – вдосконалення структури обраних галузей (секторів економіки); 3 – структурну перебудову промислового виробництва.

Цей підхід передбачає розгляд промислової політики через призму впровадження урядом певних заходів задля забезпечення прогресивних змін у структурі промислового виробництва шляхом використання (перерозподілення) відповідних ресурсів.

Взаємозв'язок понять «захід» і «ресурси» є досить очевидним, оскільки захід – це сукупність дій, об'єднаних одним суспільно значимим завданням [11], а реалізований він може тільки через задіяння певних ресурсів. Зазначимо, що ресурси – це кількісна міра можливості виконання будь-якої діяльності; умови, що дозволяють за допомогою певних перетворень отримати бажаний результат [11], і підрозділяються вони на: економічні ресурси (у тому числі організаційні, трудові, фінансові, матеріальні ресурси), інформаційні ресурси та ін.

У табл. 2 наведено тлумачення поняття «промислова політика» науковцями та практиками, що додержуються даного підходу.

Зазначимо, що цей підхід в цілому відповідає найбільш поширеному розумінню терміна «промислова політика» («*industrial policy*») у західній економічній науці та перетинається з термінами «галузева» або «секторальна»

Таблиця 2

Трактування поняття «промислова політика» в межах ресурсно-галузевого підходу

Автор(-и), джерело	Трактування
1	2
Електронний словник міжнародної торгової термінології [16]	Промислова політика трактується як традиційна політика уряду задля забезпечення сприятливого економічного клімату та розвитку галузей в цілому, або конкретних галузей промисловості. Як інструменти промислової політики виділяються: податкові стимули задля заохочення інвестицій та експорту, прямі чи непрямі субсидії, спеціальні механізми фінансування, захист від іноземної конкуренції, розробка навчальних програм, регіональних програм розвитку, допомога в галузі досліджень та розробок, а також заходи допомоги малому бізнесу
Концепція промислової політики Міністерства економіки РФ [17]	Промислова політика являє собою комплекс заходів, що здійснюються державою в цілях підвищення ефективності та конкурентоспроможності вітчизняної промисловості і формування її сучасної структури, сприяє досягненню цих цілей
Окуно-Фудживара М., Сузумура К. (Okuno-Fujiwara M., Suzumura K.) [18], 1985 р.	Промислова політика – сукупність державних заходів, що вживаються для перерозподілу ресурсів між галузями або для зміни організаційно-підприємницької структури галузі в тому випадку, коли ринковий конкурентний механізм виявляється нездатним забезпечити досягнення цієї мети
Кругман П. (Krugman P.) [19], 1991 р.	Під промисловою розуміє політику, спрямовану на досягнення економічних і неекономічних цілей держави за допомогою регулювання розподілу ресурсів між галузями, комплексами, підприємствами промисловості
Отіс Л., Грехем Дж. (Otis L., Graham Jr.) [20], 1994 р.	Промислова політика (<i>industrial policy</i>) – сукупність стратегічних заходів держави з підтримки або розвитку певних галузей або секторів економіки
Абалкин Л. І. [21], 1997 р.	Промислова політика – це система заходів, спрямованих на прогресивні зміни в структурі промислового виробництва відповідно до обраних національними цілями і пріоритетами. Центральним питанням і предметом промислової політики є міжгалузеві пропорції
Форман-Пек Дж. (Foreman-Peck J.) [22], 2006 р.	До промислової політики належать переважно політика впливу на галузі виробництва промислової продукції (<i>manufacturing industries</i>) та інфраструктурні галузі (<i>infrastructures industries</i>)
Завадников В. О. [23], 2007 р.	Промислова політика – комплекс заходів державного регулювання економічних процесів на галузевому та корпоративному рівнях, спрямований на стимулювання інноваційної активності, структурної перебудови та економічне зростання
Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін. [24], 2009 р.	Промислова політика – заходи держави щодо підтримки та розвитку конкретних секторів економіки й подолання структурних криз за рахунок: – усунення невідповідності між новою техніко-економічною парадигмою промислового розвитку та інституціональною структурою суспільства, швидкість трансформації якої зі значним лагом завжди відстає від швидкості появи нових, більш прогресивних способів виробництва; – завершення структурної перебудови промисловості в рамках забезпечення системного поєднання в ній її технологічної, галузевої, організаційної, управлінської та інституціональної структур у періоди міжциклічних переходів
Низамутдинов І. К. [25], 2012 р.	Промислова політика – комплекс заходів, спрямованих на зміни структури промисловості з метою переходу на інноваційний шлях розвитку, заснований на активній інноваційно-інвестиційній діяльності

1	2
Сухарев О. С., Стрижакова Е. Н. [1], 2014 р.	Під індустріальною (промисловою) політикою розуміється комплекс правових, організаційно-економічних та управлінських заходів, спрямованих на створення умов для ефективного функціонування виробничих структур і забезпечення зростання продуктивності, обсягів випуску і зайнятості, що розробляються федеральним і регіональними урядами. Промислова політика для індустріальної країни повинна бути системоутворюючою ланкою загальної економічної політики держави нарівні з соціальною, фінансовою та грошово-кредитною політикою
Щербаков В. И. [26], 2014 р.	Промислова політика – система заходів державного регулювання ефективності промислового виробництва з метою підвищення його продуктивності та конкурентоспроможності на світових ринках

політика, означаючи заходи держави щодо підтримки або розвитку конкретних галузей, або секторів економіки.

Прикладами такої «галузевої» політики в різний час виступали політика Франції, Швеції, Південної Кореї, Індії, Японії та інших країн у другій половині ХХ сторіччя. Така активна промислова політика в більшості розвинених країн мала наслідком зміну галузевої структури економіки (зростання високотехнологічних галузей машинобудування, розвиток транспорту, туризму та ін.).

У межах інституційного підходу промислова політика розуміється як сукупність засобів загальносистемного характеру, що дозволяють державі впливати на промисловий розвиток шляхом впровадження через організацію діяльності відповідної системи інститутів певних заходів.

Прихильники цього підходу додержуються думки, що галузеві пріоритети поступово втрачають своє значення, крім тих, що пов'язані з безпекою країни та на перший план виходить відповідним образом організована діяльність системи інститутів.

У табл. 3 наведено тлумачення поняття «промислова політика» науковцями та практиками, що додержуються даного підходу.

Окрім розглянутих підходів до тлумачення терміна «промислова політика», існує ще цілий ряд визначень загального характеру, в яких промислова політика трактується через інші категорії – її цілі, спрямованість, складові, відношення до загальної економічної політики держави та ін. (табл. 4).

Отже, як свідчить проведений аналіз, має місце різноманітність тлумачень поняття «промислова політика» –

від визначення промислової політики через напрями реалізації інтересів держави у сфері промислового виробництва (що фактично розмиває межі впливу промислової політики до меж економічної політики) до зведення промислової політики до вибіркової підтримки пріоритетних галузей народного господарства.

Науковці виділяють різні причини до такої неоднозначності в розумінні його змісту. Так, Сотніков Д. [37] зазначає, що основним недоліком більшості існуючих у науковій літературі визначень є відсутність системності. Ряд вчених дотримуються думки, що причиною нечіткого визначення поняття «промислова політика» є різноманітність її цілей. Так, Валіла Т. (Valila T.) [38] зазначає, що промислова політика, на відміну від інших видів економічної політики, не має чітко визначеного та загальновизнаного набору цілей, яких необхідно досягти. Інші науковці вважають, що основною передумовою нечіткості у визначеннях даного поняття є відсутність теоретичної бази у тлумаченні поняття «промисловість» («industry») і, звідси, нечіткого визначення меж промислової політики [3, 8]. Також неоднозначність характерна й для перекладу запозиченого з іноземної літератури поняття «industrial policy», якому можна протиставити відразу кілька понять: «промислова політика», «структурна політика», «секторальна політика», «галузева політика». Так, Баранов І. [8] зазначає, що закордонний термін «industry» за своїм значенням ширше поняття «промисловість» і «індустрія» і визначає, по суті, будь-яку область виробничої діяльності, у тому числі і сферу послуг, отже, промислова політика в зарубіжному

Таблиця 3

Тракування поняття «промислова політика» в межах інституційного підходу

Автор(-и), джерело	Тракування
Татаркин А. И. [27], 2000 р.	Промислова політика – система відносин між державними та муніципальними органами влади, господарюючими суб'єктами, науковими та громадськими організаціями з приводу формування структурно-збалансованої, конкурентоздатної промисловості, інтелектуальне ядро якої представлено найновішим технологічним укладом
Родрік Д. (Rodrick D.) [28], 2004 р.	Промислова політика розглядається як напрямок дій, спрямованих на створення загального клімату співробітництва між державою та приватним сектором. Також зазначається, що державні стимули повинні бути тимчасовими та залежати від результатів діяльності. Терміном «промислова політика» позначаються всі дії з економічної реструктуризації на користь більш динамічних видів діяльності взагалі, незалежно від того, відносяться вони до промисловості, або до виробництва загалом
Доклад про промислову політику в РФ [29], 2006 р., Завадніков В. [30], 2007 р.	Промислова політика – це сукупність дій держави як інституту, які вживаються для надання впливу на діяльність господарюючих суб'єктів (підприємств, корпорацій, підприємств і т. ін.), а також на окремі аспекти цієї діяльності, відносяться до придбання факторів виробництва, організації виробництва, розподілу та реалізації товарів і послуг у всіх фазах життєвого циклу господарюючого суб'єкта та життєвого циклу його продукції
Татаркин А. И., Романова О. А. [31], 2014 р.	Промислова політика визначається як функціональна мультисуб'єктна промислова політика, тобто система відносин між державними та муніципальними органами влади, господарюючими суб'єктами, науковими організаціями та громадянськими інститутами з приводу формування структурно збалансованої, конкурентоспроможної промисловості, інтелектуальне ядро якої представлено новітнім технологічним укладом

Інші трактування поняття «промислова політика»

Автор(-и), джерело	Трактування
Центр економічної кон'юнктури при Уряді РФ [32], Гельвановский М. И. [33], 1998 р.	Промислова політика – центр загальноекономічної політики, що пов'язана, у першу чергу, з проведенням інноваційної, інвестиційної та структурної перебудови промислового виробництва. Головною метою промислова політика має економічне зростання при динамічній зміні структури та підвищенні ефективності промислового виробництва та конкурентоспроможності продукції
Форман-Пек Дж., Фредеріко Дж. (Foreman-Peck J., Frederico G.) [34], 1999 р.	Промислова політика – складне явище, що охоплює практично весь вплив уряду на промисловість. Промислова політика розглядається як ефективне та послідовне впровадження всіх стратегій, що претендують на структурну перебудову промисловості з метою підвищення конкурентоспроможності
Кондратьев Н. Д. [35], 2002 р.	Державна промислова політика – політика формування і розвитку ефективних конкурентоспроможних підприємств і компаній, здатних успішно здійснювати необхідні державі проекти та програми
Звіт Європейської економічної консультативної групи [36], 2008 р.	Промислова політика визначається як складова частина державної економічної політики, метою якої є підвищення добробуту громадян. У країнах з розвинутою економікою ці пріоритети тісно пов'язуються з конкурентоспроможністю компаній та загальною продуктивністю праці

розумінні поширюється на більш широкий спектр галузей. Але також цей термін може означати «галузь», і в цьому випадку мова йде про суто вузьке трактування промислової політики, яка в такому тлумаченні аналогічна галузевій політиці.

Як зазначається в [39], така ситуація ускладнюється дискусіями щодо меж промислової політики. Одні вчені вважають, що вона полягає в підтримці, насамперед, промислових галузей (така селективна підтримка отримала в іноземній літературі назву «відбору переможців») з метою розвитку пріоритетних напрямків промисловості, підвищення конкурентоспроможності окремих виробників на світових ринках або створення додаткових конкурентних переваг вітчизняних виробників [39 – 43], інші – що промислова політика повинна являти собою діалог між державою та приватним сектором, у результаті якого держава виявляє та долає стримуючі фактори зростання, а ще одна група науковців вважає, що промислова політика повинна носити не тільки селективний характер, але й має бути спрямована на підтримку конкурентоспроможності всього сектора виробництва (така політика отримала назву «функціональної» або «м'якої», а її межі часто виходять за рамки промислового виробництва і охоплюють більшість економічних галузей, формуючих валовий продукт, включаючи транспорт, будівництво, сільське господарство, сферу послуг, туризм і т. ін.) [21, 28, 40 – 46].

Кожен з підходів має як своїх прихильників, так і критиків. Критика в першу чергу стосується вибору пріоритетних напрямків державного стимулювання та механізмів його здійснення. Причому мова йде як про те, що уряд взагалі не має обирати самостійно цільові сектори або комплекси чи підприємства, оскільки це суперечить правилам справедливої конкуренції, так і про те, що такий вибір може носити суб'єктивний характер, бути помилковим внаслідок обмеженості (або недостовірності) інформації, яка лежить в його основі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз визначень поняття «промислова політика» в законодавчих документах і роботах вітчизняних й закордонних науковців дозволив виділити два основні підходи до розуміння сутності промислової політики: ресурсно-галузевий та інституційний.

Якщо перший з них передбачає розгляд промислової політики через призму впровадження урядом певних заходів задля забезпечення прогресивних змін у структурі промислового виробництва шляхом використання (пере-

розподілення) відповідних ресурсів, то другий – через призму відповідним образом організованої діяльності системи інститутів та відносин між ними.

Найбільш поширеним є перший підхід до тлумачення сутності «промислової політики», але, на наш погляд, обидва вони є обґрунтованими, а дотримання того чи іншого з них повинне базуватися на меті аналізу конкретних аспектів промислової політики та досліджуваному проблемному полі.

Серед всього різноманіття трактувань даної категорії в усіх підходах можна також виділити основні їх напрямки. Отже, «промислова політика» розуміється як: 1 – комплекс (система, сукупність) заходів; 2 – економічна програма, стратегія; 3 – складне явище; 4 – діяльність, напрямок (спосіб, комплекс, сукупність) дій; 5 – система відносин.

Аналіз підходів науковців і практиків до трактування поняття «промислова політика» дозволив виділити й основні її риси:

1. Промислова політика реалізується державними та регіональними органами влади через розробку та впровадження певного комплексу заходів.

2. Промислова політика повинна забезпечувати гармонійний розвиток промислового комплексу та сприяти зростанню його конкурентоспроможності, що забезпечуватиме стає економічне зростання в довгостроковій перспективі.

3. У сучасних умовах найважливішим орієнтиром побудови промислової політики повинно стати створення та підтримка найновіших високотехнологічних виробництв [47, 48].

Таким чином, сучасна промислова політика повинна бути спрямована на структурно-технологічну перебудову промисловості, що забезпечить підвищення її інноваційно-інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності, надасть можливість поступового переходу до вищих технологічних укладів.

Враховуючи те, що, згідно з проведеним вище дослідженням, політика – це діяльність з управління, а також те, що така діяльність здійснюється державою шляхом розробки та впровадження відповідного комплексу заходів, вважаємо доцільним трактувати *промислову політику* як: дії держави з розробки та впровадження комплексу заходів структурно-технологічної перебудови промисловості задля підвищення її конкурентоспроможності та поступового переходу до вищих технологічних укладів.

Такі дії держави призначені забезпечити сталий розвиток країни й зростання добробуту її населення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухарев О. С. Индустриальная политика и развитие промышленных систем / О. С. Сухарев, Е. Н. Стрижакова // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2014. – № 15. – С. 2 – 21.
2. Радеке Й. Промысловий сектор України: аналіз і останні тенденції / Й. Радеке, Р. Кірхнер, Д. Науменко / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група. – Берлін-Київ, 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/TN/TN_02_2014_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64bcb9327b8b45548a
3. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України: Аналітична доповідь / За ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2012. – 41 с.
4. Горбулин В. Украине нужна новая промышленная политика, которая бы отвечала национальным интересам / В. Горбулин // Зеркало недели. – 2010. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/ukraine_nuzhna_novaya_promyshlennaya_politika_kotoraya_by_otvechala_natsionalnym interesam.html
5. Калинин А. Построение сбалансированной промышленной политики / А. Калинин // Вопросы экономики. – 2012. – № 4. – С. 132 – 146.
6. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
7. Политологический словарь-справочник / Д. Е. Погорельный, В. Ю. Фесенко, К. В. Филиппов. – Ростов-на-Дону : Наука-Спектр, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://politics_reference.academic.ru/316/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
8. Баранов И. В. Определение сущности и границ промышленной политики / И. В. Баранов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.5rik.ru/na5/2524.htm>
9. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Под редакцией В. С. Стёпина. – М.: Мысль, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3026/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
10. Политика. Толковый словарь / Под общ. ред. И. М. Осадчей. – М.: ИНФРА-М; Издательство «Весь Мир», 2001 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/155/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
12. Философия науки: Словарь основных терминов / Сост. С. А. Лебедев. – М.: Академический Проект, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://philosophy_of_science.academic.ru/284/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
13. Большой Энциклопедический словарь. – М.: АСТ, Астрель, 2008. – 1248 с.
14. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
15. Словарь бизнес-терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/10898>
16. Free Business Terms Dictionary of Words and Phrases Commonly Used in International Commerce [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.importexporthelp.com/a/business-terms-dictionary.htm#1>
17. Букреев А. М. Промышленная политика, ее сущность, условия и цели формирования / А. М. Букреев, Е. В. Левецкая // ИнВестРегион. – 2006. – № 5. – С. 2 – 5.
18. Okuno-Fujiwara M. (1985). Economic Analysis of Industrial Policy: A Conceptual Framework through the Japanese Experience / M. Okuno-Fujiwara, K. Suzumura. – Tokyo : Asahi, 35 – 41.
19. Krugman, P. Trade with Japan: Has the Door Opened Wider? / P. Krugman. – Chicago, Ill. USA : University of Chicago Press, 1991. – P. 191 – 220.
20. Otis, L. Losing Time: The Industrial Policy Debate / L. Otis, Jr. Graham. – Cambridge, Mass. USA : HarvardUniversity Press, 1994. – P. 231 – 232.
21. Абалкин Л. И. Концептуальные вопросы разработки промышленной политики в условиях современной российской экономики / Л. И. Абалкин // Промышленная политика России на пороге XXI века. – М.: ИздАТ, 1997. – С. 28 – 33.
22. Foreman-Peck J. Industrial Policy in Europe in the 20th Century / J. Foreman-Peck // EIB Papers, 2006. – Vol. 11. – № 1 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/44853/1/515648485.pdf>
23. Завадников В. О. О промышленной политике в Российской Федерации / В. О. Завадников // Промышленная политика в Российской Федерации. – 2007. – № 5. – С. 3 – 9.
24. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.] / За ред. Ю. В. Кіндзерського ; НАН України: Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 928 с.
25. Низамутдинов И. К. Региональная промышленная политика: особенности формирования и реализации : автореф. дис. ... канд. экон. наук / И. К. Низамутдинов. – Казань, 2012. – 24 с.
26. Щербаков В. И. Промышленная политика России / В. И. Щербаков // Официальный сайт международного совета экономистов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iuecon.org/sarsherbakov.html>
27. Региональная промышленная политика: теоретические основы, практика формирования и механизм реализации / А. И. Татаркин, О. А. Романова, Р. И. Чененова, М. Г. Филатова. – Екатеринбург : УрО РАН, 2000. – 82 с.
28. Rodrick D. Industrial Policy for the Twenty-First Century [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/UNIDOSep.pdf>
29. Доклад о промышленной политике Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prompolit.ru/91609>
30. Завадников В. О промышленной политике Российской Федерации / В. Завадников // Общество и экономика. – 2007. – № 2-3. – С. 5 – 39.
31. Татаркин А. И. Промышленная политика: генезис, региональные особенности и законодательное обеспечение / А. И. Татаркин, О. А. Романова // Экономика региона. – 2014. – № 2. – С. 9 – 21.
32. Министерство экономического развития РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.gov.ru>
33. Гельвановский М. И. Государственная промышленная политика в переходный период / М. И. Гельвановский // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. Специальный выпуск. Часть II. – 1998. – № 2 (69). – С. 50 – 65.
34. Foreman-Peck, J. European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience / J. Foreman-Peck, G. Frederico. – Oxford University, 1999. – 484 p.
35. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н. Д. Кондратьев, Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2002. – 765 с.
36. EEAG Report Industrial Policy [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.cesifo-group.de/ifoHome/publications/docbase/details.html?docid=14566669>
37. Сотников Д. М. Критерии выбора приоритетов государственной промышленной политики : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Д. М. Сотников. – Москва, 2006. – 22 с.
38. Valila T. No Policy is an Island – on the Interaction Between Industrial and Others Policies Century / T. Valila // EIB Papers, 2006. – Vol. 11. – № 2 [Electronic resource]. – Mode of access : http://pascal.iseg.utl.pt/~hvelos/peae/peae_am/EIBPapers_Industrial%20Policy%20Europe_11-02.pdf
39. Оркуша М. А. Анализ подходов к разработке концепций промышленной политики / М. А. Оркуша, М. Ю. Погодаева // Экономический журнал. – 2012. – Вып. 28 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-podhodov-k-razrabotke-kontseptsiy-promyshlennoy-politiki>
40. Rodrick D. Trade and Industrial Policy Reform in Developing Countries: A Review of Recent Theory and Evidence / D. Rodrick // NBER working paper No. 4417 – August, 1993 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w4417.pdf>
41. Amsden, A. Asia's Next Giant: South Korea's Late Industrialization / A. Amsden. – Oxford : Oxford University Press, 198.
42. Chang, H.-J. Kicking Away the Ladder / H.-J. Chang. – London : Anthem Press, 2002.
43. Lin, J. Should Industrial Policy in Developing Countries Conform to Comparative Advantage or Defy it? A Debate between Justin Lin and Ha-Joon Chang / J. Lin, H.-J. Chang // Development Policy Review, 2009, 27 (5): pp. 483 – 502.
44. Hausmann, R. Economic Development as Self-Discovery / R. Hausmann, D. Rodrick // Journal of Development Economics, 2003, 72 (2): pp. 603 – 633.
45. Budzinski, O. European Industrial Policy: Economic Foundations, Concepts and Consequences / O. Budzinski, C. Schmidt // Working Paper. Marburg: Philipps University of Marburg, 2006.
46. Татаркин А. Промышленная политика как основа системной модернизации экономики России / А. Татаркин // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 1. – С. 8 – 21.
47. Мазилев Е. А. Промышленная политика как механизм регионального развития / Е. А. Мазилев // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2013. – № 1(25). – С. 187 – 194.

REFERENCES

- Abalkin, L. I. "Kontseptualnye voprosy razrabotki promyshlennoy politiki v usloviakh sovremennoy rossiyskoy ekonomiki" [Conceptual issues of industrial policy in the conditions of modern Russian economy]. In *Promyshlennaia politika Rossii na poroge XXI veka*, 28-33. Moscow: Izdat, 1997.
- Amsden, A. *Asia's Next Giant: South Korea's Late Industrialization*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Baranov, I. V. "Opredelenie sushchnosti i granits promyshlennoy politiki" [Definition of the nature and limits of industrial policy]. <http://www.Srik.ru/na5/2524.htm>
- Bolshoy Entsiklopedicheskiy slovar* [Collegiate Dictionary]. Moscow: AST; Astrel, 2008.
- Bukreev, A. M., and Levitskaia, E. V. "Promyshlennaia politika, ee sushchnost, uslovia i tseli formirovaniia" [Industrial policy, its essence, conditions and objectives of formation]. *InVestRegion*, no. 5 (2006): 2-5.
- Budzinski, O., and Schmidt, C. "European Industrial Policy: Economic Foundations, Concepts and Consequences" In *Working Paper Marburg*: Philipps University of Marburg, 2006.
- Chang, H. -J. *Kicking Away the Ladder* London: Anthem Press, 2002.
- "Doklad o promyshlennoy politike Rossiyskoy Federatsii" [Report on Industrial Policy of the Russian Federation]. <http://prompolit.ru/91609>
- "EEAG Report Industrial Policy". <http://www.cesifo-group.de/ifo-home/publications/docbase/details.html?docid=14566669>
- "Free Business Terms Dictionary of Words and Phrases Commonly Used in International Commerce". <http://www.importexporthelp.com/a/business-terms-dictionary.htm#l>
- Foreman-Peck, J. "Industrial Policy in Europe in the 20th Century". <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/44853/1/515648485.pdf>
- Foreman-Peck, J., and Frederico, G. *European Industrial Policy: The Twentieth-Century Experience*: Oxford University, 1999.
- Gorbulin, V. "Ukraine nuzhna novaia promyshlennaia politika, kotoraiia by otvechala natsionalnym interesam" [Ukraine needs a new industrial policy that would meet the national interests]. http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/ukraine_nuzhna_novaya_promyshlennaya_politika,_kotoraya_by_otvechala_natsionalnym_interesam.html
- Gelvanovskiy, M. I. "Gosudarstvennaia promyshlennaia politika v perekhodnyy period" [State industrial policy during the transition period]. *Analiticheskiy vestnik Soveta Federatsii FS RF. Spetsialnyy vypusk*, vol. 2, no. 2 (69) (1998): 50-65.
- Hausmann, R., and Rodrick, D. "Economic Development as Self-Discovery". *Journal of Development Economics*, no. 72 (2) (2003): 603-633.
- Kalinin, A. "Postroenie sbalansirovannoy promyshlennoy politiki" [Building a balanced industrial policy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 4 (2012): 132-146.
- Krugman, P. *Trade with Japan: Has the Door Opened Wider?* Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- Kindzerskiy, Yu. V. et al. *Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsvi i mekhanizmy efektyvnoho rozvytku* [Potential national industry objectives and mechanisms for effective development]. Kyiv, 2009.
- Kondratev, N. D., and Yakovets, Yu. V. *Bolshie tsykly koniunktury i teoriia predvideniia* [Big cycles conjuncture and the theory of foresight]. Moscow: Ekonomika, 2002.
- Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZHEK, 2011.
- Lebedev, S. A. "Filosofia nauki: Slovar osnovnykh terminov" [Philosophy of Science: Glossary of key terms]. http://philosophy_of_science.academic.ru/284/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
- Lin, J., and Chang, H. -J. "Should Industrial Policy in Developing Countries Conform to Comparative Advantage or Defy it? A Debate between Justin Lin and Ha-Joon Chang". *Development Policy Review*, no. 27 (5) (2009): 483-502.
- Ministerstvo ekonomicheskogo razvitiia RF. <http://www.economy.gov.ru>
- Mazilov, E. A. "Promyshlennaia politika kak mekhanizm regionalnogo razvitiia" [Industrial policy as a tool for regional development]. *Ekonomicheskie i sotsialnye peremeny: fakty, tendentsii, prognoz*, no. 1 (25) (2013): 187-194.
- Nizamutdinov, I. K. "Regionalnaia promyshlennaia politika: osobennosti formirovaniia i realizatsii" [Regional industrial policy: features of formation and implementation]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2012.
- "Novaia filosofskaia entsiklopediia" [New Encyclopedia of Philosophy]. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/3026/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
- Orkusha, M. A., and Pogudaeva, M. Yu. "Analiz podkhodov k razrabotke kontseptsii promyshlennoy politiki" [Analysis of approaches to the development of concepts of industrial policy]. <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-podkhodov-k-razrabotke-kontseptsii-promyshlennoy-politiki>
- Ozhegov, S. I., and Shvedova, N. Yu. *Tolkovyy slovar russkogo iazyka* [Dictionary of Russian language]. Moscow: Azbukovnik, 1999.
- Otis, L., and Graham, Jr. *Losing Time: The Industrial Policy Debate* Cambridge, Mass. USA: Harvard University Press, 1994.
- Okuno-Fujiwara, M., and Suzumura, K. *Economic Analysis of Industrial Policy: A Conceptual Framework through the Japanese Experience*. Tokyo: Asahi, 1985.
- "Politika. Tolkovyy slovar" [Policy. Dictionary]. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/155/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- Pogorelyy, D. E., Fesenko, V. Yu., and Filippov, K. V. "Politologicheskiy slovar-spravochnik" [Glossary of Political Science]. http://politics_reference.academic.ru/316/%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90
- Promyslova polityka iak chynnyk pislakryzovoho vidnovlenniia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy as a factor in the post-crisis economic recovery Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.
- Rodrick, D. "Trade and Industrial Policy Reform in Developing Countries: A Review of Recent Theory and Evidence". <http://www.nber.org/papers/w4417.pdf>
- Radeke, Y., Kirkhner, R., and Naumenko, D. "Promyslovyi sektor Ukrainy: analiz i ostanni tendentsii" [The industrial sector of Ukraine, analysis and the latest trends]. http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/TN/TN_02_2014_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64bbc9327b8b45548a
- Rodrick, D. "Industrial Policy for the Twenty-First Century". <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/UNIDOSep.pdf>
- Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. B. *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M, 2007.
- Sukharev, O. S., and Strizhakova, E. N. "Industrialnaia politika i razvitiie promyshlennykh sistem" [Industrial policy and the development of industrial systems]. *Natsionalnye interesy: priority i bezopasnost*, no. 15 (2014): 2-21.
- Shcherbakov, V. I. "Promyshlennaia politika Rossii" [Russia's industrial policy]. *Oftsiialnyy sayt mezhdunarodnogo soveta ekonomistov*. <http://www.ieucon.org/sar-scherbakov.html>
- "Slovar biznes-terminov" [Dictionary of Business Terms]. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/10898>
- Sotnikov, D. M. "Kriterii vybora prioriteto govudarstvennoy promyshlennoy politiki" [Criteria for selection of priorities of the state industrial policy]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk*, 2006.
- Tatarin, A. I. *Regionalnaia promyshlennaia politika: teoreticheskie osnovy, praktika formirovaniia i mekhanizm realizatsii* [Regional industrial policy: theoretical basis, the practice of formation and implementation mechanism]. Ekaterinburg: UrO RAN, 2000.
- Tatarin, A. I., and Romanova, O. A. "Promyshlennaia politika: genezis, regionalnye osobennosti i zakonodatelnoe obespechenie" [Industrial policy: genesis, regional features and legislative support]. *Ekonomika regiona*, no. 2 (2014): 9-21.
- Tatarin, A. "Promyshlennaia politika kak osnova sistemnoy modernizatsii ekonomiki Rossii" [Industrial policy as the basis for system modernization of the Russian economy]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 1 (2008): 8-21.
- Valila, T. "No Policy is an Island - on the Interaction Between Industrial and Others Policies Century". http://pascal.iseg.utl.pt/~hvelos/peae/peae_am/EIBPapers_Industrial%20Policy%20Europe_11-02.pdf
- Zavadnikov, V. O. "O promyshlennoy politike v Rossiyskoy Federatsii" [On industrial policy in the Russian Federation]. *Promyshlennaia politika v Rossiyskoy Federatsii*, no. 5 (2007): 3-9.
- Zavadnikov, V. "O promyshlennoy politike Rossiyskoy Federatsii" [On industrial policy of the Russian Federation]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 2-3 (2007): 5-39.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У КРАЇНАХ ЄС

© 2014 БЕЛІКОВА Н. В., ОМАРОВ Ш. А.

УДК 332.1

Белікова Н. В., Омаров Ш. А. Проблеми формування системи державної підтримки розвитку регіонів у країнах ЄС

Стаття присвячена аналізу досвіду державної підтримки регіонального розвитку в країнах ЄС. Визначено логіку формування системи державної підтримки регіонів ЄС. Розглянуто загальні принципи фінансування регіонального розвитку ЄС і напрями координації регіональної політики для країн ЄС. На прикладі Словаччини, Угорщини та Чехії визначено моделі й цілі регіонального розвитку. Узагальнено основні принципи регіональної політики в країнах ЄС. Досліджено особливості формування регіональних угруповань як інструменту міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: державна підтримка, регіональний розвиток, міжрегіональні диспропорції, міжрегіональне співробітництво.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Белікова Надія Володимирівна – кандидат економічних наук, вчений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Омаров Шахін Анвер Оглы – кандидат економічних наук, доцент, здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.1

UDC 332.1

Белікова Н. В., Омаров Ш. А. Проблемы формирования системы государственной поддержки развития регионов в странах ЕС

Статья посвящена анализу опыта государственной поддержки регионального развития в странах ЕС. Определена логика формирования системы государственной поддержки регионов ЕС. Рассмотрены общие принципы финансирования регионального развития ЕС и направления координации региональной политики для стран ЕС. На примере Словакии, Венгрии и Чехии определены модели и цели регионального развития. Обобщены основные принципы региональной политики в странах ЕС. Исследованы особенности формирования региональных группирований как инструмента межрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: государственная поддержка, региональное развитие, межрегиональные диспропорции, межрегиональное сотрудничество.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Белікова Надежда Владимировна – кандидат экономических наук, ученый секретарь Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Омаров Шахин Анвер Оглы – кандидат экономических наук, доцент, соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Belikova N. V., Omarov Sh. A. Problems of Formation of the System of State Support of Development of Regions in the EU Member States

The article is aimed at analysis of the experience of State support of regional development in the countries of the European Union. The logic of formation of the system of State support of the regions of the EU is determined. The general principles of financial backing of regional development of the EU and directions for coordination of regional policies for the EU member states are considered. On example of Slovakia, Hungary and the Czech Republic models and objectives of regional development are defined. The basic principles of regional policy in the EU member states are summarized. Specifics of formation of regional groupings as a tool of interregional cooperation were studied.

Key words: State support, regional development, interregional disparities, interregional cooperation.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Belikova Nadiya V. – Candidate of Sciences (Economics), Academic secretary of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: nadia_belikova@mail.ru

Omarov Shakhin A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

Державна підтримка регіонального розвитку в країнах ЄС є головним інструментом досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку країн, що входять до його складу. Процеси глобалізації та міжрегіональної інтеграції посилюють проблеми слабозвинених і проблемних регіонів, а розширення ЄС за рахунок країн Східної Європи створює необхідність пошуку нових механізмів для вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів.

У науковій літературі проблеми розробки та реалізації механізму державної підтримки регіонального розвитку представлені достатньо широко. У роботах Мікули Н. А. [1], Шаповалової О. М. [2] представлено аналіз впливу різних факторів на розвиток регіонів; у роботах Білої О. С., Шевченко О. В., Кушнір М. О. та ін. [4] досліджені шляхи модернізації вітчизняної політики регіонального розвитку на базі досвіду ЄС. У роботі Ткачука А. Ф. [5] до-

сліджено фінансові інструменти державної регіональної політики країн ЄС і можливості адаптації їх досвіду до умов України.

Разом з тим, зарубіжний досвід державної підтримки регіонального розвитку вимагає подальшого поглибленого дослідження.

Метою даної статті є узагальнення досвіду країн ЄС у сфері державної підтримки регіонального розвитку з метою визначення можливостей його адаптації до вітчизняних умов.

Державна підтримка розвитку регіонів ЄС здійснюється в рамках комплексної регіональної політики. Її основними цілями є такі:

- ✦ стимулювання розвитку слабких регіонів;
- ✦ подолання соціальних проблем у регіонах;
- ✦ вирівнювання міжрегіональної соціально-економічної асиметрії;

- ✦ впровадження принципів сталого регіонального розвитку;
 - ✦ поглиблення міжрегіональних зв'язків;
 - ✦ інтеграція регіонів у наднаціональну систему ЄС.
- Згідно з оцінками експертів і вчених політика регіонального розвитку ЄС підпорядкована певній системі (рис. 1).

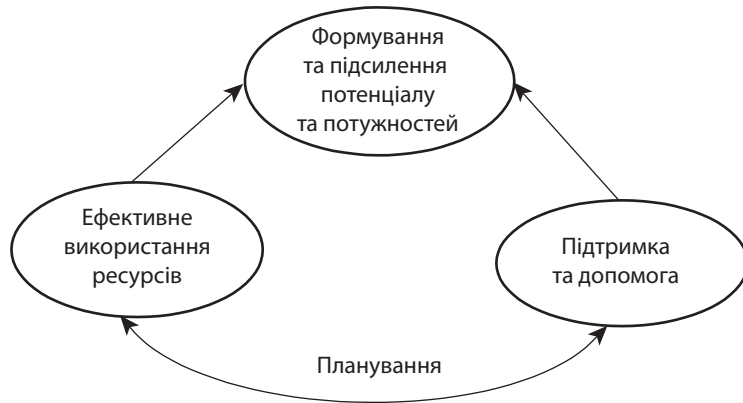

Рис. 1. Логіка формування системи державної підтримки регіонів ЄС

З рис. 1 видно, що система державної підтримки регіонального розвитку ЄС має три складові: ресурси, потенціал і допомога, які узгоджені за допомогою планування та управління.

Управління регіональним розвитком здійснюється на основі єдиної системи регіонів ЄС, в основі якої знаходиться номенклатура територіальних одиниць NUTS (*Nomenclature of Territorial Units for Statistics*) (табл. 1).

Таким чином, система NUTS є жорстко регламентованою за чисельністю населення, водночас вона враховує національні особливості територіального поділу країн.

У рамках переходу до NUTS багато країн ЄС здійснили адміністративно-територіальні реформи з метою стандартизації територій, яка привела до таких результатів:

- ✦ після адміністративно-територіальної реформи більшість країн ЄС (Австрія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія та ін.) отримали нові територіальні одиниці 1 – 3 рівнів NUTS;
- ✦ у деяких країнах відсутні 1 – 2 рівні NUTS (Данія, Естонія, Ірландія, Словаччина, Словенія, Латвія, Литва, Чехія та ін.), які фактично складають всю територію країни;

- ✦ існує група країн, де фактично виділено тільки місцевий рівень NUTS 4 – 5 (Люксембург і Кіпр, частково – Латвія, Литва та Естонія).

Починаючи з 80-х рр. ХХ ст., загальними принципами фінансування регіонального розвитку ЄС є такі [6]:

- ✦ визначення пріоритетних цілей розвитку та концентрація ресурсів навколо них з метою тісної координації структурної політики;
- ✦ партнерство в роботі Єврокомісії та відповідних органів влади на всіх рівнях – державному, регіональному, місцевому;
- ✦ доповнюваність та софінансування заходів зі стимулювання та вирівнювання регіонального розвитку (державні, регіональні бюджети та приватні засоби);
- ✦ програмно-цільовий характер фінансування (кілька років засоби використовуються в структурних програмах для вирішення конкретних проблем).

Фахівці виділяють такі напрями координації регіональної політики для країн ЄС [7]:

1. Довгострокове стратегічне бачення політики регіонального розвитку на базі ключових секторів промисловості та пріоритетних територій.

2. Налагодження ефективної системи розподілу ресурсів, яка має бути об'єктивною та «неполітичною». Система має базуватися на статистичних показниках.

3. Поєднання спільного фінансування та партнерства, яке закріплює права власності. Така система передбачає покриття 15 – 50% витрат за конкретними проектами за рахунок місцевих (приватних або державних) джерел.

4. Визначення правового поля, що встановлює широкий спектр правил з розробки та впровадження стратегій регіонального розвитку та окремих проектів. У ЄС це реалізується за допомогою специфічної інституціональної архітектури, за якої Європейським парламентом запроваджується правова основа регіонального розвитку, а конкретні проекти розробляються органами регіонального самоврядування.

5. Підтримка інтегрованих програм регіонального розвитку (наприклад, у сфері інфраструктури, людських ресурсів і розвитку підприємництва), фінансування їх за рахунок регіональних і державних фондів. Інтегровані програми вимагають створення в регіоні потужного інституційного потенціалу.

Таблиця 1

Система класифікації територій NUTS

Рівень NUTS	Території	Критерій поділу (чисельність населення)	Рівень охоплення
NUTS 1	Суб'єкти федерації, автономні утворення, великі регіони	3 – 7 млн осіб	Регіональний
NUTS 2	Області, провінції, департаменти, урядові округи	800 тис. – 3 млн осіб	
NUTS 3	Графства, префектури, округи, райони	150 – 800 тис. осіб	
NUTS 4	Сільські райони, менші за NUTS 3	Менше 800 тис. осіб	Місцевий
NUTS 5	Селища, громади, комуни	Первинні (базові) одиниці для кожної країни	

6. Комбінація грантів і форм підтримки з відшкодуванням. Політика ЄС просувається в напрямку збільшення розмірів допомоги, яку потрібно відшкодувати. Мета цього – створення додаткових стимулів для ефективності проектів і збільшення обсягів наявних ресурсів.

7. Наявність адекватного формального та неформального інституційного потенціалу для управління програмами регіонального розвитку: фінансовий менеджмент і контроль, планування економічного розвитку, налагодження партнерства.

8. Моніторинг та оцінка основних показників і цілей регіонального розвитку.

9. Правило зумовленості програм. Основними умовами отримання допомоги є дотримання правил конкуренції за державну допомогу, відкритих державних закупівель, дотримання екологічної політики та правил, принципу рівних можливостей, партнерства та демократії.

10. Прозорість реалізації програм і стратегій регіонального розвитку, налагодження ефективних інформаційних систем управління регіональними проектами.

Політика регіонального розвитку ЄС реалізується у вигляді певних національних моделей. На даний час в ЄС не вироблено єдиного підходу щодо поняття «модель регіонального розвитку», проте рекомендовано дотримуватись правової системи ЄС *Acquis Communautaire* (глава 21), де прописані необхідні структури, обов'язки та інструменти доступу до фондів ЄС. Крім цього, корисним є досвід деяких країн у виробленні моделей управління регіональним розвитком.

Так, на *рис. 2* представлена модель регіонального розвитку Чеської республіки.

Згідно з даною моделлю, основною адміністративно-територіальною одиницею країни є муніципалітети (6200), а вищою – 14 регіонів. Такий поділ країни спрямований на забезпечення природної регіоналізації республіки на основі існування значних міських центрів та їхніх зв'язків із периферією [4].

Цілями регіонального розвитку Чеської республіки є:

- ✦ збалансування та гармонізація регіонального розвитку;
- ✦ подолання міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку;
- ✦ покращення регіональної економічної та соціальної структури;
- ✦ розвиток малого й середнього підприємництва;
- ✦ розвиток інфраструктури.

Регіональна політика Чеської республіки ґрунтується на таких інструментах:

- ✦ норми, що регламентують регіональний розвиток;
- ✦ урядова політика регіонального розвитку (провадження збалансованого соціально-економічного розвитку);
- ✦ законодавство з підтримки розвитку регіонів.

Недоліками регіональної політики Чеської Республіки є:

- ✦ відсутність системи координації з галузевою орієнтацією міністерств;
- ✦ неефективна система партнерства держави з місцевим рівнем (регіонами чи муніципалітетами).

Модель регіонального розвитку Угорщини (*рис. 3*) відрізняється доволі високим рівнем централізації, при цьому місцеве самоврядування розвине недостатньо. Регіональний рівень (NUTSII) у процесі реформ для вступу в ЄС отримав додаткові повноваження – організація енергопостачання та водопостачання. Основні функції з управління регіональним розвитком покладені на Національний центр регіонального розвитку, а фінансування – на відповідний фонд. Контроль за розподіленням коштів здійснює казначейська мережа.

Недоліками моделі регіонального розвитку Угорщини є:

- ✦ слабкий розвиток місцевого самоврядування (не займаються податками, обмежені можливості самофінансування);
- ✦ недостатня координація функцій між регіонами різних рівнів NUTS.

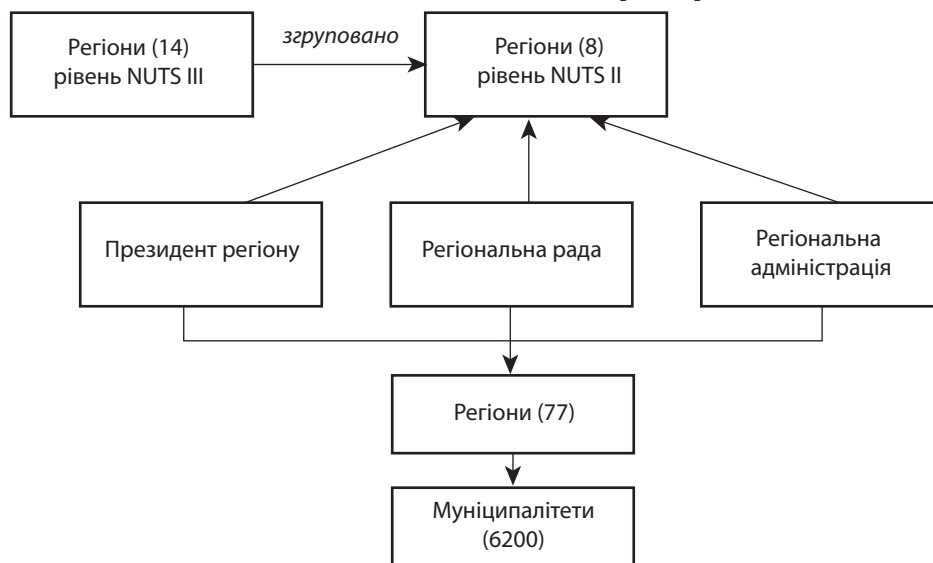

Рис. 2. Модель регіонального розвитку Чеської республіки

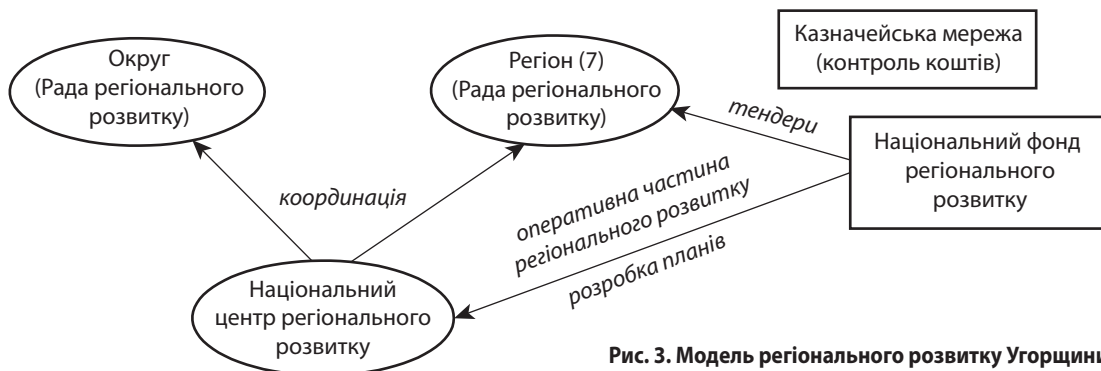

Рис. 3. Модель регіонального розвитку Угорщини [8]

Модель регіонального розвитку Словаччини (рис. 4) ґрунтується на загальноєвропейських принципах з урахуванням національних особливостей:

- ✦ формування інституційних, організаційних, інструментальних, програмних і ресурсних можливостей із забезпечення збалансованого регіонального розвитку;
- ✦ концентрація ресурсів у проблемних регіонах з метою їх стимулювання;
- ✦ побудова моделі регіонального розвитку відповідно до вимог ЄС з урахуванням національних особливостей.

Важливими елементами моделі регіонального розвитку Словаччини є плани: національний план регіонального розвитку, програми регіонального розвитку (як складові національного плану), законодавчі акти з підтримки регіонального розвитку.

Недоліком даної моделі можна вважати прагнення до надмірної децентралізації.

Таким чином, у проаналізованих постсоціалістичних країнах – членах ЄС моделі регіонального розвитку побудовані з дотриманням критеріїв NUTS і загальних принципів регіональної політики ЄС.

Окремим напрямом регіонального розвитку ЄС є формування угруповань регіонів для економічного співробітництва, які створюються з такими цілями:

- ✦ розвиток прикордонного співробітництва між регіонами країн – членів ЄС;
- ✦ фінансування регіональної конкурентоспроможності та зайнятості, стимулювання інноваційної діяльності, розробка заходів з охорони довкілля та розвиток регіональних ринків праці;
- ✦ посилення європейського територіального співробітництва, підтримка усіх видів територіальної кооперації та комплексного територіального розвитку

Даний напрям державної підтримки регіонального розвитку реалізується в рамках програм таких типів:

- ✦ проекти прикордонного співробітництва;
- ✦ транснаціональні проекти, у першу чергу у великих регіонах ЄС;
- ✦ міжрегіональні проекти, що охоплюють усі 28 країн – членів ЄС.

Функціонування угруповань регіонів сприяє реалізації комплексного підходу до управління регіональним розвитком. Крім того, у регіональних угрупованнях посилюється не тільки економічна, але й соціальна та політична інтеграція.

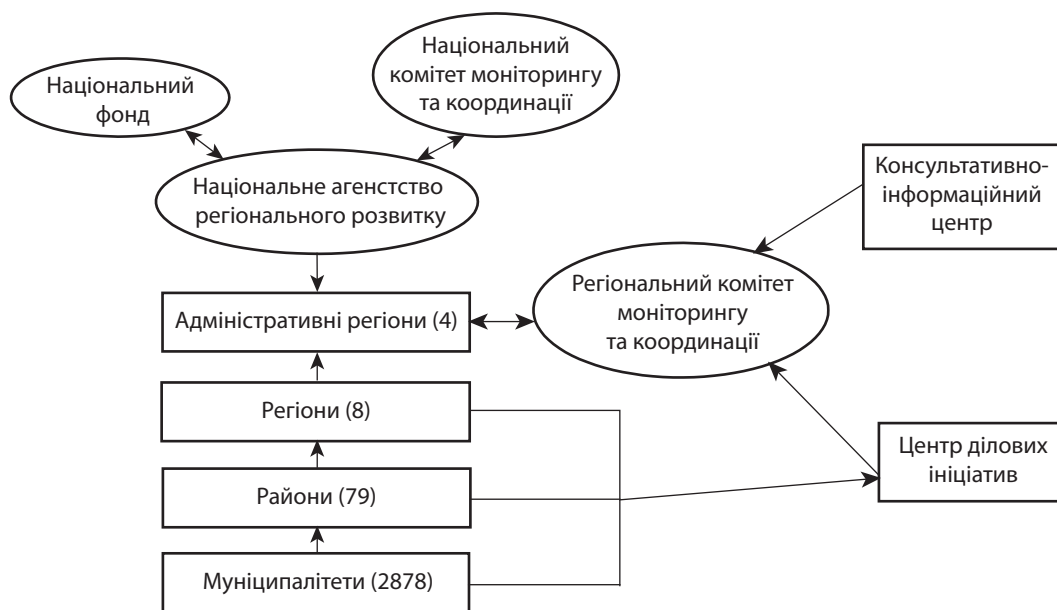

Рис. 4. Модель регіонального розвитку Словаччини

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз свідчить, що державна підтримка регіонального розвитку в країнах – членах ЄС спрямована на:

- ✦ стимулювання соціально-економічного розвитку слабких і депресивних територій;
- ✦ подолання міжрегіональних диспропорцій;
- ✦ удосконалення механізму перерозподілу ресурсів між регіонами;
- ✦ зміцнення міжрегіонального економічного співробітництва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Мікула Н. А. Факторні впливи на сталий розвиток сільських територій прикордонних регіонів / Н. А. Мікула, С. І. Шахрайук-Онофрей // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 237 – 246.

2. Шаповалова О. М. Аналіз впливу прямих іноземних інвестицій на економічний розвиток регіонів, країни / О. М. Шаповалова, Г. С. Рябченко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2014. – № 1. – С. 188 – 193.

3. Шаповалова І. В. Механізми функціонування, регулювання та управління як засоби державного впливу на соціально-економічний розвиток регіонів / І. В. Шаповалова // Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 172 – 177.

4. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики / О. С. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір та ін. – К.: НІСД, 2013. – 82 с.

5. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. – Вид. друге, доп. / За заг. ред. А. Ткачука. – К.: Леста, 2011. – 260 с.

6. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / Отв. ред. А. В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

7. Европейская региональная политика: источник вдохновения для стран, которые не входят в ЕС? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_ru.pdf

8. Регіональний розвиток в Європейському Союзі: уроки для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tarkas.com.ua/content/ukr/prjdoc/Best_practices_UA.pdf

REFERENCES

Bila, O. S. et al. *Rehionalnyi vymir sotsialno-ekonomichnoho rozvytku i zasady novoi rehionalnoi polityky* [The regional dimension of socio-economic development and the principles of a new regional policy]. Kyiv: NISD, 2013.

"Evropeyskaia regionalnaia politika: istochnik vdokhnoveniia dlia stran, kotorye ne vkhodiat v ES?" [European Regional Policy: a source of inspiration for countries that are not part of the EU?]. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_ru.pdf

Mikula, N. A., and Shakhraiuk-Onofrei, S. I. "Faktorni vplyvy na stalnyi rozvytok sil'skykh terytorii prykordonnykh rehioniv" [Factor impacts on sustainable rural development in border regions]. *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*, no. 1 (2013): 237-246.

Rehionalna polityka: pravove rehuliuвання. Svitovyi ta ukraïnskyi dosvid [Regional policy: regulation. World and Ukrainian experience]. Kyiv: Lesta, 2011.

Regionalnaia politika stran ES [Regional policy in the EU]. Moscow: IMEMO RAN, 2009.

"Rehionalnyi rozvytok v ievropeiskomu soiuzi: uroky dlia Ukrainy" [Regional development in the European Union: Lessons for Ukraine]. http://tarkas.com.ua/content/ukr/prjdoc/Best_practices_UA.pdf

Shapovalova, O. M., and Riabchenko, H. S. "Analiz vplyvu priamykh inozemnykh investytsii na ekonomichnyi rozvytok rehioniv, krainy" [Analysis of the impact of FDI on economic development of the regions of the country]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 1 (2014): 188-193.

Shapovalova, I. V. "Mekhanizmy funktsionuvannia, rehuliuвання ta upravlinnia yak zasoby derzhavnoho vplyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehioniv" [Mechanisms operation, management and administration as a means of state influence on the socio-economic development of regions]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 4 (2008): 172-177.

ВПЛИВ ПАРАДИГМИ КОГНІТИВІСТИКИ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ВЧЕНИХ УКРАЇНИ ТА РФ

© 2014 ПАШКЕВИЧ М. С., ЧУРІКАНОВА О. Ю.

УДК 332.01

**Пашкевич М. С., Чуріканова О. Ю. Вплив парадигми когнітивістики на формування регіональної політики:
якісний аналіз досліджень вчених України та РФ**

Досліджено науково-методологічні підходи до управління регіональною економікою із застосуванням когнітивного підходу. Проаналізовано принципи побудови когнітивних карт для підвищення ефективності формування регіональної політики держави. Встановлено, що принципи когнітивного підходу до регіональної політики спираються на поступовому аналізі від загального до часткового. Це означає, що при побудові когнітивних моделей ефективно не тільки аналізувати регіональну економіку як загальну систему, а й розбивати її на підсистеми, виконуючи аналіз кожної з них, забезпечуючи тим самим комплексний системний підхід. Для рішення тих чи інших регіональних завдань використовується та чи інша група факторів (регіональних показників). У роботі проведено угруповання всієї множини факторів, які застосовуються при вирішенні задач, пов'язаних з управлінням регіональною економікою. Загальна кількість факторів, виділена в роботі, налічує понад 50. Зазначено подальші перспективи у використанні когнітивного підходу з метою удосконалення регіональної політики держави.

Ключові слова: регіональна економіка, когнітивний підхід, когнітивні карти, параметри регіональної економіки.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Пашкевич Марина Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри обліку та аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: pashkevichms@rambler.ru

Чуріканова Олена Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: elen.c@mail.ru

УДК 332.01

UDC 332.01

Пашкевич М. С., Чуріканова Е. Ю. Влияние парадигмы когнитивистики на формирование региональной политики: качественный анализ исследований ученых Украины и РФ

Исследованы научно-методологические подходы к управлению региональной экономикой с применением когнитивного подхода. Проанализированы принципы построения когнитивных карт для повышения эффективности формирования региональной политики государства. Установлено, что принципы когнитивного подхода к региональной политике опираются на постепенный анализ от общего к частному. Это означает, что при построении когнитивных моделей эффективно не только анализировать региональную экономику как общую систему, но и разбивать ее на подсистемы, выполняя анализ каждой из них, обеспечивая тем самым комплексный системный подход. Для решения тех или иных региональных задач используется та или иная группа факторов (региональных показателей). В работе проведены группировки всего множества факторов, которые применяются при решении задач, связанных с управлением региональной экономикой. Общее количество факторов, выделенных в работе, насчитывает более 50. Намечены дальнейшие перспективы в использовании когнитивного подхода с целью совершенствования региональной политики государства.

Ключевые слова: региональная экономика, когнитивный подход, когнитивные карты, параметры региональной экономики.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Пашкевич Марина Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: pashkevichms@rambler.ru

Чуріканова Елена Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики и информационных технологий, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: elen.c@mail.ru

Pashkevych M. S., Churikanova O. Yu. Influence of Cognitive Paradigm on the Formation of Regional Policy: Qualitative Analysis Based on Researches of Scientists in Ukraine and in Russian Federation

Scientific and methodological approaches to the management of regional economies with a cognitive approach were studied. Principles for building of cognitive maps to increase the efficiency of formation of regional policy of the State was analyzed. It was found, that principles of cognitive approach to regional policy is based on the progressive analysis, conducted from general to particular. This means that an effective way of building cognitive models will be to analyze the regional economy not only as an overall system, but also to divide it into subsystems with analysis of each individual part, which ensures an integrated system approach. For solving of particular regional challenges a particular group of factors (regional indicators) was used. During the study, groupings of all the factors, that are applied when solving problems related to the management of the regional economies, were carried out. The total number of factors identified in the paper counts more than 50. Further prospects for the use of cognitive approach to improving the regional policy of the State were outlined.

Key words: regional economics, cognitive approach, cognitive maps, settings of the regional economy.

Pic.: 1. **Bibl.:** 12.

Pashkevych Maryna S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: pashkevichms@rambler.ru

Churikanova Olena Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Technologies, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

E-mail: elen.c@mail.ru

Розвиток економіки держави базується на наявності постійних соціально-економічних змін інноваційного характеру. Регулювання державної регіональної політики відбувається за рахунок нових науково та методологічно обґрунтованих методів і підходів.

Швидкі темпи розвитку економік не тільки конкретної держави, а й усього світу, обумовлені запровадженням новітніх технологій науково-технічного прогресу та вимагають застосування у прийнятті рішень більш досконалих підходів, які мають враховувати стрімкі зміни

в регіональній економіці та відповідати сучасним перспективам розвитку. Нині в основу усіх економічних процесів покладено стрімке поширення нових знань. Ера інформації вимагає більш сучасних методів обробки величезної кількості інформаційних потоків з метою вдосконалення регулювання економічних процесів. А отже, інтелектуальний потенціал держави стає вагомю часткою національного багатства країни. У цьому аспекті когнітивна економіка стає новим інструментом вирішення економічних питань, а застосування когнітивного підходу в управлінні будь-якою економічною системою є актуальним питанням сучасності.

Метою даної роботи є дослідження існуючих методів і підходів застосування когнітивного підходу в управлінні регіональною економікою держави.

Питанню застосування когнітивного підходу в регіональній економіці присвячено роботи таких вчених-економістів, як Циренов Д. Д., Сухарев М. В., Горелова Г. В., Жертовська Е. В., Якіменко М. В., Захарова О. Н., Радченко С. А., Кочкаров А. А., Салпагаров М. Б., Мандель М. В., Гюльмамедов Р. Г., Полякова О. Ю., Омаров Ш. А., Доргушаова А. К. та інших. Але їх дослідження не висвітлюють усього комплексу питань, пов'язаних з використанням когнітивного підходу в регіональній економіці.

Так, робота Циренова Д. Д. присвячена оцінці когнітивного потенціалу регіональної економіки в умовах розвитку економіки знань. У дослідженні для успішного управління економікою знань на регіональному рівні запропоновано підхід з виділенням трьох взаємопов'язаних компонентів [1]:

- ✦ *інфраструктура знань*, яка, з одного боку, включає існуючу структуру, а з іншого – відображає джерела знань; для реалізації цієї компоненти важлива побудова карти знань для визначення найбільш критичних знань і областей їх прикладного використання;
- ✦ *культура знань*, яка сприяє обміну знаннями; ефективна культура знань включає усвідомлення важливості ролі людини як носія знання і створення в ньому зацікавленості в обміні знаннями;
- ✦ *технологія знання*, що включає аналіз даних, системи електронного управління, засоби для організації спільної роботи, регіональні портали знань, засоби підтримки прийняття рішень.

На думку автора, подальше формування і розвиток економіки знань в регіонах на основі запропонованих методик оцінки і трьохкомпонентного підходу управління дозволить зменшити розрив у рівні когнітивного потенціалу та подальших результатах його реалізації.

Сухарев М. В. у роботі «Когнітивний підхід та інноваційні методи регіонального управління» відзначив актуальність когнітивних моделей при управлінні регіональною політикою держави. Сучасна система регіонального управління повинна бути інноваційною у двох сенсах – як системою управління інноваціями, так інноваційною сама по собі [2].

Використання когнітивного підходу в управлінні регіональною економікою, а саме: для розробки та адаптації комплексної моделі відтворювального процесу

регіону з урахуванням виділення взаємозв'язків і взаємовпливу структурно-параметричної сукупності факторів запропоновано в роботі Горелової Г. В. Освітлений в роботі підхід базується на використанні сполучення таких традиційних методів прийняття управлінських рішень, як експертні, програмно-цільові, статистичні, об'єднані когнітивним аналізом і когнітивним моделюванням проблемної ситуації та враховують усі основні структурно-функціональні характеристики процесу регіонального відтворення, які мають вплив на розвиток відтворювального потенціалу регіону і можливі зміни досліджуваної складної системи під впливом внутрішніх і зовнішніх умов її функціонування [3]. Такий підхід дозволяє створити якісні імітаційні моделі систем з урахуванням варіативних характеристик трансформації економічного простору і часу.

Метою когнітивної структуризації системних уявлень щодо процесу регіонального відтворення є формування й уточнення гіпотези про ефективний якісний розвиток регіонального простору, об'єктом управління якого виступає його відтворювальний процес. Відтворення розглядається як складна система, що складається з окремо взаємопов'язаних між собою показників відтворювальних пропорцій. Дослідження цього об'єкта спрямоване на виявлення цільових і найбільш суттєвих факторів уявлення, а також небажаних станів об'єкта і зовнішньої середовища, що мають вплив на його функціонування.

Когнітивні технології в управлінні розвитком регіонів також широко освячені в науковому дослідженні Захарової Е. Н. Дисертація присвячена дослідженню проблем сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем, формуванню стратегій сталого і безпечного розвитку, розробці відповідного математичного інструментарію – когнітивної методології дослідження та прийняття рішень в складних системах. Розроблена методологія включає моделі та методи системного аналізу, когнітивної теорії (*cognition* – пізнання), теорії управління, теорії стійкості, теорії графів, конективної теорії (*connectivity theory* – теорії зв'язності) для симпліціальних комплексів, сценарний аналіз, які й утворюють в сукупності запропоновану інформаційну технологію когнітивного моделювання структури та поведінки складних систем [4].

Застосування запропонованої в роботі методології когнітивного моделювання дає можливість побудувати модель регіонального соціально-економічного механізму у вигляді відповідної когнітивної моделі, із залученням теоретичних відомостей з регіональної економіки, а також експертних і статистичних даних. При розробці моделі застосовано принцип побудови спочатку укрупненої карти взаємозв'язку основних блоків соціально-економічної системи, а потім подальшою її декомпозиції та деталізації всередині кожного блоку при умови не порушення основних принципів системного підходу. Автор розглядає не тільки загальну економіку регіону, а й її підсистеми: «Промисловість», «Взаємозв'язок показників фінансової діяльності»; «Схеми формування фінансових ресурсів»; «Будівництво»; «Сільське господарство»; «Транспорт і зв'язок»;

«Рівень життя і доходи населення»; «Демографічна ситуація».

Основні підсистеми взято до основи когнітивної моделі й у роботі Верба В. А. [5]. У статті підкреслюється, що при вивченні та моделюванні слабо структурованих соціально-економічних систем широке поширення набувають когнітивний підхід і сценарний аналіз. Представлені моделі у вигляді когнітивних карт – графових моделей – відображають складні взаємозв'язки між підсистемами і елементами об'єктів. Для моделювання процесів регіонального розвитку запропонована схема взаємозв'язку основних підсистем, які формують соціально-економічний регіональний механізм.

На наш погляд, такий підхід є досить комплексним і дозволяє досягнути ефективного управління регіональною економікою країни, виявляючи насамперед її слабкі місця і приймаючи в напрямку їх усунення відповідні заходи.

Але це далеко не повний перелік підсистем, до яких застосовано когнітивний підхід в управлінні регіональною економікою. Так, наприклад, у роботі Мандель М. В. увага приділяється регіональному ринку праці. У роботі представлені методики когнітивного дослідження ринку праці. Автор вивчає різні стани ринку праці та робить прогнози щодо можливого розвитку того чи іншого сценарію [6].

Когнітивний підхід, як основу управління регіональною політикою, взято і в роботі Радченко С. А. Він зазначає, що при вивченні регіонального розвитку з позицій системного підходу в коло вирішуваних завдань слід включати ідентифікацію об'єкта, дослідження зв'язності, складності, стійкості, дослідження причинно-наслідкових зв'язків і системної динаміки. Рішення даних проблем у сукупності дозволяє на високому рівні обґрунтування оцінити наслідки прийнятих рішень і досягнення ефективного управління [7].

Регіональна соціально-економічна система, проаналізована за допомогою когнітивного підходу, представлена в роботі Кочкарова А. А і Салпагарова М. Б. Дослідження соціально-економічної системи виконується за рахунок аналізу п'яти основних елементів: соціального положення (напруженість у регіоні), опозиційної еліти регіону, управлінської еліти регіону, зовнішнього арбітра, економічної активності регіону [8]. Використання цієї моделі дозволяє побачити парадоксальні, неясні, на перший погляд, засоби управління соціально економічною системою.

Такому фактору розвитку регіону, як регіональна інформатизація присвячена увага в роботі Гюльмамедова Р. Г. Автором пропонується базовий інструмент когнітивного моделювання – когнітивна карта спеціального виду, що відображає структурно-часові особливості механізму регіональної інформатизації. Карта може бути використана для якісного аналізу і вирішення ряду ключових проблем, пов'язаних з вибором пріоритетних напрямків інформатизації, вивченням динаміки внутрішніх індикаторів інформатизації, оцінки впливу інформатизації на основні показники економічного зростання регіонів [9].

Серед українських вчених-економістів слід відзначити роботу О. Ю. Полякової та Ш. А. Омарова. Робота, як і інші роботи, уже зазначені в цій статті, присвячена соціально-економічному регулюванню регіонів. Інтерес представляє когнітивна карта рівня життя населення регіону, на якій відображено такі керуючі фактори, як: грошові доходи населення, баланс грошових доходів і витрат, дефіцит доходу у вигляді додаткових засобів, структура грошових доходів, структура споживчих витрат, споживчі витрати, прожитковий мінімум, рівень бідності, чисельність населення нижче прожиткового мінімуму, структура населення нижче прожиткового мінімуму, середньодушовий дохід, купівельна спроможність, структура купівельної спроможності, ринок праці, рівень життя, населення, диференціація населення [10].

У роботі Доргушаєва А. К. планове рішення в системі індикативного планування містить дві групи характеристик – бажанні стану об'єкта управління в опорних точках (індикатори), способи досягнення цих станів (регулятори). Регулятор є параметром керуючого впливу (реакцією), що забезпечує реалізацію значення індикатора. Визначення регуляторів і точок їх впливу на індикатори здійснюється на основі використання ситуаційно-когнітивного моделювання – як одного з ефективних інструментів прийняття стратегічних рішень у слабоструктурованих системах, до яких належить регіональна економіка

Системно-когнітивний підхід до процесу планування дозволяє визначити індикатори залежно від цільової орієнтації сценарію розвитку регіону соціального чи економічного. Методика формування соціально орієнтованих індикаторів розвитку регіону може бути використана як інструмент оцінки ефективності реалізації пріоритетних національних проектів на рівні регіону [11]. Представлена в роботі комплексна когнітивна модель складається з таких показників: темп приросту населення; реалізація національних проектів; обсяг валової сільськогосподарської продукції; споживчі витрати; податкові надходження; грошові доходи населення; кількість малих підприємств; міжрегіональний обмін; середньомісячна зарплата; валовий регіональний продукт; фінансові ресурси; обсяг промислового виробництва; чисельність організацій НДР; рівень безробіття; інвестиції в капітал; число зареєстрованих підприємств.

Деяко інший перелік факторів представлено в роботі А. М. Погребіцької та М. К. Ільєсова. Автори виділяють: використання науково-освітнього потенціалу; культурно-історичної потенціал, що включає різні види матеріальних і нематеріальних ресурсів; виробництво конкретних видів туристичних послуг, властивих Кримському регіону; зміна природно-рекреаційного потенціалу; інтенсивність розвитку інвестиційного потенціалу; обсяг фінансового та економічного потенціалів; оптимізація цінової політики в туристично-рекреаційній сфері; зміна загально регіонального інфраструктурного потенціалу; податкове стимулювання розвитку економічної системи досліджуваного регіону; кількість інноваційних розробок і продуктів; стан трудового потенціалу, що включає в себе висококваліфіковані кадри, їх кількісний і якісний склад; політична стабільність.

Отже, як видно з дослідження, застосування когнітивного підходу до управління регіональною політикою, його застосування стосується майже всіх підсистем регіональної економіки. На рис. 1 відображено всю сукупність показників, які були застосовані науковцями для побудови когнітивних карт регіональної економіки.

ВИСНОВКИ

У роботі проаналізовано науково методологічні підходи щодо застосування когнітивного підходу при формуванні регіональної політики держави.

Сучасні умови розвитку соціально-економічних регіональних систем, економічні та політичні кризові явища, розпочаті європейські інтеграційні процеси постійно вимагають від керуючих органів держави продуманої й обґрунтованої регіональної політики; основною вимогою якої є системне та цілісне бачення регіональних ситуацій. Тільки такі критерії є неодмінною передумовою розробки ефективних управлінських рішень. У сучасній регіоналістиці є досить багато потужних інструментів керування, проте в даний час не існує єдиної методології регіонального аналізу, яка забезпечувала би реалізацію системного підходу. Тому когнітивний підхід у сфері розробки і застосування методів і методик, що дозволяє узгоджувати різноманітну і часто суперечливу

інформацію стосовно показників регіональної економіки, а також синтезувати результати застосування різних моделей і методів прийняття управлінських рішень, є досить актуальним.

Застосування когнітивного підходу дозволяє працювати як з якісними, так і з кількісними параметрами і дає можливість наповнення методів когнітивного моделювання (когнітивний аналіз і розроблені на його основі сучасні інформаційні технології системного аналізу) іншими методами системного аналізу на різних етапах дослідження та прийняття рішень.

Сучасна тенденція управління соціально-економічною політикою регіону така, що на перший план постають не кількісні, а якісні методи регулювання, і саме цей принцип покладено в основу усіх методів і підходів проаналізованих в цій роботі.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що застосування когнітивного підходу до регіональної економіки базується на принципі «від загального до часткового». Це означає, що спочатку аналізується вся регіональна система, а потім вона розбивається на певну кількість підсистем, і виконується аналіз кожної окремо. Такий підхід дозволяє охопити максимальну кількість керуючих параметрів і виконати комплексний, системний підхід до регулювання усієї системи регіональної економіки.

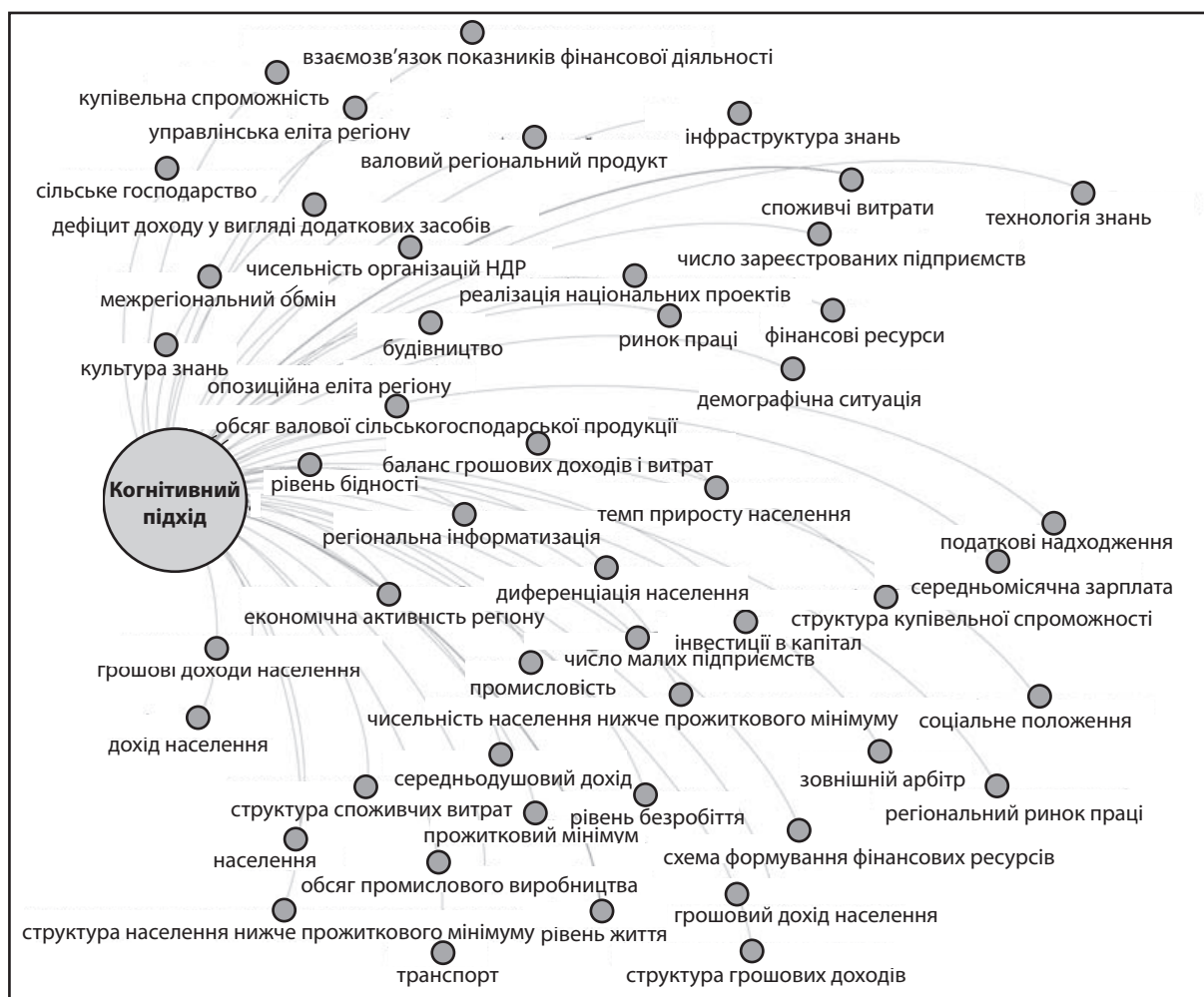

Рис. 1. Показники, що використовуються при застосуванні когнітивного підходу в регіональній економіці

Джерело: розроблено автором.

Проаналізувавши застосування в побудові когнітивних карт керування регіональною політикою різних параметрів, встановлено понад 50 факторів, що були застосовані науковцями при побудові моделей для вирішення цілей регіонального керування та прийняття ефективних управлінських рішень.

Отримані наукові результати можуть ініціювати подальші дослідження у сфері вдосконалення регіональної політики із застосуванням когнітивного підходу за рахунок систематизації, удосконалення та розширення факторів і моделей з метою вироблення нових методологічних підходів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Цыренов Д. Д.** Оценка когнитивного потенциала региональной экономики в условиях развития экономики знаний / Д. Д. Цыренов // *Фундаментальные исследования*. – 2014. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10003028
- 2. Сухарев М. В.** Когнитивный подход и инновационные методы регионального управления / М. В. Сухарев // *Экономика Северо-Запада: проблемы и перспективы развития*. – 2006. – № 4(30). – С. 62 – 70.
- 3. Горелова Г. В.** Использование когнитивного подхода к исследованию процесса регионального воспроизводства / Г. В. Горелова, Е. В. Жертовська, М. В. Якіменко // *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика*. – 2013. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-kognitivnogo-podhoda-k-issledovaniyu-protssesa-regionalnogo-voisproizvodstva-issledovanie-vypolneno-v-ramkah-granta-rgnf>
- 4. Захарова Е. Н.** Разработка методологии решения системных задач устойчивого развития региональной социально-экономической системы на основе когнитивных технологий анализа симплициальных структур : автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики» / Е. Н. Захарова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 50 с.
- 5. Верба В. А.** Когнитивный подход к исследованию условий развития региональной системы / В. А. Верба // *Региональная экономика: теория и практика*. – 2011. – № 36. – С. 16 – 25.
- 6. Мандель М. В.** Методика когнитивного анализа для исследования проблем регионального рынка труда (юг России) / М. В. Мандель // *Управление экономическими системами*. – 2013. – № 10 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.uecs.ru/makroekonomika/item/2409-2013-10-08-06-25-49#_ftn1
- 7. Радченко С. А.** Разработка когнитивных моделей и программных средств для анализа процесса функционирования социально-экономических систем : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики» / С. А. Радченко. – Таганрог, 2005. – 24 с.
- 8. Кочкаров А. А.** Когнитивное моделирование региональных социально-экономических систем / А. А. Кочкаров, М. Б. Салпагаров // *Управление большими системами: сборник трудов*. – 2006. – № 16. – С. 137 – 145.
- 9. Гольямедов Р. Г.** Когнитивная карта для анализа проблем региональной информатизации / Р. Г. Гольямедов // *Бизнес-информатика*. – 2012. – № 2(20). – С. 65 – 70.
- 10. Полякова О. Ю.** Моделирование социально-экономического развития регионов страны на основе импульсных процессов / О. Ю. Полякова, Ш. А. Омаров // *Проблемы экономики*. – 2012. – № 4. – С. 228 – 231.
- 11. Доргусаова А. К.** Индикативное планирование регионального развития : автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: региональная экономика» / А. К. Доргусаова. – Майкоп, 2007. – 24 с.
- 12. Погребицкая А. М.** Когнитивный подход в исследовании некоторых аспектов стратегического потенциала экономической системы крымского региона / А. М. Погребицкая, М. К. Ильясова // *Бизнес Информ*. – 2013. – № 12. – С. 93 – 98.

REFERENCES

- Dorgushaova, A. K. "Indikativnoe planirovanie regionalnogo razvitiia" [Indicative planning of regional development]. *Avtoref. dis. ... kand ekon. nauk: 08.00.05*, 2007.
- Gorelova, G. V., Zhertovskaia, E. V., and Yakimenko, M. V. "Isolzovanie kognitivnogo podkhoda k issledovaniyu protssesa regionalnogo voisproizvodstva" [Using a cognitive approach to the study of the process of regional reproduction]. <http://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-kognitivnogo-podhoda-k-issledovaniyu-protssesa-regionalnogo-voisproizvodstva-issledovanie-vypolneno-v-ramkah-granta-rgnf>
- Giulmamedov, R. G. "Kognitivnaia karta dlia analiza problem regionalnoy informatizatsii" [Cognitive map for the analysis of the problems of regional informatization]. *Biznes-informatika*, no. 2 (20) (2012): 65-70.
- Kochkarov, A. A., and Salpagarov, M. B. "Kognitivnoe modelirovanie regionalnykh sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [Cognitive modeling of regional socio-economic systems]. *Upravlenie bolshimi sistemami*, no. 16 (2006): 137-145.
- Mandel, M. V. "Metodika kognitivnogo analiza dlia issledovaniia problem regionalnogo rynka truda (iug Rossii)" [Cognitive analysis technique for the study of the problems of regional labor market (southern Russia)]. http://www.uecs.ru/makroekonomika/item/2409-2013-10-08-06-25-49#_ftn1
- Poliakova, O. Yu., and Omarov, Sh. A. "Modelirovanie sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regionov strany na osnove impul'snykh protssesov" [Modeling of socio-economic development of regions of the country on the basis of pulse processes]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2012): 228-231.
- Pogrebitskaia, A. M., and Iliasova, M. K. "Kognitivnyy podkhod v issledovanii nekotorykh aspektov strategicheskogo potentsiala ekonomicheskoy sistemy krymskogo regiona" [Cognitive approach to the study of some aspects of the strategic potential of the economic system of the Crimean region]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 93-98.
- Radchenko, S. A. "Razrabotka kognitivnykh modeley i programmnykh sredstv dlia analiza protssesa funktsionirovaniia sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [The development of cognitive models and software tools for the analysis of the functioning of the process of socio-economic systems]. *Avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.13*, 2005.
- Sukharev, M. V. "Kognitivnyy podkhod i innovatsionnye metody regionalnogo upravleniia" [The cognitive approach and innovative methods of regional management]. *Ekonomika Severo-Zapada: problemy i perspektivy razvitiia*, no. 4 (30) (2006): 62-70.
- Tsyrenov, D. D. "Otsenka kognitivnogo potentsiala regionalnoy ekonomiki v usloviakh razvitiia ekonomiki znaniy" [Assessment of cognitive potential of the regional economy in terms of the knowledge economy]. http://www.rae.ru/fs/?section=content&op=show_article&article_id=10003028
- Verba, V. A. "Kognitivnyy podkhod k issledovaniyu usloviy razvitiia regionalnoy sistemy" [The cognitive approach to the study of conditions for the development of a regional system]. *Regionalnaia ekonomika: teoriia i praktika*, no. 36 (2011): 16-25.
- Zakharova, E. N. "Razrabotka metodologii resheniia sistemnykh zadach ustoychivogo razvitiia regionalnoy sotsialno-ekonomicheskoy sistemy na osnove kognitivnykh tekhnologiy analiza simplitsialnykh struktur" [Development of methodology for addressing systemic problems of sustainable development of regional socio-economic system based on cognitive analysis technologies simplicial structures]. *Avtoref. dis. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.13*, 2006.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ДОМІНАНТ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

© 2014 КУТІДЗЕ Л. С.

УДК 332.01

Кутідзе Л. С. Визначення стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону

Метою статті є визначення та обґрунтування вибору стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону для подальшого їх застосування при розробці стратегії й відповідних організаційних механізмів управління потенціалом на регіональному рівні. На основі аналізу функцій експортного потенціалу регіону визначено, що такими основними критеріями є інноваційність, диверсифікованість експорту, міжнародна інтеграція та співробітництво підприємств. Обґрунтовано, що на теперішній час для регіонів України актуальним є збереження традиційних виробництв і послідовна політика формування профілю міжнародної спеціалізації, тому проблеми розвитку експортного потенціалу необхідно досліджувати за кожною представленою в регіоні галуззю. Визначено, що необхідною умовою і важливою ознакою ефективного використання експортного потенціалу регіону є наявність системи управління. Запропоновано проводити аналіз експортного потенціалу регіону з орієнтацією на стратегічні домінанти його ефективного використання і можливості їх досягнення через розвиток регіонального середовища.

Ключові слова: експортний потенціал регіону, стратегічні домінанти, інноваційність, диверсифікованість, міжнародна інтеграція і співпраця, система управління.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Кутідзе Людмила Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: kutidze@mail.ru

УДК 332.01

Кутідзе Л. С. Определение стратегических доминант эффективного использования экспортного потенциала региона

Целью статьи является определение стратегических доминант эффективного использования экспортного потенциала региона для дальнейшего их применения при разработке стратегии и соответствующих организационных механизмов управления потенциалом на региональном уровне. На основе анализа функций экспортного потенциала региона определено, что такими основными критериями являются инновационность, диверсифицированность экспорта, международная интеграция и сотрудничество предприятий. Обосновано, что в настоящее время для регионов Украины актуальным является сохранение традиционных производств и последовательная политика формирования профиля международной специализации, поэтому проблемы развития экспортного потенциала необходимо исследовать по каждой представленной в регионе отрасли. Определено, что необходимым условием эффективного использования экспортного потенциала региона является наличие системы управления. Предложено проводить анализ развития экспортного потенциала региона с ориентацией на стратегические доминанты его эффективного использования и возможности их достижения через развитие региональной среды.

Ключевые слова: экспортный потенциал региона, стратегические доминанты, инновационность, диверсифицированность, международная интеграция и сотрудничество, система управления.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 16.

Кутідзе Людмила Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Запорожский национальный технический университет (ул. Жуковского, 64, Запорожье, 69063, Украина)

E-mail: kutidze@mail.ru

UDC 332.01

Kutidze L. S. Definition of Strategic Keynotes of the Effective Use of the Export Potential of Region

The article is aimed to define the strategic keynotes of the effective use of the export potential of region to their further implication in developing a strategy as well as the appropriate organizing mechanisms for management of the potential at the regional level. Based on analysis of functions of the export potential of region was determined that these main criteria were innovation, diversity of exports, international integration and cooperation of enterprises. It is proved, that persistence of traditional industries and consistent policy of forming the profile of international specialization is of today's importance for regions of Ukraine, and so the problems of development of export potential must be analyzed for each industry, present in the region. It was defined, that a prerequisite for effective use of the export potential of region is the existence of a management system. It is suggested to analyze the development of export potential of region as oriented towards the strategic keynotes of its effective use and opportunities for achieving them through the development of the regional environment.

Key words: export potential of region, strategic keynotes, innovativeness, diversity, international integration and cooperation, management system.

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 16.

Kutidze Lyudmila S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: kutidze@mail.ru

Повноцінне використання експортного потенціалу є важливим напрямом розвитку соціально-економічної системи регіону. Вплив експорту на регіональному рівні обумовлено такими основними ефектами: розширенням обсягів ефективного попиту суб'єктів регіональної економіки; підтриманням і зростанням рівня зайнятості; стимулюванням конкурентоспроможності підприємств і виробничої спеціалізації регіону. Але на сьогодні в Україні спостерігається значне зменшення обсягів експорту. За 9 місяців 2014 р. порівняно із січнем – вереснем 2013 р. експорт скоротився на 7,7% [1]. Тому стратегічним завданням для влади по-

вина стати активізація процесів забезпечення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для реконструкції та розвитку експортних комплексів регіонів. Управління експортним потенціалом регіону, як складовою експортного потенціалу країни, повинно відбуватися у відповідності до державного бачення місця країни в системі світогосподарських зв'язків і з урахуванням цілей регіонального розвитку, що потребує формулювання стратегічних домінант його ефективного використання.

Вплив експортної діяльності на розвиток країн і регіонів досліджується такими видатними вченими, як

Х. Армстронг і Дж. Тейлор, М. Портер, П. Крутман, М. Ен-райт, Дж. Даннінг. Проблеми розвитку експортного потенціалу України розглянуто у працях Я. А. Жаліла [2], С. П. Івашука [3], Т. М. Мельник [4], А. Поручника, Д. Лук'яненка [5], О. С. Шнипка [6] та інших вітчизняних науковців. Дослідженню проблем управління експортною діяльністю на регіональному рівні присвячені роботи С. В. Бестужевої [7], Н. О. Рязанової [8] В. В. Третяк [9]. Але питанням побудови критеріїв для визначення орієнтирів розвитку експортного потенціалу регіону в процесі стратегічного управління в наукових працях приділяється недостатньо уваги.

Метою статті є визначення і обґрунтування вибору стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону для подальшого їх застосування при розробці стратегії й відповідних організаційних механізмів управління експортним потенціалом на регіональному рівні.

Експортний потенціал регіону характеризує можливість регіональної економіки з виробництва конкурентоспроможної продукції з метою реалізації переваг міжнародного поділу праці при раціональному використанні усіх видів ресурсів для забезпечення високого рівня якості життя населення, сталою розвитку території. А поняття «ефективний експортний потенціал регіону» трактують як явище, що властиве конкретному об'єкту, яке виявляється та існує тільки за умов ідентифікації його зовнішнього середовища, формулювання цілей суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та стратегії конкурентної поведінки у ньому [7, с. 73].

Для визначення стратегічного орієнтиру розвитку експортного потенціалу регіону із сукупності факторів, що визначають вибір критеріїв («критерій (від грец. *kritérion* – ознака, на підставі якої відбувається оцінка, визначення чи класифікація чогось, вимірювач оцінки» [10, с. 656]) для розробки сценарію, необхідно виокремити фактори, орієнтовані на ідею балансу розвитку економіки і соціальної сфери, підвищення якості життя населення на основі переваг території. Але саме питання формулювання таких критеріїв залишається поза увагою при розробці стратегічних планів розвитку на регіональному рівні, що призводить до декларативності документів, а в подальшому не дає змогу будувати структуровані та спрямовані на вирішення системних проблем організаційні механізми управління, у тому числі, й механізми ефективного використання експортного потенціалу регіону.

Згідно з класичною схемою SWOT-аналізу, який найчастіше використовується при розробці регіональних стратегій розвитку, першочерговим питанням, яке потребує чіткої відповіді, є таке: «що ми хочемо зробити?» чи «про що ми повинні думати в першу чергу?» (рис. 1).

Управління експортним потенціалом регіону з орієнтацією на збалансований розвиток усіх секторів економіки і соціальної сфери потребує визначення його ролі в розвитку території, що виявляється через його функції. Відповідь на питання «Про що ми повинні думати в першу

чергу?» ґрунтується на розумінні функцій, які виконує експортний потенціал в економіці регіону. До таких відносять функції розвитку, стабілізації, ефективності [9].

Функція розвитку (інтегративна) передбачає розширення обсягів експортних поставок і їх долі у валовому регіональному продукті. Стабілізуючого ефекту, який виходить на перший план у період різких економічних змін, можна досягти за рахунок розширення кількості підприємств, що виробляють кінцеву експортну продукцію. Функція ефективності передбачає підвищення рівня рентабельності експорту. Основний зміст функцій і шляхи досягнення бажаних результатів представлено на рис. 2.

Реалізація функцій експортної діяльності в їх повному обсязі та у відповідності до конкретних завдань розвитку регіону в кожний конкретний період часу можлива лише за умов ефективного і цілеспрямованого управління процесами функціонування експортного комплексу області

«Система управління є механізмом цілеполягання та цілереалізації, тобто вона включає цілі розвитку, сукупність способів, засобів та впливів за допомогою яких досягаються цілі, та результативність досягнення цілі» [12, с. 71]. Система управління експортним потенціалом регіону повинна ідентифікувати проблеми, що визначають функціонування експортного комплексу регіону і створювати умови для їх вирішення, а це можливо, якщо визначено стратегічні домінанти ефективного використання експортного потенціалу. «Домінанта (від лат. *dominans, dominantis* – пануючий), головуюча ідея, основна ознака чи найважливіша складова чогось» [10, с. 406].

Відповідно до функцій експортного потенціалу регіону основними ознаками, завдяки яким досягається його ефективне використання, є інноваційність, диверсифікованість експортної діяльності, міжнародна інтеграція і співробітництво підприємств. Саме такі риси експортного комплексу регіону будуть сприяти розвитку, стабільності й ефективності регіональної економіки.

Методологія планування регіонального розвитку підкреслює два виміри інтегрованості, важливі для планування: горизонтальна інтегрованість (інтегрованість компонентів стратегії, інтегрованість галузей); вертикальна інтегрованість – узгодження регіональних планів розвитку з ієрархічно вищими системами – державними стратегіями і програмами [13].

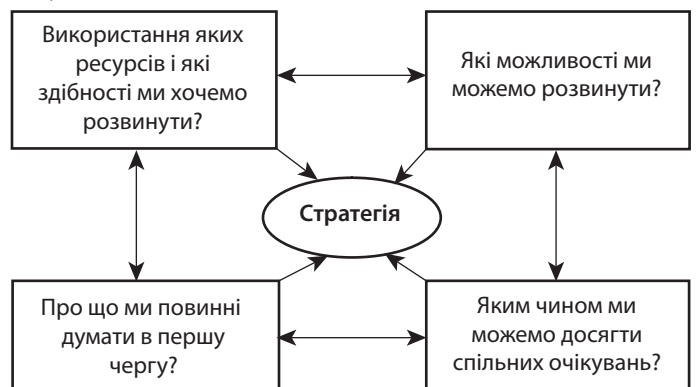

Рис. 1. Основні питання для стратегічного вибору [11, с. 125]

Рис. 2. Функції експортного потенціалу регіону

Стратегічне планування експортного потенціалу регіону також вимагає вертикальної інтегрованості – необхідності враховувати державні стратегії та плани, галузеві програми, стратегію соціально-економічного розвитку регіону. Стратегічні домінанти розвитку експортного потенціалу регіону не повинні входити у протиріччя до таких програмних документів.

На проблеми розвитку експортного комплексу України, які потребують негайного вирішення, вказують науковці. «На сьогодні в Україні склалась модель експортоорієнтованого адаптивного розвитку промисловості, яка характеризується переважанням слабо диверсифікованого низькотехнологічного виробництва й спонукає країну пристосовуватись до потреб світового ринку в межах наявних внутрішніх можливостей та поточних конкурентних переваг» [2; 14, с. 91]. Згідно з оцінкою Всесвітнього економічного форуму Україна знаходиться на стадії розвитку, орієнтованій на ефективність економіки [15]. На цій стадії необхідно впроваджувати більш ефективні виробничі процеси, покращувати якість продукції. Але «в країні ще й досі панує індустріальний тип розвитку» [5, с. 448].

Створення в національній економіці конкурентоздатних підприємств нового технологічного укладу потребує визначення формування високотехнологічного сегмента експорту пріоритетом національної економічної політики. Але відсутність дієвих механізмів нарощування експорту в галузях, які випускають продукцію з високим рівнем доданої вартості, обумовлює «об'єктивну необхідність пройти проміжний етап розвитку національної конкурентоспроможності» [6, с. 65] та необхідність реалізації двополюсної міжнародної спеціалізації економіки України, яка базується на природних конкурентних перевагах у ресурсній сфері, а також наявному науково-технічному і виробничому потенціалі деяких галузей. Реалізація такої експортоорієнтованої політики вимагає формування механізму взаємодії сировинного та інноваційного секторів економіки. Однак

серед найбільш суттєвих недоліків інституціональної структури, що склалася на цей час в Україні, слід виділити відсутність стратегічного державного планування та регулювання експортної діяльності. «Досі невизначеною залишається експортна стратегія України, яка з урахуванням виняткової експортозалежності нашої економіки мала б стати одним з найважливіших чинників її розвитку» [3, с. 86]. Отже, враховуючи необхідність забезпечення економічної стабільності, для більшості регіонів України важливим критерієм ефективного використання експортного потенціалу регіону буде збереження і розвиток традиційних для регіону виробництв. Крім того, для кожної області необхідна послідовна політика формування профілю міжнародної спеціалізації, яка була б розрахована на використання можливостей світового поділу праці, як для оптимального задоволення потреб регіону, так і для селективного розвитку експортних виробництв.

Розвиток експортного потенціалу регіону також визначається пріоритетами державної стратегії регіонального розвитку. У Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року пропонується інтегрований підхід до формування і реалізації державної регіональної політики, який передбачатиме поєднання таких її складових, як секторальна (галузева), територіальна (просторова), управлінська [16]. Виходячи з того, що секторальна політика спрямована на підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів шляхом оптимізації та диверсифікації структури економіки, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу, а одним із завдань територіальної політики є формування «точок зростання», можна стверджувати про необхідність поєднання при аналізі та розробці стратегії розвитку експортного потенціалу регіону галузевого і компонентного підходу з координацією планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Експортний потенціал регіону формують експортні потенціали підприємств. В умовах глобалізації реалізація та розвиток економічного потенціалу для багатьох підприємств стає можливим при розширенні їх діяльності за межі національних ринків, використанні різних форм міжнародної інтеграції та співробітництва, що обумовлює необхідність узгодження стратегії розвитку експортного потенціалу регіону з експортними стратегіями підприємств, впровадження дієвих організаційних механізмів взаємодії влади і бізнесу з метою запобігання ризиків для економіки регіону.

Таким чином, як стратегічні доміанти ефективного використання експортного потенціалу регіону, які відповідають його функціям і враховують вимоги вертикальної інтегрованості стратегій і програм розвитку на різних рівнях управління, на теперішньому етапі можна визначити такі критерії:

- ★ урахування існуючої спеціалізації регіону, збереження традиційних для регіону виробництв.

Можливості та доцільність розвитку двополюсної міжнародної спеціалізації в регіоні залежать від наявності структури економіки регіону. «Експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, першою чергою промисловості як найважливішого продуцента готових виробів, а експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств» [4, с. 227]. Регіональна виробнича система визначає особливості життєдіяльності населення регіону, тому при розробці стратегії розвитку експортного потенціалу регіону необхідно враховувати систему видів економічної діяльності й інфраструктури, що історично склалися в регіоні. А стратегічний аналіз слід починати проводити за кожною представленою в регіоні галуззю;

- ★ інноваційність, що означає як розвиток нових інноваційних високотехнологічних виробництв, так і впровадження технологічних інновацій у традиційних галузях.

При аналізі інноваційної складової розвитку галузі можна орієнтуватися на показники, які використовуються при визначенні індексу глобальної конкурентоспроможності країн Всесвітнім економічним форумом (якість науково-дослідних інститутів, витрати компаній на наукові дослідження і розробки, співпраця між університетами і промисловістю у сфері наукових досліджень, закупівлі державою високотехнологічної продукції, наявність учених та інженерів, число патентів на корисні моделі, захист прав інтелектуальної власності) та інші;

- ★ диверсифікованість експорту.

Основними вимогами до економічної системи регіону є стійкість та збалансованість, яка має вираз, у тому числі, і через оптимальне для регіону співвідношення між рівнями диверсифікації та спеціалізації експортної діяльності. Необхідно аналізувати географічну і товарну диверсифікацію експорту як на рівні галузей, так і регіону в цілому. Аналіз потребує застосування розрахункових показників, наприклад таких, як індекс диверсифікації товарної структури експорту, індекс географічної диверсифікації, рівень територіальної спеціалізації ринку тощо;

- ★ міжнародна інтеграція і співробітництво підприємств.

Учасниками інтеграційних процесів на мікрорівні є окремі підприємства й організації, які у процесі виробництва товарів і послуг вступають у різні форми організаційно-економічних відносин. Інтеграція сприяє побудові закінчених технологічних ланцюгів, забезпеченню координації обсягів збуту, зниженню витрат на одиницю продукції, зростанню продуктивності праці. Наявність закордонних філій і представництв, розвиток коопераційних відносин з іноземними партнерами, участь у міжнародних науково-дослідних і виробничих проєктах, а також ступінь впровадження на підприємствах технічних регламентів і стандартів, санітарних і фітосанітарних норм для експортних товарів згідно з вимогами СОТ може характеризувати ступінь міжнародної інтегрованості підприємств.

Необхідною умовою ефективного використання експортного потенціалу регіону є наявність системи управління, націленої на вирішення проблем експортного комплексу і здатної впливати на ці процеси через створення сприятливих умов для бізнесу, а саме – через розвиток інституціонального, інфраструктурного забезпечення, інноваційної та маркетингової підтримки бізнесу.

Розробка стратегії є першим кроком у процесі управління й потребує проведення аналізу сильних і слабких сторін, можливостей та загроз розвитку об'єкта. Для проведення SWOT-аналізу з метою розробки стратегії розвитку експортного потенціалу регіону пропонується застосовувати проблемноорієнтований комплексний підхід із галузевою стратифікацією, де сильні та слабкі сторони експортного потенціалу галузей регіону розглядаються по відношенню до визначених стратегічних доміант.

Факторами, що визначають можливості та ризики розвитку експортного потенціалу, виступають глобальні світові, національні, регіональні події та тенденції, які здатні вплинути на обрану траєкторію розвитку регіону. Але для аналізу можливостей і обмежень системи управління експортним потенціалом регіону особливу увагу слід приділити «факторам, які обумовлюють напрями розвитку внутрішньорегіональних процесів» [8, с. 315] і формування яких є компетенцією і завданням системи управління. Така форма аналізу дозволить визначити методи та інструменти впливу регіональної влади на ефективне використання експортного потенціалу через розвиток інституціонального, інноваційного, інфраструктурного, маркетингового середовища і перейти до розробки конкретних заходів, що здійснюються на рівні територіальних органів влади. Схему матриці SWOT для визначення можливих напрямків впливу на розвиток експортного потенціалу представлено в *табл. 1*.

Запропонована структура аналізу дозволить виявити відповідність експортного потенціалу регіону стратегічним домінантам його ефективного використання і визначити можливості системи управління сприяти інноваційності, диверсифікованості, міжнародній інтеграції та співробітництву підприємств через розвиток регіонального середовища.

Таблиця 1

Схема SWOT-аналізу експортного потенціалу регіону

	Галузь x ($x = 1..n$, де n – кількість галузей у регіоні)	
	Сильні сторони	Слабкі сторони
Інноваційність галузі Диверсифікованість експорту Міжнародна інтеграція і співпраця		
	Можливості	Загрози
Регіональне середовище: інституціональне інфраструктурне інноваційне маркетингове		

ВИСНОВКИ

Управління експортним потенціалом регіону потребує формулювання стратегічних домінант його ефективного використання. На основі аналізу функцій експортного потенціалу регіону визначено, що такими основними ознаками є інноваційність, диверсифікованість експорту, розвиток міжнародної інтеграції та співробітництва підприємств. На теперішній час для регіонів України актуальним є збереження традиційних виробництв і послідовна політика формування профілю міжнародної спеціалізації, тому проблеми розвитку експортного потенціалу необхідно досліджувати за кожною представленою у регіоні галуззю.

Необхідною умовою забезпечення ефективного використання експортного потенціалу регіону є наявність системи управління. Відсутність такої системи управління експортним потенціалом на державному та регіональному рівнях гальмує процеси трансформації структури експорту в Україні за інноваційним сценарієм.

Орієнтація на стратегічні домінанти ефективного використання експортного потенціалу регіону в процесі стратегічного планування дасть змогу: визначити можливості їх досягнення через розвиток інституціонального, інфраструктурного, інноваційного маркетингового середовища; розробляти як специфічні, так і загальні для усіх галузей регіону інструменти підтримки і стимулювання; інтегрувати заходи, спрямовані на розвиток експортного потенціалу в програми з розвитку регіонального середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Зовнішня торгівля товарами за 9 місяців 2014 року. Експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України : аналітична доповідь [О. В. Собкевич, В. Г. Савенко, А. І. Сухоруков та ін.] / За редакцією к. е. н., с. н. с., засл. економіста України Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 41 с.
3. Іващук С. П. Експортна стратегія в сучасній системі державного управління / С. П. Іващук // Міжнародна економічна політика. – 2009. – № 10-11. – С. 85 – 106.
4. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т. М. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8-9. – С. 222 – 245.

5. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / [Д. Лукьяненко, В. Колесов, Я. Столярчук и др.] ; под науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К. : КНЭУ, 2013. – 466 с.

6. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, механізми реалізації / О. С. Шнипко. – К. : Наук. думка, 2003. – 334 с.

7. Бестужева С. В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону / С. В. Бестужева // Економічний простір. – 2009. – № 32. – С. 63 – 78.

8. Рязанова Н. О. Фактори впливу на розвиток і реалізацію експортного потенціалу регіону / Н. О. Рязанова // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2 (28). – С. 312 – 315.

9. Третьяк В. В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития / В. В. Третьяк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12 (66). – С. 110 – 117.

10. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1988. – 1600 с.

11. Фляйшер К. Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / К. Фляйшер, Б. Бенсуссан. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 541 с.

12. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / Под общей ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.

13. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Інструмент для розробки стратегій регіонального розвитку і планів їх реалізації. Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

14. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Ю. В. Кіндзерський, М. М. Якубовський, І. О. Галиця та ін.] ; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – С. 91.

15. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/Ukraine.pdf>

16. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

REFERENCES

- Bestuzheva, S. V. "Metodychni zasady otsinky eksportnoho potentsialu rehionu" [Methodological principles of estimation of export potential]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 32 (2009): 63-78.
- Ekonomicheskii potentsial administrativnykh i proizvodstvennykh sistem* [The economic potential of administrative and production systems]. Sumy: Universitetskaia kniga, 2006.
- Fliaysher, K., and Bensussan, B. *Strategicheskii i konkurentnyy analiz. Metody i sredstva konkurentnogo analiza v biznese* [Strategic and Competitive Analysis. Methods and tools for competitive analysis in business]. Moscow: BINOM. Laboratoriia znaniy, 2012.
- Ivashchuk, S. P. "Eksportna stratehiia v suchasniy systemi derzhavnoho upravlinnia" [Export Strategy in modern public administration]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 10-11 (2009): 85-106.
- Kindzerskyi, Yu. V. et al. *Potentsial natsionalnoi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku* [Potential national industry objectives and mechanisms for effective development]. Kyiv, 2009.
- Lukianenko, D. et al. *Globalnoe ekonomicheskoe razvitiie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie* [Global economic development: trends, asymmetry regulation]. Kyiv: KNEU, 2013.
- [Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

Melnyk, T. M. "Eksportnyi potentsial Ukrainy: metodolohiia otsynky ta analiz" [The export potential of Ukraine: assessment methodology and analysis]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 8-9 (2008): 222-245.

"Metodolohiia planuvannya rehionalnoho rozvytku v Ukraini. Instrument dlia rozrobky stratehii rehionalnoho rozvytku i planiv ikh realizatsii. Proekt I Evropeiskoho Soiuzu «Pidtrymka polityky rehionalnoho rozvytku Ukrainy»" [The methodology of regional planning in Ukraine. Tools for developing regional development strategies and plans for their implementation. EU Project "Support to Regional Development Policy of Ukraine"]. http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

Riazanova, N. O. "Faktory vplyvu na rozvytok i realizatsiiu eksportnoho potentsialu rehionu" [Factors influencing the development and implementation of export potential]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 2 (28) (2012): 312-315.

Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar [Soviet Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaia Entsiklopediia, 1988.

Sobkevych, O. V. et al. *Promyslova polityka iak chynnyk pisliakryzovoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy as a factor in the post-crisis economic recovery Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.

Shnytko, O. S. *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist, mekhanizmy realizatsii* [National competitiveness: the nature and mechanisms of implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Tretiak, V. V. "Eksportnyi potentsial regiona pri otsenke vozmozhnostei regionalnogo vneshneekonomicheskogo rozvitiia" [Export potential of the region in evaluating the potential for regional foreign trade development]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (66) (2006): 110-117.

"The Global Competitiveness Report 2014-2015". <http://www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/Ukraine.pdf>

"Zovnishnia torhivlia tovaramy za 9 misiatsiv 2014 roku" [Foreign trade for 9 months of 2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 359.09

ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКОГО КЛАСТЕРА РЕГІОНУ (СВІТОВИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД)

© 2014 ПИСАРЕВСЬКИЙ І. М., ВОЙТЕНКО К. К.

УДК 359.09

Писаревський І. М., Войтенко К. К. Підвищення туристського потенціалу міст на основі формування туристського кластера регіону (світовий і національний досвід)

У даній статті доказано ефективність використання кластерного підходу для підвищення потенціалу міст завдяки вивченню національного і світового досвіду формування туристських кластерів. Для цього було детально розглянуто приклади формування та розвитку кластерів у ПАР, Австралії та США; оглядово вивчені приклади кластеризації в інших країнах світу (Італії, Шотландії, Ірландії, Франції, Індонезії, Туреччині, Єгипті, ОАЕ, Таїланді та ін.) та проведено аналіз найбільш успішних прикладів кластеризації в Україні (кластер зеленого туризму «Оберіг»; туристський кластер «Кам'янець»; кластер «ЕКОТУР»; туристсько-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»; Славутська міська громадська організація «Туристський кластер – Славутич»; «Туристський кластер «Південне туристичне кільце»). Виходячи з цього, на основі проведеного SWOT-аналізу запропоновано створення туристського кластера в Харківській області з включенням до його складу малих міст з їх «великою» історією та багатою культурно-історичною спадщиною.

Ключові слова: туристський кластер, національний та світовий досвід, малі міста.

Табл.: 2. **Бібл.:** 14.

Писаревський Ілля Матвійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Войтенко Кристина Юстинівна – аспірантка, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

УДК 359.09

Писаревский И. М., Войтенко К. К. Повышение туристского потенциала городов на основе формирования туристского кластера региона (мировой и национальный опыт)

В данной статье доказана эффективность использования кластерного подхода для повышения потенциала городов благодаря изучению национального и мирового опыта формирования туристских кластеров. Для этого подробно были рассмотрены примеры формирования и развития кластеров в ЮАР, Австралии и США; обзорно изучены примеры кластеризации в других странах мира (Италии, Шотландии, Ирландии, Франции, Индонезии, Турции, Египте, ОАЭ, Таиланде и др.) и проведен анализ наиболее успешных примеров кластеризации в Украине (кластер зеленого туризма «Обериг»; туристский кластер «Камеянец»; кластер «Экотур»; туристско-рекреационный кластер «Гоголевские места Полтавщины»; Славутская городская общественная организация «Туристский кластер – Славутич», «Туристский кластер «Южное туристическое кольцо»). Исходя из этого, на основе проведенного SWOT-анализа предложено создание туристского кластера в Харьковской области с включением в его состав малых городов с их «большой» историей и богатым культурно-историческим наследием.

Ключевые слова: туристский кластер, национальный и мировой опыт, малые города.

Табл.: 2. **Библ.:** 14.

Писаревский Илья Матвеевич – доктор экономических наук, профессор, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Войтенко Кристина Юстинивна – аспирантка, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

UDC 359.09

Pisarevsky I. M., Voitenko K. K. Increase of the Tourism Potential of Cities through Formation of the Region's Tourism Cluster (on the Basis of Worldwide and National Experience)

In this article the efficiency of the cluster approach to increase of the tourism potential of cities through the study of national and worldwide experience, related to the tourism clusters, was proved. With this objective, examples of cluster formation and development in South Africa, Australia and the United States were considered in details; examples of clustering in other countries were explored (Italy, Scotland, Ireland, France, Indonesia, Turkey, Egypt, U.A.E., Thailand, etc.) and analysis of the most successful examples of clustering in Ukraine was carried out (green tourism cluster «Oberig»; tourism cluster «Kamianets»; cluster «EKOTUR»; tourism and recreational cluster «Gogolivski mistia Poltavshchiny»; Slavutich city public organization «Tourism cluster – Slavutich», tourism cluster «Pivdenne turistichne kiltse»). On the basis of the carried out SWOT-analysis creating of a tourism cluster in Kharkov region with inclusion of small cities with their «big» history and rich cultural and historical heritage has been proposed.

Key words: tourism cluster, national and worldwide experience, small cities.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 14.

Pisarevsky Ilya M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Voitenko Krystyna K. – Postgraduate Student, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

Melnyk, T. M. "Eksportnyi potentsial Ukrainy: metodolohiia otsynky ta analiz" [The export potential of Ukraine: assessment methodology and analysis]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, no. 8-9 (2008): 222-245.

"Metodolohiia planuvannya rehionalnoho rozvytku v Ukraini. Instrument dlia rozrobky stratehii rehionalnoho rozvytku i planiv ikh realizatsii. Proekt I Evropeiskoho Soiuzu «Pidtrymka polityky rehionalnoho rozvytku Ukrainy»" [The methodology of regional planning in Ukraine. Tools for developing regional development strategies and plans for their implementation. EU Project "Support to Regional Development Policy of Ukraine"]. http://surdp.eu/uploads/files/Methodology_of_RD_planning.pdf

Riazanova, N. O. "Faktory vplyvu na rozvytok i realizatsiiu eksportnoho potentsialu rehionu" [Factors influencing the development and implementation of export potential]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 2 (28) (2012): 312-315.

Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar [Soviet Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaia Entsiklopediia, 1988.

Sobkevych, O. V. et al. *Promyslova polityka iak chynnyk pisliakryzovoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy as a factor in the post-crisis economic recovery Ukraine]. Kyiv: NISD, 2012.

Shnytko, O. S. *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist, mekhanizmy realizatsii* [National competitiveness: the nature and mechanisms of implementation]. Kyiv: Naukova dumka, 2003.

Tretiak, V. V. "Eksportnyi potentsial regiona pri otsenke vozmozhnostei regionalnogo vneshneekonomicheskogo rozvitiia" [Export potential of the region in evaluating the potential for regional foreign trade development]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 12 (66) (2006): 110-117.

"The Global Competitiveness Report 2014-2015". <http://www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/Ukraine.pdf>

"Zovnishnia torhivlia tovaramy za 9 misiatsiv 2014 roku" [Foreign trade for 9 months of 2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 359.09

ПІДВИЩЕННЯ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТСЬКОГО КЛАСТЕРА РЕГІОНУ (СВІТОВИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД)

© 2014 ПИСАРЕВСЬКИЙ І. М., ВОЙТЕНКО К. К.

УДК 359.09

Писаревський І. М., Войтенко К. К. Підвищення туристського потенціалу міст на основі формування туристського кластера регіону (світовий і національний досвід)

У даній статті доказано ефективність використання кластерного підходу для підвищення потенціалу міст завдяки вивченню національного і світового досвіду формування туристських кластерів. Для цього було детально розглянуто приклади формування та розвитку кластерів у ПАР, Австралії та США; оглядово вивчені приклади кластеризації в інших країнах світу (Італії, Шотландії, Ірландії, Франції, Індонезії, Туреччині, Єгипті, ОАЕ, Таїланді та ін.) та проведено аналіз найбільш успішних прикладів кластеризації в Україні (кластер зеленого туризму «Оберіг»; туристський кластер «Кам'янець»; кластер «ЕКОТУР»; туристсько-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»; Славутська міська громадська організація «Туристський кластер – Славутич»; «Туристський кластер «Південне туристичне кільце»). Виходячи з цього, на основі проведеного SWOT-аналізу запропоновано створення туристського кластера в Харківській області з включенням до його складу малих міст з їх «великою» історією та багатою культурно-історичною спадщиною.

Ключові слова: туристський кластер, національний та світовий досвід, малі міста.

Табл.: 2. **Бібл.:** 14.

Писаревський Ілля Матвійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Войтенко Кристина Юстинівна – аспірантка, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

УДК 359.09

Писаревский И. М., Войтенко К. К. Повышение туристского потенциала городов на основе формирования туристского кластера региона (мировой и национальный опыт)

В данной статье доказана эффективность использования кластерного подхода для повышения потенциала городов благодаря изучению национального и мирового опыта формирования туристских кластеров. Для этого подробно были рассмотрены примеры формирования и развития кластеров в ЮАР, Австралии и США; обзорно изучены примеры кластеризации в других странах мира (Италии, Шотландии, Ирландии, Франции, Индонезии, Турции, Египте, ОАЭ, Таиланде и др.) и проведен анализ наиболее успешных примеров кластеризации в Украине (кластер зеленого туризма «Обериг»; туристский кластер «Камеянец»; кластер «Экотур»; туристско-рекреационный кластер «Гоголевские места Полтавщины»; Славутская городская общественная организация «Туристский кластер – Славутич», «Туристский кластер «Южное туристическое кольцо»). Исходя из этого, на основе проведенного SWOT-анализа предложено создание туристского кластера в Харьковской области с включением в его состав малых городов с их «большой» историей и богатым культурно-историческим наследием.

Ключевые слова: туристский кластер, национальный и мировой опыт, малые города.

Табл.: 2. **Библ.:** 14.

Писаревский Илья Матвеевич – доктор экономических наук, профессор, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Войтенко Кристина Юстиниовна – аспирантка, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

UDC 359.09

Pisarevsky I. M., Voitenko K. K. Increase of the Tourism Potential of Cities through Formation of the Region's Tourism Cluster (on the Basis of Worldwide and National Experience)

In this article the efficiency of the cluster approach to increase of the tourism potential of cities through the study of national and worldwide experience, related to the tourism clusters, was proved. With this objective, examples of cluster formation and development in South Africa, Australia and the United States were considered in details; examples of clustering in other countries were explored (Italy, Scotland, Ireland, France, Indonesia, Turkey, Egypt, U.A.E., Thailand, etc.) and analysis of the most successful examples of clustering in Ukraine was carried out (green tourism cluster «Oberig»; tourism cluster «Kamianets»; cluster «EKOTUR»; tourism and recreational cluster «Gogolivski mistsia Poltavshchiny»; Slavutich city public organization «Tourism cluster – Slavutich», tourism cluster «Pivdenne turistichne kiltse»). On the basis of the carried out SWOT-analysis creating of a tourism cluster in Kharkov region with inclusion of small cities with their «big» history and rich cultural and historical heritage has been proposed.

Key words: tourism cluster, national and worldwide experience, small cities.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 14.

Pisarevsky Ilya M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Voitenko Krystyna K. – Postgraduate Student, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: tina-1991@yandex.ua

Глобалізація світової економіки, збільшення міжнародної конкуренції привели до зростання популярності нової виробничої інноваційної моделі, у рамках якої всі учасники виробництва прагнуть об'єднатися в кластери. Кластерний розвиток як фактор збільшення національної, регіональної та локальної конкурентоспроможності є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки. Світова практика показала, що кластеризація економіки обумовлює і справляє вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності.

Доведено, що перехід від галузевої до кластерної моделі розвитку регіональної економіки дає можливість покращити управління туристською сферою, підвищити її конкурентоспроможність та дати новий поштовх до збалансованого розвитку. Зарубіжний і національний досвід засвідчує, що застосування кластерного підходу в сучасній економічній науці визначає кластери як стратегічні інститути підвищення конкурентоспроможності території.

Проблемами створення, функціонування та розвитку кластерів займалися такі зарубіжні й українські вчені, як Є. Безвушко, М. Войнарченко, С. Куніцин, А. Маршалл [1], Л. Романюк, В. Прайс, С. Соколенко [2], І. Таленадо, С. Ткачова, М. Портер [3], Х. Шреплер та ін.

Серед зарубіжних і вітчизняних науковців, які у своїх дослідженнях приділяли увагу розвитку туристського кластера, слід виділити М. Войнарченко [4], Ю. В. Алексеєву, К. А. Андрющенко, Дж. Суорбрук [5], Р. Браймера, Дж. Боуена, Н. М. Внукову, О. О. Теребух [6], А. І. Гонтаржевську, П. Ебергардта, Ф. Котлера, Е. Мейкенза, Н. Лейпер [7], В. Мідлтона, Р. Оскена, В. Ф. Савченко, М. Солловза, Д. М. Стеченко, С. К. Харчікову, А. М. Черчик, В. Шекеда, І. М. Дишловий [8], К. Шумана, Е. В. Щепанського та ін.

Тур – це первинна одиниця туристського продукту, яка реалізується споживачу як єдине ціле, на визначений маршрут і конкретний термін.

Відомо, що туристська подорож складається з вільного часу туристів та екскурсійного обслуговування, яке ґрунтується на туристському потенціалі території.

Під туристським потенціалом території розуміється сукупність природних, культурно-історичних та соціально-економічних передумов для організації туристської діяльності на даній території [9].

Для підвищення туристського потенціалу Харківського регіону пропонується створити туристський кластер, який буде включати малі історичні міста.

Зупинимося докладніше на понятті «кластер». Уперше в наукову літературу поняття «туристський кластер» було введено М. Портером, який визначив чинники кластерної моделі, що створюють реальну можливість поліпшення загального рекреаційно-туристського стану території [10].

Згідно з визначенням О. Крайник, під «туристським кластером» слід розуміти специфічні організаційні форми об'єднання державних, приватних, освітніх, наукових і громадських структур, що здійснюють свою діяльність у туристській сфері та розташовані на суміжних територіях [11]. У такому визначенні не врахований характер діяльності кластера та не зазначено, що він є

добровільним утворенням, і успіх визначається соціальним партнерством між учасниками об'єднання.

А. Прочан трактує туристський кластер як одну із форм організації продуктивних сил усіх учасників даної моделі, яка передбачає створення нового туристського продукту на основі маркетингових комунікацій у туризмі, що дозволить їм успішно конкурувати на туристських ринках різних рівнів [12].

На основі аналізу численних визначень цього терміна ми пропонуємо власне: *туристський кластер* – форма підприємницької діяльності у вигляді добровільного об'єднання пов'язаних спільними цілями підприємств та інституцій, яке має спрямованість, насамперед, на виробництво взаємопов'язаних і доповнюючих товарів і послуг спільними зусиллями з метою отримання синергетичного ефекту завдяки міжфірмовому поділу праці та поглибленню спеціалізації при обов'язковій організації довготривалих відносин на плановій основі й використанні досягнень науково-технічного прогресу.

Основні характеристики кластера: підприємства, що входять до кластера, розташовуються на компактній території; підприємства повинні взаємодіяти один з одним, формуючи єдині ланцюжки доданої вартості; резиденти орієнтовані на виробництво конкретної групи товарів; орієнтація на інноваційний продукт.

Кластерний підхід являє собою форму територіально-галузевої організації виробництва, що сприяє реалізації інноваційних підприємницьких проєктів економічного розвитку, обумовлює синергетичний ефект взаємодії з науковими, проєктними інститутами при зацікавленій участі регіональних і муніципальних органів управління.

Звернемося до світового досвіду формування туристських кластерів.

Приклад кластеризації туризму в ПАР. Індустрія туризму в ПАР почала розвиватися з падінням режиму апартеїду. Саме тоді туристський притік у країну почав стрімко зростати. За даними ЮНВТО, з 1993 по 1998 рр. їх кількість збільшилася майже в 2 рази, з 3,1 до 5,9 млн осіб. ПАР об'єктивно володіє видатним туристським потенціалом – комфортними кліматичними умовами, протяжними пляжами, природними та культурними пам'ятками, атрактивними ландшафтами. Усе це, однак, до недавнього часу не забезпечувало помітного притоку туристів. Завдяки демократичним змінам у країні, на початку 1990-х рр. ПАР перетворилася на перспективний туристський напрям. Однак наприкінці 1990-х рр. зростання міжнародних туристських прибуттів припинилося. Тоді держава і приватний сектор перейшли до стратегії партнерства і виступили зі спільною ініціативою створення туристських кластерів, які розглядалися як один з інструментів підвищення конкурентоспроможності країни на світовому туристському ринку. Було вирішено піти шляхом кластеризації туризму і утворити групу туристських кластерів: одного – на національному рівні, двох – тематичних і чотирьох – локальних.

Процес кластеризації туризму йшов під контролем держави, бізнесу і трудових колективів, що увійшли до складу Міжнародного консорціума (ТСС), який об'єднав

декілька спеціалізованих фірм з Південної Африки, Нової Зеландії та Америки. Він фінансувався з коштів державного бюджету. Мета проекту полягала в тому, щоб створити в ПАР сім великих дестинацій і, тим самим, задати вектор розвитку індустрії туризму як мультиплікатора інвестицій і робочих місць на основі узгоджених дій усіх зацікавлених сторін держави, бізнесу і регіонів.

На регіональному рівні, де найбільш відчутні соціально-економічні наслідки туризму, створення туристських кластерів особливо важливо. Як показує міжнародний досвід, на місцях індустрія туризму зазвичай обростає широкими, формальними і неформальними зв'язками, більшою чи меншою мірою заснованими на довірі та діалозі. Однак у ПАР наприкінці 1990-х рр. тільки в деяких місцевих спільнотах сформувався соціальні відносини, сприятливі для розвитку індустрії туризму.

Одна з найбільших локальних дестинацій організована в районі Кейліча (*Khayelitsha*), недалеко від Кейптауна на базі найстарішого міста ПАР і великого міжнародного туристського центру. Ініціатором її створення виступила адміністрація Капської провінції. Першим кроком стало утворення в Кейліче Керуючої групи, яка провела серію семінарів і консультацій з місцевими жителями, працівниками туріндустрії, міністерства туризму ПАР, політичними діячами країни, місцевими чиновниками. Консорціумом ТСС був запропонований план дій по чотирьох стратегічних напрямках – підготовка кадрів, маркетинг, розвиток турпродукту та забезпечення безпеки. Процес йшов знизу – усі учасники спільно на місці виробляли стратегію розвитку при всебічній підтримці процесу прийняття рішень зверху.

Процес кластеризації в регіоні був завершений до початку століття. Зростання туризму виявився нижче очікуваного, але прийшло загальне усвідомлення його соціально-економічної значущості.

Туристські кластери підтримують дестинації, які стають невід'ємною частиною ринкової економіки, оскільки вони утворюються відповідно до законів ринку. Держава разом з іншими зацікавленими силами може виступати одним з ініціаторів процесу кластеризації території та надавати підтримку кластерам, але вона не відіграє вирішальної ролі в їх формуванні та роботі.

Інший приклад туристської кластеризації в **Австралії** – «Тропічний північний Квінсленд» (штат Квінсленд). У цьому штаті Австралії туризм дає близько чверті валового регіонального продукту. Головними рекреаційними ресурсами дестинації виступають Великий бар'єрний риф, вологі тропічні ліси (об'єкти Всесвітньої природної та культурної спадщини), а також культура аборигенів, комфортні кліматичні умови і пляжі.

Місто Кернс – міжнародні ворота в регіон. Тут розташований великий аеропорт, розрахований на прийом більше мільйона пасажирів на рік. Це третій за значущістю туристський центр Австралії після столиці Сідней та м. Брісбен – адміністративного центру штату Квінсленд.

Популярність Тропічного північного Квінсленда як місця відпочинку стала зростати ще швидше з початку

1980-х рр. завдяки реалізації тут кластерної програми, розпочатої в результаті спільних зусиль представників місцевої індустрії туризму, а також регіонального бюро з просування внутрішнього і міжнародного туризму. На цій ранній стадії розвитку нечисленні туристські компанії тісно співпрацювали одна з одною при дуже низьких трансакційних витратах, що і сприяло зростанню туризму і конкурентоспроможності дестинації.

Наприкінці 1980-х рр. рівень кластерного співробітництва знизився. Прийшли нові туристські компанії, і це призвело до зростання конкуренції за рахунок просування власних туристських продуктів, а не дестинації. Тоді регіональна влада разом з авіакомпаніями провели спеціальні кампанії з просування Тропічного Квінсленда як туристської дестинації. Розпочався новий етап зростання внутрішнього і в'їзного туризму в Тропічному Квінсленді. Відомо, що розвиток дестинації призводить до загасання співробітництва. Однак відбулося скорочення попиту на туристські поїздки, що змусило туристський бізнес знову кооперуватися в межах дестинації Тропічного Квінсленда.

Туристські компанії співпрацюють в багатьох областях: маркетинг туристської дестинації; захист навколишнього середовища; державно-приватне партнерство по створенню привабливого образу туристської дестинації; підготовка кадрів та ін.

Особливою формою кластерів у туризмі є тематичні туристські кластери – спортивні, пригодницькі, культурно-пізнавальні, які розвиваються на однорідному сегменті туристського ринку та ін.

Прикладом тематичного туристського кластера є **Долина Напа (штат Каліфорнія, США)** – район виноробства, куди щорічно їдуть близько 5 млн туристів для відвідування виноградників і дегустації вин. Основу кластеризації складають узгоджені дії виноробів з формування брэнда Каліфорнійського кластера як головного виноробного району США, де виробляються найкращі американські вина.

Кластер взаємопов'язує роботу місцевих виноградарів і винних заводів, Каліфорнійського університету в Дейвісі, комітетів каліфорнійського сенату та асамблеї з підприємств готельного, ресторанного господарства і власне індустрії туризму.

Кластер розвивається за стратегічним планом диверсифікації за чотирма напрямками:

- ✦ створення позитивного образу території та її просування на американському ринку одночасно в двох якість – як центру виноробства і як району туризму (державно-приватне підприємство (конференц-бюро Долини Напа));
- ✦ підготовка та перепідготовка кадрів на базі Каліфорнійського університету в Дейвісі;
- ✦ удосконалення транспортної інфраструктури;
- ✦ спрощення порядку ліцензування виноробної та готельної діяльності.

Особливу значимість у кластері набувають питання підготовки кваліфікованих кадрів. Ця проблема вирішувалася поетапно і комплексно: був складений перелік посадових компетенцій; визначено рівень знань і нави-

чок, необхідних для виконання компетенцій; проведено атестацію працівників галузі; розроблено навчальний план професійної підготовки та перепідготовки кадрів. У результаті, у 2001 р. у Долині Напа відкрилася школа готельної справи, яка встановила міцні зв'язки з підприємствами індустрії туризму. Це стало найважливішим фактором зростання туристського тематичного кластера в Каліфорнії.

Розвиток індустрії туризму в Долині Напа йшов настільки швидкими темпами, що незабаром вона відтіснила виноробство і перетворилася на головну галузь місцевої економіки.

В Італії завдяки державній підтримці було створено дієвий кластер – місцева туристська система «Тразименське озеро» в Умбрії, яка об'єднує поряд із туристськими підприємствами, закладами розміщення та харчування також торговельні організації, підприємства з виробництва товарів широкого вжитку, товарів, специфічних для даної місцевості (вино, оливкова олія). З інших діючих кластерів слід згадати «Салінунтінські терми» (Сицилія), «Адритатичне море і берег», «Міста мистецтв, культури та бізнесу» (Емілія-Романія) тощо.

З апровадження кластерної моделі в туризмі здійснюється і в інших країнах Західної Європи. Функціонують ряд туристських кластерів у Шотландії, кластер туризму і відпочинку у Північній Ірландії (Велика Британія), численні кластери з організація дозвілля у Франції [13].

У Мексиці туристським кластером є курорт Канкун, а в Індонезії – курорт на о. Балі. Хорватія і Словенія домовилися про створення транскордонного туристського кластера.

Відомо досить багато туристських кластерів – нових курортів, районів рекреації та туризму, яких ще зовсім недавно не було на туристському ринку. Українські туристи успішно освоюють подібні кластери – у Туреччині (Анталія), в Єгипті (Шарм-аль-Шейх і Хургада), у Таїланді (Пукхет), в Об'єднаних Арабських Еміратах (Абу Дабі, Дубаї) та ін.

Що стосується України, то аналіз, зроблений в табл. 1, показує, що кластеризація туристської сфери діяльності, як перспективного напрямку економіки України, відбувається повільними темпами, хоча спостерігається її позитивна динаміка. Найбільш успішні-

ми прикладами стали: кластер зеленого туризму «Оберіг» – зараз він об'єднує 6 тисяч працівників, це перший кластер сільського туризму в Україні; туристський кластер «Кам'янець»; кластер «ЕКОТУР»; туристсько-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»; Славутицька міська громадська організація «Туристський кластер – Славутич»; «Туристський кластер «Південне туристичне кільце» – у 2004 р. спочатку було створено Вознесенську міську громадську організацію туристський кластер «Вознесенськ», яка згодом разом із 12 містами Одеської, Миколаївської, Херсонської областей та АР Крим утворили спільний туристський кластер «Південне туристичне кільце», до складу якого увійшли туристські підприємства, заклади туристської інфраструктури, місцеві адміністрації, а також промислові підприємства з виробництва продуктів харчування.

Дані табл. 1 засвідчують, що Закарпатська область, як і сусідня Львівська, Чернівецька (окрім Івано-Франківської), які входять до складу Карпатського регіону, не мають сформованих кластерних структур. Зокрема, Львівська область, на рівні з АР Крим і містом Києвом, позиціонується як туристський регіон, привабливий для іноземних і внутрішніх туристів через давню історію, природні ресурси, унікальну культуру і побут та близькість до європейського кордону. Тому в 2010 р. було ініційовано розробку «Спільної стратегії розвитку українсько-польського транскордонного регіону (Волинська, Львівська, Закарпатська області та Люблінське і Підкарпатське воеводства) на період до 2015 року», де передбачено створення транскордонного туристського кластера через визначення туристсько-рекреаційної діяльності однією з основних пріоритетів його розвитку. У Чернівецькій області також розглядається можливість утворення туристського транскордонного кластера на основі мережі регіонів – переможців Всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України».

Отже, найбільш пріоритетними при створенні туристського кластера є території, на яких туристська діяльність ведеться найактивніше. У цілому, однією з особливостей кластерів у туристському бізнесі України стала зосередженість їхнього розташування в західних та центральних регіонах країни. Водночас, східні області також бажають привернути увагу туристів до себе та отримати імідж туристської тери-

Таблиця 1

Кластери в туристській сфері України

Регіон	Назва кластера
Івано-Франківська обл.	Туристський кластер, народних художніх промислів «Сузір'я»
Хмельницька обл.	Туристський кластер «Оберіг»
Полтавська обл.	Туристично-рекреаційний кластер «Гоголівські місця Полтавщини»
Київська обл.	Туристський кластер «Славутич»
Чернігівська обл.	Туристський кластер «Кам'янець»
АР Крим (м. Алушка), Миколаївська обл. (м. Вознесенськ), Херсонська обл. (м. Гола Пристань, м. Цюрупинськ), Одеська обл. (м. Южний, м. Ізмаїл, м. Белгород-Дністровський, м. Іллічівськ)	Туристський кластер «Південне туристичне кільце»

торії. Так, наприклад, Донецька область, незважаючи на наявність унікальних природних ресурсів – Азовського моря, крейдових гір у м. Святогорськ, соляних шахт і двох національних парків, асоціюється з промисловістю, машинобудуванням та вугледобуванням і позиціонується як промисловий центр України, хоча всі умови для розвитку туризму на основі створення високоякісного туристського кластера під назвою «Святі гори» є.

Так само і Харківський регіон має значний туристський потенціал.

Загалом мережа закладів культури Харківської області станом на 01.01.2013 р. включає:

- ✦ 1293 бібліотеки всіх систем і відомств (846 бібліотек системи Міністерства культури України);
- ✦ 698 клубних установ;
- ✦ 78 шкіл естетичного виховання;
- ✦ 120 музейних установ (34 – Міністерство культури України, 86 – при підприємствах, установах і організаціях), два з яких мають статус Національних – Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди та Національний меморіальний комплекс «Висота І. С. Конєва»;
- ✦ 6 театрів;
- ✦ Харківський обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва;
- ✦ Харківський обласний науково-методичний центр охорони культурної спадщини;

- ✦ Обласний Навчально-методичний центр підвищення кваліфікації працівників культосвітніх установ;
- ✦ Обласний організаційно-методичний центр туризму;
- ✦ Харківська обласна філармонія;
- ✦ Великий Слобожанський ансамбль пісні і танцю;
- ✦ Молодіжний академічний симфонічний оркестр «Слобожанський».

Кіномережа складається з 10 кінотеатрів, 94 стаціонарних кіноустановок, 18 мобільних відеокмплєксів [14].

Як бачимо, сприятливими передумовами для розвитку туризму в Харківській області є значний історико-культурний та природно-рекреаційний потенціали. У табл. 2 проведено SWOT-аналіз Харківського регіону.

Отже, Харківський регіон має значний природно-екологічний, історико-культурний і рекреаційний потенціал для створення кластеру на його території з включенням малих історичних міст, метою створення якого є забезпечення конкурентоздатності туристської індустрії в регіоні, що забезпечить податкові надходження до бюджету, поліпшення рівня життя населення за рахунок росту зайнятості й середньої зарплати в туристській індустрії; якість життя за рахунок підвищення культурного рівня й патріотичного виховання населення міста, збереження для майбутніх поколінь історико-культурної спадщини й екології.

Таблиця 2

SWOT-аналіз Харківського регіону

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Харківська область – це багатий край багатопрофільного літнього та зимового туризму, бальнеологічного лікування та масового пізнавального відпочинку. Перлинами області є Краснокутський дендропарк, Натальївський і Шарівський парки, Пархомівський художній музей. Селище Гайдари і Коробови Хутори, що на правому березі річки Сіверський Донець, по праву називають «Харківською Швейцарією». Саме в цьому куточку Харківщини створено Гомільшанський національний парк.</p> <p>2. Харківська область має значні рекреаційні ресурси, основою яких є сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти. Наявність джерел мінеральних вод є базою для розвитку курортів, серед яких – Березівські мінеральні води і Рай-Оленівка.</p> <p>3. Найбільш повне і оптимальне задоволення туристських потреб здійснюється через досить розвинену систему засобів розміщення. Усього станом на 01.01.2013 р. у Харківській області налічується 49 закладів розміщення, 17 садиб сільського туризму, 35 санаторно-курортних установ.</p> <p>4. В області спостерігається модернізація розваг і відпочинку (реконструкція Парку відпочинку, створення дельфінарію), виникнення нових спеціалізованих музеїв (Церковно-історичний музей, Музей історії Південної залізниці, Музей сексуальних культур світу і т. ін.)</p>	<p>1. Відсутність поширеного іміджу Харківщини як туристського регіону.</p> <p>2. Не сформовано туристський простір.</p> <p>3. Застарілі форми, методи і зміст екскурсійного обслуговування.</p> <p>4. Відсутність мережевих розважальних центрів.</p> <p>5. Відсутність чітких програм по завантаженню підприємств розміщення та установ санаторно-курортної сфери в період міжсезоння.</p> <p>6. Нерозвинена супутня туристська інфраструктура.</p> <p>7. Витіснення з туристського ринку соціального туризму як неконкурентоспроможного порівняно з комерційними видами туризму.</p> <p>8. Не використовуються переваги прикордонного розташування Харківської області.</p> <p>9. Харківщина має окремі туристські об'єкти показу та інфраструктури, які не пов'язані між собою в єдиний туристський продукт.</p> <p>10. Недостатньо використовуються сучасні технології та форми роботи з відвідувачами.</p> <p>11. Пам'ятники та пам'ятні місця розташовані в основному в самому Харкові (причому переважно в центрі міста), у той час як деякі райони міста, тим більше райони області, майже повністю позбавлені таких</p>
Можливості	Загрози
<p>1. Поновлення і розвиток умов для туризму.</p> <p>2. Відновлення пам'ятників та історичних місць.</p> <p>3. Розвиток і поліпшення культурного співробітництва і зв'язків.</p>	<p>1. Недостатній рівень інвестування туристського сектора, а також інфраструктури спорту та дозвілля.</p> <p>2. Відсутність загальної стратегії розвитку туризму.</p> <p>3. Відсутність некомерційного регіонального сприяння туризму.</p> <p>4. Несталий розвиток туризму</p>

Можливості	Загрози
4. Розробка культурно-історичної продукції, заходів та ініціатив, включаючи ті, що носять транскордонний і міжнародний характер. 5. Розвиток агро- та екотуризму. 6. Створення інформаційних туристських центрів. 7. Впровадження загальних туристських стандартів	

ВИСНОВКИ

Аналіз світових і національних процесів кластеризації в туристській сфері в цілому доводить високу ефективність діяльності кластерних об'єднань та їх визначальний вплив на прискорення економічного розвитку. Отже, для підвищення туристського потенціалу Харківського регіону є цілком доцільним створення туристського кластера, а саме: кластера, в який до цього часу не включалися малі міста з їх «великою» історією та багатою культурно-історичною спадщиною. Об'єднавшись, ці міста можуть ефективніше діяти на українському, європейському та світовому туристських ринках, проводити спільні промоційно-маркетингові акції, брати участь у міжнародних туристських виставках та ярмарках тощо, і, у такий спосіб, успішніше розвивати туристську галузь і в цілому соціально-економічний комплекс цих міст і регіону, де вони знаходяться. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Marshall A.** Principles of Economic: An Introductory Volume / A. Marshall. – 9th Edition. – London : Macmillan, 1961. – P. 27 – 41.
- Соколенко С. І.** Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
- Портер М.** Международная конкуренция / М. Портер. / Пер. с англ. ; под ред. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
- Войнаренко М.** Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 27 – 30.
- Суорбрук Дж.** Маркетинг туристских дестинаций / Дж. Суорбрук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amazon.com/Sustainable-Tourism-Management-J-Swarbrooke/dp/0851993141>
- Теребух А. А.** Туристський кластер як форма посилення конкурентних переваг регіону / А. А. Теребух, Н. Б. Бандура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.12 – С. 265 – 271.
- Leiper N.** The framework of tourism / N. Leiper // Annals of Tourism Research. – 1979. – № 6. – P. 390 – 407.
- Дишловий І. М.** Особливості функціонування регіонального рекреаційно-туристичного кластера та його регулювання / І. М. Дишловий // Економіка і управління. – 2010. – № 6. – С. 69 – 76.
- Николаенко Т. В.** Рекреационная география / Т. В. Николаенко. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
- Портер М.** Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. ; под ред. Я. В. Заблоцкого. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
- Крайник О.** Туристський кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект / О. Крайник, М. Біль // Науковий вісник «Демократичне врядування»: електронне фахове видання. – 2009. – Вип. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_4/zmist.html
- Прочан А. О.** Використання кластерних технологій в туризмі / А. О. Почан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com
- Гонтаржевська Л. І.** Зовнішньоекономічна діяльність туристських підприємств України / Л. І. Гонтаржевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disser.com.ua/contents/34711.html>
- Іщенко Т. В.** Стратегія розвитку кластера культури і туризму / Т. В. Іщенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture.kharkov.ua/node/3555>

REFERENCES

- Dyshlovyi, I. M. "Osoblyvosti funktsionuvannia rehionalnoho rekreatsiino-turystychnoho klastera ta ioho rehuliuвання" [Features of operation of the regional recreation and tourism cluster and its regulation]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 6 (2010): 69-76.
- Hontarzhavska, L. I. "Zovnishnyoeconomichna diialnist turystskikh pidpriemstv Ukrainy" [Foreign Economic Activity of tourist enterprises in Ukraine]. <http://www.disser.com.ua/contents/34711.html>
- Ishchenko, T. V. "Stratehiia razvitiia klastera kultury i turizma" [The development strategy of the cluster of Culture and Tourism]. <http://culture.kharkov.ua/node/3555>
- Krainyk, O., and Bil, M. "Turystskiy klaster rehionu iak forma sotsialnoho dialohu: upravlinskyi aspekt" [Tourist cluster region as a form of social dialogue: administrative aspect]. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_4/zmist.html
- Leiper, N. "The framework of tourism". *Annals of Tourism Research*, no. 6 (1979): 390-407.
- Marshall, A. *Principles of Economic: An Introductory Volume*. London: Macmillan, 1961.
- Nikolaenko, T. V. *Rekreatsiionnaia geografiia* [Recreational geography]. Moscow: VLADOS, 2001.
- Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2001.
- Prochan, A. O. "Vykorystannia klasternykh tekhnolohii v turyzmi" [The use of cluster technology in tourism]. www.rusnauka.com
- Porter, M. *Mezhdunarodnaia konkurentsiiia* [International competition]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.
- Suorbruk, Dzh. "Marketing turiststikh destinatsiy" [Marketing of tourist destinations]. <http://www.amazon.com/Sustainable-Tourism-Management-J-Swarbrooke/dp/0851993141>
- Sokolenko, S. I. *Klastery v hlobalnii ekonomitsi* [Clusters in the global economy]. Kyiv: Lohos, 2004.
- Terebukh, A. A., and Bandura, N. B. "Turystskiy klaster iak forma posyleniia konkurentnykh perevah rehionu" [Tourist cluster as a form of increasing the competitiveness of the region]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.12 (2010): 265-271.
- Voinarenko, M. "Klastery iak poliusy zrostannia konkurentospromozhnosti rehioniv" [Clusters as growth poles of regional competitiveness]. *Ekonomist*, no. 10 (2008): 27-30.

НАПРЯМКИ ТА ДЖЕРЕЛА ІНВЕСТУВАННЯ В СТАЛИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ З ТОЧКИ ЗОРУ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

© 2014 БАЙЦИМ В. Ф.

УДК 336:336.77(477)

Байцим В. Ф. Напрямки та джерела інвестування в сталий енергетичний розвиток міст з точки зору показників соціально-економічного розвитку міських територій та підвищення рівня якості життя

Для подолання значної диспропорції в економічному розвитку міст України по відношенню до міст провідних країн ЄС, особливо з урахуванням європейського вибору держави та підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, необхідно значне прискорення розвитку високотехнологічних виробництв з пріоритетом, у першу чергу, вітчизняних науково-технічних розробок, з модернізацією всієї міської інфраструктури, а саме – системи теплопостачання, енергопостачання, водозабезпечення, водовідведення, переробки побутових та інших відходів, міського транспорту, а також інших сфер виробництва та споживання. Усе це потребує значних фінансових ресурсів і використання новітніх інноваційних підходів для вирішення основних проблем енергетичного та комунального секторів України. У статті проаналізовано та продемонстровано основні напрямки, джерела та механізми залучення інвестицій у сталий розвиток міст, регіонів, у реформування системи житлово-комунального господарства та енергозбереження. Доведено, що місцева та регіональні влади мають прийти до розуміння необхідності системного довгострокового планування у сфері місцевої економічної політики, спрямованої на сталий розвиток та дбайливе використання всіх видів ресурсів країни відповідно до встановлених цілей та пріоритетів у стратегіях, що забезпечують високу якість життя громадян країни.

Ключові слова: інвестиції, сталий розвиток, реформи, якість життя, енергозбереження, енергоефективність.

Рис.: 4. **Бібл.:** 10.

Байцим Василь Федорович – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (бульв. Дружби народів, 28, Київ, 01103, Україна)
E-mail: v.baytsim@gmail.com

УДК 336:336.77(477)

Байцим В. Ф. Направления и источники инвестирования в устойчивое энергетическое развитие городов с точки зрения показателей социально-экономического развития городских территорий и повышения качества жизни

Для преодоления значительной диспропорции в экономическом развитии городов Украины по отношению к городам стран ЕС, особенно с учетом европейского выбора страны и подписанием Соглашения об ассоциации Украины с ЕС, необходимо существенное ускорение развития высокотехнологических производств с приоритетом, в первую очередь, отечественных научно-технических разработок, с модернизацией всей системы городской инфраструктуры, а именно – системы теплоснабжения, энергоснабжения, водоснабжения, канализации, переработки отходов, городского транспорта, а также других сфер производства и потребления. Все это требует значительных финансовых ресурсов и широкого использования новых инновационных подходов для решения проблем энергетического и жилищно-коммунального секторов в Украине. В статье проанализированы и продемонстрированы основные направления, источники и механизмы привлечения инвестиций в стабильное социально-экономическое развитие городов, регионов страны, в реформирование системы жилищно-коммунального хозяйства и особенно энергосбережения. Доказано, что местные и региональные власти должны прийти к пониманию необходимости системного долгосрочного планирования в сфере местной экономической политики, направленной на стабильное развитие и бережное использование всех видов ресурсов страны в соответствии с поставленными целями и приоритетами в стратегиях, которые обеспечивают высокий уровень качества жизни граждан страны.

Ключевые слова: инвестиции, устойчивое развитие, реформы, качество жизни, энергосбережение, энергоэффективность.

Рис.: 4. **Библ.:** 10.

Байцим Василий Федорович – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины (бульв. Дружбы народов, 28, Киев, 01103, Украина)
E-mail: v.baytsim@gmail.com

UDC 336:336.77(477)

Baitsym V. F. Destinations and Sources of Investment into the Sustainable Energy Development of Cities in Terms of the Indicators of Socio-Economic Development of Urban Areas and of Improving the Quality of Life

To overcome the significant disparities in economic development of cities of Ukraine towards cities of the EU countries, particularly when taking into account the country's European choice, that resulted in signing of the Europe Agreement, a substantial acceleration of the development of high-tech industries is necessary while the priority, first and foremost, should be national scientific and technological development, connected with the overall modernization of the system of urban infrastructure, – heating system, energy supply, water supply, sewerage, waste recycling, urban transport, as well as other areas of production and consumption. All above indicated requires substantial financial resources and wide use of new and innovative approaches to address the problems of energy and housing-communal sectors in Ukraine. The article analyzes and illustrates the main directions, sources and mechanisms for attraction of investments into sustainable socio-economic development of cities, regions, countries, reforming of housing-communal services and especially energy saving. It has been proved that local and regional authorities should develop an understanding of the need for a system of long-term planning in the field of local economic policies aimed at sustainable development and careful use of all types of resources in accordance with the target goals and priorities as to the strategies, which provide a high level of quality of life to the citizens.

Key words: investments, sustainable development, reforms, quality of life, energy saving, energy efficiency.

Pic.: 4. **Bibl.:** 10.

Baitsym Vasyl F. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, The Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (bulv. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, 01103, Ukraine)
E-mail: v.baytsim@gmail.com

Подолаття значної диспропорції в економічному розвитку міст України по відношенню до міст провідних країн ЄС, особливо з урахуванням європейського вибору держави та підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, зумовлюють потребу в інноваційному підході прискорення розвитку високотехнологічних виробництв з пріоритетом, у першу чергу, на вітчизняні науково-технічні розробки, на модернізацію всієї міської інфраструктури, а саме – системи теплопостачання, водозабезпечення, переробки побутових та інших відходів, міського транспорту, енергопостачання, а також енергоспоживання і т. д. Усе це потребує значних фінансових ресурсів і використання новітніх інноваційних підходів для вирішення основних проблем енергетичного та комунального сектора України. Таким чином, проблема сталого енергетичного місцевого розвитку в сучасних умовах стає для України однією з найактуальніших.

Разом з тим, чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну в 2013 р. становив лише 2,86 млрд дол., скоротившись у двічі при порівнянні з аналогічним показником, наприклад, у 2012 р. (6,013 млрд дол.). Про це йдеться у статистичних даних Держстату [3].

Згідно з цими ж даними, станом на 1 січня 2014 р. обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку України з початку інвестування, становив всього 58,157 млрд дол. А загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, направлених в українську промисловість (у тому рахунку і в енергетику), становить 18,013 млрд дол., або 31% від їх загального обсягу. До речі, в установи фінансової та страхової діяльності – 15,349 млрд дол., або 26,4%, на підприємства торгівлі та ремонту автотранспорту – 7,56 млрд дол., або 13%, у ринок нерухомості – 4,371 млрд дол., або 7,5%, у наукову і технічну діяльність – 3,448 млрд дол., або 5,9% [3, 4].

Отже, якщо чинний уряд України спільно з місцевими та регіональними владами терміново не покращить ситуацію у сфері залучення інвестицій саме в сталий енергетичний розвиток регіонів і міських територій, а також терміново не запустить відповідні аналогічні механізми на рівні кожного міста, області та країни загалом, то про підвищення якості життя населення України в найближчі роки не варто буде говорити. А ця проблема може стати для нової влади, як місцевої так і центральної, критичною уже в найближчий рік-два, оскільки суспільство стомилося топтатися на місці та прагне і вимагає від влади кардинальних реформ.

Дослідження в цьому напрямку, наукове обґрунтування необхідності ефективного управління місцевим розвитком і залучення інвестицій, впровадження іновачій, заходів і планів енергозбереження, пошук ефективних фінансових джерел та інструментів для реалізації стратегій сталого розвитку міських територій є важливими й актуальними саме в даний час, на порозі необхідності здійснення кардинальних і термінових реформ в усіх галузях національного господарства. Так, даними питаннями та проблемами, стратегічними та концептуальними підходами до їх вирішення в Україні займаються багато вчених. Зокрема, з тими чи іншими напрямками наукових досліджень та публікацій на дану тематику можна познайомитись в роботах таких вчених, як В. М. Геєць, І. Г. Ман-

цуров, В. П. Мікловда, Е. М. Лібанова, В. Пензенік, З. С. Варналій, П. С. Гальчинський, І. І. Лукінов, О. І. Амоша, В. І. Чужиков, Я. Б. Олійник, Б. М. Данилишин, О. Г. Шаблій, М. І. Долішній та інші.

Метою статті є визначення та обґрунтування основних напрямків і джерел інвестування в сталий розвиток міських територій України з метою підвищення якості життя в них.

Програми соціально-економічного розвитку міст (надалі Програми) на сьогодні розробляються відповідними департаментами чи управліннями економіки обласних виконавчих органів у співпраці зі структурними підрозділами виконкомів міст відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Постанови Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» з урахуванням основних тенденцій розвитку територій та міст у попередні роки [1, 2], наявних проблем і впливу очікуваних змін зовнішньоекономічної ситуації на економіку регіону. У цих Програмах визначені основні цілі та пріоритетні завдання економічного та соціального розвитку і заходи щодо їх реалізації у майбутніх роках. Однак поліпшення якості життя та добробуту мешканців міста, покращення демографічної ситуації, підтримання екологічної безпеки на рівні європейських стандартів, суттєвих зрушень в економіці міських територій потребують цілеспрямованої діяльності як виконавчих органів міських рад, так послідовної і комплексної реалізації стратегічних пріоритетів економічного, соціального й культурного розвитку міських територій з боку органів центральної законодавчої та виконавчої влади.

Джерелами фінансування Програм є державні кошти у вигляді субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам, коштів державного бюджету, які виділяються на виконання заходів у рамках відповідних державних програм і фондів, видатків розвитку обласного та місцевого бюджетів, коштів, залучених у рамках міжнародних проектів і грантів, прямих іноземних інвестицій (приватних і державних), власних коштів суб'єктів господарювання тощо.

Цілі та заходи, визначені в Програмах, реалізуються шляхом тісної співпраці місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, профспілок, громадських організацій, об'єднань підприємств, асоціацій та роботодавців.

Реалізація цих головних етапів і завдань економічного та соціального розвитку міст дозволить покращити інвестиційну привабливість, створити умови для підвищення рівня конкурентних переваг і потенціалу міста та його території та на цій основі досягти належних стандартів життя та доступності якісних послуг для населення.

Завдання і заходи Програм мають бути узгоджені з бюджетом міст та областей. Програми залишаються відкритими для доповнень та коригувань у відповідності до стратегічних напрямків розвитку міських територій та регіонів.

Напрямки інвестування. Міста мають практикувати досвід залучення коштів за рахунок випуску муніципальних облігацій внутрішньої позики. Серед інших джерел зовнішнього фінансування можна перерахувати кошти держави, власні кошти підприємств, залучені кошти підприємств, установ, організацій (інвестиції, кредити). Так, *рис. 1* відображає усереднені обсяги фінансування таких важливих енергозберігаючих заходів з місцевих бюджетів протягом 2007 – 2012 рр.

Так, рішенням міської ради від 06.06.07 № 14/14 затверджено «Програму з енергозбереження на 2007 – 2010 роки», згідно з якою в означені роки реалізовувалися заходи з енергозбереження, що не вимагають високих витрат. Заходи, що вимагають великих інвестиційних вкладень (за мірками міста), реалізовувалися тільки при виникненні суттєвих проблем у системі опалення і фінансувалися з бюджету міста.

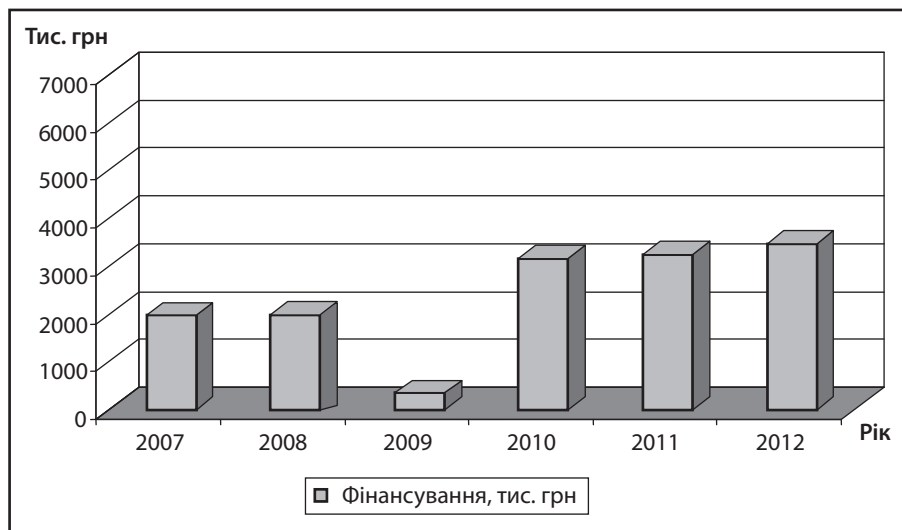

Рис. 1. Усереднені обсяги фінансування енергозберігаючих заходів з бюджетів міст у 2007 – 2012 рр. (тис. грн)

Як бачимо, обсяги не значні, хоч і мають тенденцію до зростання в кожному році. Проте, якщо розробити і реалізувати схеми співфінансування, як це прийнято в країнах ЄС [6, 7] за рахунок зовнішніх джерел на умовах участі міста на рівні 10 – 25 – 50%, можна досягти більш оптимістичних цифр інвестування проектів, спрямованих на вирішення місцевих проблем. За таких умов і підходів, наприклад, у 2012 р. у м. Луцьку з'явилася можливість профінансувати заходи з енергозбереження в сумі близько 14 мільйонів гривень. Що більш ніж вдвічі перевищило обсяги виділених коштів з місцевого бюджету на енергозбереження в 2008 р. (див. максимальна цифра за останні 3 роки) (*рис. 2*).

Динаміка обсягів інвестованих коштів на заходи з енергоефективності та річної економії коштів від їх впровадження наведені на *рис. 3*.

Джерела інвестування. Структура джерел фінансування при таких підходах може бути різною [5, 10], як за власне джерелами, так і за відсотками у схемах співфінансування, як показано на *рис. 4*.

Можливими іншими джерелами залучення довгострокового фінансування на вирішення місцевих та регіональних проблем є:

- ★ додаткова емісія акцій в підприємствах комунальної та державної власності;

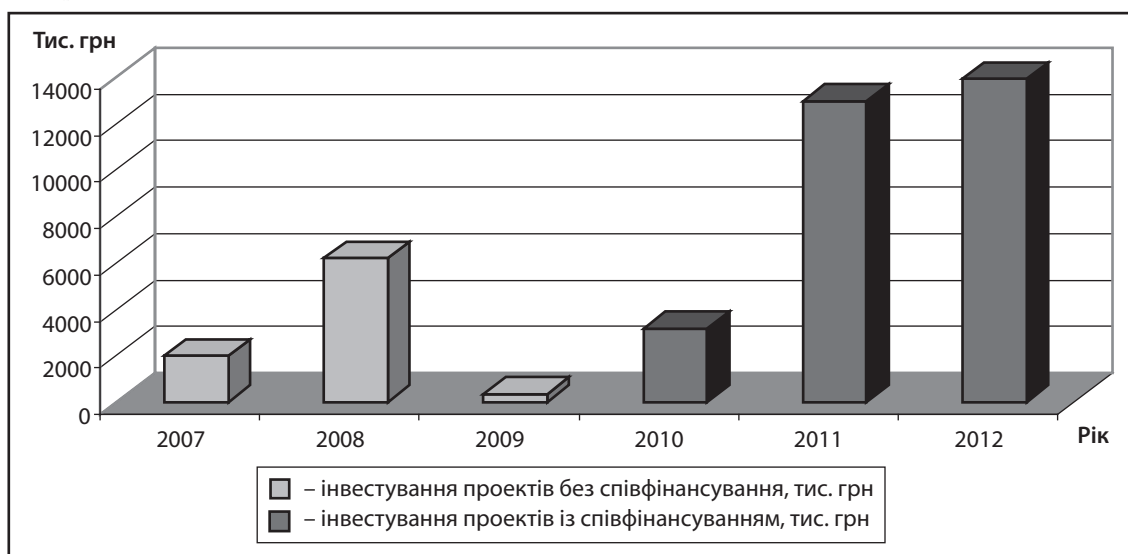

Рис. 2. Обсяги інвестування енергоефективних проектів у м. Луцьк за умови реалізації схеми співфінансування з пайовою участю місцевого бюджету на рівні 25%, 2007 – 2012 рр. (тис. грн)

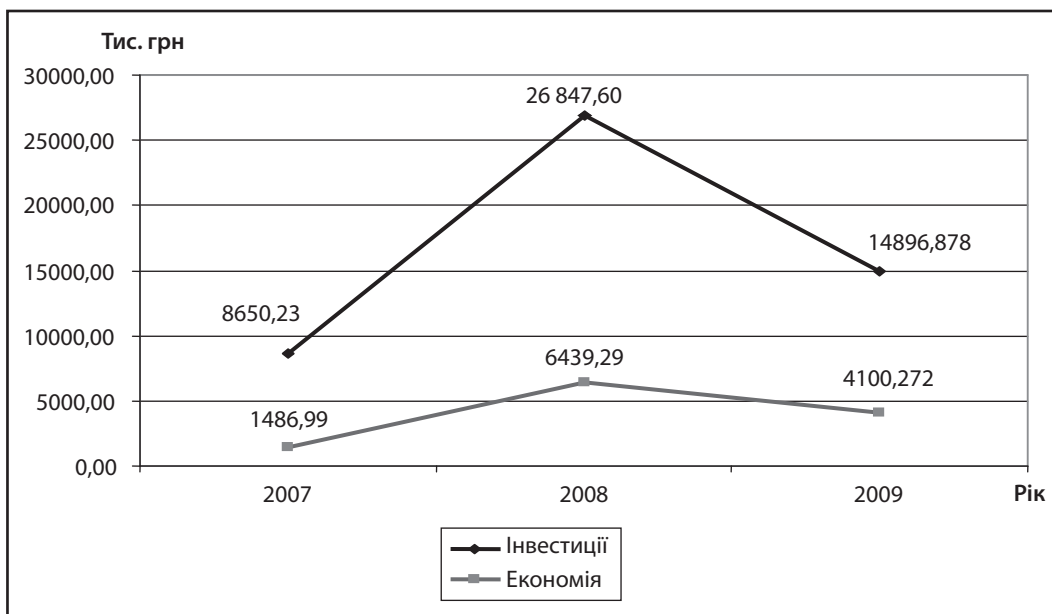

Рис. 3. Динаміка інвестиційних вкладень в енергозберігаючі заходи та річна економія від їх впровадження, 2007 – 2009 рр. (тис. грн)

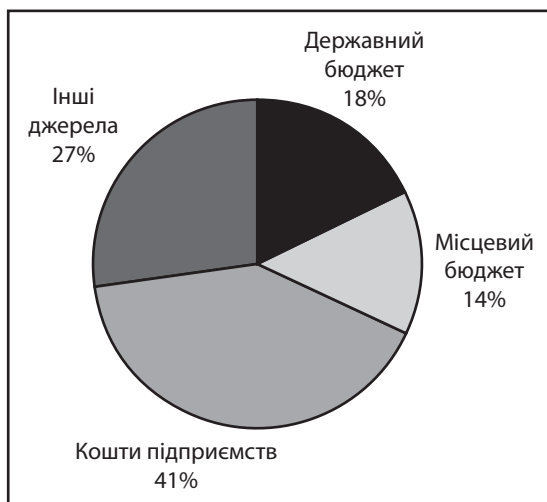

Рис. 4. Структура джерел фінансування вирішення місцевих проблем

- ✦ випуск муніципальних облігацій;
- ✦ випуск конвертованих облігацій;
- ✦ портфельні інвестиції в стратегічні галузі;
- ✦ кошти інституційних та інших стратегічних інвесторів;
- ✦ інші фінансові інструменти, що використовуються в міжнародних програмах і проектах ЄС, ПРООН тощо.

Так, наприклад за дослідженнями, що були виконані Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [9] (модель підходу до місцевого розвитку за участю громад), 75,4% опитаних регіональних експертів повідомили про такі громади, що самоорганізувалися за прикладом громад – учасниць проектів ПРООН. 86% опитаних членів громад говорять, що їхні громади втілюють свої ініціативи за межами проектів ПРООН за власні кошти. 71,4% – подають заявки на інші гранти або конкурси поза проектами

ПРООН. 60% із тих, що подавали такі заявки, виграли принаймні один грант або конкурс. Зацікавлені сторони воліють підтримувати в майбутньому створені організації підтримки (громадські організації, кооперативи, об'єднання) та дають позитивний прогноз їхній високій життєздатності. 70% усіх опитаних регіональних експертів прогнозують, що ці установи ймовірно або найімовірніше функціонуватимуть і по закінченні співпраці з проектами ПРООН. Представники місцевих органів влади та працівники проектів ПРООН виказали готовність сприяти їм особисто: 90% усіх опитаних регіональних експертів гадають, що досить або дуже ймовірно вони підтримуватимуть такі об'єднання в майбутньому. Спостерігається помітне зростання якості людських ресурсів і взаємне навчання лідерів громад із представниками місцевої влади. Відбувається накопичення знань і застосування умінь лідерами громад і посадовцями. Слід зазначити, що якнайменш 97% усіх опитаних регіональних експертів повідомляють про покращення своїх знань щодо місцевого врядування, а 98% – умінь співпраці з громадами.

Для фінансування інноваційних розробок і винаходів у Європі та світі, як відомо, використовують венчурний капітал. Його, на відміну від традиційного кредитування, інвестують переважно в ідею, у проект з підвищеним рівнем ризику. Венчурні фірми не виплачують певних процентів і не повертають отриманих сум. Але інвестор одержує права на всі новації – як запатентовані, так і безпатентні (ноу-хау) та отримує прибуток від реалізації науково-технічних розробок. Джерелами венчурного капіталу в Україні є, як правило, іноземні інвестиції, тому й практика кредитування в них прийшла з-за кордону. При венчурному фінансуванні мова зазвичай йдеться про 200 тис.– 5млн доларів США на один проект, із середнім терміном фінансування в 3 – 7 років. Фінансуються переважно проекти в житлово-комунальному господарстві, енергетиці, транспорті, аг-

робізнесі, харчопереробній галузі, галузі зв'язку, виробництві меблів і будівельних матеріалів. Не фінансуються підприємства таких галузей: виробництво алкоголю та зброї, казино, озброєння, а також галузі промисловості, що є шкідливими для оточуючого середовища.

ВИСНОВКИ

Завдяки даним підходам, спрямованим на створення в регіоні сприятливого інвестиційного клімату, а також системній роботі з вітчизняними та іноземними інвесторами в містах і регіонах України може бути забезпечено сталий приріст інвестицій в основний капітал, тобто забезпечено сталий соціально-економічний розвиток цих міст і територій. Органи виконавчої влади міст і регіонів, поряд з розробкою унікальних стратегій розвитку, мають також постійно працювати над забезпеченням сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва, а також використання його потенціалу для вирішення нагальних проблем міст і регіонів країни. З іншого боку, органи місцевої виконавчої влади мають співпрацювати з міжнародними організаціями (фондами, програмами ЄС, ПРО ООН тощо) в питаннях фінансово-кредитної та консультативної підтримки розвитку своїх територій.

Однак роль муніципалітетів у цій сфері життєздатності міст у даний час досить незначна, позиція, як правило, пасивна, функції в основному зводяться до моніторингу, відписок, несистемного аналізу та фінансування виключно невідкладних заходів і проектів, аварійних ситуацій тощо. Інвестиційні проекти скоріше носять характер демонстраційних, причому демонструють не ефективність транспорту, енергозбереження чи обслуговування мешканців, а активність місцевої влади [8].

На жаль, крім фінансових обмежень, існують ще й обмеження, пов'язані з недосконалістю загальнодержавної законодавчої бази у сфері енергозбереження, не ефективним менеджментом та іншими нефінансовими чинниками.

Для вирішення даної проблематики, на нашу думку, є два основні шляхи.

Державна, місцева та регіональні влади мають прийти до розуміння необхідності системного довгострокового планування у сфері місцевої економічної політики, спрямованої на сталий розвиток міських територій та дбайливого використання ресурсів країни, яка полягає в розробці стратегічних цілей і пріоритетів, складанні переліку інвестиційних проектів і м'яких заходів, їх ранжуванню відповідно до встановлених цілей та пріоритетів, розробки бізнес-планів інвестиційних проектів, схем фінансування високотехнологічних, інноваційних проектів. Остання включає в себе розробку схем взаємин між містом і міжнародними та українськими фінансовими інституціями, а також розвиток інструментів місцевого запозичення коштів (муніципальних облігацій), залучення приватних інвестицій [10]. Також муніципалітетам, у першу чергу, необхідно отримати позитивний досвід реалізації муніципальних енергетичних планів і програм, які могли б служити своєрідною візитною карткою на етапі реалізації широкомасштаб-

ної інноваційно-інвестиційної стратегії сталого розвитку того чи іншого міста чи території. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
2. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 р. № 621 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п>
5. Байцим В. Ф. Фінансові інструменти та стратегічні напрямки збалансованої цінової політики та хеджування / В. Ф. Байцим // Вісник НАДУ. – 2006. – № 4. – С. 90 – 96.
6. Байцим В. Ф. Наука та інновації: світові тенденції та реалії регіону / Е. В. Кужель, В. Ф. Байцим // Зб. наук. пр. IV наук.-практ. конф. / Полтав. держ. центр наук.-техн. і економ. інф-ї, 2006. – С. 23 – 26.
7. Манцуров І. Г. Інституційне планування в системі ефективного державного регулювання ринкової економіки / І. Г. Манцуров // Формування ринкових відносин в Україні : [Зб. наук. пр.] / Наук.ред. І. Г. Манцуров.– К., 2013. – Вип. 9/1 (148) – С. 3 – 7.
8. Пензенник В. Популізм став реальною загрозою для України / В. Пензенник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/state/2014/07/12/272677_pinzenik_populizm_stav_realnoyu.html
9. Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами, результати соціологічного дослідження в рамках проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», впроваджується в Україні за програмою розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cba.org.ua
10. Управління інноваційною діяльністю в економіці України : монографія / [В. Ф. Байцим, С. В. Бреус, В. Г. Бурлака, В. О. Варфоломєєва, С. А. Володін, Л. М. Ганущак] ; за наук. ред. С. А. Єрохіна ; Національна академія управління. – К. : Нац. акад. упр., 2008. – 115 с.

REFERENCES

- Baitsym, V. F. "Finansovi instrumenty ta stratehichni napriamky zbalansovanoi tsinovoi polityky ta khedzhuvannia" [Financial instruments and strategies are balanced pricing and hedging]. *Visnyk NADU*, no. 4 (2006): 90-96.
- Baitsym, V. F. et al. *Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v ekonomitsi Ukrainy* [Innovation management in Ukraine's economy]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2008.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Kuzhel, E. V., and Baitsym, V. F. "Nauka ta innovatsii: svitovi tendentsii ta realii rehionu" [Science and Innovation: global trends and realities of the region]. *IV naukovo-praktychna konferentsiia. Poltava: Poltavskiy derzhavnyi tsestr naukovo-tekhnichnoi i ekonomichnoi informatsii*, 2006.23-26.
- [Legal Act of Ukraine] (1997). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п>
- [Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
- Mantsurov, I. H. "Instytutsiine planuvannia v systemi efektyvnoho derzhavnoho rehuliuвання rynkovoi ekonomiky" [Insti-

tutional planning system of effective state regulation of market economy]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9/1 (148) (2013): 3-7.

"Otsinka vplyvu pidkhotu do mistsevoho rozvytku za uchasti hromad, realizovano v Ukraini u proektakh PROON, shcho finansovalysia i Evropeiskym Soiuzom ta inshymy donoramy, rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia v ramkakh proektu «Mistsevyi rozvytok, oriientovanyi na hromadu», vprovadzhuietsia v Ukraini za

prohramoiu rozvytku OON" [Impact assessment approach to local development community, implemented in Ukraine UNDP projects financed by the European Union and other donors, the results of the survey under the "Local Development CBA", implemented in Ukraine by UNDP]. www.cba.org.ua

Penzenyk, V. "Populizm stav realnoiu zahrozoiu dlia Ukrainy" [Populism has become a real threat to Ukraine]. http://economics.lb.ua/state/2014/07/12/272677_pinzenik_populizm_stav_realnoiu.html

UDC 658.8.012.12

FEATURES OF FUNCTIONING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES WITHIN THE FRAME OF TECHNOLOGY PARK

© 2014 SOLNTSEV S. O., GNITETSKYI IE. V.

UDC 658.8.012.12

Solntsev S. O., Gnitetskyi Ie. V. Features of Functioning of Innovative Development of Enterprises within the Frame of Technology Park

The aim of this article is to study the theoretical and methodological basics of innovative development of enterprises within the frame of technology park. During the study methods of system-structural analysis were used for allocation of stages of the innovative development of enterprises and their functioning within the frame of technology park; retrospective method was used for analyzing the evolution of concepts of the innovations theory. As result of the study was suggested to attract enterprises by means of market-based instruments and to evaluate the viability of innovations' implementation on basis of the sustainable development criteria. A study on functioning of enterprises within the frame of technology park has allowed to improve their functioning phases, based on complex interaction of the technology park members. Stages of innovative development of enterprises with a view to enhancing the efficiency of their interaction with the technology parks were allocated. A further study for the sector-specific issues of innovative development of enterprises within the frame of technology park is required. Practical significance of the obtained results provides an activation of innovation activity of enterprises. Social impact is seen in achieving the social and environmental effects from functioning of enterprises within the frame of technology park on the basis of elaborated stages. Value of the scientific work consists in use of market mechanisms for attracting enterprises to technology parks without involving of any State subsidies.

Key words: innovation activity, innovation activity of enterprises, technology park, functioning of enterprises.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 15.

Solntsev Serhiy O. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Head of the Department of Industrial Marketing, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Gnitetskyi Ievgen V. – Assistant, Department of Industrial Marketing, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: egnet@ukr.net

УДК 658.8.012.12

Солнцев С. О., Гнітецький Є. В. Особливості функціонування та інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку

Метою статті є дослідження теоретичних і методичних засад функціонування та інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку. У процесі дослідження використано методи системно-структурного аналізу – для виокремлення етапів інноваційного розвитку підприємств та їх функціонування в межах технопарку; ретроспективний метод – для аналізу еволюції понять теорії інновацій. У результаті дослідження запропоновано залучати підприємства за рахунок ринкових важелів і проводити оцінку перспективності впровадження інновацій за критеріями сталого розвитку. Дослідження процесу функціонування підприємств у межах технопарку надало можливість удосконалення етапів їх функціонування, що базуються на комплексній взаємодії учасників технопарку. Визначено етапи інноваційного розвитку підприємств з метою підвищення ефективності їх взаємодії з технопарками. Подальшого дослідження потребують питання галузевої специфіки інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку. Практичне значення отриманих результатів полягає в активізації інноваційної діяльності підприємств. Соціальні наслідки – у досягненні соціальних та екологічних ефектів від функціонування підприємств у межах технопарку за запропонованими етапами. Цінність роботи вбачається в застосуванні ринкових механізмів залучення підприємств до технопарку без необхідності державних дотацій.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна діяльність підприємств, технопарк, функціонування підприємств.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 15.

Солнцев Сергей Олександрович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Гнітецький Євген Віталійович – асистент, кафедра промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: egnet@ukr.net

УДК 658.8.012.12

Солнцев С. А., Гнітецький Є. В. Особенности функционирования инновационного развития предприятий в рамках технопарка

Целью статьи является исследование теоретических и методических основ функционирования инновационного развития предприятий в рамках технопарка. В процессе исследования использованы методы системно-структурного анализа – для выделения этапов инновационного развития предприятий и их функционирования в рамках технопарка; ретроспективный метод – для анализа эволюции понятий теории инноваций. В результате исследования предложено привлекать предприятия за счет рыночных рычагов и проводить оценку перспективности внедрения инноваций по критериям устойчивого развития. Исследование процесса функционирования предприятий в рамках технопарка позволило усовершенствовать этапы их функционирования, основанные на комплексном взаимодействии участников технопарка. Определены этапы инновационного развития предприятий с целью повышения эффективности их взаимодействия с технопарками. Дальнейшего исследования требуют вопросы отраслевой специфики инновационного развития предприятий в рамках технопарка. Практическое значение полученных результатов заключается в активизации инновационной деятельности предприятий. Социальные последствия – в достижении социальных и экологических эффектов от функционирования предприятий в рамках технопарка по разработанным этапам. Ценность работы состоит в применении рыночных механизмов привлечения предприятий к технопаркам без необходимости государственных дотацій.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная деятельность предприятий, технопарк, функционирование предприятий.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 15.

Солнцев Сергей Алексеевич – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой промышленного маркетинга, Национальный технический университет Украины «Київський політехнічний інститут» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Гнітецький Євген Віталійович – асистент, кафедра промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: egnet@ukr.net

tutional planning system of effective state regulation of market economy]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9/1 (148) (2013): 3-7.

"Otsinka vplyvu pidkhotu do mistsevoho rozvytku za uchasti hromad, realizovano v Ukraini u proektakh PROON, shcho finansovalysia i Evropeiskym Soiuzom ta inshymy donoramy, rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia v ramkakh proektu «Mistsevyi rozvytok, oriientovanyi na hromadu», vprovadzhuietsia v Ukraini za

prohramoiu rozvytku OON" [Impact assessment approach to local development community, implemented in Ukraine UNDP projects financed by the European Union and other donors, the results of the survey under the "Local Development CBA", implemented in Ukraine by UNDP]. www.cba.org.ua

Penzenyk, V. "Populizm stav realnoiu zahrozoiu dlia Ukrainy" [Populism has become a real threat to Ukraine]. http://economics.lb.ua/state/2014/07/12/272677_pinzenik_populizm_stav_realnoiu.html

UDC 658.8.012.12

FEATURES OF FUNCTIONING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES WITHIN THE FRAME OF TECHNOLOGY PARK

© 2014 SOLNTSEV S. O., GNITETSKYI IE. V.

UDC 658.8.012.12

Solntsev S. O., Gnitetskyi Ie. V. Features of Functioning of Innovative Development of Enterprises within the Frame of Technology Park

The aim of this article is to study the theoretical and methodological basics of innovative development of enterprises within the frame of technology park. During the study methods of system-structural analysis were used for allocation of stages of the innovative development of enterprises and their functioning within the frame of technology park; retrospective method was used for analyzing the evolution of concepts of the innovations theory. As result of the study was suggested to attract enterprises by means of market-based instruments and to evaluate the viability of innovations' implementation on basis of the sustainable development criteria. A study on functioning of enterprises within the frame of technology park has allowed to improve their functioning phases, based on complex interaction of the technology park members. Stages of innovative development of enterprises with a view to enhancing the efficiency of their interaction with the technology parks were allocated. A further study for the sector-specific issues of innovative development of enterprises within the frame of technology park is required. Practical significance of the obtained results provides an activation of innovation activity of enterprises. Social impact is seen in achieving the social and environmental effects from functioning of enterprises within the frame of technology park on the basis of elaborated stages. Value of the scientific work consists in use of market mechanisms for attracting enterprises to technology parks without involving of any State subsidies.

Key words: innovation activity, innovation activity of enterprises, technology park, functioning of enterprises.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 15.

Solntsev Serhiy O. – Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Professor, Head of the Department of Industrial Marketing, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Gnitetskyi Ievgen V. – Assistant, Department of Industrial Marketing, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: egnet@ukr.net

УДК 658.8.012.12

Солнцев С. О., Гнітецький Є. В. Особливості функціонування та інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку

Метою статті є дослідження теоретичних і методичних засад функціонування та інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку. У процесі дослідження використано методи системно-структурного аналізу – для виокремлення етапів інноваційного розвитку підприємств та їх функціонування в межах технопарку; ретроспективний метод – для аналізу еволюції понять теорії інновацій. У результаті дослідження запропоновано залучати підприємства за рахунок ринкових важелів і проводити оцінку перспективності впровадження інновацій за критеріями сталого розвитку. Дослідження процесу функціонування підприємств у межах технопарку надало можливість удосконалення етапів їх функціонування, що базуються на комплексній взаємодії учасників технопарку. Визначено етапи інноваційного розвитку підприємств з метою підвищення ефективності їх взаємодії з технопарками. Подальшого дослідження потребують питання галузевої специфіки інноваційного розвитку підприємств у межах технопарку. Практичне значення отриманих результатів полягає в активізації інноваційної діяльності підприємств. Соціальні наслідки – у досягненні соціальних та екологічних ефектів від функціонування підприємств у межах технопарку за запропонованими етапами. Цінність роботи вбачається в застосуванні ринкових механізмів залучення підприємств до технопарку без необхідності державних дотацій.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна діяльність підприємств, технопарк, функціонування підприємств.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 15.

Солнцев Сергій Олександрович – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Гнітецький Євген Віталійович – асистент, кафедра промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: egnet@ukr.net

УДК 658.8.012.12

Солнцев С. А., Гнітецький Є. В. Особенности функционирования инновационного развития предприятий в рамках технопарка

Целью статьи является исследование теоретических и методических основ функционирования инновационного развития предприятий в рамках технопарка. В процессе исследования использованы методы системно-структурного анализа – для выделения этапов инновационного развития предприятий и их функционирования в рамках технопарка; ретроспективный метод – для анализа эволюции понятий теории инноваций. В результате исследования предложено привлекать предприятия за счет рыночных рычагов и проводить оценку перспективности внедрения инноваций по критериям устойчивого развития. Исследование процесса функционирования предприятий в рамках технопарка позволило усовершенствовать этапы их функционирования, основанные на комплексном взаимодействии участников технопарка. Определены этапы инновационного развития предприятий с целью повышения эффективности их взаимодействия с технопарками. Дальнейшего исследования требуют вопросы отраслевой специфики инновационного развития предприятий в рамках технопарка. Практическое значение полученных результатов заключается в активизации инновационной деятельности предприятий. Социальные последствия – в достижении социальных и экологических эффектов от функционирования предприятий в рамках технопарка по разработанным этапам. Ценность работы состоит в применении рыночных механизмов привлечения предприятий к технопаркам без необходимости государственных дотацій.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная деятельность предприятий, технопарк, функционирование предприятий.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул.:** 1. **Библ.:** 15.

Солнцев Сергей Алексеевич – доктор физико-математических наук, профессор, заведующий кафедрой промышленного маркетинга, Национальный технический университет Украины «Київський політехнічний інститут» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: serge_lloret@hotmail.com

Гнітецький Євген Віталійович – асистент, кафедра промислового маркетингу, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Победы, 37, Киев, 03056, Украина)

E-mail: egnet@ukr.net

The analysis of global experience proves that ensuring the economic growth of the country in general and of separate economic entities in particular requires relevant conditions and mechanisms which will foster the development of innovative activity. The transfer of scientific knowledge in new technologies and goods ensures the continuous economic development as evidenced by development of the leading EU countries. Thus, the development of science and its practical application in the operating processes serve the basis for development of innovative ventures, which is possible due to cooperation with science and technology parks. The efficiency of the development of innovative activity of enterprises through cooperation with science and technology parks is proved by global experience of the leading European countries.

In the meantime, the tendency for efficient use of resources and introduction of socially responsible business concept has been observed in the international community. The above tendencies have been implemented through adoption of the concept for sustainable development of the states. The concept of sustainable development is more and more affecting the development of economic entities throughout the world. However, if at macro level such concept may be implemented through normative acts and reforms, then its implementation at the level of enterprises requires significant changes, including intensification of innovative activity of enterprises and science and technology parks as one of the main tools of implementation of the principles of sustainable development.

The introduction of innovations by manufacturing enterprises was studied by the leading world and domestic scholars. The weighty contribution to the theory of innovations and its connection with marketing theory was made by such foreign scientists as P. Drucker, N. Mansfield, P. Santo, B. Twiss, and J. Schumpeter [9, 15]. The innovative development of the enterprises was also studied by I. T. Balabanov, S. V. Valdaitsev, S. V. Voitko, V. V. Dergachova, M. Z. Zhurovsky, P. N. Zavlin, D. M. Stechenko, R. A. Fatkhudinov and others [5, 8, 10, 11, 13]. The development of science and technology parks in Ukraine was highlighted in the works of S. M. Illiashenko, O. V. Kamianska, N. F. Pavlenko, O. S. Teletov and others.

However, theoretical foundations of the market-oriented innovative development of enterprises of science and technology park require further development of theory due to the limitations of the functioning models of science and technology parks in Ukraine, which induces the relevance of further theoretical developments in this direction.

The purpose of the article is to study the theoretical and methodological grounds of operation and innovative development of enterprises within science and technology park.

On the basis of generalized scientific works, the economic nature of the categories of theory of innovations was analysed, and three basic categories which do not have a straightforward interpretation, namely, *novation*, *novelty*, and *innovation*, were identified. The foreign literature mostly does not differentiate novelty and *innovation*, while Russian and Ukrainian scholars mostly interpret them in different ways [5, 8, 10, 11]. On the basis of analysis of the etymological origin of innovation, there have been defined three approaches to its interpretation: 1) object approach – innova-

tion is seen as a certain result in the form of new technology, new product, method, etc.; 2) process approach – innovation is seen as a process of introduction of certain changes; 3) transformation approach – changes in the activity of the enterprise.

The analysis of the interrelation of such categories as *novation*, *novelty*, *innovation*, *innovative activity*, *innovation process* gave the possibility to define that novelty is an embedded novation that in the process of market diffusion becomes innovation, and novation is a new method, goods, raw materials, technology, etc. The gradual transition from novation to innovation is an innovation process. In turn, the innovative activity is a broader category and covers, in addition to the innovation process, search for novations, their adaptation or development, procedure of introduction, etc. The approaches to defining the *innovative activity* were analysed [5, 8, 10, 15]. Thus, it was determined that the innovative activity depends on the economic entity. Based on the results of the research, it is offered to define the "innovative activity of science and technology park" as an arrangement of the activity of enterprises, research institutions and other participants of science and technology park aimed at ensuring the teach by innovative products of the result suitable for use by manufacturing enterprises in order to create sustainable competitive advantages through coordination of economic interests of all participants of science and technology park. Accordingly, the relation between the innovative activity of the enterprise, activity of science and technology parks, and implementation of the concept of the sustainable development at enterprises and science and technology parks is to achieve the same effects for economic entities.

To identify the ways of improving the efficiency of operation of science and technology parks, the elements of innovation infrastructure in Ukraine and in the world, as well as their correlation with science and technology parks and differences in functions of engineering and manufacturing structures were analysed. The following problems of application of global models of science and technology parks in Ukraine have been identified [10, p. 39; 13, p. 120]:

- ✦ a small number of innovative enterprises;
- ✦ financing of solutions;
- ✦ lack of smoothly running system of interconnections between research institutions, manufacturing enterprises, science and technology parks, and investors;
- ✦ weak interconnection between solutions developed at research institutions being a part of science and technology parks, and needs of manufacturing enterprises;
- ✦ lack of consistent action plan to build engineering and manufacturing structures, science and technology parks in particular;
- ✦ failure by the enterprises to realize the necessity to introduce innovations; lack of efficiently operating business incubators, etc.

Based on the results of the research of the concept of sustainable development and components of efficiency of the innovative activity of enterprises of science and tech-

nology park and science and technology park as an independent economic entity, the groups of social, financial and economic, and environmental indices were identified. The marketing problematics as to implementation of the concept of sustainable development is grounded, and the introduction of the group of marketing indices in the course of analysis of the correspondence of activity of the science and technology parks and enterprises to the concept of sustainable development was offered. The indices for assessment of innovation according to the concept of sustainable development divided into four groups (financial and economic, environmental, social, and marketing) were defined for each group of indices (Table 1).

Table 1

Indices for Innovation Assessment

Group of Indices	Index
Financial and economic	Corporate profit
	Operating profitability
	Capitalization through tangible and intangible assets
Ecological	Energy intensity of production
	Resource intensity of production
	Level of equipment depreciation
	Level of toxic industrial waste
Social	Additional working places
	Salary level
	Social package
	Safety of working places
	Education and qualification of personnel
Marketing	Competitive capacity of enterprise
	Level of supply
	Development of new trading outlets
	Raising of awareness
	Level of consumer satisfaction

Source: made by author based on reference list [10, p. 31; 6, p. 23; 14]

These indicators serve the basis for decision-taking on compliance of innovations with the concept of sustainable development, as well as the basis for their assessment as to compliance with prospects of implementation at the manufacturing enterprises.

On the basis of the analysis of activity of the science and technology parks and innovative activity of the enterprises the tendency to intensification of the innovative activity in order to create competitive advantages in the market is outlined. However, the tasks faced by the enterprises are not solved in full due to lack of infrastructure for introduction of innovations. In addition, the organizational structure of science and technology parks existing in Ukraine prevents from using a significant amount of the benefits from joint development due to imperfections in the organizational structure. Thus, it is determined that the activity of the enterprises of science and technology park should be based on functional and structural approach to creating the science

and technology park, as well as market basis of attraction of enterprises, and should include assessment of prospects of introduction of the innovations. This enables a more efficient use of internal resources of the enterprise, reduction of the innovation cycle, release of additional resources for innovation activity of enterprises in order to create sustainable competitive advantages.

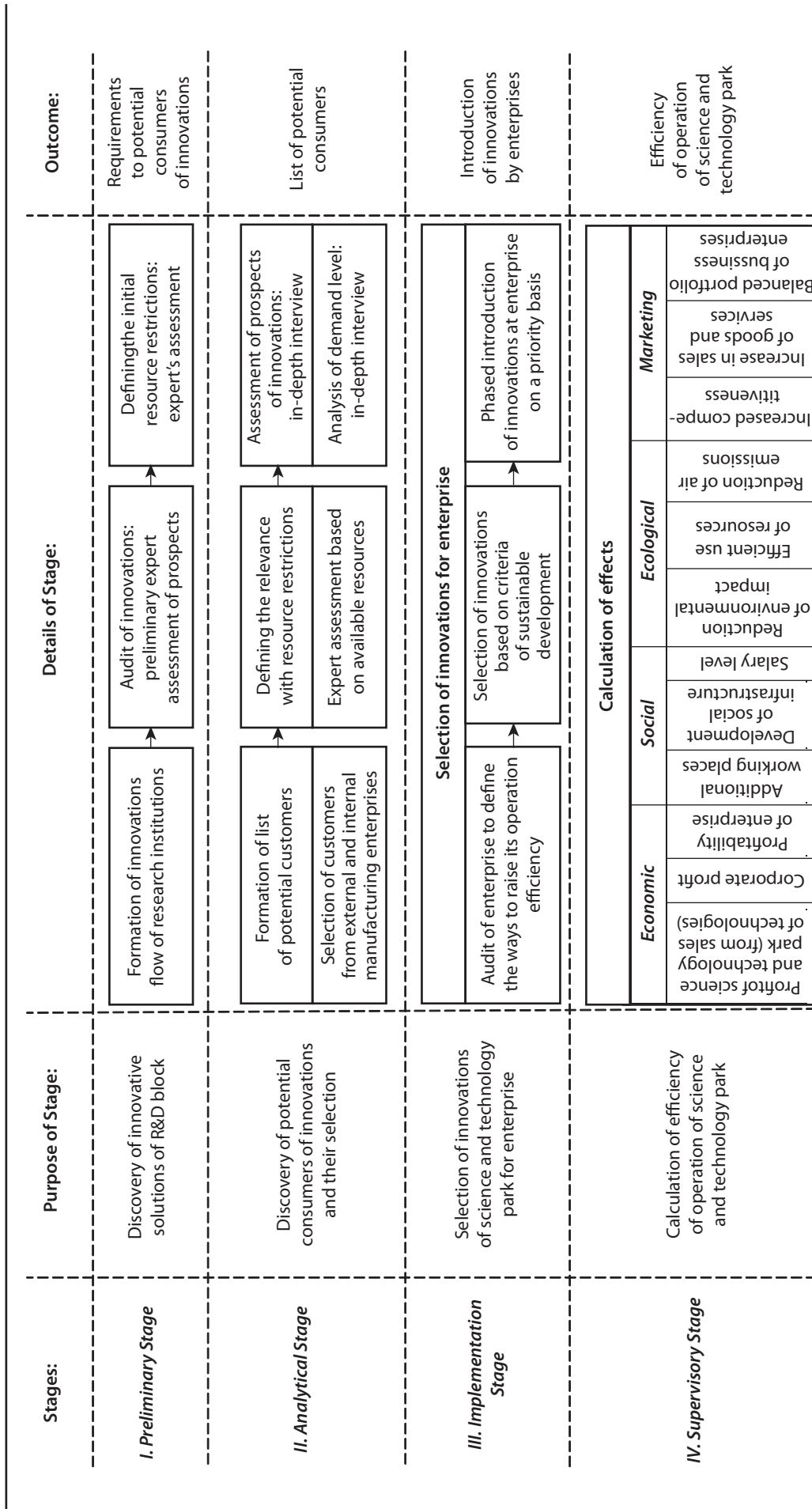
One of the most important components of the organizational structure of the developed model of science and technology park is the formation of information flows in order to spread information about solutions of science and technology park and effects from their introduction. The proposed structure of science and technology park allows to solve the following problems of operation of science and technology parks in Ukraine: fostering formation of small and medium-sized innovation enterprises; intensification of the innovation activity of the enterprises with no significant resources attracted, as well as the possibility of formation of additional competitive advantages; increase in opportunities of financing of innovative solutions on account of concentration of the resources of enterprises and research institutions; adjustment of the network of interactions among research institutions, manufacturing enterprises, and science and technology parks; development of innovative technologies for target consumer.

To implement the developed model, the following procedure of operation of enterprises of science and technology parks is offered (Pic. 1).

This procedure involves several stages. At the initial, *preliminary*, stage, the identification and analysis of innovative solutions available at research institutions, which forms the requirements to their potential customers, are conducted. At the second, *analytical*, stage, the potential consumers of innovative solutions and compliance with consumer needs are analysed. At the third, *implementation*, stage, the innovations that can be introduced at the enterprise in accordance with the sustainable development concept that is the basis for formation of sustainable competitive advantages of the enterprise are selected. At the final, *supervisory stage*, the efficiency of operation of science and technology park and enterprises according to four groups of indices (financial and economic, social, environmental, and marketing ones) is assessed.

In the course of innovative development of enterprises of science and technology parks and with the purpose to enhance their innovative activity, it is advisable to act in two directions as follows: 1) to identify the ways to raise the efficiency of enterprise based on groups of indices of sustainable development within the basic scope of corporate activity; 2) to evaluate the portfolio of business lines of enterprises based on groups of indices of sustainable development (Pic. 2).

The first block of tasks is offered to be discharged through the following stages: 1) preliminary, 2) analytical, and 3) implementation ones. At the preliminary stage, the activity of the enterprise is analysed; and the potential areas of introduction of innovation and collection of information to assess innovation are identified. For this purpose, the initial limitations for innovations are outlined. They include

Pic. 1. Stages of Operation of Enterprises of Science and Technology Parks

Source: developed by author [1 – 4; 7; 12; 13; p. 206].

own financial resources; attracted financial resources; legislative restrictions; raw materials; intellectual resources; engineering and manufacturing resources; and strategic goals of the enterprise. With respect to raw materials, intellectual, and engineering and manufacturing restrictions, the correlation with financial resources of the enterprise is inherent. Thus, in case of additional funding, the initial restriction will be available financial resources of the enterprise.

To define the "bottleneck" of the enterprise, it is offered to make an analysis based on the model of the existing organizational structure with all kinds of flows, namely, trade, information, finances, raw materials, etc. Based on such analysis, the potential areas where innovations are to be introduced, as well as the innovations which may be introduced, are outlined. The analysis is conducted for the following types of innovations: trade, technological, raw materials, market, and organizational ones. In the course of analysis, the list of resources required for their introduction at the enterprise is made. After that, the innovations are filtered based on resource and legislative restrictions, and the final list of innovations is made. At the analytical stage, the innovations are assessed on the basis of indices of sustainable development, and the innovations potentially to be introduced by manufacturing enterprises are outlined. The method of analytic hierarchy process for assessment of innovations based on indices of sustainable development (which include four groups of indices, namely, financial and economic, environmental, social, and marketing ones, each having its weight value) is offered to be applied. Weight values are defined by internal and external experts to ensure unbiased treatment by the managers of the enterprise. To

calculate an integral value for every innovation the following formula is used:

$$R_n = \sum_{i=1, j=1}^{m, l} w_i \cdot q_j \cdot C_{ij},$$

where R_n – integral scoring of the n -th innovation based on indices of sustainable development;

N – index number of innovation;

W_i – weight value of the first-level index of the hierarchy;

q_j – weight value of the second-level index of the hierarchy;

C_{ij} – innovation scoring under the ij -th index.

Based on the assessment, each innovation is scored, and the most perspective innovations to be introduced at the enterprise are defined. The obtained data serve the basis for multifactor model of introduction of innovations. To reach a compromise between limited resources of the enterprise and identified innovations which require the resources for introduction, the innovations are ranked, and the relevant financial resources for each innovation necessary for its introduction are determined. As a result of applying the procedure of innovative development, the fullest range of innovations that may be introduced at the enterprise is defined.

CONCLUSIONS

On the basis of study of features of the innovative activity of national enterprises, the conceptual framework for operation of the enterprises of science and technology park is formed. It is based on functional and structural approach to the creation of science and technology park, as well as

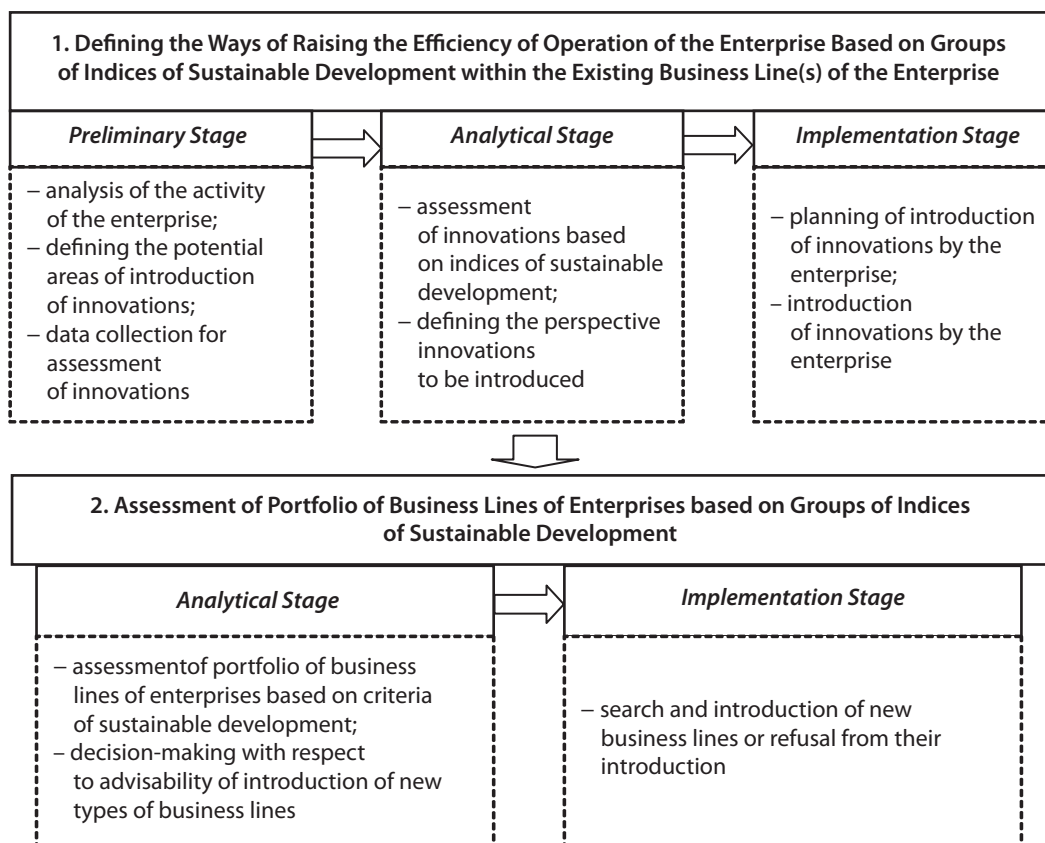

Fig. 2. Stages of Innovative Development of Enterprises within Science and Technology Park [4]

market mechanism for attraction of enterprises which involves identifying of the internal reserves of the enterprise, and includes assessment of prospects of introduction of innovations based on sustainable development. The introduction of the developed procedure of operation of enterprises of science and technology park comprises four stages: 1) analysis of innovative solutions of science and technology park, 2) identification of potential consumers of innovations, 3) selection of innovations of science and technology park for the enterprise based on criteria of sustainable development, and 4) assessment of the efficiency of operation of science and technology park.

Fostering the innovative activity of enterprises is envisaged on the basis of the gradual innovative development of enterprises within the science and technology park. At the first stage, the innovations which may be introduced at the enterprise within the existing types of activity are offered to be assessed. At the second stage, the business as a whole based on indices of sustainable development is offered to be assessed. This gives the possibility to diversify the activity of the enterprise in case the main type of its activity is not in line with the indices of sustainable development, as well as to ensure sustainable competitive advantages for all types of activity, and to foster the innovative activity of enterprises without significant additional resources. ■

LITERATURE

1. Балабанова Л. В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства : монографія / Л. В. Балабанова, Р. В. Мажинський. – Д. : ДонДУЕТ, 2005. – 153 с.
2. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 655 с.
3. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Гнитецкий Е. В. Концептуальная модель инновационного развития предприятий в рамках технопарка согласно критериям устойчивого развития / Е. В. Гнитецкий // Международные научные исследования. – 2013. – № 1-2 (14-15). – С. 90 – 94.
5. Дергачова В. В. Науково-методичне забезпечення діяльності промислових підприємств в умовах нестабільного середовища : монографія / В. В. Дергачова, Л. Є. Довгань, Н. О. Сімченко. – К. : НТУУ «КПІ», 2011. – 380 с.
6. Згуровський М. З. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей / М. З. Згуровський, Т. А. Маторина, Д. О. Прилуцький, Д. А. Аброськін // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 4. – С. 7 – 33.
7. Зозулев А. В. Промышленный маркетинг: рыночная стратегия : науч. пособ. / А. В. Зозулев. – К. : Центр учебной литературы, 2010. – 576 с.
8. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 615 с.
9. Портер М. Конкуренція / М. Портер / Пер. з англ. – М. : Диалектика-Вильямс, 2005. – 496 с.
10. Сімченко Н. О. Соціально орієнтовані системи управління підприємствами : монографія / Н. О. Сімченко. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2010. – 340 с.
11. Сімченко Н. О. Стратегічні аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств вугільної галузі / Н. О. Сімченко, Ю. В. Лазар // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 94 – 100.
12. Смеричевский С. Ф. Состояние и перспективы законодательного обеспечения инновационной деятельности в Украине: экономико-правовой аспект : монография / С. Ф. Смеричевский, Д. Е. Высоцкий. – Донецк : «ВЛК», 2004. – 124 с.
13. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку : навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2002. – 254 с.
14. Шарп У. Ф. Инвестиции / У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. Бейли / Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 1024 с.
15. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер : [пер. с нем.]. – М. : Эксмо, 2007. – 862 с.

REFERENCES

- Balabanova, L. V., and Mazhynskiy, R. V. *Upravlinnia marketingovym potentsialom pidpriemstva* [Managing the marketing potential of the company]. Donetsk: DonDUET, 2005.
- Blank, I. A. *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2004.
- Derhachova, V. V., Dovhan, L. Ye., and Simchenko, N. O. *Naukovo-metodychne zabezpechennia diialnosti promyslovykh pidpriemstv v umovakh nestabilnoho seredovyscha* [Scientific and methodological support of industrial activities in an uncertain environment]. Kyiv: NTUU «KPI», 2011.
- Gnitetskiy, E. V. "Kontseptualnaia model innovatsionnogo razvitiia predpriatii v ramkakh tekhnoparka soglasno kriteriiam ustoychivogo razvitiia" [Conceptual model of innovative development of enterprises within Technopark according to the criteria of sustainable development]. *Mezhdunarodnye nauchnye issledovaniia*, no. 1-2(14-15) (2013): 90-94.
- Marketingh innovatsii i innovatsii v marketingh* [Marketing of innovations and innovations in marketing]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.
- Porter, M. *Konkurentsiiia* [Competition]. Moscow: Dialektika-Viliams, 2005.
- Simchenko, N. O. *Sotsialno oriientovani systemy upravlinnia pidpriemstvamy* [Socially oriented enterprise management system]. Kyiv: DKS tsentr, 2010.
- Simchenko, N. O., and Lazar, Yu. V. "Stratehichni aspekty rozvytku innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv vuhilnoi haluzi" [Strategic aspects of the innovation potential of the coal industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2012): 94-100.
- Smerichevskiy, S. F., and Vysotskiy, D. E. *Sostoianie i perspektivy zakonodatelnogo obespechenia innovatsionnoy deiatelnosti v Ukraine: ekonomiko-pravovoy aspekt* [Status and prospects of legislative support of innovation activity in Ukraine: economic and legal aspects]. Donetsk: VLK, 2004.
- Stechenko, D. M. *Innovatsiini formy rehionalnoho rozvytku* [Innovative forms of regional development]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2002.
- Sharp, U. F., Aleksander, G. Dzh., and Beyli, Dzh. *Investitsii* [Investment]. Moscow: INFRA-M, 1997.
- Shumpeter, Y. A. *Teoriia ekonomicheskogo razvitiia. Kapitalizm, sotsializm i demokratiia* [Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: Eksmo, 2007.
- Vitlinskiy, V. V., and Velykoivanenko, H. I. *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpriiemnytstvi* [Ryzykolohiya in economics and business]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Zozulev, A. V. *Promyshlenny marketing: rynochnaia strategiiia* [Industrial marketing: marketing strategy]. Kyiv: Tsentr uchebnoy literatury, 2010.
- Zhurovskiy, M. Z. et al. "Hlobalne modeliuвання protseviv staloho rozvytku v konteksti yakosti ta bezpeky zhyttia liudei" [Global modeling of sustainable development in the context of safety and quality of life]. *Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnolohii*, no. 4 (2008): 7-33.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ІНДИКАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

© 2014 ВОЛОЩУК Л. О.

УДК 658.005

Волощук Л. О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління

У статті обґрунтовано, що проблемою формування аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком промислового підприємства є невизначеність його сутності та складу як об'єкта управління та аналізу; систематизовано дефініції поняття «інноваційний розвиток підприємства» за ознаками його інноваційності; уточнено визначення інноваційного розвитку промислового підприємства як об'єкта управління та аналізу з позиції результату та з позиції процесу; обґрунтовано доцільність формування аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства на засадах його декомпозиції; визначено ключові складові інноваційного розвитку підприємства, які можуть виступати самостійними об'єктами управління та аналізу.

Ключові слова: інноваційний розвиток, промислове підприємство, управління, аналіз, аналітичне забезпечення, декомпозиція, складові інноваційного розвитку.

Табл.: 1. Бібл.: 14.

Волощук Лідія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний політехнічний університет (пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна)

E-mail: l.a.voloshchuk@gmail.com

УДК 658.005

UDC 658.005

Волощук Л. А. Инновационное развитие промышленного предприятия: сущность и проблемы аналитического обеспечения в условиях индикативного управления

В статье обосновано, что проблемой формирования аналитического обеспечения управления инновационным развитием промышленного предприятия является неопределённость его сущности и состава как объекта управления и анализа; систематизированы дефиниции понятия «инновационное развитие предприятия» по признакам его инновационности; уточнено определение инновационного развития промышленного предприятия как объекта управления и анализа с позиции результата и с позиции процесса; обоснована целесообразность формирования аналитического обеспечения управления инновационным развитием предприятия на основе его декомпозиции; определены ключевые составляющие инновационного развития предприятия, которые могут выступать самостоятельными объектами управления и анализа.

Ключевые слова: инновационное развитие, промышленное предприятие, управление, анализ, аналитическое обеспечение, декомпозиция, составляющие инновационного развития.

Табл.: 1. Библ.: 14.

Волощук Лидия Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, анализа и аудита, Одесский национальный политехнический университет (пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина)

E-mail: l.a.voloshchuk@gmail.com

Voloshchuk L. A. Innovative Development of Industrial Enterprise: Substance and Problems of Analytical Support under Conditions of Indicative Management

In the article it is proved, that the problem of formation of analytical support of management of innovative development of industrial enterprise lies in uncertainty of its substance and contents as an object for management and analysis; definitions of the concept «innovative development of enterprise» are systematized by indices of its innovativeness; definition of innovation development of industrial enterprise as a management and analysis object from the view of result and the view of process is updated; expediency of formation of the analytical support of innovative development of enterprise on the basis of its decomposition is grounded; the key components of innovation development of enterprise, which may be presented as separate objects of management and analysis, are identified.

Key words: innovative development, industrial enterprise, management, analysis, analytical support, decomposition, components of innovation development.

Табл.: 1. Bibl.: 14.

Voloshchuk Lidiia A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Odessa National Polytechnic University (pr. Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine)

E-mail: l.a.voloshchuk@gmail.com

Аналіз є першочерговою функцією управління будь-якими процесами та явищами та основою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, а ефективність управління потребує якісного аналітичного забезпечення. В умовах, коли інноваційний розвиток підприємств є ключовою ланкою їх стратегічного вибору, забезпечуючи їм зміцнення конкурентних позицій, він має виступати ключовим об'єктом аналізу як з боку системи управління, так й з боку зовнішніх контрагентів підприємства.

Дослідженню проблем управління інноваційною діяльністю та інноваційним розвитком підприємств присвячено праці відомих вітчизняних авторів В. М. Гриньової, В. І. Захарченка, С. М. Ілляшенка, С. В. Князя, Д. Ю. Крамського, О. Є. Кузьміна, Г. Т. П'ятницької, М. Є. Рогози, Д. М. Черваньова, А. І. Федулової, С. К. Харічкова. Про-

те, в них приділяється недостатньо уваги розгляду інноваційного розвитку як об'єкта аналізу та питанням аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємств.

Дослідженню методології інформаційно-аналітичного та обліково-аналітичного забезпечення управління присвячують свої роботи такі вітчизняні автори, як Т. М. Безродна, М. Д. Білик, М. І. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, М. П. Войнаренко, О. Д. Гудзинський, В. І. Довбенко, Т. Г. Камінська, Г. Г. Кірейцев, Є. В. Мних, О. В. Пархоменко, А. А. Пилипенко. Проте, в їх працях розглядаються лише окремі елементи або чинники інноваційного розвитку, зокрема, інноваційні витрати, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал тощо. Отже, проблематика аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємств, як комплексним явищем, є майже не розглянутою.

Водночас, в умовах індикативного управління, розв'язання проблеми формування аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства потребує, перш за все, з'ясування його сутності та складу як об'єкта управління та аналізу, з метою подальшої розробки системи індикаторів розвитку та відповідних аналітичних інструментів.

Метою статті є дослідження сутності інноваційного розвитку промислового підприємства як об'єкта управління та аналізу, обґрунтування рекомендацій щодо його декомпозиції та визначення його складових з метою формування аналітичного забезпечення управління.

Незважаючи на численні праці з питань інноваційного розвитку, його сутність досі є предметом наукових дискусій, а її невизначеність на практиці обумовлює складнощі формування ефективної системи управління та її аналітичного забезпечення.

Відмінною рисою інноваційного розвитку підприємства від розвитку взагалі є саме його інноваційність, яка, на думку В. Найдюк [1], характеризує результат винахідництва, пов'язана із процесом якісних змін і спрямована на створення нових можливостей. Розвиток підприємства (у контексті, якнайменш, зростання фінансових показників діяльності як індикаторів розвитку) може відбуватися не лише за умови впровадження ним інноваційної діяльності, та, навпаки, інноваційна діяльність не завжди приводить до розвитку (враховуючи ризики, що їй властиві). Отже, *управління*

інноваційним розвитком підприємства має фокусуватись в двох напрямках: управління власне розвитком та управління його інноваційністю.

Можна зазначити декілька ключових підходів фахівців до трактування сутності інноваційного розвитку: 1) *макроекономічний* – з позицій якого інноваційний розвиток здебільшого ототожнюється з науково-технічним прогресом, і *мікроекономічний* – де інноваційний розвиток постає як сукупність нових методів, засобів і шляхів реалізації інноваційних можливостей підприємства; 2) *результатний* – орієнтований на науковий результат, при якому інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності, і *процесний* – в якому інноваційний розвиток пов'язується з процесами створення, впровадження, поширення нововведень та спирається на такі поняття, як інноваційна діяльність та інноваційний процес.

Дослідження деяких з численних існуючих дефініцій інноваційного розвитку підприємства та ознак інноваційності розвитку, що в них згадуються (табл. 1), дозволило визначити такі ключові погляди науковців на його сутність: 1) інноваційний розвиток пов'язують із розгортанням інноваційного процесу; 2) інноваційний розвиток ототожнюють з інноваційною діяльністю, або визначають як результат інноваційної діяльності; 3) джерелом інноваційного розвитку вважають інновації; 4) інноваційний розвиток має тісний взаємозв'язок з інноваційним потенціалом підприємства; 5) інноваційний розвиток підприємства полягає у здійсненні якісних змін.

Таблиця 1

Деякі визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства», згадувані у наукових працях

Автор, зміст визначення	Ознака інноваційності розвитку
1	2
С. Ілляшенко [2]: Інноваційний розвиток підприємства – це визначений безперервний рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку	Інновації, інноваційний процес
А. Кібіткін, М. Чечуріна [3]: Інноваційний розвиток підприємства – це розгортання інноваційного процесу впровадження нововведень	Інноваційний процес
Х. Гумба [4]: Інноваційний розвиток підприємства – це не тільки основний інноваційний процес, але і розвиток системи факторів та умов, необхідних для його здійснення, тобто інноваційного потенціалу	Інноваційний процес, інноваційний потенціал
І. Федулова [5]: Інноваційний розвиток підприємства – це такий розвиток, де джерелом розвитку є інновації	Інновації
Н. Заглуміна [6]: Інноваційний розвиток підприємства – це сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності організації на основі інновацій	Інновації
М. Касс [7]: Інноваційний розвиток підприємства – закономірно та послідовно здійснюваний процес конкретних заходів щодо проведення наукових досліджень і розробок, створення новинок та освоєння їх у виробництві з метою отримання нової або покращеної продукції, нової або удосконаленої технології виробництва	Інноваційний процес
О. Адаменко [8]: Інноваційний розвиток підприємства – це розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства	Інноваційна діяльність
О. Мороз [9]: Інноваційний розвиток підприємства – це процес пошуку та створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів і можливостей підприємства, що веде до якісних змін	Інноваційний процес

1	2
М. Рогоза [10]: Інноваційний розвиток – це здатність підприємства динамічно розвиватися на власній основі за рахунок систематичного формування комплексу дій, спрямованих на розробку, впровадження, подальшу модифікацію нововведень	Інноваційний потенціал, інноваційний процес
Д. Крамської, В. Кучинський [11]: Інноваційний розвиток підприємства – це процес необоротної закономірної зміни підприємства і бізнес-процесів у ньому, викликаний розробкою і впровадженням інновацій	Інновації, інноваційна діяльність
В. Найдюк [1]: Інноваційний розвиток підприємства – це процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від інноваційного потенціалу цього підприємства та джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності підприємства на ринку шляхом реалізації уміння знаходити нові рішення, ідеї та у результаті винаходів	Інновації, інноваційний потенціал
К. Поляковська [12]: Інноваційний розвиток підприємства – такий тип розвитку, який можливо реалізувати лише за наявності належного рівня інноваційного потенціалу, що орієнтований на безперервний пошук найбільш ефективних способів використання цього потенціалу з урахуванням прийнятних для підприємства напрямів інноваційної діяльності	Інноваційний потенціал, інноваційна діяльність

Отже, основними ознаками інноваційності розвитку визначають інновації та інноваційний потенціал, інноваційні процеси та інноваційну діяльність підприємства, які також мають виступати об'єктами аналізу в процесі управління інноваційним розвитком на підприємстві.

Аналіз дефініцій цих понять [13] дозволив зробити висновок, що вони мають багато спільного з поняттям інноваційного розвитку. Так, інновації лежать в основі як інноваційної діяльності, так й інноваційного розвитку; як інноваційна діяльність, так і інноваційний процес та процес інноваційного розвитку мають характер процесу – як комплексу дій, проте мета цих дій у випадку інноваційного процесу вужча, ніж у випадку процесу інноваційного розвитку: інноваційний процес переважно спрямований на створення інновацій, а процес інноваційного розвитку – на їх впровадження з метою забезпечення розвитку підприємства. Водночас, в основі всіх означених явищ (інноваційного розвитку, інноваційного процесу, інноваційної діяльності) лежить так званий інноваційний потенціал підприємства, що є комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності та розуміється, переважно, як сукупність інноваційних ресурсів підприємства та здатність до їх застосування в інноваційній діяльності. Тому в багатьох з існуючих підходів до формування методик оцінювання інноваційного розвитку, що пропонуються вітчизняними науковцями, інноваційний потенціал згадується як невід'ємна складова такої оцінки [14].

Узагальнивши існуючі визначення та підходи, можна зробити висновок, що: 1) *інноваційний процес* спрямований, перш за все, на створення інновацій, їх втілення та розповсюдження в практичній діяльності; 2) *інноваційна діяльність* охоплює діяльність з управління (організації, планування, мотивації, аналізу, контролю, регулювання) реалізації інноваційних процесів на підприємстві; 3) *інноваційний розвиток* – це розвиток (як результат) на засадах ефективного здійснення інноваційної діяльності (для інноваційних підприємств) і розвиток (як процес) на засадах ефективного використання інноваційного потенціалу (для будь-яких підприємств).

Погоджуючись з думкою деяких авторів у тому, що інноваційний розвиток спрямований на досягнення якісних змін стану підприємства, можна запропонувати таке уточнення визначення інноваційного розвитку як об'єкта управління та аналізу з позиції процесу та з позиції результату: 1) *інноваційний розвиток підприємства – це процес розвитку за рахунок формування та використання інноваційного потенціалу, спрямований на якісні зміни стану підприємства*; 2) *інноваційний розвиток підприємства – це позитивні якісні зміни стану підприємства* (що знаходять відображення в підвищенні показників ефективності діяльності, конкурентоспроможності, зростанні ринкової вартості, тощо) *в результаті здійснення інноваційної діяльності, формування та ефективного використання інноваційного потенціалу*.

Втім, інноваційний розвиток підприємства виявляється дуже комплексним і, звідси, складним об'єктом управління та аналізу. Відповідно, формування аналітичного забезпечення системи управління ним на підприємстві потребує вирішення таких завдань: 1) *декомпозиції інноваційного розвитку* як сукупності складових; 2) *визначення складових інноваційного розвитку* підприємства, кожна з яких має виступати окремим об'єктом управління, і, відповідно окремим об'єктом аналізу, обліку та контролю; 3) *побудови системи індикаторів розвитку* в розрізі кожної з визначених складових.

Сьогодні сформувалися різні точки зору щодо складових інноваційного розвитку підприємства. Так, М. Рогоза та К. Вергал [10], спираючись на мікроекономічний підхід до визначення поняття «інноваційний розвиток», вважають його складовими інноваційний потенціал підприємства та інноваційні процеси, що на ньому відбуваються. Аналогічний підхід пропонує і О. Мороз [9], уточнюючи, що інноваційний потенціал доцільно розглядати як сукупність інноваційної сприйнятливості та ступеня інноваційності підприємства. Д. Крамської [11] виділяє п'ять основних складових інноваційного розвитку промислових підприємств: загальну, виробничо-технологічну, трудову, маркетингову і товарну. У запропонованому А. Касс [7] алгоритмі ін-

новаційного розвитку підприємства його складовими є процеси: концентрації ресурсів, генерування інноваційних ідей, створення нового товару, виведення товару на ринок, отримання доходу від інноваційної діяльності, розподілу доходу від інноваційної діяльності. І. Федулова [5] виділила чотири фази процесу інноваційного розвитку промислового підприємства, відповідно до яких його основними складовими є: ідея створення нового підприємства (перша фаза); ідеї, що забезпечують процес диверсифікації (друга фаза); властивість підприємства здійснювати випуск продукції за будь-якою з існуючих технологій, тобто так звана «байдужість до технології» (третя фаза); система, яка має властивість підтримувати розвиток інновацій, використовуючи закони ринку й захищаючи інноваційне підприємництво від нього (четверта фаза). О. Адаменко [8] пов'язує інноваційний тип розвитку з такими складовими, як: інноваційний процес (від генерування ідеї до дифузії інновацій) та інноваційна діяльність організації, у межах якої здійснюється постановка цілей впровадження інновацій, налагодження інноваційного процесу, координація та контроль ходу інноваційного процесу.

Аналіз наведених точок зору дозволяє виокремити такі *ключові підходи* до визначення складових інноваційного розвитку підприємства: 1) як сукупності його взаємопов'язаних елементів (чинників), основними серед яких є інноваційна діяльність, інноваційний процес, інноваційний потенціал; 2) як сукупності функціональних сфер впливу на процес інноваційного розвитку та прояву його результатів; 3) як сукупності фаз (етапів) процесу інноваційного розвитку. Різниця існуючих поглядів фахівців на визначення ключових складових інноваційного розвитку підприємства ускладнює вирішення завдання декомпозиції інноваційного розвитку з метою подальшого виділення та класифікації об'єктів управління та аналізу нижчого рівня.

Узагальнюючи проведені дослідження, доцільно виділити такі *основні складові* інноваційного розвитку підприємства, що можуть бути самостійними об'єктами управління та аналізу:

1) *інноваційна діяльність підприємства* (що охоплює в собі інновації та інноваційні процеси, інноваційні проекти, результати інноваційних проектів та інноваційної діяльності, що можуть бути керовані та підлягають обліку та аналізу); результати інноваційної діяльності можуть проявлятися в показниках інноваційної активності, інноваційних витрат, ефективності інноваційних проектів, тощо;

2) *інноваційний потенціал підприємства* (що являє собою ресурсну складову інноваційного розвитку, охоплює матеріальний та інтелектуальний потенціали інноваційного розвитку, а також здатність системи управління ефективно використовувати ці потенціали для досягнення цілей розвитку); процес формування та використання інноваційного потенціалу є окремим об'єктом управління, у межах якого здійснюється його оцінка та аналіз;

3) *якісні зміни стану підприємства*, що виступають як передумовою інноваційного розвитку (наприклад, покращення фінансового стану, реорганізація системи

управління та ринкових зв'язків та ін. для забезпечення формування інноваційного потенціалу та здійснення ефективної інноваційної діяльності), так і метою та результатом інноваційного розвитку (наприклад, розвиток підприємства на засадах здійснення інноваційної діяльності, впровадження інновацій має віддзеркалюватись у підвищенні ефективності його діяльності, укріпленні ринкових позицій, тощо).

Усі перелічені складові тісно пов'язані між собою в процесі інноваційного розвитку, але можуть виступати окремими об'єктами цільового управління в розрізі його функцій, зокрема, аналізу – оскільки мають різне призначення та наповнення.

Наведені рекомендації щодо формування аналітичного забезпечення управління інноваційним розвитком підприємства на засадах його декомпозиції можуть служити підґрунтям для подальшої розробки системи індикаторів розвитку та його інноваційності, а також відповідних аналітичних інструментів – у розрізі визначених ключових складових інноваційного розвитку підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Найдюк В. С.** Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств / В. С. Найдюк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 251 – 263.
- Проблеми управління інноваційним розвитком підприємства у транзитивній економіці : монографія / За заг. ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 582 с.
- Кибиткин А. И.** Концептуальный подход к оценке инновационного развития предприятия / А. И. Кибиткин, М. Н. Чечурина // Вестник МГТУ. – 2011. – Том 14, № 2. – С. 427 – 434.
- Гумба Х. М.** Теоретические основы инновационного развития предприятий строительной отрасли : монография / Х. М. Гумба ; МОН РФ, ФГБОУ ВПО «Моск. гос. строит. ун-т». – М. : МГСУ, 2012. – 200 с.
- Федулова І. В.** Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства / І. В. Федулова // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 36. – С. 114 – 118.
- Заглумина Н. А.** Формирование инструментария оценки уровня инновационного развития предприятия : автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Н. А. Заглумина. – Н. Новгород, 2011. – 26 с.
- Касс М. Е.** Формирование стратегии инновационного развития предприятия на основе управления нематериальными активами : монография / М. Е. Касс. – Н. Новгород : ННГАСУ, 2011. – 159 с.
- Адаменко О. А.** Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств / О. А. Адаменко // Наукові праці Національного ун-ту харчових технологій. – 2010. – № 35. – С. 5 – 10.
- Мороз О. С.** Формування системи показників для оцінювання інноваційного розвитку підприємства / О. С. Мороз // Економіка Крима. – 2012. – № 3(40). – С. 263 – 266.
- Рогоза М. Є.** Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія / М. Є. Рогоза, К. Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
- Крамської Д. Ю.** Аналіз та удосконалення економічного змісту понять інновації і інноваційний розвиток / Д. Ю. Крамської, В. А. Кучинський // Вісник НТУ «ХП». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х. : НТУ «ХП», 2013. – № 22(995). – С. 22 – 33.

12. Поляковська К. В. Інноваційний розвиток підприємств: сутність та особливості у сфері торгівлі // Економіка розвитку (Economics of Development). – 2014. – № 3 (71). – С. 93 – 99.

13. Волощук Л. О. Аналітичні інструменти управління інноваційним розвитком промислового підприємства : монографія / Л. О. Волощук, В. В. Кірсанова, С. В. Філіппова. – Одеса : ОНПУ, Центр аналітичних досліджень та експертиз, 2014. – 180 с.

14. Коюда В. О. Організаційно-методичні аспекти управління інноваційним розвитком підприємства / В. О. Коюда, А. М. Осикова // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 50 – 58.

REFERENCES

Adamenko, O. A. "Kontseptualni zasady innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv" [Conceptual Foundations of innovative enterprises]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnologii*, no. 35 (2010): 5-10.

Fedulova, I. V. "Synerhetychna evoliutsiina model innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [Synergetic evolutionary model of innovative development company]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnologii*, no. 36 (2010): 114-118.

Gumba, Kh. M. *Teoreticheskie osnovy innovatsionnogo razvitiia predpriiaty stroitelnoy otrasli* [Theoretical Foundations of innovative development of the construction industry]. Moscow: MGSU, 2012.

Kibitkin, A. I., and Chechurina, M. N. "Kontseptualnyy podkhod k otsenke innovatsionnogo razvitiia predpriiatia" [The conceptual approach to the assessment of the innovative development of the enterprise]. *Vestnik MGTU*, vol. 14, no. 2 (2011): 427-434.

Kass, M. E. *Formirovanie strategii innovatsionnogo razvitiia predpriiatia na osnove upravleniia nematerialnymi aktivami* [Formation of strategy of innovative development of the enterprise on the basis of management of intangible assets]. Nizhniy Novgorod: NNGASU, 2011.

Kramskoi, D. Yu., and Kuchynskiy, V. A. "Analiz ta udoskonaleniia ekonomichnogo zmistu poniat innovatsii i innovatsiinyy rozvy-

tok" [Analysis and improvement of the economic content of the concepts of innovation and innovative development]. *Visnyk NTU «KhPI». Seriya "Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva"*, no. 22 (995) (2013): 22-33.

Koiuda, V. O., and Osykova, A. M. "Orhanizatsiino-metodychni aspekty upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstva" [Organizational and methodological aspects of innovative development company]. *Biznes Inform*, no. 4 (2014): 50-58.

Moroz, O. S. "Formuvannia systemy pokaznykiv dlia otsiniuvannia innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva" [Formation of indicators to assess innovative development company]. *Ekonomyka Kryma*, no. 3 (40) (2012): 263-266.

Naidiuk, V. S. "Sutnist ta peredumovy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv" [The essence and preconditions of innovative enterprises]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3 (2013): 251-263.

Poliaskovska, K. V. "Innovatsiinyy rozvytok pidpriemstv: sutnist ta osoblyvosti u sferi torhivli" [Innovative development companies: the nature and characteristics of the trade]. *Ekonomika rozvytku (Economics of Development)*, no. 3 (71) (2014): 93-99.

Problemy upravlinnia innovatsiinym rozvytkom pidpriemstva u tranzytyvni ekonomitsi [Problems of innovative development company in transitive economy]. Sumy: Universytetska knyha, 2005.

Rohoza, M. IE., and Verhal, K. Yu. *Stratehichniy innovatsiinyy rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovation enterprise development: models and mechanisms]. Poltava: RVV PUET, 2011.

Voloshchuk, L. O., Kirsanova, V. V., and Filyppova, S. V. *Analitychni instrumenty upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovoho pidpriemstva* [Analytical tools of innovative development of industrial enterprises]. Odesa: ONPU; Tsentralnyykh doslidzhen ta ekspertyz, 2014.

Zaglumina, N. A. "Formirovanie instrumentarii otsenki urovnia innovatsionnogo razvitiia predpriiatia" [Forming tools assess the level of innovation for the company]. *Avtoref. diss. ... kand. ekon. nauk: 08.00.05*, 2011.

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ВЕНЧУРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

© 2014 ПИЛИПЕНКО Б. Г.

УДК 661.65

Пилипенко Б. Г. Формування моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва в Україні

Метою статті є порівняльний аналіз міжнародно визнаних моделей державно-приватного партнерства і механізмів венчурного інвестування та визначення можливостей їх використання для становлення національної інноваційної моделі. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці багатьох вчених, роботи яких присвячені теоретичним і практичним основам інноваційного розвитку, було розглянуто новітні концепції «технологічних платформ», «спільних технологічних ініціатив», «інноваційного ліфту», які пов'язані з оцінками сучасних технологічних системних змін і спробами їх моделювання на макроекономічному та міждержавному рівнях. У результаті дослідження було виявлено нові підходи до розвитку державно-приватного партнерства в інноваційній та венчурній діяльності, проаналізовано розглянуті можливості використання спільних технологічних і бізнес-ініціатив, визначено практичні шляхи державної участі в капіталізації венчурних інститутів в Україні. Доведено, що сьогодні для багатьох українських інвесторів венчурні інвестиції не є пріоритетною альтернативою класичним формам інвестицій, а суттєвою перешкодою для неформальних венчурних інвесторів є як недоліки підприємницької культури українських компаній, так і незначна кількість інноваційних проектів, які могли б трансформуватися в перспективні суб'єкти венчурної діяльності. Подальший розвиток досліджень у сфері моделювання державної підтримки венчурного підприємництва в Україні приведе до чіткої структуризації показників ефективності її функціонування, особливо з урахуванням змін економічної кон'юнктури і зростаючого значення інституційних і неформальних венчурних інвесторів у фінансуванні компонентів інфраструктурної підтримки глобальної економічної трансформації регіону в інноваційно орієнтований.

Ключові слова: інноваційна діяльність, моделі венчурного фінансування, державно-приватне партнерство, венчурні фонди, венчурні інвестиційні проекти.

Бібл.: 22.

Пилипенко Борис Григорович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)
E-mail: prboris@mail.ru

УДК 661.65

Пилипенко Б. Г. Формирование модели государственной поддержки развития венчурного предпринимательства в Украине

Целью статьи является сравнительный анализ международно признанных моделей государственно-частного партнерства, механизмов венчурного финансирования и определение возможностей их использования для формирования национальной инновационной модели. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, работы которых посвящены теоретическим и практическим основам инновационного развития, были рассмотрены новейшие концепции «технологических платформ», «совместных технологических инициатив», «инновационного лифта», которые связаны с оценками современных технологических системных изменений и способами их моделирования на макроекономическом и межгосударственном уровнях. В результате исследования были определены новые подходы к развитию государственно-частного партнерства в инновационной и венчурной деятельности, проанализированы возможности использования совместных технологических и бизнес-инициатив, определены практические пути государственного участия в капитализации венчурных институтов в Украине. Доказано, что для многих украинских инвесторов венчурные инвестиции не являются приоритетной альтернативой классическим формам инвестиций, а существенным барьером для неформальных венчурных инвесторов являются как недостатки предпринимательской культуры украинских компаний, так и незначительное количество инновационных проектов, которые могли бы трансформироваться в перспективные субъекты венчурной деятельности. Дальнейшее развитие исследований в сфере моделирования государственной поддержки венчурного предпринимательства в Украине предоставит возможность более четкой структуризации показателей ее эффективности, особенно с учетом изменений экономической конъюнктуры и возрастающего значения институциональных и неформальных венчурных инвесторов в финансировании компонентов инфраструктурной поддержки глобальной экономической трансформации региона в инновационно ориентированный.

Ключевые слова: инновационная деятельность, модели венчурного финансирования, государственно-частное партнерство, венчурные инвестиционные проекты.

Библ.: 22.

Пилипенко Борис Григорьевич – аспірант, Університет банківського дела Національного банку України (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)
E-mail: prboris@mail.ru

UDC 661.65

Pylypenko B. G. Formation of Model of State Support of the Development of Venture Enterprise in Ukraine

The article is aimed at comparative analysis of the internationally recognized models of public-private partnership mechanisms for venture financing and identifying opportunities for formation of the national innovation model. Analyzing, systematizing and summarizing the scientific papers of many scientists whose work focuses on the theoretical and practical foundations of innovation development, the latest conceptions of «technological platforms», «joint technology initiatives», «innovative lift» were reviewed, which are associated with the assessments of modern technological systemic changes and ways of their simulation on macroeconomic and inter-State levels. The study identified new approaches to the development of public-private partnership in the innovation and venture capital activities, examined the use of collaborative technology and business initiatives, and defined practical ways of State involvement in capitalization of venture capital institutions in Ukraine. It is proved that, for many Ukrainian investors, venture capital investments are not the primary alternative to the classic forms of investment, that a significant barrier for informal venture capital investors is flawed business culture of Ukrainian companies as well as a small number of innovative projects that could be transformed into the promising future actors of venture activity. Further development of the research in the field of modeling of State support of venture enterprise in Ukraine would provide opportunities to better structuring the indicators of its efficiency, particularly in view of changes in the economic situation and the growing importance of institutional and informal venture capital investors in the financing of components of infrastructure support of global economic transforming of the region into the innovation-oriented one.

Key words: innovation activity, venture financing models, public-private partnerships, venture capital investment projects.

Bibl.: 22.

Pylypenko Borys G. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)
E-mail: prboris@mail.ru

Сьогодні в умовах глобального процесу трансферу технологій і комерціалізації результатів науково-технічних розробок створюється єдиний дослідницько-технологічний простір на основі «інноваційно-інтелектуальних» регіонів і центрів інноваційних зв'язків з обміну кращими інноваційними моделями. Механізм венчурного інвестування є одним із основних, базових елементів формування моделі інноваційного розвитку, який дозволяє на основі аналізу як економічних умов і національних відмінностей, так і фундаментальних подібностей інноваційних систем країн, визначити роль та напрямки державної політики підтримки технологічного сектора економіки. Крім того, на початковому етапі становлення цього механізму особливого значення набуває також інституційний чинник. Венчурний капітал – це капітал, що інвестується в акції високоризикових компаній (які не мають котирування на фондових біржах) на ранніх стадіях розвитку з метою одержання високого рівня інвестиційного доходу [1]. Інститут венчурного фінансування довів свою ефективність, а венчурний бізнес перетворився в потужну світову індустрію, ефективний інструмент фінансової підтримки та розвитку реального сектора економіки. Сьогодні існують різні підходи та моделі, які використовували у своїй історії різні країни, проте державні програми підтримки розвитку венчурного підприємництва розвинених країн (такі, як SBIC у США, Yozma – у Ізраїлі, SITRA – у Фінляндії та ін.) відіграють, як і раніше, роль вбудованого каталізатора самовідтворення венчурного процесу. В Україні сьогодні все ще відсутня чітка методологія формування національної венчурної моделі, а механізми державної підтримки венчурного підприємництва залишаються відносно слабо розробленими, особливо в частині реалізації комплексних стимулюючих програм, що сприяють розвитку венчурного бізнесу на різних стадіях розвитку, зменшенню інвестиційних ризиків, створенню бізнес-клімату, сприятливого для інноваційного розвитку, використанню «вікон можливостей» для технологічних проривів.

За останні роки серед авторів, роботи яких присвячені теоретичним і практичним основам інноваційного розвитку, необхідно виділити Кочеткова Г. Б. [2], Лебедеву Л. Ф. [3], Супяна В. Б. [4]. Дослідження досвіду застосування венчурного капіталу в промислово розвинених країнах і можливостей його використання в Україні присвячені роботи Т. В. Калінеску [5], П. В. Ковалишина [6] О. В. Красовської [7]. Однак аналіз публікацій виявив необхідність дослідження нових підходів і концепцій державної підтримки інноваційної діяльності під кутом зору побудови та практичного використання моделей державно-приватного партнерства у сфері довгострокового венчурного фінансування. Це концепція «національної інноваційної системи» (була сформульована Б.-А. Лундваллом ще у 1992 р. [8, с. 195]) та її подальша розробка як сукупності взаємопов'язаних організацій, фінансових, правових і соціальних інститутів, що здійснюють виробництво і комерціалізацію наукових знань і технологій у межах національних кордонів і забезпечують науково-технологічний розвиток на основі традицій, політичних і культурних особливостей [9, с. 311];

новітні концепції «технологічних платформ», «спільних технологічних ініціатив», «інноваційного ліфту», які пов'язані з оцінками сучасних технологічних системних змін і спробами їх моделювання на макроекономічному та міждержавному рівні. Проте їх апробація, особливо для потреб країн з ринками, що формуються (у тому числі й України), потребує більш ретельного дослідження.

У науковій літературі прийнято розділяти ринок венчурного капіталу на формально інституційний (приватні інвестори та їх асоціації, фірми венчурного капіталу, спеціально створені підрозділи або дочірні компанії комерційних банків, нефінансових промислових корпорацій, а також венчурні інвестиції за участю держави) і неформальний («бізнес-ангели», посівні компанії, «старт-апи») сектори, які гармонічним чином доповнюють один одного. Інституційний сектор венчурного капіталу орієнтований переважно на компанії, що перебувають на етапі розширення та більш пізніх етапах розвитку, що пов'язано з високим рівнем мінімальних інвестицій у один проект інституційних венчурних інвесторів, у той час як компаніям інших секторів економіки на більш ранніх стадіях розвитку, як правило, необхідне фінансування у значно менших масштабах.

Досягнення мети неможливо без створення умов для масової появи нових інноваційних компаній у всіх галузях економіки, при цьому особливе значення набуває формування ефективних механізмів підтримки нових інноваційних підприємств («старт-апів») за допомогою венчурного інвестування. Наразі існують такі моделі венчурного інвестування: інвестиції фірм венчурного капіталу, інвестиції «бізнес-ангелів» та їх асоціацій, інвестиції нефінансових корпорацій, інвестиції банків, інвестиції з державною участю (фонди фондів). Принципові відмінності між цими моделями полягають у: а) диференціації цілей венчурних інвесторів; б) використанні ними різних організаційно-правових форм ведення бізнесу; в) специфічних механізмах прийняття рішень і управління інвестиціями; г) різних рівнях відповідальності за результати інвестування. Форми (індивідуальне підприємництво, партнерство, корпорація, компанія з обмеженою відповідальністю) і моделі венчурного інвестування не є статичними, а перебувають у процесі постійних змін, проте головним є існування на макроекономічному рівні стійкого позитивного кореляційного зв'язку між венчурними інвестиціями і продуктивністю факторів виробництва (як результат інновацій), а отже, економічним зростанням.

Створення ефективної національної венчурної індустрії залежить від оптимального використання низки чинників і особливостей національного економічного потенціалу країни, однак існує система загально визначених процедур, узагальнених практик і рекомендацій ООН з побудови індустрії венчурного фінансування [10]. У деяких країнах (Канада, Данія, Фінляндія, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція) кошти для інвестицій передаються у спеціальні установи, як правило, афілійовані з організаціями, що займаються розвитком бізнесу або промисловості, з чіткою орієнтацією на здійснення прямих інвестицій у нові, малі або інноваційні підприємства. При

цьому фонди, що перебувають у державному управлінні, перетворюються в первинне джерело капіталу, яке сприяє нагромадженню інвестиційного досвіду та поступовій передачі його у приватний сектор (як доведено, саме фонди, що спеціалізуються на високоризикових інвестиціях у компанії ранньої стадії розвитку, підходять для реалізації цього завдання найкраще). Так, основою програми SITRA (Фінляндія) є венчурний фонд (Національний фонд досліджень і розвитку Фінляндії), який надає фінансування компаніям передпроектній і проектній стадіях, а через 3 – 5 років продає власну частку в компаніях приватним інвесторам. Фінська модель має значні відмінності в порівнянні з американською, що свідчить про неможливість неадаптованої екстраполяції її успіху на інші країни без урахування економічної специфіки [11].

Іншим підходом до забезпечення державного фінансування венчурних інвестицій є залучення кваліфікованих менеджерів сфери приватних інвестицій або додаткових коштів приватних компаній (типовий сценарій такого підходу: уряд або урядовий заклад виступає як основний інвестор, надаючи певний відсоток капіталу фонду (Франція, Німеччина, Ірландія, Ізраїль, Великобританія, США, зовсім недавно Казахстан, Латвія та Росія, а також Європейський інвестиційний фонд). Тобто, у межах такого підходу уряд інвестує як безпосередньо в акціонерний капітал, так і у субординовані позики. Досвід реалізації програм SBIC, SBIR і STTR у США, ізраїльської програми Yozma, міждержавних програм ЄС «Best», «PRO INNO Europe» і PIC («Інновації і конкурентоспроможність», 2013 р.), які є прикладами стимулювання потенціалу зростання венчурних фондів, обмежують прибутковість урядових паїв, передаючи фактично весь надлишок інвестиційним менеджерам і обмеженим партнерам, забезпечуючи асиметричний розподіл доходу від успішних інвестицій залежно від високих ризиків інвестування в компанії на ранніх стадіях розвитку.

Згідно з рекомендаціями ООН щодо специфіки використання різних моделей, важливе значення мають загальні правила побудови державної політики у сфері створення національного інституту венчурного фінансування.

По-перше, цілі політики фінансування інновацій повинні бути: а) *реалістичні* – відповідно до чотирьох стадій циклу фінансування інноваційних розробок та із урахуванням зв'язків між різними чинниками попиту та пропозиції; б) *конкретні* – відповідно до типів підприємств, які повинні одержувати підтримку (інноваційні, «старт-апи», на стадії зростання, успішні) та пов'язані з різними формами залучення приватних інвесторів. Щодо інституту кваліфікованих інвесторів, то він повинен стати ефективним механізмом винятково для закритих пайових інвестиційних фондів особливо ризикових (венчурних) інвестицій, оскільки передбачає такі необхідні ринку новації, як поступове наповнення фонду коштами (на основі *commitment letter*) і право власників паїв брати участь у інвестиційних рішеннях щодо майнових угод фонду в інвестиційному комітеті.

По-друге, успіх реалізації державних програм на основі досвіду інших країн залежить від: а) чіткого усві-

домлення інвесторами історичної спадщини минулих згайоких інноваційних можливостей та перспектив і вигод розвитку ринку; б) формування алгоритму і параметрів, у межах яких приватні інвестори ухвалюють рішення (за допомогою надання відповідних стимулів) щодо фінансування інноваційних розробок. Тобто, державні програми є лише допоміжним елементом ринковим механізмам, а рішення уряду про пряме інвестування бюджетних коштів повинні ухвалюватися децентралізовано, із залученням установ, які тісно пов'язані з об'єктами інвестицій та переважно відносно проектів на найраннішій стадії розвитку.

Ураховуючи специфіку та умови сучасного етапу розвитку економіки України саме модель державно-приватного партнерства є найбільш прийнятна. Загалом моделі державно-приватного партнерства (*Public Private Partnership, PPP*) і широкий спектр існуючих форм їх реалізації є основою здійснення ефективної національної інноваційної політики, розподілу сфер відповідальності, ризиків і досвіду за умов, коли держава залишає за собою право власності на об'єкт, що фінансується, а приватний сектор одержує прибуток від участі у проекті в обмін бюджетне фінансування. Сьогодні використовуються два різновиди такої моделі: 1) *модель «фонда фондів»*, основою якої є формування венчурного фонду з державною участю та створення у його межах окремих спеціалізованих фондів, довела свою ефективність у країнах із значним рівнем державного втручання в економіку (Ізраїль, Фінляндія); 2) *модель «пілотного регіону»*, яка орієнтована або на високорозвинений регіон з подальшою експансією венчурного капіталу в менш розвинені регіони (Ломбардія у Італії, Каталонія у Іспанії), або на проблемний регіон для стимулювання розвитку шляхом збільшення об'ємів притоку капіталу (Тулуза у Франції, Сардинія у Італії) [12]. Загалом, у країнах ЄС реалізація програми IRE (розвиток мережі «інноваційно-інтелектуальних» регіонів) забезпечує, на основі новітніх методології та методик, поширення передового досвіду ефективних інноваційних програм з метою створення технологічних платформ та інноваційних кластерів у регіонах і галузях. Нова Рамкова інноваційна програма країн ЄС «Горизонт 2020» на період 2014 – 2020 рр. (на її реалізацію виділено 80 млрд євро), девізом якої є: «наука високої якості – промислове лідерство – вирішення проблем суспільства», передбачає розвиток єдиного дослідницького простору в Європі через 243 діючі центри інноваційних зв'язків (IRC) у 33 країнах з метою передачі технологій і освоєння нових ринків (7-ої Рамкової програми 2007 – 2013 рр. передбачала фінансування у розмірі 55 млрд євро) [13].

Західна практика венчурного фінансування свідчить, що сьогодні державні гарантії по облігаціях (які емітовані фірмами венчурного капіталу) та по позикових коштах венчурних фондів – основні механізми у сфері державної підтримки венчурного інвестування (на відміну від державної участі у власному капіталі венчурних фірм). Крім цього, легітимність використання пенсійних нагромаджень у процесі формування паїв закритих пайових інвестиційних фондів у межах певного ліміту та-

кож дозволяє на корпоративному рівні інтенсифікувати здійснення ризикових (венчурних) інвестицій. Специфічною особливістю моделей венчурного фінансування за участю держави майже всіх промислово розвинених країн є те, що при реалізації програм підтримки венчурного інвестування держава додатково генерує нефінансові цілі: розвиток малого підприємництва і наукоємних галузей економіки країни, рішення широко спектру соціальних проблем і т. п. Наприклад, у США існує низка державних програм, спрямованих на підтримку малого інноваційного бізнесу, що мають за мету опосередковане стимулювання розвитку венчурного капіталу, проте є важливими елементами його інфраструктури, створюючи сприятливе середовище для його функціонування (компанії-реципієнти згодом перетворюються в об'єкти венчурних інвестицій). Це стосується, перш за все, програми «Інвестиційні компанії для малого бізнесу (*Small Business Investment Company Program*), яка ліцензована федеральним агентством – Адміністрацією малого бізнесу (*Small Business Administration*); програми «Інноваційні дослідження малого бізнесу», згідно з якою малим підприємствам надається фінансування у формі грантів або укладання угод з метою сприяння у доведенні НДДКР до комерційного зразка, а також для оцінки потенціалу комерціалізації НДДКР [14, с. 81].

Новим напрямом державно-приватного партнерства у високотехнологічній сфері в останні роки є створення так званих технологічних платформ на основі об'єднання ресурсів великих компаній, асоціацій промислових підприємств, малого і середнього бізнесу, наукових організацій, університетів, представників державних органів влади з метою вибору пріоритетів технологічного розвитку та розробки і реалізації організаційно-економічних механізмів їх розвитку (концепція «технологічних платформ»). Наприклад, сьогодні в ЄС реалізуються 36 технологічних платформ у таких сферах діяльності: енергетика (7 платформ), інформаційні та комунікаційні технології (9 платформ), біоекономіка (6 платформ), промисловість (9 платформ), транспорт (5 платформ). Впровадження технології їх створення здійснюється у три етапи: 1) об'єднання інтересів учасників (стейкхолдерів) з метою формування довгострокової стратегії розвитку (*Strategic Vision Document, SVD*); 2) обґрунтування стратегічного плану (*Strategic Research Agenda, SRA*) і розробка робочої програми реалізації стратегічного плану (*Working Programme, WP*) на рік; 3) реалізація стратегічного плану досліджень із залученням механізмів та інструментів наукових програм [15].

У випадку високої стратегічної «ваги» технологій генеза технологічних платформ здійснюється шляхом їх перетворення у спільні технологічні ініціативи (СТІ), що є принципово новим механізмом взаємодії промислової, технологічної та інноваційної політики, зміни міжнародного інноваційного «ландшафту» (концепція «технологічних ініціатив») [16]. Так, наприклад, Європейська технологічна платформа (ЄТП) з розвитку нанотехнологій була перетворена у ENIAC Joint Action – СТІ ЄТП з наноелектроніки та Європейської асоціації з наноелектроніки (AENEAS); на основі спільної техно-

логічної ініціативи *Innovation Medicines Initiative* («Інноваційна медицина») сьогодні діє консорціум фармацевтичних компаній (понад 2 тис.), національних асоціацій, наукових організацій, експертів і т. ін. для розробки нових медичних препаратів.

Аналіз західного досвіду свідчить про те, що система PPP може бути ефективно реалізована лише за допомогою програмно-цільового підходу. Відсутність механізмів венчурного фінансування є суттєвим чинником, що визначає відставання України за багатьма показниками технологічного розвитку. Об'єктивними причинами цього відставання є: 1) відсутність ринкового досвіду інноваційного менеджменту серед компаній малого і середнього бізнесу, а також їх недостатня кількість у технологічних галузях, що визначають динаміку інноваційного процесу; 2) міграція кваліфікованих технічних спеціалістів за кордон; 3) висока ступінь монополізації, що призводить до низького рівня конкуренції в інноваційній сфері та відсутності стимулів до впровадження інновацій; 4) державна «зарегульованість» економіки перешкоджає формуванню ринкових механізмів впровадження інновацій, обмежуючи природний еволюційний розвиток галузі.

Крім цього, понад двадцятирічний перехідний період «пошуку шляхів», здатних забезпечити якісно новий етап розвитку економіки України на основі чинників інноваційного зростання, сприяв «консервації» процесів вибору інструментів реалізації міжнародно визнаних моделей венчурного фінансування. За останні роки в економічній літературі з'явилися низка концепцій інноваційного розвитку для країн з ринками, що формуються, одною з яких є постадійна реалізацію інноваційних процесів за допомогою моделі «інноваційного ліфта». Поняття «інноваційний ліфт» вперше було запропоновано у 2010 р. під час підписання «Угоди десяти», яка визначила принципи регулювання взаємодії створених у Росії інститутів розвитку [17]. Специфіка інноваційного процесу (послідовність змін стадій інноваційного циклу), необхідність подолання «долини смерті» (перші кілька років існування інноваційного проекту, коли ризики максимальні) потребують формування особливого механізму залучення інвестицій та оптимізації структури ризиків. В основі концепції «інноваційного ліфта» лежить ідея прискорення інноваційного процесу, створення та просування нових технологій, стрімкого формування інституційних механізмів підвищення мобільності НДДКР, стимулювання розвитку венчурного капіталу [18, с. 121].

Оскільки венчурний капітал підтримує розвиток підприємницьких ідей та допомагає навчати і заохотити співтовариства підприємців, здатних втілити інноваційні ідеї, то саме механізм венчурного інвестування дозволяє високотехнологічним підприємствам реалізувати багато ідей, які виникли саме на конкретній території [19, с. 14 – 15]. Це інвестиції в управлінський потенціал компаній, що володіють конкурентними перевагами і мають значні обсяги продажу в комбінації зі значною кількістю потенційних споживачів. У той час як фірми, що мають підтримку венчурного капіталу, зростають

значно швидше, ніж інші фірми, механізм венчурного фінансування має високу вибірковість (перевагою у фінансуванні користуються компанії, які мають потенціал окупності протягом 5 – 7 років шляхом IPO або продажу стратегічному інвестору [20, с. 85].

Система «інноваційного ліфта» включає спеціальні інститути підтримки, що «просувають» проекти за стадіями інноваційного процесу та дозволяють компаніям (переважно малим і середнім) здійснювати їх від стадії наукового дослідження до створення конкурентних виробництв й інноваційної продукції. При цьому кожна стадія реалізації інноваційного проекту вимагає як розробки окремої державної стратегії, спрямованої на зниження ризику та пошук оптимальних джерел фінансування, так і спеціальних інструментів підтримки: 1) на «посівній» (*seed*) стадії – інфраструктурна підтримка, що дозволяє перетворити ідею в інноваційний проект; 2) на початковій стадії (*start-up*) і «раннього зростання» (*early stage*) – підтримка у створенні дослідного зразка, бізнес-плану, організації виробництва та появи інноваційного продукту на ринку; 3) на стадії розширення (*expansion*) – підтримка в забезпеченні прискореного розширення частки ринку та збільшення обсягу виробництва у відповідності зі стратегічними планами. Використовується як активна інвестиційна стратегія, що пов'язана не лише з вибором особливих джерел державного фінансування, але й використанням у майбутньому інноваційному продукті досвіду, знань у сфері менеджменту, побудові бізнес-моделей (на ранніх стадіях розробки інновації), так і пасивна інвестиційна стратегія, що дозволяє компаніям-інноваторам здійснювати капіталізацію (на пізніх стадіях реалізації інновації). Тому основною метою інститутів розвитку є підтримка високоризикових, технологічно складних, проте перспективних з погляду розвитку економіки країни проектів.

Сьогодні вагомою проблемою впровадження моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва з використанням «інноваційного ліфта» в Україні є перетворення ідеї у проект і неефективність «посівного» інвестування. Причинами цього є відсутність, з одного боку, єдиних стандартів оцінки інноваційних проектів, які б дозволили реалізувати інноваційний процес і підвищити активність діяльності інвесторів, з іншого – програм кадрово-інформаційного забезпечення, правової, організаційно-виробничо-консультативної підтримки, мотивації наукових кадрів. Крім цього, необхідна розробка єдиного підходу та «алгоритму погодження» діяльності інститутів у межах програм щодо визначення життєздатності та якості інноваційних проектів.

Побудова моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва в Україні може бути заснована, по-перше, на взаємопов'язаній системі елементів «інноваційного ліфта» і диференційованого підходу до визначення інвестиційних стратегій та джерел фінансування залежно від стадії реалізації проекту. По-друге, на мотивованому забезпеченні прибутку інвесторів та інноваторів, мінімізації інвестиційних ризиків інноваційних проектів. По-третє, на унікальній взаємодії «тріумвірату» інституцій інфраструктури: корпоратив-

ного венчурного фонду, що фінансує проекти переважно пізніх стадій інноваційного циклу; організації (бізнес-акселератора), що генерує потік інноваційних проектів, а також здійснює їх аналіз та відбір; керуючої компанії, що забезпечує єдність стандартів оцінки інноваційних проектів, супроводжує всі стадії інноваційного процесу (від аналізу динаміки можливого розвитку інноваційних ідей до функціонування сформованих бізнес-одиниць) та функціонує як єдиний орган управління усіма інституціями інфраструктури. Мережеву взаємодію може доповнювати краудінвестингова інституція мікроакціонерів, яка створюється спеціально для акумуляції коштів для ранніх стадій проектів (посівній і стартовій) з державними гарантіями по зобов'язаннях.

В основі діяльності всіх зазначених інституцій інфраструктури лежать такі *принципи*: а) мережевої координації; б) підтримки дією, спрямованою на результат (*support-by-action, SBA*); в) генерації пошуку інноваційних ідей з подальшою їх розробкою; г) *fabless*-принцип [21, 273], заснований на інтеграції, ефективно-му використанні ресурсів та синергії; д) прозорості та гнучкості, що сприяють підвищенню довіри інвесторів; е) безперервності потоку доходів; ж) бізнес-трансферту успішних іноземних технологій. Прибуток інвестори одержують за рахунок як продажів «старт-апів», результатів аналізу трендів та сформованого функціонуючого бізнесу на пізніх стадіях, так і можливостей підприємницької ініціативи, мультиплікаційного розвитку інноваційних ідей, розширення інформаційного простору щодо наявності інноваційних проектів.

Механізм ефективного функціонування моделей базується на системі чітких показників результативності та ефективності. Показники результативності визначаються для кожного етапу життєвого циклу венчурної компанії. Як кількісна оцінка на достартовому етапі (створення умов для виникнення інноваційних бізнес-ідей, фінансування передпроектних досліджень і створення прототипу інноваційного продукту) використовуються показники кількості проектів, що одержали фінансову підтримку з боку держави, і достатності фінансування. При цьому обов'язковою є незалежна експертиза як елемент процедури ухвалення рішень про державну підтримку венчурного проекту. На стартовому етапі (остаточний бізнес-план і залучення венчурних інвесторів), протягом якого забезпечується фінансування венчурних проектів, створюються умови для розвитку венчурних інвесторів і зменшення ризиків операційної діяльності компанії – одержувача венчурного капіталу, як об'єктивний індикатор рівня розвитку ринку венчурного капіталу (за припущення раціональної поведінки учасників ринку) доцільно використовувати обсяг приватних інвестицій у венчурні проекти. Виторг від продажів є показником результативності на етапі раннього зростання (вихід на ринок з власною нішею, масштаб розвитку бізнесу) в умовах державного стимулювання динамічного розвитку високотехнологічного сектора і попиту на наукомістку продукцію. На етапі стійкого зростання (розширення виробництва, вдосконалення технології, налагодження нових напрямів діяльності,

експорт) одним з основних показників виступає розмір виручки венчурних компаній від експортних продажів, який характеризує перехід на новий рівень якісного розвитку венчурного бізнесу. Заключний етап – забезпечення ліквідності – пов'язаний з виходом інвестора з проекту; показниками результативності функціонування моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва є: 1) обсяг інвестицій у венчурні компанії на етапі виходу інвесторів із проектів; 2) середній рівень рентабельності інвестицій для венчурних інвесторів на етапі виходу; 3) кількість венчурних компаній, що здійснили первинне розміщення акцій (ІРО).

Щодо показника ефективності функціонування моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва, то для кожного органу державної влади та інституцій розвитку він визначається співвідношенням показника результативності (ступінь досягнення планових показників) і обсягу державного фінансування. При цьому цей показник розраховується наростаючим підсумком з моменту початку функціонування відповідної державної інституції. Це дає можливість виявити «вузькі місця» при прийнятті управлінських рішень, оптимізувати механізми взаємодії державних інституцій, обсяги фінансування кожної інституції та їх кількість, впровадити систему моніторингу ефективності ключових показників. При оцінці якості схем фінансування та взаємодії державних інституцій у межах моделі доцільно орієнтуватися на такі *принципи*: а) закріплення функції координації за одним органом державної влади; б) прозорість, визначеність і доступність діяльності інституцій для всіх учасників ринку; в) забезпечення спадкоємності підходів до державної підтримки венчурних проектів та єдиного інформаційного поля для прийняття інституціями рішень про використання форм підтримки і застосування методів регулювання; г) розподіл обсягів фінансування між органами державної влади та інституціями відповідно до їх завдань та ефективності. При цьому недоцільно використання однакових методів стимулювання венчурної діяльності в межах одного етапу життєвого циклу різними інституціями, регулювання однією інституцією об'єктів різних рівнів (венчурний проект, венчурний інвестор, інфраструктура венчурної діяльності).

При створенні моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва Україну чекає складний, поетапний шлях формування сбалансованої інноваційної системи. На I етапі вже сьогодні найбільш вагомими *проблемами*, що потребують вирішення, є: 1) розробка програми комерціалізації інноваційних продуктів, що створюються завдяки підтримці інструментів венчурного інвестування; 2) законодавче гарантування дотримання балансу між державним втручанням у діяльність агентів венчурного сектора та ринковими механізмами; 3) активне залучення бізнес-спільноти в ці процеси. Крім цього, західний досвід державної підтримки венчурного інвестування свідчить про необхідність створення ефективних механізмів у вигляді надання державних гарантій по позикових коштах

венчурних фондів (для зниження ризиків інвестування в боргові цінні папери фірм венчурного капіталу).

Лише після цього можливий поступовий перехід до заміщення надлишку державних інвестицій у венчурний сектор переважно приватним інвестуванням (II етап), що є запорукою ефективності функціонування венчурного механізму. Формування потужного «пулу» принципово нових технологічних ідей та рішень як необхідної умови для активного розвитку ринку венчурного капіталу вимагає масштабних пошукових і високоризикових прикладних досліджень, які, як правило, важкодоступні та малопривабливі для приватного сектора [22]. Тому паралельно до процесу зменшення державного стимулювання інноваційно-венчурної діяльності у вигляді прямого інвестування зростатиме значення компонентів інфраструктурної підтримки (бізнес-інкубатори, технопарки, розвиток культури технологічного підприємництва у структурах вищої освіти, кадрова забезпеченість венчурної системи на державному рівні, мотивація молодих вчених-інноваторів, інституційних і неформальних венчурних інвесторів) у глобальній економічній трансформації регіону в інноваційно орієнтований.

ВИСНОВКИ

Оскільки соціотехнологічна парадигма світового інноваційного бізнесу ґрунтується на особистому успіху та прагненні до багатства за рахунок технологій, використання на початковому етапі побудови моделі протих механізмів стимулювання інновацій (створення інфраструктури та використання бюджетних коштів) по суті дестимулюють інноваційність економіки. Результати аналізу моделей надали можливість виявити таку важливу обставину: державні моделі прямого інвестування в інноваційні компанії в основному характерні для розвинених ринкових економік, у той час як країни з ринками, що формуються, домагалися успіху завдяки моделям інвестування державних коштів через венчурні фонди. В Україні для багатьох інвесторів венчурні інвестиції не є пріоритетною альтернативою класичним формам інвестицій, наприклад, у нерухомість або акції сировинних компаній та компаній проміжних галузей (хімічної та металургійної промисловості). Крім цього, суттєвою перешкодою для неформальних венчурних інвесторів є недоліки підприємницької культури засновників українських компаній (претендентів на інвестиції) та незначна кількість інноваційних проектів, які могли б трансформуватися в перспективні компанії (багато проектів залишаються на рівні «інтелектуальної сировини» та не одержують відповідного розвитку). Значення таких індикаторів, як наукоємність ВВП, частка інноваційно активних підприємств у промисловості, частка високотехнологічного експорту та ін., формують рамкові умови для розвитку інноваційно-венчурної діяльності в Україні. Відсутність реального попиту на венчурні інвестиції призводить, з одного боку, до простого заміщення приватного капіталу більш доступним державним, який складніше контролювати, а з іншого – до вибору хибних цілей і неекономічних критеріїв рішень

щодо інвестицій. Концепції та методи реалізації партнерства бізнесу і держави щодо розвитку венчурної індустрії можуть бути ефективні лише за умов, коли вони орієнтовані на створення й зростання вартості венчурного бізнесу, а продукти та послуги інноваційних компаній відповідають потребам ринку. Тобто, щоб модель державно-приватного партнерства в Україні «запрацювала», необхідно виконання двох умов: великий бізнес повинен бути зацікавлений у інноваціях, а малий і середній – знати про це та бути впевненим, що у випадку успіху його очікують інвестиції великих компаній. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Lin Hong Wong.** Venture Capital Fund Management: A Comprehensive Approach to Investment Practices & the Entire Operations of a VC Firm / Lin Hong Wong // Aspatores Books [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.skillport.books24x7.com>
2. **Кочетков Г. Б.** Корпорация: американская модель / Г. Б. Кочетков, В. Б. Суляна. – СПб. : Питер, 2005. – 320 с.
3. **Лебедева Л. Ф.** Приоритеты научно-технологической политики США в начале XXI в.: взаимодействие государства и бизнеса / Л. Ф. Лебедева, С. В. Емельянов, А. Н. Белинский / Отв. редактор Л. Ф. Лебедева. – М. : ИСКРАН, 2010. – 365 с.
4. Исследовательские университеты США: механизм интеграции науки и образования / Институт США и Канады РАН; Под ред. В. Б. Суляна. – М. : Магистр, 2009. – 399 с.
5. Управління венчурним фінансуванням підприємств : монографія / Т. В. Калінеску, О. М. Антіпов, В. О. Корецька-Гармаш / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ : Видавництво СХУ ім. В. Даля, 2009. – 276 с.
6. **Ковалишин П. В.** Формування та розвиток ринку венчурного інвестування України : монографія / П. В. Ковалишин. – Миколаїв : МДАУ, 2009. – 302 с.
7. **Красовская О. В.** Венчурное финансирование: мировые тенденции и ситуация в Украине / О. В. Красовская. – К. : Конус-Ю, 2013. – 108 с.
8. **Lundvall B. A.** (1992) National Systems of Innovation. Towards the Theory of Innovation and Interactive Learning / B. A. Lundvall. – L. : Pintor Publications. – 312 p.
9. **Рогова Е. М.** Венчурный менеджмент : учебное пособие / Е. М. Рогова, Е. А. Ткаченко, Э. А. Фияксель. – М. : Издательский дом ГУВШЭ, 2011. – 432 с.
10. Финансирование инновационного развития. Сравнительный обзор опыта стран ЕЭК ООН в области финансирования предприятий на ранних этапах развития. ЕЭК ООН, 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_funding_rus.pdf
11. **Спицын Д. А.** Организационные формы и модели венчурного инвестирования в США : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Д. А. Спицын. – М., 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iskran.ru/docs/Avtoreferat-Spitsyn_DA.doc
12. **Багаева М. В.** Совершенствование методов государственной поддержки реализации инновационных проектов в рамках системы венчурного инвестирования : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / М. В. Багаева. – Нижний Новгород, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nntu.ru/RUS/aspir_doktor/avtoreferat/bagaeva_m_v.pdf
13. Horizon 2020 – The EU's new Research and Innovation Programme. EC. Brussels, 3 December 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europe.eu/rapid/press-release_memo-13-1085_en.htm

14. **Спицын Д. А.** Государственная поддержка венчурного бизнеса в США / Д. А. Спицын // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – 2010 – № 1(481). – С. 78 – 86.

15. Venture Impact: Economic importance of Venture Capital-Backed Companies to the U.S Economy, NVCA, 2011. – 14 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.nvca.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=786

16. Joint Technology Initiatives (JTIs). EC. – 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ec.europa.eu/research/jti/index_en.cfm?pg=about

17. **Горский М.** Как отремонтировать «инновационный лифт» / М. Горский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.ru/mneniya-column/idei/239647-kak-otremontirovat-innovatsionnyi-lift>

18. **Гурунян Т. В.** Инвестиционно-инновационный лифт для малого и среднего предпринимательства: вопросы финансирования стартапов / Т. В. Гурунян // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2013. – № 3(23). – С. 119 – 125.

19. **Samila S.** (2010) Venture capital as a catalyst to commercialization / S. Samila, O. Sorenson // Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology // At Imperial College London Business School, June 16 – 18. – L. : ICLpress. – 37 p.

20. **Peneder M.** The impact of venture capital on innovation behaviour and firm growth / M. Peneder // Venture Capital: An International Journal of Entrepreneurial Finance. – 2010. – N 12(2). – P. 83 – 107.

21. **Hurtarte G. S.** (2007) Understanding fabless IC technology / George S. Hurtarte, Evert A. Wolsheimer, Lisa M. Tafoya. – Oxford: Newnes. – 312 p.

22. **Семенов А.** Методы быстрого расчета стоимости компании и доли инвестора / А. Семенов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cfn.ru/investor/venture/xpress_share.shtml

Науковий керівник – Лапко О. О., доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів Університету банківської справи Національного банку України (Київ)

REFERENCES

Bagaeva, M. V. "Sovershenstvovanie metodov gosudarstvennoy podderzhki realizatsii innovatsionnykh proektov v ramkakh sistemy venchurnogo investirovaniia" [Improvement of methods of state support for the implementation of innovative projects within the venture capital investment]. http://www.nntu.ru/RUS/aspir_doktor/avtoreferat/bagaeva_m_v.pdf

"Finansirovanie innovatsionnogo razvitiia. Sravnitelnyy obzor opyta stran EEK OON v oblasti finansirovaniia predpriiaty na rannikh etapakh razvitiia" [Financing innovative development. A comparative review of the experience of UNECE countries in the field of enterprise financing in the early stages of development]. http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_funding_rus.pdf

Gorskiy, M. "Kak otremonirovat «innovatsionny lift»" [How to Repair "innovative elevator"]. <http://www.forbes.ru/mneniya-column/idei/239647-kak-otremontirovat-innovatsionnyi-lift>

Guruniyan, T. V. "Investitsionno-innovatsionny lift dlia malogo i srednego predprinimatelstva: voprosy finansirovaniia startapov" [Investment and innovation elevator for small and medium-sized businesses: the financing of start-ups]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. *Ekonomika*, no. 3 (23) (2013): 119-125.

"Horizon 2020 - The EU's new Research and Innovation Programme". http://www.europe.eu/rapid/press-release_memo-13-1085_en.htm

Hurtarte, G. S., Wolsheimer, E. A., and Tafoya, L. M. *Understanding fables IC technology* Oxford: Newnes, 2007.

Issledovatel'skie universitety SSHa: mekhanizm integratsii nauki i obrazovaniia [US research universities: the mechanism of integration of science and education]. Moscow: Magistr, 2009.

"Joint Technology Initiatives (JTIs)". http://www.ec.europa.eu/research/jti/index_en.cfm?pg=about

Kochetkov, G. B., and Supian, V. B. *Korporatsiia: amerikanskaia model* [Corporation: American model]. St. Petersburg: Piter, 2005.

Kalinesku, T. V., Antipov, O. M., and Koretska-Harmash, V. O. *Upravlinnia vechurnym finansuvanniam pidpriemstv* [Office of venture financing companies]. Luhansk: Vydavnytstvo SNU im. V. Dalia, 2009.

Krasovskaia, O. V. *Venchurnoe finansirovanie: mirovyie tendentsii i situatsiia v Ukraine* [Venture Financing: global trends and the situation in Ukraine]. Kyiv: Konus-Yu, 2013.

Kovalyshyn, P. V. *Formuvannia ta rozvytok rynku vechurnoho investuvannia Ukrainy* [Formation and development of venture capital investment in Ukraine]. Mykolaiv: MDAU, 2009.

Lundvall, B. A. *National Systems of Innovation. Towards the Theory of Innovation and Interactive Learning*. L. : Pintor Publications, 1992.

Lebedeva, L. F., Emelianov, S. V., and Belinskiy, A. N. *Priorytety nauchno-tekhnologicheskoy politiki SSHa v nachale XXI v. : vzaimodeystvie gosudarstva i biznesa* [Scientific and technological priorities of US policy in the beginning of the XXI century. : the interaction of government and business]. Moscow: ISKRAN, 2010.

Lin Hong Wong "Venture Capital Fund Management: A Comprehensive Approach to Investment Practices & the Entire Operations of a VC Firm". <http://www.skillport.books24x7.com>

Peneder, M. "The impact of venture capital on innovation behaviour and firm growth". *Venture Capital: An International Journal of Entrepreneurial Finance*, no. 12 (2) (2010): 83-107.

Rogova, E. M., Tkachenko, E. A., and Fiiaksel, E. A. *Venchurnyy menedzhment* [Venture Management]. Moscow: GUVShE, 2011.

Spitsyn, D. A. "Organizatsionnye formy i modeli vechurnogo investirovaniia v SSHa" [Organizational forms and models of venture capital investment in the United States]. http://www.iskran.ru/docs/Avtoreferat_Spitsyn_DA.doc

Samila, S., and Sorenson, O. "Venture capital as a catalyst to commercialization" In *Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology*. L. : ICLpress, 2010.

Spitsyn, D. A. "Gosudarstvennaia podderzhka vechurnogo biznesa v SSHa" [State support of business venture in the United States]. *SSHa – Kanada: Ekonomika – Politika – Kultura*, no. 1 (481) (2010): 78-86.

Semenov, A. "Metody bystrogo rascheta stoimosti kompanii i doli investora" [Methods for rapid calculation of the cost of the company and the investor's share]. http://www.cfin.ru/investor/venture/xpress_share.shtml

"Venture Impact: Economic importance of Venture Capital-Backed Companies to the U. S Economy". http://www.nvca.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=786

ДОРОЖНЯ КАРТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

© 2014 КОПІШИНСЬКА К. О.

УДК 338.262

Копішинська К. О. Дорожня карта як інструмент визначення стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування

У статті розглянуто сутність та особливості формування дорожніх карт, які можна визначити як візуалізацію стратегії, що відображає зв'язок між стратегічними цілями, тактичними рішеннями та бізнес-функціями через загальний елемент часу. Наведено класифікацію дорожніх карт за такими основними ознаками, як мета створення та формат розробки. Обґрунтовано актуальність використання дорожніх карт для підприємств машинобудівного комплексу під час формування стратегії інноваційного розвитку внаслідок негативного впливу зовнішнього середовища та необхідності швидкого коригування стратегічного плану розвитку підприємства, використовуючи кілька альтернативних сценаріїв. Проаналізовано основні елементи дорожньої карти інноваційного розвитку підприємств машинобудування, до яких належать: терміни (періоди часу, які охоплює дана стратегія) та шари (області деталізації поточного стану та перспектив розвитку підприємств). Запропоновано стратегію інноваційного розвитку підприємств машинобудування у вигляді дорожньої карти.

Ключові слова: дорожня карта, стратегія, інноваційний розвиток, підприємства машинобудування.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 8.

Копішинська Катерина Олександрівна – аспірантка, кафедра менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kopishynska@ukr.net

УДК 338.262

UDC 338.262

Копишинская Е. А. Дорожная карта как инструмент определения стратегии инновационного развития предприятий машиностроения

В статье рассмотрена сущность и особенности формирования дорожных карт, которые можно определить как визуализацию стратегии, которая отражает связь между стратегическими целями, тактическими решениями и бизнес-функциями через общий элемент времени. Приведена классификация дорожных карт по таким основным признакам, как цель создания и формат разработки. Обоснована актуальность использования дорожных карт для предприятий машиностроительного комплекса при формировании стратегии инновационного развития вследствие негативного воздействия внешней среды и необходимости быстрой корректировки стратегического плана развития предприятия, используя несколько альтернативных сценариев. Проанализированы основные элементы дорожной карты инновационного развития предприятий машиностроения, к которым относятся: сроки (периоды времени, которые охватывает данная стратегия) и слои (области детализации текущего состояния и перспектив развития предприятий). Предложена стратегия инновационного развития предприятий машиностроения в виде дорожной карты.

Ключевые слова: дорожная карта, стратегия, инновационное развитие, предприятия машиностроения.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 8.

Копишинская Екатерина Александровна – аспірантка, кафедра менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (пр. Перемоги, 37, Київ, 03056, Україна)

E-mail: kopishynska@ukr.net

Kopishynska K. O. Road Map as a Tool to Determine the Strategy of Innovative Development of the Machine-Building Enterprises

The article explores the essence and features of forming the road maps, which can be defined as a visualization strategy that reflects the relationship between strategic objectives, tactic decisions and business functions through the common element of time. Classification of road maps by such basic factors as purpose of creation and format of design is presented. Expediency of using road maps for the enterprises of the machine-building complex is substantiated with regard to formation of strategy of innovative development due to the negative influence of external environment and the need for rapid adjustments to the strategic plan of development of enterprise, when several alternative scenarios are used. The main elements of a road map of innovative development of the machine-building enterprises were analyzed, which include: timing (time periods covered by this strategy) and strata (areas of detailization as to current state and prospects of development of enterprises). A strategy of innovative development of the machine-building enterprises in the form of a road map is proposed.

Key words: road map, strategy, innovative development, machine-building enterprises.

Pic.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 8.

Kopishynska Kateryna O. – Postgraduate Student, Department of Management, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (pr. Peremogy, 37, Kyiv, 03056, Ukraine)

E-mail: kopishynska@ukr.net

Прискорення темпів глобалізації, скорочення життєвого циклу інновацій вимагає від сучасних промислових підприємств швидкої реакції та адаптації до індивідуальних вимог споживача. Інакше вони не зможуть зберегти свої конкурентні позиції та вимушені будуть піти з ринку. Для того, щоб уникнути негативних наслідків, виробникам варто звертати увагу на наукові передбачення та формувати власну інноваційну стратегію, враховуючи не лише поточну ситуацію на ринку, а й інноваційні прогнози щодо розвитку тих чи інших технологій. Зручним інструментом для розробки стратегії в даному випадку може стати дорожня карта, яка відображає зв'язок між тактичними рішення-

ми, різними бізнес-функціями та інноваційними ідеями через загальний елемент часу.

Будь-якому підприємству для досягнення поставлених цілей необхідно розробити відповідну стратегію, тобто комплекс послідовних дій, спрямованих на реалізацію визначеної мети та досягнення бажаних для підприємства ефектів в умовах невизначеності його майбутнього. Зручним інструментом аналізу поточного стану підприємства та перспектив його розвитку в майбутньому може стати дорожня карта. Складання дорожніх карт стало однією з найкращих практик особливо для великих, глобальних організацій, у забезпеченні основи для створення технологічних стратегій та управління,

де крос-функціональна орієнтація та інтеграція є ключовими вимогами.

Загалом, вираз «дорожня карта» належить до планування шляхів або маршрутів, які існують або можуть існувати в певному місці, щоб допомогти спланувати мандрівнику поїздки і досягти певної мети. Це визначення допомагає зрозуміти, що метод технологічних дорожніх карт забезпечує графічне представлення існуючих технологій, продуктів і ринків (в даний час) і їх формування та розвиток (у майбутньому), допомагаючи менеджерам підприємства планувати та об'єднувати стратегію розвитку з діловими цілями [1].

Використання технологічних дорожніх карт розпочалося в Північноамериканській автомобільній промисловості. Тим не менш, перші організації, які успішно їх реалізували, були великі технологічні корпорації Corning і Motorola, наприкінці 70-х, початку 80-х років [2].

З точки зору сутності та змісту дорожню карту можна визначити, як візуалізацію стратегії, яка відображає зв'язок між стратегічними цілями, тактичними рішеннями та бізнес-функціями через загальний елемент часу. Якщо ж розглядати формат інтерпретації такої стратегії, то дорожня карта – це діаграма в основу,

якої покладено фактор часу, що включає в себе кілька шарів. Графік дозволяє досліджувати еволюцію ринку, продуктів і технології, а також аналізувати взаємозв'язок між виникаючими перспективами для підвищення результативності розвитку продукту.

Дорожня карта взаємопов'язаним чином визначає кілька цільових результатів (показників), будується на основі імовірнісних припущень, має кілька шляхів досягнення поставлених цілей, причому всі точки вибору можливих варіантів подальшого руху по дорожній карті мають набір умов (критеріїв) для прийняття рішення [3]. Основними її завданнями є [4]:

- ✦ встановлення необхідних зв'язків за період планування між всіма бізнес-функціями для задоволення пріоритетних цілей;
- ✦ забезпечення палітри, на якій альтернативні стратегії, майбутні бізнес-сценарії та інноваційні можливості можна оцінити.

Дорожні карти класифікують за двома основними ознаками: за метою (планування: продукту, виробництва / послуги, стратегії, довгострокові, знання, програми, процеси та інтеграція) та за форматом (багат шарові, стовпчикові, табличні, графічні, малюнки, блок-схеми, моношарові і текстові), опис яких подано в *табл. 1*.

Таблиця 1

Класифікація дорожніх карт

Класифікаційна ознака	Назва дорожньої карти	Опис
1	2	3
За метою створення	Планування продукту	Цей тип технологічної дорожньої карти зустрічається найбільш часто, пов'язаний із введенням технології у вироблені продукти, часто не одного покоління
	Планування розвитку виробництва/послуги	Метод схожий на планування першого типу, але більше підходить для корпорацій, зайнятих в секторі послуг. Фокусується на тому, яким чином технології можуть підтримувати організаційні можливості
	Стратегічне планування	Включає також і стратегічний вимір, у тому сенсі, що дозволяє оцінку різних можливостей або ж загроз, в основному у сфері бізнесу
	Довгострокове планування	Розширює тимчасові горизонти планування, і часто використовується в окремому секторі (економіки) або на національному рівні (у рамках форсайта)
	Планування знаннєвих активів	Узгодження знаннєвих активів та ініціатив в управлінні знаннями з потребами бізнесу. Дозволяє організаціям наочно представляти свої критичні важливі знаннєві активи, а також зв'язки з навичками, технологіями та здібностями, необхідними для відповіді на запити майбутнього ринку
	Програмне планування	Реалізує стратегію і більш безпосередньо відноситься до проектного планування (наприклад, програми НДДКР). Показує відносини між технологічним розвитком і фазами та ключовими етапами програми
	Планування процесів	Підтримує управління знаннями, фокусуючись на конкретній області (наприклад, розвиток нового процесу), на потоках знань, необхідних для ефективного розвитку і презентації нового продукту
	Інтеграційне планування	Інтеграція та / або еволюція технологій, використовується для оцінки того, як різні технології поєднуються в рамках продуктів і систем або для формування нових технологій
За форматом розробки	Багат шарові	Найбільш поширений формат технологічної дорожньої карти, що поєднує кілька шарів, наприклад, шар технології, продукту і ринку. Графік дозволяє вивчити розвиток на кожному з шарів, а також розглянути міжшарові залежності, що полегшує впровадження технології в продукти, сервіси або бізнес-системи

1	2	3
За форматом розробки	Стовпчикові	Численні дорожні карти оформляються у вигляді комплексу стовпців, окремих для кожного шару. Перевага даного методу полягає в спрощенні та узагальненні необхідних даних, що робить більш зручним взаємодію та інтеграцію графіків, і розробку програмного забезпечення для підтримки створення дорожніх карт
	Табличні	У деяких випадках дорожні карти цілком або окремо взяті шари в одному графіку оформляються у вигляді таблиць (наприклад, відношення часу до продуктивності). Такий підхід частково підходить для ситуацій, коли продуктивність можна легко підрахувати, а в разі діяльності – розбити її по певних часових відрізках
	Графічні	У разі, коли продукцію або продуктивність технології можна представити в кількісній формі, дорожня карта може бути створена у вигляді елементарного графа або діаграми, звичайно одного для кожного підшару
	Малюнки	У деяких дорожніх картах для роботи з технологічною інтеграцією і планами застосовується більш креативний підхід, а саме – малюнки. Іноді використовуються графічні метафори (наприклад, дерево)
	Блок-схема	Конкретний тип графічного представлення є блок-схемою, яка, як правило, використовуються для зв'язку цілей, дій і результатів
	Моношарові	Це варіант форми дорожньої карти типу А, що фокусується на одному шарі багатшарової дорожньої карти. Будучи менш складним, графік цього типу має недолік – частіше за все не показуються взаємозв'язки між шарами
	Текстові	Деякі дорожні карти повністю або в основному складено на основі тексту, що описує ті ж питання, які входять до більш традиційних графічних дорожніх карт (які часто мають текстові звіти, пов'язані з ними)

Джерело: складено автором на основі [5, 6].

Дотримуючись основних принципів формування дорожніх карт, компанія, галузь промисловості, приватна чи урядова організація або підрозділ може створити власну дорожню карту, пристосовану до однієї з моделей, що відповідає конкретним потребам або задачам.

Структура дорожньої карти містить такі два основні елементи [7]:

1. **Терміни** (зазвичай горизонтальна вісь), які можуть включати в себе минуле (або сьогодні), короткострокові, середньострокові та довгострокові перспективи, а також прагнення / бачення (візія).

2. **Шари** (зазвичай вертикальна вісь), представляють засновану на базі системи ієрархічну таксономію, що дозволяє використовувати різні рівні деталізації. Стратегічний об'єкт, який забезпечується дорожньою картою, може «збільшити» і зосередити увагу на питаннях та областях системи, які мають найбільш важливе значення. «Фрактальний» характер архітектури дорожньої карти дозволяє масштабованість підходу, який є основною перевагою методу, дозволяючи підходу бути налаштованим відповідно до конкретного фокусу інтересу.

Якщо дорожня карта має графічну інтерпретацію, а не складена лише в текстовому форматі, її розробники, зазвичай відображають зв'язки між встановленими цілями та бізнес-функціями, які сприятимуть їх реалізації. Такі зв'язки допомагають менеджерам визначати не лише фактори сприяння технологічному та інноваційному розвитку підприємства, а й «вузькі місця», тобто фактори, що стримують його розвиток. Ідентифікація таких факторів на початкових стадіях розробки стратегії сприятиме формуванню більшої кількості сценаріїв

щодо їх знешкодження, що в кінцевому результаті зменшує негативний вплив таких факторів на інноваційний розвиток підприємства.

Сектор машинобудування є основним компонентом переробної промисловості, внесок якого до валової доданої вартості в переробній промисловості становить 25% і, у свою чергу, біля 3,5% від валового внутрішнього продукту України. Також він є найбільш залежним від російського ринку збуту серед всіх секторів економіки України, експортуючи 32% випущеної продукції до Росії [8]. Враховуючи той факт, що Україна зіткнулася з можливими значними перебоями у торгівлі з Росією у зв'язку із нинішньою політичною напруженістю, підприємства галузі повинні переглянути свої плани щодо перспектив розвитку та підвищення власної конкурентоспроможності, а саме – робити акцент на відкритості та інноваціях під час розробки нових стратегій розвитку.

Отже, розглянемо основні елементи дорожньої карти інноваційного розвитку підприємств машинобудування більш детально:

1. Терміни:

- ✦ *минуле (або сьогодні):* чітке визначення поточної ситуації сприятиме більш якісному формуванню подальшої стратегії розвитку. На цьому етапі менеджерам варто бути насправді відвертими, визначаючи сильні та слабкі сторони підприємства задля отримання максимального ефекту від дорожньої карти у майбутньому;
- ✦ *короткострокові перспективи:* зазвичай охоплюють період до одного року. Їх можна назвати

найбільш важливими, адже від того, яких цілей підприємство планує досягти за рік, залежить реалізація всієї стратегії. Тому короткострокові перспективи повинні бути об'єктивними, реалістичними та здійсненними;

- ✦ *середньострокові перспективи*: розробляються на період від трьох до п'яти років. Можуть деталізувати та розширювати короткострокові цілі стратегії;
- ✦ *довгострокові перспективи*: охоплюють часовий горизонт до десяти років. Вони є найбільш наближеними до кінцевого результату, якого прагне досягти підприємство (бачення, або візія). Потребують детального вивчення тенденцій розвитку зовнішнього середовища та наукового передбачення;
- ✦ *прагнення/бачення (візія)*: кінцева мета, якої прагне досягти підприємство. Її реалізація напряму залежить від чіткості виконання попередніх етапів. Може коригуватись менеджерами під час реалізації стратегії внаслідок змін на підприємстві як екзогенного, так і ендогенного характеру.

2. Шари:

- ✦ *верхній шар («ринок і бізнес»)*: відображає комерційні та стратегічні перспективи розвитку підприємства. Характеризує інноваційний клімат підприємства, тобто політичні, економічні, соціальні та культурні фактори, які впливають на інноваційний розвиток. Також визначає основні тенденції в бізнесі (вплив глобалізації та інтеграції, характер конкурентної боротьби, тенденції до злиттів і поглинань тощо). Зазначена інформація повинна пояснювати, чому підприємство планує певні зміни у діяльності;
- ✦ *середній шар («продукт, послуга»)*: характеризує перспективи виробництва та розвитку. Визначає, які характеристики має продукт/послуга та яким він/вона повинен стати, використовуючи сучасні досягнення науки та техніки, а також рівень розвитку технології задля максимального задоволення потреб споживачів. Описує, що підприємство прагне виробляти (або яку послугу надавати);
- ✦ *нижній шар («технологія, ресурси»)*: відображає технологічні та дослідницькі перспективи. Містить інформацію стосовно всіх видів ресурсів, необхідних для реалізації стратегії (технологічних, виробничих, фінансових, інвестиційних, кадрових тощо). Характеризує останні досягнення НДДКР та інноваційні технології, які доцільно використовувати під час виробництва інноваційної продукції. Пояснює, яким чином підприємство планує виробляти визначений у середньому полі продукт/послугу.

Дорожню карту інноваційного розвитку підприємств машинобудування та її графічну інтерпретацію наведено в табл. 2 і на рис. 1.

Безпосередньо основу дорожньої карти (див. рис. 1 і табл. 2) складають бізнес-функції та інноваційні цілі в різні моменти часу, а також зв'язки між ними. Також симво-

лом \diamond позначено стратегічні цілі, які можуть стати опорними під час зазначених інноваційних перетворень.

Основне прагнення (візію) для підприємств машинобудування можна визначити як лідерство у вітчизняному промисловому виробництві та конкурентоспроможність на міжнародному ринку виробників інноваційної продукції.

ВИСНОВКИ

Постійні зміни в зовнішньому середовищі вимагають від вітчизняних промислових підприємств не лише швидко до них адаптуватись, а й передбачати можливі ризики та їх наслідки заздалегідь. Використання такого інструменту, як дорожня карта, під час розробки стратегії підприємства дає можливість проаналізувати поточний стан і, враховуючи основні тенденції в бізнесі, науці та технологіях, сформувані цілі на різні періоди часу, а також визначити альтернативні варіанти їх досягнення. Враховуючи той факт, що машинобудування є найбільш наукоємною галуззю, а життєвий цикл інновацій постійно скорочується, підприємствам машинобудування варто звернути особливу увагу на цей метод. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Mattos Neto, P.** Planejamento de novos produtos por intermédio do método technology roadmapping (TRM) em uma empresa de base tecnológica do setor de internet móvel / P. Mattos Neto // Dissertation (Master of Science). – Production Engineering, Federal University of Minas Gerais, Brazil, 2005.

2. **Drummond P. H. F.** O planejamento tecnológico de uma empresa de base tecnológica de origem acadêmica por intermédio dos métodos technology roadmapping (TRM), technology stage-gate (TSG) e processo de desenvolvimento de produtos (PDP) tradicional / P. H. F. Drummond // Dissertation (Master of Science). – Federal University of Minas Gerais, Brazil, 2005.

3. Создание дорожных карт [Електронний ресурс]. – Режим доступа : future-designing.org/download.php?d=125&is=doc

4. **Whalen P. J.** Strategic and Technology Planning on a Roadmapping Foundation. / P. J. Whalen // Research – Technology Management. – 2007, May – June. – P. 40 – 51.

5. **Phaal R.** Characterisation of technology roadmaps: purpose and format / R. Phaal, C. J. P. Farrukh, D. R. Probert // Proceedings of the Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET '01). – Portland, 29th July – 2nd August, 2001. – P. 367 – 374.

6. **Phaal R.** Technology Roadmapping / R. Phaal [Electronic resources]. – Mode of access : <http://www.cgee.org.br/atividades/redirKori/295>

7. **Phaal R.** An architectural framework for roadmapping: Towards visual strategy / R. Phaal, G. Muller // Technological Forecasting & Social Change. – 2009. – No. 76. – P. 39 – 49.

8. **Шаха Д.** Сектор машинобудування в Україні: стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією / Д. Шаха, Р. Джуччі, Д. Науменко, А. Ковальчук // Серія консультативних робіт [PP/02/2014]. – Берлін / Київ, серпень 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/German_advisory_group/PP_02_2014_ukr_f.pdf

Науковий керівник – **Бояринова К. О.**, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Національного технічного університету України «КПІ» (Київ)

Дорожня карта стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування

	На сьогодні	За 1 рік	За 3 – 5 років
Ринок, Бізнес	<ul style="list-style-type: none"> – Машинобудування – пріоритетний напрямок розвитку; – основний споживач продукція – Росія; – політична ситуація – несприятлива внаслідок конфлікту між державами; – незначна кількість підприємств входить до великих корпоративних утворень. <p>Цілі: розширення ринків збуту, зростання наукоємного виробництва, забезпечення інноваційної привабливості підприємств</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Машинобудування – пріоритетний напрямок розвитку; – споживачі: Росія, країни Азії, зокрема, Китай, Індія; – стабілізація політичної ситуації; – об'єднання підприємств, входження підприємств до корпоративних утворень. <p>Цілі: збільшення обсягів експорту наукоємної продукції, машинобудування – лідер промислового виробництва в Україні</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Машинобудування – лідер серед галузей промислового виробництва; – експорт інноваційної продукції в розвинені країни; – формування великих корпоративних утворень, на де основний вид діяльності – машинобудування, на території України або з вітчизняною материнською компанією. <p>Цілі: участь вітчизняних підприємств і науковців у міжнародних інноваційних проектах у галузі машинобудування</p>
Продукт, Послуга	<ul style="list-style-type: none"> – Представлене п'ятьма групами підприємств: інвестиційне (важке), с/г машинобудування, залізничне, автомобілебудування, приладобудування; – близько 25% підприємств – інноваційно активні; – серед інноваційно активних підприємств лише 1/3 випускає продукцію, що є новою для ринку 	<ul style="list-style-type: none"> – Зростання кількості інноваційно активних підприємств на 3 – 5%; – зростання кількості інноваційної продукції, що є новою для ринку на 3 – 5% 	<p>Переважає кількість продукції машинобудування – інноваційна</p>
Технологія, Ресурси	<ul style="list-style-type: none"> – Високий рівень зносу обладнання; – фінансування інновацій переважно за власні кошти; – використання власних результатів НДР і ДКР; – недостатня кількість кваліфікованих кадрів; – відсутність інноваційної культури на підприємствах; – відсутність співпраці з наукою та університетами; – небажання вітчизняних менеджерів використовувати зовнішні знання 	<ul style="list-style-type: none"> – Часткове технічне переозброєння виробництва на інноваційній основі; – залучення інвестицій (у т. ч. закордонних); – налагодження співпраці з університетами та науковими установами; – використання переваг трансфертного ціноутворення у складі корпоративних утворень; – використання зовнішніх знань (результатів НДР і ДКР, ліцензії); – продаж патентів на власні винаходи, що не використовуються підприємством; – залучення до співпраці зовнішніх фахівців («мізків»); – формування інноваційної культури 	<ul style="list-style-type: none"> – Розвинена корпоративна взаємодія між підприємствами; – Усталені відносини в ланцюзі: бізнес – наука та освіта – держава; – відкритість інноваційних систем є пріоритетом для підприємств, що випускають інноваційну продукцію в секторі машинобудування

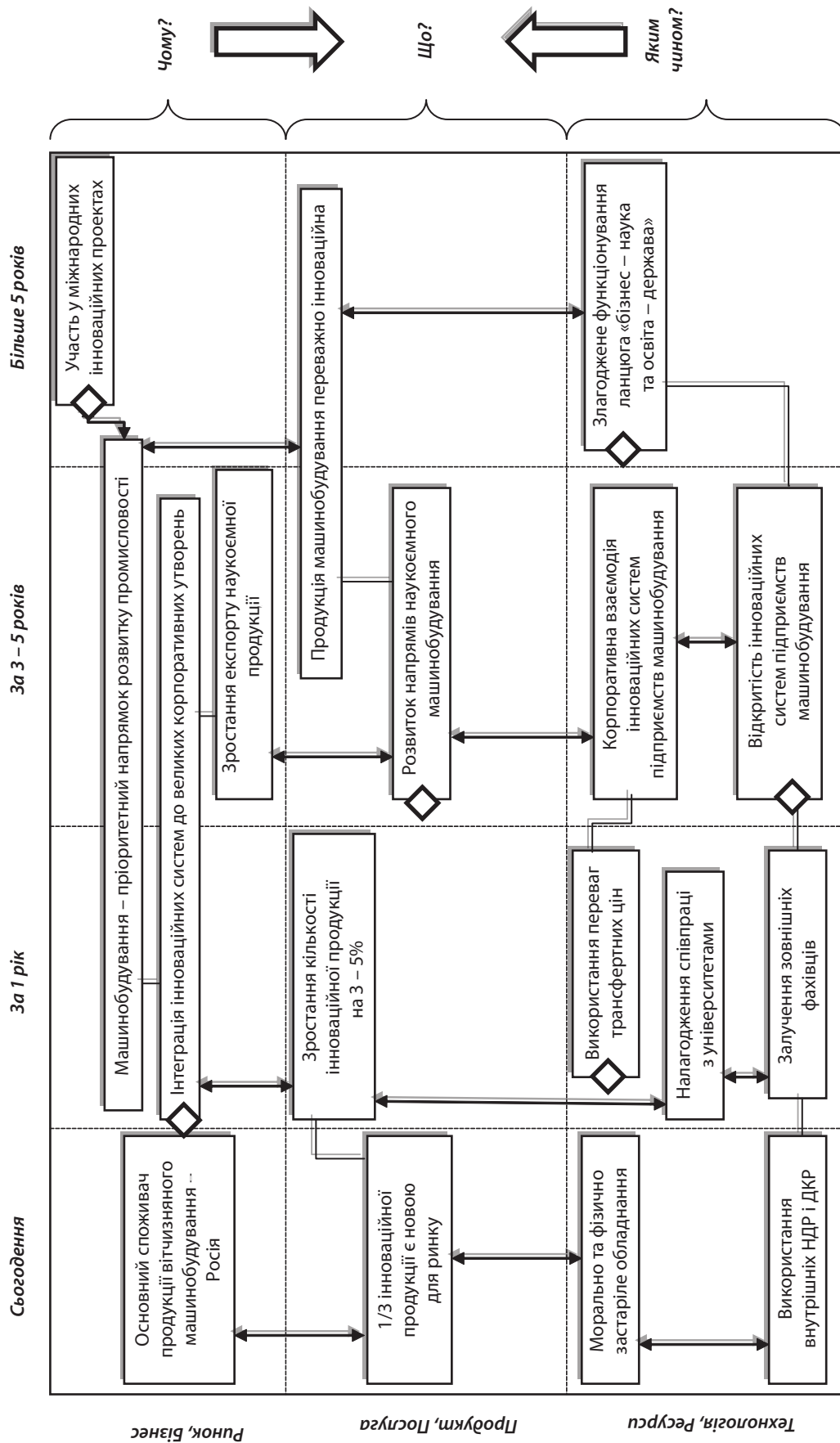

Рис. 1. Схема дорожньої карти стратегії інноваційного розвитку підприємств машинобудування

Джерело: розроблено автором.

REFERENCES

Drummond, P. H. F. "O planejamento tecnologico de uma empresa de base tecnologica de origem academica por intermedio dos metodos technology roadmapping (TRM), technology stage-gate (TSG) e processo de desenvolvimento de produtos (PDP) tradicional". *Dissertation (Master of Science)*, 2005.

Mattos Neto, P. "Planejamento de novos produtos por intermedio do metodo technology roadmapping (TRM) em uma empresa de base tecnologica do setor de internet movel / P. Mattos Neto". *Dissertation (Master of Science)*, 2005.

Phaal, R., Farrukh, C. J. P., and Probert, D. R. "Characterisation of technology roadmaps: purpose and format". *Proceedings of the Portland International Conference on Management of Engineering and Technology* (2001): 367-374.

Phaal, R. "Technology Roadmapping". <http://www.cgee.org.br/atividades/redirKori/295>

Phaal, R., and Muller, G. "An architectural framework for roadmapping: Towards visual strategy". *Technological Forecasting & Social Change*, no. 76 (2009): 39-49.

"Sozdanie dorozhnykh kart" [Creating roadmaps]. future-designing.org/download.php?d=125&is=doc

Shakha, D. et al. "Sektor mashynobuduvannia v Ukraini: stratehichni alternatyvy i korotkostrokovy zakhody z ohliadu na pry-pynennia torhivli z Rosiieiu" [Engineering Sector in Ukraine: strategic alternatives and short-term measures in view of the termination of trade with Russia]. http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/German_advisory_group/PP_02_2014_ukr_f.pdf

Whalen, P. J. "Strategic and Technology Planning on a Roadmapping Foundation". *Research – Technology Management*, May-June (2007): 40-51.

УДК 336.717:71

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УКРАЇНІ

© 2014 **ВОВЧАК О. Д., НАДІЄВЕЦЬ Л. М.**

УДК 336.717:71

Вовчак О. Д., Надієвець Л. М. Особливості інвестиційної діяльності банків як фінансових посередників в Україні

Метою статті є виявлення та дослідження особливостей і специфічних ознак інвестиційної діяльності комерційних банків в умовах трансформаційних процесів сучасної України. Визначено, що ключову роль у трансформації тимчасово вільних інвестиційних ресурсів у капітал на вітчизняному інвестиційному ринку відіграють банки. Досліджено іноземну практику надання інвестиційних послуг на прикладі США і виділено основні напрямки діяльності вітчизняних банків на інвестиційному ринку. Проаналізовано особливості інвестиційної діяльності вітчизняних банків, виявлено, що банки є ключовими покупцями державних і корпоративних облигацій та акцій підприємств і здійснюють активну торгівлю ними на ринку цінних паперів. Активність таких фінансових посередників на фондовому ринку в контексті його повноцінного розвитку залишається недостатньою, а структура вкладень у цінні папери – неефективною порівняно з аналогами зарубіжних країн.

Ключові слова: банк, фінансові інвестиції, акції, фінансовий посередник.

Рис.: 4. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 18.

Вовчак Ольга Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Надієвець Людмила Михайлівна – аспірантка, кафедра банківської справи, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: krentovska@gmail.com

УДК 336.717:71

Вовчак О. Д., Надієвець Л. М. Особенности инвестиционной деятельности банков как финансовых посредников в Украине

Цель статьи – обнаружение и исследование особенностей и специфических признаков инвестиционной деятельности коммерческих банков в условиях трансформационных процессов современной Украины. Определено, что ключевую роль в трансформации временно свободных инвестиционных ресурсов в капитал на отечественном инвестиционном рынке играют банки. Исследована иностранная практика предоставления инвестиционных услуг на примере США и выделены основные направления деятельности отечественных банков на инвестиционном рынке. Проанализированы особенности инвестиционной деятельности украинских банков, выявлено, что банки являются ключевыми покупателями государственных и корпоративных облигаций и акций предприятий и осуществляют активную торговлю ими на рынке ценных бумаг. Активность таких финансовых посредников на фондовом рынке в контексте его полноценного развития остается недостаточной, а структура вложений в ценные бумаги – неэффективной по сравнению с иностранными аналогами.

Ключевые слова: банк, финансовые инвестиции, акции, финансовый посредник.

Рис.: 4. **Табл.:** 5. **Библ.:** 18.

Вовчак Ольга Дмитриевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой банковского дела, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Надієвець Людмила Михайлівна – аспірантка, кафедра банковского дела, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: krentovska@gmail.com

UDC 336.717:71

Vovchak O. D., Nadiyevets L. M. Peculiarities of the Investment Activities of Banks as Financial Intermediaries in Ukraine

The article is aimed at allocation and study of the peculiarities and specific features of the investment activities of commercial banks in terms of transformation processes in the contemporary Ukraine. It has been determined that a key role in transformation of the temporary free investment resources into capital on the domestic investment market is dominated by banks. The foreign practice of providing investment services on the example of the United States was studied and the major directions of activities of domestic banks in the investment market were allocated. Peculiarities of the investment activity of Ukrainian banks were analyzed, it has been revealed that banks are key buyers of state and corporate bonds and equities of enterprises and are carrying out an active trade with them in the securities market. Activity of these financial intermediaries in the stock market, in the context of its appropriate development remains insufficient, and the structure of investments in securities – inefficient when compared with foreign counterparts.

Key words: bank, financial investments, stocks, financial intermediary.

Pic.: 4. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 18.

Vovchak Olga D. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Nadiyevets Lyudmyla M. – Postgraduate Student, Department of Banking, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: krentovska@gmail.com

REFERENCES

Drummond, P. H. F. "O planejamento tecnologico de uma empresa de base tecnologica de origem academica por intermedio dos metodos technology roadmapping (TRM), technology stage-gate (TSG) e processo de desenvolvimento de produtos (PDP) tradicional". *Dissertation (Master of Science)*, 2005.

Mattos Neto, P. "Planejamento de novos produtos por intermedio do metodo technology roadmapping (TRM) em uma empresa de base tecnologica do setor de internet movel / P. Mattos Neto". *Dissertation (Master of Science)*, 2005.

Phaal, R., Farrukh, C. J. P., and Probert, D. R. "Characterisation of technology roadmaps: purpose and format". *Proceedings of the Portland International Conference on Management of Engineering and Technology* (2001): 367-374.

Phaal, R. "Technology Roadmapping". <http://www.cgee.org.br/atividades/redirKori/295>

Phaal, R., and Muller, G. "An architectural framework for roadmapping: Towards visual strategy". *Technological Forecasting & Social Change*, no. 76 (2009): 39-49.

"Sozdanie dorozhnykh kart" [Creating roadmaps]. future-designing.org/download.php?d=125&is=doc

Shakha, D. et al. "Sektor mashynobuduvannia v Ukraini: stratehichni alternatyvy i korotkostrokovy zakhody z ohliadu na pry-pynennia torhivli z Rosiieiu" [Engineering Sector in Ukraine: strategic alternatives and short-term measures in view of the termination of trade with Russia]. http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_papers/German_advisory_group/PP_02_2014_ukr_f.pdf

Whalen, P. J. "Strategic and Technology Planning on a Roadmapping Foundation". *Research – Technology Management*, May-June (2007): 40-51.

УДК 336.717:71

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УКРАЇНІ

© 2014 **ВОВЧАК О. Д., НАДІЄВЕЦЬ Л. М.**

УДК 336.717:71

Вовчак О. Д., Надієвець Л. М. Особливості інвестиційної діяльності банків як фінансових посередників в Україні

Метою статті є виявлення та дослідження особливостей і специфічних ознак інвестиційної діяльності комерційних банків в умовах трансформаційних процесів сучасної України. Визначено, що ключову роль у трансформації тимчасово вільних інвестиційних ресурсів у капітал на вітчизняному інвестиційному ринку відіграють банки. Досліджено іноземну практику надання інвестиційних послуг на прикладі США і виділено основні напрямки діяльності вітчизняних банків на інвестиційному ринку. Проаналізовано особливості інвестиційної діяльності вітчизняних банків, виявлено, що банки є ключовими покупцями державних і корпоративних облигацій та акцій підприємств і здійснюють активну торгівлю ними на ринку цінних паперів. Активність таких фінансових посередників на фондовому ринку в контексті його повноцінного розвитку залишається недостатньою, а структура вкладень у цінні папери – неефективною порівняно з аналогами зарубіжних країн.

Ключові слова: банк, фінансові інвестиції, акції, фінансовий посередник.

Рис.: 4. **Табл.:** 5. **Бібл.:** 18.

Вовчак Ольга Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Надієвець Людмила Михайлівна – аспірантка, кафедра банківської справи, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: krentovska@gmail.com

УДК 336.717:71

Вовчак О. Д., Надієвець Л. М. Особенности инвестиционной деятельности банков как финансовых посредников в Украине

Цель статьи – обнаружение и исследование особенностей и специфических признаков инвестиционной деятельности коммерческих банков в условиях трансформационных процессов современной Украины. Определено, что ключевую роль в трансформации временно свободных инвестиционных ресурсов в капитал на отечественном инвестиционном рынке играют банки. Исследована иностранная практика предоставления инвестиционных услуг на примере США и выделены основные направления деятельности отечественных банков на инвестиционном рынке. Проанализированы особенности инвестиционной деятельности украинских банков, выявлено, что банки являются ключевыми покупателями государственных и корпоративных облигаций и акций предприятий и осуществляют активную торговлю ими на рынке ценных бумаг. Активность таких финансовых посредников на фондовом рынке в контексте его полноценного развития остается недостаточной, а структура вложений в ценные бумаги – неэффективной по сравнению с иностранными аналогами.

Ключевые слова: банк, финансовые инвестиции, акции, финансовый посредник.

Рис.: 4. **Табл.:** 5. **Библ.:** 18.

Вовчак Ольга Дмитриевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой банковского дела, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Надієвець Людмила Михайлівна – аспірантка, кафедра банковского дела, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: krentovska@gmail.com

UDC 336.717:71

Vovchak O. D., Nadiyevets L. M. Peculiarities of the Investment Activities of Banks as Financial Intermediaries in Ukraine

The article is aimed at allocation and study of the peculiarities and specific features of the investment activities of commercial banks in terms of transformation processes in the contemporary Ukraine. It has been determined that a key role in transformation of the temporary free investment resources into capital on the domestic investment market is dominated by banks. The foreign practice of providing investment services on the example of the United States was studied and the major directions of activities of domestic banks in the investment market were allocated. Peculiarities of the investment activity of Ukrainian banks were analyzed, it has been revealed that banks are key buyers of state and corporate bonds and equities of enterprises and are carrying out an active trade with them in the securities market. Activity of these financial intermediaries in the stock market, in the context of its appropriate development remains insufficient, and the structure of investments in securities – inefficient when compared with foreign counterparts.

Key words: bank, financial investments, stocks, financial intermediary.

Pic.: 4. **Tabl.:** 5. **Bibl.:** 18.

Vovchak Olga D. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Banking, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

Nadiyevets Lyudmyla M. – Postgraduate Student, Department of Banking, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: krentovska@gmail.com

Характерною рисою сучасного етапу розвитку економіки України є активізація діяльності фінансових посередників, водночас на фінансовому ринку особливого значення набуває їх інвестиційна діяльність. Досвід розвинених країн вказує на той факт, що стан розвитку ринку цінних паперів значною мірою залежить від успішної діяльності таких посередників, їх активності в інвестиційному процесі.

У сучасному фінансовому світі значна кількість інвестиційних операцій відбувається за участю банків. Глибоко проникаючи у всі сфери економіки, банківські установи здійснюють активний вплив на економічне зростання та соціальний розвиток країни. В умовах необхідності економічного зростання, підвищення вимог до ефективності функціонування інвестиційного ринку, структури та складу його учасників, їх активності у фінансовому та реальному секторах економіки, банківське інвестування набуває важливого значення. Водночас посилення конкуренції в банківському секторі вимагає від банків диверсифікації розміщення їх ресурсної бази та пошуку нових джерел доходів, а інвестиційні операції відіграють важливу роль у системі важелів управління сучасним банком.

Питання функціонування інвестиційного ринку, розвитку інвестиційних операцій банків займають вагомe місце в наукових дослідженнях як за кордоном, так і в Україні. У цьому напрямі активно здійснюють дослідження такі вчені, як Б. Адамик, О. Білоус, Л. Бондаренко, І. Брітченко, І. Бушуєва, С. Глуценко, М. Денисенко, Н. Дорошенко, В. Жуков, Я.Карпа, О. Кириченко, Л. А. Ключко, Б. Луців, А. Мещеряков, Г. Пурій, С. Реверчук, О. Сич, О. Стойко, Р. Шевченко та інші. Водночас сьогодні продовжуються наукові пошуки шляхів удосконалення та розвитку інвестиційного ринку і посилення ролі та значення банків на ньому.

Таким чином, наблизила необхідність поглибленого дослідження особливостей і перспектив розвитку банківського інвестування, що надасть змогу активізувати інвестиційні процеси, урізноманітнити форми та методи вкладення банківського капіталу.

Метою статті є виявлення особливостей та розкриття ролі інвестиційної діяльності банків на фінансовому ринку з урахуванням сучасних процесів в економіці України.

Оздоровлення та розвиток сучасної економіки України неможливі без активізації інвестиційної діяльності, пошуку та залучення надійних інвесторів, які б розміщували свої інвестиції на довгострокові терміни, забезпечуючи цим стабільний розвиток важливих ланок господарства. Потенціал української економіки має досить «широкі горизонти» для свого розвитку, а звідси і потребу в інвестиційних ресурсах, оскільки за рівнем інвестицій (у 2010 р. він становив 19,35%) Україна серед країн світу посіла 114 місце, а серед країн СНД – передостаннє (гірше лише Азербайджан – 130 місце). У Білорусі аналогічний показник становив 42% [1].

Серед багатьох джерел фінансування інвестиційного процесу в більшості розвинених країн світу чільне місце належить закордонним інвестиціям.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій в Україну в 2013 р. становив 2,86 млрд дол., що удвічі менше від показника 2012 р., який становив 6,013 млрд дол. Згідно з даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2014 р. обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку України з початку інвестування, становив 58,157 млрд дол. США (рис. 1).

Основні інвестори України наведені на рис. 2. На ці країни припадає майже 83% від загального обсягу прямих інвестицій. Крім того, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, направлених в установи фінансової та страхової діяльності, досяг 15,349 млрд дол., або 26,4% від їх загального обсягу [1].

Адекватне проведення оцінки стану вітчизняного інвестиційного ринку є неможливим без аналізу джерел формування капітальних ресурсів суб'єктів економіки, зокрема в розрізі фінансування ними відтворення основного капіталу (табл. 1). Зокрема, сукупний обсяг інвестування в основні засоби зменшився у 2010 р. більш ніж на 82,4 млрд грн порівняно з 2008 р. і становив 150,6 млрд грн.

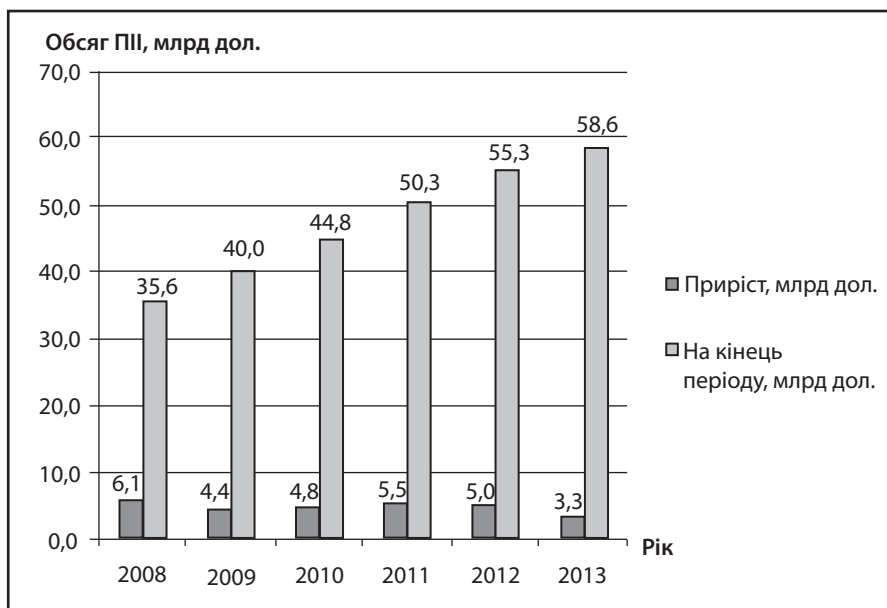

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій за 2008 – 2013 рр., млрд дол. [1]

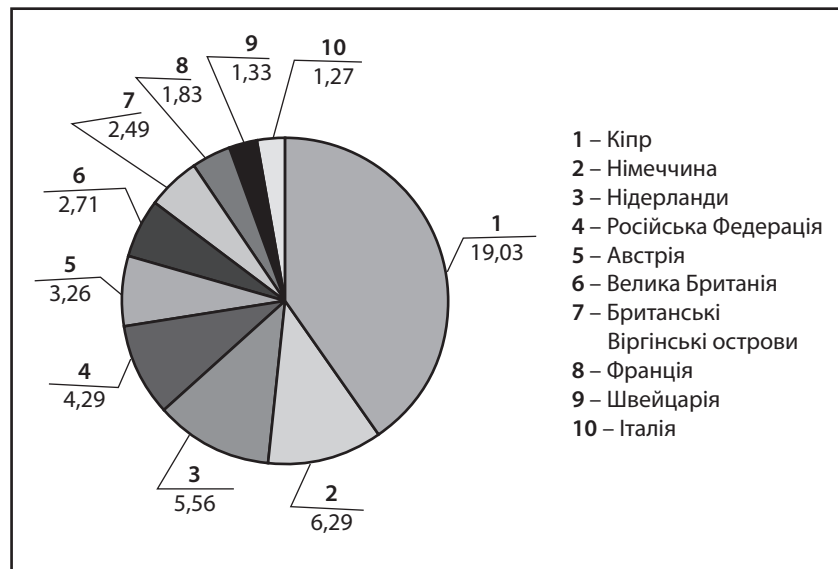

Рис. 2. Обсяг інвестицій основних інвесторів України у 2013 р., млрд дол. [1]

У 2011 р., навпаки, спостерігалось зростання агрегованого показника майже на 40% до рівня 209,1 млрд грн, що характеризує позитивні процеси в економіці. У 2013 р. розмір інвестицій в основний капітал зменшився у зв'язку зі складною економічною та політичною ситуацією в країні.

Як бачимо, за даними табл. 1, домінуючим джерелом інвестиційних ресурсів були і залишаються власні кошти підприємств, хоча їх частка в сукупному обсязі відчутно зменшилася – з 63,2% у 2009 р. до 54,0% у 2011 році. У 2013 р. даний показник виріс на 9,38 п. п.

Частка банківського інвестування знизилася з 17,3% у 2008 р. до 13,7% у 2010 р., а у 2012 р. знову зростає до 16,13%. У 2013 р. обсяг банківських кредитів зменшився на 13,81 п. п. Іноземні інвестори, залишаючись впродовж усього періоду дослідження недостатньо активними на ринку (їх частка становила 3,1% сукупних фінансових ресурсів), уже у 2011 р. досягли найбільшого темпу зростання відповідних обсягів (майже удвічі порівняно з 2010 р. – до рівня 6,5 млрд грн). Частка інших

джерел фінансування, до яких належать і вкладення небанківських фінансових установ (НФУ), становила 6,91% у 2012 р. і 3,67% у 2013 р. Така структура інвестиційних ресурсів в економіці свідчить про незначну роль небанківських фінансових посередників у інвестиційних процесах.

Так, М. П. Денисенко, посилаючись на дослідження західних економістів, зазначає, що «понад 70% приросту валового національного продукту економічно розвинених країн забезпечується інвестуванням інноваційних процесів» [3, с. 11].

Серед фінансових посередників ключову роль у трансформації тимчасово вільних інвестиційних ресурсів у капітал на вітчизняному інвестиційному ринку відіграють банківські установи, які перетворюють заощадження економічних агентів у інвестиції за допомогою кредитного механізму.

Б. А. Луців вважає, що банківська система може розвиватися ефективно і стійко лише за нормальних

Таблиця 1

Динаміка зміни інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування в Україні у 2008 – 2013 рр., млн грн [2]

№ з/п	Показник	Рік					
		2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	Разом інвестицій	233081,0	151777,5	150667,0	209130,0	263727,7	247891,6
	у тому числі за рахунок:						
1.1	коштів державного бюджету	11576,0	6686,7	9479,0	15599,1	16530,9	6243,5
1.2	коштів місцевих бюджетів	9918,2	4161,2	4357,0	6111,2	8307,7	7036,7
1.3	власних коштів підприємств та організацій	132138,0	96019,0	83997,0	112988,5	156149,3	157122,0
1.4	коштів іноземних інвесторів	7591,4	6859,3	3429,0	6543,7	–	4009,5
1.5	коштів населення на будівництво власних квартир	9495,2	4791,7	4653,0	4469,9	–	5916,2
1.6	коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	11589,0	5502,3	16176,0	15102,9	21975,1	21770,0
1.7	кредитів банків та інших позик	40450,9	21581,3	20611,0	37436,4	42526,9	36650,0
1.8	інших джерел фінансування	10322,3	6176,0	7965,0	10878,3	18237,8	9143,7

економічних умов. Звідси, банки найбільше зацікавлені в тому, щоб у сфері виробництва здійснювалися повноцінні відтворювальні процеси, що неможливо без відновлення безперервних інвестиційних циклів [4, с. 214].

Погоджуючись із попереднім твердженням, Р. Г. Комарницька підкреслює, що саме завдяки банківським інвестиціям потенційні інвестори здатні сформулювати або збільшити власний реальний інвестиційний платоспроможний попит з метою його урівноваження з наявною інвестиційною пропозицією на ринку інвестиційних товарів. Так забезпечується включення банківських інвестицій у розподільчий процес, на базі якого здійснюється суспільне відтворення [5].

Більшість інвестицій банків сьогодні здійснюється у формі кредитів. Довгострокове інвестиційне кредитування посідає чільне місце в реалізації стратегії переходу від нинішньої залежної моделі розвитку економіки до орієнтованої, спрямованої на інноваційний розвиток. Між тим в Україні в структурі кредитних портфелів банків частка інвестиційних кредитів є ще низькою.

Відсутність професійного регулювання розвитку інвестиційної діяльності банків з боку держави компенсується реальною практикою, яку реалізують, в основному, банки з іноземними інвестиціями. Найбільш відомими гравцями на інвестиційному ринку України є ІНГ-банк Україна (Голландія), ОТП-Банк (Угорщина), Агриколь банк Франція, УкрСиббанк, Райфайзен Банк Аваль (Австрія), Альфа-Банк (Росія).

В узагальненому вигляді система надання інвестиційних послуг у зарубіжних банках (на основі практики п'яти найбільших банків США) представлена в *табл. 2*.

Більшість американських інвестиційних банків до послуг інвестиційного банкінгу відносять андеррайтингові послуги, послуги з проведення злиття і поглинання, інші консультаційні послуги, які надаються корпоративним клієнтам та урядам. При цьому американські інвестиційні банки не відмовляються від надання брокерських, кредитних і розрахункових послуг.

Слід звернути увагу на те, що головною умовою для інвестиційної діяльності зарубіжних банків є чіткий розподіл таких напрямів банківського бізнесу, як брокерські послуги та послуги андеррайтингу. Ця вимога спрямована на те, щоб обмежити можливості шахрайства; брокери рекомендують клієнтам купувати саме ті

цінні папери, за андеррайтинг яких відповідає конкретний банк (банківський холдинг).

Проведений аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що в економічній літературі виділено низку основних напрямів діяльності вітчизняних банків на інвестиційному ринку (*рис. 3*).

Порівнюючи види інвестиційних послуг вітчизняних і зарубіжних банків, слід зазначити, що вони є подібними, водночас обсяг надання таких послуг вітчизняними банками є значно меншим порівняно з інвестиційним банкінгом США.

Інвестиційна діяльність вітчизняних банків зазнала значних змін у часи фінансової кризи, яка розпочалася у 2008 р. і негативно вплинула на всі сфери економіки, у тому числі й на банківський сектор. У банківській системі України до 01.01.2009 р. спостерігалася тенденція збільшення вкладень у цінні папери. Однак темпи їх зростання коливалися в широкому діапазоні. Зокрема, станом на 01.01.2008 р. ці вкладення становили 28 693 млн грн, а протягом 2008 р. вони зросли на 141,5% у порівнянні з 2007 р. У 2009 р. було зменшення таких вкладень, що становило 96,9% до попереднього року. Однак у 2010 р. вкладення банків у цінні папери зросли на 212,4%, і надалі спостерігається тенденція такого зростання до 104,9% у 2011 р. у порівнянні з 2010 р., у 2012 р. такі вкладення зросли на 109,8%. Протягом 9 місяців 2013 р. вкладення банків у цінні папери зросли до 131 567 млн грн і становили 136,6% у порівнянні з початком року [10].

Зважаючи на зростання кількості банківських операцій з цінними паперами, є загроза щодо використання цих операцій для захоплення значної частини національного багатства. Розглядаючи питання наявності іноземних інвестицій в Україні О. К. Малютін ще у 2008 р. зауважував, що «особливу увагу слід приділити присутності іноземного капіталу у фінансовому секторі країни, який на сьогодні є лідером залучення прямих іноземних інвестицій і акумулює 19% накопиченого іноземного капіталу. У банківському секторі України частка іноземного капіталу становить 37,2% (це перевищує «межу національної безпеки» на 7,2%), у страховому секторі – 28,1%, що зменшує чутливість фінансового сектора до потреб вітчизняних підприємств і переорієнтовує його на фінансування компаній з іноземним капіталом» [11 с. 113].

Таблиця 2

Види інвестиційних послуг у зарубіжних банках (на основі практики п'яти найбільших банків США) [6, с. 92]

№ з/п	Вид послуг	Характеристика послуг
1	Інвестиційний банкінг	Андеррайтинг для органів державної влади, органів місцевої влади, корпорацій, обслуговування угод зі злиття, поглинання; інвестиційний консалтинг
2	Брокерські послуги	Ринок акцій, ринок цінних паперів з фіксованим відсотком, іпотечний ринок і ринок нерухомості, товарний ринок
3	Послуги інвестиційного менеджменту	Створення та управління фондами різних типів, довірче управління для населення, довірче управління для професіональних інвесторів
4	Сервісні послуги	Кредитна підтримка інвесторів, кредитна підтримка емітентів, проведення валютно-обмінних операцій, розрахунково-клірингове обслуговування, страхування, аналітична підтримка

Рис. 3. Основні напрями діяльності вітчизняних банків на інвестиційному ринку [7, с. 103; 8, с. 7; 9, с. 346]

Це підтверджують дослідження О. О. Чуб, де зазначено, що кількість банків в Україні за участю іноземного капіталу зростає, але це здійснюється переважно за рахунок злиття та придбання. Так, у статутному капіталі АКБ «Укрсоцбанк» італійським банком Bancaintesa було придбано пакет акцій на суму \$2,07 млрд, що становило 95% статутного капіталу банку, у статутному капіталі АКБ «Аваль» придбано іноземним банком акцій на суму \$1,028 млрд, або 93,5% статутного капіталу банку. Далі автор зазначає, що продовження перерозподілу прав власності шляхом злиття та придбання контрольного пакету акцій може призвести до переходу основної частини банківської системи у власність транснаціональних банківських груп. Таке становище склалося в Естонії, де 98% банківської системи належить іноземним інвесторам, у Польщі, Болгарії та Чехії приблизно 70% банківських активів належить іноземному капіталу [12, с. 143 – 144].

В. В. Корнеев у своїх дослідженнях конкретизував інвестиційні цілі банків, інститутів спільного інвестування, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів щодо їх інвестиційної діяльності [13, с. 358].

На нашу думку, при визначенні цілей щодо інвестиційних операцій слід виходити з того, що основним їх призначенням має бути насичення інвестиціями реального сектора економіки та спрямування їх на пріоритетні напрями інноваційного розвитку держави. Для банків важливого значення набуває пошук відповідного суб'єкта з метою інвестування коштів та отримання максимального прибутку з мінімальними витратами та ризиком. Нами пропонується такий підхід до визначення інвестиційних цілей банків (табл. 3).

Зазначимо, що крім загальних інвестиційних цілей, що притаманно всім суб'єктам господарювання, банки мають конкретні цілі залежно від напрямку вкладення коштів.

Основною формою банківських інвестицій є фінансові інвестиції та вкладення капіталу в придбання нематеріальних активів. Останніми роки простежується тенденція до переорієнтації банків із вкладень у цінні папери на інвестиції у цінні папери на продаж.

Частка фінансових інвестицій в активах банків коливається в широкому діапазоні, що показано в табл. 4.

Таблиця 3

Інвестиційні цілі банків

Посередник	Існуюча інвестиційна ціль	Пропозиції
Універсальний банк	Формування інвестиційно-кредитного банківського портфеля та управління ним. Збільшення обсягів доходів, власних і клієнтських	Реорганізація, спрямована на укрупнення, яке здійснюється у формі: злиття; приєднання; поглинання. Управління інвестиційним портфелем фізичних і юридичних осіб для збільшення доходу
Спеціалізований інвестиційний банк	Управління активами відповідно до інвестиційних намірів клієнтів. Забезпечення доходу більшого обсягу, ніж при консервативних вкладеннях	Управління дружніми та ворожими поглинаннями. Операції на ринку цінних паперів з метою отримання доходу. Виконання операцій зберігача/кастодіана

Структура фінансових інвестицій банків станом на 01.01.2013 р. [14, с.50-51]

№ п/п	Банк	Цінні папери в портфелі банку на продаж, тис. грн	Цінні папери у портфелі банку до погашення, тис. грн	Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, тис. грн	Фінансові інвестиції – усього, тис. грн	Активи – усього, тис. грн	Частка фінансових інвестицій в активах, %
1	ПриватБанк	286673	239567	1178522	1704762	172428712	0,9
1.1	У % до всіх інвестицій	16,8	14,1	69,1	100,0		
2	Укрексімбанк	18565495	1372237	0	19937732	87948878	22,7
2.1	У % до всіх інвестицій	93,1	6,9	0	100,0		
3	Ощадбанк	13130521	0	50590	1318111	85995536	15,3
3.1	У % до всіх інвестицій	99,6	0	0,4	100,0		
4	«Райффайзен Банк Аваль»	6195496	920055	181925	7297476	47694486	15,3
4.1	У % до всіх інвестицій	84,9	12,6	2,5	100,0		
5	Промінвестбанк	2835757	0	122	2835879	41318058	6,9
5.1	У % до всіх інвестицій	99,9	0	0,1	100,9		
6	Укрсоцбанк	2145816	0	7162	2152978	38829858	5,5
6.1	У % до всіх інвестицій	99,7	0	0,3	100,0		
7	ВТБ Банк	707914	0	0	707914	34212327	2,1
7.1	У % до всіх інвестицій	100,0	0	0	100,0		

Із зазначених банків найбільшу частку (22,7%) має Укрексімбанк, найменшу – ПриватБанк (0,9%). Значну частку фінансових інвестицій, крім ПриватБанку, банки вкладають у цінні папери у портфелі банку на продаж. Зокрема, таких вкладень у ВТБ Банку – 100%; Промінвестбанк – 99,9%; Укрсоцбанк – 99,7%, що характерно для очікувань неактивного ринку. У формування портфеля з цінних паперів до погашення вкладають свої фінансові ресурси ПриватБанк, Укрексімбанк, «Райффайзен Банк Аваль».

Загалом розподіл акцій банків за портфелями у 2013 р. наведено на *рис. 4*.

Банки також здійснюють інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що свідчить про бажання розширити свій рівень впливу. При цьому здійснення вкладень в асоційовані компанії має на меті реалізацію вирішального впливу на діяльність компанії; інвестиції в дочірні компанії – мати контроль над компанією. Значні інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, порівняно з іншими банками, має ПриватБанк.

Результати аналізу кредитно-інвестиційних портфелів провідних банків України за 2012 – 2013 рр. наведено в *табл. 5*.

Дані *табл. 5* свідчать, що загалом в 2013 р. банки збільшили обсяги кредитно-інвестиційних портфелів. Так, у 2013 р. кредитно-інвестиційний портфель ПАТ «Приватбанк» збільшився на 28913 млн грн, що на

25,77% більше, ніж у 2012 р. ПАТ «Ощадбанк» також збільшив портфель на 17659 млн грн, або на 24,91% за рахунок формування інвестицій для юридичних осіб і надання кредитів населенню.

Водночас окремі банки значно зменшили обсяг кредитно-інвестиційного портфеля, зокрема ПАТ «Пром-

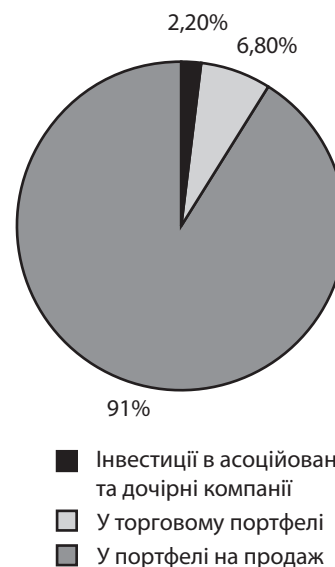

Рис. 4. Розподіл акцій банків України за портфелями у 2013 р. [15]

інвестбанк» – на 1672 млн грн (або на 5,21%), що сталося у зв'язку зі зменшенням обсягів наданих позик позичальникам як у сфері кредитування населення, так і у сфері інвестування підприємств. ПАТ ОTRBank також зменшив портфель на 1652 млн грн

Загалом робимо висновок, що банківська система України упродовж 2013 р. функціонувала в умовах достатньо стабільної ліквідності в національній валюті, про що свідчить середньорічне значення суми коштів, розміщеної на коррахунках (за 2013 р. – 25318,55 млн грн проти 19609,58 млн грн за підсумками 2012 р.) [17].

клірингових), так і «небанківських» (інвестиційних) операцій. Банки є ключовими покупцями державних і корпоративних облігацій та акцій підприємств, у більшості випадків тримають великі пакети акцій, контролюють та здійснюють активну торгівлю ними, переважають на ринках цінних паперів;

- ✦ існування концентрованої банківської системи, за якої переважна частка фінансових активів зосереджена в 10 – 20 найбільших банках;

Таблиця 5

Результати аналізу кредитно-інвестиційних портфелів банків України за 2012 – 2013 рр. (млн грн) [16]

Назва банку	2012 р.	2013 р.	Абсолютне відхилення, +, -	Відносне відхилення, %
Приватбанк	112214	141127	28913	125,77
Ощадбанк	70901	88560	17659	124,91
Промінвестбанк	32097	30425	-1672	94,79
ПУМБ	19076	33207	14131	174,08
Дельта-Банк	19002	43189	24187	227,29
Альфа-Банк	17946	29293	11347	163,23
Фінанси і кредит	16728	18413	1685	110,07
OTRBank	16677	15025	-1652	90,09
Сбербанк Росії	13853	29348	15495	211,85
Імексбанк	7860	9614	1754	122,32

Враховуючи це, при реалізації системного підходу до діяльності банків особливу увагу слід приділити питанню залучення інвестицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що особливо важливо в умовах інноваційно-інвестиційної спрямованості господарювання. Важливим джерелом інвестицій виступає залучення фінансовими посередниками коштів населення. Водночас на ринку цінних паперів України спостерігається вкрай низька активність фізичних осіб. Ми розділяємо позицію вчених щодо таких трьох основних причин ігнорування громадянами України можливостей фондового ринку: «по-перше, вкрай низька інвестиційна культура населення та його неობізнаність щодо операцій на фондовому ринку; по-друге, відсутність гарантування прав інвесторів відповідного гарантійного фонду; по-третє, розпорошеність пакетів цінних паперів і відсутність фінансових інструментів, інвестиційно привабливих для роздрібного сектора» [18, с. 47 – 48].

Відповідно до проведеного аналізу можна зробити висновок, що роль банків на сучасному інвестиційному ринку України характеризується такими особливостями:

- ✦ домінування банків як ключових інвестиційних посередників, які здійснюють перетворення тимчасово вільних фінансових активів економічних агентів у формі заощаджень в інвестиції за допомогою використання різноманітних фінансових інструментів;
- ✦ універсальний характер банківської діяльності, тобто паралельне здійснення ними як суто банківських (депозитно-кредитних і розрахунково-

- ✦ домінування більш консервативних (порівняно із зарубіжними аналогами) пакетних фінансових пропозицій та послуг на ринку;
- ✦ активність вітчизняних банків на фондовому ринку в контексті його повноцінного розвитку залишається недостатньою, а структура вкладень в цінні папери – архаїчною порівняно з аналогами зарубіжних країн;
- ✦ наявність жорсткого державного контролю за діяльністю банківських установ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, банківські установи відіграють ключову роль у системі інвестиційного посередництва. Основними видами операцій банків на фондовому ринку є інвестиційні, що підтверджують напрацювання вчених. Зокрема, на фондовому ринку більшості країн комерційні банки беруть на себе основне функціональне навантаження (відповідно до нормативного регулювання): від емітента, фінансового посередника, інституційного інвестора – до звичайної інфраструктурної установи. Зазначені механізми підкреслюють надважливу роль комерційних банків у розбудові інвестиційного ринку України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
2. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2008 – 2013 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід : монографія / За ред. д. е. н., проф. М. П. Денисенка, д. е. н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.

4. Луців Б. Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій / Б. Л. Луців. – Тернопіль : Економічна думка, Карт-бланш, 2001. – 320 с.

5. Комарницька Р. Г. Інвестиційна діяльність комерційних банків : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 [Електронний ресурс] / Р. Г. Комарницька ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль, 2003.

6. Полотенко Д. В. Банківська система України в умовах функціонування іноземних банків / Д. В. Полотенко // Фінанси України. – 2009. – № 5. – С. 91 – 94.

7. Довганюк Л. В. Інвестиційна діяльність в Україні та на прями її активізації / Л. В. Довганюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 11. – С. 102 – 106.

8. Івахненко І. С. Інвестиційна діяльність в Україні: сучасний стан та можливості її активізації / І. С. Івахненко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 2. – С. 7 – 9.

9. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підручник для студ. вищ. закл. освіти України / Т. В. Майорова. – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 472 с.

10. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua

11. Малютін О. К. Інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій в умовах посилення глобалізаційних процесів / О. К. Малютін // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 107 – 113.

12. Чуб О. О. Банківська діяльність в контексті інтеграції та глоба-лізації / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 138 – 146.

13. Корнеєв В. В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках / В. В. Корнеєв. – К. : НДФІ, 2003. – 376 с.

14. Структура активів банків України станом на 01.01.2013 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 50 – 51.

15. Бюлетень Національного банку України / Національний банк України. – 2014. – № 2 // Портал НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/Publication/econom.htm>

16. Офіційний рейтинг банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://banker.ua/officialrating>

17. Аналітичний огляд банківської системи України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua>

18. Іваницька О. М. Державна політика розвитку фондового ринку в Україні: нові напрями / О. М. Іваницька // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 43 – 50.

REFERENCES

“Analytychni ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 2013 rik” [Analytical Review of the banking system of Ukraine for 2013]. <http://rurik.com.ua>

“Biuletен Natsionalnogo banku Ukrainy” [Bulletin of the National Bank of Ukraine]. <http://bank.gov.ua/Publication/econom.htm>

Chub, O. O. “Bankivska diialnist v konteksti intehratsii ta hlobalizatsii” [Banking in the context of integration and globalization]. *Finansy Ukrainy*, no. 1 (2008): 138-146.

Cait Derzhavnoi sluzhby statystyky. <http://www.ukrstat.gov.ua>
Dovhaniuk, L. V. “Investytsiina diialnist v Ukraini ta napriamy ii aktyvizatsii” [Investment activity in Ukraine and ways of its activation]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 11 (2009): 102-106.

Ivakhnenko, I. S. “Investytsiina diialnist v Ukraini: suchasnyi stan ta mozhyvosti ii aktyvizatsii” [Investment activity in Ukraine: current situation and possibilities of its activation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 2 (2010): 7-9.

Investytsiino-innovatsiina diialnist: teoriia, praktyka, dosvid [Investment and innovation activity: theory, practice, practice]. Sumy: Universytetska knyha, 2008.

Ivanytska, O. M. “Derzhavna polityka rozvytku fondovoho rynku v Ukraini: novi napriamy” [State Policy for Stock Market in Ukraine: new directions]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2011): 43-50.

Komarnytska, R. H. “Investytsiina diialnist komertsiiynkh bankiv” [The investment activities of commercial banks]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.04.01*, 2003.

Kornieiev, V. V. *Kredytni ta investytsiini potoky kapitalu na finansovykh rynkakh* [Credit and investment capital flows in financial markets]. Kyiv: NDFI, 2003.

“Kapitalni investytsii za dzherelamy finansuvannia za 2008 – 2013 rr.” [Capital expenditure by source of funding for the 2008 – 2013]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Lutsiv, B. L. *Bankivska diialnist u sferi investytsii* [Banking in investment]. Ternopil: Ekonomichna dumka; Kart-blansh, 2001.

Maliutin, O. K. “Investytsiina diialnist transnatsionalnykh korporatsii v umovakh posylennia hlobalizatsiinykh protsesiv” [The investment activities of transnational corporations in the increasingly globalization]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2008): 107-113.

Maierova, T. V. *Investytsiina diialnist* [Investment activity]. Kyiv: Tsentр navchalnoi literatury, 2009.

“Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy” [Main indicators of banks in Ukraine]. <http://www.bank.gov.ua>

“Ofitsiinyi reitynh bankiv Ukrainy” [The official rating of Ukraine]. <http://banker.ua/officialrating>

Polotnenko, D. V. “Bankivska systema Ukrainy v umovakh funktsionuvannia inozemnykh bankiv” [The banking system of Ukraine under conditions of foreign banks]. *Finansy Ukrainy*, no. 5 (2009): 91-94.

“Struktura aktyviv bankiv Ukrainy stanom na 01. 01. 2013 r. (u rozrizi bankiv)” [The structure of bank assets as at 01/01/2013 Ukraine g. (By banks)]. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 3 (2013): 50-51.

КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПІРАМІД І МОДЕЛЮВАННЯ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

© 2014 Підхормний О. М.

УДК 336.767.017.2

Підхормний О. М. Критерії ідентифікації фінансових пірамід і моделювання їх функціонування

У статті розглянуто критерії фінансових пірамід, які дають змогу сформулювати визначення цих явищ з економічних і правових позицій та вирізняти фінансові піраміди серед інших видів фінансових відносин. Висвітлено основні форми функціонування фінансових пірамід. Узагальнено підходи до моделювання фінансових пірамід. Запропоновано модель функціонування фінансової піраміди, яка дає змогу розділити час її існування на дискретні періоди. Шляхом ітерацій на основі запропонованої системи формул можна розраховувати динаміку низки взаємопов'язаних показників фінансової піраміди. Математичний апарат, використаний у моделі, дає змогу графічно відображати різні аспекти процесу функціонування фінансової піраміди. Вказано, що за неможливості здійснення обіцяних виплат може настати як різкий крах фінансової піраміди, зумовлений припиненням внесків, так і продовження її функціонування з поступовим зниженням активності.

Ключові слова: фінансова піраміда, заощадження, атакуючий потенціал фінансової піраміди.

Рис.: 4. **Формул.:** 12. **Бібл.:** 11.

Підхормний Олег Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: olegpidkhorhnyi@ukr.net

УДК 336.767.017.2

UDC 336.767.017.2

Підхормний О. М. Критерии идентификации финансовых пирамид и моделирование их функционирования

В статье рассмотрены критерии финансовых пирамид, которые позволяют сформулировать определения этих явлений, исходя из экономических и правовых позиций, и выделять финансовые пирамиды среди других видов финансовых отношений. Освещены основные формы функционирования финансовых пирамид. Обобщены подходы к моделированию финансовых пирамид. Предложена модель функционирования финансовой пирамиды, которая позволяет разделить время ее существования на дискретные периоды. Путем итераций на основе предложенной системы формул можно рассчитывать динамику ряда взаимосвязанных показателей финансовой пирамиды. Математический аппарат, используемый в модели, позволяет графически отображать различные аспекты процесса функционирования финансовой пирамиды. Указано, что при невозможности осуществления обещанных выплат может наступить как резкий крах финансовой пирамиды, обусловленный прекращением взносов, так и продолжение ее функционирования с постепенным снижением активности.

Ключевые слова: финансовая пирамида, сбережения, атакующий потенциал финансовой пирамиды.

Рис.: 4. **Формул.:** 12. **Библ.:** 11.

Підхормний Олег Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансов, денежного обращения и кредита, Львовский национальный университет им. И. Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина)

E-mail: olegpidkhorhnyi@ukr.net

Pidkhorhnyi O. M. Criteria for Identification of Financial Pyramid Schemes and Simulating of their Functioning

In the article criteria of financial pyramid schemes are considered, which allows to formulate definitions of these phenomena on base of economic and legal positions, and to allocate financial pyramids among other types of financial relations. The main forms of functioning of financial pyramid schemes are covered. Approaches to modeling of financial pyramid schemes are generalized. The model of functioning of a financial pyramid scheme is proposed, which allows to divide the time of its existence into discrete periods. Through iterations on the basis of the proposed system of formulas, dynamics of a number of interrelated indicators of a financial pyramid can be calculated. The mathematical apparatus used in the model allows to display in diagram form different aspects of functioning of financial pyramid schemes. It is specified, that impossibility to fulfill the promised payments may result in a sudden collapse of a financial pyramid scheme, due to the cessation of contributions, though continuation of its functioning with a gradual decline in activity is possible as well.

Key words: financial pyramid scheme, savings, attacking potential of financial pyramid scheme.

Pic.: 4. **Formulae:** 12. **Bibl.:** 11.

Pidkhorhnyi Oleg M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, monetary circulation and credit, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)

E-mail: olegpidkhorhnyi@ukr.net

Системною проблемою фінансової безпеки багатьох країн є функціонування різноманітних фінансових пірамід. Про рівень небезпеки, який можуть спричинити фінансові піраміди, яскраво свідчить криза, що розгорнулася в Албанії в 1996 – 1997 рр., коли сім великих пірамід залучили заощадження в обсягах близько 30% річного ВВП цієї країни. Тому на нинішній день чимало країн визнали діяльність щодо створення й функціонування фінансових пірамід окремим видом злочинів.

Проблемі фінансових пірамід приділили увагу чимало науковців: Г. Агасандян, А. Анопрієнко, А. Беянин, О. Бланчард, М. Ватсон, Г. Дімітріаді, С. Дубовський, О. Ісупова, Є. Малеваний та інші. У їх працях можна виділити чотири підходи до моделювання відповідних явищ. Перший підхід стосується значного перевищення цінами певних активів адекватного рівня, обґрунтова-

ного показником чистої теперішньої вартості обіцяних виплат, з подальшим крахом ринку [10]. Згідно з другим підходом організатора фінансової піраміди й населення розглядають як учасників неантагоністичної гри Понці, які ухвалюють рішення на кожному етапі існування фінансової піраміди [3]. Організатор обирає між виконанням зобов'язань і припиненням виплат. А кожен представник населення вирішує, брати участь у піраміді чи ні. Цікаво, що єдиним рівноважним станом у такій грі є відсутність фінансової піраміди. Третій підхід передбачає крах піраміди, коли в організатора відсутні кошти для виконання зобов'язань перед вкладниками [4 – 6]. Четвертий підхід пов'язаний з використанням концепції клітинних автоматів [7].

Констатуючи наявність значних і різнопланових наукових напрацювань, варто виділити досить широке

коло проблем, які обумовлюють необхідність подальших досліджень фінансових пірамід:

- ✦ окреслення критеріїв, за якими фінансові піраміди можна вирізнити серед інших фінансових відносин;
- ✦ класифікація фінансових пірамід;
- ✦ прогнозування показників фінансових пірамід;
- ✦ оцінка впливу фінансових пірамід на економіку;
- ✦ шляхи демотивації організації фінансових пірамід та вкладень у них.

Дана стаття написана з метою зробити певний внесок у вирішення вказаних проблем.

В супереч положенням економічної теорії люди далеко не завжди поведуться раціонально. Дослідження виявили, що зі зниженням рівня економічного достатку чи зростанням ймовірності збитків схильність особи до ризику зростає [2, 9, 11]. За умов несприятливої економічної ситуації в Україні підвищується ймовірність сумнівних вкладень з великими обіцяними доходами.

З урахуванням функціонування фінансових пірамід МММ та низки інших, в Україні 19 листопада 2013 р. був ухвалений у першому читанні законопроект про заборону фінансових пірамід. Цей документ містить визначення фінансової піраміди та передбачає кримінальне покарання за створення умов для фінансової піраміди, пропонування участі в ній або залучення (отримання) фінансових активів за її допомогою. Правильне окреслення критеріїв фінансових пірамід має вирішальне значення для успішної боротьби з ними, у тому числі кримінально-правовими засобами. Водночас не завжди організаторами піраміди є несумлінні особи. Часто фінансова піраміда – це незапланована ситуація, що виникає у зв'язку із залученням грошових коштів у певний інвестиційний проект, коли поточна прибутковість цього проекту виявляється нижчою за ставку залучення ресурсів, і тоді частина виплат по внесках здійснюється не з доходів від проекту, а за рахунок вкладень нових учасників. Деякі державні фінансові схеми також мають ознаки пірамід [1].

Це породжує низку проблем законодавчого окреслення поняття фінансової піраміди:

- ✦ на відміну від шахрайства фінансова піраміда може не супроводжуватись обманом;
- ✦ деякі легальні фінансові схеми й інститути можуть мати ознаки фінансових пірамід;
- ✦ частина вкладників може отримати вигоди від фінансової піраміди.

Визначення, запропоноване у вітчизняному законопроекті про заборону фінансових пірамід, недостатньо враховує вказані особливості. Згідно зі ст. 2 цього документа: «Фінансовою пірамідою є будь-які операції з фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які здійснюються фізичними або юридичними особами з метою набуття або можливості набуття вигоди для себе чи інших осіб за рахунок перерозподілу активів інших осіб, зокрема без провадження фактичної господарської діяльності». Приміром, під таке визначення формально потрапляють операції, які здійснює державний Пенсійний фонд України.

Визначальною характеристикою фінансової піраміди є циклічний характер існування цього явища. Відповідний цикл охоплює два типові етапи: розвиток фінансової піраміди та її крах. Хоча момент краху може бути невідомий наперед, але його настання детерміноване природою фінансової піраміди. Водночас для нормальних підприємств, банків, пенсійних фондів, держав тощо фінансовий крах не детермінований, хоча ризик їх дефолту існує. Також важливим критерієм є те, що в системі фінансової піраміди відбувається отримання доходів певними особами без створення доданої вартості. Загалом, з погляду економічної науки, можна користуватись таким визначенням: *фінансова піраміда – це система економічних відносин циклічного характеру з неминучим етапом краху, що виникають при отриманні доходів одними учасниками за рахунок внесків інших без створення доданої вартості.*

Однак запропоноване визначення має недоліки з погляду правової практики запобігання та протидії фінансовим пірамідам. Бажано припинити функціонування фінансових пірамід раніше, ніж наступить крах, обумовлений їх природою. Тому правове визначення фінансової піраміди має бути дієвим і без вказання ознаки її неминучого краху. З огляду на це, ми пропонуємо використовувати в законодавстві таке визначення: *фінансова піраміда – це недозволена законодавством система перерозподілу коштів або іншого майна, прав на такі кошти або майно, при якій джерелом доходів одних учасників є внески інших.*

Установлення покарання за створення та забезпечення функціонування фінансових пірамід є лише однією зі складових вирішення проблеми обмеження шкідливого впливу цих структур. Приватним інвесторам варто оцінювати проекти з погляду ризику вкладення коштів у фінансові піраміди. Як фінансові інструменти, що маскують істинний зміст операцій при формуванні фінансової піраміди, можуть бути використані цінні папери, договори позики, довірчого управління, страхування тощо. Їх основною умовою є вкладення грошей у якусь справу з можливістю отримання доходу через деякий час.

Одним із принципів діяльності фінансових пірамід, що використовують як фінансові інструменти цінні папери (акції, облігації) чи сурогати цінних паперів, є принцип самокотирування. Котирування цінних паперів здійснюють самі емітенти або близькі до них фірми, створюючи ілюзію ліквідності. Самокотирування цінних паперів поєднується з пірамідалною системою виплат, при якій першим акціонерам дивіденди нараховують за рахунок подальших розміщень цінних паперів серед нових власників за все зростаючою ціною. Самокотирування рано чи пізно призводить до різкого падіння курсу цінних паперів і завдання збитків інвесторам. Однак інвесторам передовими рекламними засобами нав'язують думку, що дані цінні папери неодмінно повинні зростати в ціні, а отже, це зростання триватиме завжди.

Дезінфомація, що заперечує неминучість краху фінансової піраміди або відволікає від цього увагу вкладників, є стратегічним чинником розвитку даної структури. Для залучення значних ресурсів у фінансову піраміду

дезінформація має поширюватись досить активно й переконливо. Тому, аналізуючи чинники розвитку фінансових пірамід, доцільно використовувати поняття «медіавірус» [8]. У державі мають діяти канали поширення інформації, які б протидіяли шкідливим медіавірусам, що спонукають до вкладень у фінансові піраміди. В Україні, приміром, організацію та координацію функціонування таких каналів може здійснювати Рада національної безпеки і оборони. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми можуть зробити державні регулятори ринку фінансових послуг і саморегулятивні організації. Зокрема, вони можуть розміщувати на своїх офіційних сайтах інформацію про підозрілі варіанти інвестування. Інформаційна складова запобігання та протидії фінансовим пірамідам може мати навіть важливіше значення, ніж правова. Вирішальна роль належить методам ідентифікації фінансових пірамід і прогнозування моменту їх краху. Публікування інформації про пірамідальні структури й проекти обмежить обсяг поглинання ними фінансових ресурсів.

Очевидно, що крах фінансової піраміди настає, коли в організатора відсутні кошти для виконання зобов'язань перед вкладниками. До науковців, які моделюють фінансові піраміди, виходячи з цієї ідеї, належить Г. Дімітріаді [4]. Система запропонованих цим дослідником математичних функцій базується на припущенні про неперервність часу. Водночас Дімітріаді визнає, що дискретні моделі описують фінансову піраміду адекватніше, розбиваючи її функціонування на дні, тижні, місяці тощо. Цей науковець розглянув чотири типи функцій зростання: лінійну, степеневу, експоненціальну, логістичну. Лише логістична функція передбачає припинення зростання фінансової піраміди. Математичний апарат моделей Дімітріаді досить складний, включає функції диференціювання й інтегрування. Водночас ускладнюється графічне відображення можливих ситуацій.

У даній статті розглядається запропонована нами модель функціонування фінансової піраміди, яка дає змогу розділити час її існування на дискретні періоди. На основі порівняно невеликого числа формул шляхом ітерацій можна розраховувати динаміку низки взаємопов'язаних показників, що стосуються фінансової піраміди: заощадження, обсяг ресурсів фінансової піраміди, дохід її організаторів тощо. Можна використовувати як детермінований варіант моделі, так і враховувати чинник випадковості. Для ілюстрації реалізації моделі у програмі Microsoft Excel наведено відповідні графіки.

Модель базується на припущенні, що, залежно від рівня атакуючого потенціалу фінансової піраміди, до неї залучається деяка частка наявних в економіці заощаджень. Рівень атакуючого потенціалу залежить від характеру рекламування фінансової піраміди, рівня конкуренції за гроші населення між різними фінансовими пірамідами, стійкості людей проти відповідного маніпулятивного впливу. Ідеї вкладень у фінансову піраміду поширюються подібно до інновацій або медіавірусів, тому досить доречно використовувати S-подібну логістичну криву. Відповідно, частка грошових заощаджень, що залучається у фінансову піраміду за поточний період, становитиме

$$ЧГЗ_t = A_{t+1} \cdot ЧГЗ_{t-1} \cdot (1 - ЧГЗ_{t-1}),$$

де $ЧГЗ$ – частка грошових заощаджень, що залучається у фінансову піраміду за певний період; A – рівень атакуючого потенціалу фінансової піраміди; t – період.

Чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду за період становлять

$$ЗГЗ_t = ГЗ_{поч.t} \cdot ЧГЗ \cdot ФВ_t,$$

де $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду за період; $ГЗ_{поч.t}$ – грошові заощадження на початок періоду; $ЧГЗ \cdot ФВ_t$ – частка грошових заощаджень, що залучається у фінансову піраміду за період, з урахуванням фактора випадковості (якщо випадковість не враховується, то $ЧГЗ \cdot ФВ_t = ЧГЗ_t$); t – період.

Кумулятивний оборот по чистих внесках грошових заощаджень у фінансову піраміду на кінець відповідного періоду складе

$$КО_ВГЗ_t = КО_ВГЗ_{t-1} + ЗГЗ_t,$$

де $КО_ВГЗ_t$ – кумулятивний оборот по чистих внесках грошових заощаджень у фінансову піраміду станом на кінець періоду; $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду за період; t – період.

Обіцяні виплати учасникам фінансової піраміди згідно задекларованої ставки доходу будуть дорівнювати

$$ОВУФП_{t+1} = КО_ВГЗ_t \cdot СДО,$$

де $ОВУФП_{t+1}$ – обіцяні виплати учасникам фінансової піраміди; $КО_ВГЗ_t$ – кумулятивний оборот по чистих внесках грошових заощаджень у фінансову піраміду; $СДО$ – ставка доходу, обіцяна учасникам фінансової піраміди, за період; t – період.

Фактичні виплати учасникам фінансової піраміди можуть бути на рівні

$$ФВУФП_{t+1} = \min(КО_ВГЗ_t \cdot СДО; ЗРФП_t),$$

де $ФВУФП_{t+1}$ – фактичні виплати учасникам фінансової піраміди; $\min()$ – функція вибору мінімального значення; $КО_ВГЗ_t$ – кумулятивний оборот по чистих внесках грошових заощаджень у фінансову піраміду; $СДО$ – ставка доходу, обіцяна учасникам фінансової піраміди за період; $ЗРФП_t$ – залишок ресурсів фінансової піраміди на кінець відповідного періоду; t – період.

Різниця обіцяних і фактичних виплат розраховується просто

$$РОФВ_t = ОВУФП_t - ФВУФП_t,$$

де $РОФВ_t$ – різниця обіцяних і фактичних виплат; $ОВУФП_t$ – обіцяні виплати учасникам фінансової піраміди; $ФВУФП_t$ – фактичні виплати учасникам фінансової піраміди; t – період.

Дохід організаторів фінансової піраміди за період складе

$$ДОФП_t = ЗГЗ_t \cdot РДОФП_t,$$

де $ДОФП_t$ – дохід організаторів фінансової піраміди за період; $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду за період; $РДОФП_t$ – рівень доходу організаторів фінансової піраміди (частка чистих залучень грошей у фінансову піраміду, яку ці особи планують привласнювати); t – період.

Залишок ресурсів фінансової піраміди на кінець відповідного періоду становитиме

$$ЗРФП_t = ЗРФП_{t-1} + ЗГЗ_t - ДОФП_t - ФВУФП_t,$$

де $ЗРФП$ – залишок ресурсів фінансової піраміди; $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду; $ДОФП_t$ – дохід організаторів фінансової піраміди за період; $ФВУФП_t$ – фактичні виплати учасникам фінансової піраміди; t – період.

Кумулятивний дохід організаторів фінансової піраміди складе

$$КДОФП_t = КДОФП_{t-1} + ДОФП_t,$$

де $КДОФП$ – кумулятивний дохід організаторів фінансової піраміди; $ДОФП_t$ – дохід організаторів фінансової піраміди за період; t – період.

Грошові заощадження на кінець періоду без урахування чинників, що безпосередньо не стосуються фінансової піраміди, будуть на рівні

$$ГЗ_{кін,t} = ГЗ_{ноч,t} - ЗГЗ_t + ФВУФП_{t+1},$$

де $ГЗ_{кін,t}$ – грошові заощадження на кінець періоду (без урахування чинників, які безпосередньо не стосуються фінансової піраміди); $ГЗ_{ноч,t}$ – грошові заощадження на початок періоду; $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду; $ФВУФП_{t+1}$ – фактичні виплати учасникам фінансової піраміди; t – період.

Модель, побудована у програмі Microsoft Excel на основі формул, розглянутих вище, дає змогу графічним методом досліджувати взаємозв'язки показників функціонування фінансової піраміди. Так, детермінована модель при початковій величині заощаджень на умовному рівні 100 одиниць, $A = 2$ (рівень атакуючого потенціалу фінансової піраміди), $РДОФП = 0,1$ (рівень доходу організаторів фінансової піраміди як частка залучених внесків), $СДО = 0,2$ (ставка доходу, обіцяна учасникам фінансової піраміди) демонструє поведінку, що демонструє *рис. 1*.

Із *рис. 1* видно, що у певний момент виникає різниця обіцяних і фактичних виплат, яка з часом зростає.

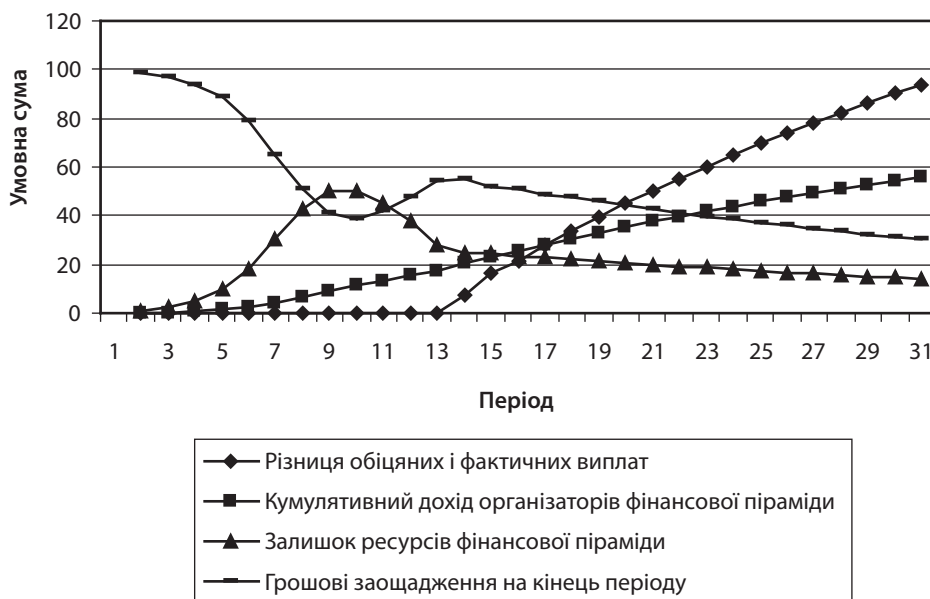

Рис. 1. Динаміка показників функціонування фінансової піраміди

Дохід організаторів фінансової піраміди у розрізі періодів матиме вигляд, представлений на *рис. 2*.

Разом з тим, неможливість здійснювати обіцяні виплати може означати крах фінансової піраміди з припиненням внесків. Якщо фінансова піраміда зазнає краху відразу ж із настанням неспроможності організаторів повністю забезпечити обіцяні виплати, то варто передбачити дві логічні можливості. Перша: якщо обіцяні та фактичні виплати за період $t-1$ співпадають, то

$$ЗГЗ_t = ГЗ_{ноч,t} \cdot ЧЗ - ФВ_t,$$

де $ЗГЗ_t$ – чисті залучення грошових заощаджень у фінансову піраміду за період; $ГЗ_{ноч,t}$ – грошові заощадження на початок періоду; $ЧЗ_ФВ_t$ – частка грошових заощаджень, що залучається у фінансову піраміду за період, з урахуванням фактора випадковості; t – період.

Друга можливість: якщо ресурсів фінансової піраміди недостатньо для забезпечення обіцяних виплат, то

$$ЗГЗ_t = 0,$$

що означає припинення внесків до фінансової піраміди.

При детермінованому варіанті моделі ситуація з крахом піраміди за неможливості здійснювати обіцяні виплати матиме вигляд, як показано на *рис. 3*.

Динаміка доходу організаторів фінансової піраміди у разі краху за неможливості здійснювати обіцяні виплати матиме вигляд, як на *рис. 4*.

Рисунки 1 і 3 висвітлюють дві крайні ситуації. У першій організаторам фінансової піраміди після досягнення неплатоспроможності вдається переконати вкладників і надалі робити внески. А в другій фінансова піраміда зазнає краху відразу після першого невиконання обіцяних зобов'язань. На практиці можлива ситуація, яка перебуває між цими двома крайніми варіантами.

ВИСНОВКИ

Кризовий потенціал фінансової сфери певної країни перебуває у взаємозв'язку із розвитком фінансових пірамід. Фінансова піраміда – це система економічних

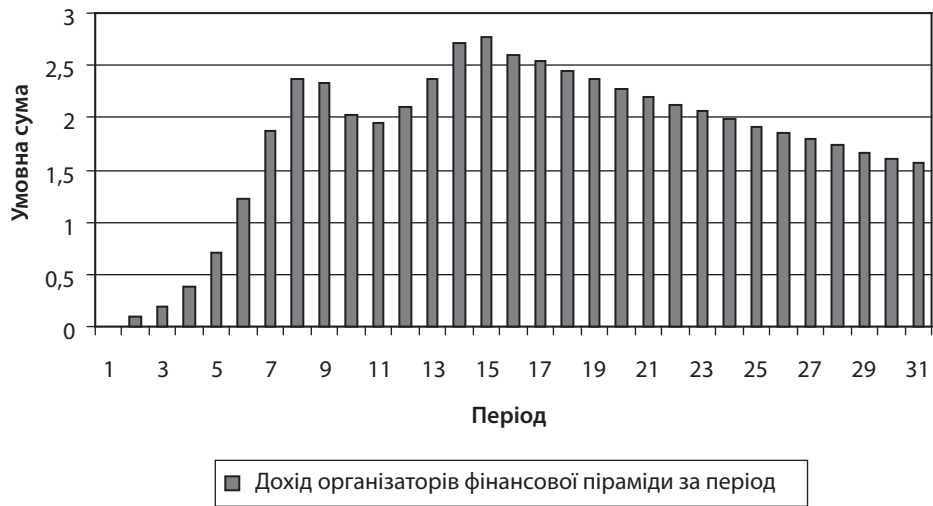

Рис. 2. Динаміка доходу організаторів фінансової піраміди

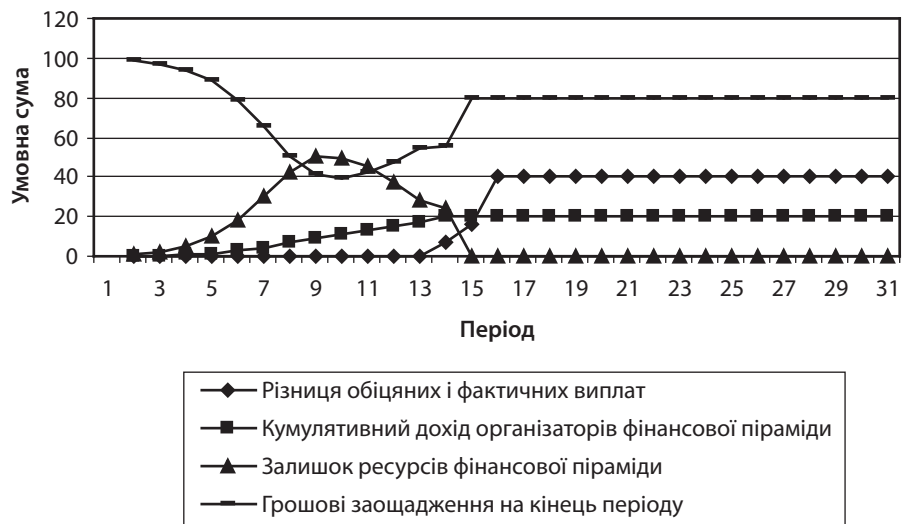

Рис. 3. Динаміка показників функціонування фінансової піраміди у разі краху за неможливості здійснювати обіцяні виплати

Рис. 4. Динаміка доходу організаторів фінансової піраміди у разі краху за неможливості здійснювати обіцяні виплати

відносин циклічного характеру з неминучим етапом краху, що виникають при отриманні доходів одними учасниками за рахунок внесків інших без створення доданої вартості. Фінансові піраміди можуть функціонувати у формі: інститутів (формальних чи неформальних); цінових тенденцій на ринках ліквідних активів. Одним із базових елементів стратегії несумлінних фінансових компаній є потужний інформаційно-психологічний вплив на приватних інвесторів, продумана рекламна діяльність. Силу такого впливу формально можна виражати показником атакуючого потенціалу фінансової піраміди. Важливо відзначити універсальність цього показника на фоні того, що методи інформаційно-психологічного маніпулювання еволюціонують з часом. Розвиток моделювання фінансових пірамід сприятиме виявленню та нейтралізації цих деструктивних вищ. Перспективною видається перевірка доцільності використання S-подібної кривої Гомперца як альтернативи логістичній кривій у прогнозуванні розвитку фінансових пірамід, оскільки прискорення і сповільнення їх зростання не завжди є симетричними, що характерно для логістичної кривої. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Агасандян Г.** «Финансовые пирамиды» и проблема дефицита госбюджета / Г. Агасандян // Рынок ценных бумаг. – 2000. – № 8. – С. 32 – 34.
- 2. Белянин А.** Отношение россиян к риску и выбор в условиях неопределенности: экспериментальное исследование: науч. докл. – М.: РПЭИ / Фонд Евразия. – 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eerc.kiev.ua/%2Fdefault%2Fdownload%2Fcreator%2Fworking_papers%2Ffile%2F504a49380712d0e70398d4ae3f31f75bf0cc7a7.pdf
- 3. Белянин А. В.** Финансовые пирамиды в переходной экономике с точки зрения теории игр / А. В. Белянин, О. Г. Исупова // Российская программа экономических исследований: научный доклад. – 2000. – № 10. – 77 с.
- 4. Димитриади Г. Г.** Модель финансовых пирамид / Г. Г. Димитриади. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 32 с.
- 5. Дубовский С. В.** Прогнозирование инфляции и обменного курса рубля в российской нестационарной экономике / С. В. Дубовский. – М.: УРСС, 2001. – 40 с.
- 6. Дубовский С. В.** Обменный курс рубля как результат денежной эмиссии, внешней торговли и блуждающих финансовых потоков / С. В. Дубовский // Экономика и математические методы. – 2002. – Т. 38. – № 2. – С. 84 – 96.
- 7. Малеванный Е. Ф.** Моделирование финансовых пирамид на базе клеточных автоматов / Е. Ф. Малеванный, А. Я. Анопrienko // Материалы II всеукраинской научно-технической конференции «Информационные управляющие системы и компьютерный мониторинг (ИУС и КМ 2011)». – 12 – 13 апреля 2011 г. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – Т. 2. – С. 137 – 141.
- 8. Рашкофф Д.** Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание / Д. Рашкофф; [пер. с англ. Д. Борисов.] – М.: Ультра Культура, 2003. – 368 с.
- 9. Твид Л.** Психология финансов / Л. Твид. – М.: ИК «Аналитика», 2002. – 376 с.
- 10. Blanchard O.-J.** Bubbles, rational expectations and financial markets in P. Wachtel Crises in economic and financial structure / O.-J. Blanchard, M. Watson. – Lexington MA, Heathand Co., 1982. – P. 295 – 316.
- 11. Mihet R.** Effects of Culture on Firm Risk-Taking: A Cross-Country and Cross-Industry Analysis / R. Mihet // IMF Working Paper. – 2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12210.pdf>

REFERENCES

- Agasandian, G. "«Finansovye piramidy» i problema defitsita gosbiudzheta" ["Pyramid schemes" and the problem of the budget deficit]. *Rynok tsennykh bumag*, no. 8 (2000): 32-34.
- Belianin, A. "Otnoshenie rossiian k risku i vybor v usloviakh neopredelennosti: eksperimentalnoe issledovanie" [Russians' attitude to risk and choice under uncertainty: an experimental study]. http://www.eerc.kiev.ua/%2Fdefault%2Fdownload%2Fcreator%2Fworking_papers%2Ffile%2F504a49380712d0e70398d4ae3f31f75bf0cc7a7.pdf
- Belianin, A. V., and Isupova, O. G. "Finansovye piramidy v perekhodnoy ekonomike s tochki zreniia teorii igr" [Pyramid schemes in a transition economy from the perspective of game theory]. *Rossiyskaia programma ekonomicheskikh issledovaniy: nauchnyy doklad*, no. 10 (2000): 77-.
- Blanchard, O. -J., and Watson, M. *Bubbles, rational expectations and financial markets in P. Wachtel Crises in economic and financial structure*. Lexington MA: Heathand Co., 1982.
- Dubovskiy, S. V. *Prognozirovanie inflitsii i obmennogo kursa rublia v rossiyskoy nestatsionarnoy ekonomike* [Forecasting inflation and the exchange rate of the Russian non-stationary economy]. Moscow: URSS, 2001.
- Dubovskiy, S. V. "Obmennyy kurs rublia kak rezultat denezhnoy emissii, vneshney trgovli i bluzhdaiushchikh finansovykh potokov" [Exchange rate as a result of the issue of money, foreign trade and wandering financial flows]. *Ekonomika i matematicheskie metody*, vol. 38, no. 2 (2002): 84-96.
- Dimitriadi, G. G. *Model finansovykh piramid* [Model of financial pyramids]. Moscow: Editorial URSS, 2002.
- Malevannyy, E. F., and Anoprienko, A. Ya. "Modelirovanie finansovykh piramid na baze kletochnykh avtomatov" [Simulation pyramid schemes based on cellular automata]. *Informatsionnye upravliaiushchie sistemy i kompiuternyy monitoring* (IUS i KM 2011). Donetsk: DonNTU, 2011.137-141.
- Mihet, R. "Effects of Culture on Firm Risk-Taking: A Cross-Country and Cross-Industry Analysis". <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12210.pdf>
- Rashkoff, D. *Mediavirus. Kak pop-kultura tayno vozdeystvuet na vashe soznanie* [Mediavirus. As pop culture secretly works on your mind]. Moscow: Ultra Kultura, 2003.
- Tvid, L. *Psikhologiya finansov* [Psychology of Finance]. Moscow: Analitika, 2002.

РЕТРОСПЕКТИВНЕ ЕКОНОМІЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВО

© 2014 ФЕДОРЧАК О. Є.

УДК 330.322

Федорчак О. Є. Ретроспективне економічне оцінювання механізмів залучення інвестицій на підприємство

Метою даного дослідження є визначення методів економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій. Дана мета логічно випливає з очевидної необхідності з боку підприємства мати в наявності критерії вибору механізмів залучення інвестицій та формування порядку їх застосування. Тому у статті було проаналізовано наукову літературу за даною проблематикою та визначено, що розв'язання вказаної проблеми досі не наведено у працях багатьох науковців. Враховуючи дану обставину, автор навів власні методи економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій. Отже, у статті було розглянуто особливості функціонування даних механізмів і розкрито показники, як можуть використовуватись при їх економічному оцінюванні. На основі результатів, отриманих з попередніх досліджень, у статті представлено розроблені автором показники ефективності реалізації механізмів залучення інвестицій та запропоновано спосіб розрахунку одного інтегрального показника. Варто зазначити, що одним з найвагоміших результатів даного дослідження є також те, що не всі механізми залучення інвестицій можна оцінити на основі ретроспективних даних. Тому доцільним є проведення подальших досліджень у напрямку визначення методів економічного оцінювання механізмів на основі очікуваних перспективних результатів їх застосування.

Ключові слова: інвестиції, інвестор, реципієнт, механізм залучення інвестицій, метод економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій.
Формул: 18. **Бібл.:** 13.

Федорчак Олександр Євстахійович – аспірант, кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79013, Україна)
E-mail: atilla3@ukr.net

УДК 330.322

UDC 330.322

Федорчак А. Е. Ретроспективное экономическое оценивание механизмов привлечения инвестиций на предприятие

Целью данного исследования является определение методов экономической оценки механизмов привлечения инвестиций. Данная цель логически вытекает из очевидной необходимости со стороны предприятия иметь в наличии критерии выбора механизмов привлечения инвестиций и формирования порядка их применения. Поэтому в статье были проанализированы научные труды по данной проблематике и определено, что решение указанной проблемы до сих пор не представлено в трудах многих ученых. Учитывая данное обстоятельство, автор привел собственные методы экономической оценки механизмов привлечения инвестиций. Итак, в статье были рассмотрены особенности функционирования данных механизмов и раскрыты показатели, которые могут использоваться при их экономическом оценивании. На основе результатов, полученных из предыдущих исследований, в статье представлены разработанные автором показатели эффективности реализации механизмов привлечения инвестиций и предложен способ расчета одного интегрального показателя. Стоит отметить, что одним из наиболее значимых результатов данного исследования является также то, что не все механизмы привлечения инвестиций можно оценить на основе ретроспективных данных. Поэтому целесообразно проведение дальнейших исследований в направлении определения методов экономической оценки механизмов на основе ожидаемых перспективных результатов их применения.

Ключевые слова: инвестиции, инвестор, реципиент, механизм привлечения инвестиций, метод экономической оценки механизмов привлечения инвестиций.
Формул: 18. **Библ.:** 13.

Федорчак Алексей Евстахьевич – аспирант, кафедра менеджмента и международного предпринимательства, Национальный университет «Львовская политехника» (ул. Степана Бандеры, 12, Львов, 79013, Украина)
E-mail: atilla3@ukr.net

Fedorchak O. E. Retrospective Economic Evaluation of Mechanisms for Attracting Investments to the Enterprise

The study is aimed to define the methods of economic evaluation of mechanisms for attracting investments. This aim follows logically from the obvious need of an enterprise to have criteria for selection of the mechanisms for attracting investments and to form the order of their usage. Therefore the scientific papers on this problematics were analyzed and it was determined that solutions of the specified problem are still absent in the works of many scientists. Given this fact, the author has introduced his own methods for economic evaluation of mechanisms for attracting investments. Thus, in the article peculiarities of the functioning of these mechanisms are reviewed and the indicators that can be used for their economic evaluation are disclosed. On the basis of the results, derived from previous research, in this article the indicators of efficiency of mechanisms for attracting investments, as elaborated by the author, are presented and the method to calculate the one integral indicator is proposed. It is worth noting, that one of the most significant results of this research is that not all mechanisms to attract investments can be evaluated on the basis of retrospective data. It would be therefore advisable to a further research, aimed at definition of methods for the economic evaluation of the mechanisms on the basis of the expected future results of their usage.

Key words: investments, investor, recipient, mechanism for attracting investments, method of economic evaluation of mechanisms for attracting investments.
Formulae: 18. **Bibl.:** 13.

Fedorchak Oleksiy E. – Postgraduate Student, Department of Management and International Business, National University «Lviv Polytechnic» (vul. Stepana Bandery, 12, Lviv, 79013, Ukraine)
E-mail: atilla3@ukr.net

У динамічних умовах функціонування суб'єктів господарювання та загострення конкуренції вагомою являється проблема вчасного залучення необхідного обсягу капіталу. Врахування даної обставини може сприятливо вплинути на соціально-економічний розвиток підприємства як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Вирішення зазначеної проблеми можливе на основі застосування механізмів за-

лучення інвестицій на підприємство, котрі реалізуються через взаємодію підприємства-реципієнта та інвестора. Важливою особливістю таких механізмів є те, що вони можуть здійснюватись різними методами та з різною метою (мається на увазі з метою залучення інвестицій різних видів, форм та обсягів).

Ураховуючи різноманітність названих елементів механізмів залучення інвестицій, можливим є припущення

про те, що реципієнт наділений можливістю реалізовувати механізми різних видів та у різній послідовності. Тому виникає проблема визначення критеріїв вибору механізмів залучення інвестицій, оскільки формування «дорожньої карти» співпраці інвестора і реципієнта може відбуватися на основі різних механізмів залучення інвестицій. Вирішення даної проблеми можливе за умови економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій.

Процес залучення інвестицій часто виступає предметом наукових дискусій, оскільки є вагомим умовою соціально-економічного розвитку підприємства. Так, дослідження процесу залучення інвестицій займалися такі вчені, як І. Боднар [1], О. Веретеннікова, А. Бондаренко [2], Р. Чорний [3], Ю. Макогон [4] та інші. Дані вчені досліджували процес залучення іноземних інвестицій, а також проблеми, пов'язані із фінансуванням проектів агропромислового комплексу. Дослідження процесу залучення інвестицій як комплексного процесу, який можливий не лише із залученням саме закордонного інвестора, практично відсутні у вітчизняній науковій літературі. Серед науковців, які також досліджували залучення інвестицій в загальному, можна відмітити В. Осецького [5], О. Шевченко [6] та багато інших. У свою чергу, деякі дослідники розглядають аспекти здійснення залучення інвестицій через фондовий ринок України. Серед них можна виокремити таких науковців, як В. Поворозник [7], О. Корнійчук [8, 9], Р. Перепелиця [10], В. Мінькова [11] та багато інших. Крім цього, варто зазначити, що хоча поняття «механізми залучення інвестицій» згадується в науковій літературі, усе ж його сутність розкрито тільки тут [12, 13]. Зазначені наукові джерела та науковці не навели методів економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій, тому вважаю доцільним розглянути вирішення даної проблеми в подальшому.

Ураховуючи наявність визначеної вище проблеми та відсутність її розв'язання в літературних джерелах, вважаю за потрібне навести методи економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій у даній статті.

Методи економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій є складною і багатогранною категорією, що може бути визначена на основі різних концепцій. Так, з одного боку, можна відмітити, що механізм залучення інвестицій є детермінованою цілісністю з цілком прогнозованим результатом його використання. Виходячи з цієї точки зору, визначальним показником економічної оцінки механізму залучення інвестицій буде, за аналогією з механікою, деякий коефіцієнт корисної дії механізму, що визначатиметься співвідношенням результату та понесених витрат (час, у даному випадку, також розглядається як ресурс). Дане припущення, однак, не дає нам чіткої відповіді на те, як саме має відбуватися економічне оцінювання механізмів залучення інвестицій. Це зумовлено тим, що дана точка зору передбачає можливість оцінювання механізмів на основі двох відмінних правил:

- ✦ з використанням співвідношення між результатом і витраченими ресурсами (час також розглядається як ресурс);

- ✦ на основі відношення між фактичним результатом і максимально можливим результатом.

Необхідність використання саме відношення при застосуванні означених правил випливає з того, що механізм залучення інвестицій є сукупністю елементів, які можуть зумовити рефлексивний характер результатів його застосування.

Час, як один із ресурсів, є важливою категорією, що зумовлено необхідністю оцінювання механізмів як динамічної структури, здатної генерувати необхідний обсяг капіталу за певний проміжок часу. Причому, чим менший даний проміжок часу, тим кращим є механізм з позиції його економічної оцінки. У межах даної проблематики не зайвим буде згадати відому фразу знаменитого політика Бенджаміна Франкліна: «Час – це гроші».

Дискусійним є питання про необхідність урахування в результатах застосування механізмів залучення інвестицій наслідків використання залученого капіталу. Наприклад, чи варто враховувати при економічному оцінюванні механізмів залучення інвестицій результати здійснення інвестиційних проектів, реалізованих на основі капіталу, отриманого від використання даних механізмів. Оскільки предметом економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій є тільки механізми, то результат реалізації інвестиційних проектів не мав би враховуватись при реалізації означеного процесу.

Під результатом застосування механізмів залучення інвестицій можна розглядати саме обсяг інвестицій. Час теж міг би претендувати на те, щоб ідентифікуватись як результат, проте оскільки його оптимізація як параметра деякої системи (як було зазначено, під механізмом можна розуміти певну систему) націлена на мінімізацію, тоді доцільніше включити дану категорію до ресурсів, вектор оптимізації котрих відповідає даному напрямку.

Визначення результату застосування механізмів залучення інвестицій як чіткого параметра процесу їх економічного оцінювання вимагає здійснення деяких уточнень. Предметом даних уточнень буде відповідь на питання, чи є обсяг інвестицій єдиним індикатором результату. Таким індикатором, наприклад, могли би бути умови залучення інвестицій для інвестора та реципієнта. До них можна віднести метод залучення інвестицій, дохідність інвестицій, рівень ризику, умови взаємних розрахунків між сторонами. Так, у Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 10.10.2013 р. сказано, що інвесторами можуть виступати вкладники, кредитори, покупці, що передбачає наявність багатьох форм співпраці між реципієнтом та інвестором. Так, якщо інвестор виступає вкладником, то економічне оцінювання механізму, учасником якого він є, цілком може ґрунтуватись на основі визначення обсягу інвестицій як результату застосування механізмів. Це зумовлено тим, що зобов'язання підприємства-реципієнта перед вкладником відповідають результатам діяльності даного підприємства. За умови, коли інвестором виступає кредитор, обсяг боргових зобов'язань підприємства перед інвестором не завжди відповідає результатам діяльності даного підприємства. Крім того, залучення інвестицій на борговій основі є швидшим і менш витрат-

ним, ніж залучення інвестицій на основі продажу частки підприємства-реципієнта інвестору. Дані аспекти потребують урахування при визначенні методів економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій.

Таким чином, урахування результату використання капіталу, отриманого внаслідок застосування механізмів залучення інвестицій, при здійсненні їх економічного оцінювання все ж є необхідним. Така необхідність особливо актуальна при оцінюванні механізмів, де інвестором виступає кредитор. Проте для початку варто надати співвідношення, визначене вище, і яке можна застосовувати для механізмів залучення інвестицій, де інвестором виступає не кредитор, а вкладник чи покупець (у даному випадку покупець частки підприємства-реципієнта). Як було зазначено, дане співвідношення повинно ґрунтуватися на основі врахування трьох категорій: ресурси, потрібні для функціонування механізму залучення інвестицій (тривалість процесу застосування механізму залучення інвестицій та інші ресурси), фактичний і необхідний результат їх застосування. Взаємозалежність між даними категоріями представимо у вигляді двох рівностей:

$$E_R = \frac{R_{fact}}{R_{need}}; \quad E_{CT} = \frac{R_{fact}}{f(C, T)}, \quad (1)$$

де E_R – показник економічної оцінки механізмів залучення інвестицій, обчислений на основі співвідношення між фактичними значеннями необхідного результату застосування механізмів залучення інвестицій (обсяг залучених інвестицій), грн; R_{fact} – фактичне значення результату використання механізму залучення інвестицій (фактичне значення обсягу отриманих інвестицій), грн; R_{need} – необхідне значення обсягу інвестицій, які необхідно залучити; E_{CT} – показник економічної оцінки механізмів залучення інвестицій, визначений на основі співвідношення «результат/витрачені ресурси»; $f(C, T)$ – деяка функція ресурсів, змінними даної функції виступають тривалість процесу залучення інвестицій та обсяг понесених витрат на здійснення даного процесу, грн.

Як бачимо, обидва співвідношення мають одну спільну змінну – обсяг фактично залучених інвестицій, тому співвідношення (1) можна інтерпретувати таким чином:

$$E_R = \frac{E_{CT} f(C, T)}{R_{need}}. \quad (2)$$

Проаналізуємо рівність (2). Оскільки як показник E_R , так і E_{CT} орієнтовані на зростання, при покращенні економічної оцінки механізму на основі якого вони оцінюються, то очевидно, що E_R прямо пропорційний E_{CT} , проте виникає питання, чому E_R прямо пропорційний функції $f(C, T)$? Відповіддю на дане питання може бути те, що чим більше витрачено ресурсів, тим більше шансів, що механізм зможе залучити необхідний обсяг капіталу, що, однак, не завжди правильно, оскільки оптимізація даної функції спрямована на її мінімізацію. Тому з цієї точки зору рівність (2) можна вважати такою, що не завжди відповідає дійсності. Якщо ж перемістити функцію мінімізації ресурсів у знаменник правої части-

ни рівності (2), то втрачається обов'язкова умова прямопропорційності між даною функцією та значенням необхідного обсягу інвестицій (R_{need}). Тому очевидним є припущення про те, що означені рівності (1) під час економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій повинні використовуватись окремо.

Функцію $f(C, T)$ можна інтерпретувати різним чином:

- ★ за певних обставин процес залучення капіталу не вимагає грошових витрат з боку реципієнта, тоді $f(C, T) = T$. А рівності (1) будуть представлені таким чином:

$$E_R = \frac{R_{fact}}{R_{need}}; \quad E_{CT} = \frac{R_{fact}}{T}; \quad (3)$$

- ★ процес залучення інвестицій вимагає витрат, але доцільним є їх урахування на основі обчислення різниці між обсягом залучених інвестицій та значення обсягу понесених витрат, тоді $f(C, T) = T$. А рівності (1) будуть представлені таким чином:

$$E_R = \frac{R_{fact}}{R_{need}}; \quad E_{CT} = \frac{R_{fact} - C}{T}; \quad (4)$$

- ★ необхідним є обчислення майбутньої вартості витрат підприємства від застосування деякого механізму залучення інвестицій (таке можливо за умови, коли обсяг цих витрат є значним для підприємства-реципієнта). Тоді

$$C_M = C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i, \quad (5)$$

де C_M – витрати підприємства, пов'язані з витратами на здійснення залучення інвестицій; δ – дохідність капіталу підприємства, яке залучає інвестиції або середньозважена вартість капіталу під час «запуску» механізму залучення інвестицій; C – очікувана сума коштів, яка буде понесена на здійснення залучення інвестицій; T_A – кількість часових періодів, протягом яких відбуватиметься залучення інвестицій та їх застосування при реалізації запланованих інвестиційних проектів.

Ще раз зазначу: рівності (1) призначені для застосування при економічному оцінюванні механізмів залучення інвестицій, інвесторами в яких не є кредитори. Крім того, варто згадати і те, що з огляду на структуру рівностей (1) вони можуть використовуватись для економічного оцінювання механізмів, застосування яких на практиці уже мало місце. За умови, коли одним із інвесторів виступає кредитор, необхідним є врахування не тільки означених вище факторів, а й того, яким чином може бути використаний капітал, що генерується деяким механізмом, який оцінюється. Для цього визначають показники, які можуть характеризувати втрати та ймовірні надходження підприємства-реципієнта від «запуску» механізму.

Показником, який міг би характеризувати втрати підприємства від здійснення залучення інвестицій, можна вважати кошти, витрачені на здійснення такої діяльності, та час, протягом якого здійснювалось залучення інвестицій. Відтак втрати підприємства від прийняття

рішення про «запуск» певного механізму залучення інвестицій можна оцінити за формулою (5).

Необхідним є також урахування показника, що характеризуватиме те, яким чином підприємством було використано залучені інвестиції:

$$I_{P,f} = I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j, \quad (6)$$

де $I_{P,f}$ – очікуваний дохід, який підприємство повинно отримати від використання залучених інвестицій; δ_{IP} – очікувана дохідність інвестиційного проекту, реалізація якого є метою залучення інвестицій певним підприємством; T_{IP} – термін реалізації інвестиційного проекту.

У даному випадку представлено ускладнений варіант, оскільки дохідність інвестиційного проекту є прогнозною оцінкою і вимагає врахування значення очікуваної дохідності. Під спрощеним варіантом можна розуміти значення прибутку підприємства від здійснення інвестиційного проекту.

Таким чином, на основі рівностей (3) і (4) відносний показник, який буде характеризувати вигоду від використання певного механізму залучення інвестицій, обчислюватиметься за формулою:

$$P_{MAI,f} = \frac{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j}. \quad (7)$$

Якби в результаті використання механізму залучення інвестицій був задіяний запланований обсяг інвестицій, то очікувану вигоду можна було б розрахувати таким чином:

$$P_{MAI,p} = \frac{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j}. \quad (8)$$

Тому відносно значення показника економічної оцінки певного механізму залучення інвестицій може бути розраховане як співвідношення рівностей (7) і (8):

$$P_{MAI,fp} = \frac{P_{MAI,f}}{P_{MAI,p}} = \frac{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j} \times \frac{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j}{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i} = \quad (9)$$

$$= \frac{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{fact}} \times \frac{I_{plan}}{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i} = \frac{I_{plan}}{I_{fact}} \left(\frac{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{plan} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i} \right).$$

Отримана рівність (9) враховує не тільки витрати, які понесе підприємство при реалізації механізму залучення інвестицій, а й тривалість даного процесу. Також співвідношення (9) включає очікувані надходження від використання залучених інвестицій, що дає змогу використовувати дану формулу для оцінювання механізмів, інвестором у яких являється кредитор. Інтерпретувати значення показника $P_{MAI,fp}$ варто таким чином: чим він більший, тим вищою є економічна оцінка механізму залучення інвестицій. Якщо $P_{MAI,fp} > 1$, то ефект від застосування механізму перевищив очікувані результати. Не варто ідентифікувати рівності (1) та (9) як один метод економічного оцінювання механізмів. Використання рівностей (1) має сенс тільки за умови, коли інвестором не виступає кредитор. А рівність (9) призначена для механізмів, у яких інвестором виступає кредитор, але також може застосовуватись і для інших механізмів. Крім того, варто зазначити, що обидва методи можуть застосовуватись тільки для оцінювання механізмів, використання яких мало місця у практичній діяльності підприємства-реципієнта.

Слід зазначити, що можна виділити два типи механізмів залучення інвестицій: механізми залучення інвестицій, де інвестором не є кредитор, і механізми, де інвестором може бути як вкладник, так і кредитор. Тому очевидним є припущення про те, що множина механізмів першого типу повністю включається в множину механізмів другого типу. Тому для спрощення пропонується визначити дану типологію як деяку структуру з кількома рівнями: α -рівень (методи економічного оцінювання механізмів, в яких інвестором виступає не кредитор), β -рівень (методи економічного оцінювання механізмів, в яких інвестором може виступати як вкладник, так і кредитор). Повний аналіз рівня економічної оцінки окремого механізму, інвестор в якому не є кредитором, буде іменуватись $\alpha\beta$ -аналіз. А повний аналіз механізму, в якому інвестором може бути кредитор, буде відповідно $\beta\gamma$ -аналіз.

Таким чином, можна виділити декілька методів економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій.

Методи α -рівня:

- ✦ планово орієнтований метод економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій:

$$E_{ПОМ\alpha} = \frac{R_{fact}}{R_{plan}}, \quad (10)$$

де $E_{ПОМ\alpha}$ – плановорієнтований показник рівня економічної оцінки механізму залучення інвестицій; R_{fact} , R_{plan} – відповідно фактичне і планове значення обсягу залучених інвестицій;

- ★ темпоральний метод:

$$E_{T\alpha} = \frac{R_{fact}}{T}, \quad (11)$$

де $E_{T\alpha}$ – значення показника економічної оцінки механізму залучення інвестицій на основі темпорального методу; T – кількість часових періодів, протягом яких відбувалось залучення інвестицій;

- ★ звичайний темпорально-витратний метод:

$$E_{ТВ\alpha} = \frac{R_{fact} - C}{T}, \quad (12)$$

де $E_{ТВ\alpha}$ – значення показника економічної оцінки механізму залучення інвестицій на основі звичайного темпорально-витратного методу; C – втрати підприємства від реалізації механізму залучення інвестицій;

- ★ дисконтний темпорально-витратний метод:

$$E_{ДТВ\alpha} = \frac{R_{fact} - C \sum_{i=1}^T (1 + \delta)^i}{T}, \quad (13)$$

де $E_{ДТВ\alpha}$ – значення показника економічної оцінки механізмів залучення інвестицій на основі дисконтного темпорально-витратного методу.

Методи β -рівня:

- ★ плановорієнтований темпорально-витратний метод:

$$E_{ПОТВ\beta} = \frac{I_{III} - L_{fact}}{L_{plan}}, \quad (14)$$

де $E_{ПОТВ\beta}$ – значення показника економічної оцінки механізмів залучення інвестицій на основі плановорієнтованого темпорально-витратного методу; L_{fact} , L_{plan} – відповідно фактичне і планове значення залучених інвестицій (отриманої від кредитора суми коштів); I_{III} – сума надходжень за інвестиційним проектом;

- ★ плановорієнтований дисконтний темпорально-витратний метод:

$$E_{ПОДТ\beta} = \frac{I_{plan} \left(\frac{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i}{I_{fact} \sum_{j=1}^{T_{IP}} (1 + \delta_{IP})^j - C \sum_{i=1}^{T_A} (1 + \delta)^i} \right)}{I_{fact}}, \quad (15)$$

де $E_{ПОДТ\beta}$ – значення показника економічної оцінки механізму залучення інвестицій на основі плановорієнтованого дисконтно-темпорального методу.

Застосування наведених показників не обов'язково потрібно здійснювати окремо. Тому доцільним є виведення комплексного показника. Враховуючи те, що даний показник буде розраховуватись на основі даних про

застосування механізмів у минулому, назвемо його ретроспективним комплексним показником економічної оцінки механізмів залучення інвестицій (*РКП*). Оскільки наведені показники поділені за рівнями та можуть використовуватись за різних обставин, то формулу для розрахунку *РКП* доцільно представити в матричній формі. Так, нехай задано діагональні матриці значень показників α і β -рівнів:

$$M_{\alpha} = \begin{pmatrix} E_{ПОМ\alpha} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & E_{T\alpha} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & E_{ТВ\alpha} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & E_{ДТВ\alpha} \end{pmatrix};$$

$$M_{\beta} = \begin{pmatrix} E_{ПОТВ\beta} & 0 \\ 0 & E_{ПОДТ\beta} \end{pmatrix}.$$

Крім цього, відомою є матриця ваг для кожного методу визначеного рівня:

$$W_{\alpha} = \begin{pmatrix} w_{ПОМ\alpha} \\ w_{T\alpha} \\ w_{ТВ\alpha} \\ w_{ДТВ\alpha} \end{pmatrix};$$

$$W_{\beta} = \begin{pmatrix} w_{ПОТВ\beta} \\ w_{ПОДТ\beta} \end{pmatrix}.$$

Відомим є також вектор операторів вибору (1 – так, 0 – ні):

$$H = \begin{pmatrix} h_{\alpha} \\ h_{\beta} \end{pmatrix},$$

де h_{α} , h_{β} – логічні значення операторів вибору для рівнів α і β .

Тоді значення показника *РКП* α -рівня дорівнюватиме:

$$РКП_{\alpha} = \begin{pmatrix} w_{ПОМ\alpha} \\ w_{T\alpha} \\ w_{ТВ\alpha} \\ w_{ДТВ\alpha} \end{pmatrix} \times \quad (16)$$

$$\times \begin{pmatrix} E_{ПОМ\alpha} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & E_{T\alpha} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & E_{ТВ\alpha} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & E_{ДТВ\alpha} \end{pmatrix} (1 \ 1 \ 1 \ 1).$$

А значення *РКП* β -рівня буде дорівнювати:

$$РКП_{\beta} = \begin{pmatrix} w_{ПОТВ\beta} \\ w_{ПОДТ\beta} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} E_{ПОТВ\beta} & 0 \\ 0 & E_{ПОДТ\beta} \end{pmatrix} (1 \ 1). \quad (17)$$

Після цього формуємо вектор результатів і перемножуємо на вектор операторів вибору:

$$РКП = (РКП_{\alpha} \quad РКП_{\beta}) \begin{pmatrix} h_{\alpha} \\ h_{\beta} \end{pmatrix}. \quad (18)$$

Очевидним є те, що для механізмів, в яких інвестором не є кредитор, $PKP = PKP_{\alpha}$. Слід також зазначити, що складністю пошуку PKP є визначення вектора вагових коефіцієнтів. Його підприємство встановлює самостійно, залежно від цілей економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій на дане підприємство.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення даного наукового дослідження було запропоновано методи економічного оцінювання, що можуть використовуватись для різних видів механізмів залучення інвестицій. З метою спрощення розрахунків було запропоновано матричний спосіб обчислення єдиного інтегрального показника ефективності механізму залучення інвестицій, що отримав назву ретроспективний комплексний показник (PKP). Запропоновані методи можуть використовуватись тільки для механізмів, застосування яких уже мало місце в минулому. Відтак даний індикатор слід трактувати як фактичне значення економічної ефективності механізму залучення інвестицій. Тому подальші дослідження можуть полягати у визначенні методів економічного оцінювання механізмів залучення інвестицій, які ще не застосовувались певним підприємством. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар І. Проблеми залучення іноземних інвестицій в Україну на сучасному етапі / І. Боднар // Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С. 62 – 70.
2. Веретеннікова О. В. Концесія як один із шляхів залучення інвестицій в приватну сферу міста / О. В. Веретеннікова, А. В. Бондаренко // Економіка будівництва і міського господарства. – 2009. – № 2 (5). – С. 125 – 130.
3. Чорний Р. В. До питання залучення інвестиційних ресурсів в АПК України / Р. Чорний // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 177 – 180.
4. Макогон Ю. В. Зовнішньоекономічні зв'язки України і залучення інвестицій / Ю. В. Макогон // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 208 – 217.
5. Осецький В. Л. Інвестиції як інструмент інноваційного розвитку економіки / В. Л. Осецький // Вісник Української академії банківської справи. – 2005. – № 1 (18).
6. Шевченко О. В. Інвестиційна активність регіонів України: вплив на економічне зростання / О. В. Шевченко // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 175 – 181.
7. Поворозник В. О. Фондовий ринок України на сучасному етапі: проблеми та шляхи їх вирішення / В. О. Поворозник // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 127 – 132.
8. Корнійчук О. Системні проблеми фондового ринку України та їх вплив на реалізацію національних інтересів у фінансовій сфері / О. Корнійчук // Економічний Часопис-XXI. – 2006. – № 3-4.
9. Корнійчук О. Формування конкурентоспроможного фондового ринку України в контексті європейського досвіду / О. Корнійчук // Економічний Часопис-XXI. – 2005. – № 11-12.
10. Перепелиця Р. Формування інституціональної структури фондового ринку в післяприватизаційний період / Р. Перепелиця // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Выпуск 103-4. – С. 143 – 148.
11. Міньков В. І. Деякі особливості розвитку фондового ринку України / В. І. Міньков // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 104 – 114.

12. Георгіаді Н. Г. Сутність і види механізмів залучення інвестицій / Н. Г. Георгіаді, О. Є. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 22. – С. 6 – 12.

13. Георгіаді Н. Г. Економічний розвиток підприємства, його сутність і види / Н. Г. Георгіаді, Я. Я. Пушак, О. Є. Федорчак // Науково-комерційний журнал «Бізнес Навігатор». – 2013. – № 3 (32). – С. 255 – 262.

Науковий керівник – Георгіаді Н. Г., доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»

REFERENCES

- Bodnar, I. "Problemy zaluchennia inozemnykh investytsii v Ukrainu na suchasnomu etapi" [Problems of foreign investment in Ukraine today]. *Rehionalna ekonomika*, no. 4 (2009): 62-70.
- Chorni, R. V. "Do pytannia zaluchennia investytsiinykh resursiv v APK Ukrainy" [On the issue of investment attraction in agriculture Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2 (2009): 177-180.
- Heorhiadi, N. H., and Fedorchak, O. I. E. "Sutnist i vydy mekhanizmiv zaluchennia investytsii" [Nature and types of mechanisms to attract investment]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 22 (2013): 6-12.
- Heorhiadi, N. H., Pushak, Ya. Ya., and Fedorchak, O. I. E. "Ekonomiczny rozvytok pidpriemstva, ioho sutnist i vydy" [Economic development company, the nature and types]. *Biznes Navigator*, no. 3 (32) (2013): 255-262.
- Korniichuk, O. "Systemni problemy fondovoho rynku Ukrainy ta ikh vplyv na realizatsiiu natsionalnykh interesiv u finansovii sferi" [Systemic problems Ukraine's stock market and their impact on the realization of national interests in the financial sector]. *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, no. 3-4 (2006).
- Korniichuk, O. "Formuvannia konkurentospromozhnoho fondovoho rynku Ukrainy v konteksti ievropeiskoho dosvidu" [Formation of competitive stock market of Ukraine in the context of European experience]. *Ekonomichnyi Chasopys-XXI*, no. 11-12 (2005).
- Minkov, V. I. "Deiaki osoblyvosti rozvytku fondovoho rynku Ukrainy" [Some features of the stock market of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2005): 104-114.
- Makohon, Yu. V. "Zovnishnyoeconomiczni zv'iazky Ukrainy i zaluchennia investytsii" [Ukraine Foreign economic relations and investment]. *Stratehichni priorytety*, no. 3 (8) (2008): 208-217.
- Osetskyi, V. L. "Investytsii yak instrument innovatsiinoho rozvytku ekonomiky" [Investment as a tool for innovative economic development]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, no. 1 (18) (2005).
- Perelytsia, R. "Formuvannia instytutsionalnoi struktury fondovoho rynku v pisliprivatyzatsiinyi period" [Formation of the institutional structure of the stock market in the post-privatization period]. *Nauchnye trudy DonNTU. Seriya ekonomicheskaya*, no. 103-4 (2006): 143-148.
- Povoroznyk, V. O. "Fondovyi rynek Ukrainy na suchasnomu etapi: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia" [Stock market nowadays Ukraine: Problems and Solutions]. *Stratehichni priorytety*, no. 1 (2) (2007): 127-132.
- Shevchenko, O. V. "Investytsiina aktyvnist rehioniv Ukrainy: vplyv na ekonomichne zrostantia" [Investment activity regions of Ukraine: the impact on economic growth]. *Stratehichni priorytety*, no. 1 (10) (2009): 175-181.
- Veretennikova, O. V., and Bondarenko, A. V. "Kontsesiia yak odyin iz shliakhiv zaluchennia investytsii v pryvatnu sferu mista" [Concession as a way to attract investment in the private sphere of the city]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva*, no. 2 (5) (2009): 125-130.

ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЛІМЕНТАРНИХ І ДЕСТРУКТИВНИХ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ОЦІНКА ЇХ ВПЛИВУ НА РИЗИК ФІНАНСОВОЇ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

© 2014 ПУСТОВГАР С. А.

УДК 65.016.86

Пустовгар С. А. Визначення компліментарних і деструктивних факторів зовнішнього середовища та оцінка їх впливу на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств в Україні

Метою статті є виділення ключових факторів зовнішнього середовища та визначення їх впливу на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки на окремих стадіях економічного розвитку. На основі побудови моделі ієрархії факторів впливу, з використанням методу орієнтованих графів систематизовано та визначено пріоритетність факторів зовнішнього середовища за впливом на загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств. Виділено результуючі фактори зовнішнього середовища, які акумулюють вплив усіх інших і створюють загрозу фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств. У результаті проведення факторного аналізу з набору результуючих виділено фактори зовнішнього середовища, що здійснюють найістотніший вплив на фінансовий стан підприємства та створюють загрозу його неплатоспроможності: фактор стану товарних ринків, політико-демографічний, фіскальний, інфляційний, фактор фінансових розрахунків платіжного балансу та монетарний фактор. З метою визначення сукупного впливу факторів зовнішнього середовища на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки побудовано інтегральний показник та виділено цикли його розвитку. З урахуванням циклічного характеру розвитку визначено сукупний вплив компліментарних і деструктивних факторів зовнішнього середовища на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі в Україні.

Ключові слова: фінансова неплатоспроможність підприємств, банкрутство, збитковість підприємств, фактори зовнішнього впливу на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств, інтегральний показник розвитку факторів зовнішнього середовища.

Рис.: 4. **Бібл.:** 8.

Пустовгар Світлана Анатоліївна – викладач кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)
E-mail: pustovgar@mail.ru

УДК 65.016.86

UDC 65.016.86

Пустовгар С. А. Определение комплиментарных и деструктивных факторов внешней среды и оценка их влияния на риск финансовой неплатежеспособности металлургических предприятий в Украине
 Целью статьи является выделение ключевых факторов внешней среды и определение их влияния на риск финансовой неплатежеспособности предприятий реального сектора экономики на отдельных стадиях экономического развития. На основе построения модели иерархии факторов воздействия, с использованием метода ориентированных графов систематизирована и определена приоритетность факторов внешней среды по влиянию на угрозу финансовой неплатежеспособности предприятий. Выделены результирующие факторы внешней среды, которые аккумулируют влияние всех остальных и создают угрозу финансовой неплатежеспособности металлургических предприятий. В результате проведения факторного анализа из набора результирующих выделены факторы внешней среды, существенно влияющие на финансовое состояние предприятия и создающие угрозу его неплатежеспособности: фактор состояния товарных рынков, политико-демографический, фискальный, инфляционный, фактор финансовых расчетов платежного баланса и монетарный фактор. С целью определения совокупного влияния факторов внешней среды на риск финансовой неплатежеспособности предприятий реального сектора экономики построен интегральный показатель и выделены циклы его развития. С учетом циклического характера развития определено совокупное влияние комплиментарных и деструктивных факторов внешней среды на риск финансовой неплатежеспособности предприятий металлургической отрасли в Украине.

Ключевые слова: финансовая неплатежеспособность предприятий, банкротство, убыточность предприятий, факторы внешнего воздействия на риск финансовой неплатежеспособности предприятий, интегральный показатель развития факторов внешней среды.

Рис.: 4. **Библ.:** 8.

Пустовгар Светлана Анатольевна – преподаватель кафедры финансов, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)
E-mail: pustovgar@mail.ru

Pustovgar S. A. Determination of Complimentary and Destructive Environmental Factors, Evaluation of Their Influence on the Risk of Financial Insolvency for the Metallurgical Enterprises of Ukraine

The article is aimed to allocate the key factors of the external environment and to determine their influence on the risk of financial insolvency for enterprises of the real sector of economy in individual stages of economic development. On the basis of building the hierarchical model of influence factors, using directed graphs priority of environmental factors related to their influence on the risk of financial insolvency of enterprises was systematized and determined. The resultant environmental factors were allocated, which accumulate the influence of all the other factors and pose a threat of financial insolvency to metallurgical enterprises. After conducting of factorial analysis, out of the set of the resultant factors were allocated the environmental factors, which significantly affect the financial condition of enterprise and would threaten with insolvency: the factor of state of product markets, political-demographic, fiscal and inflation factors, factor of financial settlements of the balance of payments and monetary factor. In order to determine the combined effects of environmental factors' influence on the risk of financial insolvency of enterprises of the real sector of economy an integral index was built and the cycles of its development were allocated. Given the cyclical nature of the development, the cumulative impact of complimentary and destructive environmental factors on the risk of financial insolvency of the metallurgical industry in Ukraine was determined.

Key words: financial insolvency of enterprises, bankruptcy, unprofitableness of enterprises, influence of external factors on the risk of financial insolvency of enterprises, integral index of development of environmental factors.

Pic.: 4. **Bibl.:** 8.

Pustovgar Svitlana A. – Lecturer of the Department of Finance, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: pustovgar@mail.ru

Проблема неплатоспроможності підприємств є актуальною протягом всього періоду незалежності України: частка підприємств, що перебувають у стані банкрутства, по відношенню до загальної кількості зареєстрованих підприємств, коливається в межах 2 – 3,5%, у той час, як у країнах Європейського Союзу ця частка не досягає 2%. Крім цього, негативною є і динаміка збитковості підприємств: за січень – червень 2014 р. у 37 разів зросла сума чистих збитків підприємств по відношенню до аналогічного періоду попереднього року, сягнувши рекордної з 2001 р. відмітки 215545,6 млн грн; зросла і частка збиткових підприємств – до 46,1% [1], що свідчить про високий рівень фінансової неплатоспроможності вітчизняних підприємств.

Незважаючи на широке вивчення теоретичних і практичних аспектів неплатоспроможності підприємства, дослідженням яких займалися такі вчені, як: Є. Андрущак, В. Алтиннік, Н. Білоліпецький, І. Благун, І. Бланк, М. Кизим, Г. Ляшенко, О. Пластун, Н. Пойда-Носик, Р. Сайфулін, А. Ситник, О. Терещенко, А. Шеремет та ін., невирішеною залишається проблема емпіричного дослідження та оцінки впливу зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності вітчизняних підприємств.

З огляду на зазначене, *метою* статті є виділення ключових факторів зовнішнього середовища та визначення характеру їх впливу на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки на окремих стадіях економічного розвитку.

Найбільшу суму чистих збитків за 2009 – 2014 рр. мають підприємства, що займаються металургійним виробництвом і виробництвом готових металевих виробів. Саме ці підприємства вносять основний деструктивний чинник у функціонування економіки: збитки підприємств даного виду діяльності у 2009 р. склали 70,4% сукупних збитків підприємств промисловості; у 2010 – 2012 рр. на фоні прибутковості підприємств промисловості підприємства металургії були збитковими; у 2013 р. сума збитків підприємств металургії у 2,8 разу перевищувала збитки промислових підприємств; у 2014 р. частка збитків металургійних підприємств складала 28,4%

чистих збитків підприємств промисловості [1]. З огляду на це, областю дослідження впливу зовнішніх факторів на фінансову неплатоспроможність підприємств реального сектора обрано металургійні підприємства.

Систематизацію факторів зовнішнього середовища та визначення їх пріоритетності за впливом на фінансовий стан підприємства й загрозу фінансової неплатоспроможності здійснено на основі побудови моделі ієрархії факторів впливу з використанням методу орієнтованих графів, який дає можливість представити досліджувані фактори у вигляді системи, в якій вони згруповані в незалежні підмножини виходячи з характеру впливу [2, с. 36 – 81].

Результатом встановлення зв'язків і проведення допоміжних розрахунків з побудови бінарної матриці залежності факторів, матриці досяжності та проведення відповідних ітерацій є побудова ієрархії факторів фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств (рис. 1).

Відповідно до побудованої ієрархії результуючими зовнішніми факторами, що відображають вплив всіх інших і створюють загрози фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств, є загальноекономічний, ринковий, політико-правовий та демографічний. Тому оцінку впливу зовнішнього середовища на фінансовий стан підприємств металургійної галузі та загрозу їх неплатоспроможності доцільно здійснювати на основі аналізу саме цих факторів.

Інструментом, що використовується для аналізу зовнішнього середовища й виявлення його впливу на фінансовий стан і ризик неплатоспроможності підприємств металургійної галузі, обрано факторний аналіз, який дозволяє визначити структуру взаємодії між змінними – показниками зовнішнього середовища та здійснити їх редукцію [3, с. 285 – 309].

При дослідженні проблеми фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки інструмент факторного аналізу використовується для виявлення та інтегральної оцінки впливу факторів зов-

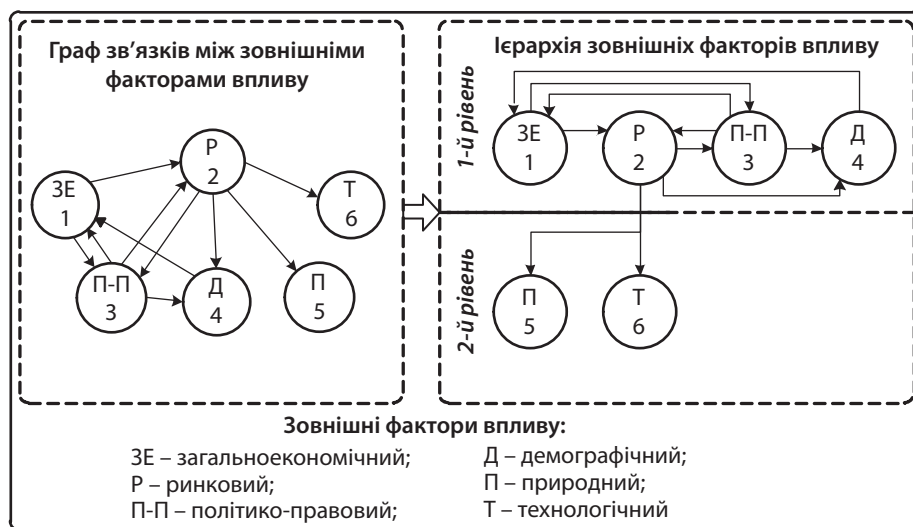

Рис. 1. Модель ієрархічної структури зовнішніх факторів впливу на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств України

нішнього середовища на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств.

Факторний аналіз проведено з використанням програмного продукту Statistica 8 на основі значення 27 показників першого рівня, що зумовляють неплатоспроможність підприємств, за 56 періодів: 2001 – 2014 рр. із поквартальною деталізацією. Набір показників сформовано таким чином, що вони характеризують розвиток зовнішнього середовища й відображають загальноекономічний стан, стан товарних і фінансових ринків, стан бюджету та платіжного балансу, демографічний та політичний чинники, а отже – комплексно описують вплив зовнішнього середовища на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств.

У результаті факторного аналізу чинників зовнішнього впливу на фінансовий стан підприємств металургійної галузі було виділено 6 найбільш значимих факторів, що на 85,95% пояснюють зміну стану зовнішнього середовища підприємств (рис. 2).

Серед факторів, що створюють найбільшу загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств, виділено фактор стану товарних ринків, політико-демографічний, фіскальний, інфляційний, фактор фінансових розрахунків платіжного балансу та монетарний фактор.

Оскільки предметом дослідження є проблема фінансової неплатоспроможності підприємств виробни-

чої сфери, зокрема, металургійної галузі, фактором, що найбільшим чином впливає на фінансову діяльність цих підприємств і знижує ризик їх неплатоспроможності, є стан товарних ринків, який на 34,15% визначає фінансовий стан підприємств і включає такі показники, як: індекс ВВП, індекс промислової продукції, індекс металургійного виробництва, приріст капітальних інвестицій, приріст експорту та імпорту товарів, приріст експорту та імпорту металу.

Значний вплив на фінансовий стан підприємств здійснює політико-демографічний фактор, сформований із показників індексу реальних доходів населення, коефіцієнта природного приросту населення, коефіцієнта міграційного приросту населення із зовнішньої міграції, рівня демократії, рівня політичної стабільності, показника верховенства закону та рівня боротьби з корупцією. Сукупний вплив політико-демографічного фактора на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургії складає 24,30%. Із зазначених показників фактора з негативного боку вплив зовнішнього середовища характеризують показники приросту населення: природного та міграційного. Хоча позитивний приріст населення свідчить про покращення економічної та політичної ситуації й сприяє збільшенню робочої сили, проте в поєднанні зі збіль-

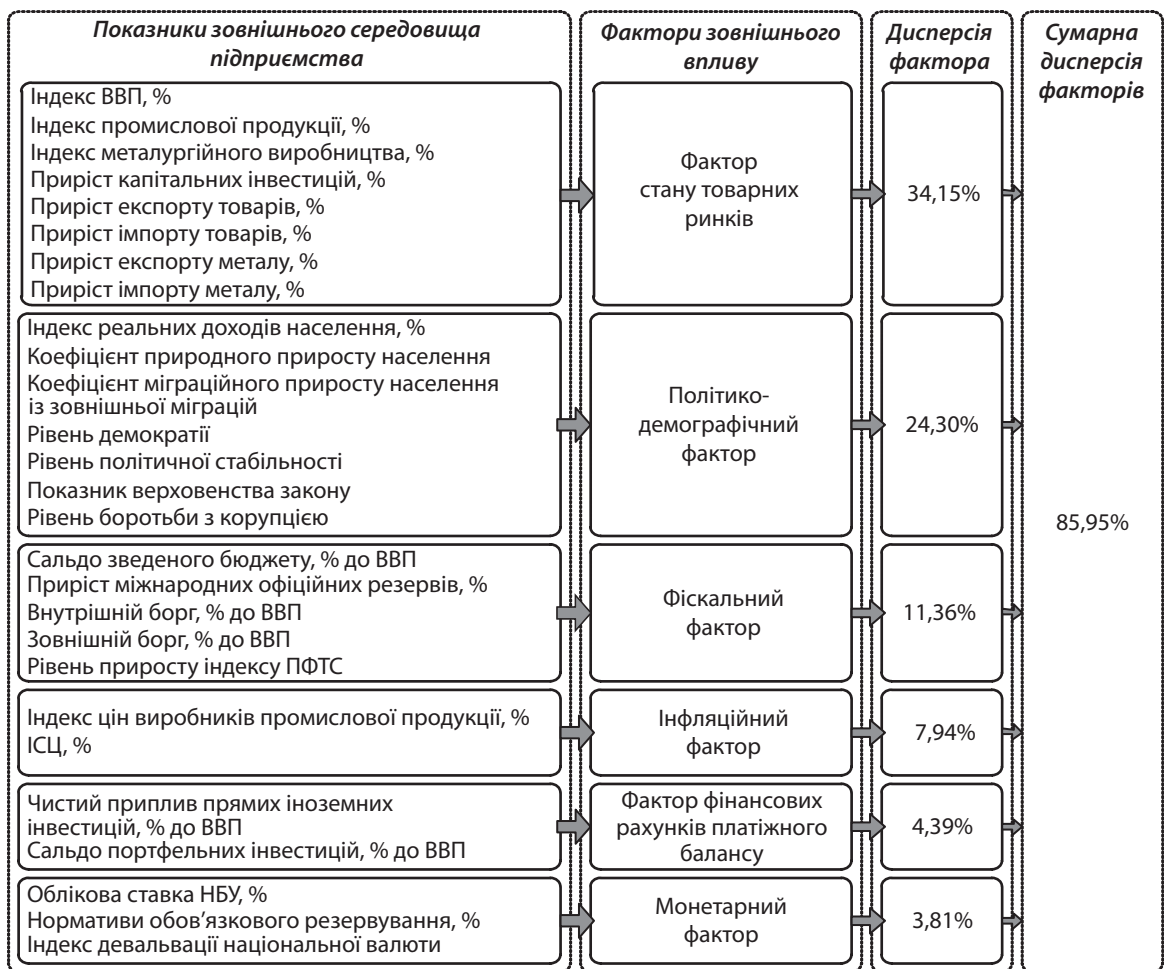

Рис. 2. Система факторів зовнішнього впливу на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі

шенням рівня безробіття зростання населення призводить до «проїдання» валового продукту, негативно відображаючись на економічному стані країни та його впливі на платоспроможність підприємств металургії.

Фіскальний фактор демонструє вплив сальдо зведеного бюджету, частки внутрішнього і зовнішнього боргу, динаміки міжнародних офіційних резервів і стану фондового ринку (як одного з ринків позичкового капіталу) на стан економіки. Із зазначених факторів негативний вплив здійснює частка зовнішнього та внутрішнього боргу, зростання яких створює загрозу економічній безпеці країни, а отже, і платоспроможності підприємств.

Дестабілізуючий вплив на функціонування та зростання ризику фінансової неплатоспроможності підприємств здійснює інфляційний фактор, який на 7,94% визначає стан зовнішнього середовища.

Показники чистого припливу прямих іноземних та портфельних інвестицій формують фактор фінансових рахунків платіжного балансу, який на 4,39% впливає на фінансовий стан підприємств металургійної галузі, знижуючи загрозу їх неплатоспроможності.

Важливе значення при дослідженні зовнішніх чинників функціонування підприємства має монетарний фактор, який відображає стан грошово-кредитної політики через зміну облікової ставки, норми обов'язкових резервів і валютні інтервенції, які проявляються через індекс девальвації національної валюти. Зростання показників монетарного фактора стримують розвиток економіки та створюють загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств через зменшення грошей в обігу.

З метою визначення сукупного впливу компліментарних і деструктивних факторів зовнішнього середовища на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки побудовано інтегральний показник. Його розрахунок на основі адитивної згортки здійснено з використанням значень факторів за періоди та їх вагових коефіцієнтів,

які відповідають значенню відсотку загальної дисперсії кожного з факторів [3, с. 293 – 298].

Показник сукупного впливу зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі побудований на основі квартальних даних, тому з метою нівелювання впливу сезонної складової проведено відповідне згладжування [4, с. 104 – 106] та з інтегрального показника, скоригованого на сезонну компоненту, виділено трендово-циклічну складову (рис. 3).

З метою статистичного доказу періодичності інтегрального показника та визначення довжини циклу проведено спектральний аналіз Фур'є [5, с. 87 – 103], результати якого представлено на рис. 4.

Перевірка часового ряду інтегрального показника на випадковість та виділення яскраво вираженої циклічної складової з періодами у 54 та 27 кварталів, що підтверджується результатами спектрального аналізу, засвідчили циклічність розвитку зовнішніх загроз фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств.

Інтегральний показник побудовано на базі значень факторів, отриманих у результаті факторного аналізу, в основі розрахунку яких лежить нормування показників, яке проводиться шляхом ділення абсолютного відхилення фактичних значень показників від середніх на середньоквадратичне відхилення [3, с. 301 – 302]. Якщо задати умову стабільності та незмінності економічної системи, значення факторів і, як наслідок, інтегрального показника буде дорівнювати 0, тому базовим рівнем, відносно якого визначається компліментарний чи дестабілізуючий характер впливу факторів зовнішнього середовища на загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора економіки, є нульове значення інтегрального показника.

Протягом циклу розвитку зовнішніх загроз фінансової неплатоспроможності підприємств тривалістю в 54 квартали інтегральний показник набуває від'ємних значень за період 2001 – 2002 рр., 2009 р. і з II кварталу 2012 р. по II квартал 2014 р., що свідчить про сукупний

Рис. 3. Циклічна динаміка впливу зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств за 2001 – 2014 рр.

	Частота	Період	Косинус коеф.	Синус коеф.	Періодо-грама	Щільність	Хеммінг ваги
0	0.000000		-0.000000	-0.000000	0.000000	1.216861	0.035714
1	0.018519	54.00000	-0.289938	0.051028	2.340029	1.518032	0.241071
2	0.037037	27.00000	-0.144023	-0.158792	1.240856	1.766286	0.446429

Рис. 4. Результати спектрального аналізу циклічності інтегрального показника впливу зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі

дестабілізуючий вплив зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств протягом цього періоду.

Домінування впливу компліментарних факторів зовнішнього середовища на фінансовий стан і ризик фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі в Україні простежується в період із I кварталу 2003 р. по IV квартал 2008 р. і з I кварталу 2010 р. по I квартал 2012 р.

Протягом 2001 – 2002 рр. спостерігається пожвавлення економіки в результаті позитивної світової кон'юнктури та зростання внутрішнього попиту; внаслідок економічного пожвавлення та політичної стабілізації зростає інвестиційна привабливість країни [6]. Проте, поряд з позитивними зрушеннями в економіці країни динаміка позитивних перетворень залишається низькою, що і зумовило від'ємне значення інтегрального показника, а отже, і високу загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств з боку зовнішніх факторів.

Домінування компліментарного характеру впливу факторів зовнішнього середовища над дестабілізуючим, що намітилося разом з початком 27-квартального циклу розвитку зовнішніх загроз фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств (I квартал 2003 р.– IV квартал 2009 р.), тривало до початку 2009 р. Цей період характеризується розвитком товарних і фінансових ринків, зростанням обсягів інвестування та стабільністю політичної системи, що позитивно відображається на фінансовому стані та платоспроможності підприємств реального сектора економіки.

Реальний спад економіки спостерігався у 2009 р., коли внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи, починаючи з III кварталу 2008 р. спостерігалось зниження обсягів виробництва, експорту та імпорту товарів, обсягів інвестування.

У передкризовий період позики були одним із рушіїв внутрішнього зростання економіки країни: кредитування сприяло збільшенню інвестицій і споживання, тому різке погіршення доступу до зовнішнього фінансування сприяло відпливу капіталу. Гривня стрімко девальвувала, кредитування економіки фактично зупинилося, сформувався дефіцит бюджету та платіжного балансу [7].

На тлі економічного спаду спостерігається й погіршення політичної ситуації: політична нестабільність, зростання корупції, послаблення демократії. За такого стану зовнішніх факторів зросла частка збиткових підприємств в економіці України та ризики їх фінансової неплатоспроможності.

Черговий спад економіки спостерігається з II кварталу 2012 р. Нестабільність на світових фінансових ринках,

пов'язана з розгортанням боргових проблем розвинених країн, а також погіршення кон'юнктури і зменшення попиту на світових товарних ринках вплинули на соціально-економічний розвиток України, у результаті чого починається сповільнення темпів зростання ВВП, виробництва промислової продукції, зростання від'ємного сальдо бюджету, зниження індексу ПФТС [8]. Дія зазначених чинників зумовила домінування дестабілізуючого характеру впливу зовнішніх факторів на ризик фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств.

Наприкінці 2013 – початку 2014 рр. уповільнення економічного розвитку в Україні доповнилося негативним впливом політико-демографічного фактора, який ще більшою мірою загострив ситуацію в країні. У результаті такого поєднання несприятливих тенденцій стану економічних і політико-демографічного фактора у II кварталі 2014 р. інтегральний показник знизився до мінімального рівня за досліджуваний період 2000 – 2014 рр., що негативно відбилося на прибутковості та платоспроможності підприємств.

Таким чином, у результаті аналізу зовнішнього середовища впливу на фінансовий стан підприємств металургійної галузі України за період 2001 – 2014 рр. виявлено ключові фактори ризику фінансової неплатоспроможності підприємств. Установлено циклічну динаміку характеру сукупного впливу факторів у співвідношенні домінантної дії компліментарних чи деструктивних факторів на спричинення ризику фінансової неплатоспроможності підприємств металургійної галузі.

Отримані в результаті дослідження висновки дають можливість оперативного реагування на загрозу фінансової неплатоспроможності підприємств на основі моніторингу циклічної динаміки розвитку ключових ризикоутворюючих факторів зовнішнього середовища. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є моделювання ризику фінансової неплатоспроможності підприємств реального сектора національної економіки на основі поєднання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Зарипова Э. Р. Дискретная математика. Часть III. Теория графов / Э. Р. Зарипова, М. Г. Кокотчикова. – М.: РУДН, 2013. – 179 с.
3. Халафян А. А. STATISTIC A 6. Статистический анализ данных : учебник / А. А. Халафян. – 4-е изд. – М.: ООО «Бином-Пресс», 2010. – 607 с.
4. Куприенко Н. В. Статистика. Анализ рядов динамики : учеб. пособие / Н. В. Куприенко, О. А. Пономарева, Д. В. Тихонов. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – 204 с.

5. Коляда В. И. Введение в анализ Фурье / В. И. Коляда, А. А. Кореновский. – Одесса : Астропринт, 2014. – 140 с.

6. Річний звіт Національного банку України за 2002 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40920>

7. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>

8. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>

Науковий керівник – Нескородєва І. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Khalafian, A. A. *STATISTIC A 6. Statisticheskii analiz dannykh* [A STATISTIC 6. Statistical analysis of the data]. Moscow: Binom-Press, 2010.

Kuprienko, N. V., Ponomareva, O. A., and Tikhonov, D. V. *Statistika. Analiz riadov dinamiki* [Statistics. The analysis of time series]. St. Petersburg: SPbPU, 2009.

Koliada, V. I., and Korenovskiy, A. A. *Vvedenie v analiz Fure* [Introduction to Fourier analysis]. Odessa: Astroprint, 2014.

Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2002 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2002]. <http://www.bank.gov.ua/%20doccatalog/document?id=40920>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2009 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2009]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2012 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2012]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>

Zaripova, E. R., and Kokotchkova, M. G. *Diskretnaia matematika* [Discrete Mathematics]. Moscow: RUDN, 2013.

УДК 331.526

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РІВНЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2014 БІЛІК І. В.

УДК 331.526

Білик І. В. Дослідження динаміки зайнятості та рівня заробітної плати в аграрному секторі економіки України

Метою статті є дослідження динаміки зайнятості та рівня заробітної плати в аграрному секторі економіки України. Проаналізовано основні показники сфери аграрної зайнятості, які відображають процес формування аграрного ринку праці. Досліджено зміни, що відбувалися у сфері зайнятості за видами економічної діяльності та регіонами України, а також рівень працевлаштування громадян у сільському господарстві. Наведено причини низької ціни сільської робочої сили, а також проведено порівняльний аналіз рівня заробітної плати за галузями національної економіки. Автором проілюстровано динаміку потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках у порівнянні із загальною ситуацією на ринку праці в країні, а також динаміку працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян протягом 2002 – 2012 рр. Запропоновано економічні заходи щодо розширення сфери аграрної зайнятості та підвищення добробуту сільського населення.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, заробітна плата, аграрний сектор.

Рис.: 6. **Бібл.:** 8.

Білик Ірина Володимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: iryna.v.bilyk@gmail.com

УДК 331.526

UDC 331.526

Білик І. В. Исследование динамики занятости и уровня заработной платы в аграрном секторе экономики Украины

Целью статьи является исследование динамики занятости и уровня заработной платы в аграрном секторе экономики Украины. Проанализированы основные показатели сферы аграрной занятости, отражающие процесс формирования аграрного рынка труда. Исследованы изменения, которые происходили в сфере занятости по видам экономической деятельности и регионам Украины, а также уровень трудоустройства граждан в сельском хозяйстве. Приведены причины низкой цены сельской рабочей силы, а также проведен сравнительный анализ уровня заработной платы по сферам национальной экономики. Автором проиллюстрирована динамика потребности сельскохозяйственных предприятий в работниках по сравнению с общей ситуацией на рынке труда в стране, а также динамика трудоустройства не занятых трудовой деятельностью граждан в течение 2002 – 2012 гг. Предложены экономические меры по расширению сферы аграрной занятости и повышению благосостояния сельского населения.

Ключевые слова: занятость, рынок труда, заработная плата, аграрный сектор.

Рис.: 6. **Библ.:** 8.

Білик Ірина Владимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: iryna.v.bilyk@gmail.com

Bilyk I. V. Study of the Dynamics of Employment and Salary Scales in the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine

The article is aimed to study the dynamics of employment and salary scales in the agricultural sector of the economy of Ukraine. The main indicators of agricultural employment, that reflect the process of formation of the agricultural labor market, was analyzed. The changes that have taken place in employment sphere by economic activity and with regard to the regions of Ukraine, as well as level of employment in agriculture of citizens, were examined. Reasons for the low price of the rural labor force were provided, comparative analysis of the salary scale by sectors of the national economy was carried out. The author illustrates the dynamics of needs of the agricultural enterprises compared to the overall situation on the labor market in the country, as well as the dynamics of employment relating the citizens, not involved in labor activities during the decennial period of 2002-2012. Economic measures to expand the scope of agricultural employment and the improvement of well-being of the rural population are proposed.

Key words: employment, labor market, salary, agricultural sector.

Pic.: 6. **Bibl.:** 8.

Bilyk Iryna V. – Postgraduate Student, Department of Marketing, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)
E-mail: iryna.v.bilyk@gmail.com

5. Коляда В. И. Введение в анализ Фурье / В. И. Коляда, А. А. Кореновский. – Одесса : Астропринт, 2014. – 140 с.

6. Річний звіт Національного банку України за 2002 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40920>

7. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>

8. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>

Науковий керівник – Нескородєва І. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

REFERENCES

Khalafian, A. A. *STATISTIC A 6. Statisticheskii analiz dannykh* [A STATISTIC 6. Statistical analysis of the data]. Moscow: Binom-Press, 2010.

Kuprienko, N. V., Ponomareva, O. A., and Tikhonov, D. V. *Statistika. Analiz riadov dinamiki* [Statistics. The analysis of time series]. St. Petersburg: SPbPU, 2009.

Koliada, V. I., and Korenovskiy, A. A. *Vvedenie v analiz Fure* [Introduction to Fourier analysis]. Odessa: Astroprint, 2014.

Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2002 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2002]. <http://www.bank.gov.ua/%20doccatalog/document?id=40920>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2009 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine in 2009]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>

“Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2012 rik” [Annual Report of the National Bank of Ukraine for 2012]. <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=2150782>

Zaripova, E. R., and Kokotchkova, M. G. *Diskretnaia matematika* [Discrete Mathematics]. Moscow: RUDN, 2013.

УДК 331.526

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА РІВНЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

© 2014 БІЛІК І. В.

УДК 331.526

Білик І. В. Дослідження динаміки зайнятості та рівня заробітної плати в аграрному секторі економіки України

Метою статті є дослідження динаміки зайнятості та рівня заробітної плати в аграрному секторі економіки України. Проаналізовано основні показники сфери аграрної зайнятості, які відображають процес формування аграрного ринку праці. Досліджено зміни, що відбувалися у сфері зайнятості за видами економічної діяльності та регіонами України, а також рівень працевлаштування громадян у сільському господарстві. Наведено причини низької ціни сільської робочої сили, а також проведено порівняльний аналіз рівня заробітної плати за галузями національної економіки. Автором проілюстровано динаміку потреби сільськогосподарських підприємств у працівниках у порівнянні із загальною ситуацією на ринку праці в країні, а також динаміку працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян протягом 2002–2012 рр. Запропоновано економічні заходи щодо розширення сфери аграрної зайнятості та підвищення добробуту сільського населення.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, заробітна плата, аграрний сектор.

Рис.: 6. **Бібл.:** 8.

Білик Ірина Володимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: iryua.v.bilyk@gmail.com

УДК 331.526

UDC 331.526

Білык И. В. Исследование динамики занятости и уровня заработной платы в аграрном секторе экономики Украины

Целью статьи является исследование динамики занятости и уровня заработной платы в аграрном секторе экономики Украины. Проанализированы основные показатели сферы аграрной занятости, отражающие процесс формирования аграрного рынка труда. Исследованы изменения, которые происходили в сфере занятости по видам экономической деятельности и регионам Украины, а также уровень трудоустройства граждан в сельском хозяйстве. Приведены причины низкой цены сельской рабочей силы, а также проведен сравнительный анализ уровня заработной платы по сферам национальной экономики. Автором проиллюстрирована динамика потребности сельскохозяйственных предприятий в работниках по сравнению с общей ситуацией на рынке труда в стране, а также динамика трудоустройства не занятых трудовой деятельностью граждан в течение 2002–2012 гг. Предложены экономические меры по расширению сферы аграрной занятости и повышению благосостояния сельского населения.

Ключевые слова: занятость, рынок труда, заработная плата, аграрный сектор.

Рис.: 6. **Библ.:** 8.

Білык Ірина Владимирівна – аспірантка, кафедра маркетингу, Львівський національний університет ім. І. Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна)

E-mail: iryua.v.bilyk@gmail.com

Bilyk I. V. Study of the Dynamics of Employment and Salary Scales in the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine

The article is aimed to study the dynamics of employment and salary scales in the agricultural sector of the economy of Ukraine. The main indicators of agricultural employment, that reflect the process of formation of the agricultural labor market, was analyzed. The changes that have taken place in employment sphere by economic activity and with regard to the regions of Ukraine, as well as level of employment in agriculture of citizens, were examined. Reasons for the low price of the rural labor force were provided, comparative analysis of the salary scale by sectors of the national economy was carried out. The author illustrates the dynamics of needs of the agricultural enterprises compared to the overall situation on the labor market in the country, as well as the dynamics of employment relating the citizens, not involved in labor activities during the decennial period of 2002-2012. Economic measures to expand the scope of agricultural employment and the improvement of well-being of the rural population are proposed.

Key words: employment, labor market, salary, agricultural sector.

Pic.: 6. **Bibl.:** 8.

Bilyk Iryna V. – Postgraduate Student, Department of Marketing, Ivan Franko National University of Lviv (vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine)
E-mail: iryua.v.bilyk@gmail.com

Ефективно функціонуючий аграрний ринок праці має місце тоді, коли розвиваються сільські території та соціальна інфраструктура села, є перспективи працевлаштування та зростання добробуту населення, зайнятого в сільськогосподарському виробництві та соціальній інфраструктурі. Сьогодні особливої актуальності та гостроти набувають проблеми безробіття сільського населення. За останні роки в межах аграрного ринку праці зайнятість населення в особистих господарствах стала безумовно переважаючою. Однак можливості таких господарств є обмеженими і вони можуть ефективно функціонувати лише за умов створення системи надійного та вигідного збуту їхньої продукції, а, відповідно, за наявності ефективної виробничої та соціальної інфраструктури. Отже, аграрний ринок праці потребує структурних змін і залучення інвестицій насамперед на сільські території.

Загальновідомо, що структура зайнятості населення віддзеркалює структуру господарства і рівень соціально-економічного розвитку країни. У межах ринку праці сільськогосподарський сектор має свої особливості, які спричиняють труднощі в процесі визначення рівня зайнятості в даній галузі. У першу чергу такі труднощі стосуються сезонності залучення працівників, складності визначення рівня неповної зайнятості в даній сфері економіки, а також різних методологій обчислення. Недосконалою також є обліково-статистична звітність.

«Основою трудового потенціалу аграрного сектора є сільське населення працездатного віку» [8]. В Україні на початку економічних перетворень сільська місцевість вважалась трудодефіцитною, однак подальші зміни демографічної ситуації, зменшення частини працездатного населення, земельне реформування, інші зміни в соціально-економічній системі суспільства призвели до формування протилежних тенденцій розвитку аграрного ринку праці.

Із загальної кількості найманих працівників у сільському господарстві у 2010 р. було зайнято лише 6%

(у 2000 р. – 17%). Таке скорочення відбувається за рахунок збільшення частки осіб, зайнятих у нематеріальній сфері виробництва (торгівля, фінансова діяльність, апарат органів державного управління) [1].

Однак слід зазначити, що на ринку праці у 2012 – 2013 рр. спостерігались позитивні зрушення. Чисельність зайнятого населення в Україні у 2012 р. збільшилася та становила 20 354,3 тис. осіб, а у 2013 р. – 20 404,1 тис. осіб (у 2011 р. – 20 324,2 тис. осіб). Рівень зайнятості у середньому по Україні зріс з 59,2% до 59,7%. За даними Державної служби статистики України, частка зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві дещо зростає і становила у 2012 р. 17,2% та у 2013 р. – 17,5% від усього зайнятого населення. У промисловості, наприклад, ці показники становили у 2012 р. 16,4% і у 2013 р. – 16,1% (рис. 1).

Реформування аграрного сектора призвело до скорочення кількості зайнятого населення в сільському господарстві, що підтверджує загальносвітову тенденцію. За десять років (з 2000 р. до 2010 р.) в Україні зменшилась зайнятість у сільському господарстві на 1,3 млн осіб, у промисловості – на 1 млн осіб. На думку деяких науковців, такі зміни вважаються позитивними, тому що жодна країна, навіть орієнтована на сільськогосподарське виробництво, не може витримати таку високу зайнятість у сільському господарстві, як в Україні [7] (рис. 2).

За даними порталів пошуку роботи, число вакансій зростає, однак структура зайнятості не відповідає сучасним вимогам. До прикладу, майже кожний третій працюючий сьогодні зайнятий у сфері торгівлі (рис. 3).

Важливим чинником формування високоефективного аграрного ринку праці є бажання отримати доходи для розширеного відтворення, водночас слабким місцем залишається розмір заробітної плати в аграрній галузі економіки. Необлаштованість сільського життя, слабе інфраструктурне забезпечення, а також низький рівень заробітної плати в сільськогосподарській галузі роблять аграрну працю непривабливою та

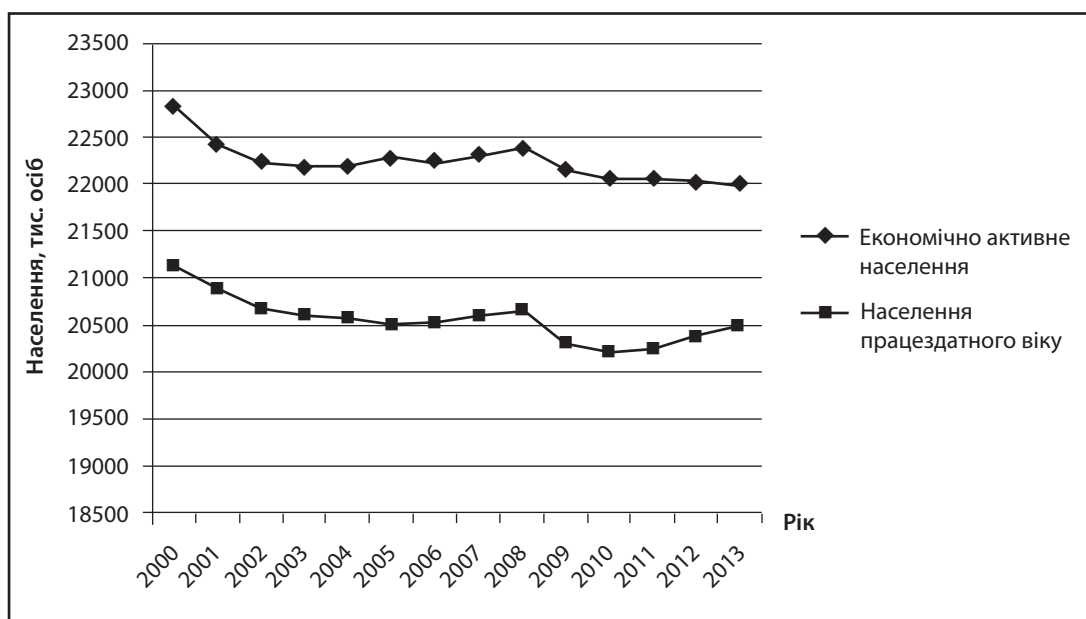

Рис. 1. Динаміка зайнятості економічно активного населення 2000 – 2013 рр. (тис. осіб)

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

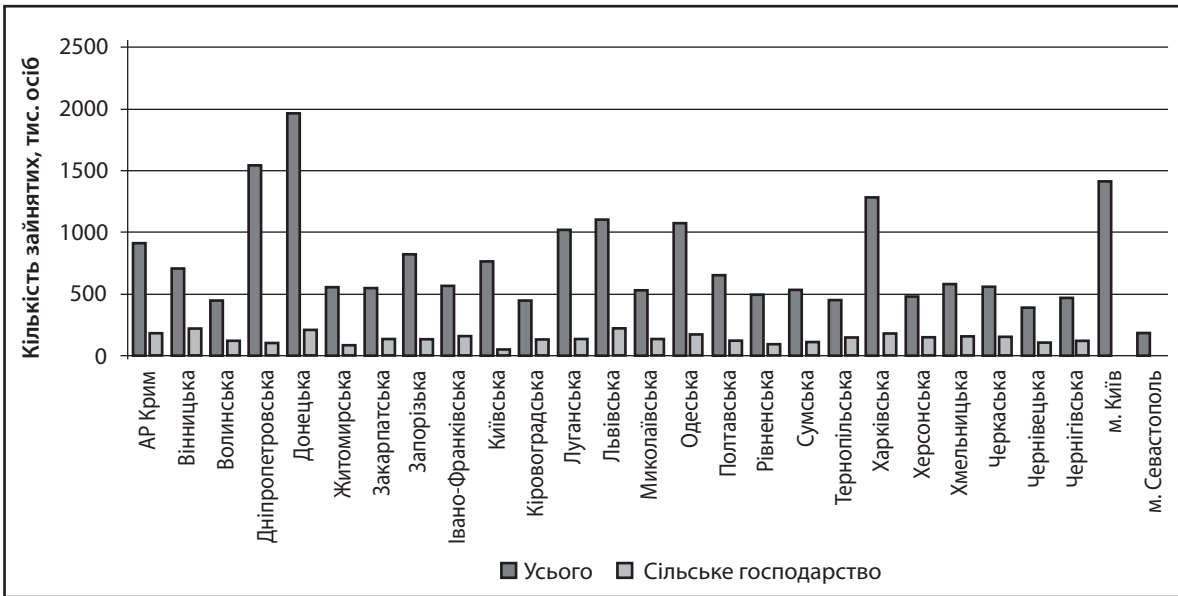

Рис. 2. Рівень зайнятості населення в сільському господарстві за регіонами України у 2013 р. (тис. осіб)

Джерело: побудовано за даними Міністерства соціальної політики України.

Рис. 3. Зайнятність населення за видами економічної діяльності у 2013 р.

Джерело: побудовано за даними Міністерства соціальної політики України.

спричиняють відплив робочої сили з галузі. Аналізуючи загальний рівень відповідності очікувань працівників щодо оплати праці на національному ринку, варто привести приклад результатів дослідження, яке показує, що в Україні «72% респондентів украї не задоволені своїм рівнем зарплати, 18% – не задоволені, 6% – частково задоволені та лише 4% – задоволені» [2]. Схожа ситуація складається і на ринку аграрної праці, де деформація механізму оплати праці виявляється у відсутності

взаємозв'язку між продуктивністю праці та заробітною платою працівника і в результаті служить демотивуючим чинником ефективної зайнятості на селі.

Серед причин низької ціни сільської робочої сили слід назвати неефективність сільськогосподарського виробництва, порівняно нижчу його прибутковість та низькі темпи зростання обсягів виробництва в галузі. За період 2001 – 2013 рр. загальний випуск валового продукту в Україні зріс більш, ніж у 6 разів, тоді як у сіль-

ському господарстві – лише у 3 рази. Низька заробітна плата в аграрній галузі стримує соціально-економічне зростання галузі та прискорений розвиток аграрного сектора.

Рівень середньомісячної заробітної плати за 2011 – 2012 рр. підвищився на 14,9% і на кінець 2012 р. становив 3026 гривень, а на кінець 2013 р. – 3265 гривень. Реальна заробітна плата зросла на 14,4% (рис. 4).

За даними статистичної служби України, приріст заробітної плати відбувся у всіх сферах економічної діяльності. Міністерство соціальної політики у своєму соціальному звіті за 2012 р. зазначає, що «найвищим він був у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг (26,5%), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги (23,8%), освіти (21,4%). У промисловості найвищі темпи зростання заробітної плати були на підприємствах хімічного виробництва (20,0%), виробництва гумових і пластмасових виробів (15,5%)» [3].

Варто зазначити, що ринок аграрної праці України завжди характеризувався переважанням пропозиції над попитом, а відтак ціна на аграрну працю, тобто заробітна плата, встановлювалась на низькому рівні. Аналізуючи рівень заробітної плати за сферами економіки, стає зрозумілим те, що приріст заробітної плати спостерігається у сферах культури і спорту, охорони здоров'я, освіти, авіаційного транспорту та фінансових установ, «де розмір заробітної плати в 3,2 – 2,0 разу перевищує середній рівень по економіці країни» [3], однак у сільському господарстві ці показники продовжують залишатися нижче середнього рівня по економіці. Так, у 2010 р. середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві становила 1430 грн, тоді як середня по Україні – 2239 грн (промисловість – 2638 грн), а у 2013 р. – 2462 грн, тоді як середня заробітна плата в

країні становила 3265 грн. За січень – вересень 2014 р. середньомісячна заробітна плата в Україні становила 3424 грн, тоді як в сільському господарстві цей показник становить 2499 грн, у промисловості – 3932 грн, а у сфері фінансової та страхової діяльності – 6922 грн.

Сьогодні сільськогосподарське виробництво в Україні продовжує за лишатися малоефективним сектором економіки, що, зокрема, спричинено відсутністю дієвої системи мотивації продуктивної праці зайнятих у галузі осіб. Окрім проблеми нерегулярності і несвоечасності виплат заробітної плати працівникам аграрної галузі, на сучасному етапі значний вплив має брак фінансових ресурсів на розвиток сільської соціальної інфраструктури, що в результаті веде до погіршення якості дорожньо-транспортної мережі, житлового фонду, зменшення кількості закладів соціально-культурного призначення, погіршення екологічної ситуації в сільській місцевості, деградації та вимирання сіл.

Забезпечення зайнятості сільського населення є потужним чинником як зростання економіки, так і розширення можливостей людського розвитку. Прийняття нового Закону про зайнятість населення, а також розробка та вдосконалення нового Трудового кодексу України свідчить про усвідомлення на державному рівні того, що ситуація на аграрному ринку праці в Україні не відповідає потребам сьогодення, а також про важливість цієї проблеми, яка впливає на різні аспекти життя суспільства.

Динаміка змін на аграрному ринку праці повинна бути контрольована органами місцевого самоврядування, районними та обласними адміністраціями, для чого потрібно вносити зміни в організацію управління в сільських районах. [6] Сучасні умови вимагають адекватних зрушень у структурі зайнятості: зрушень у галузевій структурі, у професійній, у освітній. В аграрному секто-

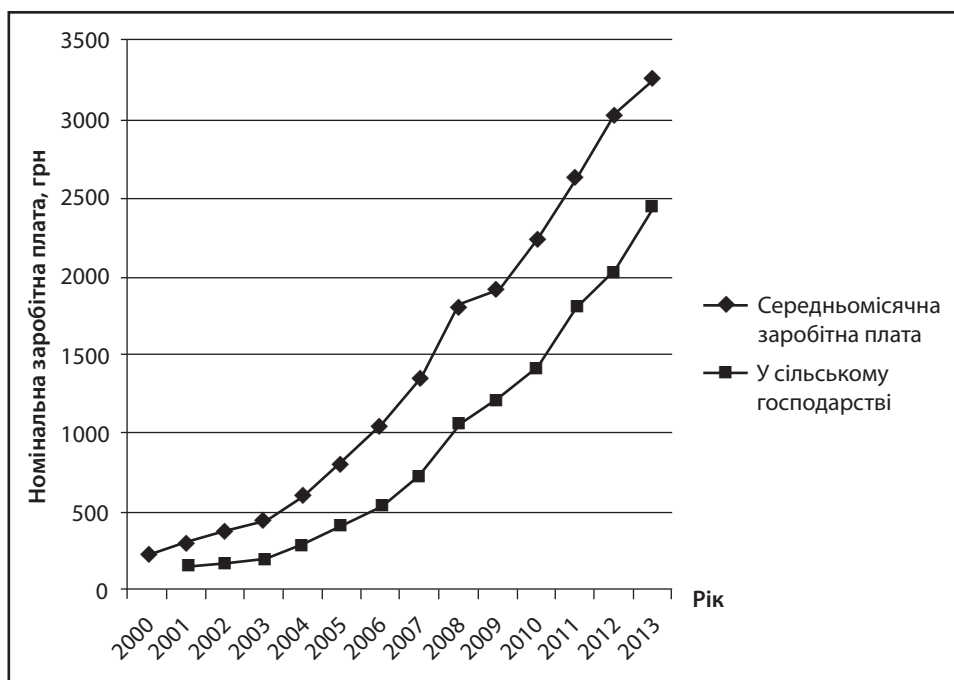

Рис. 4. Рівень середньомісячної номінальної заробітної плати в сільському господарстві у 2000 – 2013 рр., грн
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

рі це в першу чергу стосується підвищення рівня освіти, кваліфікації та конкурентоспроможності аграрної робочої сили (рис. 5).

Дані Державної служби статистики України дозволяють зробити висновок, що за період 2002 – 2012 рр. загальний рівень працевлаштування в межах національної економіки постійно зростав до 2008 р., проте згодом відбулися певні скорочення (зменшення рівня працевлаштування у 2012 р. на 8,1% відносно рівня 2002 р.) [5]. У сфері сільського господарства також спостерігалось різке падіння показників працевлаштування у 2008 – 2009 рр. Однак загалом рівень працевлаштування за тривалий період з 2002 до 2012 рр. зріс на 37%. Подібна ситуація склалася і з показниками кількості вакансій, потрібних на ринку праці. За період 2002 – 2012 рр. у межах національного ринку праці відбувались і зростання, і скорочення потреб підприємств у працівниках, і станом на 2012 р. рівень затребуваних працівників скоротився більш ніж на 60% відносно показників 2002 р., а в аграрній галузі економіки майже на 65% відповідно [4] (рис. 6).

Проаналізувавши процеси, що відбуваються на аграрному ринку праці в Україні, варто зазначити, що сьогодні ринок праці сільської місцевості не обмежується лише аграрним виробництвом; до його складу також входять працівники соціально-культурної сфери,

побутового обслуговування на селі, а також самозайняті працівники працездатного віку. Враховуючи тенденції зростання кількості великих сільськогосподарських виробників, які часто є низькотрудомісткими, і зменшення частки дрібного підприємництва в галузі, можна передбачити подальше скорочення обсягів найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва. Щоб компенсувати таке скорочення та уникнути загострення проблеми зайнятості на селі, у першу чергу потрібно сприяти диверсифікації сільської економіки, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, а також залученню працівників до сфери несільськогосподарського виробництва та у суміжні з ним галузі економіки.

ВИСНОВКИ

З метою створення додаткових робочих місць в аграрному виробництві України в першу чергу потрібно розширювати попит на вітчизняну сільськогосподарську продукцію, сприяти інтенсифікації та диверсифікації сільської виробничої діяльності, залученню інвестицій в аграрну галузь. Необхідним є подальше вдосконалення законодавчої бази у сфері сільської зайнятості, а також надання більших повноважень та можливостей впливу органам місцевого самоврядування. Однак, незважаючи на негативні тенденції рівня оплати сільськогосподар-

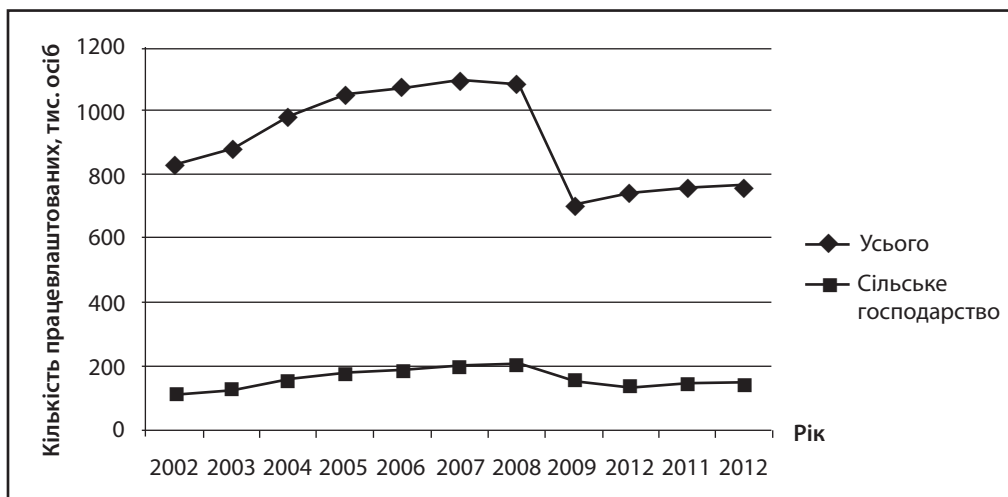

Рис. 5. Рівень працевлаштування громадян в сільському господарстві України в 2002 – 2012 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

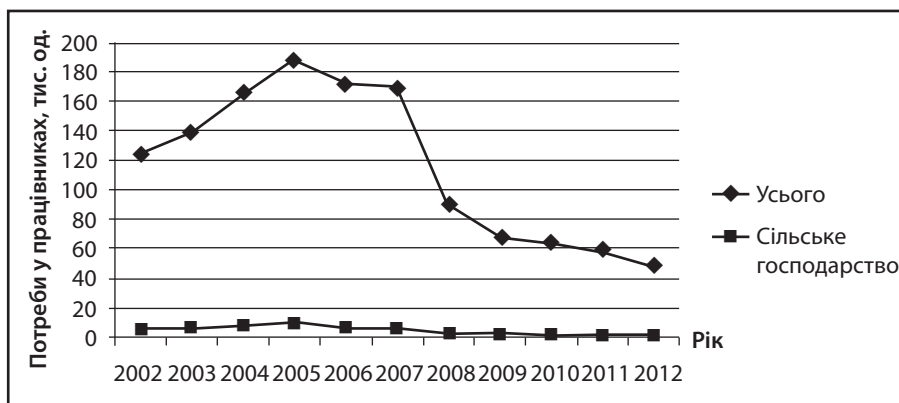

Рис. 6. Потреба у працівниках сільськогосподарських підприємств у 2000 – 2012 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

ської праці та нерівномірності в розподілі працівників між галузями народного господарства, сьогодні існують тенденції ефективного вдосконалення механізму управління соціально-виробничою системою зайнятості, розвитку соціальної інфраструктури на селі та створення необхідних умов для відтворення та розвитку трудового потенціалу аграрної галузі економіки України. Тому подальша аграрна структурна політика держави повинна бути спрямованою на створення умов для стабільного виробництва продуктів харчування, сировини для вітчизняної промисловості, збільшення конкурентоспроможності та експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств, а також утвердження принципу соціальної справедливості в оплаті аграрної праці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бабенко А. Г.** Державне регулювання – пріоритетний напрям розвитку економіки аграрного сектора / А. Г. Бабенко // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 162. – С. 41 – 44.
2. **Гоцуєнко Н.** Слабкі ланки «трудового» ланцюга / Н. Гоцуєнко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/slabki_lanki_trudovogo_lantsyuga.html
3. Динаміка заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки : Соціальний звіт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : mlsp.gov.ua/document/152068/2012.doc
4. Динаміка потреби підприємств у працівниках за видами економічної діяльності у 2002 – 2012 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/pp_rik_u.html
5. Динаміка працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за видами економічної діяльності у 2002 – 2012 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/prved_rik_u.html
6. **Дієсперов В. С.** Продуктивність праці в сільському господарстві / В. С. Дієсперов // *Економіка України*. – 2003. – № 11. – С. 61 – 68.
7. **Лібанова Е. М.** Проблеми розвитку ринку праці в контексті соціальної політики України, загроз та викликів XXI століття / Е. М. Лібанова // *Матеріали семінару «Актуальні питання діяльності державної служби зайнятості на етапі впровадження нової редакції Закону України «Про зайнятість населення»*. – Вінниця, 2012. – С. 41 – 46.
8. Трудові ресурси села, зайнятість та ринок праці. Аграрний сектор економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-58/doc-8/>

Науковий керівник – Майовець Є. Й., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу економічного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка

REFERENCES

- Babenko, A. H. "Derzhavne rehulivannia - priorytetnyi napriam rozvytku ekonomiky ahrarnoho sektora" [State regulation – a priority of economic development of the agricultural sector]. *Kultura narodov Prychornomor'ia*, no. 162 (2009): 41-44.
- "Dynamika zarobitnoi platy pratsivnykiv, zainiatykh u haluziakh ekonomiky" [The dynamics of wages of workers employed in industries]. mlsp.gov.ua/document/152068/2012.doc

"Dynamika potreby pidpriemstv u pratsivnykakh za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2002 – 2012 rr." [Dynamics of the needs of enterprises for employees by economic activity in 2002 – 2012]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/pp_rik_u.html

"Dynamika pratsevlashuvannia ne zainiatykh trudovoiu diialnistiu hromadian za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2002 – 2012 rr." [The dynamics of employment is not engaged in economic activity by economic activity in 2002 - 2012]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/rp/zrp/zrp_u/prved_rik_u.html

Diesperov, V. S. "Produktyvnist pratsi v silskomu hospodarstvi" [Productivity in agriculture]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 11 (2003): 61-68.

Hotsuienko, N. "Slabki lanky «trudovoho» lantsiuha" [The weak link "labor" chain]. http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/slabki_lanki_trudovogo_lantsyuga.html

Libanova, E. M. "Problemy rozvytku rynku pratsi v konteksti sotsialnoi polityky Ukrainy, zahroz ta vyklykiv XXI stolittia" [The problems of the labor market in the context of Social Policy of Ukraine, threats and challenges of the XXI century]. *Aktualni pytan'nia diialnosti derzhavnoi sluzhby zainiatosti na etapi vprovadzhennia novoi redaktsii Zakonu Ukrainy «Pro zainiatist naseleennia»*. Vinnytsia, 2012.41-46.

"Trudovi resursy sela, zainiatist ta rynek pratsi. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy" [Manpower village, employment and labor markets. Agricultural sector of Ukraine]. <http://agroua.net/economics/documents/category-58/doc-8/>

АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК У СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

© 2014 ПОГРІЩУК Г. Б.

УДК 504.064.2:631.14.001.76

Погрищук Г. Б. Агроекологічний розвиток у системі ефективного функціонування національного господарського комплексу на інноваційній основі

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад агроекологічного розвитку; визначення завдань і розробка пріоритетних напрямів по забезпеченню ефективного функціонування національного господарського комплексу та його агро-екоскладової на інноваційній основі. У роботі доведено, що подальший агропромисловий розвиток в системі ефективного функціонування національного господарства може відбуватися лише при реалізації механізму екологобезпечного відтворення, де саме інноваційний фактор надає можливість господарського розвитку з урахуванням світових досягнень. Розглянуто комплекс науково-технічних, організаційних та економічних проблем, вирішення яких дозволить налагодити виробництво екологічно чистої продукції. Досліджено вплив стратегічного управління інноваційними процесами на ефективність функціонування господарської системи. Запропоновано черговість розв'язання завдань щодо вдосконалення інституціональної інфраструктури агроекологічного розвитку в системі національного господарства. Визначено, що інноваційний розвиток повинен ґрунтуватися на всебічному врахуванні екологічних чинників, раціональному використанні й охороні природних ресурсів, дотриманні вимог екологічної безпеки в процесі здійснення господарської діяльності. За таких умов національний господарський комплекс буде спроможний до ефективного розвитку. Більш того, буде створено реальні передумови для виробництва конкурентоспроможної, екологобезпечної продукції на інноваційній основі й недопущення екологічних криз у майбутньому.

Ключові слова: агроекологічний розвиток, національний господарський комплекс, ефективне функціонування, інноваційна основа.

Бібл.: 10.

Погрищук Галина Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів і кредиту, Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету (вул. Гонти, 37, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: raduga.vc@mail.ru

УДК 504.064.2:631.14.001.76

Погрищук Г. Б. Агроэкологическое развитие в системе эффективного функционирования национального хозяйственного комплекса на инновационной основе

Целью статьи является обоснование концептуальных основ агроэкологического развития; определение задач и разработка приоритетных направлений по обеспечению эффективного функционирования национального хозяйственного комплекса и его агро-экоосотавляющей на инновационной основе. В работе доказано, что дальнейшее агро-промышленное развитие в системе эффективного функционирования национального хозяйства может осуществляться только при реализации механизма экологобезопасного воспроизводства, где именно инновационный фактор позволяет развитие с учетом мировых достижений. Рассмотрен комплекс научно-технических, организационных и экономических проблем, решение которых позволит наладить производство экологически чистой продукции. Исследовано влияние стратегического управления инновационными процессами на эффективность функционирования хозяйственной системы. Предложена очередность решения задач по совершенствованию институциональной инфраструктуры агроэкологического развития в системе национального хозяйства. Определено, что инновационное развитие должно основываться на всестороннем учете экологических факторов, рациональном использовании и охране природных ресурсов, соблюдении требований экологической безопасности в процессе осуществления хозяйственной деятельности. При таких условиях национальный хозяйственный комплекс будет способен к эффективному развитию. Более того, будут созданы реальные предпосылки для производства конкурентоспособной, экологически безопасной продукции на инновационной основе и недопущения экологических кризисов в будущем.

Ключевые слова: агроэкологическое развитие, национальный хозяйственный комплекс, эффективное функционирование, инновационная основа.

Библ.: 10.

Погрищук Галина Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Винницкий институт экономики Тернопольского национального экономического университета (ул. Гонты, 37, Винниця, 21021, Украина)

E-mail: raduga.vc@mail.ru

UDC 504.064.2:631.14.001.76

Pogrischuk G. B. Agro-ecological Development in the System of Effective Functioning of the National Economic Complex on the Innovation Basis

The article is aimed at substantiation of conceptual bases of agro-ecological development; determining the objectives and development of priorities to ensure the effective functioning of the national economic complex and its agro-ecological component on the innovation basis. It was proved that the further agro-industrial development in the system of effective functioning of the national economy can only be carried out when implementing the ecological-safety mechanism of reproduction, where it's the innovative factor that forwards the development with involving of the world achievements. A complex of scientific-technical, organizational and economic problems was explored, solving of which will allow the production of environmentally friendly products. The influence of strategic management of innovation processes on the effective functioning of an economic system was studied. Priority of solving the tasks for improving the institutional infrastructure of the agro-ecological development in the system of national economy has been proposed. It was determined that innovation should be based on the comprehensive consideration of environmental factors, the rational use and protection of natural resources, compliance with environmental safety requirements in the process of economic activities. Under these conditions, the national economic complex would be able to effective development. Moreover, real preconditions for production of competitive, environmentally safe products on the innovation basis will be created without environmental crises in the future.

Key words: agroecological development, national economic complex, efficient functioning, innovation basis.

Bibl.: 10.

Pogrischuk Galyna B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Vinnytsya institute of economy of the Ternopil national economic university (vul. Gonty, 37, Vinnytsya, 21021, Ukraine)

E-mail: raduga.vc@mail.ru

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку будь-якої країни, при здійсненні структурних зрушень у розвитку національної економіки, трансформації її відтворювальної системи відбувається пошук ефективних методів і засобів реалізації поставлених завдань щодо якнайповнішого задоволення суспільних потреб. Трансформація суспільного відтворення має відбуватися в напрямі раціоналізації природокористування й переорієнтації економічної системи на шлях продуманого і послідовного використання природних ресурсів.

Питанням екологізації виробничих систем присвячено праці: В. Борисової, М. Гладія, Б. Данилишина, А. Іванченко, М. Калінчика, О. Карасьова, П. Коренюка, М. Кочерги, О. Ульянченко та ін. Так, у роботах науковці приділяють увагу питанням формування та реалізації організаційно-економічних заходів з вирішення екологічних проблем, удосконалення системи державного регулювання, пошуку шляхів фінансування природоохоронних заходів. Проте, нині особливої актуальності набувають питання удосконалення наявних і впровадження нових підходів до розвитку екологічнобезпечних виробничих систем у межах національного господарського комплексу та формування на цій основі ефективного механізму їх функціонування.

Теоретико-методологічною базою дослідження є системно-комплексний підхід до опрацювання питань агроекологічного розвитку, монографічний, абстрактно-логічний, метод порівняння й узагальнення. Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти державних органів влади, що регулюють аграрні правовідносини в Україні, Міністерства аграрної політики України, міжнародних та європейських організацій; наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, науково-аналітична інформація мережі Internet.

Метою наукової статті є обґрунтування концептуальних засад агроекологічного розвитку; визначення завдань та розробка пріоритетних напрямів по забезпеченню ефективного функціонування національного господарського комплексу та його агро-екоскладової на інноваційній основі.

Потреба у підвищенні ефективності функціонування національного господарського комплексу з подальшою інтеграцією до європейського економічного простору вимагає переорієнтації усіх його складових на інноваційний тип розвитку та потребує особливої уваги до формування екологічної складової трансформаційних процесів.

Сучасна концепція розвитку вітчизняного агропромислового комплексу (АПК) потребує суттєвого коригування щодо ефективності використання природно-ресурсного потенціалу; виявлення резервів зростання та створення сировинних запасів; напрямів забезпечення кадровими, матеріально-технічними ресурсами; екологічної рівноваги навколишнього середовища і т. ін.

Агроекологічний контент розвитку господарської системи розкривається через задіяння чинників природно-відновлювального характеру у виробництві на засадах його екологізації, ефективність діяльності якого визначає загальний рівень продовольчої безпеки. Екологізація виробництва передбачає використан-

ня природоохоронного, відновлювального, захисного, агрозоотехнічного, лісомеліоративного потенціалів, що сприятиме екологічній рівновазі природного середовища і збереженню здоров'я населення.

При цьому саме інноваційний фактор надає можливість господарського розвитку з урахуванням світових досягнень. Інноваційна діяльність є вирішальним елементом розвитку сучасного виробництва, де особливої актуальності набувають проблеми еколого-економічного обґрунтування інноваційних рішень. Вони є актуальними як на рівні підприємств, так і на вищих рівнях управління національною економікою, зокрема при розподілі бюджетних коштів на фінансування науково-технічних, соціальних та інших загальнодержавних програм.

При розробці механізмів державного регулювання екологізації діяльності виробничих систем варто виходити з того, що за ринкових умов така діяльність повинна бути економічно виправданою та носити стимулюючий характер. Важливе значення має формування і запровадження дієвих економічних інструментів раціонального природокористування, а саме: податки, квоти, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, розробка та реалізація природоохоронних програм.

Економічний розвиток України супроводжується в різних екологічних умовах і незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Гостро стоїть проблема адекватного відображення реальних екологічних втрат суспільства і створення достатньої фінансової бази для природоохоронної діяльності. Стан інвестиційного забезпечення та поточні витрати на охорону довкілля є найбільш важливими показниками екологізації виробництва, їх питома вага в обсязі виробленої продукції характеризує ступінь екологізації. Однією з найістотніших перешкод для екологізації структурних змін є відсутність належної ринкової оцінки природних ресурсів у країні [1].

З огляду на подальше загострення питань, пов'язаних зі сталим використанням природних ресурсів та налагодженням дієвого міжнародного співробітництва щодо попередження негативних наслідків деградації довкілля, у найближчі роки однією з нагальних проблем розвитку міжнародних відносин є запровадження засад глобального інтегрованого управління у сфері захисту навколишнього природного середовища. Протягом XIX – XX століть міжнародна спільнота пройшла довгий шлях від усвідомлення взаємозалежності антропогенної діяльності людини та стану оточуючого середовища до розуміння неминучості екологічної кризи та необхідності вживати невідкладних скоординованих на глобальному рівні заходів з метою попередити незворотну деградацію довкілля [2].

Відтак, Україна зобов'язана розробити стратегію і тактику порятунку від глибокої екологічної кризи, віднайти шляхи забезпечення екологічного благополуччя країни, збереження національних природних ресурсів для майбутніх поколінь саме в процесі визначення свого внутрішнього і зовнішнього статусу, напрямків політичного, економічного, соціального та культурного

розвитку в умовах інтеграції у світовий глобалізований простір.

Необхідно принципово змінювати економічний курс української держави щодо політики використання природних ресурсів, терміново переорієнтовувати вітчизняне суспільство і його економічну систему на шлях продуманого і послідовного їх використання з усіма необхідними для цього елементами сучасного господарського механізму: організацією наукового прогнозування, налагодженням стратегічного планування та ресурсозабезпечення на рівні секторів і галузей економіки та в розрізі регіонів країни» [3, с. 120].

Отже, формування та впровадження екологічної політики в сфері агропромислового розвитку необхідно проводити з врахуванням таких чинників:

- ✦ стан довкілля та окремих природних ресурсів у певному регіоні;
- ✦ реальна можливість отримання екологічного ефекту максимального рівня від залучених інвестицій в раціоналізацію природокористування та охорону навколишнього середовища;
- ✦ при вирішенні завдань охорони довкілля, екологічних проблем і відтворення природних ресурсів застосовувати у тому чи іншому регіоні відповідні диференційовані підходи щодо обсягів фінансування оподаткування, кредитування.

Екологізація повинна охоплювати усі сфери громадського розвитку: науку, промисловість, сільське господарство, соціальну сферу, правову сферу, управління [4]. Для налагодження ефективного виробництва екологічно чистої продукції необхідно вирішити комплекс науково-технічних, організаційних і економічних проблем. Це неможливо без створення спеціальних державних програм стимулювання і підписання різних міждержавних угод, договорів і т. п. У результаті мають бути вирішені науково-технічні та пов'язані з ними питання, розроблено системи впровадження і контролю за дотриманням технологій виробництва екологічно чистої продукції, створено системи контролю якості та сертифікації продукції, системи пропаганди виробництва і вживання екологічно чистої продукції.

Потрібно зауважити, що виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської продукції та сировини неможливе без урахування екологічного стану агросфери і застосування сучасних екологічно безпечних агротехнологій. Загальновідомо, що недосконалість технологій у галузі рослинництва та тваринництва, порушення науково обґрунтованих підходів ведення аграрного виробництва загалом, забруднення і нераціональне використання земельних, водних і біоресурсів є чинниками зниження продуктивності аграрного виробництва, якості сировини і продукції.

Один із основних пріоритетів щодо якості та безпеки продуктів харчування – контроль за якістю та безпекою продовольчої сировини і супутніх матеріалів, харчових продуктів, особливо для дитячого харчування. Створення ефективної системи контролю повинно насамперед базуватися на сертифікації виробника, а вже

потім – на контролі якості продукції, яку він виробляє. Це є практика розвинених країн [5].

Саме завдяки екологічно чистій продукції наша країна має найбільше шансів «прорватись» на дорогий європейський ринок без будь-яких обмежень. Однак Україна тут має мізерні показники. Екологічно чиста продукція становить всього 0,1% внутрішнього ринку, а про експорт немає навіть більш-менш достовірних даних. Світовий і, особливо, європейський ринок нині вимагають екологічно чистої продукції. Тому пріоритетне значення має не кількість продукції за будь-яку ціну, а висока якість продукції за раціональних витрат. Це шанс для України [6, с. 152].

Негативний вплив на сільське господарство в частині екобезпеки справляють техногенно-екологічні чинники. Підвищення антропогенного навантаження на довкілля, зниження загального рівня техніки безпеки, прогресуюча спрацьованість основних фондів значно підвищують ступінь ризику сільськогосподарського виробництва. Загрози техногенного характеру виникають через недбалу господарську діяльність людини, недотримання техніки безпеки у виробничому процесі. Проте масштаби впливу техногенних явищ часто перевищують поріг системної адаптації, завдаючи великої шкоди довкіллю, в тому числі створюючи екологічну небезпеку для сільського господарства.

До потенційно небезпечних для сільського господарства відносять підприємства та об'єкти хімічної промисловості; підприємства й установи, які можуть спровокувати радіаційну небезпеку; гідроспоруди; АЗС; транспортні магістралі й транспортні засоби. Ступінь впливу кожного з названих об'єктів залежить від їх розташування щодо районів сільськогосподарського виробництва, рельєфу місцевості, рози вітрів, особливостей ґрунтового покриву. Велике значення мають структура земельних угідь, видовий склад сільськогосподарських культур, територіальна концентрація виробництва, система обробітку ґрунту [7].

Системний економічний аналіз негативних еколого-економічних ефектів процесу відтворення продуктивних сил агропродовольчого комплексу об'єктивно зумовлює зосередження уваги на таких питаннях [8, с. 135]:

- ✦ необхідність не розрізненого, а комплексного дослідження дії нищівних чинників на людину. Адже негативні фактори, накладаючись один на одного і проявляючись в умовах загального зниження рівня життя та соціальної нестабільності, можуть призвести до несподіваних і непередбачуваних наслідків, що виявляється у зниженні темпів відтворення трудового та ресурсного потенціалу, посиленні негативних тенденцій демографії, зокрема депопуляції населення та ураженні генетичного потенціалу населення;
- ✦ потреба в запровадженні системи кількісного вияву ступеня шкідливих і небезпечних чинників впливу забруднення природного середовища на здоров'я людей, встановлення інтеграль-

ного вимірника здоров'я в системі еколого-економічних розрахунків ефективності діяльності суспільства;

- ✦ класифікація джерел забруднення аграрного природного середовища за масштабами збитків, яка завдається повітряному і водному басейнам, а також за ступенем впливу на руйнування ґрунтового покриву і зменшення продуктивної активності ґрунту, його агроекологічної цінності.

Екоефективність є не лише новим словом для оптимізації виробництва, з нею пов'язується, як уже значалося, стратегія екологічних інновацій [9, с. 85].

Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування агропромислового комплексу базуються на розробці відповідної стратегії розвитку, що передбачає сукупність дій та заходів щодо підвищення ефективності функціонування усіх його складових на оглядову перспективу. Отже, розробка стратегії діяльності передбачає виявлення шляхів, якими досягатимуться прогнозовані результати, при цьому саме стратегічні орієнтири виокремлюють те коло питань, які є формотворчими у розвитку процесу чи явища [10, с. 18]. Стратегія інноваційного розвитку базується на науково-технічних прогнозах і формується з урахуванням можливих винаходів і технологічних проривів у тій чи інших галузі у той період, на який розробляється стратегія.

Вплив стратегічного управління інноваційними процесами на ефективність функціонування господарської системи визначається: адекватністю ринкової економіки, інтеграцією науки та виробництва, реалізацією державних науково-технічних пріоритетів, підвищенням сприйнятливості виробництва до нововведень, забезпеченням розширеного відтворення усіх стадій інноваційного процесу.

Основою орієнтації агроекологічного розвитку на інновації є: використання нових наукових знань для виробництва екологічнобезпечної продукції. Виходячи з цього, концептуальний підхід щодо формування інноваційної стратегії аграрного підприємства, який сприяє забезпеченню екологізації в процесі розробки самої інноваційної моделі, створює умови для вирішення питань організації управління інноваціями, а також дозволяє формувати ефективний інструментарій її розробки та реалізації.

Зважаючи на потребу в удосконаленні інституціональної інфраструктури агроекологічного розвитку в системі національного господарства, необхідно розв'язати завдання щодо:

- ✦ визначення пріоритетності у стимулюванні інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері екозбереження, охорони довкілля, створення екокластерів, технопарків, інноваційних мереж з підтримки розробки та впровадження еко-проектів в агробізнесі;
- ✦ проведення аналізу чинної нормативно-правової бази та її відповідності вимогам щодо екологічного, науково-технологічного та інноваційного розвитку за дотримання національних стандартів економічної безпеки держави;

- ✦ розробки та впровадження нових організаційно-інституціональних форм інноваційної інфраструктури з підтримки інноваційної діяльності в агробізнесі на загальнодержавному та регіональному рівні.

Наразі необхідно визначити ефективні та надійні організаційно-економічні інструменти і можливі шляхи співпраці з товаровиробниками і природокористувачами навколишнього середовища, розробити та впровадити дієвий механізм державного контролю щодо дотримання останніми екологічних нормативів, стандартів, вимог, обмежень та норм чинного законодавства, що регулюють у сфері природокористування і охорони природи діяльність згаданих суб'єктів.

Тому інноваційний розвиток повинен ґрунтуватися на всебічному врахуванні екологічних чинників, раціонального використання й охорони природних ресурсів, на дотриманні вимог екологічної безпеки в процесі здійснення господарської діяльності. За таких умов національний господарський комплекс буде спроможний до ефективного розвитку. Більше того, буде створено реальні передумови для виробництва конкурентоспроможної, екологічнобезпечної продукції на інноваційній основі й недопущення екологічних криз у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Агроекологічний розвиток у системі ефективного функціонування національного господарського комплексу, пов'язаної з нераціональним використанням природних ресурсів, в умовах складної екологічної ситуації в Україні, потребує вдосконалення екологічної політики з боку держави, що має бути спрямована на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч і дотримання екологічно безпечного управління виробництвом. Екологічно обґрунтоване використання природних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища взаємопов'язані з усіма сферами діяльності людини, зокрема визначають орієнтири трансформації процесів суспільного відтворення на інноваційній основі, де раціональне природокористування є визначальною передумовою.

Наразі, повний перехід сільськогосподарського та промислового виробництва на безвідходні технології та замкнуті цикли природокористування, що виключають викид шкідливих речовин і відходів в навколишнє середовище та зменшують антропогенний вплив на довкілля, є одним з основних шляхів розв'язання проблем агроекології.

Відтак, подальших досліджень потребують питання формування організаційно-економічних механізмів забезпечення й комплексної оцінки екологізації економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасова В. В. Комплексна оцінка екологізації економіки та екологічності виробництва / В. В. Тарасова, І. М. Ковалевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_2_2/433.pdf

2. Хвесик М. А. Глобальні детермінанти регулювання природокористування: еколого-економічний аспект / М. А. Хвесик // Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України: матеріали IV-го з'їзду Спільки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції / За загальною редакцією В. В. Оскольського – К., 2011. – С.157 – 167.

3. Кушнір Л. Л. Відтворення природних ресурсів України як індикатор ефективності функціонування її господарського механізму / Л. Л. Кушнір // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: монографія / Під ред. д-ра екон. наук, проф. М. О. Кнзима, д-ра екон. наук, проф. О. М. Тищенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. – 344 с.

4. Гончаренко І. В. Екологічний вектор трансформації аграрної економіки регіону / І. В. Гончаренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – (Серія: Економіка, аграрний менеджмент та бізнес). – 2011. – Вип. 3 (60). – С. 30 – 35.

5. Фурдичко О. І. Якість і безпечність сільськогосподарської продукції в контексті продовольчої безпеки України / О. І. Фурдичко, О. С. Дем'янюк // Агроекологічний журнал. – 2014. – № 1. – С. 7 – 12.

6. Гайдучький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдучький. – К.; ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с.

7. Нагірна В. П. Можливі загрози сільському господарству з позицій екобезпеки / В. П. Нагірна, І. Г. Савчук // Економіка України. – 2014. – № 2 (627). – С. 71 – 83.

8. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика: монографія. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2005. – 355 с.

9. Ульяновченко О. В. Екологічні інновації як складова функціонування економічного механізму соціально-етичного маркетингу / О. В. Ульяновченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – (Серія: Економіка та менеджмент). – 2009. – Вип. 8 (37). – С. 84 – 89.

10. Погріщук Б. В. Стратегія інноваційного розвитку АПК: формування та реалізація / Б. В. Погріщук // Економіка розвитку. – 2011. – № 2 (58). – С. 18 – 21.

REFERENCES

Furdychko, O. I., and Dem'ianiuk, O. S. "Yakist i bezpechnist silskohospodarskoi produktsii v konteksti prodovolchoi bezpeky Ukrainy" [The quality and safety of agricultural products in the context of food security of Ukraine]. *Ahroekolohichniy zhurnal*, no. 1 (2014): 7-12.

Honcharenko, I. V. "Ekolohichniy vektor transformatsii aharnoi ekonomiky rehionu" [Environmental vector transformation of agrarian economy of the region]. *Visnyk ahramoi nauky Prychornomor'ia. Seriya "Ekonomika, ahraryi menedzhment ta biznes"*, no. 3 (60) (2011): 30-35.

Haidutskyi, P. I. *Nezalezhna ekonomika Ukrainy* [Independent Ukraine economy]. Kyiv: Informatsiini systemy, 2014.

Khvesyk, M. A. "Hlobalni determinanty rehulivannia pryrodokorystuvannia: ekoloho-ekonomichniy aspekt" [Global determinants of environmental management, environmental and economic aspects]. *Ratsionalne pryrodokorystuvannia – vazhlyva umova noosferного розвитку Ukrainy*. Kyiv, 2011. 157-167.

Kushnir, L. L. "Vidtvorennia pryrodnikh resursiv Ukrainy yak indykator efektyvnosti funktsionuvannia ii hospodarskoho mekhanizmu" [Play Natural Resources of Ukraine as an indicator of the efficiency of its economic mechanism]. In *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*. Kh.: INZhEK, 2013.

Koreniuk, P. I. *Ekoloho-ekonomichna efektyvnist vidtvoriuvanoi systemy prodovolchoho kompleksu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Ecological and economic efficiency. reproductive system of food complex: theory, methodology, practice]. Dnipropetrovsk: DDFFA, 2005.

Nahirna, V. P., and Savchuk, I. H. "Mozhlyvi zahrozy silskomu gospodarstvu z pozytsii ekobezpeky" [Potential threats to agriculture from the standpoint of environmental safety]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (627) (2014): 71-83.

Pohrshchuk, B. V. "Stratehiia innovatsiinoho rozvytku APK: formuvannia ta realizatsiia" [Innovation strategy of agricultural development, formulation and implementation]. *Ekonomika rozvytku*, no. 2 (58) (2011): 18-21.

Tarasova, V. V., and Kovalevska, I. M. "Kompleksna otsinka ekolohizatsii ekonomiky ta ekolohichnosti vyrobnytstva" [Comprehensive assessment of greening the economy and environmental production]. http://www.znau.edu.ua/visnyk/2012_2_2/433.pdf

Ulianchenko, O. V. "Ekolohichni innovatsii yak skladova funktsionuvannia ekonomichnoho mekhanizmu sotsialno-etychnoho marketynhu" [Environmental innovation as part of the functioning of the economic mechanism of social and ethical marketing]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Seriya "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 8 (37) (2009): 84-89.

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

© 2014 БАБЕНКО В. О.

УДК 519.86 :631.145.001.76

Бабенко В. О. Концепція економіко-математичного моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств АПК

На підставі виконаного аналізу визначено тенденції розвитку вітчизняного аграрного виробництва. Досліджено особливості функціонування переробних підприємств АПК України, які відрізняються багатопараметричністю і складністю інноваційних процесів; наявністю альтернатив між продуктивністю обладнання, з одного боку, вибором інноваційних технологій для виробництва продукції та втратами сільськогосподарської сировини, з іншого; специфікою вихідної сировини, що є здебільшого швидкопсувною сільськогосподарською продукцією або харчовими продуктами з обмеженим терміном споживання; значними змінами за кількістю і якістю вихідної сировини, яка може характеризуватися нестабільністю поставок через сезонність, погодню-кліматичні умови, урожайність й інші фактори. Визначено систему концептуальних положень моделювання управління інноваційними процесами переробних підприємств АПК, яка забезпечує гнучкість системи управління інноваційною діяльністю та дозволяє: врахувати фактор невизначеності у вигляді різного роду ризиків, які виникають у процесі реалізації моделювання; обрати критерії оцінки оптимізації управління; дослідити ефективність і пріоритетність запланованих інноваційних процесів.

Ключові слова: концепція моделювання, переробні підприємства АПК, управління інноваційними процесами, економіко-математичне моделювання, програмне управління, адаптивне управління, гарантований результат моделювання, ризики.

Бібл.: 10.

Бабенко Віталіна Олександрівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

УДК 519.86 :631.145.001.76

Бабенко В. А. Концепция экономико-математического моделирования в управлении инновационными процессами перерабатывающих предприятий АПК

На основании выполненного анализа определены тенденции развития отечественного аграрного производства. Исследованы особенности функционирования перерабатывающих предприятий АПК Украины, которые отличаются многопараметричностью и сложностью инновационных процессов; наличием альтернатив между производительностью оборудования, с одной стороны, выбором инновационных технологий для производства продукции и потерями сельскохозяйственного сырья, с другой; спецификой исходного сырья, которое является в большинстве своем скоропортящейся сельскохозяйственной продукцией или продуктами с ограниченным сроком потребления; значительными изменениями по количеству и качеству исходного сырья, которые могут характеризоваться нестабильностью поставок из-за сезонности, погодню-климатических условий, урожайности и других факторов. Определена система концептуальных положений моделирования управления инновационными процессами перерабатывающих предприятий АПК, которая обеспечивает гибкость системы управления инновационной деятельностью и позволяет: учитывать фактор неопределенности в виде различного рода рисков, возникающих в процессе реализации моделирования; осуществлять выбор критериев оценки оптимизации управления; исследовать эффективность и приоритетность запланированных инновационных процессов.

Ключевые слова: концепция моделирования, перерабатывающие предприятия АПК, управления инновационными процессами, экономико-математическое моделирование, программное управление, адаптивное управление, гарантированный результат моделирования, риски.

Библ.: 10.

Бабенко Виталина Александровна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

UDC 519.86 :631.145.001.76

Babenko V. O. Conception of the Economic-Mathematical Modeling in Management of Innovation Processes of the Processing Enterprises of the Agro-Industrial Complex

On the basis of the conducted analysis the development trends of domestic agricultural production have been determined. Peculiarities of functioning of the processing enterprises of agro-industrial of Ukraine were studied, which are distinct due to variety of options and the complexity of innovation processes; availability of alternatives from the performance of the equipment, on the one hand, to the choice of innovative technologies for production and losses of the agricultural raw materials, on the other; specifics of raw materials, which mostly are the perishable agricultural produce or products with a limited term of use; significant changes in quantity and quality of raw materials, which may be characterized by instability of supply related to seasonality, weather and climatic conditions, yields and other factors. A system of conceptual principles for simulating the management of innovation processes of the processing enterprises of the agro-industrial complex was identified, which provides flexibility of innovation activity management system and allows to: consider the factor of uncertainty in the form of various types of risks arising during the implementation of the simulation; select the criteria for the optimization of management; explore the efficiency and priority of the planned innovation processes.

Key words: conception of modeling, processing enterprises of the agro-industrial complex, management of innovation processes, economic-mathematical modeling, program management, adaptive management, guaranteed results of modeling, risks.

Bibl.: 10.

Babenko Vitalina O. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: vitalina_babenko@meta.ua

Тенденції розвитку аграрного виробництва в усьому світі визначають першочерговим розвиток сільського господарства, зокрема його переробної та харчової галузей, який базується на високотехнологічній глибинній переробці сільськогосподар-

ської сировини та виробництві високоякісної конкурентоспроможної харчової та іншого функціонального призначення продукції з високими оздоровчими властивостями. Раціональний розвиток переробної сфери сільськогосподарського виробництва неможливий без

системної перебудови та переходу до інноваційної моделі розвитку, тому що резерви модернізації підприємств для гарантування продовольчої безпеки держави іншими способами вже вичерпані.

Отже, основною метою реформування АПК як складника економіки України є перетворення його на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави, що також вимагає її участі та підтримки в впровадженні інноваційних процесів (ІП) в аграрному секторі економіки України. Для того, щоб подолати технічну і технологічну відсталість сільського господарства, потрібен перехід на виробництво продукції на основі інноваційних технологій, який має супроводжуватися ефективним управлінням інноваційними процесами.

Але під час аналізу функціонування переробних підприємств АПК виникає проблема, пов'язана з особливостями сільськогосподарського виробництва. Тривалий технологічний процес, незбіг здійснених витрат і отриманої продукції, доходів від її реалізації викликають об'єктивну додаткову потребу у фінансових ресурсах для забезпечення безперервного відтворювального процесу в агропромисловому виробництві. Крім того, сезонність сільськогосподарського виробництва і його залежність від природно-кліматичних умов, фінансові проблеми сільхозтоваровиробників, у свою чергу, викликають проблеми в переробних підприємствах агропродовольчого сектора, що вимагають додаткових сховищ і фінансових ресурсів [1].

Багатоаспектні дослідження з питань економіко-математичного моделювання в аграрній економіці проводили: М. Є. Браславець, В. М. Васильєва, П. М. Грицюк, В. А. Кадівський, Б. К. Скирта, М. С. Сяваско, В. О. Точилін, О. В. Ульянченко, С. В. Цюпко, В. В. Чепурко та інші провідні вітчизняні вчені. Поглиблення цих питань в сучасних умовах вітчизняної економіки знайшли в працях таких науковців, як В. В. Вітлінський, В. І. Векленко, В. М. Вовк, Т. С. Клебанова, К. Ф. Ковальчук, Л. В. Малярець, А. В. Матвійчук, С. І. Наконечний, О. П. Суслів, О. І. Черняк та ін.

Однак, незважаючи на різноманіття робіт, присвячених питанням управління на підприємстві, наявність різних економіко-математичних моделей і методів для знаходження оптимальних рішень, усіляких методологій моделювання економічних систем, проблема економіко-математичного моделювання в управлінні інноваційними процесами з урахуванням фактора ризику на підприємствах АПК дотепер не вирішена і є актуальною темою дослідження.

У сучасних економічних умовах будь-яке агропромислове підприємство, у т. ч. і з переробки сільськогосподарської продукції, змушене за допомогою управління пристосовувати свої ресурсні можливості до зовнішніх і внутрішніх умов, враховуючи ризики, пов'язані з нестабільністю й ускладненням соціально-економічних умов внутрішнього і зовнішнього ринків [2]. Крім того, необхідно враховувати специфіку сільськогосподарського виробництва, основними ознаками якого є його галузева спрямованість,

що призводить до появи «аграрних» ризиків. Якщо для промислових галузей найбільш серйозними порушеннями виробничого процесу, є, зокрема, поломки машин і устаткування, то особливостями прояву «аграрних» ризиків є зміни в процесах органогенезу (росту й розвитку рослин) у рослинництві. Це призводить до пошкодження і загибелі сільськогосподарських культур і, як наслідок, до недобору врожаю, хвороб і загибелі тварин [3].

Основним джерелом ризиків у сільськогосподарському виробництві є природно-кліматичні умови і погодні коливання, що призводять до втрати продукції. Необхідно також враховувати, що в ряді випадків сільськогосподарська сировина є в основному швидкопсувним продуктом, а також таким, який швидко втрачає свої корисні поживні властивості, що також необхідно враховувати під час його виробництва, транспортування і зберігання [4].

Ще однією особливістю, яка може призвести до неефективного управління інноваційними процесами підприємства, є їхній неоптимальний вибір. Проблема полягає в тому, що сьогодні відсутні автоматизовані системи оптимізації управління інноваційними процесами підприємств. Але практика доводить, що реалізація інноваційних процесів методом «спроб і помилок» доволі дорого обходиться підприємству і може стати причиною появи проблем у діяльності підприємства: впровадження інновацій не дає очікуваного результату; потенційно ефективних нововведень не впроваджують взагалі або впроваджують невчасно; впроваджені інновації не мають необхідного інноваційного потенціалу; термін впровадження є більшим, ніж очікували [5].

Практичний результат пов'язаних із цими процесами задач базується на створенні системи оптимального управління ІП у вигляді програмно-методичного комплексу як інструментального засобу системи програмного забезпечення управління ІП переробних підприємств АПК. Мета подібної системи наперед полягає в оптимізації управління на переробних підприємствах, яка ґрунтується на комплексному дослідженні відповідних динамічних процесів протягом певного періоду часу та процесів прийняття управлінських рішень на підприємстві, а також на розробці та реалізації відповідних економіко-математичних моделей, методів і алгоритмів розв'язання задач оптимізації управління в умовах ризику і невизначеності з використанням сучасних інформаційних технологій [6].

Модель управління інноваційними процесами характеризується складністю і комплексністю взаємопов'язаних завдань (фінансових, економічних, виробничих тощо) і різноякісних параметрів, може бути сформована і досліджена поєднанням різнопланових моделей, що створить умови для більш повного, адекватного відображення процесу в часовому аспекті, тобто в динаміці [7]. Побудова такої моделі з використанням математичного моделювання економічних процесів полягає в застосуванні такого підходу: по-перше, встановлюють конструкцію концептуальної моделі (перший рівень деталізації), з якої виділяють і послідовно конкретизують окремі функціональні підсистеми й елементи (другий

рівень деталізації – побудова загальних моделей). Далі уточнюють типи моделей, змінні, обмеження, показники, координують форми взаємозв'язку для кожного елемента, внутрішніх зв'язків (третій рівень деталізації – побудова деталізованої моделі) тощо.

Слід зазначити, що програмне управління інноваційними процесами прогнозується на весь проміжок часу, що досліджується. Але при реальному перебігу процесу в кожний період часу можливе виникнення ситуації корекції значень параметрів моделі (змінюються поставники сировини, обсяги поставок, фінансові показники, здійснено вплив ризиків з найгіршими значеннями тощо). У цьому випадку необхідно передбачити процедуру адаптації моделі до поточного стану процесу [8]. У таких випадках організують процедуру адаптивного управління інноваційними процесами для уточнення результатів програмного управління інноваційними процесами з урахуванням змін економічного середовища та поточного стану процесу.

Як уже було зазначено, з урахуванням наявності невизначеності процедуру, спрямовану на досягнення тієї чи іншої мети управління, часто буває необхідно супроводити процесом оптимізації, що дозволяє виділити гарантований, найкращий або прийнятний в деякому сенсі результат. Таким чином, у задачі багатокритеріальної оптимізації управління інноваційними процесами переробних підприємств використовуємо мінімакський підхід і знаходимо таке управління, на якому обраний функціонал приймає максимальне значення – найменше у порівнянні з максимальними значеннями цього функціоналу, яке він приймає для інших управлінь з множини альтернатив, що гарантує найкращий результат при прояві будь-яких максимальних ризиків з множини допустимих [10].

Використання моделі оптимізації управління інноваційними процесами на підприємстві дозволяє сформулювати стратегію реалізації програмного управління інноваційними процесами на етапі виробництва в кожний період часу, складовими якого є обсяги випуску продукції, використання інвестиційних, виробничих ресурсів, придбання сировини і матеріалів тощо, і надання відповідному виконавчому відділу або особі, що приймає рішення на підприємстві, відповідних інструкцій для виконання необхідних організаційних заходів реалізації цієї стратегії (робота з інвесторами, поставниками та покупцями, контроль поставок сировини, кількості та її якості тощо). З іншого боку, кожен з етапів часу на досліджуваному проміжку характеризується набором параметрів стану, зміна значень яких враховується реалізацією моделі адаптивного управління інноваційними процесами для уточнення результатів програмного управління інноваційними процесами з урахуванням змін економічного середовища та поточного стану процесу.

Таким чином, моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств і методів їх розв'язання має спиратися на систему таких концептуальних положень:

1. Управління ІП як складника інноваційного розвитку переробного підприємства ускладнено присутні-

стю значної суб'єктивної компоненти, що відображається невизначеністю та зумовленим цим ризиком. Вона характеризується залежністю від впливу «аграрних» ризиків: несприятливих природно-кліматичних умов, сезонності виробництва, наявності та якості сільськогосподарської сировини, що є в основному швидкокопсувним продуктом; наявністю невизначеності багатьох інших факторів, що впливають на динаміку протікання ІП на етапі виробництва.

2. Управління ІП відбувається з основними складовими ІП – варіативності технологій, наявності інвестицій та ін. Результатом вирішення задачі управління інноваційними процесами переробних підприємств є раціональне управління, яке включає план випуску продукції на основі визначеної технології, інтенсивність поповнення виробничих та інвестиційних ресурсів, визначених у кожний період часу. Вибір управління здійснюється з множини альтернатив можливих управлінських впливів.

3. Моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств як складної економічної системи потребує використання системи економіко-математичних моделей та полягає у застосуванні такого підходу: по-перше, встановлюють конструкцію концептуальної моделі, з якої узагальнюють і послідовно конкретизують окремі функціональні підсистеми й елементи та розробляють загальні моделі. Далі розбудовують деталізовану модель, уточнюючи загальні моделі, змінні, обмеження, показники, координують форми взаємозв'язку для кожного елемента, внутрішніх зв'язків тощо.

4. Для підвищення практичного значення результатів задача моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств досліджує розвиток процесу в часі, тобто є динамічною, що створює умови для більш повного, адекватного відображення процесу в часовому аспекті. Враховуючи можливості отримання фінансово-економічних показників діяльності підприємства та здійснення управління на ІП в окремі часові проміжки, а також необхідність урахування різних критеріїв оптимізації, задача моделювання в управлінні інноваційними процесами переробних підприємств є дискретною та багатокритеріальною.

7. Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, де, зокрема, ризики є неконтрольованими параметрами, для розв'язання задачі управління інноваційними процесами переробних підприємств доцільно застосування мінімаксного підходу або знаходження гарантованого результату: на мінімальному гарантованому оптимальному управлінні значення найгіршого (максимального) вектора різномірних ризиків найменше в порівнянні з аналогічними значеннями для інших.

8. Реалізація програмного управління ІП прогнозується на весь досліджуєми проміжок часу. Але необхідно передбачити процедуру адаптації моделі до поточного стану процесу. У таких випадках організують процедуру адаптивного управління ІП для уточнення результатів програмного управління ІП з урахуванням змін економічного середовища та поточного стану процесу.

9. Проблематичність практичного застосування оптимізаційних методів і підходів, що справляють знач-

ний вплив на моделювання задачі управління ІП підприємства з урахуванням ризиків. Проблема полягає в тому, що на сьогодні відсутні системи програмного забезпечення управління інноваційними процесами переробних підприємств АПК.

ВИСНОВКИ

Підхід до моделювання в управлінні інноваційними процесами на основі сформульованих концептуальних положень забезпечує гнучкість системи управління інноваційною діяльністю переробних підприємств АПК; дозволяє врахувати фактор невизначеності у вигляді різного роду ризиків і погрешностей моделювання, які виникають у процесі реалізації моделювання; дає можливість обирати критерії оцінки оптимізації управління, а також досліджувати ефективність і пріоритетність запланованих інноваційних процесів. Таким чином, оптимізація управління інноваційними процесами дозволяє забезпечити: відповідність інноваційної діяльності стратегічним цілям підприємства, оптимальне використання інвестиційних, ресурсних та інших складників технологічного процесу і запобігання витратам обмежених ресурсів на неефективні технології. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистична інформація. Промисловість. Виробництво основних видів промислової продукції за 2003 – 2012 рр. / Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. **Витлинский В. В.** Рискология в экономике и предпринимательстве : монография / В. В. Витлинский, Г. И. Великоиваненко. – К. : КНЭУ, 2004. – 480 с.
3. **Витлинский В. В.** Моделирование и управление инновационными технологиями на предприятиях АПК / В. В. Витлинский, В. А. Бабенко // Анализ, моделирование, управление, развитие экономических систем : сб. науч. тр. VI Междунар. шк.-симпозиума АМУР-2012, (Севастополь, 17 – 23 сентября 2012 г.) / Отв. ред. М. Ю. Кусый, А. В. Сигал. – Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2012. – 387 с. – С. 79 – 83.
4. **Устенко О. Л.** Теория экономического риска : монография / О. Л. Устенко. – К. : МАУП, 1997. – 164 с.
5. **Ус Г. О.** Моделирование систем управления знаниями у высших навчальних закладах : автореф. дис ... д-ра екон. наук / Г. О. Ус. – Запоріжжя, 2012. – 40 с.
6. **Липунцов Ю. П.** Управление процессами. Методы управления предприятием с использованием информационных технологий / Ю. П. Липунцов. – М. : ДМК Пресс, АйТи, 2003. – 224 с.
7. **Дорф Р.** Современные системы управления / Р. Дорф, Р. Бишоп / Пер. с англ.. – М. : Юнимедиастайп, 2002. – 354 с.
8. **Погодаев А. К.** Адаптация и оптимизация в системах автоматизации и управления : монография / А. К. Погодаев, С. Л. Блюмин. – Липецк : ЛЭГИ, 2003. – 128 с.
9. **Dosyukov S.** Distributed Information Systems. From A to Z. / S. Dosyukov. – Embarcadero Developer Network. – November, 8, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://dn.codegear.com/article/30025>
10. **Бабенко В. А.** Формирование экономико-математической модели динамики процесса управления инновационными технологиями на предприятиях АПК / В. А. Бабенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – К. : Нац. акад. упр., 2013. – 580 с. – С. 182 – 186.

REFERENCES

- Babenko, V. A. "Formirovanie ekonomiko-matematicheskoi modeli dinamiki protsessa upravleniia innovatsionnymi tekhnologiyami na predpriatiiakh APK" [Formation of economic and mathematical models of the dynamics of the process of management of innovative technologies for agricultural enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (139) (2013): 182-186.
- Dorf, R., and Bishop, R. *Sovremennye sistemy upravleniia* [Modern control systems]. Moscow: Yunimediastayp, 2002.
- Dosyukov, S. "Distributed Information Systems. From A to Z". <http://dn.codegear.com/article/30025>
- Lipuntsov, Yu. P. *Upravlenie protsessami. Metody upravleniia predpriatiem s ispolzovaniem informatsionnykh tekhnologiy* [Process management. Management practices now using information technology]. Moscow: DMK Press; AyTi, 2003.
- Pogodaev, A. K., and Bliumin, S. L. *Adaptatsiia i optimizatsiia v sistemakh avtomatizatsii i upravleniia* [Adaptation and optimization in the automation and control systems]. Lipetsk: LEGI, 2003.
- "Statystychna informatsiia. Promyslovist. Vyrobnnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii za 2003 – 2012 rr." [Statistical information. Industry. Production of major industrial products in 2003 – 2012]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Us, H. O. "Modeliuvannia system upravlinnia znanniamy u vyshchykh navchalnykh zakladakh" [Modeling of knowledge management in higher education]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk*, 2012.
- Ustenko, O. L. *Teoriia ekonomicheskogo riska* [The theory of economic risk]. Kyiv: MAUP, 1997.
- Vitlinskiy, V. V., and Babenko, V. A. "Modelirovanie i upravlenie innovatsionnymi tekhnologiyami na predpriatiiakh APK" [Modeling and Control of innovative technologies for agricultural enterprises]. *Analiz, modelirovanie, upravlenie, razvitie ekonomicheskikh sistem*. Simferopol: TNU im. V. I. Vernadskogo, 2012.79-83.
- Vitlinskiy, V. V., and Velikoivanenko, G. I. *Riskologiya v ekonomike i predprinimatelstve* [Riskologi in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU, 2004.

ОПИС МОДЕЛІ ГАЛУЗЕВОГО ВПЛИВУ НА СТАН РИНКУ

© 2014 МОРОЗ О. В., ВОЛОВОДУК С. С.

УДК 330.3: 69.003.13

Мороз О. В., Воловудюк С. С. Опис моделі галузевого впливу на стан ринку

Висвітлено взаємозв'язок і вплив розвитку будівництва на економічне зростання. Проаналізовано динаміку відносного обсягу будівельної галузі у світовому ВВП різних за соціально-економічним розвитком груп. Проведено співставлення динаміки змін частки будівництва в Україні з відповідним показником країн з перехідною економічною системою. Розглянуто основні економічні показники будівельно-індустріального комплексу в розрізі країни та Вінницького регіону, визначено обмеження розвитку галузі. Відзначено особливе місце та вплив галузі промисловості будівельних матеріалів на зростання та розвиток будівельної індустрії на рівні країни і окремих регіонів. Вказано на потребу докорінної модернізації як технологічної основи виробництва галузі, так і системи управління її розвитку. Відмічено перспективність застосування у виробничо-збутовій діяльності підприємств маркетингово-комунікаційних інструментів, адаптованих під вітчизняного споживача.

Ключові слова: будівництво, ВВП, соціально-економічний розвиток, модернізація галузі, галузевий вплив.

Рис.: 4. **Табл.:** 6. **Формул.:** 2. **Бібл.:** 26.

Мороз Олег Васильович – доктор економічних наук, професор, кафедра менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

Воловудюк Світлана Станіславівна – здобувач, кафедра менеджменту та моделювання в економіці, Вінницький національний технічний університет (Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21021, Україна)

E-mail: volovoduksveta@gmail.com

УДК 330.3: 69.003.13

Мороз О. В., Воловудюк С. С. Описание модели отраслевого влияния на состояние рынка

Освещена взаимосвязь и влияние развития строительства на экономический рост. Проанализирована динамика относительного объема строительной отрасли в мировом ВВП различных по социально-экономическому развитию групп. Проведено сопоставление динамики изменения доли строительства в Украине с соответствующим показателем стран с переходной экономической системой. Рассмотрены основные экономические показатели строительного-индустриального комплекса в разрезе страны и Винницкого региона, определены ограничения развития отрасли. Отмечено особое место и влияние отрасли промышленности строительных материалов на рост и развитие строительной индустрии на уровне страны и отдельных регионов. Указано на необходимость коренной модернизации как технологической основы производства отрасли, так и системы управления ее развитием. Отмечена перспективность применения в производственно-сбытовой деятельности предприятий маркетингово-коммуникационных инструментов, адаптированных под отечественного потребителя.

Ключевые слова: строительство, ВВП, социально-экономическое развитие, модернизация отрасли, отраслевое влияние.

Рис.: 4. **Табл.:** 6. **Формул.:** 2. **Библ.:** 26.

Мороз Олег Васильевич – доктор экономических наук, профессор, кафедра менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винниця, 21021, Украина)

Воловудюк Светлана Станиславовна – соискатель, кафедра менеджмента и моделирования в экономике, Винницкий национальный технический университет (Хмельницкое шоссе, 95, Винниця, 21021, Украина)

E-mail: volovoduksveta@gmail.com

UDC 330.3: 69.003.13

Moroz O. V., Volovodyuk S. S. Description of the Model of Sectoral Influence on the State of Market

Relationship of development of construction with economic growth as well as its influence on the latter were covered. Within the world GDP, dynamics of the relative volume of construction industry sector, consisting of groups with different socio-economic development, was analyzed. A comparison of dynamics of change in the share of construction in Ukraine with the corresponding indicator of the countries with transitional economy systems was carried out. The main economic indicators of construction-industrial complex in the context of the country and of the Vinnytsya region were considered, limitations for development of the industry sector were defined. A special place and the influence of the industry sector of construction materials on the growth and development of the construction industry at the country and regional levels was highlighted. The need of fundamental modernization concerning the technological basis of the industry sector, as well as the system for management of its development, was indicated. Prospect of implementation in the production and supply activity of enterprises tools for marketing and communication, adapted to the domestic consumer, was specified.

Key words: construction, GDP, socio-economic development, modernization of industry sector, sectoral influence.

Pic.: 4. **Tabl.:** 6. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 26.

Moroz Oleg V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Department of Management and Modeling in Economics, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

Volovodyuk Svitlana S. – Applicant, Department of Management and Modeling in Economics, Vinnytsia National Technical University (Khmelnyske shose, 95, Vinnytsia, 21021, Ukraine)

E-mail: volovoduksveta@gmail.com

На соціально-економічний стан країни впливає рівень збалансованості окремих структурних елементів бізнес-середовища, а також рівень ефективності використання відповідних активів. Будівельно-індустріальний комплекс по праву може вважатися одним із найдієвіших важелів впливу на промисловий розвиток і, відповідно, на основні соціально-економічні показники національного рівня.

Мета статті – висвітлення ролі вітчизняного будівельно-індустріального комплексу в економічному зростанні на національному та регіональному рівнях. У

рамках даної статті буде піднято питання, яке на сьогодні є досить малодослідженим, а саме: вплив будівельно-індустріального комплексу регіонів як мультиплікатора інвестиційного ефекту на соціально-економічні показники національного рівня.

Проблеми розвитку будівельно-індустріального комплексу досліджувалися у роботах російських науковців Белоусової Л. С., Гусевої М. П., Катаєвої Ю. В., Монахова Б. Е., Толмачева Е. А., Степанова І. С., Перського Ю. К., Хижнякова Д. М., а також Чістова Л. М., який розглядав будівельну галузь як соціально-економічну систему

[1 – 3]. Вітчизняні науковці Карлова О. А., Гладка О. Д., Головка А. С., Жеребійов Я. І., Пинда Ю. В., Щеглова О. Ю. вбачали в розвитку структурних одиниць будівельно-індустріального комплексу ринковий потенціал країни та регіону [4 – 6]. Практичні аспекти функціонування сучасних підприємств будівництва та специфіка виробничих процесів і факторів, що впливає на їх ринковий потенціал, представлені в роботах Васильченко А. О., Гойко А. Ф., Зернюк О. В., Забари С. В., Жердецького П. Ф., Ніколаєва В. П., Рогожина П. С. та ін. [7, 8].

Тісний зв'язок будівництва з іншими галузями економіки демонструють цифри, що наведені в роботі [9]: будівництво споживає 15% всієї промислової продукції, у т. ч. 60% кабельних виробів, 90% будівельних матеріалів, 50% продукції лісової та деревообробної промисловості. Майже 70 галузей промисловості постачають ресурси, які є необхідними для будівельного виробництва. Саме тому наукове дослідження загальної формули залежності між станом будівельної галузі (як функціонального фактора) та показниками економічного зростання національного і регіонального рівнів є актуальним.

Традиційно розрізняють такі галузі будівництва:

- ✦ *промислове будівництво* – галузь, діяльність якої пов'язана з реконструкцією різного роду споруд та об'єктів, які мають відношення як до промисловості зокрема, так і до виробництва загалом. Показник попиту на промислове будівництво є одним з основних характеристик розвиненості країни;
- ✦ *транспортне будівництво* – галузь, на яку покладено спорудження і реконструкцію об'єктів залізниці, автомобільного, водного, повітряного та трубопровідного транспорту. Вагомість цієї галузі будівництва для національної економіки досить влучно відображено у виразі: «дороги і мости – обличчя країни»;
- ✦ *житлово-цивільне будівництво* – галузь, спеціалізована на зведенні об'єктів невиробничої сфери народного господарства: житлових будинків, готелів, навчальних закладів, культурних, медичних і дитячих установ та ін. Особливістю даної галузі будівництва є його комплексність та прямий зв'язок із рівнем життя населення країни [10 – 12].

Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва, оскільки бере участь у створенні основних фондів і має вирішальний вплив на НТП в усіх галузях народного господарства [10]. Дана галузь принципово є системоутворюючою, і відповідний мультиплікативний ефект має місце насамперед стосовно таких сфер, як машинобудування, металургія, енергетика, транспорт і т. ін. Будівельна індустрія залучає до процесу виробництва до 40,0% населення країни, оскільки тісно пов'язана з промисловим виробництвом, проектно-конструкторськими розробками, оптовою та роздрібною торгівлею та іншими сферами діяльності.

Для математичного обґрунтування впливу розвитку галузі «будівництво» на економічне зростання країни достатньо коректним уявляється застосування методу

кореляційного аналізу. У найпростішому випадку вивчається зв'язок між двома показниками, один з яких розглядається як незалежний показник – факторна ознака (x), яка у нашому випадку – валова додана вартість (ВДВ) галузі будівництва, а інший – як залежна величина, результативна ознака (y) – валовий внутрішній продукт (ВВП) країни (т. зв. «парна кореляція»). У загальному вигляді функція описується формулою $y = f(x)$. Для оцінки зв'язку між двома показниками залежною (y) і незалежною (x) було використано коефіцієнт кореляції, який розраховувався за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\sum (x - X)(y - Y)}{\sqrt{\sum (x - X)^2 \sum (y - Y)^2}}, \quad (1)$$

де r_{xy} – значення парного коефіцієнта кореляції;

x, y – факторна та результативна ознаки;

X, Y – середні значення факторної та результативної ознаки.

У табл. 1 наведено дані для розрахунку значення за вищенаведеною формулою (1).

У результаті проведених розрахунків константовано досить тісний зв'язок між розвитком будівництва та ВВП (коефіцієнт кореляції склав 0,95 в. од.). Позитивний значення коефіцієнта кореляції свідчить про прямий характер зв'язку, який передбачає зі збільшенням однієї ознаки відповідне збільшення іншої.

Розрахунок коефіцієнта детермінації було здійснено за формулою (2):

$$D = r^2 = 0,95^2 = 0,9025. \quad (2)$$

Коефіцієнт детермінації становив 0,90 в. од. Це вказує на те, що 90,0% варіації рівня ВВП країни зумовлено варіацією розвитку галузі будівництва, і лише 10,0% пояснюється дією інших факторів [14].

Авторами роботи [15] при аналізі динаміки змін частки будівельної галузі у світовому ВВП за останні декілька десятиліть (табл. 2) було зроблено такі висновки:

- ✦ вагомість даної галузі у XXI ст. має тенденцію до зниження: середня частка будівельної галузі у світовому ВВП за 1990 – 2000 рр. становила 5,9%, тоді як у 2001 – 2010 рр. – 5,6%;
- ✦ як правило, у довготривалому тренді частка будівельної галузі у ВВП країни спочатку збільшується, а потім йде на спад у міру економічного розвитку економіки;
- ✦ відносний обсяг будівельної галузі в національному ВВП досягає найбільшого значення в країнах із перехідною економікою.

На регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП) [16]. В основу визначення цього показника покладено виробничий метод. ВРП регіону складається із суми валових доданих вартостей (ВДВ) усіх видів економічної діяльності, скоригованих на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти.

У табл. 3 приведено дані щодо обсягів галузі будівництва у ВВП країни та ВРП Вінницької області за 2002 – 2012 рр.

Вихідні дані для визначення коефіцієнта кореляції (у фактичних цінах)

	ВДВ будівництва, млрд грн (x)	ВВП країни, млрд грн (y)	(x - X)	(y - Y)	(x - X) ²	(y - Y) ²	(x - X) · (y - Y)
2002	7,7	225,8	-15,9	-519,6	252,2	270003,1	8252,4
2003	10,3	267,3	-13,3	-478,1	176,4	228597,0	6350,3
2004	14,4	345,1	-9,2	-400,3	84,3	160254,6	3675,7
2005	16,4	441,5	-7,2	-303,9	51,6	92366,3	2182,7
2006	21,2	544,2	-2,4	-201,2	5,7	40488,8	479,3
2007	30,5	720,7	6,8	-24,7	46,4	611,0	-168,5
2008	29,2	948,1	5,6	202,7	31,6	41079,9	1138,7
2009	21,5	913,3	-2,1	167,9	4,3	28184,3	-349,5
2010	32,5	1082,6	8,9	337,2	79,5	113691,6	3007,1
2011	37,2	1302,1	13,6	556,7	185,4	309894,6	7581,0
2012	38,6	1459,1	15,0	663,5	225,6	440208,1	9964,3
Суми	259,4	8199,6	0,0	0,0	1143,1	1725379,3	42113,4
Середні	24,0	745,4					
r_{xy}	0,95						

Джерело: [13].

Таблиця 2

Частка будівельної галузі у ВВП країн світу за категоріями

Категорія країн	Частка будівельної галузі в ВВП (середнє значення 1990 - 2000 рр.), %	Частка будівельної галузі в ВВП (середнє значення 2001 - 2010 рр.), %
Найменш розвинені країни	5,3	6,2
Країни, що розвиваються	6,0	5,7
Країни з перехідною економікою	7,7	6,2
Розвинені країни	5,8	5,5

Джерело: [15].

Таблиця 3

Частка ВДВ галузі «будівництво» у ВВП країни та ВРП Вінницької області (у фактичних цінах)

Рік	Україна			Вінницька область			Частка ВРП Вінницької області у ВВП України, %
	ВВП, млрд грн	ВДВ галузі «будівництво», млрд грн	Частка галузі «будівництво» у ВВП, %	ВРП, млрд грн	ВДВ галузі «будівництво», млрд грн	Частка галузі «будівництво» у ВРП, %	
2002	225,8	7,7	3,4	5,3	0,2	3,8	2,3
2003	267,3	10,3	3,9	6,2	0,23	3,7	2,3
2004	345,1	14,4	4,2	8,1	0,31	3,8	2,3
2005	441,5	16,4	3,7	10,2	0,34	3,3	2,3
2006	544,2	21,2	3,9	12,4	0,47	3,8	2,3
2007	720,7	30,5	4,2	15,4	0,73	4,7	2,1
2008	948,1	29,2	3,1	20,1	0,64	3,2	2,1
2009	913,3	21,5	2,4	20,1	0,47	2,3	2,2
2010	1082,6	32,5	3,0	23,6	0,91	3,9	2,2
2011	1302,1	37,2	2,9	29,1	1,1	3,8	2,2
2012	1459,1	38,6	2,7	33,0	0,8	2,4	2,3

Джерело: [17 - 19].

ВДВ будівництва по Україні за останні роки має тенденцію до зростання: у 2011 р. – на 4,7 млрд грн у порівнянні з 2010 р., у 2012 р. – на 1,4 млрд грн у порівнянні до 2011 р. Однак при цьому частка даної галузі у ВВП країни знижувалася в 2011 р. у співставленні до попереднього року на 0,1 відсоткових пункти (далі в. п.), тоді як у 2012 р. – на 0,2 в. п. Аналіз відповідних показників по Вінницькій області вказує на аналогічну ситуацію. Однак, якщо зменшення відсоткової частки ВДВ у ВВП у 2011 р. у порівнянні до 2010 р. становило лише 0,1 в. п., то у 2012 р. у порівнянні до 2011 р. уже 1,4 в. п., що, на нашу думку, є опосередкованим відображенням негативних економічних тенденцій у регіоні.

На рис. 1 представлено динаміку коливань частки ВДВ галузі «будівництво» у структурі ВВП країн із перехідною економічною системою. Результати аналізу свідчать про низький ступінь впливу даної галузі на національну економіку. Так, як бачимо, лідируючу позицію посідала Республіка Білорусь, в якій аналогічний показник у 2013 р. був більш ніж утричі вищим.

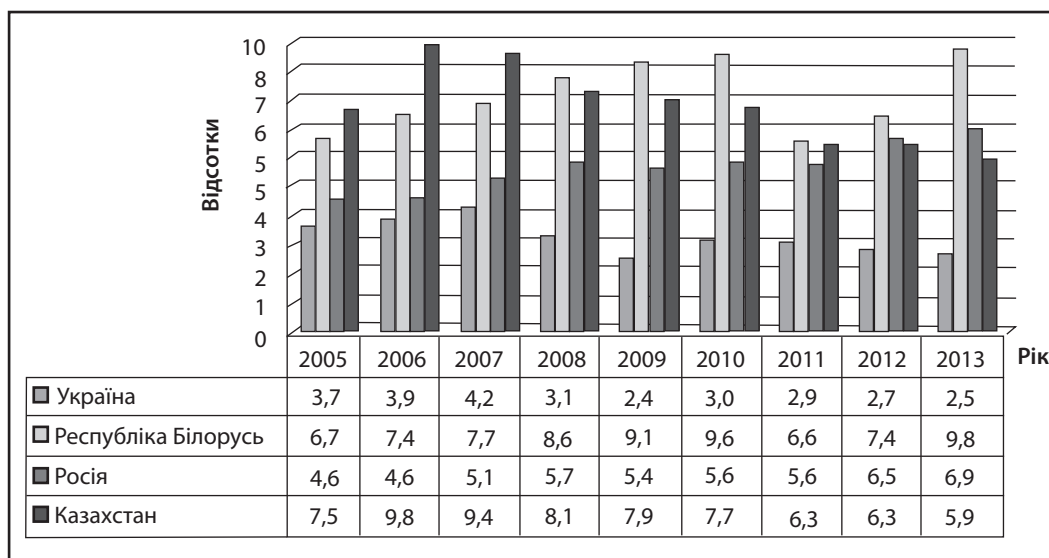

Рис. 1. Обсяги ВДВ галузі «будівництво» у ВВП країн із перехідною економічною системою [13, 19 – 21]

Як свідчать результати досліджень основних проблем галузі, причинами, що стримують діяльність будівельно-індустріального комплексу, є нестача замовлень, незабезпеченість фінансуванням, високий рівень податків, зменшення загального обсягу інвестицій, нестача оборотних коштів тощо. Дані фактори спричиняють відсутність суттєвих позитивних змін у фінансово-економічному стані підприємств будівельної індустрії. Відповідно, це в подальшому накладає негативний відбиток на соціально-економічний стан країни.

Дані табл. 4 інформують про обсяги виконаних будівельних робіт як по країні, так і по регіону, а також відображають частку галузі будівництва Вінницької області в масштабах країни.

Дані табл. 4 дають можливість проаналізувати відбиток фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. на будівельно-індустріальному комплексі країни та регіону. Так, обсяги виконаних будівельних робіт по Україні у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. знизилась на 26475,8 млн грн, у т. ч. на 506,5 млн грн – у Вінницькій області. Від-

новити втрачені позиції будівельна галузь змогла лише у 2011 р., коли мало місце поживалення економічної діяльності та відповідне зростання таких показників, як індекс обсягів виконаних робіт, який у порівнянні до попереднього року по країні становив 118,6%, а по регіону – 124,0%. Тим не менш, на даний час відмічено досить суттєве зниження обсягів виконаних будівельних робіт: відповідні індекси становили у 2013 р. у порівнянні до 2012 р. по країні 88,9%, а по регіону – 87,0%.

Окремого аналізування потребує динаміка сектора промислового будівництва. Нежитлове або ж промислове будівництво – це сегмент будівельного ринку, який представляють об'єкти, що призначені для бізнесу та виробничої сфери. Попит на ньому залежить від упевненості у перспективах підприємницької діяльності й темпів прогресу в галузі, тоді як спад ділової активності у даній категорії є вкрай небажаним для економіки як країни, так і будь-якого регіону.

Графічне відображення статистичної інформації на рис. 2 вказує на тенденцію до зниження показників не-

житлового будівництва по Україні загалом і у Вінницькій області зокрема, причому в регіоні частка обсягів виконаних будівельних робіт у категорії «нежитлові будівлі» знизилась у 2013 р. у порівнянні з 2012 р. на 9,0 в. п., тоді як по країні – лише на 0,1 в. п.

Іншою є ситуація із житловим будівництвом. Тут відмічено досить відчутний позитивний ріст у 2013р. у порівнянні до 2012р. Даний показник зріс по країні на 3,6 в.п., тоді як по регіону – на 2,1 в.п., що вказує на наявність значно вищого і більш усталеного попиту на даний вид будівельної продукції.

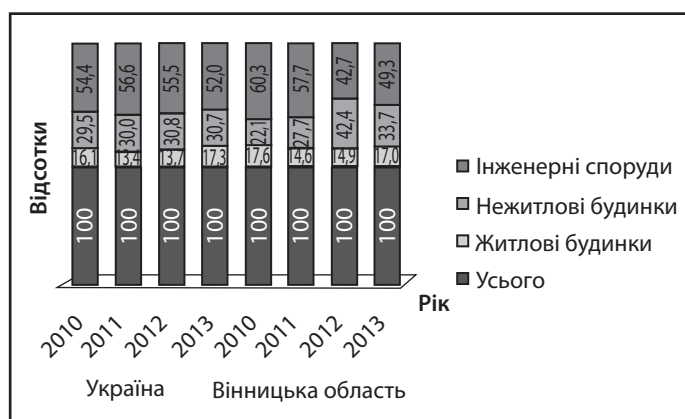
Житлове будівництво в наші дні залишається об'єктом найбільш рентабельного капіталовкладення. У табл. 5 відображено загальний обсяг капітальних інвестицій у житлове будівництво і в розрахунку на одну постійно проживаючу особу по Україні та по Вінницькій області.

Таким чином, у масштабах країни і в розрізі регіону відмічено позитивну тенденцію зростання як загального обсягу інвестицій по галузі, так і в розрахунку на одну особу. Проте слід відмітити досить значне відхилення об-

Обсяги виконаних будівельних робіт

Рік	Україна		Вінницька область		Частка обсягу Вінницької області, %
	У фактичних цінах, млн грн	Індекси обсягів, % до попереднього року	У фактичних цінах, млн грн	Індекси обсягів, % до попереднього року	
2000	8429,0	100,4	151,9	94,5	1,8
2002	10040,9	94,2	195,2	92,8	1,9
2003	13337,4	126,5	297,6	148,5	2,2
2004	19364,9	117,2	478,0	128,5	2,4
2005	25462,3	93,4	531,1	85,4	2,1
2006	38030,8	109,9	783,5	115,2	2,1
2007	53675,7	115,6	1098,9	119,2	2,0
2008	64362,6	84,2	1255,0	68,0	1,9
2009	37886,8	51,8	748,5	52,0	2,0
2010	43174,9	94,6	1005,1	108,3	2,2
2011	64288,2	118,6	1490,6	124,0	2,3
2012	65484,9	91,7	1561,5	95,0	2,4
2013	61242,9	88,9	1434,5	87,0	2,3

Джерело: [22 – 24].

Рис. 2. Розподіл обсягів виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції по Україні та Вінницькій області
Джерело: [13, 16 – 18].

Таблиця 5

Капітальні інвестиції в житлове будівництво по Україні та Вінницькій області (у фактичних цінах)

	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	Усього, млн грн	На одну особу, грн	Усього, млн грн	На одну особу, грн	Усього, млн грн	На одну особу, грн	Усього, млн грн	На одну особу, грн
Україна	28736,0	628,9	29557,0	649,2	38549,0	848,9	41567,0	917,4
Вінницька область	899,0	548,6	1031,0	632,0	1028,0	633,1	1256,0	777,6

Джерело: [13, 24].

сягів капітальних інвестицій на одну особу між регіональним та середнім рівнем по країні, принаймні за останні два роки: у 2012 р. – 25,4%; у 2013 р. – 15,2% (рис. 3).

Не зважаючи на наявний попит на житлове будівництво у Вінницькій області, обсяги прийнятої в експлуатацію площі житла у післякризовий період у регіоні не зросли до рівня докризового (табл. 6). За період 2010 – 2013 рр. відмічена тенденція до поступового нарощу-

вання темпів даного сектора будівництва. Однак навіть із урахуванням того, що у 2013 р. у порівнянні з попереднім роком мало місце зростання на 9,3%, загалом це було на 11,1% нижче відносно обсягів 2007 р., коли було зафіксовано максимальний показник щодо прийнятої в експлуатацію загальної площі житла в регіоні.

Одна із основних складових будівельно-індустріального комплексу – промисловість будівельних ма-

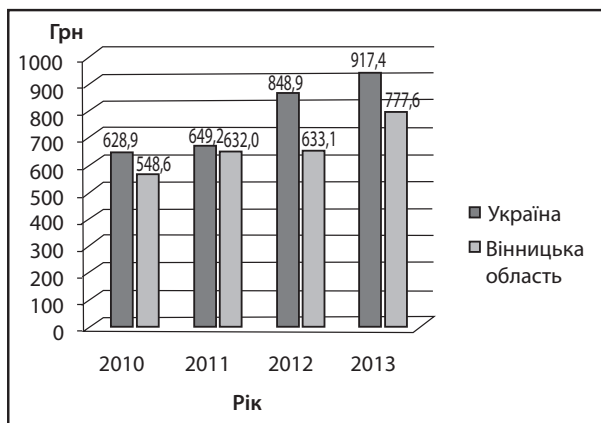

Рис. 3. Обсяги капітальні інвестиції в житлове будівництво в розрахунку на одну особу

Джерело: [13, 23, 24].

теріалів. Промисловість будівельних матеріалів – це комплексна галузь, яка включає в себе й інші самостійні галузі, які утворюють відповідні ринки, що функціонують самостійно, створюючи у сукупності загальний ринок будівельних матеріалів.

Тенденції на даному ринку впливають на різні сфери економіки: ціни на будматеріали позначаються на вартості будівництва; значні маркетингові бюджети роздрібних операторів ринку дозволяють їм освоювати нові технології просування товару; розвиток роздрібною мережі дозволяє нарощувати доходи для вітчизняних виробників будматеріалів. Саме тому дана галузь обґрунтовано визнана однією з пріоритетних у контексті інтеграції України до світового економічного простору [25, 26].

Слід зазначити, що відносно сировинного забезпечення загалом вітчизняні підприємства промисловості будівельних матеріалів до останнього часу не мали особливих проблем. Однак ці підприємства у переважній своїй більшості потребують докорінної модернізації як технологічної основи виробництва, так і управлінських підходів. Цей фактор, як свідчить практика, спричиняє прямий вплив на собівартість та якість кінцевого продукту будівництва. Також слід зазначити, що однією з характерних особливостей як будівельної галузі, так і промисловості будівельних матеріалів є сезонні оливоання, які зумовляють простій потужностей, чим накладають негативний відбиток на фінансово-господарській діяльності взаємопов'язаних із будівельним комплексом підприємств.

Загалом основними споживачами будматеріалів в Україні є не населення, а великі будівельні компанії. Саме на ці фірми припадає більш ніж 60% споживання будматеріалів [13]. Проте на сьогодні знайдеться не так багато компаній, готових інвестувати в масштабні будівельні проекти та модернізацію підприємств будівельної промисловості. Так, прямі іноземні інвестиції у будівельно-індустріальний комплекс Вінницької області у 2013 р. склали 1,0% від загального обсягу інвестицій у регіон [24, с. 270].

За таких обставин саме на малий бізнес покладається забезпечення відносної стабільності на вищезгаданому ринку. Обсяги реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) даної категорії підприємств у будівельній галузі по Вінницькій області в останні роки зростали. Так, за даними [24, с. 338], їхня частка у загальному обсязі товарної продукції у 2011 р. становила лише 24,7%, тоді як у 2012 р. – 41,5%, а у 2013 р. – уже 45,2%.

Аналіз періодичних видань Вінницької області щодо попиту та пропозиції на послуги будівельно-промислового комплексу показав зростаючу динамічність та відчутну сезонність. Слід відмітити, що пропозиція послуг безпосередньо у сфері будівництва становила лише 3 – 5% від загальної кількості пропозицій будівельно-промислового комплексу області та була представлена фізичними особами-підприємцями. Дослідження підприємств вищезгаданого комплексу на предмет позиціонування своєї пропозиції на ринку показало середню активність у категоріях «Будівельні матеріали» та «Виконання ремонтних робіт» і низьку – у категорії «Будівництво житла». Дослідження на предмет запровадження в діяльності виробників сучасних маркетингово-комунікаційних технологій (брендингу, паблік рілейшн тощо) показало помірно-середню активність у категорії «Будівельні матеріали», досить низьку – у категорії «Виконання ремонтних робіт» та повну відсутність активності – у категорії «Будівництво житла». Показники у поточну році, як видно на рис. 4, є найнижчими, що є безпосереднім індикатором негативних тенденцій.

Проблеми будівельної індустрії мають стати пріоритетними в контексті заходів запобігання економічної стагнації України. Ситуація потребує вибору такої моделі управління як на рівні країни, так і на рівні підприємств, яка б відповідала меті підвищення ефективності діяльності, сфокусованої в напрямку розвитку, і водночас давала б змогу зберегти стабільність та фінансову незалежність в умовах конкуренції. Також слід врахувати, що в основі стабільності та забезпечення розвитку

Таблиця 6

Прийнято в експлуатацію загальної площі житла у Вінницькій області (тис. м² загальної площі)

Показник	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вінницька область, у т. ч.:	396	362	172	292	321	322	352
міська місцевість	236	204	134	186	214	214	209
сільська місцевість	160	158	38	106	107	108	143

Джерело: [24].

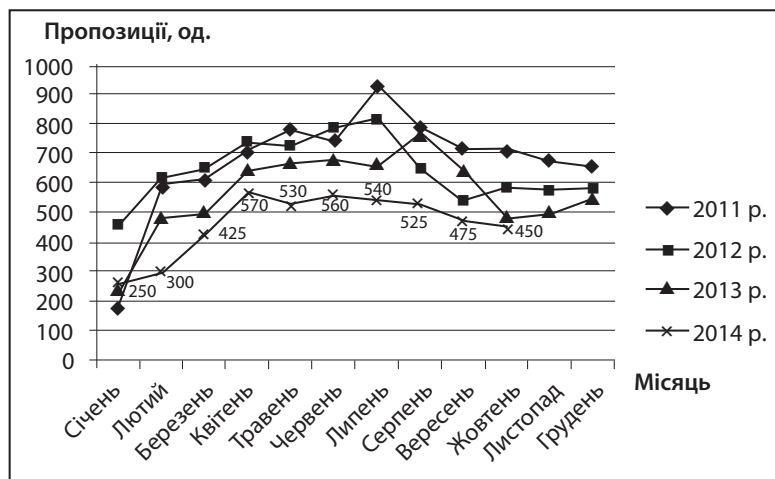

Рис. 4. Динаміка пропозиції послуг будівельно-промислового комплексу Вінницької області

Джерело: власне обстеження регіональних інформаційних джерел.

будівельно-промислового комплексу полягає критерій гарантованості економічних інтересів інвесторів, що зумовлює інвестиційний клімат країни.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження засвідчили, що в Україні поки що не закріпилась позитивна тенденція соціально-економічного розвитку, яка була б обумовлена яскраво вираженим економічним зростанням у будівництві. Тому задля покращення ситуації та забезпечення усталеного зростання ВВП будівельна індустрія повинна розглядатися як потенційно малозадіяний до останнього часу об'єкт мультиплікаційного інвестиційного впливу.

Пріоритетним напрямком розвитку для країни з перехідною економічною системою має бути будівельно-індустріальний комплекс.

Перспективи галузі значною мірою залежать від активності малого бізнесу у регіонах. При цьому, не зважаючи на економічну нестабільність, усе більших перспектив набуває використання у виробничо-збутовій діяльності маркетингово-комунікаційних інструментів, адаптованих під вітчизняного споживача. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Белоусова Л. С.** Отраслевая и территориальная трансформация строительного комплекса региона (методические аспекты) / Л. С. Белоусова // Известия Санкт-Петербургского университета экономики и финансов. – 2010. – № 3. – С. 27 – 34.
- Чистов Л. М.** Экономика строительства : учебник. – СПб. : Изд-во «Питер», 2001. – 384 с.
- Гусева М. Н.** Управление обеспечением конкурентоспособности предпринимательских структур в строительстве : монография / М. Н. Гусева. – М. : Архитектура-С, 2011 – 400 с.
- Карлова О. А.** Особливості та потенційні можливості розвитку житлового будівництва в регіонах України / О. А. Карлова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – Т. 9. – № 4. – С. 329 – 334.
- Пинда Ю. В.** Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності будівельного комплексу регіону : дис. ... канд.наук: 08.00.05 / Ю. В. Пинда. – Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, 2009.

- Щеглова О. Ю.** Житлове будівництво як стимулятор регіонального розвитку економіки України / О. Ю. Щеглова // Коммунальное хозяйство городов. – 2010. – № 94. – С. 259 – 263.

- Зернюк О. В.** Маркетинговий менеджмент будівельного підприємства / О. В. Зернюк, С. В. Забара // Экономика Крыма. – 2011. – № 1(34). – С. 452 – 457.

- Рогожин П. С.** Экономика строительных организаций / П. С. Рогожин, А. Ф. Гойко. – К. : Видавничий дім «Скарби», 2001. – 448 с.

- <http://www.referatus.com.ua/tehnichni-nauki/shtukaturni-roboti-diplomna-robota>

- Крючкова І. В.** Структурні чинники розвитку економіки України / І. В. Крючкова. – К. : Наукова думка, 2004. – 317 с.

- Перський Ю. К.** Локальные рынки жилищного строительства: вектор конкурентного развития : монография / Ю. К. Перський, Ю. В. Катаева / Перм. гос. ун-т. – Пермь, 2010. – 168 с.

- Кирнос В. М.** Организация строительства / В. М. Кирнос. – Днепропетровск : Пороги, 2005. – 309 с.

- Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

- Ларіна Н. В.** Логистика / Н. В. Ларіна. – К. : ІЕПД НАН України, 2004. – 237 с.

- http://www.veorus.ru/EGR%20contest_2013/Golovacheva%20K.S.-EGR-2013.pdf

- Україна в цифрах 2013 рік. Статистичний збірник / За ред. О. Г. Осауленка. – К., 2014. – 239 с.

- Житлове будівництво в Україні у 2007 – 2013 рр. Статистичний збірник / За ред. Л. В. Овденко. – К., 2014. – 108 с.

- Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2014. – 533 с.

- Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts

- Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://belstat.gov.by/ofitsialnaya>

- Агентство Республики Казахстан по статистике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stat.kz/>

- Статистичний щорічник Вінниччини за 2006 рік. Головне управління статистики у Вінницькій області / За заг. ред. С. Н. Ігнатова. – Вінниця, 2006. – 624 с.

- Статистичний щорічник Вінниччини за 2011 рік. Головне управління статистики у Вінницькій області / За заг. ред. С. Н. Ігнатова. – Вінниця, 2011. – 580 с.

24. Статистичний щорічник Вінниччини за 2013 рік. Головне управління статистики у Вінницькій області / За заг. ред. С. Н. Ігнатова. – Вінниця, 2013. – 620 с.

25. Равікович І. Є. Тенденції розвитку будівельних матеріалів в Україні / І. Є. Равікович // Економіка та підприємництво : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; відп. ред. С. І. Дем'яненко. – 2009. – Вип. 22. – С.112 – 122.

26. Васильченко А. О. Маркетинговая стратегия управления конкурентоспособностью строительных предприятий / А. О. Васильченко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, Т. I. – С. 138 – 147.

REFERENCES

Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike. <http://www.stat.kz/>

Belousova, L. S. "Otraslevaia i territorialnaia transformatsiia stroitel'nogo kompleksa regiona (metodicheskie aspekty)" [Sectoral and territorial transformation of the building complex of the region (methodological aspects)]. *Izvestiia Sankt-Peterburgskogo universiteta ekonomiki i finansov*, no. 3 (2010): 27-34.

Chistov, L. M. *Ekonomika stroitelstva* [Construction industry]. St. Petersburg: Piter, 2001.

Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua>
http://www.veorus.ru/EGR%20contest_2013/Golovacheva%20K.S.-EGR-2013.pdf

Federalnaia sluzhba gosudarstvennoy statistiki Rossyskoy Federatsii. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts

Guseva, M. N. *Upravlenie obespecheniem konkurentosobnosti predprinimatelskikh struktur v stroitelstve* [Management software competitiveness of enterprise structures in construction]. Moscow: Arkhitektura-S, 2011.

Kriuchkova, I. V. *Strukturni chynnyky rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Structural factors of economic development of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, 2004.

Kirnos, V. M. *Organizatsiia stroitelstva* [Organization of construction]. Dnepropetrovsk: Porogi, 2005.

Karlova, O. A. "Osoblyvosti ta potentsiini mozhlyvosti rozvytku zhytlovoho budivnytstva v rehionakh Ukrainy" [Features and potential for housing development in the regions of Ukraine]. *Ekonomika budivnytstva i miskoho hospodarstva*, vol. 9, no. 4 (2013): 329-334.

Larina, N. V. *Lohistyka* [Logistics]. Kyiv: IEPD NAN Ukrainy, 2004.

Natsionalnyy statisticheskiy komitet Respubliki Belarus. <http://belstat.gov.by/ofitsialnaya>

Perskiy, Yu. K., and Kataeva, Yu. V. *Lokalnye rynki zhilishchnogo stroitelstva: vektor konkurentnogo razvitiia* [Local housing market: the vector of competitive development]. Perm, 2010.

Pynda, Yu. V. "Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia konkurentospromozhnosti budivelnogo kompleksu rehionu" [Organizational and economic support competitiveness of the construction sector in the region]. *Dys. ... kand. nauk: 08.00.05*, 2009.

Rohozhyn, P. S., and Hoiko, A. F. *Ekonomika budivnykh orhanizatsii* [Economy construction companies]. Kyiv: Skarby, 2001.

Ravikovich, I. IE. "Tendentsii rozvytku budivnykh materialiv v Ukraini" [Trends in the building materials in Ukraine]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 22 (2009): 112-122.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv, 2014.

Shchehlova, O. Yu. "Zhytlove budivnytstvo iak stymuliator rehionalnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy" [Housing as a stimulant for regional economic development of Ukraine]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov*, no. 94 (2010): 259-263.

Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2006 rik [Statistical Yearbook of Vinnitsa region in 2006]. Vinnytsia, 2006.

Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2011 rik [Statistical Yearbook of Vinnitsa region in 2011]. Vinnytsia, 2011.

Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2013 rik [Statistical Yearbook of Vinnitsa region by 2013]. Vinnytsia, 2013.

Ukraina v tsyfrakh 2013 rik [Ukraine in Figures 2013]. Kyiv, 2014.

Vasilchenko, A. O. "Marketingovaia strategiiia upravleniia konkurentosposobnosti stroitelnykh predpriatii" [The marketing strategy of competitiveness management of construction enterprises]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 1, no. 4 (2011): 138-147.

Zerniuk, O. V., and Zabara, S. V. "Marketynhovy menedzhment budivelnogo pidpriemstva" [Marketing management of construction enterprises]. *Ekonomika Kryma*, no. 1 (34) (2011): 452-457.

Zhytlove budivnytstvo v Ukraini u 2007 – 2013 rr. [Housing construction in Ukraine in 2007 - 2013]. Kyiv, 2014.

<http://www.referatus.com.ua/tehnichni-nauki/shtukaturni-roboti-diplomna-robota>

ОГЛЯД МЕТОДІВ ОБСТЕЖЕННЯ ПАСАЖИРОПОТОКІВ

© 2014 ПАЛАНТ О. Ю.

УДК 656:33

Палант О. Ю. Огляд методів обстеження пасажиропотоків

Метою статті є зведення в одному матеріалі усіх найбільш поширених методів обстеження пасажиропотоків, що позитивно зарекомендували себе на практиці, а також надання необхідних, на погляд автора, коментарів до них, висвітливши їх переваги та недоліки. У статті проаналізовано переваги, а отже, і доцільність використання того чи іншого методу або сукупності методів обстеження пасажиропотоків залежно від результатів і цілей, які бажано досягти. Підкреслено, що величина (розмір) пасажиропотоків є відправним пунктом багатьох теоретико-методологічних підрахунків діяльності транспортних підприємств і практичних рекомендацій науковців щодо сталої роботи всього транспортного комплексу будь-якого з міст країни, де є громадський транспорт – автобусний та електричний.

Ключові слова: пасажиропотік, методи обстеження, транспортне підприємство, транспортний комплекс міста, міський електричний транспорт, пасажирські перевезення, рухомий склад.

Рис.: 9. Формул.: 1. Бібл.: 11.

Палант Олексій Юрійович – кандидат економічних наук, докторант, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: kharget@gmail.com

УДК 656:33

UDC 656:33

Палант А. Ю. Обзор методов обследования пассажиропотоков

Целью статьи является обобщение в одном материале всех наиболее распространенных методов обследования пассажиропотоков, положительно зарекомендовавших себя на практике, а также предоставление необходимых, на взгляд автора, комментариев к ним, освещив преимущества и недостатки их использования в практической деятельности предприятий. В статье проанализированы преимущества, а, следовательно, и целесообразность использования того или иного метода или совокупности методов обследования пассажиропотоков в зависимости от результатов и целей, которых желательно достичь. Подчеркнуто, что величина (размер) пассажиропотоков является отправным пунктом многих теоретико-методологических подсчетов результативности деятельности транспортных предприятий и практических рекомендаций ученых касательно устойчивой работы всего транспортного комплекса любого города страны, где есть общественный транспорт – автобусный и электрический.

Ключевые слова: пассажиропоток, методы обследования, транспортное предприятие, транспортный комплекс города, городской электрический транспорт, пассажирские перевозки, подвижной состав.

Рис.: 9. Формул.: 1. Библ.: 11.

Палант Алексей Юрьевич – кандидат экономических наук, докторант, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: kharget@gmail.com

Palant O. Yu. Review of Methods for Inspection of Passenger Flows

The article is aimed at synthesis in one paper of all the most common methods for inspection of passenger flows, which have turned out to be successful in practice, as well as providing commentaries which are necessary in the opinion of the author, highlighting the advantages and disadvantages of their use in practical activities of enterprises. The article analyses the advantages, and, therefore, the appropriateness of the use of a particular method or a set of methods for inspection of passenger flows, depending on the results and objectives that would be desirable to achieve. It is emphasized, that value (size) of passenger flows is the starting point of many theoretical and methodological calculations as to performance of transport enterprises and the practical recommendations of scientists regarding the sustainability of the city transport system of any city in the country, where there is a public transport – buses or electric vehicles.

Key words: passenger flow, methods for inspection, transport enterprise, city transport system, urban electric transport, passenger transport, rolling stock.

Pic.: 9. Formulae: 1. Bibli.: 11.

Palant Oleksii Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: kharget@gmail.com

На сучасному етапі розвитку міських пасажирських транспортних систем одним із найважливіших завдань є створення економічної, безпечної та екологічно чистої системи міського пасажирського транспорту, що орієнтована на інтереси суспільства, транспортних підприємств і відповідає умовам ринку.

Реформування міської пасажирської транспортної системи вимагає не тільки державного регулювання функціонування транспортних підприємств, але й обґрунтування методів і засобів оптимізації їх діяльності, зокрема організаційної, силами самих підприємств.

Величина пасажиропотоку формується під дією транспортного попиту, найважливішим проявом якого є обсяги відправлення й поглинання пасажирів у транспортних вузлах мережі будь-якого міста. Ємність транспортних районів може бути визначена шляхом натуральних спостережень за пасажирообміном зупинних

пунктів або з використанням методів обстеження пасажиропотоків.

Величина пасажиропотоків є відправним пунктом багатьох теоретико-методологічних підрахунків діяльності транспортних підприємств і практичних рекомендацій науковців щодо сталої роботи всього транспортного комплексу будь-якого з міст країни, де є громадський транспорт – автобусний та електричний [7 – 11].

Мета статті – на основі теоретико-методологічних засад проаналізувати та обґрунтовано висвітлити усі найбільш поширені методи обстеження пасажиропотоків, що позитивно зарекомендували себе на практиці, а також надати необхідні, на наш погляд, коментарі.

Табличний метод

Табличний метод обстеження пасажиропотоків полягає в реєстрації обліковцями кількості пасажирів, що увійшли в транспортний засіб і відповідно зійшли

з нього на кожному зупинному пункті. Унаслідок того, що одному обліковцю одночасно важко фіксувати пасажирів, що ввійшли та зійшли, за всіма дверима транспортного засобу, кількість обліковців має відповідати кількості дверей. Сумарні результати їх спостережень об'єктивно визначають пасажирообмін у транспортному засобі, кількість перевезених пасажирів і пасажиропотоки на перегонах маршруту [1 – 6].

Кожен обліковець має дві таблиці обліку пасажирів, що входять і виходять з транспортного засобу, зразок яких наведено на рис. 1. Причому в одній обліковець фіксує параметри перевезень пасажирів у прямому напрямку маршруту, а в іншій – у зворотному. Слід зазначити, що спеціальна кваліфікація обліковців не потрібна. Досить провести якісний інструктаж осіб, що долучені до цієї роботи, і вони з успіхом можуть впоратися з покладеними на них обов'язками.

№ маршруту _____ випуск _____ дата _____
 ПІБ обліковця _____ напрямок _____

Найменування і номер зупинного пункту		Час початку рейсу							
		(1) ¹		(1)		(1)		(1)	
		В	З	В	З	В	З	В	З
1	Майдан								
2	Садок								
3	Універмаг								
4	Школа								
5	Ринок								
6	Вокзал								
7	Початковий пункт								
В – кількість пасажирів, що ввійшли;		(2)		(2)		(2)		(2)	
З – кількість пасажирів, що зійшли		Час закінчення рейсу							

Примітка: ¹ – у графах (1) і (2) вказується відповідно початок і закінчення рейсу.

Рис. 1. Пасажирообмін на маршруті в прямому/зворотному напрямках

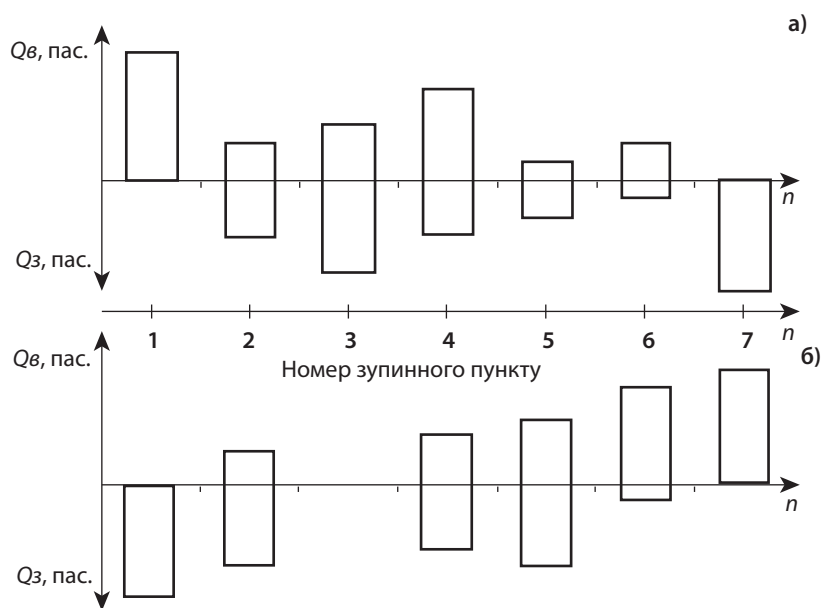

Рис. 2. Пасажирообмін на зупинних пунктах маршруту:

а) прямий напрямок; б) зворотній напрямок; $Q_в$ – кількість пасажирів, що ввійшли; $Q_з$ – кількість пасажирів, що зійшли.

сумарна кількість пасажирів, що ввійшли у транспортний засіб $\sum_{i=1}^n Q_{6i}$ має відповідати сумарній кількості паса-

жирів, що зійшли з нього за рейс $\sum_{i=1}^n Q_{3i}$ і описується формулою (1):

$$\sum_{i=1}^n Q_{6i} = \sum_{i=1}^n Q_{3i}, \quad (1)$$

де n – кількість зупинних пунктів.

Талонний метод

Талонний метод обстеження пасажиропотоків полягає в тому, що кожному пасажирові, що ввійшов у салон транспортного засобу, видається спеціальний талон з позначкою про місце, номер зупинки і час його (пасажира) входу. У кожного пасажира, що сходить з транспортного засобу, цей талон вилучається з позначкою про місце, номер зупинки і час виходу. Для цього, як і в попередньому табличному методі, у кожних дверей транспортного засобу розташовується обліковець із бланками талонів (рис. 3).

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
Прямий напрямок/зворотний напрямок					
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24

Рис. 3. Талон обстеження пасажиропотоків (прямий/зворотний напрямок)

Якщо, наприклад, у талоні зроблені позначки на цифрах 2 і 21, то це означає, що пасажир увійшов на другій і вийшов на двадцять першій зупинці – у разі, якщо це талон прямого напрямку; і навпаки – увійшов на 21-й і вийшов на 2-й зупинці, якщо це талон зворотного напрямку. Інформація про кількість пасажирів, які ввійшли та зійшли на кожній зупинці, що має місце при талонному обстеженні, дозволяє визначити ті самі параметри, що й при табличному методі обстеження: обсяг перевезень за годинами доби; пасажиропотоки на перегонах у будь-яку годину доби; коефіцієнти заповнення салонів по перегонах у будь-який час, їх середні значення. Відмінною рисою талонного методу обстеження пасажиропотоків є те, що він дозволяє оцінити матрицю маршрутних поїздок на маршруті (рис. 4). Проте, матрицю пересувань по місту на підставі цього обстеження синтезувати неможливо [1].

Основним недоліком талонного методу є його значна трудомісткість при обробці результатів обстеження – велика кількість талонів, що за своїм значенням наближається до подвоєної кількості мешканців міста, якщо здійснюється наскрізне добове обстеження за всіма видами транспорту. Щоб уникнути істотних недоліків, зберігши переваги, застосовують таблично-опитувальний метод.

Найменування та номер зупинного пункту	Номер зупинного пункту						
	1	2	3	4	5	6	7
вул. Миру	1	-					
Універмаг	2		-				
Старе місто	3			-			
Інститут	4				-		
Ринок	5					-	
Вокзал	6						-
Майдан	7						

Рис. 4. Зразок матриці маршрутних поїздок на маршруті

Таблично-опитувальний метод

Таблично-опитувальний метод відрізняється тим, що замість традиційних талонів використовуються опитувальні таблиці (рис. 5), що заповнюються обліковці біля кожних дверей зі слів пасажирів. Разом з тим, вірогідність інформації обліковців при цьому методі обстеження трохи сумнівна, оскільки цілком очевидно, що робити опитування пасажирів, що ввійшли в салон, у період піків дуже важко. А оскільки значною мірою інформація про потоки пасажирів саме в цей період особливо цікава, значимість методу для науки і практики знижується [1 – 6].

Обробка матеріалів обстеження пасажиропотоків при використанні таблично-опитувального методу здійснюється аналогічно табличному: визначаються пасажирообміни зупинних пунктів у кожному рейсі, пасажиропотоки тощо. Відмінною інформацією є матриця маршрутних поїздок, наявність якої дозволяє вирішувати задачі, наприклад, скорочення маршруту чи переведення його на швидкісний режим роботи. Разом з тим, одержати матрицю кореспонденції по місту в цілому неможливо, отже і вирішувати системні питання пасажирського транспорту в місті на підставі подібних обстежень дуже важко.

Застосування трудомістких методів обстеження пасажиропотоків, таких як табличний, талонний і таблично-опитувальний не завжди доцільно. У тих випадках, коли необхідно одержувати оперативну інформацію про пасажиропотоки на маршрутах міста для якнайшвидшого реагування на зміни транспортної ситуації, зазвичай застосовують візуальні методи обстеження пасажиропотоків [1 – 6].

Візуальні методи

Візуальні методи обстеження не дозволяють точно визначити параметри пасажирських перевезень. Вони лише дозволяють візуально оцінити ступінь заповнення салонів транспортних засобів на маршрутах. Для проведення візуального обстеження обліковці розташовуються всередині салону на будь-яких пунктах транспортної мережі, найчастіше на зупинках. В останні роки рідко застосовується розташування обліковців у транспортних засобах, оскільки залучення їх до фіксування даних обстеження на зупинних пунктах маршрутів значно ефективніше. Розташовуючись на пунктах спостереження, обліковці оцінюють заповнення транспортних засобів, що минають повз них, за такою шкалою [1 – 6]:

Маршрут _____; марка автобуса _____; випуск _____; Держ. № _____;

ПІБ обліковця _____ облікові двері (передні, задні, середні)

Показники	Напрямок руху						Показники	Напрямок руху						
	Прямий			Зворотний				Прямий			Зворотний			
	План	Факт	Відхилення	План	Факт	Відхилення		Початок рейсу	Кінець рейсу	Розбіжність	Початок рейсу	Кінець рейсу	Розбіжність	
Час початку і закінчення рейсу							Номери квитків у касах – накопиченнях зворотного рейсу							
Номера талонів у водія (кондуктора) зворотного рейсу														

а)

Прямий напрямок				Зворотний напрямок																	
Усього вийшло пасажирів	У тому числі			Найменування зупинного пункту	№ зупинного пункту	Усього вийшло пасажирів у зворотному напрямку									14	Найменування зупинних пунктів	Усього вийшло пасажирів	У тому числі пересіло на			
	автобус	трамвай	тролейбус			9	8	7	6	5	4	3	2	1				0	автобус	трамвай	тролейбус
				Центр	1											9	Центр	28	6	3	
				Школа	2											8	Школа	11			
7				Цирк	3											7	Цирк	4			
6				Парк	4											6	Парк	18	2		
4				Театр	5											5	Театр				
4				Вокзал	6											4	Вокзал	7			
17				Ринок	7											3	Ринок	3			
18				Стадіон	8											2	Стадіон				
12				Сади	9											1	Сади				
Усього перевезено пасажирів – 68						1	2	3	4	5	6	7	8	9	№ зупинки	Усього перевезено пасажирів – 71					
						14	11	12	10	7	10	1	3	Усього вийшло пасажирів у прямому напрямку							

б)

Рис. 5. Зразок опитувальної таблиці:
а) лицьова сторона; б) зворотна сторона.

- 1 бал – пасажирами зайнято менше половини місць для сидіння;
- 2 бали – пасажирами зайнято більше половини місць для сидіння, але вільні місця для сидіння ще є;
- 3 бали – зайняті всі місця для сидіння і до половини місць для стояння;
- 4 бали – транспортний засіб заповнений пасажирами цілком, але ввійти в нього ще можливо;
- 5 балів – транспортний засіб заповнений цілком і ввійти в нього неможливо.

З наявного досвіду проведення обстежень візуальним методом відомо, що найбільш достовірну інформацію можна отримати при розташуванні обліковців на зупинних пунктах, коли використовується так званий «силуетний» спосіб оцінки заповнення салону. Перебуваючи на своєму робочому місці, обліковці заповнюють журнал, приклад якого наведений на рис. 6.

Обробляти результати обстежень, інформація про які зосереджується в таких журналах, дуже легко: досить для кожного обстежуваного маршруту побудувати графік, приклад якого показаний на рис. 7.

Таке подання результатів обробки журналів обліковців дозволяє оцінити не тільки ступінь заповнення салонів транспортних засобів маршруту в будь-якому напрямку за будь-який період доби, але й відстежити регулярність руху транспортних засобів та вплив регулярності подання транспортного засобу на ступінь заповнення салонів.

На підставі інформації про результати візуального обстеження виникає можливість оперативно змінювати графіки руху транспортних засобів з метою збільшення провізних можливостей на перевантажених маршрутах і напрямках.

Автоматизовані методи обстеження пасажиропотоків

Автоматизовані методи обстеження пасажиропотоків розподіляються на дві основні групи[1]:

1) ті, що ґрунтуються на підрахунку пасажирів, що входять і виходять з салону транспортного засобу на кожному зупинному пункті;

2) ті, що ґрунтуються на вимірі ваги пасажирів у салоні, що в свою чергу визначає їх кількість.

Анкетні методи вивчення попиту на перевезення пасажирів

При плануванні перевезень застосовують анкетні методи обстеження пересувальників, що визначають не сформовані шляхи руху громадян, а їх потребу, виходячи з об'єктивної інформації місця початку і закінчення поїздки, тобто кореспонденції [1].

Для більшості міст, особливо з населенням 300 тисяч і більше, бажано транспортним районом вважати територію відділення зв'язку. Це значною мірою полегшує заповнення анкети відповідальними особами і, як наслідок, підвищує достовірність інформації [1].

Дата _____ ПІБ обліковця _____

Час доби год., хв.	Номер маршруту	Марка автобуса	Напрямок руху	Заповнення салону (бали)	Примітки
06.40	8	Богдан	прямий	4	
06.42	8	—"	зворотний	5	
06.48	14	—"	прямий	5	не зупинився
06.49	14	—"	прямий	3	
06.53	8	—"	прямий	4	
06.57 і т. д.	8	—"	зворотний	3	

Рис. 6. Журнал візуального обстеження пасажиропотоків

Рис. 7. Зміна заповнюваності салонів транспортних засобів у ранковий період пік: n – бали; x – заповнення салону транспортного засобу відповідно до шкали; t – час.

Пропонується покласти відповідальність за заповнення анкети (рис. 8) на відділі кадрів підприємств, де зберігається інформація про місце проживання всіх співробітників. Разом з тим, така інформація не завжди достовірна внаслідок міграції населення та несвоєчасні відмітки в особових справах.

АНКЕТА	
1. Місто	_____
2. Підприємство	_____
3. Цех	_____
4. Адреса	_____
5. Кількість працюючих	_____
5.1. Із них у першу зміну	_____
5.2. Із них у другу зміну	_____
5.3. Із них у третю зміну	_____
6. Термін початку роботи	_____
6.1. У першу зміну	_____
6.2. У другу зміну	_____
6.3. У третю зміну	_____
7. Доставка співробітників на роботу службовими та замовленими автобусами	_____
Район забирання співробітників	_____
Кількість співробітників	_____
8. Наменування найближчих до прохідної підприємства зупинок міського пасажирського транспорту	_____
9. Якими видами транспорту можна приїхати до прохідної підприємства	_____

а)

Номер транспортного району міста	Кількість співробітників, що проживають у транспортному районі
1	
2	
...	

Підпис заповнюючого анкети _____ (печатка)

б)

Рис. 8. Зразок анкети пересувань співробітників підприємства:

а) лицьова сторона; б) зворотна сторона.

Отримана в такий спосіб за кілька місяців матриця трудових пересувань (рис. 9) дозволяє обчислити існуючі пасажиропотоки [1].

Район відправлення	Район прибуття				
	1	2	3	...	n
	2				
	3				
	...				
	n				

Рис. 9. Зразок матриці трудових кореспонденцій

До недоліків анкетного методу варто віднести те, що він не дає інформації про культурно-побутові поїздки, а, отже, не дозволяє визначити потреби населення в транспортних послугах для своїх побутових переміщень.

Разом з тим, цей недолік не зводиться до мінімуму переваги анкетного методу. Встановлено, що, орієнтуючись на задоволення трудових пересувань, маршрутна система здатна із запасом потужності задовольнити культурно-побутові потреби населення, оскільки останні здійснюються не так сконцентровано, як перші, і мають місце в інші періоди доби. Пасажиру, як індивідууму, легко скласти шлях культурно-побутового пересування за оптимальним для трудових поїздок маршрутом. Значного зниження якості поїздок при цьому не спостерігається внаслідок того, що суспільний транспорт у періоди здійснення культурно-побутових поїздок завжди може збільшити свої провізні можливості шляхом зменшення відстоїв транспортних засобів.

ВИСНОВКИ

Переваги, а отже й використання, того чи іншого методу обстеження пасажиропотоків визначає дослідник залежно від результатів і цілей, що він бажає досягти. При цьому враховують такі фактори: час на проведення та обробку обстеження; перелік параметрів, які необхідно визначити; трудомісткість методу, що виражається в кількості осіб, які залучаються до обстеження; вартість обстеження. Таким чином, можна обрати метод чи сукупність методів, що найбільш повно задовольняють потреби у вирішенні завдання, якому він передує.

Визначення методу обслуговування пасажиропотоку є інваріантним і залежить від кожного окремого розрахункового випадку. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Доля В. К.** Пасажирські перевезення : підручник / В. К. Доля. – Харків : Вид-во «Форт», 2011. – 504 с.
- Варелопуло Г. А.** Организация движения и перевозок на городском пассажирском транспорте / Г. А. Варелопуло. – М. : Транспорт, 1981. – 200 с.
- Ефремов И. С.** Теория городских пассажирских перевозок / И. С. Ефремов, В. М. Кобозев, В. А. Юдин. – М. : Высшая школа, 1980. – 535 с.
- Давідіч Ю. О.** Розробка розкладу руху транспортних засобів при організації пасажирських перевезень : навч. посіб. / Ю. О. Давідіч ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 345 с.
- Вакулєнко К. Є.** Особливості управління міськими пасажирськими транспортними системами : монографія / К. Є. Вакулєнко, К. В. Доля. – Х. : НТМТ, 2013. – 171 с.
- Кисельов В. Б.** Розташування зупинних пунктів міського пасажирського транспорту : навч. посіб. / В. Б. Кисельов, О. М. Єрмак. – Х. : НТМТ, 2013. – 128 с.
- Палант О. Ю.** Формування розрахункових тарифів на послуги міського електричного транспорту : монографія. – К. : Хімджест, 2014. – 174 с.
- Адаменко М. І.** Економіко-технічна надійність експлуатації міського електричного транспорту : монографія / М. І. Адаменко, О. Ю. Палант. – Харків : Золоті сторінки, 2014. – 144 с.
- Бабаєв В. М.** Проблеми удосконалення інформаційно-забезпечення і управління сталим розвитком міст / В. М. Бабаєв, Л. М. Шутенко, В. Т. Семенов, В. І. Торкатюк, М. П. Пан, С. В. Бутник // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7/9. – С. 36 – 49.
- Торкатюк В. І.** Аналіз особливостей вибору пасажирського виду транспорту при городських пасажирських перевезеннях / В. І. Торкатюк, М. В. Юров, А. Ю. Палант, А. І. Кириченко,

С. А. Ларина // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – Вып. 85. – Киев : Техніка, 2008. – С. 72 – 78.

11. Шутенко Л. Н. Теоретические основы формирования экономической модели рационального спроса на транспортные услуги в процессе стабилизации устойчивого развития городов / Л. Н. Шутенко, В. И. Торкатюк, С. В. Аксенова, Р. М. Крамаренко, А. Ю. Палант // Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб. – Вып. 89. – Киев : Техніка, 2009. – С. 3 – 25.

REFERENCES

Adamenko, M. I., and Palant, O. Yu. *Ekonomiko-tehnichna nadiinist ekspluatatsii miskoho elektrychnoho transportu* [Economic and technical reliability of operation of public electric transport]. Kharkiv: Zoloti storinky, 2014.

Babaiev, V. M. et al. "Problemy udoskonalennia informatsiinoho zabezpechennia i upravlinnia stalym rozvytkom mist" [Problems of improving information provision and management of sustainable urban development]. *Upravlinnia suchasnym mistom*, no. 7/9 (2004): 36-49.

Davidich, Yu. O. *Rozrobka rozkladu rukhu transportnykh zasobiv pry orhanizatsii pasazhyrskykh perevezen* [Development schedule of the vehicle with passenger traffic]. Kharkiv: KhNAMH, 2010.

Dolia, V. K. *Pasazhyrski perevezennia* [Passenger traffic]. Kharkiv: Fort, 2011.

Efremov, I. S., Kobozev, V. M., and Yudin, V. A. *Teoriia gorodskikh passazhirsikh perevozk* [The theory of urban passenger transport]. Moscow: Vysshaia shkola, 1980.

Kyselyov, V. B., and Yermak, O. M. *Roztashuvannia zupynykh punktiv miskoho pasazhyrskoho transportu* [Location stopping points of public passenger transport]. Kharkiv: NTMT, 2013.

Palant, O. Yu. *Formuvannia rozrakhunkovykh taryfiv na posluhy miskoho elektrychnoho transportu* [Formation calculation of tariffs for public electric transport]. Kyiv: Khyndzhest, 2014.

Shutenko, L. N. et al. "Teoreticheskie osnovy formirovaniia ekonomicheskoi modeli ratsionalnogo sprosa na transportnye uslugi v protsesse stabilizatsii ustoichivogo razvitiia gorodov" [The theoretical basis for the formation of the economic model of rational demand for transportation services in the stabilization process of sustainable urban development]. *Kommunalnoe hoziaistvo gorodov*, no. 89 (2009): 3-25.

Torkatiuk, V. I. et al. "Analiz osobennostei vybora passazhyrskogo vida transporta pri gorodskikh passazhyrskikh perevozkah" [Analysis of features of passenger transport mode of choice when urban passenger transport]. *Kommunalnoe hoziaistvo gorodov*, no. 85 (2008): 72-78.

Varelopulo, G. A. *Organizatsiia dvizheniia i perevozk na gorodskom passazhyrskom transporte* [Traffic management and traffic on urban passenger transport]. Moscow: Transport, 1981.

Vakulenko, K. Ye., and Dolia, K. V. *Osoblyvosti upravlinnia miskymy pasazhyrskymy transportnymy systemamy* [Features of urban passenger transport systems]. Kharkiv: NTMT, 2013.

ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 ГРИНКЕВИЧ С. С., ГУРАЛЬ Н. Р.

УДК 331.522.4(658)

Гринкевич С. С., Гураль Н. Р. Обґрунтування концептуальних підходів до структуризації трудового потенціалу торговельного підприємства

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методичних аспектів дослідження трудового потенціалу торговельних підприємств у контексті його компонентної структури. При узагальненні наукових підходів до структуризації трудового потенціалу виокремлено такі компоненти: демографічна, медико-біологічна, освітня, організаційна, економічна, мотиваційна, кваліфікаційна, інтелектуально-інноваційна, культурна, трудова мобільність. З урахуванням специфіки торгівлі обґрунтовано необхідність включення у структуру трудового потенціалу торговельного підприємства такі компоненти, як інтелектуально-інноваційна, культурна та трудова мобільність.

Ключові слова: трудовий потенціал торговельного підприємства, структура трудового потенціалу, компоненти трудового потенціалу, трудова мобільність.

Табл.: 1. Бібл.: 19.

Гринкевич Світлана Степанівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: sveh@yandex.ru

Гураль Наталія Романівна – аспірантка, Львівська комерційна академія (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: gural_n@ukr.net

УДК 331.522.4(658)

UDC 331.522.4(658)

Гринкевич С. С., Гураль Н. Р. Обоснование концептуальных подходов к структуризации трудового потенциала торгового предприятия

Цель статьи заключается в научном обосновании теоретико-методических аспектов исследования трудового потенциала торговых предприятий в контексте его компонентной структуры. При обобщении научных подходов к структуризации трудового потенциала выделены следующие компоненты: демографическая, медико-биологическая, образовательная, организационная, экономическая, мотивационная, квалификационная, интеллектуально-инновационная, культурная, трудовая мобильность. С учетом специфики торговли обоснована необходимость включения в структуру трудового потенциала торгового предприятия такие компоненты, как интеллектуально-инновационная, культурная и трудовая мобильность.

Ключевые слова: трудовой потенциал торгового предприятия, структура трудового потенциала, компоненты трудового потенциала, трудовая мобильность.

Табл.: 1. Библ.: 19.

Гринкевич Светлана Степановна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики предприятия, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: sveh@yandex.ru

Гураль Наталья Романовна – аспирантка, Львовская коммерческая академия (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: gural_n@ukr.net

Hrynkevych S. S., Gural N. R. Substantiation of Conceptual Approaches to the Structuring of the Labor Potential of Trade Enterprise

The article is aimed at the scientific substantiation of theoretical and methodological aspects of studying the labor potential of trade enterprises in the context of its component-based structure. For the synthesis of scientific approaches to the structuring of labor potential the following components were allocated: demographic, biomedical, educational, organizational, economic, motivational, qualifying, intellectual and innovation, cultural, labor mobility. Given the nature of trade, the necessity for inclusion in the labor potential structure of enterprise of such components as intellectual and innovation, cultural and labor mobility was substantiated.

Key words: labor potential of trade enterprise, structure of labor potential, components of labor potential, labor mobility.

Tabl.: 1. Bibl.: 19.

Hrynkevych Svitlana S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Business Economy, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: sveh@yandex.ru

Gural N. R. – Postgraduate Student, Lviv Academy of Commerce (vul. Tugan-Baranovskogo, 10, Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: gural_n@ukr.net

Однією з головних передумов досягнення стратегічних цілей розвитку економіки України є сталий розвиток торгівлі, що забезпечується невинним зростанням трудового потенціалу торговельних підприємств на основі органічного поєднання кількісних та якісних складових трудового потенціалу їх працівників. В умовах розвитку ринкового механізму господарювання, виходу економіки України з кризи, її інтеграції у світове співтовариство власне трудовий потенціал спроможний забезпечити ефективне управління підприємством та підвищити його конкурентоспроможність.

Сутнісне розуміння трудового потенціалу, обґрунтування окремих етапів його відтворення, розв'язання проблем зайнятості та ефективного використання вимагають застосування особливих підходів до структури-

зації трудового потенціалу торговельного підприємства. Вітчизняна наука яскраво демонструє глибокі й активні наукові пошуки за даним напрямом.

Найбільш важливими дослідженнями в цій царині визнано роботи провідних учених Богині Д., Грішнової О., Долишнього М., Злупка С., Лібанової Е., Петрової І., Семікіної М., Шаульської Л., Шевчук А. та ін. Серед зарубіжних авторів виділяються наукові публікації Амстронга М., Медведева Є., Патрушева В., Тейлора Ф., Шекшни С., Шумпетера І.

Однак, незважаючи на таку потужну дослідницьку базу, все ж існують розбіжності у підходах до структуризації трудового потенціалу підприємства. Це потребує додаткового дослідження з урахуванням особливостей окремих сфер діяльності, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-методичних аспектів дослідження трудового потенціалу торговельних підприємств в контексті його компонентної структури.

Структура трудового потенціалу підприємства безперечно є складним соціально-економічним утворенням, що складається з єдиної, цілісної системи його компонентів (елементів). Однак сьогодні серед учених-економістів побутують чисельні підходи до структуризації трудового потенціалу, які засвідчують відсутність єдності у поглядах щодо його структурних компонентів.

На більшості підприємствах значна увага приділяється показникам кількісного оцінювання трудового потенціалу. Це є наслідком налагодженої системи обліку за кількісними показниками та формуванням статистичної звітності з праці. Однак суттєво посилює аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень та сприятиме підвищенню рівня конкурентноздатності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання проведення не лише кількісного, а й якісного оцінювання трудового потенціалу. Зокрема, Ашимбаєв Е. зауважив, що кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу знаходяться в складній взаємодії [1, с. 32], адже за умови зростання професійно-кваліфікаційного рівня, соціальної активності, розвитку фізичної дієздатності рівень трудового потенціалу буде зростати навіть при стабільній чисельності персоналу [5, с. 3]. Також досить частою є ситуація, яка демонструє одночасне зменшення кількісних та нарощення якісних характеристик трудового потенціалу.

Враховуючи особливості торгівлі, варто зупинитися першочергово на якісних параметрах трудового потенціалу та оцінити їх вплив на кількісні параметри. Маслов Е. вважає, що якісними характеристиками трудового потенціалу виступають: фізичний і психологічний потенціал працівників підприємства (здатність, схильність працівника до праці – стан здоров'я, фізичного розвитку, витривалості); обсяг загальних і спеціальних знань, трудових навичок і умінь, що зумовляють здатність до праці визначеної якості (освітній і кваліфікаційний рівні, фундаментальність підготовки); якість членів колективу як суб'єктів господарської діяльності (відповідальність, свідомо зрілість, інтерес, причетність до економічної діяльності підприємства) [11, с. 96]. Дещо по-іншому якісні характеристики трудового потенціалу окреслює Волгіна Н., Одегов Ю. [4, с. 38], які вважають, що до них варто віднести психофізіологічний (здатності та схильності людини, стан її здоров'я, працездатність, витривалість, тип нервової системи), кваліфікаційний (обсяг, глибина і різнобічність загальних і спеціальних знань, трудових навичок і умінь, що зумовлює здатність працівника до праці визначеного змісту і складності) та соціально-особистісний потенціал працівника (рівень свідомості та соціальної зрілості, ставлення до праці, дисциплінованість, активність, ціннісні орієнтації, мотивованість, моральність).

Науковець Чорноморченко Н. [16] наводить часткові показники (параметри), які детермінують якісні характеристики трудового потенціалу. Зокрема, здібність

та нахил людини до праці, стан її здоров'я, тип нервової системи, витривалість детермінують психо-фізіологічну компоненту; наявність загальних і спеціальних знань, трудових навичок і умінь, відповідальність, професійна майстерність детермінують освітньо-професійну; соціальна зрілість, рівень свідомості, ідейна впевненість, раціональна поведінка, ініціативність, діловитість – соціально-мотиваційну компоненту.

У цілому, кожна структурна компонента трудового потенціалу підприємства характеризується як якісними, так і кількісними показниками. Більшість учених виділяють близько п'яти компонентів трудового потенціалу, різних за змістом і назвою. Так, Кібанов А. [8, с. 55 – 56] виокремлює психофізіологічну (стан здоров'я, працездатність, витривалість, здібності та схильності людини), соціально-демографічну (вік, стать, родинний стан), кваліфікаційну (рівень освіти, обсяг спеціальних знань та трудових навичок, здатність до інновацій, творчі здібності, професіоналізм) та особистісну (ставлення до праці, дисциплінованість, активність, мотивованість, моральність). Генкін Б., Кононова Г., Кочетков В. [14, с. 48] виділяють такі структурні компоненти, як здоров'я, моральність, освіта, професіоналізм, творчий потенціал. Тут варто зазначити, що наведене групування не позбавлене певних недоліків, оскільки не враховуються рівень соціальної зрілості, свідомості, відповідальності, ціннісні орієнтири працівника, що має суттєвий вплив на формування, розвиток та використання трудового потенціалу.

На особливу увагу заслуговує праця Штатової Н. [17, с. 16], в якій автор розрізняє психофізіологічну (стать, вік, здібності, характерологічний тип, працездатність, витривалість, стан здоров'я), ціннісно-орієнтаційну («цільове ядро», установки, потреби і запити, мотиви і спрямованість, моральні орієнтири і рівень соціальної зрілості, почуття, емоції, працьовитість, честолюбство), нормативно-рольову (загальна культура особистості, професійна культура, соціальні норми суспільства, організаційна культура підприємства, що панує в суспільстві, тип поведінки), адаптаційну (активність, творчість, заповзятливість, мобільність, рівень зрілості та механізму саморозвитку, стабільність життєвого самовизначення, екологічна адаптація) та статусну (рівень освіти, кваліфікація, посада, заробіток, зовнішня соціальна підтримка, сімейний статус) структурні компоненти трудового потенціалу. Однак у ній не знайшли відображення такі важливі, на наш погляд, компоненти, як інтелектуальна та інноваційна, що дають можливість суттєво підвищити рівень формування, розвитку і використання трудового потенціалу торговельного підприємства. Відомо, що для досягнення високих результатів необхідно є мобілізація сукупних можливостей працівників підприємства через активізацію їх пізнавальних здібностей, аналітичне мислення, здатність адекватно оцінювати ситуацію і приймати правильні рішення. Саме ці характерні ознаки і визначають інтелектуальний потенціал працівника. Погоджуємось з науковцем Родіоною Н., яка виділяє інноваційний потенціал як окрему компоненту, включаючи в неї креативні здатності, потреби і здатності до самореалізації, ініціативу, цінності,

мотивацію, здатність до професійного зростання і безперервної освіти [12, с. 10].

Розвиток інноваційного потенціалу працівника і підприємства в сучасному світі має надзвичайне значення для успішної діяльності будь-якої організації, що в великій мірі залежить від наявності в ній новаторів – носіїв науково-технічного і комерційного розвитку. Варто зазначити, що запорукою успішного розвитку інноваційного потенціалу торговельного підприємства є використання ним сучасних інформаційних технологій, які, націлені на урегулювання і оптимізацію як внутрішніх, так і зовнішніх бізнес-процесів. Найбільш вагомими, на нашу думку, є технології з автоматизації відносин з покупцями та налагодження безпосередньо торговельної діяльності в усіх її проявах. Сучасні інформаційні технології відкрили такі нові види товарообміну, як Інтернет-торгівля, миттєвий розрахунок за отримані товари й послуги через електронні системи, що суттєво впливає на підвищення торговельної активності. Саме тому, на наш погляд, в умовах інформаційної економіки, комп'ютеризації та інформатизації торговельного процесу доцільним є виокремлення інтелектуально-інноваційної компоненти трудового потенціалу торговельного підприємства.

Відомо, що для торгівлі є характерним спосіб реалізації послуг у формі безпосереднього спілкування «людина-людина», особливу увагу в системі торговельного обслуговування приділяють культурі торгівлі. Поняття «культура торгівлі» відображає усі особливості галузі і завдання, які стоять перед нею. Культура, як підсистема торговельного обслуговування, являє собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених як її працівниками, так і потенційними споживачами, протягом усього часу її функціонування, а також сам процес розподілу створених ними цінностей [19, с. 184]. Тому за умов декомпозиції трудового потенціалу торговельного підприємства до розгляду варто включити таку компоненту, як культура.

Актуальним є також дослідження процесів прояву та реалізації функцій трудової мобільності працівників вітчизняних торговельних підприємств, що дає можливість виявити наслідки впливу цих процесів на використання трудового потенціалу в цілях проведення ефективної кадрової політики підприємства. Під трудовою мобільністю ми розуміємо здатність працівника до професійних і територіальних переміщень, його готовність змінити місце праці і при необхідності освоїти нову для себе професію [3]. Висока трудова мобільність становить основу забезпечення збалансованості ринку праці та високого рівня конкурентоспроможності носія трудового потенціалу. Тому ми вважаємо за доцільне мобільність персоналу розглядати як окрему структурну компоненту.

В умовах розвитку інтеграційних процесів змінюється загальна стратегія управління рухом персоналу торговельних підприємств. Її головним напрямом тепер стає формування керованої мобільності персоналом замість раніше визнаних пріоритетними підвищення

стабільності складу працівників і зниження плинності кадрів. Трудова мобільність на рівні підприємства (внутрішня) є явищем, безумовно, позитивним, оскільки:

1) вимоги до рівня кваліфікації зайнятих в торгівлі не настільки жорсткі, що дає можливість залучати працівників з низьким рівнем освіти. Проте набуття працівниками належного досвіду роботи дозволяє їм поступово підвищувати рівень своєї кваліфікації, отримувати нові навички та змінювати вид діяльності. Таким чином, торгівля виступає своєрідним буфером для переходу працівників на вищий кваліфікаційний рівень за рахунок розширення сфери професійних знань;

2) висхідна мобільність характеризує високу конкурентоспроможність і професійну адаптацію працівника. Так, підприємство саме «виховує» кадри, дає можливість їм розвиватись, просуватись по кар'єрній драбині, тим самим забезпечуючи себе вже кваліфікованими працівниками і стабільним колективом;

3) відсутність трудової мобільності на торговельному підприємстві може призвести до погіршення соціально-психологічного клімату, оскільки праця торговельного персоналу відрізняється високою напруженістю, і монотонність праці може бути причиною зниження її продуктивності.

Між процесами мобільності персоналу всередині підприємства і процесами плинності персоналу існує обернено пропорційний зв'язок: чим інтенсивніша внутрішня мобільність персоналу, тим нижча плинність, і навпаки. Тому одним з основних завдань кадрової служби торговельного підприємства має стати оптимальна організація внутрішньої мобільності персоналу, оскільки це виступає передумовою ефективного використання трудового потенціалу підприємства.

Наявність трудової мобільності дає можливість підприємству приймати на роботу висококваліфікованих працівників, що сприяє адаптації господарюючого суб'єкта до змін ринкової кон'юнктури. Для працівника трудова мобільність – це можливість працевлаштуватися на новому робочому місці, яке найбільш відповідає його потребам [13].

Узагальнюючи вищевикладене, трудовий потенціал торговельного підприємства, на нашу думку, повинен включати такі компоненти (*табл. 1*).

У цілому, трудовий потенціал працівника є змінною величиною, що поєднує природні та акумульовані (нагромаджені) у процесі трудової діяльності творчі здібності (досвід), які зростають в міру розвитку й удосконалення знань і навичок, зміцнення здоров'я, поліпшення умов праці і життєдіяльності. При цьому вони можуть знижуватися за рахунок погіршення здоров'я, посилення режиму праці тощо. Відтак, трудовий потенціал працівника торгівлі не може характеризуватися лише ступенем підготовленості працівника в даний момент до обіймання тієї чи іншої посади, а повинен включати в себе його можливості в довгостроковій перспективі з урахуванням віку, практичного досвіду, ділових якостей, рівня мотивації.

Структурні компоненти трудового потенціалу торговельного підприємства та їх характеристика

Компонента	Суть
Демографічна	Відображає демографічну ситуацію на ринку праці. Саме демографічні показники впливають на кількісний склад трудового потенціалу
Медико-біологічна	Відображає стан здоров'я (фізичне та психічне) працівника, що, у свою чергу, визначає його здатність до праці
Освітня	Відображає освіченість населення. У ринкових умовах відбувається трансформація моделі працівника, згідно з якою основним чинником розвитку персоналу виступають підвищення його освітнього рівня та постійне оновлення знань
Організаційна	Визначає умови діяльності працівників підприємства (рівень організаційної культури, психологічний клімат у колективі). Відображає ефективність функціонування трудового колективу як системи в цілому і кожного працівника окремо
Економічна	Відображає умови праці через загальний економічний стан на ринку праці
Мотиваційна	Відображає умови праці через персоніфіковані стимули
Кваліфікаційна	Відображає наявність професійної підготовки працівника (рівня знань, майстерності, отримання навичок та накопиченого досвіду в конкретній сфері людської діяльності). Стрімке поширення НТП призводить до витіснення з процесу виробництва низькокваліфікованих працівників і носіїв застарілих професій, а також вимагає наявності у працівника високого рівня адаптаційних можливостей до сучасних технологій
Інтелектуально-інноваційна	Відображає інтелектуальний розвиток (активізацію аналітичних та творчих здібностей) на фоні розвитку інноваційних технологій
Культурна	Відображає особливості духовного розвитку, релігійні переконання, культуру обслуговування, систему цінностей працівників підприємства
Трудова мобільність	Відображає здатність до професійних і територіальних переміщень, визначає готовність працівника змінити місце праці, а при необхідності освоїти нову професію

ВИСНОВКИ

Вивчення концептуальних підходів до структуризації трудового потенціалу дозволило виокремити основні структурні компоненти, які формують трудовий потенціал саме торговельних підприємств. При цьому обґрунтовано, що в сучасних умовах, такі компоненти, як інтелектуально-інноваційна, культурна та трудова мобільність є домінуючими у структурі трудового потенціалу торговельних підприємств. Встановлено, що важливою характеристикою трудового потенціалу є його кількісно-якісна вимірність. При цьому параметри трудового потенціалу визначають за кваліметричними характеристиками економічно активного населення, а також тих категорій осіб, які становлять його запас чи, незважаючи на вікову категорію, здійснюють трудову діяльність. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Ашимбаев Т. А.** Экономический потенциал и эффективность его использования : монография / Т. А. Ашимбаев. – Алма-Ата : Наука КазССР, 1990. – 358 с.
- 2. Бектуров С. У.** Вопросы методологии исследования трудового потенциала социалистического общества / С. У. Бектуров // Использование трудового потенциала : сборник статей / Отв. ред. И. С. Маслова. – М. : ИЭ АН СССР, 1987. – С. 23 – 30.
- 3. Богиня Д. П.** Основы экономики праці : навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – К. : Знання-Прес, 2000. – 121 с.
- 4. Волгин Н. А.** Экономика труда: (социально-трудовые отношения) / Н. А. Волгин, Ю. Г. Одегов. – М. : ЭКЗАМЕН, 2002. – 736 с.
- 5. Гольдин Л. И.** Творческий потенциал общества: актуальные проблемы его использования / Л. И. Гольдин, Л. Э. Кунельский, В. М. Якушев. – М. : Знание, 1985. – 64 с.

6. Долишний М. И. Качество трудового потенциала: социально-экономический аспект / М. И. Долишний, М. В. Брык, Б. С. Марченко. – К. : Наукова думка, 1986. – 92 с.

7. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / Є. П. Качан, Д. Г. Шушпанов. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – 358 с.

8. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации : учеб. посіб. / А. Я. Кибанов. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 638 с.

9. Крушельницька О. В. Управление персоналом : навч. посіб. / О. В. Крушельницька, Д. П. Мельничук. – К. : Кондор, 2003. – 293 с.

10. Литвин Ю. Я. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу в сільському господарстві / Ю. Я. Литвин, В. М. Олійник, М. С. Палюк, М. В. Семчишин. – Тернопіль : Тернопіль, 1998. – 375 с.

11. Маслов Е. В. Управление персоналом предприятия : учеб. пос. / Е. В. Маслов. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, 1999. – 312 с.

12. Родионова Н. В. Руководство сотрудниками фирмы : учеб. пос. / Н. В. Родионова, Н. Д. Эриашвили, Ю. А. Цыпкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.

13. Сай І. А. Особливості формування трудових ресурсів в економіці / І. А. Сай // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 103 – 104.

14. Тукач Г. Л. Основы управления социалистическим производством: учеб. пос. / Г. Л. Тукач, В. П. Дубонос. – К. : Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 303 с.

15. Тупик И. Стимулирование профессионализма персонала как неотъемлемый фактор наращивания интеллектуального потенциала предприятия / И. Тупик // Справочник кадровика. – 2004. – № 4 (22). С. 84 – 90.

16. Чорноморченко Н. В. Економіка праці: курс лекцій і навч.-метод. мат. для самост. вивчення дисц. : навч. посіб. / Н. В. Чорноморченко, С. В. Волошина, І. С. Чорноморченко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2002. – 342 с.

17. Шаталова Н. И. Трудовой потенциал работника: учеб. пос. / Н. И. Шаталова. – М. : ЮНИТИ, 2003. – 399 с.

18. Шлендер П. Э. Экономика труда / П. Э. Шлендер, Ю. П. Кокин. – М. : Юристъ, 2002. – 592 с.

19. Шубін О. О. Внутрішня торгівля: регіональні аспекти розвитку : монографія / О. О. Шубін, Я. А. Гончарук. – Донецьк-Львів: ДонНУЕК, 2007. – 404 с.

REFERENCES

Ashimbaev, T. A. *Ekonomicheskii potentsial i effektivnost ego ispolzovaniia* [Economic potential and efficiency of its use]. Alma-Ata: Nauka KazSSR, 1990.

Bekturov, S. U. "Voprosy metodologii issledovaniia trudovogo potentsiala sotsialisticheskogo obshchestva" [Research methodology of the labor potential of a socialist society]. In *Ispolzovanie trudovogo potentsiala*, 23-30, 1987.

Bohynia, D. P., and Hrishnova, O. A. *Osnovy ekonomiky pratsi* [Fundamentals of labor economics]. Kyiv: Znannia-Pres, 2000.

Chornomorchenko, N. V., Voloshyna, S. V., and Chornomorchenko, I. S. *Ekonomika pratsi* [Labor Economics]. Dnipropetrovsk: Porohy, 2002.

Dolishnyi, M. I., Bryk, M. V., and Marchenko, B. S. *Kachestvo trudovogo potentsiala: sotsialno-ekonomicheskii aspekt* [The quality of the labor potential: socio-economic aspects]. Kyiv: Naukova dumka, 1986.

Goldin., L. I., Kunelskiy, L. E., and Yakushev, V. M. *Tvorcheskiy potentsial obshchestva: aktualnye problemy ego ispolzovaniia* [The creative potential of society: current problems using it]. Moscow: Znanie, 1985.

Kachan, Ye. P., and Shushpanov, D. H. *Upravlinnia trudovymy resursamy* [Human Resource Management]. Kyiv: Yurydychna knyha, 2005.

Kibanov, A. Ya. *Upravlenie personalom organizatsii* [Personnel management]. Moscow: INFRA-M, 2002.

Krushelnytska, O. V., and Melnychuk, D. P. *Upravlinnia personalom* [Human Resource Management]. Kyiv: Kondor, 2003.

Lytvyn, Yu. Ya. et al. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu v silskomu hospodarstvi* [Organization of accounting, control and analysis in agriculture]. Ternopil: Ternopil, 1998.

Maslov, Ye. V. *Upravleniie personalom predpriatiia* [Personnel management company]. Moscow; Novosybyrsk: YNFRA-M; NHAЕyU, 1999.

Osnovy upravleniia sotsialisticheskim proizvodstvom [Fundamentals of management of socialist production]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1989.

lender, P. E., and Kokin, Yu. *Ekonomika truda* [Labor Economics]. Moscow: Yurist, 2002.

Rodionova, N. V. *Rukovodstvo sotrudnikami firmy* [Guide employees]. Moscow: YuNITI-DANA, 2002.

Shatalova, N. I. *Trudovoi potentsial rabotnika* [Labor potential employee]. Moscow: YuNITI, 2003.

Sai, I. A. "Osoblyvosti formuvannia trudovykh resursiv v ekonomitsi" [Features of the formation of human resources in the economy]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2008): 103-104.

Tupik, I. "Stimulirovanie professionalizma personala kak neotemlemyi faktor narashchivaniia intellektualnogo potentsiala predpriatiia" [Promote professionalism of the staff as an integral factor in building the intellectual potential of the enterprise]. *Spravochnyy kadrovyka*, no. 4 (22) (2004): 84-90.

Volgin, N. A., and Odegov, Yu. G. *Ekonomika truda: (sotsialno-trudovye otnosheniia)* [Labor Economics (Labor Relations)]. Moscow: EKZAMEN, 2002.

П'ЯТИРІВНЕВИЙ НАГЛЯД ЗА СТАНОМ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПРАЦІ НА БУДІВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 МІГУС І. П., АНДРІЄНКО В. М.

УДК 331.108.37

Мігус І. П., Андрієнко В. М. П'ятирівневий нагляд за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві

Метою статті є надання пропозицій щодо систематизації існуючих видів нагляду за станом системи управління безпекою праці та надання пропозицій щодо запровадження незалежного зовнішнього нагляду. Досліджено сучасні підходи до здійснення нагляду за станом системи управління безпекою праці. Запропоновано п'ятирівневу модель нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві, до складу якої увійшли: державний, відомчий, адміністративний, громадський та незалежний рівні нагляду. Запропоновано запровадити новий рівень нагляду – незалежний внутрішній аудит, який дозволить отримати об'єктивну інформацію про стан системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві. Перспектива подальших досліджень полягає у проведенні оцінки ефективності функціонування запропонованої системи нагляду.

Ключові слова: безпека праці, економічна безпека, будівельне підприємство, система.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 8.

Мігус Ірина Петрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри менеджменту та економічної безпеки, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (бульв. Шевченка, 81, Черкаси, 18031, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андрієнко Василь Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, докторант, Університет економіки та права «КРОК» (вул. Лагерна, 30-32, Київ, 03113, Україна)

E-mail: irynamihus@ukr.net

УДК 331.108.37

Мигус И. П., Андриенко В. Н. Пятиуровневый надзор за состоянием системы управления безопасностью труда на строительном предприятии

Целью статьи является представление предложений по систематизации существующих видов надзора за состоянием системы управления безопасностью труда и представление предложений по внедрению независимого внешнего надзора. Исследованы современные подходы к осуществлению надзора за состоянием системы управления безопасностью труда. Предложена пятиуровневая модель надзора за состоянием системы управления безопасностью труда на строительном предприятии, в состав которой вошли: государственный, ведомственный, административный, общественный и независимый уровни надзора. Предложено ввести новый уровень надзора – независимый внутренний аудит, который позволит получить объективную информацию о состоянии системы управления безопасностью труда на строительном предприятии. Перспектива дальнейших исследований заключается в проведении оценки эффективности функционирования предложенной системы надзора.

Ключевые слова: безопасность труда, экономическая безопасность, строительное предприятие, система.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 8.

Мигус Ирина Петровна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой менеджмента и экономической безопасности, Черкацкий национальный университет им. Б. Хмельницкого (бульв. Шевченка, 81, Черкасы, 18031, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Андриенко Василий Николаевич – кандидат исторических наук, доцент, докторант, Университет экономики и права «КРОК» (ул. Лагерная, 30-32, Киев, 03113, Украина)

E-mail: irynamihus@ukr.net

UDC 331.108.37

Mihus I. P., Andrienko V. M. Five-Levels-Supervision over the Labor Safety Management System at Construction Enterprise

The article is aimed to provide proposals for systematizing the existing types of supervision over the system of labor safety management and suggestions for the implementation of an independent external oversight. Modern approaches to supervision over the system of labor safety management were studied. The five-levels-model of supervision over the system of labor safety management of construction enterprise is proposed, which includes: the State, departmental, administrative, public and independent levels of supervision. It is suggested to introduce a new level of supervision, namely the independent internal audit, which allows to get objective information about state of the labor safety management system of construction enterprise. The prospect of further research is evaluation of efficiency of the proposed supervision system.

Key words: labor safety, economic security, construction enterprise, system.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 8.

Mihus Iryna P. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Management and Economic Security, Cherkasy National University named after B. Khmelnytsky (bulv. Shevchenka, 81, Cherkasy, 18031, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Andrienko Vasiyl M. – Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, University of Economics and Law «KROK» (vul. Lagerna, 30-32, Kyiv, 03113, Ukraine)

E-mail: irynamihus@ukr.net

Система управління безпекою праці на підприємствах, у тому числі й будівельних, передбачає здійснення нагляду, який згідно із законодавством поділяється на державний нагляд, відомчий, адміністративний та громадський контроль.

Питанням забезпечення безпеки та її складових: безпеки праці, пожежної безпеки, санітарно-гігієнічного нагляду за станом робочих місць тощо присвячена велика низка праць зарубіжних і вітчизняних науковців та практиків, серед яких доцільно назвати таких, як: В. С. Бі-

лецький, В. Я. Брич, В. Я. Бурак, В. Г. Грибан, О. П. Дяків, В. В. Зацарний, Д. В. Зеркалов, Р. М. Ковтун, З. Я. Козак, В. С. Коз'яков, Л. О. Мітюк, О. П. Мягченко, О. В. Негодченко, П. Д. Пилипенко, О. І. Полукаров, Р. В. Сабарно, С. М. Синчук, С. В. Тимошук, К. Н. Ткачук, О. І. Третяк, Т. П. Шевчук, І. М. Якушев та інші.

На жаль, проведені дослідження розглядають загальні прийняті законодавчо підходи до нагляду за окремими складовими системи управління безпекою праці, не приділяючи при цьому достатньої уваги незалежно-

му нагляду за системою управління безпекою праці, що підтверджує актуальність обраної теми.

Метою статті є надання пропозицій щодо систематизації існуючих видів нагляду за станом системи управління безпекою праці та надання пропозицій щодо запровадження незалежного зовнішнього нагляду.

Організація ефективного нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві неможлива без використання системного підходу в його організації. У зв'язку з цим автором було систематизовано існуючі види нагляду за станом системи управління безпекою праці та встановлено, що на відміну від інших видів діяльності, яким притаманна незалежна (від держави, інших відомств, власників, менеджерів тощо) експертиза, управління безпекою праці не передбачає такого незалежного нагляду, що й зумовлює актуальність проведеного дослідження.

У зв'язку з цим нами було розроблено п'ятирівневу модель, яка відрізняється від інших саме видами нагляду, що здійснюється за станом системи управління безпекою праці на будівельних підприємствах (рис. 1).

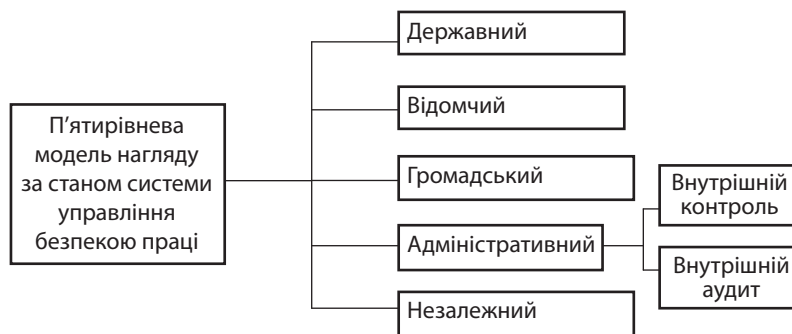

Рис. 1. П'ятирівнева модель нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельних підприємствах

Джерело: авторська розробка.

Основними рівнями нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельних підприємствах стали:

- ✦ державний;
- ✦ відомчий;
- ✦ адміністративний;
- ✦ громадський;
- ✦ незалежний.

Основними суб'єктами, що здійснюють такий нагляд, є: державні та відомчі контролюючі органи, керівництво будівельного підприємства та відповідальні працівники підприємства, громадські організації та комісії з безпеки праці професійних спілок, а також незалежні фірми (табл. 1).

Державний нагляд за станом системи управління безпекою праці на будівельних підприємствах здійснюється з додержанням законодавства про працю в порядку, передбаченому законодавством державними адміністраціями та їх виконавчими та розпорядчими органами [1].

Найвищий нагляд за обов'язковим виконанням законів про працю на території України здійснює генеральний прокурор та підпорядковані йому прокурори. Виконуючи функцію вищого державного нагляду, зокрема за точним виконанням законодавства про безпеку праці, прокурор має право безперешкодно входити в державні чи громадські установи, вимагати необхідні документи для перевірки, усні або письмові пояснення щодо порушення законодавчих актів посадовими особами незалежно від форм власності та виду господарської діяльності.

Державний нагляд за дотриманням законодавства правил і норм з безпеки праці здійснюють спеціальні інспекції, комітети та інші органи, до яких входять [2]:

- ✦ Державний комітет України по нагляду за безпечним веденням гірничопромислових робіт (Держгірпромтехнагляд України);
- ✦ Державні органи санітарно-епідеміологічного нагляду в системі Міністерства безпеки здоров'я;
- ✦ Державний пожежний нагляд у системі Міністерства надзвичайних ситуацій;
- ✦ Державний комітет з ядерної та радіаційної безпеки Міністерства екології та природних ресурсів.

Усі наведені органи діють незалежно один від одного в межах своєї компетенції на підставі відповідних Положень, затверджених Кабінетом Міністрів.

Органи державного нагляду за порушення законів та інших нормативно-правових актів про безпеку праці або створення перешкод у їх діяльності можуть притягати службових осіб до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної та кримінальної відповідальності відповідно до діючого законодавства.

Відомчий нагляд за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві здійснюють міністерства та відомства, яким підпорядковуються підприємства, установи та організації.

Відомчий нагляд здійснюється посадовими особами, повноважними представниками і службами міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади, а також асоціації, корпорації, концерну або іншого об'єднання, підприємства, в установах, організаціях, які належать до сфери управління цього центрального органу виконавчої влади чи створили дане об'єднання підприємств [2].

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень здійснюють на підпорядкованих підприємствах відомчий контроль за:

- ✦ функціонуванням систем управління безпекою праці та роботою служб безпеки праці;

П'ятирівнева модель нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві

Рівень нагляду		Об'єкт нагляду	Суб'єкти нагляду
1-й рівень	Державний	Будівельне підприємство в цілому	Державні контролюючі органи
2-й рівень	Відомчий	Будівельне підприємство в цілому	Відомчі контролюючі органи
3-й рівень	Громадський	Будівельне підприємство в цілому	Громадські організації та комісії з безпеки праці професійних спілок
4-й рівень	Адміністративний	Внутрішній контроль	Будівельна дільниця (ланка)
		Внутрішній аудит	Будівельний майданчик
			Будівельне підприємство в цілому
5-й рівень	Незалежний	Будівельне підприємство в цілому	Незалежні зовнішні аудитори

- ✦ страхуванням працівників підпорядкованих підприємств, установ та організацій від нещасних випадків на виробництві та профзахворювання;
- ✦ станом безпеки праці, реалізацією галузевих угод у частині комплексних заходів з питань безпеки праці;
- ✦ виконанням наказів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань безпеки праці, а також заходів щодо усунення причин нещасних випадків та аварій, які були зазначені у відповідних актах розслідування;
- ✦ своєчасним проведенням навчання та інструктажів працюючих на виробництві, атестації та переатестації з питань безпеки праці посадових осіб, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою;
- ✦ забезпеченням працюючих на виробництві засобами колективного та індивідуального захисту, лікувально-профілактичним харчуванням тощо.

У разі систематичного порушення законодавства у сфері безпеки праці Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а також об'єднання підприємств, створені за галузевим принципом, у межах своїх повноважень мають право розривати контракти з керівниками підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління.

Керівництво організацією третього рівня нагляду – **адміністративного** – здійснюють роботодавець, відділ безпеки праці та/або відповідальні особи з числа працівників підприємства [3, 4].

Особливістю запропонованої нами моделі є розмежування адміністративного нагляду на внутрішній контроль та внутрішній аудит.

Внутрішній контроль здійснюється також за трьома напрямками:

- ✦ на будівельній дільниці (ланці);
- ✦ на будівельному майданчику;
- ✦ на будівельному підприємстві в цілому.

Перший напрям внутрішнього контролю здійснюється особою, відповідальною за безпеку праці на будівельній дільниці щодня, протягом робочої зміни.

Робочі місця, де роботи проводяться вперше, а також місця, де можливі загазованість, падіння та ін., перевіряють щодо забезпечення безпеки праці протягом дня. За виявленими при перевірці порушеннями і недоліками намічаються заходи щодо їх усунення, визначаються терміни і відповідальні за виконання. Усунення виявлених порушень, як правило, повинно проводитися негайно під безпосереднім наглядом керівника будівельної дільниці (ланки). Якщо недоліки, виявлені перевіркою, не можуть бути усунені силами будівельної дільниці (ланки), то його керівник повинен по закінченні огляду доповісти про це вищому керівнику для прийняття відповідних заходів. У разі грубого порушення правил і норм безпеки праці, яке може завдати шкоди здоров'ю працівників або призвести до аварії, робота припиняється до усунення цього порушення. Результати перевірки записуються у «Журналі внутрішнього контролю з безпеки праці», який повинен зберігатися в керівника підрозділу за встановленою формою. Керівник будівельної дільниці (ланки) повинен на зборах зміни проінформувати свій колектив про порушення, виявлені в результаті перевірки на першому ступені контролю, і про вжиті заходи щодо їх усунення. Щоденно наприкінці зміни керівник будівельної дільниці (ланки) повинен звітувати перед керівництвом будівельного майданчику про стан безпеки праці на будівельній дільниці (ланці).

Другий напрям внутрішнього контролю проводиться головним інженером або технічним наглядом. Ними встановлюється графік перевірки за погодженням з фахівцем з безпеки праці. Перевірки проводяться не рідше одного разу на тиждень або декаду.

Результати перевірки записуються у «Журналі внутрішнього контролю з безпеки праці», який повинен зберігатися у начальника структурного підрозділу. При цьому начальник структурного підрозділу намічає заходи, призначає виконавців і терміни виконання. Якщо намічені заходи не можуть бути виконані силами структурного підрозділу організації, то начальник структурного підрозділу по закінченні роботи комісії зобов'язаний доповісти про це керівнику організації для вжиття відповідних заходів [5].

У разі грубого порушення правил і норм безпеки праці, яке може завдати шкоди здоров'ю працівників або призвести до аварії, робота припиняється комісією до усунення цього порушення. Начальник структурного підрозділу повинен організувати виконання заходів щодо усунення недоліків і порушень з безпеки праці, виявлених другим ступенем контролю. Контроль за виконанням цих заходів здійснюють спеціаліст з безпеки праці. Наприкінці кожного тижня начальник структурного підрозділу звітує перед фахівцем з безпеки праці про виявлені порушення та заходи, вжиті щодо їх усунення. Один раз на місяць, за встановленим графіком, начальник структурного підрозділу повинен звітувати перед комісією третього ступеня контролю про стан безпеки праці у своєму структурному підрозділі.

Третій напрям внутрішнього контролю проводиться комісією з безпеки праці будівельного підприємства, у складі роботодавця, спеціаліста з безпеки праці, головного технічного нагляду. Робота комісії проводиться під керівництвом роботодавця один раз на місяць, у кінці кожного місяця.

Результати перевірки повинні оформлятися актом і цього ж дня обговорюватися на нараді, за участю керівників всіх структурних підрозділів будівельного підприємства. На нараді заслуховуються керівники будівельних майданчиків (дільниць, ланок), де виявлено незадовільний стан безпеки праці, допускаються порушення стандартів системи безпеки праці, правил і норм безпеки праці. Проведення наради оформляється протоколом і виданням наказу, із зазначенням заходів з усунення виявлених недоліків і порушень, термінів виконання та відповідальних осіб.

Громадський контроль з безпеки праці здійснюють професійні спілки, виконавцем яких є профспілковий комітет. Право комітетів профспілок контролювати виконання адміністрацією встановлених вимог з безпеки праці закріплено в законі «Про безпеку праці» і в Положенні про права профспілок.

Відповідно до цих актів профкоми здійснюють громадський контроль за дотриманням адміністрацією законодавства про працю, правил і норм з безпеки праці. Вони контролюють забезпечення працюючих засобами індивідуального захисту, спецвзуттям, спецодягом та ін.

У разі загрози працюючим профспілки мають право вимагати від роботодавця припинення робіт до усунення цієї загрози [6].

Профспілки беруть участь у формуванні розділу «Безпека праці» колективного договору, шляхом якого вирішуються важливі соціальні права та гарантії працюючих у сфері трудових правовідносин. Вони можуть проводити незалежну експертизу умов праці на об'єктах, що проектуються, будуються або експлуатуються на відповідність їх нормативно-правовим актам з безпеки праці.

Професійні спілки мають захищати інтереси працівників у будь-яких конфліктних ситуаціях, що стосуються питань безпеки праці, мають доступ до інформації про заходи, що вживаються з метою профілактики нещасних випадків і професійних захворювань.

На думку багатьох авторів, **внутрішній аудит безпеки праці** – це систематичний і незалежний аналіз, який дозволяє визначити відповідність діяльності й результатів у сфері безпеки праці вимогам нормативно-правових актів з безпеки праці й запланованим заходам, а також ефективність їх впровадження та придатність для поставлених цілей.

Таким чином, внутрішній аудит безпеки праці є другою складовою адміністративного нагляду, що дозволяє оцінити стан безпеки праці на підприємстві за тривалий строк (рік і більше), зробити висновки щодо рівня безпеки праці, наявності, результативності функціонування системою управління безпекою праці та найголовніше – про відповідність діяльності підприємства у сфері забезпечення безпеки праці законодавству України та міжнародним нормам (стандартам) управління [8].

Відповідальність за систематичне проведення аналізу й оцінки ефективності та відповідності встановленим вимогам діючої на підприємстві системи управління безпекою праці несе роботодавець. За планування й обробку результатів внутрішнього аудиту відповідає Служба безпеки праці.

Ст. 13 Закону «Про безпеку праці» зобов'язує роботодавця організувати проведення аудита безпеки праці. Однак механізм реалізації цієї законодавчої норми поки офіційно не визначений. З огляду на це, на нашу думку, доцільно розглядати не лише внутрішній, а й незалежний зовнішній аудит безпеки праці на підприємствах, у тому числі й будівельних.

Для отримання об'єктивної інформації про стан системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві, керівництво та / або засновники запрошують сторонніх аудиторів для проведення **незалежного зовнішнього аудиту**, що являє собою п'ятий рівень нагляду.

Незалежний зовнішній аудит системи управління безпекою праці не є контролюючими заходами (наприклад, з боку Держнаглядохоронпраці України), а має за мету об'єктивно й неупереджено (нейтрально) з'ясувати фактичний стан з безпеки праці на даному будівельному підприємстві.

Незалежний зовнішній аудит системи управління безпекою праці, як правило, має одну або декілька цілей, зокрема:

- ✦ переконатися в тому, що система управління безпекою праці продовжує відповідати встановленим вимогам і функціонує;
- ✦ внаслідок суттєвих змін, наприклад, проведення реорганізації, внесення змін в саму систему або в організаційно-методичні документи;
- ✦ при небезпеці настання або недостатньому забезпеченні рівня безпеки, експлуатаційних показників чи надійності процесів, з огляду на їх невідповідність установленим вимогам;
- ✦ при необхідності перевірки того, що обов'язкові коригувальні дії вжиті й принесли очікуваний результат;
- ✦ при оцінці системи управління безпекою праці у зв'язку зі змінами нормативно-правових актів з питань безпеки праці.

Отже, запропонована авторами п'ятирівнева модель нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві дозволяє підійти до даного питання з позицій системного підходу та всебічно оцінити стан зазначеної системи.

ВИСНОВКИ

Надано п'ятирівневу модель нагляду за станом системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві, до складу якої увійшли: державний, відомчий, адміністративний, громадський та незалежний рівні.

Запропоновано запровадити новий рівень нагляду – незалежний внутрішній аудит, який дозволить отримати об'єктивну інформацію про стан системи управління безпекою праці на будівельному підприємстві. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Войналович О. В.** Безпека праці у ветеринарній медицині / О. В. Войналович, Т. О. Білько, Є. І. Марчишина. – К. : Основа, 2010. – 310 с.

2. Державне управління безпекою праці : монографія / К. Н. Ткачук, Д. В. Зеркалов, К. К. Ткачук, Л. О. Мітюк, Ю. О. Полукаров. – К. : Основа, 2013. – 348 с.

3. Положення про триступеневий адміністративно-громадський контроль з безпеки праці. – К. : Основа, 2001. – 6 с.

4. **Марчишина Є. І.** Триступеневий контроль у системі управління безпекою праці на будівельних підприємстві / Є. І. Марчишина, Є. Квашук // Безпека праці. – 2011. – № 11–12 (108–109). – С. 40–42.

5. **Лазар Ю. В.** Формування системи управління безпекою праці на промислових підприємствах / Ю. В. Лазар, А. О. Максимчук // Економіка і регіон. – 2013. – № 2. – С. 65–70.

6. **Слюсар А. М.** Форми державного нагляду і контролю у сфері захисту трудових прав працівників / А. М. Слюсар // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 52. – С. 79–86.

7. **Чудовський В. І.** Поняття і відмінність державного контролю та нагляду по забезпеченню належних, безпечних і здорових умов праці в Україні / В. І. Чудовський // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 26. – С. 581–587.

8. Методика щодо проведення внутрішнього аудиту СУОП [Електронний ресурс] // Режим доступу : vintu.org.ua/idata/download/120521-160110-7069.doc

REFERENCES

Chudovsky, V. I. "Poniattia i vidmynnist derzhavnoho kontroliu ta nahliadu po zabezpechenniu nalezhnykh, bezpechnykh i zdorovykh umov pratsi v Ukraini" [Terms and distinction of state control and supervision to ensure proper, safe and healthy working conditions in Ukraine]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*, no. 26 (2013): 581-587.

Lazar, Yu. V., and Maksymchuk, A. O. "Formuvannia systemy upravlinnia bezpekoiu pratsi na promyslovykh pidpriemstvakh" [Formation of safety management in the industry]. *Ekonomika i rehion*, no. 2 (2013): 65-70.

Marchyshyna, Ye. I., and Kvashuk, Ye. "Trystupenevyi kontrol u systemi upravlinnia bezpekoiu pratsi na budivelynykh pidpriemstvi" [Three-level control system safety management in construction enterprise]. *Bezpeka pratsi*, no. 11-12 (108-109) (2011): 40-42.

"Metodyka shchodo provedennia vnutrishnyoho audytu SUOP" [Methods for conducting internal audit SOUP]. vintu.org.ua/idata/download/120521-160110-7069.doc

Polozhennia pro trystupenevyi administratyvno-hromadskyi kontrol z bezpeky pratsi [Regulation on the three-administrative control of public safety]. Kyiv: Osнова, 2001.

Sliusar, A. M. "Formy derzhavnoho nahliadu i kontroliu u sferi zakhystu trudovykh prav pratsivnykiv" [Forms of supervision and control for the protection of labor rights]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, no. 52 (2010): 79-86.

Tkachuk, K. N. et al. *Derzhavne upravlinnia bezpekoiu pratsi* [Public safety management]. Kyiv: Osнова, 2013.

Voinalovych, O. V., Bilko, T. O., and Marchyshyna, Ye. I. *Bezpeka pratsi u veterynarnii medytsyni* [Safety in veterinary medicine]. Kyiv: Osнова, 2010.

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

© 2014 ДИМНІЧ О. В.

УДК 364.35+368.914](477)

Димніч О. В. Сучасний стан системи пенсійного забезпечення громадян України

Основне соціальне призначення системи пенсійного страхування полягає в гарантуванні мінімально необхідного для проживання рівня доходу у випадку виходу людини на пенсію (заміщення заробітної плати пенсією). Такі соціальні стандарти встановлюються для запобігання поширення бідності серед людей похилого віку. На фоні негативних соціально-економічних процесів, які тривали в Україні впродовж майже цілого десятиріччя, якість пенсійного забезпечення суттєво погіршилася. При дослідженні впливу чинників на фінансовий стан пенсійного страхування у статті проаналізовано стан розподілу пенсійних ресурсів у суспільстві і показано, що такий розподіл є несправедливим і суперечить страховим принципам, задекларованим в діючій системі пенсійного страхування, внаслідок наявності різних пенсійних програм, які передбачають необґрунтовано підвищені розміри пенсій, а також «пільговий» пенсійний вік для осіб, які виходять на пенсію «за вислугу років».

Ключові слова: соціальний захист, пенсійне страхування, Пенсійний фонд України, мінімальна пенсія, пенсійні виплати.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Бібл.:** 15.

Димніч Ольга Володимирівна – старший викладач кафедри страхування, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: dymnichov@kneu.edu.ua

УДК 364.35+368.914](477)

Дымнич О. В. Современное состояние системы пенсионного обеспечения граждан Украины

Основное социальное назначение системы пенсионного страхования заключается в обеспечении минимально необходимого для проживания уровня дохода в случае выхода человека на пенсию (замещение заработной платы пенсией). Такие социальные стандарты устанавливаются для предотвращения распространения бедности среди пожилых людей. На фоне негативных социально-экономических процессов, происходивших в Украине в течение почти целого десятилетия, качество пенсионного обеспечения существенно ухудшилось. При исследовании факторов, влияющих на финансовое состояние пенсионного страхования в статье проанализировано распределение пенсионных ресурсов в обществе, а также показана его несправедливость и противоречие страховым принципам, задекларированным в действующей системе пенсионного страхования. Причина такой несправедливости кроется в наличии различных пенсионных программ, предусматривающих необоснованно завышенные размеры пенсий, а также «льготный» пенсионный возраст для лиц, выходящих на пенсию «по выслуге лет».

Ключевые слова: социальная защита, пенсионное страхование, Пенсионный фонд Украины, минимальная пенсия, пенсионные выплаты.

Рис.: 3. **Табл.:** 4. **Библ.:** 15.

Дымнич Ольга Владимировна – старший преподаватель кафедры страхования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: dymnichov@kneu.edu.ua

UDC 364.35+368.914](477)

Dymnich O. V. Current State of System of Pension Maintenance of Citizens of Ukraine

The basic purpose of social pension insurance system is to provide the minimum cost of living level of income for a person's retirement (pension benefits substitute for wages). Such social standards are established to prevent the spread of poverty among the elderly people. Against the background of negative socio-economic processes that evolved in Ukraine for almost a decade, the quality of pension maintenance has deteriorated significantly. When exploring factors affecting the financial state of pension insurance, in the article the distribution of pension resources in society was analyzed; injustice and contrariety to the insurance principles declared in the current system of pension insurance were revealed. The reason for this injustice is grounded by presence of various pension programs with unduly inflated pension benefits, as well as «privileged» retirement age for «superannuated» persons.

Key words: social protection, pension insurance, Pension Fund of Ukraine, the minimum pension, pension payments.

Pic.: 3. **Tabl.:** 4. **Bibl.:** 15.

Dymnich Olga V. – Senior Lecturer of the Department of Insurance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: dymnichov@kneu.edu.ua

Пенсійне забезпечення – важлива складова системи соціального захисту громадян в сучасних умовах, одним з принципів якої, згідно зі ст. 7 п. 1 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», є «рівноправність застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат та виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». У ст. 7 п. 2 цього ж Закону зазначено: «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [12]. Однак аналіз практики пенсійного забезпечення громадян України доводить, що дотримання зазначених норм пенсійного законодавства відбувається не завжди.

Пенсійне страхування охоплює громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, ви-

плати яким проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій. Витрати на забезпечення соціального захисту перелічених осіб становлять головну частину витрат ПФУ. Їх фінансування потребує постійного зростання обсягів ПФУ з метою збалансування його доходів і видатків.

У табл. 1 подано дані щодо темпів зростання видатків ПФУ, темпів зростання його доходів і щодо структури доходів. Як видно з табл. 1, видатки бюджету ПФУ протягом 2009 – 2014 рр. стабільно зростають (темпер зростання – 1,52).

Це зростання обумовлене низкою чинників. По-перше, зростає середній рівень заробітної плати, яка служить основою для обчислення обсягів внесків до ПФУ; по-друге, відповідно до законодавства, щороку, починаючи з 1 березня 2005 р., проводиться підвищення розміру пенсії на коефіцієнт, який відповідає не менше ніж 20%

темів зростання середньої заробітної плати в Україні порівняно з попереднім роком; по-третє, розміри страхових виплат мають індексуватися на рівень інфляції.

Власні доходи ПФУ в цей період теж зростають, але більш низькими темпами (1,5). Для покриття дефіциту, що у зв'язку з цим виникає, використовувалися дотації з Державного бюджету. Темп їх зростання становив 1,8. Це дозволило підтримувати темпи зростання загальних обсягів доходів Фонду на рівні 1,55.

Слід зазначити, що необхідність постійного збільшення доходів ПФУ для фінансування зростаючих витрат викликає проблему щодо виконання платниками своїх зобов'язань перед Фондом. Ця проблема підсилювалася останніми роками недостатньо виваженою фіскальною політикою в умовах фінансової кризи, яка призвела до додаткового фінансового навантаження на роботодавців за рахунок стягнення податків і зборів раніше визначених законодавством термінів; значні обсяги неповерненого з бюджету податку на додану вартість; фактичну зупинку з 2008 р. кредитування банками виробничого сектора економіки. Усе це, у свою чергу, призвело до спаду виробництва, дефіциту обігових коштів у роботодавців, негативних процесів у соціально-трудовій сфері, тінізації зайнятості та оплати праці, скороченні робочих місць, і, відповідно, до дефіциту коштів ПФУ та посилення його залежності

від Державного бюджету України. Залежність ПФУ від держбюджету проявляється у високих відсотках бюджетних дотацій, які, за даними табл. 1, у 2009 р. становили 24,71 % доходів ПФУ, у 2010 р. – 23,04%; у 2011 р. – 20,96%; у 2012 р. – 22,80%; у 2013 р. – 26,44%. За планом на 2014 р. ця частка є найбільшою і становить 27,62 % – 64,6 млрд грн. Але при цьому понад 15 % платників сплачують страхові внески до Пенсійного фонду за мінімальним тарифом. Водночас такі внески здатні покрити не більше 40 % витрат на виплату пенсії в її мінімальному розмірі. Це є свідченням недосконалості законодавчого унормування питань формування ПФУ і призводить до недоотримання Пенсійним фондом страхових внесків, спричиненого наявністю пільг.

У 2014 р. обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду у співвідношенні до загальних обсягів доходів і видатків Державного бюджету України досягли 66 % і 60 % відповідно. Враховуючи значні обсяги доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду та його високу залежність від коштів державного бюджету, ми вважаємо, що затвердження бюджету Пенсійного фонду повинно здійснюватися не постановою Кабінету Міністрів України, як це відбувається зараз, а Законами України про держбюджет. Це мало б посилити контроль за ефективністю використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Таблиця 1

Структура доходів ПФУ та темпів їх зростання у порівнянні з темпами зростання видатків Пенсійного фонду України за 2009 – 2014 рр., млрд грн

Показник	Рік												Темп зростання 2014/2009
	2009		2010		2011		2012		2013		2014		
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	
Доходи, усього:	151,09	100,00	165,69	100,00	193,48	100,00	215,64	100,00	232,49	100,00	233,92	100,00	1,55
– за рахунок власних джерел	111,41	73,74	124,82	75,33	150,21	77,64	163,64	75,89	168,62	72,53	166,93	71,36	1,50
– за рахунок Державного бюджету	35,82	23,71	38,18	23,04	40,56	20,96	49,17	22,80	61,47	26,44	64,60	27,62	1,80
– за рахунок Фонду соціального страхування на випадок безробіття	0,03	0,02	0,05	0,03	0,06	0,03	0,15	0,07	0,08	0,03	0,11	0,05	3,67
– за рахунок Фонду соціального страхування від нещасного випадку	0,32	0,21	0,42	0,25	0,44	0,23	0,48	0,22	0,11	0,05	0,08	0,03	0,25
Залишок коштів на початок року	3,51	2,32	2,23	1,35	2,20	1,14	2,20	1,02	2,20	0,95	2,20	0,94	0,63
Видатки, усього	164,14	100,00	192,28	100,00	209,04	100,00	228,76	100,00	252,05	100,00	248,95	100,00	1,52

Джерело: розраховано автором за даними Постанов КМУ «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України» за 2009 – 2014 рр. [6 – 11].

Крім того, було посилено контроль за виконанням норми ст. 113 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058 [12], відповідно до якої за рахунок коштів державного бюджету здійснюється покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду лише в частині виплати мінімальних пенсій, а не щодо загального його обсягу.

Відповідно до даних табл. 1 обсяги запланованих на 2014 р. видатків ПФУ склали 248,95 млрд грн. Цей обсяг вперше є меншим за показники попереднього року (2013 р. – 253,05 млрд грн). Обсяги витрат на 2014 р. було обчислено з урахуванням проведеного з 1 січня 2014 р. перерахунку розмірів пенсій, призначених згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; із застосуванням показників середньої заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки України за 2014 р., що враховується при обчисленні пенсій; зростанням мінімального розміру пенсії відповідно до збільшення прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб; збільшенням розмірів надбавок і підвищень до пенсій, які визначаються з урахуванням прожиткового мінімуму.

На зменшення обсягів витрат ПФУ вплинули негативні процеси, які відбуваються в країні протягом 2014 р. (спад обсягів промислового виробництва майже за усіма видами економічної діяльності, ліквідація підприємств, вивільнення працівників, зростання рівня безробіття тощо). Ці процеси зумовили високі темпи скорочення як застрахованих осіб, так і страхувальників і призвели до зменшення обсягів надходжень страхових внесків до Пенсійного фонду.

Так, за даними ПФУ, до бюджету фонду з усіх джерел фінансування за січень – серпень 2014 р. надійшло 162976,5 млн грн, що в порівнянні з відповідним періодом минулого року менше на 1391,3 млн грн, або на 0,6%. Власні надходження склали 108320,6 млн грн (зменшилися на 508,2 млн грн). Дотації з держбюджету скоротилися на 883,1 млн грн і склали 54655,9 млн грн. У загальному обсязі надходжень власні доходи складають 66,3% (табл. 2), решта – кошти держбюджету.

Таблиця 2

Надходження до Пенсійного фонду України за період січень – серпень у 2013 р. і у 2014 рр., млн грн

Надходження	Січень – серпень 2013 р.	Січень – серпень 2014 р.	Різниця
Власні	108 828,8	108 320,6	-508,2
З держбюджету	55 489,0	54 655,9	-883,1
Разом	164 317,8	162 976,5	-1391,3

Джерело: [4].

Зменшення надходжень до ПФУ супроводжувалося зменшенням кількості пенсіонерів. Середній рівень пенсій при цьому залишився практично незмінним. Так, згідно з інформацією Пенсійного фонду, станом на 01.01.2014 р. чисельність українських пенсіонерів становила 13 533 308 осіб, а середній рівень пенсії складав 1526,09 грн/міс.; станом на 01.07.2014 р. відповідно –

12 757 443 пенсіонери, які, у середньому, отримували по 1560,98 грн. щомісячно. Отже, чисельність пенсіонерів за I півріччя 2014 р. скоротилася на 776 тис. осіб, при збільшенні середнього рівня пенсії в країні на 34 грн 89 коп.

Якщо зважити на девальвацію гривні з січня по червень 2014 р. у розмірі 47,5%, середня пенсія в Україні в даний період скоротилася з 190,76 до 132,28 дол. США. Якщо до цього додати 12,6% (у річному обчисленні) інфляцію в Україні за підсумками першого півріччя поточного року, яка до кінця 2014 р., згідно з попередніми оцінками НБУ, може досягти 17 – 19,0%, то зрозуміло, що середня пенсія українських пенсіонерів буде ще нижчою [15].

Зміни, які відбулися у 2014 р. у порівнянні з попереднім роком у структурі категорій пенсіонерів та у щомісячному розмірі середньої пенсії за зазначеними категоріями, подані в табл. 3. Найбільш багаточисельна група пенсіонерів – пенсіонери за віком – скоротилася на 566 тис. осіб – до 9,831 млн, при цьому середній рівень пенсії склав 1557,76 грн/міс. (+36,17 грн).

Кількість пенсіонерів по інвалідності зменшилася до 1,424 млн осіб (-73 тис.), при цьому самі пенсійні виплати, у середньому, зросли на 15,86 грн – до 1380,33 грн/міс.

Незважаючи на значні втрати в зоні АТО, кількість пенсій по втраті годувальника в Україні в першому півріччі знизилася на 70 380 осіб – до 628 482 осіб, при цьому середній рівень пенсії зріс до 1327,55 грн (+57,02 грн).

Пенсії за вислугою років до 01.07.2014 р. отримували 213 643 українці (-4500 у порівнянні з січнем). Їх середня пенсія зросла до 1631,24 грн/міс. (+31,06 грн).

Пенсії військовослужбовців за цей період в середньому були підвищені на 52,94 грн – до 2426,10 грн/міс. Сама ж кількість військових пенсіонерів в Україні за перші шість місяців 2014 р. скоротилася до 542 651 особу (-22 653 осіб).

Кількість суддів, що знаходяться на довічному утриманні держави, за цей самий час скоротилася до 1384 (-109 осіб), середні ж пенсії цієї групи населення країни виросли до 15145,23 грн/міс. (+2968,4 грн).

Соціальні пенсії – 976,52 грн/міс. в Україні до початку другого півріччя 2014 р. отримували 115 648 осіб. На такі скорочення загальної кількості «соціальних» пенсіонерів на 9500 тис. осіб середній рівень їх пенсій був підвищений на 0,48 коп.

Наведені дані свідчать про те, що стан розподілу пенсійних ресурсів в суспільстві є несправедливим і таким, що суперечить страховим принципам формування коштів системи пенсійного страхування, особливо враховуючи коливання в рівні пенсійного забезпечення.

У зв'язку з необхідністю вживати заходів щодо нівелювання значних розбіжностей у розмірі пенсій з 1 лютого 2014 р. пенсії переобчислено з урахуванням показника зарплати в розмірі 2937,98 грн, що відповідає рівню середньої заробітної плати, з якої сплачено страхові внески на одну застраховану особу в цілому по Україні. Разом з цим враховано величину оцінки одного року страхового стажу – 1,35%. Ці заходи дозволили зробити ще один крок у досягненні соціальної справедливості при призначенні пенсій і їх належної диференціації. Якщо у

Склад пенсіонерів та зміни в середній пенсії за I півріччя 2014 р.

Категорія пенсіонерів	Кількість осіб на 01.01.14 р., млн	Кількість осіб на 01.07.14 р., млн	Відхилення, млн (+/-)	Середня пенсія за категоріями осіб на 01.01.14 р., грн/міс.	Середня пенсія за категоріями осіб на 01.07.14 р., грн/міс.	Відхилення, грн (+/-)
Загальна кількість пенсіонерів	13,533	12,757	-0,776	1 526,09	1 560,98	+34,89
Пенсіонери за віком	10,397	9,831	-0,566	1 521,59	1 557,76	+36,17
Пенсіонери по інвалідності	1,497	1,424	-0,073	1 364,47	1 380,33	+15,86
Пенсіонери по втраті годувальника	0,699	0,628	-0,071	1 270,53	1 327,55	+57,02
Пенсіонери за висло-гою років	0,218	0,214	-0,004	1 600,18	1 631,24	+31,06
Пенсіонери-військово-службовці	0,565	0,543	-0,022	2 373,16	2 426,10	+52,94
Пенсіонери-судді	0,001	0,001	0,000	12 176,83	15 145,23	+2 968,40
Соціальні пенсії	0,125	0,116	-0,009	976,04	976,52	+0,48

Джерело: [1].

2012 р. середній розмір пенсії перевищував мінімальний розмір на 59,4% (1421,6 грн проти 844 грн), у 2013 р. це співвідношення склало 60,2% (1484 грн проти 894 грн), то у 2014 р. – 64% (1526,9 грн проти 977,47 грн).

Мінімальну пенсію за віком та по інвалідності передбачено виплачувати в розмірі прожиткового мінімуму, визначеного законом для осіб, які втратили працездатність (рис. 1).

При цьому встановлюються й максимальні і мінімальні пенсії. Це – пенсії за особливі заслуги, які вста-

новлюються понад прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Мінімальні пенсії інвалідам строкової служби призначаються відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [13] і становлять, залежно від категорії пенсіонерів, від 100% до 130% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (з 1 січня 2014 р. від 949 грн до 1233,7 грн).

Максимальний розмір пенсій (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової

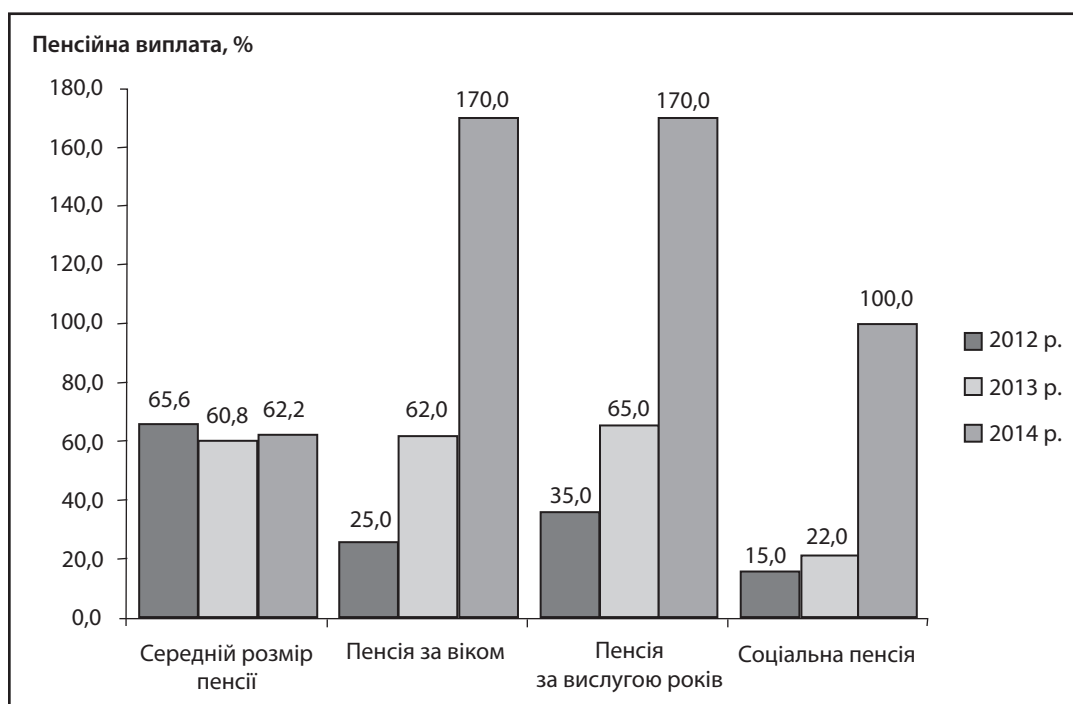

Рис. 1. Розмір пенсійної виплати у % до прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, за окремими видами пенсій [4]

допомоги та пенсій за особливі заслуги перед Україною та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством), обчислених відповідно до Митного кодексу України, законів України «Про державну службу», «Про Національний банк України», «Про дипломатичну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про судову експертизу», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про пенсійне забезпечення», Постанови Верховної Ради України від 13 жовтня 1995 р. № 379/95-ВР «Про затвердження Положення про помічника-консультанта народного депутата України», не може перевищувати 10 мінімальних розмірів пенсії за віком, встановленої ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Максимальний розмір пенсій щороку збільшується. Так, станом на 01.01.2012 р. він становив 8220,00 грн; на 01.01.2013 р. – 8772,00 грн; на 01.01.2014 р. – 9490,00 грн.

При цьому, відповідно до Постанови КМУ від 26.03.2008 р. № 265, мінімальна пенсійна виплата у зв'язку із втратою годувальника встановлена в диференційованих розмірах з урахуванням кількості дітей в родині. На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, призначається одна спільна пенсія, що розподіляється між ними рівними частками. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається: на одного члена сім'ї – 100% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, або 949 грн, на двох членів сім'ї – 120%, або 1138,8 грн, на трьох та більше членів сім'ї – 150%, або 1423,5 грн [14]. На нашу думку, це надто низькі рівні щомісячних пенсій, які не можуть забезпечити родину від зuboжіння.

Зростання обсягів доходів і витрат ПФУ багато в чому визначається щорічним зростанням розміру заробітної плати, яка служить базою для нарахування внесків до всіх фондів системи ЗОДСС. Дані щодо динаміки середнього розміру пенсій та середньої заробітної плати за період 2010 – 2014 рр., наведено у табл. 4.

Як свідчать показники, представлені у табл. 4, середня заробітна плата за 2014 р. перевищує показник за 2010 р.

у 1,41 разу. Темп росту пенсійних виплат при цьому мав би бути відповідним, проти він є випереджаючим: середній розмір пенсії за віком збільшився у 1,46 разу; за інвалідністю – у 1,54 разу; у зв'язку з втратою годувальника – у 1,57 разу; соціальні пенсії – у 1,53 разу. Скоротився лише розмір пенсії за вислугу років: темп росту склав 0,95. Але, як свідчать дані рис. 2, рівень цієї пенсії по відношенню до середньої заробітної плати був самим високим.

Незважаючи на випереджаюче зростання середньомісячної пенсії за інвалідністю, її розмір у 2013 р. є майже на 200 грн. меншим за пенсію за віком. Він не може забезпечити оплату медичних послуг і медичних препаратів, вартість яких щомісячно коливається, саме ця категорія пенсіонерів лишається найбільш незахищеною в умовах ринкової економіки (при стрімкому зростанні цін на споживчі та медичні товари і повільному зростанні розміру пенсій та допомоги). Отже, матеріальне забезпечення пенсіонерів по інвалідності залишається досить вагомим проблемою, у той час як частка пенсіонерів по інвалідності становить останніми роками близько 11% усієї сукупності пенсіонерів.

Зміну співвідношення середнього рівня пенсій із середньою номінальною заробітною платою протягом останніх трьох років (2011 – 2013 рр.) унаочнює рис. 2, де показано, як співвідносився середній рівень пенсії. Так, у 2011 р. він становив 43,7%; у 2012 р. – 41,4%; у 2013 р. – 45,0%. Разом з тим, пенсія за вислугу років становила у 2011 р. 65,3% заробітної плати; у 2012 р. – 53,3% заробітної плати; у 2013 р. – 66,5% заробітної плати. Пенсія за віком – відповідно, 44,0%, 41,4%, 44,8%. Соціальна пенсія була найнижчою. Її рівень становив у 2011 р. 28,3%; у 2012 р. – 27,0%; у 2013 р. – 28,2% середньої номінальної заробітної плати.

При дослідженні впливу чинників на фінансовий стан пенсійного страхування проаналізовано стан розподілу пенсійних ресурсів у суспільстві і доведено, що такий розподіл є несправедливим і суперечить страховим принципам, задекларованим у діючій системі пенсійного страхування, внаслідок наявності різних пенсійних програм, які передбачають необгрунтовано підвищені розміри пенсій, а також «пільговий» пенсійний вік для осіб, які виходять на пенсію «за вислугу років». Така дострокова пенсія, відповідно до прикінцевих положень Закону України «Про пенсійне забезпечення», виплачується «особам, пенсії яким призначені відповідно до

Таблиця 4

Склад та динаміка середнього розміру пенсій та середньої заробітної плати в Україні за 2011 – 2014 рр., грн [3]

Показник	Рік					Темп зростання 2014/2010 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	
Середня заробітна плата	2 239,0	2 633,0	2 722,0	3 000,0	3 148,0	1,41
Пенсії за віком	1 039,6	1 156,0	1 252,4	1 464,3	1 521,6	1,46
Пенсії по інвалідності	884,6	1 033,8	1 164,3	1 359,2	1 364,5	1,54
Пенсії у зв'язку з втратою годувальника	807,9	940,0	1 053,8	1 252,8	1 270,5	1,57
Пенсії за вислугу років	1 676,3	1 719,1	1 795,2	2 172,1	1 600,2	0,95
Соціальні пенсії	620,6	744,8	818,1	920,3	949,0	1,53

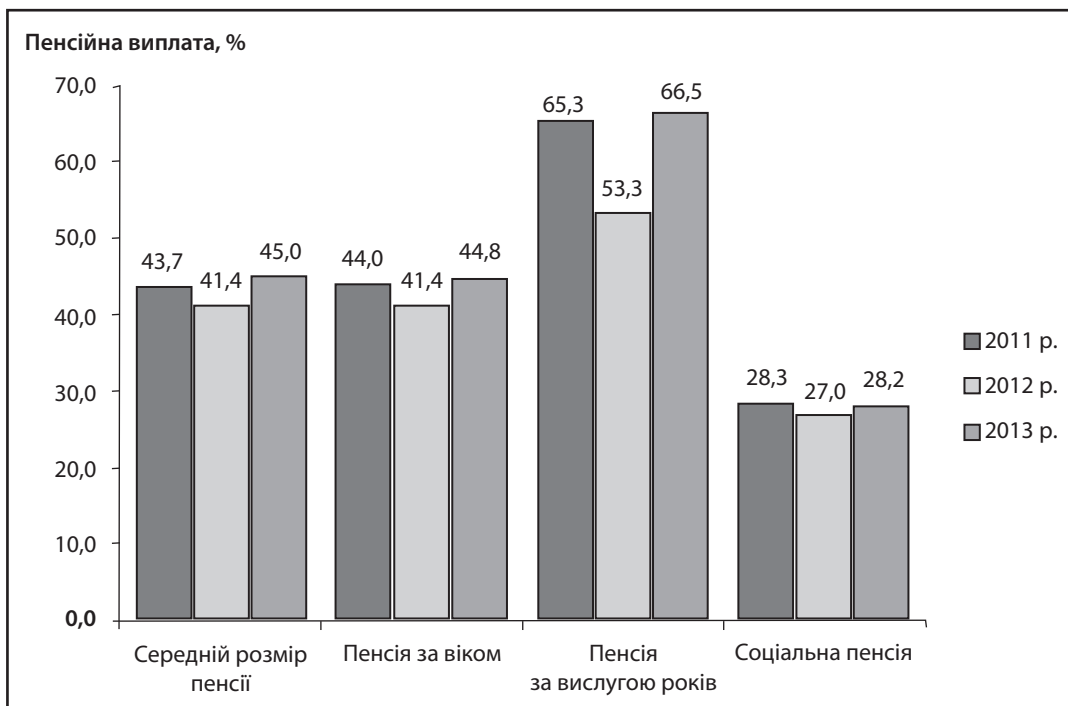

Рис. 2. Розмір пенсійної виплати у % до середньої номінальної заробітної плати, за окремими видами пенсій [5]

пунктів «в» – «е» та «ж» ст. 13 Закону за рахунок коштів Державного бюджету України до досягнення пенсійного віку». Ми вважаємо, що перелік професій, які дають право на пільгову пенсію, та умови надання такої пенсії є недостатньо обґрунтованим і недостатньо логічним. Цю нашу думку підтримують й інші фахівці [2].

Структура розподілу чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій у 2013 р. свідчить про те, що достатньо нерівномірний розподіл пенсіонерів за рівнем одержуваних пенсій виправити поки не вдається, адже частка осіб, що одержують пенсії в розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій, є занадто великою (рис. 3).

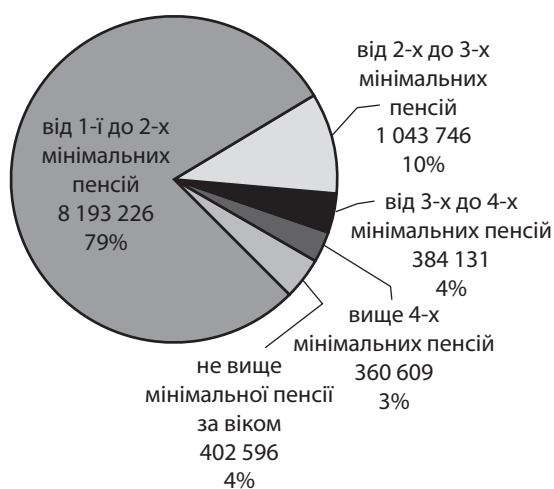

Рис. 3. Розподіл чисельності пенсіонерів за віком у солідарній системі за рівнем одержуваних пенсій, призначених за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», станом на 01.01.2014 р., тис. осіб [3]

Як видно з рис. 3, 4% загальної кількості пенсіонерів в Україні отримували пенсію в розмірі, що не перевищує мінімальну пенсію за віком; 79% загальної чисельності пенсіонерів – у розмірі від 1-ї до 2-х мінімальних пенсій; 10% – у розмірі від 2-х до 3-х мінімальних пенсій; 4% – від 3-х до 4-х мінімальних пенсій; 3% – вище 4-х мінімальних пенсій.

Ми вважаємо, що така структура розподілу пенсіонерів є наочним доказом того, що сучасна солідарна пенсійна система працює з досить великим напруженням, яке дозволяє державі виконувати соціальні зобов'язання перед більшістю громадян у вкрай обмежених розмірах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтернет-ресурс «financenews24» // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://financenews24.org/pensii-v-ukraine-povu-sheny-komu-i-na-skol-ko> – Назва з екрану.
2. Інтернет-ресурс «Країна Ліберальна» // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liberal.in.ua/seredniy-klas/chomu-zachinyaiutsya-silski-pidpriemstva-abo-zachiy-rachunok-pilgi.html> – Назва з екрану.
3. Міністерство праці та соціальної політики України та Пенсійний Фонд України. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://finrep.kiev.ua/download/msp_stat_1q_2012.pdf – Назва з екрану.
4. Офіційний сайт Пенсійного Фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=218386> – Назва з екрану.
5. Офіційний сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bank.gov.ua/files/PAY_u.xls – Назва з екрану.
6. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2009 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 берез-

ня 2009 р. № 235 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/235-2009-%D0%BF>

7. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2010 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2010 р. № 626 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/626-2010-%D0%BF>

8. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2011 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2011 р. № 643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%D0%BF>

9. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2012 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2012 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-%D0%BF>

10. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2013 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2013 р. № 101 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-%D0%BF>

11. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2014 р. № 202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/202-2014-%D0%BF>

12. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-VI зі змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

13. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 р. № 2263-XII зі змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>

14. Про деякі питання пенсійного забезпечення громадян : Постанова Кабінету Міністрів України 26.03.2008 р. № 265 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2008-%D0%BF>

15. Український журнал «Економіст» // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-ekonomist.com/8299-rada-nbu-obnovila-prognoz-nflyacyi-ta-ekonomchno-go-zrostantnya.html> – Назва з екрану.

REFERENCES

Internet-resurs «financenews24». <http://financenews24.org/pensii-v-ukraine-povy-sheny-komu-i-na-skol-ko>

Internet-resurs «Kraina Liberalna». <http://liberal.in.ua/seredniy-klas/chomu-zachinyaiutsya-silski-pidpriemstva-abo-zachiy-rachunok-pilgi.html>

[Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/235-2009-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/626-2010-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/69-2012-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/101-2013-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/202-2014-%D0%BF>

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

[Legal Act of Ukraine] (1992). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2008-%D0%BF>

“Ministerstvo pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy ta Pensiyni Fond Ukrainy. Zahalnoobov'язkove derzhavne sotsialne strakhuvannia ta pensiine zabezpechennia” [Ministry of Labour and Social Policy of Ukraine and the Pension Fund of Ukraine. Compulsory state social insurance and pensions]. http://finrep.kiev.ua/download/msp_stat_1q_2012.pdf

Ofitsiyni sait Pensiinoho Fondu Ukrainy. <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=218386>

Ofitsiyni sait Natsionalnoho Banku Ukrainy. bank.gov.ua/files/PAY_u.xls

Ukrainskyi zhurnal «Economist». <http://ua-ekonomist.com/8299-rada-nbu-obnovila-prognoz-nflyacyi-ta-ekonomchno-go-zrostantnya.html>

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

© 2014 БЕРЕЖНА Ю. В.

УДК 338.351.77

Бережна Ю. В. Концепція державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні

У статті обґрунтовано концепцію державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні, яка описує його мету та завдання. Особливістю концепції є визначення напрямів регулювання та базування на застосуванні кластерного підходу, тобто з використанням інструментарію державного регулювання, що забезпечує функціонування національного кластера охорони здоров'я шляхом стимулювання взаємодії його учасників – суб'єктів господарювання на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я як основи для досягнення очікуваних результатів державного регулювання.

Ключові слова: сфера охорони здоров'я, державне регулювання сфери охорони здоров'я, концепція державного регулювання сфери охорони здоров'я.

Рис.: 1. **Бібл.:** 8.

Бережна Юлія Володимирівна – аспірантка, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

УДК 338.351.77.

UDC 338.351.77.

Бережная Ю. В. Концепция государственного регулирования сферы здравоохранения в Украине

Berezhna Yu. V. Conception of State Regulation in the Public Health Sector of Ukraine

В статье обоснована концепция государственного регулирования сферы здравоохранения в Украине, которая описывает его цели и задачи. Особенностью концепции является определение направлений регулирования и базирование на применении кластерного подхода, то есть с использованием инструментария государственного регулирования, обеспечивающего функционирование национального кластера здравоохранения путем стимулирования взаимодействия его участников – субъектов хозяйствования на взаимосвязанных рынках сферы здравоохранения как основы для достижения ожидаемых результатов государственного регулирования.

Specific features of the conception are identifying the areas of regulation and basing on use of the cluster approach, that is, using the set of tools for State regulation for ensuring the functioning of the national public health cluster by stimulating interaction between the members – economic activity entities on the interconnected healthcare markets, as a basis for achieving the expected results of State regulation.

Key words: public health sector, State regulation of the public health sector, conception of State regulation of the public health sector.

Pic.: 1. **Bibl.:** 8.

Ключевые слова: сфера здравоохранения, государственное регулирование сферы здравоохранения, концепция государственного регулирования сферы здравоохранения.

Рис.: 1. **Библ.:** 8.

Бережная Юлиа Владимировна – аспірантка, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

Berezhna Yuliia V. – Postgraduate Student, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, 61022, Ukraine)

E-mail: beregnaja_yulia@mail.ru

Державне регулювання сфери охорони здоров'я в Україні на сучасному етапі характеризується здійсненням реформ, що обумовлено наявністю широкого кола загроз національній безпеці у сфері охорони здоров'я. В основу реформування системи охорони здоров'я покладено вдосконалення бюджетного фінансування та організаційної структури медичного обслуговування з метою підвищення ефективності розподілу ресурсів, тобто державне регулювання загалом стосується соціально-економічних відносин на ринку послуг з охорони здоров'я. Разом з тим, ефективність державного регулювання сфери охорони здоров'я залежить від забезпечення реалізації потенціалу цієї сфери на основі максимально ефективного використання відповідних ресурсів. Державне регулювання сфери охорони здоров'я полягає у комплексному регулюванні всього спектру соціально-економічних відносин, що відбуваються на всіх ринках сфери охорони здоров'я. Адже всі вони взаємопов'язані та впливають на ефективність реалізації згаданого вище потенціалу.

Дослідженням проблем державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні займалися Москаленко В. Ф., Комарова І. В., Камінська Т. М., Рожкова І. В., Карпишин Н. І., Карамішев Д. В., Слабкий Г. О., Шев-

ченко М. В., Пашков В. М. та ін. Переважна більшість наукових досліджень присвячена проблемам вдосконалення організації та фінансування системи закладів охорони здоров'я. Разом з тим, важливою проблемою в процесі вдосконалення інструментарію державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні залишається обґрунтування *концепції* державного регулювання, що і є метою даної статті.

Основні концептуальні напрями реформування системи охорони здоров'я, затверджені Постановою КМУ № 208 [1], загалом стосуються всіх видів ринків сфери охорони здоров'я, але існуючі інструменти державного регулювання розвитку цієї сфери в Україні мають фрагментарний характер і потребують вдосконалення, адже не забезпечують комплексного державного регулювання всіх видів ринків сфери охорони здоров'я, що значно ускладнює процес формування ринкових відносин та знижує ефективність реформ.

Концептуальною метою державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні є забезпечення національної безпеки у сфері охорони здоров'я – такого стану сфери охорони здоров'я, який характеризується сталим розвитком соціально-економічних відносин на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я на

основі реалізації її потенціалу, що передбачає можливість захищати національні інтереси, протистояти загрозам і забезпечує конкурентні переваги національної економіки в умовах глобалізації [2]. Таким чином, очікуваним результатом державного регулювання є сталий розвиток соціально-економічних відносин на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я України.

Доцільно також виокремити концептуальні підцілі державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні:

1) *соціальна* – захист національних інтересів у сфері охорони здоров'я та протистояння загрозам. Національними інтересами у сфері охорони здоров'я є зміцнення здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення завдяки ефективному задоволенню суспільних потреб у сфері охорони здоров'я;

2) *економічна* – утвердження конкурентних позицій національної економіки в системі світогосподарських зв'язків в умовах глобалізації.

Досягнення концептуальної мети і підцілей державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні нерозривно пов'язане з реалізацією потенціалу сфери охорони здоров'я та сталим розвитком соціально-економічних відносин на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я. Для цього необхідно вирішити широкі коло завдань, спрямованих на подолання загроз національній безпеці у сфері охорони здоров'я, а саме, забезпечення:

- ✦ раціонального використання існуючих і стимулювання залучення додаткових джерел фінансування охорони здоров'я;
- ✦ стимулів до ефективної праці в сфері охорони здоров'я та підвищення кваліфікаційного рівня медичного медичних кадрів;
- ✦ впровадження новітніх технологій у сфері охорони здоров'я;
- ✦ підвищення рівня використання матеріально-технічних засобів у сфері охорони здоров'я.

Таким чином, державне регулювання сфери охорони здоров'я в Україні полягає не лише у вирішенні проблем, що стосуються розвитку ринку послуг з охорони здоров'я, зокрема вдосконалення організації та фінансування системи закладів охорони здоров'я, але й у регулюванні інших важливих сфер національної економіки, що впливають на ефективність охорони здоров'я, перш за все, фармацевтичного ринку, ринку медичних технологій, медичного обладнання, медичного страхування, праці медичних кадрів та освітніх послуг у сфері охорони здоров'я.

Підхід до аналізу економічних процесів, у рамках якого будь-яка галузь не може розглядатися окремо від інших, а повинна вивчатися як складова комплексу взаємопов'язаних секторів економіки, у сучасній економічній науці дістав назву *кластерного*.

Розвиток базової галузі служить поштовхом до розвитку галузей-постачальників і галузей-споживачів, а також сегментів послуг, утворюючи кластер економічної ефективності, який і повинен бути об'єктом аналізу [3].

Проблеми розвитку кластерів досліджували такі вітчизняні науковці, як Базилевич В., Варналій З., Внукова Н., Войнаренко М., Жаліло Я., Кизим М., Кропельницька С., Мікула Н., Соколенко С., Стеченко Д., Тищенко О. та інші. Ця проблематика розглядається також у дослідженнях багатьох зарубіжних авторів, зокрема в працях Бергмана Б., Брауна Е., Портера М., Превезера М., Розенфельда С., Самуельсона П., Янга А. та інших.

Проблематика застосування кластерного підходу у сфері охорони здоров'я є новою та недостатньо розробленою в науковій літературі, що обмежує його використання у державному регулюванні розвитку сфери охорони здоров'я в Україні.

Закордонний досвід свідчить, що кластерний підхід в усьому світі визнається як дієва політика підвищення конкурентоспроможності регіональних і національних економік. На міжнародному ринку практика створення кластерів є досить розвиненою. Як приклад успішного кластера розглядають об'єднання італійських виробників і дизайнерів взуття, наведений М. Портером [4, с. 18].

Кластерний підхід, що був заснований на партнерстві зацікавлених один в одному суб'єктів, спочатку використовувався в дослідженнях проблем конкурентоспроможності фірм. Згодом він став застосовуватися при рішенні все ширшого кола завдань (зокрема, при аналізі економічного розвитку держави, регіону, галузі; при розробці загальнодержавної промислової політики й програм регіонального розвитку), а також як метод стимулювання інноваційної діяльності, основа взаємодії великого й малого бізнесу [5].

Діяльність з реалізації кластерного підходу може бути позначена як кластеризація і являти собою комплекс організаційно-економічних заходів, що здійснюються державними та громадськими інститутами з метою асоціації підприємств у кластери та встановлення між ними неформальних взаємовідносин і мережевої співпраці [6].

Кластерні системи є втіленням унікальної комбінації наукових, виробничих і комерційних структур, що на основі використання переваг коопераційної взаємодії сприяють формуванню та ефективному використанню реальних конкурентних переваг окремих підприємств, галузей, національних економік в умовах посилення світового конкурентного протистояння [5].

Особливістю структури кластерних систем є те, що вони охоплюють значну кількість різних підприємницьких структур, серед яких виробники, постачальники та споживачі різноманітного обладнання, технологій, послуг, сировини тощо. Окрім того, кластери об'єднують різні урядові, громадські та наукові структури. Наприклад, університети, які надають необхідну освіту робітникам заводів, або юридичні контори, що допомагають із законодавчим підґрунтям [5].

Багато країн все активніше використовують кластерний підхід у формуванні своїх національних інноваційних програм [3]. Найбільш успішні інноваційні кластери формуються там, де здійснюється або очікується прорив у галузі техніки і технології виробництва з подальшим виходом на нові ринкові ніші. Творча діяль-

ність кластера виражається ще й у тому, що більшість його учасників не конкурують безпосередньо між собою, а обслуговують різні сегменти галузі [7].

На сучасному етапі розвитку економіки України кластери можуть виступити ефективним інструментом інтенсифікації розвитку вітчизняного підприємництва і посилення ринкових позицій окремих економічних суб'єктів. Сучасний розвиток економічної системи України характеризується значними змінами в організації виробництва на національному і міжнародному рівнях, що є основою для активного формування нового типу економічних відносин між економічними суб'єктами, а також розвитку нових механізмів реалізації їх економічних інтересів. Формування економічних кластерів стає визначальним чинником підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації [5].

Впровадження кластерного підходу в систему охорони здоров'я дозволить підвищити ефективність її функціонування завдяки можливості об'єднання організацій різних форм власності зі збереженням їх господарської самостійності, покращення доступу до нової інформації, технологій та інновацій, а також різних видів ресурсів, використанню нових форм і методів управління, новітніх медичних технологій, залученню суміжних спеціалістів, розвитку науково-дослідних робіт [8].

Як зазначає Горбляк Р. В., на даний час існує певна система зв'язків (мережа) у сфері охорони здоров'я, однак вона принципово і суттєво відрізняється від кластера. Серед відмінностей дослідник називає такі [8]:

- ✦ можливість участі у кластері як державних, так і приватних організацій та установ;
- ✦ кластер дозволяє об'єднувати конкурентів для співпраці, отримуючи при цьому синергетичний ефект;
- ✦ кластер, на відміну від існуючої мережі, є інноваційною структурою, тобто структурою, що продукує інноваційні послуги чи продукцію;
- ✦ кластер сприяє залученню споріднених і підтримуючих галузей;
- ✦ у кластері існує вільний обмін інформацією і швидке поширення нововведень, знань, технологій, ноу-хау, ідей.

Більшість вчених і фахівців виділяють чотири типи кластерів за принципом географічного розташування [3]:

- 1) національні кластери – позапросторові групи суміжних конкурентоспроможних галузей;
- 2) кластери, розташовані в межах регіону;
- 3) транскордонні кластери, які розвиваються в регіонах двох і більше країн;
- 4) локальні кластери, розташовані в одному місті.

У рамках сучасних наукових досліджень вітчизняні та зарубіжні вчені основну увагу приділяють проблемам формування та розвитку регіональних кластерів охорони здоров'я. Разом з тим, бракує досліджень проблем формування та розвитку кластера охорони здоров'я на національному рівні.

У контексті утвердження конкурентних позицій національної економіки в системі світогосподарських зв'язків в умовах глобалізації та захисту національних інтересів і протистояння загрозам у сфері охорони здоров'я доцільним є дослідження проблем і перспектив формування та розвитку національного кластера охорони здоров'я.

Внутрішнє середовище національного кластера охорони здоров'я складається з ядра, а також обслуговуючих і допоміжних учасників. Ядро кластера складають суб'єкти господарювання – заклади охорони здоров'я, які створюють пропозицію послуг на вітчизняному та світовому ринках послуг з охорони здоров'я. До закладів охорони здоров'я належать лікарні та спеціалізовані лікувальні заклади, поліклінічні заклади, дитячі лікарні, санаторно-курортні та оздоровчі заклади, будинки дитини тощо.

Обслуговуючими учасниками є: суб'єкти господарювання, що займаються розробкою та виробництвом медичного обладнання та лікарських засобів, а також науково-дослідні установи, організації та підприємства, що займаються розробкою новітніх технологій у сфері охорони здоров'я, і навчальні заклади, що займаються підготовкою кадрів для сфери охорони здоров'я.

Допоміжними учасниками національного кластера охорони здоров'я є фінансові установи, що займаються медичним страхуванням споживачів послуг з охорони здоров'я і є суб'єктами ринку медичного страхування.

Таким чином, національний кластер охорони здоров'я можна охарактеризувати як об'єднання на основі узгодження спільних інтересів незалежних суб'єктів господарювання, що є учасниками взаємопов'язаних ринків сфери охорони здоров'я, які співпрацюють між собою заради досягнення соціально-економічних результатів на основі отримання синергетичного ефекту від співпраці.

Зовнішнє середовище національного кластера охорони здоров'я складають вітчизняні та іноземні суб'єкти. До них належать, у першу чергу, органи державної влади, що здійснюють управління учасниками кластера. До зовнішнього середовища належать міжнародні урядові організації та іноземні й вітчизняні неурядові організації та інші суб'єкти ринкових відносин: аудиторські, маркетингові, консалтингові, лізингові, логістичні компанії тощо.

Враховуючи важливу роль національного кластера охорони здоров'я у формуванні її потенціалу, державне регулювання сфери охорони здоров'я доцільно здійснювати на основі застосування кластерного підходу, тобто із застосуванням такої інструментарію державного регулювання, що забезпечує функціонування національного кластера охорони здоров'я шляхом стимулювання взаємодії його учасників – суб'єктів господарювання на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я, що необхідно враховувати при визначенні концепції державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні. Структурно-логічну схему концепції державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні зображено на *рис. 1*.

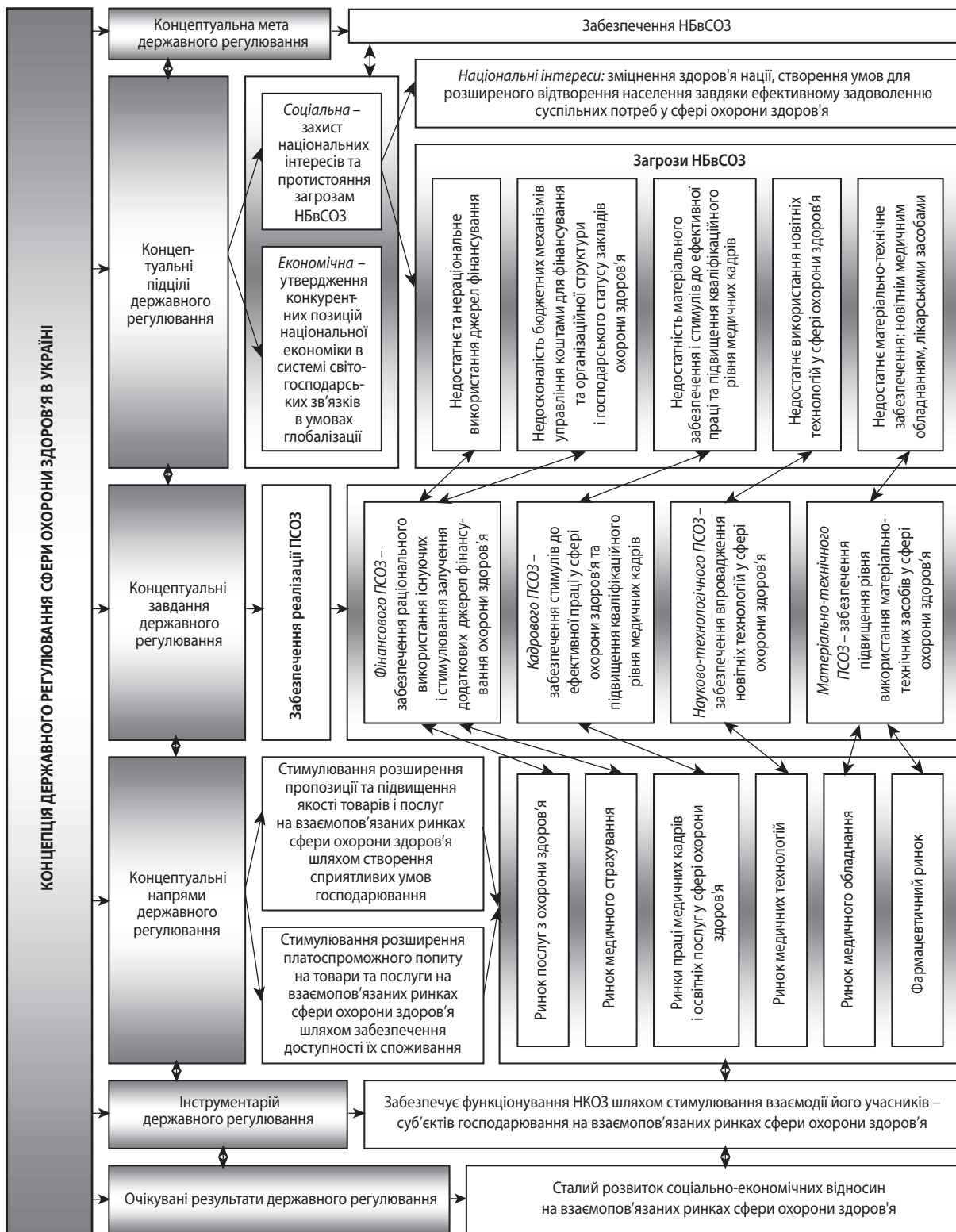

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні

ВИСНОВКИ

Таким чином, обґрунтовано концепцію державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні, яка описує його мету та завдання, особливістю якої є визначення його напрямів і базування на застосуванні кластерного підходу, тобто з використанням інструментарію державного регулювання, що забезпечує функціонування національного кластера охорони здоров'я шля-

хом стимулювання взаємодії його учасників – суб'єктів господарювання на взаємопов'язаних ринках сфери охорони здоров'я як основи для досягнення очікуваних результатів державного регулювання.

Отже, забезпечення національної безпеки у сфері охорони здоров'я потребує вдосконалення інструментарію державного регулювання сфери охорони здоров'я з урахуванням необхідності забезпечення функціонуван-

ня національного кластера охорони здоров'я з метою реалізації потенціалу сфери охорони здоров'я та сталого розвитку соціально-економічних відносин на всіх взаємопов'язаних ринках цієї сфери. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова КМУ «Деякі питання удосконалення системи охорони здоров'я» від 17 лютого 2010 р. № 208 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208-2010-p>

2. **Іванов Ю. Б.** Национальная безопасность Украины в сфере здравоохранения: сущность и проблемы обеспечения на современном этапе / Ю. Б. Иванов, Ю. В. Бережная // Вестник УрФУ. – Екатеринбург, 2012. – № 3. – С. 43 – 49.

3. **Кизим Н. А.** Кластерный подход к выбору приоритетных направлений устойчивого развития регионов / Н. А. Кизим, В. И. Чередник, А. Ю. Зайцева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2010_3/44-55.pdf

4. **Портер М. Е.** Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Е. Портер / Пер.з англ. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

5. **Каніщенко Н. Г.** Кластеризація як чинник конкурентоспроможності національної економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Н. Г. Каніщенко. – Київ, 2009. – 192 с.

6. **Ульянченко Ю. О.** Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації / Ю. О. Ульянченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>

7. **Горшенева О. В.** Кластеры: сущность, виды, принципы организации и создания в регионах / О. В. Горшенева // Экономический вестник Ростов. гос. ун-та. – 2006. – № 4, Ч. 2. – С. 17 – 23.

8. **Горблюк Р. В.** Формування та підтримка розвитку регіональних кластерів у системі охорони здоров'я : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Р. В. Горблюк. – Львів, 2011. – 20 с.

Науковий керівник – Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор, заступник керівника з наукової роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (Харків)

REFERENCES

Gorsheneva, O. V. "Klastery: sushchnost, vidy, printsipy organizatsii i sozdaniia v regionakh" [Clusters: the nature, types, principles of organization and creation in the regions]. *Ekonomicheskii vestnik RGU*, vol. 2, no. 4 (2006): 17-23.

Horbliuk, R. V. "Formuvannia ta pidtrymka rozvytku rehionalnykh klasteriv u systemi okhorony zdorov'ia" [The formation and development of regional clusters in health care]. *Avtoref. dys. ... d-ra iuryd. nauk*, 2011.

Ivanov, Yu. B., and Berezhnaia, Yu. V. "Natsionalnaia bezopasnost Ukrainy v sfere zdravookhraneniia: sushchnost i problemy obespecheniia na sovremennom etape" [Ukraine's national security in the health sector: the nature and problems of the modern stage]. *Vestnik UrFU*, no. 3 (2012): 43-49.

Kanishchenko, N. H. "Klasteryzatsiia iak chynnyk konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky" [Clustering as a factor in the competitiveness of the national economy]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01*, 2009.

Kizim, N. A., Cherednik, V. I., and Zaytseva, A. Yu. "Klasternyy podkhod k vyboru prioritnykh napravleniy ustoychivogo razvitiia regionov" [The cluster approach to the selection of priority areas for sustainable development of the regions]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2010_3/44-55.pdf

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/208-2010-p>

Porter, M. E. *Stratehiia konkurentsii: metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv* [Competitive strategy: methods of analyzing industries and competitors]. Kyiv: Osnovy, 1998.

Ulianchenko, Yu. O. "Metodolohichni zasady formuvannia klasternoi polityky v umovakh hlobalizatsii" [Methodological basis of forming cluster policy under globalization]. <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>

ДИНАМІКА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

© 2014 ШУМІЛО О. С.

УДК 339.16

Шуміло О. С. Динаміка сучасного розвитку підприємств роздрібною торгівлі в Україні

Метою статті є дослідження сучасного стану підприємств роздрібною торгівлі в Україні, характеристика умов господарювання підприємств роздрібною торгівлі та аналіз динаміки показників розвитку роздрібною торгівлі. У статті досліджено сучасний стан роздрібною торгівлі в умовах інтеграції України в європейський простір, розширення економічної співпраці з Європейським Союзом, під впливом системної кризи та труднощів, що склалися в соціальній, економічній, політичній сферах сьогодення. Автором надано характеристику умов господарювання підприємств роздрібною торгівлі в нестабільних реаліях сьогодення. Також проаналізовано основні показники розвитку роздрібною торгівлі в Україні, визначено групу підприємств лідерів сучасного українського ритейлу. На підставі досліджень Національного інституту стратегічних досліджень в Україні виділено основні напрямки щодо врегулювання кризової ситуації у сфері внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: роздрібна торгівля, підприємства ритейлу, розвиток підприємства, системна криза.

Рис.: 1. **Табл.:** 7. **Бібл.:** 8.

Шуміло Ольга Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Olga_shumilo@mail.ru

УДК 339.16

UDC 339.16

Шуміло О. С. Динаміка сучасного розвитку підприємств роздрібною торгівлі в Україні

Shumilo O. S. Dynamics of Contemporary Development of the Retail Trade Enterprises in Ukraine

Целью статьи является исследование современного состояния предприятий розничной торговли в Украине, характеристика условий хозяйствования предприятий розничной торговли и анализ динамики показателей развития розничной торговли. В статье исследовано современное состояние розничной торговли в условиях интеграции Украины в европейское пространство, расширение экономического сотрудничества с Европейским Союзом, под влиянием системного кризиса и трудностей, сложившихся в социальной, экономической, политической сферах в текущем периоде. Автором охарактеризованы условия хозяйствования предприятий розничной торговли в нестабильных реалиях. Также проанализированы основные показатели развития розничной торговли в Украине, определена группа предприятий лидеров современного украинского ритейла. На основании исследований Национального института стратегических исследований в Украине выделены основные направления по урегулированию кризисной ситуации в сфере внутренней торговли.

The article is aimed at studying of the current state of retail trade enterprises in Ukraine, characteristics of economy management conditions of the retail trade enterprises and the analysis of dynamics of the retail trade development indicators. In the article the contemporary state of the retail trade is researched in the context of integration of Ukraine into the European Area, expansion of economic cooperation with the European Union, under the influence of a systemic crisis and the difficulties prevailing in the social, economic, and political spheres in the current period. The author characterises the conditions of retail trade enterprises in unstable circumstances. The main indicators of retail development in Ukraine was analyzed, the group of leaders in the contemporary Ukrainian retail was specified. Based on the research of the National Institute for strategic studies in Ukraine the main directions for the resolution of the crisis situation in the area of internal trade were highlighted.

Ключевые слова: розничная торговля, предприятия ритейла, развитие предприятия, системный кризис.

Key words: retail, retail enterprises, development of enterprise, systemic crisis.

Рис.: 1. **Табл.:** 7. **Библ.:** 8.

Рис.: 1. **Табл.:** 7. **Библ.:** 8.

Шуміло Ольга Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

Shumilo Olga S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Olga_shumilo@mail.ru

E-mail: Olga_shumilo@mail.ru

Торгівля як окрема галузь народного господарства, яка відрізняється від інших галузей своїми функціями і місцем у системі відтворення, має велике значення для всієї економіки України. Саме торгівля забезпечує підтримку вітчизняних товаровиробників, сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, забезпечує наповнення бюджету країни, вона підтримує збалансованість виробництва і споживання, формує частку валової доданої вартості країни, забезпечує матеріальний і культурний рівні людини, сприяє підвищенню якості життя населення взагалі.

Сучасна ситуація на ринку споживчих товарів в Україні досить нестабільна. Споживчий ринок України – це один із феноменів, який обумовлює складну систему господарювання, в якій тісно взаємодіють ринкові закономірності, численні регулюючі інститути (передусім державні) й масова свідомість [1]. В умовах інтеграції в

європейський простір, розширення економічної співпраці з Європейським Союзом, попри труднощі, що склалися в соціальній, економічній, політичній сферах сьогодення, торгівельна діяльність в Україні залишається перспективною галуззю. Тому необхідне постійне системне спостереження і вивчення динаміки розвитку торгівельної галузі, оскільки її зміни під впливом сучасних процесів, що відбуваються в соціально-економічній і політичній сферах, мають суттєвий вплив на економіку країни.

Наукові аспекти аналізу розвитку торгівлі є об'єктом для багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них Л. Дідківська, Л. Лігоненко, В. Алопій, В. Соколов, Л. Саркисян та інші. Науковцями створено теоретичну базу дослідження, багато уваги приділено дослідженню особливостей розвитку підприємств роздрібною торгівлі та чинників впливу на них. Але ситуація в галузі постійно змінюється, тому актуальним залишається спостереження і вивчення її динаміки.

Мета статті – дослідити сучасний стан підприємств роздрібною торгівлі в Україні, охарактеризувати умови господарювання підприємств роздрібною торгівлі та проаналізувати динаміку показників розвитку роздрібною торгівлі.

Головною метою розвитку торговельної сфери є забезпечення товарного обігу та еквівалентного обміну товарів у формі куплі-продажу для задоволення потреб споживачів – фізичних та юридичних осіб [2]. Торгівля як галузь є сукупністю підприємств, серед яких можна виділити два основні сегменти – оптової і роздрібною торгівлі. Підприємства оптової торгівлі за своєю суттю є посередниками між виробниками і сектором роздрібною торгівлі. Контрагентами для оптових компаній практично у всіх випадках є юридичні особи – роздрібні або оптові компанії, або приватні підприємці. Роздрібна торгівля, по суті, є споживчим ринком [3]. Саме роздрібна торгівля є останнім етапом системи розподілу товарів, вона забезпечує просування товарів від виробника до кінцевого споживача, виконуючи значущу роль у розвитку споживчого ринку та обслуговування населення.

Останнім часом роздрібна торгівля в Україні знає змін під впливом кризових явищ. Фінансова та інвестиційна нестабільність у країні, що обумовлена політичними й економічними перетвореннями, призводить до зниження попиту на товари, послуги та зниження прибутку торговельних підприємств, також має достатній вплив на збалансованість попиту й пропозиції споживчого ринку, де можна спостерігати дисбаланс, який породжується невідповідністю суспільних виробництв і нестабільним розвитком підприємств торговельно-посередницької діяльності.

Сучасні, нестабільні, складні умови господарювання підприємств роздрібною торгівлі в Україні характеризуються:

- ✦ нестабільною політичною ситуацією в країні;
- ✦ загостренням інфляції, значними коливаннями курсу та невизначеністю у валютно-курсовій політиці держави;
- ✦ обмеженим споживчим попитом і низькою купівельною спроможністю населення внаслідок скорочення доходів;
- ✦ складними умовами кредитування бізнесу та високими процентними ставками за кредитами;
- ✦ постійним зростанням цін на основні товари та послуги;
- ✦ зменшенням обсягів вітчизняного виробництва та зростанням вартості імпортової продукції в результаті девальвації гривні;
- ✦ недосконалою законодавчою базою в системі оподаткування підприємств і розвитком стихійного ринку;
- ✦ недостатністю торговельних площ, дефіцитом торговельних площ і високою орендною платою на торговельні площі;
- ✦ недостатньо повним та якісним обслуговуванням споживачів.

За наявності таких умов господарювання торговельні підприємства безпосередньо мають складності у

своєму функціонуванні та розвитку. На сучасних підприємствах ускладнюється формування політики закупівель і ціноутворення, кредитно-фінансової політики, виникають труднощі у формуванні кадрової політики підприємств.

Аналізуючи стан торгівлі, неможливо недооцінювати її значущість як сфери економічної діяльності, яка має достатню вагу у формуванні валового внутрішнього продукту України. Частка торгівлі у формуванні ВВП країни досить значна. Так, за даними Державної служби статистики, у 2012 р. частка створеного в торгівлі валового внутрішнього продукту складала 50 169 млн грн, або 14% від загального ВВП країни, у 2013 р. – 52 567 млн грн, або 15%, а за десять місяців 2014 р. – 54 894 млн грн, що у відсотках складає 14,7% і свідчить про зниження показника, також як і в інших галузях економіки (табл. 1). Причиною цього є складні політичні та економічні обставини в нашій країні. Загальний розвиток торгівлі характеризується показником – валова додана вартість (ВДВ). Розмір ВДВ у сфері торговельної галузі, характер її структурних змін відображено в Національних рахунках України. Частка торгівлі у виробництві ВДВ за п'ять останніх років мала тенденцію до зростання, але за останній рік відбулось зниження показника з 18,9% до 17,1%, тобто на 1,8 в. п., що свідчить про нестійкий процес нарощування первинного доходу та нестабільність економічної бази торгівлі.

Таблиця 1

Динаміка ВВП і структура ВДВ у сфері торгівлі (II квартал 2010 р.– 2014 р.) [4]

Рік	Валовий внутрішній продукт		Частка торгівлі у загальній ВДВ, %
	Млн грн	Відсотків до підсумку	
2010	38521	15,1	15,7
2011	48178	15,5	16,7
2012	50169	14,4	18,3
2013	52567	15,0	18,9
2014	54894	14,7	17,1

Структура валової доданої вартості за II квартал 2014 р. у відсотках і за попередні два роки відповідного періоду наведена на рис. 1.

Одним з основних індикаторів розвитку торгівлі є показник товарообороту. За даними Державної служби статистики, у січні – жовтні 2014 р. роздрібний продаж скоротився на 6,8% у порівнянні з цим самим періодом попереднього року (табл. 2).

Видавництво «Капітал» констатує, що «це найбільший спад товарообороту з часів кризисного 2009 р. Цілком очікувано роздрібні продажі знизлися в Донецькій і Луганській областях. Падіння товарообігу за десять місяців тут складало 31,9% і 40,3% відповідно. Населення цих двох регіонів, у тому числі й зони поза АТО, зіткнулося з невплатами зарплати» [6]. Втім, товарооборот падає не тільки в цих областях. Так, за даними статистичної звітності тільки сім областей (Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Сумська, Черкаська,

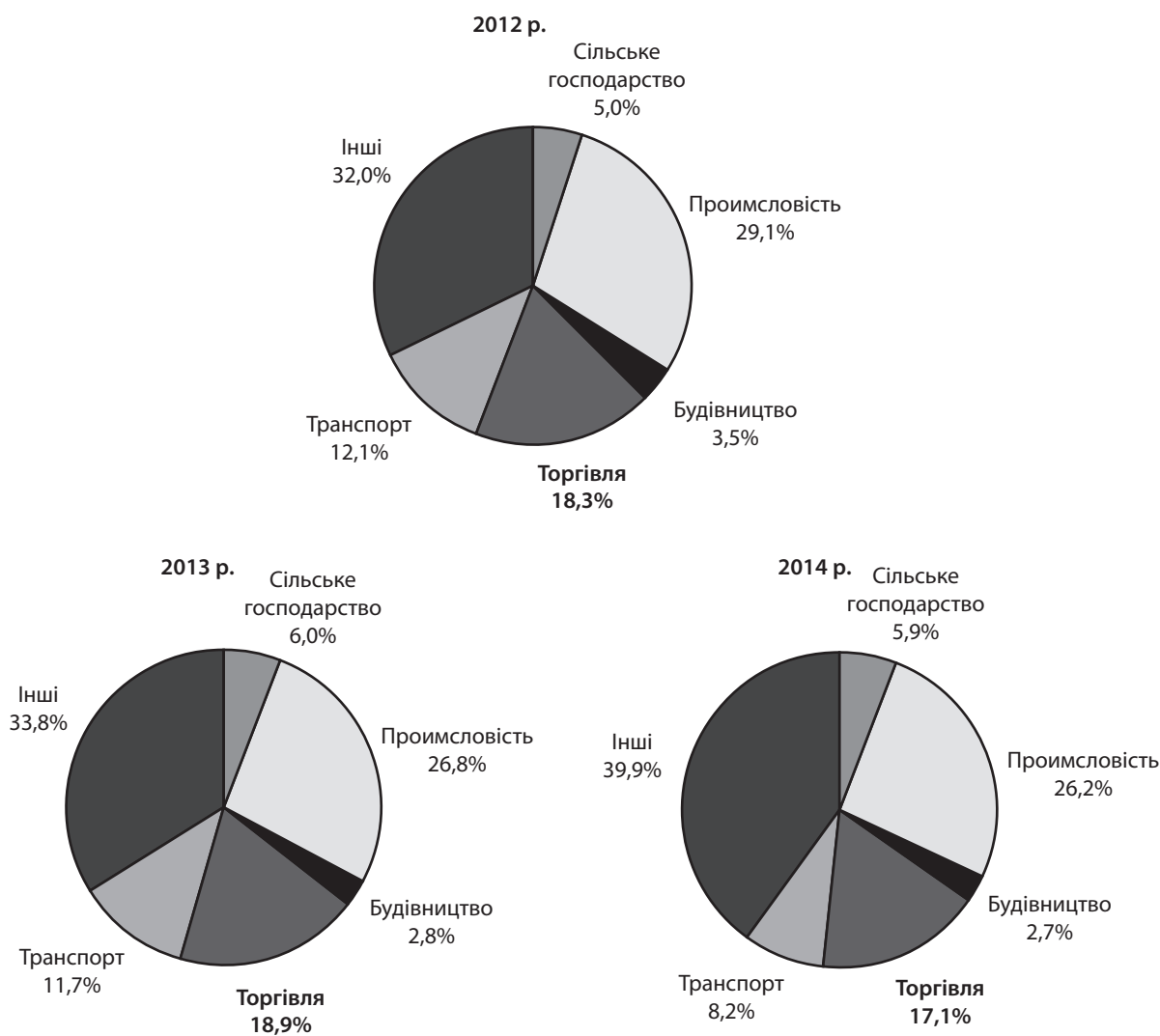

Рис. 1. Структура валової доданої вартості за II квартал 2012 р.– 2014 р., % [4]

Таблиця 2

Динаміка обороту роздрібної торгівлі України за січень – жовтень 2010 – 2014¹ рр. [5]

Показник	Січень – жовтень 2010 р.	Січень – жовтень 2011 р.	Січень – жовтень 2012 р.	Січень – жовтень 2013 р.	Січень – жовтень 2014 р. ¹
Оборот роздрібної торгівлі, млн грн	428536,9	546892,2	650389,2	718406,4	728649,7
Оборот роздрібної торгівлі, у % до відповідного періоду попереднього року	105,9	114,9	115,7	109,5	93,2

Примітка: ¹ – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Чернівецька) залишили обсяги товарообороту на попередньому рівні й незначно підвищили, а в інших областях України та м. Києві темпи торгівлі знизилися (табл. 3). Головними факторами впливу на скорочення обсягів показника можна вважати зростання цін на товари, зниження купівельної спроможності населення, також знецінення національної валюти і прискорення інфляції.

Розвиток торгівлі та роздрібного товарообороту доцільно розглядати з позиції товарної структури роздрібного товарообороту підприємств – з обсягу продовольчих і непродовольчих товарів. Скорочення

частки непродовольчих товарів у загальній кількості товарообігу, а саме це відбувається у сьогоденні реліях, свідчить про зниження рівня життя населення та змінення ціннісних орієнтацій споживачів. У момент кризових явищ споживачі взагалі намагаються знизити свої поточні споживчі витрати, віддають перевагу продовольчим товарам, а непродовольчий ритейл виявляється найбільш чутливим до скорочення попиту. Так, проаналізувавши динаміку розвитку ринку роздрібних торгівельних підприємств, згідно з даними Державної служби статистики за напрямками продовольчих і не-

Таблиця 3

Обсяг обороту роздрібною торгівлі за січень-жовтень 2014 р.¹ [5]

Область	Оборот роздрібною торгівлі за січень – жовтень 2014 р., млн грн	Темпи зростання обороту роздрібною торгівлі (у порівнянних цінах), % (січень – жовтень 2014 р. до січня – жовтня 2013 р.)
Україна	728649,7	93,2
Вінницька	23430,5	99,8
Волинська	16438,3	95,3
Дніпропетровська	64792,2	100,8
Донецька	53852,3	68,1
Житомирська	18453,1	99,1
Закарпатська	16299,6	100,2
Запорізька	33922,1	99,2
Івано-Франківська	21995,9	99,8
Київська	34493,1	100,5
Кіровоградська	14033,1	100,8
Луганська ²	21180,0 ²	59,7 ²
Львівська	36208,1	98,5
Миколаївська	19818,8	93,6
Одеська	49448,1	96,2
Полтавська	21247,4	97,3
Рівненська	15778,5	99,5
Сумська	15238,1	100,4
Тернопільська	13534,9	99,2
Харківська	56647,2	99,2
Херсонська	17536,8	99,7
Хмельницька	18133,7	96,1
Черкаська	19377,8	100,1
Чернівецька	11720,3	100,3
Чернігівська	14709,1	99,0
м. Київ	100360,7	96,2

Примітка: ¹ – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя; ² – дані можуть бути уточнені.

продовольчих товарів, можна зазначити, що за останні сім років відбувалася незначна варіація цих показників (табл. 4). Питома вага продовольчих товарів має тенденцію до зростання – з 40,2% у 2012 р. до 41,1% у 2013 р., питома вага непродовольчих товарів, навпаки, знизилася із 59,8% у 2012 р. до 58,9% у 2013 р. За останній період поточного 2014 р., в умовах дестабілізації економіки, така тенденція щодо структури роздрібних торговельних підприємств України незмінно спостерігається, а обсяг роздрібного товарообороту підприємств зменшується.

Слід зазначити, що у сучасних економічних умовах розвитку, при поточному падінні торгівлі, кількість під-

приємств роздрібною торгівлі скорочується, про що свідчить офіційна статистика. Так, за період з 2008 р. по 2014 р. найбільшими темпами скорочувалась кількість підприємств ресторанного господарства, темп зростання показника склав 88%, а більш повільнішими темпами відбувалось скорочення підприємств (юридичних осіб) і кількості ринків, темп зростання показників відповідно склав 92,3% і 94,6%, тобто відбулося зниження значення показників (табл. 5).

Таблиця 4

Динаміка структури роздрібних торговельних підприємств України 2007 – 2013 рр. [5]

Рік	Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, млн грн	У тому числі питома вага, у %	
		продовольчих товарів	непродовольчих товарів
2007	178233	35,3	64,7
2008	246903	34,4	65,6
2009	230955	40,0	60,0
2010	280890	39,5	60,5
2011	350059	38,9	61,1
2012	405114	40,2	59,8
2013	433081	41,1	58,9
2013 до 2012	+27967	+0,9%	-0,9%

Зменшення кількості торговельних підприємств свідчить про негативні явища економіки, але, з іншого боку, свідчить про збільшення розмірів торговельних площ. Так, за даними статистичної звітності, на фоні загального скорочення магазинів і напівстаціонарних об'єктів показники торговельної площі магазинів зростають (табл. 6). Загальна торговельна площа в Україні станом на 1 січня 2014 р. зросла на 124247 кв. м, що склало 101,3% від попереднього року. Це свідчить про укрупнення підприємств роздрібною торгівлі. Щодо напівстаціонарних об'єктів – кіосків і автозаправних станцій (вкл. АГНКС – автомобільних газонаповнювальних компресорних станцій), то кількість кіосків загалом по Україні зменшилась на 880 од., темп зростання показника склав 88,7%, а кількість автозаправних станцій (АГНКС) за останній рік збільшилась на 163 од., темп зростання показника склав 102,3%.

Незважаючи на проблеми, що супроводжують розвиток вітчизняного ритейлу, формування роздрібною торговельною мережі залишається перспективною діяльністю, адже підвищує значимість цінової стратегії та підвищує рівень обслуговування споживачів, розширюючи додаткові послуги, які мають позитивний вплив на структурні перетворення в економіці, а також сприяє підвищенню товарообігу, зростанню доходів суб'єктів ринку, залученню капіталу та взагалі покращує якість життя населення країни.

За підсумками Міжнародної аудиторсько-консалтингової компанії «Делойт», що готує щорічний рейтинг «ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи» за

Кількість підприємств роздрібно́ї торгівлі України на 1 січня 2008 – 2014 рр. [5]

Показник	2008 р.	2011 р.	2014 р.	2014 у % до	
				2008 р.	2011 р.
<i>Кількість підприємств роздрібно́ї торгівлі:</i>					
Підприємства (юридичні особи) на 1 січня, тис. од.	71,9	64,8	59,8	83,1	92,3
Підприємства ресторанного господарства на 1 січня, тис. од.	26,2	23,4	20,6	78,6	88,0
Кількість ринків з продажу споживчих товарів на 1 січня, од.	2834	2758	2609	92,1	94,6

Таблиця 6

Динаміка розвитку мереж роздрібно́ї торгівлі 2012 – 2014 рр. [5]

Показник	На 1 січня 2012 р.	На 1 січня 2013 р.	На 1 січня 2014 р.	Абсолютне відхилення 2014 р. до 2013 р.	У % 2014 р. до попереднього року
Усього об'єктів роздрібно́ї торгівлі, од.	64211	62250	59818	-2432	96,1
Магазини, од.	48383	47234	45519	-1715	96,4
Торговельна площа магазинів, кв. м	9013444	9294479	9418726	124247	101,3
Кіоски, од.	8783	7800	6920	-880	88,7
Автозаправні станції (АГНКС), од.	7045	7216	7379	163	102,3

динамікою розвитку і доходами підприємств, у підгалузі «Роздрібна торгівля» серед лідерів на ринку визначено шість українських роздрібних торговельних компаній: «АТБ-маркет», Fozzy Group, «Епіцентр К», «Фокстрот», «Ашан Україна», «Фуршет». За даними компанії, «серед роздрібних мереж найбільш відзначився національний дискаунтер АТБ-Маркет, його доходи зросли на 26% на фоні 1,1% у середньому по галузі – результат зумовлений переважним чином тим, що українці продовжують економити та все більш уважно ставляться до цін на продукти харчування. Ця тенденція зберігатиметься й надалі» [7]. Компанією, яка знизилася доходи до -4,0% до попереднього року, але все одно отримує позиції лідера, названо «Фокстрот», а компанія, що стала лідером з незмінним рівнем доходів 0,0%, у порівнянні з попереднім роком – «Фуршет». Наведемо рейтинг і зміну доходів шістьох українських компаній-лідерів (табл. 7).

Таблиця 7

Рейтинг українських торговельних компаній за підсумками рейтингу «ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи-2013» [7]

№ п/п	Компанія	Дохід у 2013 р. (млн євро)	Зміна доходів у порівнянні з 2012 р.
1	АТБ-Маркет	2,4641	26,9%
2	Fozzy Group	2,3906	12,0%
3	Епіцентр К	1,5542	90%
4	Фокстрот	7817	-4,0%
5	Ашан Україна	4990	0,8%
6	Фуршет	4948	0,0%

При дослідженні сучасного стану роздрібно́ї торгівлі спостерігаються й позитивні тенденції. Серед них –

розширення мереж національних ритейлів, збільшення частки власних торговельних марок у FMCG ритейлі, становлення ринку електронної торгівлі.

Національним інститутом стратегічних досліджень в Україні сформульовано основні стратегічні пріоритети державної політики, спрямованої на якнайшвидше подолання кризи, і запропоновано конкретні механізми та інструменти діяльності. Одним із напрямків щодо подолання кризової ситуації в країні є розвиток інфраструктури внутрішнього ринку та створення ефективних механізмів регулювання діяльності у сфері внутрішньої торгівлі, які включають: 1) прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання внутрішньої торгівлі» задля впорядкування й детінізації торговельної діяльності, ліквідації «стихійної» торгівлі, створення умов для розвитку конкурентного середовища, підвищення рівня торговельного обслуговування населення та захисту прав споживачів; 2) сприяння збалансованому розвитку структурно-територіальної інфраструктури споживчого ринку – об'єктів складського господарства, оптових і роздрібних торговельних майданчиків, посередницьких організацій, логістичної мережі тощо; 3) забезпечення належного функціонування товарних бірж, формування мережі інформаційно-маркетингових центрів із вільним доступом учасників ринку до інформації, удосконалення засад функціонування дистанційної торгівлі [8].

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Сучасна системна криза в Україні має значний вплив на розвиток роздрібно́ї торгівлі. Особливостями розвитку сучасного ритейлу в Україні є присутність негативних тенденцій, серед яких можна виділити такі: зниження частки торгівлі у формуванні ВВП країни, зниження товарообороту роздрібних тор-

гівельних підприємств, зменшення кількості магазинів, спад купівельної спроможності населення, зростання цін та ін. Але, незважаючи на нестабільні умови господарювання, роздрібна торгівля є перспективною галуззю економіки. Сучасні кризові явища поки що послаблюють роздрібний ринок, однак завдяки макроекономічній стабілізації, впровадженню західних стандартів торгівлі та інших стимулюючих умов ситуація на ринку роздрібно торгівлі може поступово змінюватись.

Враховуючи значний вплив роздрібно торгівлі на розвиток економіки та на життєзабезпечення населення України, а також сучасні її особливості, подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення стану економічної безпеки підприємств ритейлу, що забезпечує ефективність функціонування підприємств з урахуванням внутрішніх загроз і негативних впливів мінливого зовнішнього середовища. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Тимчина А. І.** Структура ринку роздрібно торгівлі в умовах сучасного невизначеного середовища України / А. І. Тимчина // Торговля, комерція, підприємництво : зб. наук. пр. – Львів : Львівська комерційна академія, 2012. – Вип. 14. – С. 176 – 181.
2. **Апопій В. В.** Характер сучасного розвитку внутрішньої торгівлі України / В. В. Апопій, Н. С. Ситник // Торговля, комерція, підприємництво : зб. наук. пр. – Львів : Львівська комерційна академія, 2012. – Вип. 13. – С. 5 – 9.
3. **Соболев В. А.** Розвиток роздрібних торговельних мереж / В. А. Соболев // Менеджер. – ДонДУУ, 2009. – № 4(50). – С. 69 – 74.
4. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Макроекономічні показники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Внутрішня торгівля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

6. **Шаправский Р.** Розничные продажи обвалились до пятилетнего минимума / Р. Шаправский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.capital.ua>

7. Рейтинг ТОП-500 компаній Центральної та Східної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.deloitte.com

8. **Жаліло Я. А.** Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

REFERENCES

Apopii, V. V., and Sytnyk, N. S. "Kharakter suchasnoho rozvytku vnutrishnoyi torhivli Ukrainy" [The nature of modern Ukraine internal trade]. *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo*, no. 13 (2012): 5-9.

"Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. Makroekonomichni pokaznyky" [State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. Macroeconomic indicators]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia. Vnutrishnia torhivlia" [State Statistics Service of Ukraine. Statistical information. Internal trade]. <http://www.ukrstat.gov.ua>

"Reitynh TOP-500 kompanii Tsentralnoi ta Skhidnoi IEvropy" [Top 500 companies in Central and Eastern Europe]. www.deloitte.com

Sobolev, V. A. "Rozvytok rozdrubnykh torhivnykh merezh" [The development of retail networks]. *Menedzher*, no. 4 (50) (2009): 69-74.

Shapravskiy, R. "Roznichnye prodazhi obvalilis do piatiletnego minimuma" [Retail sales have fallen to five-year low]. <http://www.capital.ua>

Tymchyna, A. I. "Struktura rynku rozdrubnoi torhivli v umovakh suchasnoho nevyznachenooho seredovyscha Ukrainy" [Structure of the retail market in today's uncertain environment Ukraine]. *Torhivlia, komertsii, pidpriemnytstvo*, no. 14 (2012): 176-181.

Zhalilo, Ya. A. et al. *Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia* [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks remedies]. Kyiv: NISD, 2014.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПОСЛУГА» В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

© 2014 ЧЕПУРДА Л. М.

УДК 658.818

Чепурда Л. М. Еволюція поняття «послуга» в аспекті сучасних тенденцій розвитку невиробничої сфери обслуговування

У роботі набули подальшого розвитку теоретичні дослідження послуги як самостійної економічної категорії. Показано, що на сучасному етапі розвитку невиробничої сфери товарна пропозиція являє собою набір матеріальних і нематеріальних атрибутів, коли виробник може отримати конкурентні переваги за рахунок встановлення найбільш вдалої їх комбінації в поєднанні з інноваційними технологіями, інформацією та персоналом. Розглядаючи послугу невиробничого призначення як специфічну форму інтегрованої пропозиції, що має змішану матеріально-нематеріальну природу, у роботі набули подальшого розвитку положення концепції повної вартості володіння. Представлено загальну схему розробки інтегрованого продукту «товар – послуга» у тривимірному контурі системи обслуговування споживача, де як базові були прийняті параметри «товар», «послуга» і «час». Стверджується, що реалізація в невиробничій сфері концепції повної вартості володіння надає підприємству нові можливості у формуванні цінової політики, де ціна на послугу буде виконувати подвійну функцію. З одного боку, вона має безпосередній вплив на величину витрат, пов'язаних із задоволенням потреб і вимог споживача, і таким чином може розглядатися як один із факторів, що визначає конкурентоспроможність послуги. З іншого боку, рівень ціни на послугу залежить від її функціональних і споживчих характеристик, співвідношення попиту та пропозиції і тим самим виражає оцінку послуги споживачем, його ставлення до підприємства.

Ключові слова: еволюція послуги, інтегрована пропозиція «товар – послуга», повна вартість володіння.

Рис.: 1. Формул: 2. Бібл.: 18.

Чепурда Лариса Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Черкаський державний технологічний університет (бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

УДК 658.818

UDC 658.818

Чепурда Л. М. Эволюция понятия «услуга» в аспекте современных тенденций развития непроизводственной сферы обслуживания

В работе получили дальнейшего развития теоретические положения услуги как самостоятельной экономической категории. Показано, что на современном этапе развития непроизводственной сферы товарное предложение представляет собой набор материальных и нематериальных атрибутов, когда производитель может получить конкурентные преимущества за счет установления наиболее удачной их комбинации в сочетании с инновационными технологиями, информацией и персоналом. Рассматривая услугу непроизводственного назначения как специфическую форму интегрированного предложения, которое имеет смешанную материально-нематериальную природу, в работе получили дальнейшего развития положения концепции полной стоимости владения. Представлена общая схема разработки интегрированного продукта «товар – услуга» в трехмерном контуре системы обслуживания потребителя, где в качестве базовых были приняты параметры «товар», «услуга» и «время». Утверждается, что реализация в непроизводственной сфере концепции полной стоимости владения дает предприятию новые возможности в формировании ценовой политики, где цена на услугу будет выполнять двойную функцию. С одной стороны, она имеет непосредственное влияние на величину затрат, которые связаны с удовлетворением потребностей и требований потребителя, и таким образом может рассматриваться как один из факторов, определяющих конкурентоспособность услуги. С другой стороны, уровень цены на услугу зависит от ее функциональных и потребительских характеристик, соотношения спроса и предложения и тем самым выражает оценку услуги потребителем, его отношение к предприятию.

Ключевые слова: эволюция услуги, интегрированное предложение «товар – услуга», полная стоимость владения.

Рис.: 1. Формул: 2. Библ.: 18.

Чепурда Лариса Михайловна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой туризма и гостинично-ресторанного дела, Черкасский государственный технологический университет (бул. Шевченко, 460, Черкассы, 18006, Украина)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

Чепурда Л. М. Evolution of Notion of «Service» in the Aspect of Contemporary Trends in the Non-Production Sphere

The article displays the further development of theoretical positions regarding service as a standalone economic category. It is shown that at the present stage of development of the non-production sphere the commodity offer is a set of tangible and intangible attributes, when the producer can gain competitive advantages by establishing the most successful combinations together with innovative technologies, information and personnel. In the light of the non-productive service as a specific form of an integrated proposal with mixed material and immaterial nature, in the article the further development of the conception of the total cost of ownership was achieved. The general scheme of the integrated product development «ware – service» is presented in three-dimensional contour of the consumer service system, in which «ware», «service» and «time» are adopted as basic parameters. It is stated, that an implementation of conception of the total cost of ownership in the non-production sphere gives new opportunities in the formation of pricing policy of an enterprise, where the price of service performs a double function. On the one hand, it has an immediate influence on the amount of the costs that are associated with the needs and demands of the consumer, and thus can be considered as one of the factors determining the competitiveness of service. On the other hand, the level of the service price depends on its functional and consumer properties as well as supply-and-demand situation, and thus expresses the assessment of services by consumer, his attitude to the enterprise.

Key words: evolution of service, integrated proposal «ware – service», total cost of ownership.

Pic.: 1. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 18.

Чепурда Лариса М. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Cherkasy State Technological University (bul. Shevchenko, 460, Cherkasy, 18006, Ukraine)

E-mail: unicorn1963@bk.ru

Переорієнтація виробництва з традиційного створення матеріальних благ на надання послуг є фундаментальною ознакою переходу суспільства від індустріального до постіндустріального рівня розвитку.

Тому, коли економісти ведуть мову про сучасні трансформації у ринковому середовищі, вони мають на увазі саме інтенсивне поширення сфери обслуговування, супроводжуване потужним інформаційним забезпеченням.

Отже, при розгляді еволюції виробничо-економічних відносин і формування основних ідей удосконалення невиробничого комплексу стає очевидним перетворення сфери обслуговування в домінуючий сектор економіки. Поява та розвиток філософії підприємництва, орієнтованої на споживача, сформували чіткі ринково обумовлені вимоги до виробника послуг:

- ✦ максимальне скорочення тривалості виробничого циклу;
- ✦ ефективне управління всіма видами ресурсів у спрямуванні на їх мінімізацію;
- ✦ гнучкість процесу виробництва послуг, пристосованість до можливих змін у очікуваному споживачем асортименті.

Зазвичай складно навести приклад підприємства, яке надає товар чи послугу в чистому вигляді: придбання будь-якого товару супроводжується послугами і, навпаки, придбання послуг пов'язане з купівлею товару. Саме виділення як основного мірила ефективності економічних відносин необхідного рівня обслуговування галузей народного господарства безпосередньо їх господарюючих суб'єктів зумовлює в першу чергу важливість дослідження послуги як самостійної економічної категорії.

Як стверджується в роботі [3], зазвичай поняття «послуга» використовується в найширшому значенні і складає собою дію, що дає користь, допомогу. Підтримуючи ідею розширеної концепції обслуговування, у роботі визначається, що сфера обслуговування «... є сукупністю галузей народного господарства та видів діяльності, спрямованих на задоволення потреби держави, підприємств і населення в послугах. Критерієм об'єднання галузей у сферу обслуговування є не характер праці та вид споживчої вартості, а те, що кожна з цих галузей, надаючи послуги різним споживачам – державі, підприємствам та населенню, тією чи іншою мірою бере участь у відтворюваному процесі. Єдність галузей сфери послуг у відтворювальному процесі виявляється в тому, що кінцевим результатом праці в них є послуги в матеріальному і нематеріальному вигляді.

Поряд з цим необхідно відзначити, що в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених відсутнє чітке розмежування послуг у виробничій і невиробничій сферах. Сьогодні склалося загальне уявлення про обслуговуючу діяльність та сферу використання послуг. Як вказує Х. Ворачек, ще жодна зі спроб дати визначення послугі не увінчалася успіхом, оскільки сфера послуг як жодна інша визначається своєю різноманітністю та масштабітністю поширення [4].

Таким чином, є очевидною необхідність подальшого дослідження існуючих теоретичних положень обслуговуючої діяльності та осмислення комплексу міждисциплінарних проблем, з якими стикаються виробни-

ки послуг невиробничого характеру. Саме це визначило вибір теми даної статті та її основну мету – подальший розвиток системних уявлень сутності послуги як самостійної економічної категорії та як інтегрованої продуктової пропозиції в невиробничій сфері.

Для досягнення цієї мети в роботі вирішувалися завдання:

- ✦ представити еволюцію поглядів на поняття «послуга» як економічної категорії в аспекті сучасних тенденцій розвитку невиробничої сфери обслуговування;
- ✦ дослідити загальну структуру повної вартості володіння сукупною пропозицією продукту «товар – послуга».

Сутність вирішення сформульованої в роботі мети дослідження визначається такими положеннями.

Положення 1. Послуга як особлива економічна категорія.

На відміну від реального продукту послуга має свої особливості та форми прояву. При цьому не викликає сумнівів той факт, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин у невиробничій сфері бажано, а у деяких випадках є обов'язковим надання професійних послуг, що задовольняють потреби і вимоги споживача, а будь-яка продукція у такій сфері перетворюється у комплексну систему обслуговування певної суспільної потреби [13, 14].

Зогляду на те, що зв'язок послуг з матеріальними продуктами в невиробничій сфері має специфічний характер, доречно буде представити ряд найбільш поширених визначень поняття «послуга», що дозволяє сформувати уявлення про відмінності послуг у виробничому і невиробничому секторах.

1. К. Гронос відзначав: «Послуга – це процес, який включає серію (чи декілька) невідчутних дій, які за необхідності відбуваються при взаємодії між покупцями і обслуговуючим персоналом, фізичними ресурсами, системами підприємства-постачальника послуг» [16]. На його думку, існують два типи якості надання послуг: технічна, яка передбачає те, що споживач реально отримує від надаваних послуг, і функціональна, яка враховує особливості їх отримання.

2. Д. Ратмел відзначив, що у сфері послуг, на відміну від сфери матеріальних товарів, досить складно розділити виробництво і споживання, оскільки споживач є безпосереднім учасником як споживання послуги, так і її виробництва [17].

3. Л. Беррі писав, що «фізичний продукт – це предмет, пристрій чи річ, у той самий час як послуга є поступком, виконанням чи зусиллям» [15].

4. Ф. Котлер подає послугу як «будь-який захід чи вигоду, які одна сторона може запропонувати іншій і які в основному невідчутні і не приводять до заволодіння чим-небудь» [5].

5. К. Хаксевер та ін. відзначають, що товар і послуга не є антиподами, а швидше за все становлять дві області одного континууму [12].

Поряд з цим існує думка, що дати опис властивостей послуги може бути більш продуктивним, ніж на-

магатися вивести її визначення. При цьому наводяться такі аргументи:

- ✦ сектор послуг як «третинний» охоплює все, що не відноситься до сільського господарства і промисловості;
- ✦ численні та різноманітні дії відносяться існуючою офіційною статистикою до одного класу економічних благ;
- ✦ послуги – це гнучкий об'єкт, межі якого досить рухомі;
- ✦ до послуг належать різноманітні види діяльності, які спрямовані на різні об'єкти [6].

Вочевидь, можна вести мову про те, що на сучасному етапі розвитку невиробничої сфери товар розглядається як набір матеріальних і нематеріальних атрибутів, коли виробник може отримати конкурентні переваги за рахунок встановлення найбільш вдалої комбінації (товар – послуга) у поєднанні з інноваційними технологіями, інформацією та персоналом. У сучасних умовах ринкових відносин принциповим є те, що споживач починає здійснювати пошук не стільки товару, скільки послуги як вирішення своїх проблем, пов'язаних зі споживанням такого товару. Відбулася значна еволюція самого поняття товару, яке Ж.-Ж. Ламбен визначає як сукупність властивостей, чи набір атрибутів, що забезпечують споживачеві базову функціональну цінність, чи корисність, яку він визначає як «ядерну послугу» [7]. Схожі позиції займають й інші дослідники.

Сьогодні класичні ознаки диференціації товару і послуги втрачають свою інтерпретаційну силу для опису реальної діяльності промислового підприємства. У сучасному розумінні товар – це не просто матеріальна продукція, а складна економічна категорія, яка означає сукупність споживчих характеристик певної сукупної товарно-

сервісної пропозиції, що формується її виробником та реалізується для задоволення потреб споживачів. На це вказує французький економіст Е. Мате. Він відзначає, що підприємства все активніше діють у напрямі розвитку сукупної пропозиції «товар – сервіс», у рамках якої встановлюються особливі і постійно контрольовані відносини зі споживачем з метою максимізації його задоволеності [8].

Положення II. Загальна структура повної вартості володіння сукупною пропозицією продукту «товар – послуга»

Беручи до уваги вищевикладене, послуга невиробничого призначення (ПНП) може бути представлена як специфічна форма системи інтегрованого управління сукупною пропозицією, що має змішану матеріально-нематеріальну природу (модель Шостака «товар – послуга» [18]).

При цьому можна виділити компоненти, які визначають матеріальну і нематеріальну сутність сукупної пропозиції «товар – послуга» (де за основу приймається модель, яка запропонована Е. Мате) (рис. 1) [8].

Представлена схема показує, що розробка послуги і матеріальної продукції зводиться в єдине ціле, що складає результат тієї чи іншої стратегії розвитку підприємства невиробничої сфери. При цьому рівень політики обслуговування повинна плануватися паралельно з товарною політикою, зважаючи на встановлення потреби пристосування виробу до цілей та обмежень послуг, що його супроводжують.

Центральним у представленій схемі є поняття повної вартості володіння ПНП. Основними етапи її формування є такі:

- ✦ «1 – 7» – специфікація розробки товару і технології його виробництва;
- ✦ «2 – 7» – специфікація розробки послуги і технології її виробництва;

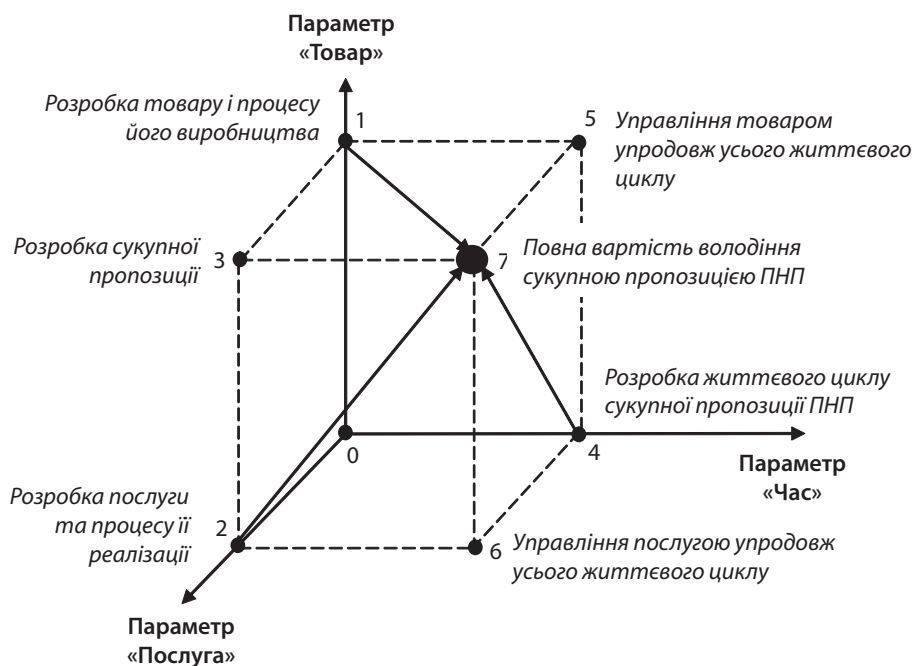

Рис. 1. Відображення сутності інтегрованого продукту «товар – послуга» у тривимірному контурі системи обслуговування споживача

- ✦ «4 – 7» – специфікація управління життєвим циклом сукупною пропозицією ПНП.

У більшості випадків споживача цікавить не сама продукція, а її здатність з найбільшим ефектом задовольнити його потреби і вимоги в порівнянні з аналогічними конкурентними виробами. А відтак, ринкова ціна на продукцію може розглядатися як один із параметрів її конкурентоспроможності. При цьому основним параметром виступає рівень сукупних витрат, які несе споживач у процесі споживання ПНП у розрахунок на одиницю виконаної роботи.

Відштовхуючись від досліджень економічної ефективності систем управління сервісом [6; 9 – 11], у найбільш загальному підході повна вартість володіння сукупною пропозицією ПНП $C_{\Sigma}(t)$ протягом її життєвого циклу $T (t \in T)$ може бути представлена таким чином:

$$C_{\Sigma}(t) = C_{np} + C_{nc}(t) + C_{зб}(t) + C_{вд}(t) + C_{л}(t), \quad (1)$$

де C_{np} – витрати на придбання ПНП;
 C_{nc} – витрати на поточне споживання ПНП;
 $C_{зб}$ – витрати і збитки, обумовлені непродуктивним споживанням ПНП (відхилення і збої в обслуговуванні споживача);
 $C_{вд}$ – витрати на заходи з відновлення / коригування ПНП;
 $C_{л}$ – витрати на ліквідацію ПНП.

Загальною умовою ефективності ПНП буде дотримання співвідношення:

$$[C_{к} / (C_{зб} + C_{вд}(t) + C_{л}(t))] < 1, \quad (2)$$

де $C_{к}$ – витрати на випереджальні дії з метою недопущення відхилень і збоїв у наданні ПНП.

Необхідно зауважити, що при аналізі повної вартості володіння ПНП слід враховувати такий важливий аспект, пов'язаний з тим, що вартість значною мірою залежить від тривалості володіння послугою споживачем: чим більший термін споживання, тим більша ймовірність зростання витрат, які слабо контролюються. Більш того, упродовж часу володіння може змінюватися і структура повної вартості володіння ПНП.

Приймаючи повну вартість володіння ПНП як змінну величину, для підприємства важливо мати чітке розуміння того, на який термін її необхідно розраховувати. Для того, щоб витрати на придбання та споживання ПНП були оптимальними, споживач буде оптимізувати не загальні витрати, а швидкість їх змін. Така швидкість може розглядатися як відношення сукупних витрат споживача на ПНП (придбання і споживання) за певний період часу до тривалості такого періоду, тобто встановлюється питома повна вартість володіння ПНП, оптимізація якої повинна влаштувати як споживача, так і підприємство.

Таким чином, реалізація у невиробничій сфері концепції повної вартості володіння ПНП надає підприємству нові можливості у формуванні найбільш ефективної цінової політики. Насамперед, ціна на таку послугу виконує подвійну функцію. З одного боку, вона має безпосередній вплив на величину витрат, пов'язаних із задоволенням потреб і вимог споживача, і, отже, може розглядатися як один із факторів, що визначає конкуренто-

спроможність ПНП. З іншого боку, рівень ціни на ПНП залежить від її експлуатаційних і споживчих характеристик, співвідношення попиту і пропозиції і тим самим виражає оцінку послуги споживачем, його ставлення до підприємства. А відтак, значення набуває порівнянності всіх факторів повної вартості володіння ПНП із аналогічними показниками послуг-конкурентів. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Багиев Г. Л.** Маркетинг : учебник для вузов / Г. Л. Багиев, В. М. Тарасович, Х. Анн. – М. : Экономика, 2008. – 703 с.
- Васильева О. Е.** Эффективность сервисного обслуживания продукции / О. Е. Васильева. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 175 с.
- Внукова Н. М.** Экономика виробничих послуг : монографія / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – Х. : ТОВ «Модель Всесвіту», 2001. – 128 с.
- Ворачак Х. О.** О состоянии «теории маркетинга услуг» / Х. О. Ворачак // Проблемы теории и практики управления, 2002. – № 1. – С. 21 – 24.
- Котлер Ф.** Маркетинг. Менеджмент : анализ, планирование, внедрение, контроль. – 2-е изд., испр. – М.; К.; Минск : СПб. : Питер, 1999. – 896 с.
- Кулибанова В. В.** Маркетинг сервисных услуг / В. В. Кулибанова. – СПб. : Вектор, 2006. – 192 с.
- Ламбен Ж.-Ж.** Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Ж.-Ж. Ламбен / Пер. с фр. – СПб. : Наука, 1996. – 589 с.
- Мате Э.** Послепродажное обслуживание / Э. Мате / Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1993. – 160 с.
- Моргулець О. Б.** Розвиток сучасного понятійно-категоріального апарату теорії послуг / О. Б. Моргулець // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 5. – С. 34 – 42.
- Таньков К. М.** Економічне обґрунтування формування системи управління експлуатацією устаткування / К. М. Таньков // Економіка розвитку. – 2009. – № 4(52). – С. 74 – 77.
- Тридід О. М.** Система обслуговування споживача : теорія і практика : монографія / О. М. Тридід, К. М. Таньков, Г. Я. Дутка. – К. : УБС НБУ, 2008. – 184 с.
- Хаксевер К.** Управление и организация в сфере услуг. Теория и практика. – 2-е изд. / К. Хаксевер, Б. Рендер, Р. Рассел, Р. Мердик. – СПб. : Питер, 2002. – 322 с.
- Чепурда Л. М.** Особливості стратегічного управління в сфері послуг / Л. М. Чепурда // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – Луцьк: ВІЕМ, 2011. – № 2. – С. 313 – 318.
- Чепурда Л. М.** Регіональна сфера послуг: проблеми і перспективи : монографія / Л. М. Чепурда. – Черкаси : Видавець Вовчок О. Ю., 2013. – 367 с.
- Berry L. L.** Services Marketing is Different // Business. – May-June 1980: Competing Through Quality. – New York: Free Press, 1991. – Pp. 41 – 56.
- Gronroos C.** Service Management and Marketing / C. Gronroos. – West Sussex, 2000. – 134 p.
- Rathmell J.** Marketing in the Service sector / J. Rathmell. – Mass : Winthrop Publishers, 1974. – Pp. 76 – 81.
- Shostack G.** Lynn Designing service that deliver / G. Shostack // Harvard Business Review, January-February, 1984. – Pp. 18 – 26.

REFERENCES

Bagiev, G. L., Tarasovich, V. M., and Ann, Kh. *Marketing* [Marketing]. Moscow: Ekonomika, 2008.

- Berry, L. L. "Services Marketing is Different" In *Business*, 41-56. New York: Free Press, 1991.
- Chepurda, L. M. "Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnia v sferi posluh" [Features strategic management in services]. *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu*, no. 2 (2011): 313-318.
- Chepurda, L. M. *Rehionalna sfera posluh: problemy i perspektyvy* [Regional service sector: problems and prospects]. Cherkasy: Vydavets Vovchok O. Yu., 2013.
- Gronroos, C. *Service Management and Marketing* : West Sussex, 2000.
- Kulibanova, V. V. *Marketing servisnykh uslug* [Marketing services]. St. Petersburg: Vektor, 2006.
- Khaksever, K. et al. *Upravlenie i organizatsiia v sfere uslug. Teoriia i praktika* [Management and organization in the service sector. Theory and practice]. St. Petersburg: Piter, 2002.
- Kotler, F. *Marketing. Menedzhment : analiz, planirovanie, vnedrenie, kontrol* [Marketing. Management: analysis, planning, implementation and control]. Moscow; Kyiv; Minsk; St. Petersburg: Piter, 1999.
- Lambert, Zh.-Zh. *Strategicheskij marketing. Evropeyskaia perspektiva* [Strategic Marketing. European perspective]. St. Petersburg: Nauka, 1996.
- Morhulets, O. B. "Rozvytok suchasnoho poniatiino-katehoriialnoho aparatu teorii posluh" [The development of modern concepts and services of the theory]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 5 (2013): 34-42.
- Mate, E. *Posleprodazhnoe obsluzhivanie* [After-sales service]. Moscow: Progress, 1993.
- Rathmell, J. *Marketing in the Service sector*. Mass. : Winthrop Publishers, 1974.
- Shostack, G. "Lynn Designing service that deliver". *Harvard Business Review*, January-February (1984): 18-26.
- Trydid, O. M., Tankov, K. M., and Dutka, H. Ya. *Systema obsluhovuvannia spozhyvacha : teoriia i praktyka* [The system of customer service: Theory and Practice]. Kyiv: UBS NBU, 2008.
- Tankov, K. M. "Ekonomichne obgruntuvannia formuvannia systemy upravlinnia ekspluatatsiieu ustatkuvannia" [Economic justification formation management of equipment]. *Ekonomika rozvytku*, no. 4 (52) (2009): 74-77.
- Vorachak, Kh. O. "O sostoianii «teorii marketinga uslug»" [On the state of the "theory of marketing services"]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 1 (2002): 21-24.
- Vasileva, O. E. *Effektivnost servisnogo obsluzhivaniia produktiv* [Effectiveness of service products]. Moscow: Ekonomika, 2007.
- Vnukova, N. M., and Kuzmynchuk, N. V. *Ekonomika vyrobnychych posluh* [Economics of production services]. Kharkiv: Model Vsesvitu, 2001.

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОТОЧНИХ ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ НА ЗДІЙСНЕННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 СУМЕЦЬ О. М.

УДК 338:45:658.8:621.3

Сумець О. М. Методичний аспект визначення загальних поточних логістичних витрат на здійснення логістичної діяльності підприємства

Метою статті є формалізація методики розрахунку загальних поточних логістичних витрат на здійснення логістичної діяльності у процесі господарювання виробничих підприємств. Для розробки методики у статті сформульовані загальні положення, що стосуються утворення логістичних витрат, їх поділу на капітальні й поточні витрати, а також здійснення впливу на основні показники діяльності підприємства. Обґрунтовано доцільність створення методики визначення логістичних витрат на основі врахування фазового й функціонального поділу видів логістичної діяльності. Такий підхід дозволяє врахувати причинно-наслідкові зв'язки процесу утворення логістичних витрат і надає можливість обґрунтовано обирати для їх оцінки відповідні часткові й узагальнюючі оцінні показники. Практична цінність запропонованої методики обумовлюється тим, що вона надає можливість використовувати досить широкий перелік оцінних показників, а саме: часткові вартісні показники оцінки логістичних витрат на виконання логістичних активностей, узагальнюючі вартісні показники оцінки логістичних витрат за видами логістичної діяльності відповідно до функціонального поділу, узагальнюючі вартісні показники оцінки логістичних витрат за видами логістичної діяльності відповідно до фазового поділу та загальний показник оцінки логістичних витрат на здійснення логістичної діяльності підприємства. Застосування методики надасть підприємствам можливість обґрунтовано формувати логістичний бюджет для здійснення логістичної діяльності на майбутні періоди.

Ключові слова: підприємство, логістична система, логістична діяльність, логістичні витрати, оцінні показники.

Рис.: 2. **Формул.:** 7. **Бібл.:** 9.

Сумець Олександр Михайлович – кандидат технічних наук, доцент, докторант, кафедра транспортних технологій і логістики, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені П. Василенка (вул. Артема, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: sumets61@mail.ru

УДК 338:45:658.8:621.3

Сумець А. М. Методический аспект определения общих логистических затрат на осуществление логистической деятельности предприятия

Целью статьи является формализация методики расчета общих текущих логистических затрат на осуществление логистической деятельности в процессе хозяйствования производственных предприятий. С целью разработки методики в статье сформулированы общие положения, которые касаются образования логистических затрат, их деления на капитальные и текущие затраты, а также их влияния на основные показатели деятельности предприятия. В статье обоснована целесообразность создания методики на основе учета фазового и функционального деления видов логистической деятельности. Такой подход позволяет учесть причинно-следственные связи процесса формирования логистических затрат и предоставляет возможность обоснованно выбирать для их оценки соответствующие частичные и обобщенные показатели. Практическая ценность предложенной методики обусловлена тем, что она предоставляет возможность использовать довольно широкий перечень оценочных показателей, а именно: частичные стоимостные показатели оценки логистических затрат на выполнение логистических активностей, обобщенные стоимостные показатели оценки логистических затрат по функциональным видам логистической деятельности, обобщенные стоимостные показатели оценки логистических затрат по фазовым видам логистической деятельности и общий показатель оценки логистических затрат на осуществление логистической деятельности предприятия. Использование методики предоставит возможность предприятиям обоснованно формировать логистический бюджет для осуществления логистической деятельности на будущие периоды.

Ключевые слова: предприятие, логистическая система, логистическая деятельность, логистические затраты, оценочные показатели.
Рис.: 2. **Формул.:** 7. **Библ.:** 9.

Сумець Олександр Михайлович – кандидат технических наук, доцент, докторант, кафедра транспортных технологий и логистики, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени П. Василенко (ул. Артема, 44, Харьков, 61002, Украина)
E-mail: sumets61@mail.ru

UDC 338:45:658.8:621.3

Sumets A. M. Methodical Aspect of Definition of General Logistic Expenditures for Logistic Activities of Enterprise

The article is aimed at formalization of methodology for the calculation of general current logistic expenditures for logistic activities in the economy management process of industrial enterprises. With aim to develop the methodology, general considerations related to formation of logistic expenditures, division into capital and operating costs as well as their influence on main indicators of enterprise's activities, were formulated. The article substantiates the feasibility of methodology elaboration on the basis of consideration of the phase and functional division of types of logistic activities. This approach allows to take into account the causal relationship in process of formation of logistic expenditures and provides the ability to reasonably choose the appropriate partial and generalized indicators for their evaluation. The practical value of the proposed methodology is determined by its providing the ability to use a wide range of performance indicators, namely the partial cost indicators for estimation of logistic expenditures for carrying out logistics activities, generalized cost indicators for estimation of logistic expenditures by the functional types of logistics activities, generalized cost indicators for estimation of logistic expenditures by the phase types of logistic activities and the overall indicator for estimation of logistic expenditures for the logistic activities of enterprise. Use of the methodology will allow enterprises a feasible forming of logistic budget for implementation of logistic activities for future periods.

Key words: enterprise, logistic system, logistic activities, logistic expenditures, estimates.

Pic.: 2. **Formulae:** 7. **Bibl.:** 9.

Sumets Aleksander M. – Candidate of Sciences (Engineering), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Transport Technology and Logistics, Kharkiv P. Vasilenko National Technical University of Agriculture (vul. Artema, 44, Kharkiv, 61002, Ukraine)
E-mail: sumets61@mail.ru

Логістичні витрати (ЛВ) слід визнати одним із ключових результатів функціонування логістичної системи (ЛС) підприємства, а значить і одним із результатів його логістичної діяльності (ЛД). Однак ЛВ не можуть бути віднесені ні до системи показників оцінки результативності логістичної діяльності (РЛД), ні до системи показників оцінки ефективності логістичної діяльності (ЕЛД), оскільки їх абсолютна величина не може служити показником ефективності та, тим паче, результативності здійснюваної підприємством ЛД. Разом із тим, без урахування ЛВ неможливо оцінити результативність і ефективність ЛД. Отже, на думку автора, логістичні витрати повинні бути визнані висхідним базовим загальним показником для визначення результативності й ефективності ЛД, а також і для встановлення (обґрунтування) доцільності організації і здійснення ЛД на підприємстві. Таким чином, з огляду на зазначене, логістичні витрати на функціонування ЛС повинні розглядатися (визначатися) при оцінках результативності й ефективності ЛД підприємства не як їх складовий оцінний показник, а як загальний вартісний показник оцінної бази результативності й ефективності визначеного виду діяльності. А для цього необхідно правильно обчислювати величину поточних ЛВ на здійснення визначеного ЛД. Саме це обумовлює актуальність і необхідність виконання досліджень щодо створення методики визначення загальних поточних ЛВ на виконання ЛД на виробничих підприємствах.

Критичний аналіз існуючих підходів до оцінки ЛВ дозволив встановити, що переважна більшість дослідників [1 – 6; 9] при визначенні даного виду витрат зосереджує увагу, здебільшого, на ключових логістичних активностях або ж на конкретному переліку бізнес-процесів, що здійснюються у межах ЛС підприємства. Такий підхід не вимагає чіткого поділу ЛВ на здійснення конкретних видів логістичної діяльності. З одного боку, це спрощує визначення ЛВ, а з іншого – не дозволяє виконати їх ґрунтовну оцінку. Саме це вносить певний рівень похибки в обчислення величини ЛВ на здійснення ЛД у межах конкретного підприємства. На думку автора, уникнути вказаного можна за рахунок розробки методики визначення загальних поточних ЛВ із урахуванням фазового і функціонального поділу видів ЛД, що здійснюються на виробничих підприємствах.

Узагальнивши результати досліджень, що викладені в наукових публікаціях [1 – 6; 9] і спираючись на особисті дослідження щодо рівня впливу логістичних витрат на результати діяльності підприємств [7], слід визнати, що нині ще не існує методики оцінки загальних поточних ЛВ, яка була б заснована на врахуванні різних видів ЛД, котрі поділяються за фазовою та функціональною ознаками [8].

Мета статті – формалізація методики розрахунку загальних поточних логістичних витрат на здійснення ЛД на виробничих підприємствах.

Для розгляду базових теоретико-методичних засад формалізації методики визначення загальних поточних логістичних витрат на здійснення ЛД було використано методи аналізу та синтезу.

З метою розробки методики визначення загальних поточних ЛВ на здійснення ЛД на виробничих підприємствах попередньо сформуємо такі положення: 1) ЛВ при здійсненні підприємством ЛД формуються на всіх фазах переміщення сукупного матеріального потоку – при закупівлях, виробництві продукції, розподілі та збуті товарної продукції; 2) ЛВ на здійснення ЛД являють собою поточні витрати підприємства і є частиною поточних витрат на здійснення його господарської діяльності; 3) величина ЛВ безпосередньо впливає на формування маси прибутку підприємства, а значить і на ефективність його діяльності.

Спираючись на раніше розроблену автором класифікацію ЛВ [7, с. 91] і використовуючи індуктивний метод пізнання, доходимо до висновку, що для вибору складових вартісного загального показника оцінки ЛВ на здійснення ЛД на підприємствах будь-якої галузі доцільним є використання евентуальної схеми формування ЛВ у процесі господарювання підприємств з поділом утворення останніх за певними ієрархічними рівнями, що подана на *рис. 1*. Ця схема ілюструє не тільки врахування фазового й функціонального поділу ЛД на види, що здійснюються на виробничих підприємствах при обчисленні зазначених оцінних показників, а й відображає: 1) причинно-наслідковий зв'язки послідовно-паралельного утворення логістичних витрат і формування відповідних часткових і узагальнюючих оцінних показників для їх оцінки у процесі функціонування ЛС підприємства; 2) вплив загальних витрат на формування (величину) узагальнюючого (собівартості) й загальних показників (прибутку, чистого грошового потоку, рентабельності, індексу доходності) оцінки господарської діяльності підприємства.

Позитивною стороною використання евентуальної схеми формування ЛВ підприємства (див. *рис. 1*) є та, що ієрархічні рівні показників оцінки ЛВ відповідають рівням прийняття логістичних рішень. Так, часткові вартісні показники оцінки ЛВ на виконання логістичних операцій (рівень 1) відповідають операційному рівню прийняття логістичних рішень, а узагальнюючі вартісні показники оцінки ЛВ за видами ЛД – відповідно до функціонального поділу (рівень 2) і, відповідно, до фазового поділу (рівень 3) – тактичному рівню прийняття логістичних рішень.

І, насамкінець, загальний вартісний показник оцінки ЛВ на здійснення ЛД підприємства – загальні поточні логістичні витрати, – використовується для відпрацювання і подальшого коригування логістичних рішень як на тактичному (рівень 3), так і на стратегічному рівнях (рівень 4) логістики підприємства.

У відповідності до запропонованої на *рис. 1* схеми формування ЛВ на здійснення підприємством ЛД у цілому порядок ідентифікації, вибору і визначення показників їх оцінки за всіма рівнями наведено на *рис. 2*.

Розглянемо більш детально кожен із зазначених на *рис. 2* рівнів процедури визначення загальних ЛВ на здійснення підприємством ЛД.

Рис. 1. Схема формування загальних поточних логістичних витрат на здійснення підприємством логістичної діяльності

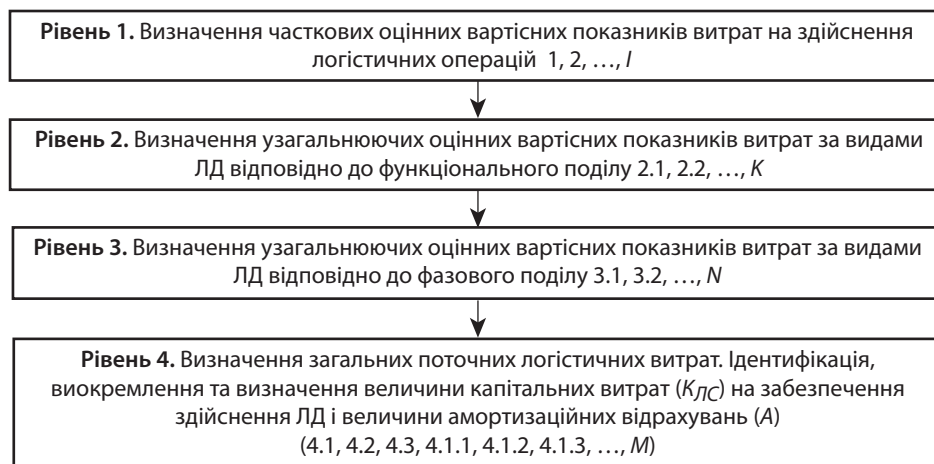

Рис. 2. Порядок визначення загальних поточних логістичних витрат на здійснення підприємством ЛД

Перший рівень відповідно до схеми формування ЛВ підприємства (див. рис. 1) і порядку їх визначення на здійснення підприємством ЛД (див. рис. 2) передбачає обчислення часткових оцінних вартісних показників витрат на виконання логістичних операцій (1, 2, ..., I) процесів відповідних видів ЛД за функціональним поділом [8]. Логістичні витрати на здійснення кожної (i-тої) логістичної операції $ЛВ_{ОП_i}$ складаються із суми витрат на виконання окремих дій:

$$ЛВ_{ОП_i} = \sum_{c=1}^C ЛВ_{ДС,c,i}, \quad (1)$$

де C – число дій для повного виконання i -тої ($i = 1, 2, \dots, I$) логістичної операції;

$ЛВ_{Д,c}$ – ЛВ на виконання c -тої дії i -тої ($i = 1, 2, \dots, I$) логістичної операції.

Слід зазначити, що саме витрати на здійснення логістичних операцій є базовим показником формування поточних витрат на виконання логістичних процесів, що диференціюються за функціональним поділом у межах конкретного виду ЛД за фазовим поділом [8].

На другому рівні зазначеного порядку (див. рис. 2) обчислюються узагальнюючі оцінні вартісні показники ЛВ за видами ЛД відповідно до функціонального поді-

лу 2.1, 2.2, ..., K , що відповідають кожному виду ЛД за фазовим поділом у межах здійснюваної підприємством господарської діяльності. До них належать поточні ЛВ на виконання процесів закупівель матеріальних цінностей, їх складування, управління запасами, вантажопереробки, транспортування і переміщення матеріальних цінностей, моніторингу за переміщенням матеріальних потоків, упакування і комплектування продукції, локалізації логістичних об'єктів, обслуговування клієнтів, обліку та контролю витрат, формування і здійснення комунікацій з посередниками і безпосередньо зі споживачами, доставки запасних частин для забезпечення нормального функціонування техніко-технологічної бази АС підприємства, утримання логістичної інфраструктури та логістичне адміністрування.

Поточні логістичні витрати, як узагальнюючий вартісний показник на виконання кожного виду ЛД за функціональним поділом, будуть складатися із суми вказаних вище ЛВ:

$$LB_{ПОР_k} = \sum_{i=1}^I \sum_{k=1}^K LB_{ОП_{i,k}}, \quad (2)$$

де $LB_{ПОР_k}$ – поточні ЛВ на виконання k -го ($k = 1, 2, \dots, K$) виду ЛД за функціональним поділом у межах певного виду ЛД за фазовим поділом;

I – число операцій, що виконуються у межах k -го ($k = 1, 2, \dots, K$) виду ЛД за функціональним поділом;

K – число видів ЛД за функціональним поділом;

$LB_{ОП}$ – логістичні витрати на виконання i -тої ($i = 1, 2, \dots, I$) логістичної операції k -го ($k = 1, 2, \dots, K$) виду ЛД за функціональним поділом, що здійснюється у межах певного виду ЛД за фазовим поділом.

Проблемним питанням в обліку ЛВ на здійснення підприємством ЛД є організація достовірних обліку, аналізу і контролю зазначених витрат, що пов'язані з просуванням матеріальних цінностей у межах АС підприємства. Тому важливим моментом в здійсненні обліку і подальшого аналізу є диференціювання їх відповідно до видів ЛД, що здійснюється на виробничих підприємствах, і специфіки її виконання за фазовим поділом. На думку автора, диференціювання ЛВ стосовно видів ЛД підприємств дозволить врахувати специфічні особливості переміщення матеріальних цінностей за всіма вищезазначеними фазами і коректно визначити величину логістичних витрат на виконання конкретних логістичних процесів. У цьому аспекті ЛВ на виконання логістичних процесів є базовим висхідним показником формування поточних витрат на здійснення конкретних видів ЛД відповідно до фазового поділу.

На третьому рівні порядку (див. рис. 2) визначаються узагальнюючі оцінні вартісні показники ЛВ за видами ЛД відповідно до фазового поділу (3.1, 3.2, ..., N), а саме – поточні ЛВ на просування матеріальних цінностей у межах АС підприємства.

Поточні ЛВ на просування матеріальних цінностей (сировини, відходів, готової продукції тощо) у межах АС підприємства відповідно до запропонованої у роботі [8] класифікації видів ЛД структурно складаються з витрат на: постачання необхідних для забезпечення нормально-

го функціонування підприємства і виробництва продукції визначених найменувань матеріальних цінностей, виробництво готової продукції, розподіл і збут товарної продукції, повернення споживачами реалізованої продукції виробнику, утилізацію виробничих відходів і продукції, що була повернута підприємству споживачами та придатна для вторинної переробки, знищення виробничих і побутових відходів та непридатної для подальшого використання продукції, що повернута підприємству споживачами.

Поточні логістичні витрати на просування матеріальних цінностей у межах АС підприємства, як узагальнюючий вартісний показник на виконання кожного виду ЛД за фазовим поділом, визначаються за такою формулою:

$$LB_{ПОР.ПР.М.Ц} = \sum_{k=1}^K \sum_{n=1}^N LB_{ПОР_{k,n}}, \quad (3)$$

де $LB_{ПОР.ПР.М.Ц}$ – поточні ЛВ на виконання n -го ($n = 1, 2, \dots, N$) всіх видів ЛД за фазовим поділом у межах АС підприємства;

K – число видів ЛД за функціональним поділом, що здійснюються у межах n -го ($n = 1, 2, \dots, N$) виду ЛД за фазовим поділом;

N – число видів ЛД за фазовим поділом;

$LB_{ПОР_{k,n}}$ – поточні ЛВ на виконання k -го ($k = 1, 2, \dots, K$) виду ЛД за функціональним поділом n -го ($n = 1, 2, \dots, N$) конкретного виду ЛД за фазовим поділом, що здійснюється у межах АС підприємства.

Окрім того, на третьому рівні порядку визначення загальних логістичних витрат на здійснення підприємством ЛД (див. рис. 2) обчислюються і допоміжні показники – частки поточних ЛВ на здійснення кожного виду ЛД за фазовим поділом ($\Delta LB_{ПОР}$) у поточних логістичних витратах на просування матеріальних цінностей ($LB_{ПОР.ПР.М.Ц}$) у межах логістичної системи підприємства. Аналіз часток витрат кожного виду ЛД за фазовим поділом у поточних логістичних витратах на просування матеріальних цінностей необхідно виконувати з метою виявлення та обґрунтування пріоритетних напрямків розробки заходів щодо зниження ЛВ і підвищення результативності функціонування відповідних підсистем АС підприємства, а також удосконалення логістичних процесів, що здійснюються в їх межах. Безумовно, така додаткова інформація є важливою, здебільшого, для операційного й тактичного рівнів прийняття логістичних рішень.

Логістичні витрати на здійснення ЛД відповідно до фазового поділу є базовими і висхідними для визначення загального оцінного вартісного показника ЛВ на здійснення ЛД, що відповідає рівню четвертого порядку визначення ЛВ відповідно до рис. 2. Отже, на четвертому рівні прийнятого порядку (див. рис. 2) обчислюється загальний оцінний вартісний показник поточних ЛВ на здійснення підприємством ЛД – загальні поточні логістичні витрати, а також виконується ідентифікація, виокремлення і обчислення величини капітальних витрат на забезпечення здійснення ЛД і величини амортизаційних відрахувань від вартості основних активів (4.1, 4.2, 4.3, 4.1.1, 4.1.2, 4.1.3, ..., M).

Загальні поточні логістичні витрати на здійснення підприємством ЛД ($LB_{ПОР.ЗАГ}$) включають такі складові:

$$LB_{\text{ПОТ.ЗАГ}} = LB_{\text{ПОТ.ПР.М.Ц}} + LB_{\text{ПОТ.У.І}} + LB_{\text{ПОТ.Л.А}} + LB_{\text{ПОТ.У.ІНФ}} + LB_{\text{ПОТ.В}} + LB_{\text{ПОТ.Ф.М.О}}, \quad (4)$$

де $LB_{\text{ПОТ.ПР.М.Ц}}$ – поточні ЛВ на просування матеріальних цінностей (сировини, відходів, готової продукції тощо) у межах АС підприємства, грн;

$LB_{\text{ПОТ.У.І}}$ – поточні ЛВ на утримання інфраструктури, грн;

$LB_{\text{ПОТ.У.А}}$ – поточні ЛВ на логістичне адміністрування, грн;

$LB_{\text{ПОТ.У.ІНФ}}$ – поточні ЛВ на управління інформаційними потоками, грн;

$LB_{\text{ПОТ.В}}$ – поточні ЛВ на оплату відсотків за використання позиковим капіталом (відповідно для утворення запасів матеріальних цінностей, оновлення техніко-технологічної бази АС підприємства тощо), грн;

$LB_{\text{ПОТ.Ф.М.О}}$ – поточні ЛВ, що пов'язані з форсмажорними обставинами, які можуть виникнути у процесі здійснення ЛД, грн.

Поточні логістичні витрати на утримання інфраструктури ($LB_{\text{ПОТ.У.І}}$) – це витрати на утримання під'їзних шляхів для транспорту, складів, терміналів, майданчиків для стоянки транспорту і накопичення та зберігання відходів, засобів транспорту, інформаційних систем тощо. Іншими словами, $LB_{\text{ПОТ.У.І}}$ складаються з витрат на виконання тих видів ЛД, що пов'язані з утриманням під'їзних шляхів ($LB_{\text{ПОТ.ШЛ}}$), складів (складського господарства) ($LB_{\text{ПОТ.СКЛ}}$), терміналів ($LB_{\text{ПОТ.ТЕР}}$), майданчиків для стоянки автомобілів ($LB_{\text{ПОТ.М}}$), засобів транспорту, задіяних для виконання ЛД ($LB_{\text{ПОТ.ТР}}$), логістичної інформаційної системи ($LB_{\text{ПОТ.ЛІС}}$), а також інших поточних логістичних витрат, що пов'язані з утриманням об'єктів логістичної інфраструктури ($LB_{\text{ПОТ.ІН}}$):

$$LB_{\text{ПОТ.У.І}} = LB_{\text{ПОТ.ШЛ}} + LB_{\text{ПОТ.СКЛ}} + LB_{\text{ПОТ.ТЕР}} + LB_{\text{ПОТ.М}} + LB_{\text{ПОТ.ТР}} + LB_{\text{ПОТ.ЛІС}} + LB_{\text{ПОТ.ІН}} \quad (5)$$

Поточні ЛВ на логістичне адміністрування ($LB_{\text{ПОТ.У.А}}$) у себе включають витрати, що пов'язані з виконанням операцій планування, організації та управління ЛД підприємства. При детальному розгляді $LB_{\text{ПОТ.У.А}}$ складаються з поточних витрат на виконання набору таких логістичних операцій: планування, організації й управління функціонуванням АС підприємства ($LB_{\text{ПОТ.ПЛА}}$), організації та утримання відділу (служби) логістики ($LB_{\text{ПОТ.СЛА}}$), добору фахівців ($LB_{\text{ПОТ.ДФ}}$), ротатії персоналу у межах відділу (служби) логістики ($LB_{\text{ПОТ.РП}}$), перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу відділу (служби) логістики ($LB_{\text{ПОТ.КВ}}$), оплату праці працівників відділу (служби) логістики з відповідними нарахуваннями преміальних тощо ($LB_{\text{ПОТ.ОПЛА}}$), інформаційне забезпечення відділу (служби) логістики ($LB_{\text{ПОТ.ІНФ.З}}$), збору та обробки інформації ($LB_{\text{ПОТ.ЗБІНФ}}$) і витрат на виконання інших операцій ($LB_{\text{ПОТ.ІН}}$). Отже, формула для визначення $LB_{\text{ПОТ.У.А}}$ запишеться у такий спосіб:

$$LB_{\text{ПОТ.У.А}} = LB_{\text{ПОТ.ПЛА}} + LB_{\text{ПОТ.СЛА}} + LB_{\text{ПОТ.ДФ}} + LB_{\text{ПОТ.РП}} + LB_{\text{ПОТ.КВ}} + LB_{\text{ПОТ.ОПЛА}} + LB_{\text{ПОТ.ІНФ.З}} + LB_{\text{ПОТ.ЗБІНФ}} + LB_{\text{ПОТ.ІН}} \quad (6)$$

Поточні логістичні витрати на управління логістичними інформаційними потоками ($LB_{\text{ПОТ.У.ІНФ}}$) – це витрати, що пов'язані зі збором та обробкою даних і

створенням інформаційного забезпечення процесу руху матеріальних і фінансових потоків [5, с. 344]. Зазвичай $LB_{\text{ПОТ.У.ІНФ}}$ у себе включають: поточні витрати на здійснення ЛД, відповідно, по збору, акумулюванню, обробці, збереженню та передачі інформації ($LB_{\text{ПОТ.ЗБІНФ}}$); оновленню баз даних щодо безпосередніх споживачів продукції, посередників, постачальників і конкурентів ($LB_{\text{ПОТ.ОН.БД}}$); встановленню й підтриманню інформаційного зв'язку з контрагентами підприємства ($LB_{\text{ПОТ.ЗВ}}$); документальному забезпеченню функціонування логістичної інформаційної системи ($LB_{\text{ПОТ.ДОК.З}}$); оплаті праці працівників логістичної інформаційної системи з відповідними відрахуваннями ($LB_{\text{ПОТ.ОПЛА}}$); аналізу та обробці даних щодо ЛД підприємства ($LB_{\text{ПОТ.АОД}}$) і витрат за сторони послуги щодо забезпечення функціонування логістичної інформаційної системи ($LB_{\text{ПОТ.СП}}$). У розгорнутому вигляді формула для обчислення запишеться у такий спосіб:

$$LB_{\text{ПОТ.У.ІНФ}} = LB_{\text{ПОТ.ЗБІНФ}} + LB_{\text{ПОТ.ОН.БД}} + LB_{\text{ПОТ.ЗВ}} + LB_{\text{ПОТ.ДОК.З}} + LB_{\text{ПОТ.ОПЛА}} + LB_{\text{ПОТ.АОД}} + LB_{\text{ПОТ.СП}} \quad (7)$$

Відсотки за використання позикового капіталу ($LB_{\text{ПОТ.В}}$), відповідно для утворення запасів матеріальних цінностей, оновлення техніко-технологічної бази АС підприємства та ін., у формі короткострокового кредиту визначаються відомими методами і відносяться до поточних ЛВ.

За умови взяття кредиту на декілька років поточні логістичні витрати на оплату відсотків за притягнення позикового капіталу за кожен рік будуть дорівнювати сумі річних відсотків за тіло кредиту.

Поточні логістичні витрати, що пов'язані з форсмажорними обставинами при здійсненні підприємством логістичної діяльності ($LB_{\text{ПОТ.Ф.М.О}}$), утворюються від дії так званої непереборної сили, що призвела до втрати вантажу, транспортного засобу, руйнування логістичних об'єктів тощо. Вони дорівнюють залишковій вартості логістичних об'єктів, що були втрачені чи зруйновані, вартості їх відновлення, вартості втраченого вантажу і т. ін.

На цьому ж (четвертому) рівні визначаються також і допоміжні показники оцінки ЛД підприємства, а саме: частки витрат кожної з вищевказаних складових ($\Delta LB_{\text{ПОТ.м}}$) у загальних поточних ЛВ ($LB_{\text{ПОТ.ЗАГ}}$) на здійснення ЛД. Обчислення часток у загальних поточних ЛВ на здійснення ЛД кожної їх складової має на меті встановлення істинного значення питомої ваги разових витрат і тих, що повторюються. Ці допоміжні показники дозволяють отримати додаткову діагностичну інформацію, що має важливе значення як для тактичного, так і для стратегічного рівня прийняття логістичних рішень і в подальшому – для коригування логістичної стратегії здійснення ЛД підприємства.

Що стосується капітальних ЛВ в АС виробничого підприємства ($K_{\text{АС}}$), то вони враховуються у складі загальних логістичних витрат через амортизаційні відрахування (A). Слід зазначити, що капітальні витрати на логістику підприємства мають безпосередній вплив тільки на стратегічні показники господарської діяль-

ності, котрі враховують фактор часу, а саме: чистий грошовий потік та індекс доходності. Отже, при визначенні ефективності господарювання підприємства слід пам'ятати, що поточні логістичні витрати і амортизація капітальних вкладень в ЛС підлягають включенню в собівартість продукції відповідно до діючих нормативних матеріалів з калькулювання.

ВИСНОВКИ

За наведеною методикою можна отримати достатньо точні прогнозні дані про величину загальних поточних АВ на здійснення АВ на період, що планується. Це надасть підприємствам можливість: 1) обґрунтовано формувати логістичний бюджет для здійснення ЛД у цілому і, зокрема, по кожному конкретному її виду; 2) визначити критичну область логістичних витрат, що є дуже важливим моментом у відпрацюванні й прийнятті управлінських рішень щодо здійснення логістичних операцій і процесів в умовах, що склалися на підприємстві; 3) завчасно коригувати логістичні плани і стратегію підприємства. Окрім того, запропонована методика може бути використана у процесі здійснення прогнозних розрахунків щодо ефективності функціонування кожної з підсистем ЛС виробничого підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка логістичних систем : монографія / За ред. Є. Крикавського та С. Кубіва. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
2. **Зборовська О. М.** Системне управління потоковими процесами промислового підприємства на підставі логістичного підходу : монографія / О. М. Зборовська. – Маріуполь, 2012. – 34 с.
3. **Лифар В. В.** Комерційна логістика та методика розрахунку логістичних витрат / В. В. Лифар // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2001. – № 416. – С. 293 – 297.
4. **Моисеева Н. К.** Экономические основы логистики / Н. К. Моисеева. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 528 с.
5. **Посилкіна О. В.** Логістичний менеджмент фармацевтичного підприємства : монографія / О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Г. В. Загорій, О. Ю. Горбунова, А. П. Юрченко. – Харків : НФаУ, 2011. – 772 с.
6. **Скоробогатова Т. Н.** Логистические системы в сервисе : монография / Т. Н. Скоробогатова. – Симферополь : ДОЛЯ, 2007. – 416 с.
7. **Сумець О. М.** Логістичні витрати підприємства: теоретичний аспект : монографія. – Харків : КП «Міськдрук», 2013. – 224 с.
8. **Сумець О. М.** Систематика видів логістичної діяльності підприємств агропромислового комплексу / О. М. Сумець // Економічний форум. – 2014. – № 2. – С. 157 – 163.
9. **Шевців Л.** Логістичні витрати підприємства: формування та оцінювання : монографія / Л. Шевців, І. Петецький. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 244 с.

REFERENCES

- Ekonomika lohistychnykh system* [Business logistics systems]. Lviv: Lvivska politekhnikha, 2008.
- Lyfar, V. V. "Komertsiiina lohistyka ta metodyka rozrakhunku lohistychnykh vytrat" [Commercial Logistics and method of calculating the logistics costs]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*, no. 416 (2001): 293-297.

Moiseeva, N. K. *Ekonomicheskie osnovy logistiki* [Economic bases of logistics]. Moscow: INFRA-M, 2008.

Posylkina, O. V. *Lohistychnyi menedzhment farmatsevtichnogo pidpriemstva* [Logistics management pharmaceutical company]. Kharkiv: NFAU, 2011.

Skorobogatova, T. N. *Logisticheskie sistemy v servise* [Logistics systems in service]. Simferopol: DOLYa, 2007.

Sumets, O. M. *Lohistychni vytraty pidpriemstva: teoretychnyi aspekt* [Logistics costs of enterprise: theoretical aspect]. Kharkiv: Miskdruk, 2013.

Sumets, O. M. "Systematyka vydiv lohistychnoi diialnosti pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu" [Systematics types of logistics activities of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi forum*, no. 2 (2014): 157-163.

Shevtsiv, L., and Petetskyi, I. *Lohistychni vytraty pidpriemstva: formuvannia ta otsiniuvannia* [Logistic costs of the company: development and evaluation]. Lviv: Lvivska politekhnikha, 2011.

Zborovska, O. M. *Systemne upravlinnia potokovymy protsesamy promyslovoho pidpriemstva na pidstavi lohistychnoho pidkhodu* [Sustainable industrial flow processes on the basis of logistic approach]. Mariupol, 2012.

АНАЛІЗ ЧУТЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЗМІН РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

© 2014 КРАСНОКУТСЬКА Н. С., КРУГЛОВА О. А., МИХАЙЛОВА Л. А.

УДК 658.14:0018

Краснокутська Н. С., Круглова О. А., Михайлова Л. А. Аналіз чутливості ефективності діяльності підприємства до змін рівня використання його ресурсного потенціалу

У статті подано результати дослідження впливу зміни величини та рівня використання ресурсного потенціалу на ефективність діяльності підприємства. Сформульовано положення про вплив ресурсного потенціалу на ціннісну пропозицію господарюючого суб'єкта. Обґрунтовано доцільність побудови ієрархії чинників цінності господарюючого суб'єкта. Виділено основні етапи проведення аналізу чутливості ефективності діяльності підприємства до змін обсягу та рівня використання його ресурсного потенціалу; подано умови упорядкування чинників та вимоги до їх ієрархії. На підставі виконаних розрахунків визначено критичні чинники цінності для торговельних підприємств: для великих – зміна обсягу товарного та фінансового потенціалів, а також ефективність використання кадрового; для середніх і малих – зміна просторового та кадрового, а також ефективність використання технічного та фінансового потенціалів.

Ключові слова: економічна додана цінність, торговельне підприємство, ефективність діяльності, чутливість, коефіцієнт кореляції.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 4. **Бібл.:** 12.

Краснокутська Наталія Станіславівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри зовнішньоекономічної діяльності та фінансів, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

E-mail: krasnokutskaya.natalia@gmail.com

Круглова Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри прикладної економіки та інформаційних систем, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: ekruglova767@gmail.com

Михайлова Людмила Анатоліївна – здобувач, кафедра прикладної економіки та інформаційних систем, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: ljuda.mikhajjlva@rambler.ru

УДК 658.14:0018

UDC 658.14:0018

Краснокутская Н. С., Круглова Е. А., Михайлова Л. А. Анализ чувствительности эффективности деятельности предприятия к изменению уровня использования его ресурсного потенциала

В статье представлены результаты исследования влияния изменения величины и уровня использования ресурсного потенциала на эффективность деятельности предприятия. Сформулированы положения о влиянии ресурсного потенциала на ценностное предложение хозяйствующего субъекта. Обоснована целесообразность построения иерархии факторов ценности хозяйствующего субъекта. Выделены основные этапы проведения анализа чувствительности эффективности деятельности предприятия к изменениям объема и уровня использования его ресурсного потенциала; представлены условия упорядочения факторов и требования к их иерархии. На основании выполненных расчетов определены критические факторы ценности для торговых предприятий: для крупных – изменение объема товарного и финансового потенциалов, а также эффективность использования кадрового; для средних и мелких – изменение пространственного и кадрового, а также эффективность использования технического и финансового потенциала.

Ключевые слова: экономическая добавленная ценность, торговое предприятие, эффективность деятельности, чувствительность, коэффициент корреляции.

Рис.: 1. **Табл.:** 4. **Формул.:** 4. **Библ.:** 12.

Краснокутская Наталья Станиславовна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры внешнеэкономической деятельности и финансов, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: krasnokutskaya.natalia@gmail.com

Круглова Елена Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры прикладной экономики и информационных систем, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: ekruglova767@gmail.com

Михайлова Людмила Анатольевна – соискатель, кафедра прикладной экономики и информационных систем, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: ljuda.mikhajjlva@rambler.ru

Krasnokutskaya N. S., Kruhlova O. A., Mykhailova L. A. Analysis of Sensitivity of Efficiency of the Enterprise Activity as to the Changed Level of Use of its Resource Potential

The article presents the results of research on the effect of changed volume and level of use of resource potential on the efficiency of the enterprise activity. Clauses of the effects of resource potential on value proposition of economic entity were defined. Expedience of building a hierarchy of value factors for an entity was grounded. The main stages of analysis of sensitivity of efficiency of the enterprise activity to the changed volume and level of use of its resource potential were highlighted; conditions for arrangement of factors and requirements to their hierarchy were determined. On the basis of the performed calculations, crucial variables critical factors for trade enterprises were defined: for large ones – change in volume of product and financial potentials, as well as efficiency in the use of human resources; for medium-sized and small enterprises – change in spatial and personal potentials, as well as efficiency in the use of technical and financial potentials.

Key words: economic added value, trade enterprise, efficiency of activity, sensitivity, correlation coefficient.

Pic.: 1. **Tabl.:** 4. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 12.

Krasnokutskaya Nataliia S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Foreign Economic Affairs and Finance, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: krasnokutskaya.natalia@gmail.com

Kruhlova Olena A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Applied Economics and Information Systems, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: ekruglova767@gmail.com

Mykhailova Liudmyla A. – Applicant, Department of Applied Economics and Information Systems, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (vul. Klochkivska, 333, Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: ljuda.mikhajjlva@rambler.ru

Обмеженість наявних ресурсів і прагнення до їх ефективнішого використання є характерними рисами будь-якої економічної системи. За рахунок мінімізації втрат робочого часу, товарних або фінансових втрат, витрат із утримання нефункціонуючих технічних об'єктів створюється підґрунтя для інтенсифікації розвитку суб'єктів господарювання, збільшення обсягів господарської діяльності та підвищення її прибутковості. Забезпечення ефективності за рахунок своєчасного виявлення резервів використання ресурсного потенціалу та їх залучення в господарську діяльність дозволяє створити надійну основу для майбутнього розвитку без залучення додаткових джерел фінансування. Незважаючи на високу практичну значущість питань формування ресурсного підґрунтя підвищення ефективності, методологічні засади аналізу такої залежності й побудови ієрархії ресурсних факторів ефективності залишаються недостатньо висвітленими в економічній літературі, що свідчить про актуальність обраної проблематики дослідження.

На рівні підприємства питання виявлення залежності між обсягами виробництва та необхідними для їх забезпечення ресурсами досліджувались ще в працях представників неокласичної теорії підприємства. Моделі виробничих функцій відомі з часів А. Беррі та А. Маршалла [1]. Ефективність діяльності за різних моделей управління підприємством розглянуто в працях Р. Фрімана, С. Аюсо, А. Аргандона, Р. Каплана, Д. Нортонна [2 – 4]. Серед сучасних дослідників, які вивчали вплив факторів на ефективність функціонування підприємств різних видів економічної діяльності, слід відзначити В. Андрійчука, Н. Власову, О. Тищенка, Я. Догодайло, М. Кизима, А. Пилипенка, В. Зінченка [5 – 8]. Незважаючи на більш ніж сторічний інтерес науковців до зазначеної проблеми, обґрунтування підходів до виявлення резервів підвищення ефективності за рахунок повнішої реалізації ресурсного потенціалу підприємств залишає простір для наукових дискусій. Розвиток сучасного інструментарію вимірювання ефективності, розширення спектра показників, що характеризують результати діяльності підприємств, потребують перегляду концепцій дослідження залежності між ефективністю та характеристиками ресурсного потенціалу.

Метою проведеного дослідження стало обґрунтування основних положень аналізу чутливості ефективності діяльності підприємства до змін рівня використання його ресурсного потенціалу. У свою чергу, основні завдання дослідження пов'язані з моделюванням залежності ефективності діяльності підприємства від обсягів і рівня використання ресурсного потенціалу, а також із обґрунтуванням змісту та послідовності основних етапів аналізу чутливості.

Ресурсний потенціал підприємства є складним і неоднорідним утворенням, що, з одного боку, залежить від ціннісної орієнтації суб'єкта господарювання, а з іншого – суттєво впливає на можливості підприємства генерувати потік цінності для різних зацікавлених сторін і забезпечувати ефективність його діяльності. Якщо узагальнюючою мірою цінності виступає економічна додана цінність (*Economic Value Added, EVA*), залежність якої від

складових ресурсного потенціалу була досліджена у праці [9], то завдання виявлення впливу ресурсного потенціалу на ефективність діяльності торговельного підприємства пропонуємо вирішувати з урахуванням таких гіпотез:

1) залежність між ефективністю і цінністю можна встановити за допомогою показника рентабельності діяльності, визначеного за величиною економічної доданої цінності, що створюється в розрахунку на 1 грн виручки від реалізації:

$$P_{EVA} = \frac{EVA}{B} \cdot 100, \quad (1)$$

де P_{EVA} – рентабельність діяльності за показником EVA ;
 EVA – економічна додана цінність, тис. грн;
 B – виручка від реалізації продукції, тис. грн;

2) ефективність діяльності підприємства, визначена з урахуванням економічної доданої цінності, зростає з підвищенням рівня використання ресурсного потенціалу та зменшується зі збільшенням його обсягів.

Для підтвердження першої гіпотези доцільно керуватися такими узагальнюючими міркуваннями: якщо ефективність характеризує відносний рівень отриманих результатів діяльності, а загальним результатом діяльності будь-якого підприємства є обсяг створеної цінності, то економічна додана цінність як індикатор ціннісної пропозиції підприємства не суперечить ознакам результату. За своїм змістом EVA є показником економічного прибутку підприємства, що разом із бухгалтерськими доходами і витратами (фінансовими результатами) враховує економічні (неявні) доходи/витрати (насамперед витрати на залучений у діяльність підприємства капітал). Оскільки фінансові й економічні доходи та витрати характеризують підсумок господарської діяльності підприємства, то економічна додана цінність є одним з її результатів, що може бути врахований під час визначення ефективності.

Для вивчення впливу рівня використання ресурсного потенціалу на ефективність діяльності підприємства вартості нами пропонується побудувати ієрархію ресурсних факторів, що описують рівень використання ресурсного потенціалу, і виявити ті з них, які найбільшою мірою пов'язані з ефективністю. Одним з інструментів вивчення ресурсних факторів є побудова моделі залежності ефективності діяльності підприємства (для цілей даного дослідження за величиною EVA) від обсягів і рівня використання його ресурсного потенціалу підприємства:

$$P_{EVA} = \frac{EVA}{PP \cdot ПВРП}, \quad (2)$$

де PP – вартість ресурсного потенціалу підприємства;
 $ПВРП$ – потенціаловіддача ресурсного потенціалу.

У моделі (2) вартість ресурсного потенціалу доцільно представляти сумою його локальних складових (потенціалу нематеріальних ресурсів, товарного, технічного, просторового, фінансового потенціалу), що дасть можливість виявити набір ключових ресурсних факторів, підвищення рівня використання яких може бути драйвером зростання ефективності.

Для побудови ієрархії факторів у спеціальній літературі [10] рекомендується використовувати аналіз чутливості, який дозволяє вирішити такі завдання:

1. Визначити фактори, що потребують детального прогнозування під час обґрунтування ціннісних пріоритетів діяльності підприємства. Якщо чутливість до фактора велика, то його прогноз має бути максимально точним і обґрунтованим. Навпаки, якщо чутливість фактора низька, то прогнозування може мати лише діагностичний характер.

2. Визначити найбільш перспективні напрями підвищення ефективності діяльності під час вирішення управлінських завдань.

3. Оцінити вплив ресурсних факторів на рівень забезпечення ціннісної пропозиції підприємства.

Чутливість у контексті даного дослідження показує, на який відсоток збільшиться або зменшиться ефективність діяльності підприємства в разі збільшення значення ресурсного фактора на 1%. Відповідно, чим більше значення коефіцієнта чутливості, тим суттєвіше зміниться ефективність.

Для узагальнення розроблених положень нами пропонується така послідовність аналізу чутливості ефективності діяльності підприємства до змін обсягів і рівня використання його ресурсного потенціалу (рис. 1).

1. Розробляється система ресурсних факторів із використанням моделі (2) з необхідним рівнем деталізації складових ресурсного потенціалу і його потенціаловіддачі.

2. Здійснюється послідовне варіювання у певному діапазоні величини кожного зі змінних факторів (Φ) моделі (2) за умов фіксованого значення інших і кількісної оцінки залежності інтегрального (кінцевого показника)

від виявлених змін. Така залежність описується за допомогою коефіцієнтів чутливості, розрахунок яких здійснюється за формулою (3), а їх значення свідчать про можливе відносне (у %) зростання/зменшення ефективності діяльності підприємства за умов зміни фактора на 1% [10]:

$$K_{\phi} = \frac{\partial \bar{V} \cdot \Phi}{\partial \Phi \cdot V}, \quad (3)$$

де K_{ϕ} – коефіцієнт чутливості;

V – очікувана ефективність діяльності підприємства;

Φ – очікуване значення фактора.

Перевага цієї моделі чутливості, що орієнтується на відносне збільшення факторів, порівняно з подібною моделлю чутливості для абсолютних збільшень полягає в тому, що вона дозволяє звести фактори різної розмірності до єдиної бази і забезпечити порівнянність отриманих оцінок.

Слід зазначити, що в ході розрахунку коефіцієнтів чутливості за моделлю (3) зміни стосуються лише кожного окремого фактора та його впливу на результативний показник. Залежність між ефективністю діяльності підприємства та обсягами й рівнем використання його ресурсного потенціалу, як правило, має нелінійний характер. Між факторами існують певні зв'язки, які зумовлюють необхідність вивчення чутливості з урахуванням ступеня залежності між змінними, що описують результативний показник ефективності. Така залежність, на наш погляд, може бути досліджена за допомогою кореляційного аналізу, а значення парних коефіцієнтів кореляції можуть бути взяті за основу побудови факторної ієрархії чутливості ефективності до змін у обсягах і рівні використання ресурсного потенціалу.

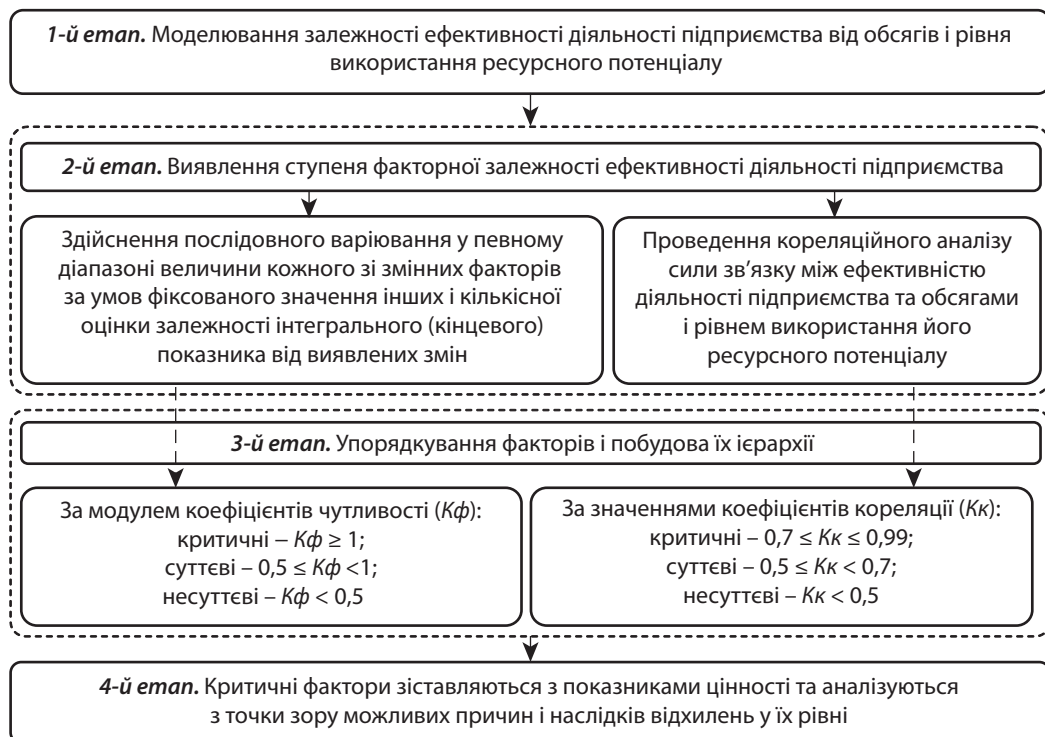

Рис. 1. Основні етапи проведення аналізу чутливості ефективності діяльності підприємства від обсягів і рівня використання його ресурсного потенціалу

3. Фактори упорядковуються за зменшенням модуля значень коефіцієнтів чутливості (або коефіцієнтів кореляції). За абсолютними значеннями коефіцієнтів чутливості (кореляції) будується ієрархія ресурсних факторів і виділяються ті з них, які можна вважати найбільш критичними, суттєвими або несуттєвими. Якщо аналіз здійснюється за однофакторними змінами коефіцієнтів чутливості, то критичними, на нашу думку, слід вважати фактори, значення коефіцієнта чутливості для яких більше ніж 1; суттєвими – від 0,5 до 1; чутливість несуттєвих факторів становить менше 0,5. Відповідно, за результатами кореляційного аналізу критичними факторами будуть вважатися такі, значення коефіцієнтів кореляції для яких перебувають у діапазоні 0,7...0,99, що відповідає дуже високій і високій силі зв'язку за шкалою Чеддока, суттєвими – 0,5...0,7 (помітна сила зв'язку) та несуттєвими – менше 0,5 (помірна і слабка сила зв'язку).

4. Кожен відібраний критичний фактор зіставляється з обсягами ціннісної пропозиції підприємства. Якщо цей фактор приводить до суттєвих змін у рівні створеної підприємством цінності (за показниками економічної доданої цінності або виручки від реалізації продукції), то розробляються рекомендації з напрямів і ступеня впливу на нього. Якщо в аспекті впливу на ефективність фактор є критичним, але обсяги ціннісної пропозиції не зменшуються в поточному періоді через його негативний вплив, то фактор вимагає спостереження.

Для дослідження чутливості ефективності діяльності до змін обсягів і рівня використання його ресурсного потенціалу використано інформацію за 2006 – 2012 рр. за вибірковою сукупністю підприємств роздрібною торгівлі, до якої включено торговельні мережі національного та регіонального рівнів (10 підприємств) і торговельні підприємства, що не входять до складу мережових структур (22 підприємства). Показники ефективності розраховано за спрощеною моделлю EVA (4), яка передбачає визначення спреда – різниці між фактичною рентабельністю власного капіталу (за розміром чистого прибутку) та необхідною нормою дохідності (для власників) [11]:

$$EVA = \left(\frac{NI}{E} - K_e \right) \cdot E, \quad (4)$$

де NI – чистий прибуток, тис. грн;

E – інвестований власний капітал, тис. грн;

K_e – норма дохідності на власний інвестований капітал.

Ресурсний потенціал торговельних підприємств подано у вигляді адитивної моделі локальних потенціалів (товарного, технічного, нематеріальних ресурсів, просторового, кадрового, фінансового), вартісна оцінка яких отримана на основі використання методичного інструментарію, розробленого та поданого у праці [12].

Розрахунки здійснено за двома напрямками: визначення чутливості ефективності діяльності до змін обсягів локальних потенціалів та визначення чутливості ефективності діяльності до змін потенціаловіддачі за окремими локальними потенціалами. Дослідження чутливості ефективності діяльності до змін обсягів локальних потенціалів здійснено з використанням моделі (3). Результати розрахунків підтвердили гіпотезу про зворотну залежність між обсягом ресурсного потенціалу та ефективністю діяльності (табл. 1).

Разом із тим діагностовано, що рівень чутливості ефективності діяльності торговельних підприємств до зміни обсягу ресурсного потенціалу є різним з огляду на групи підприємств та вид локального потенціалу. Для великих підприємств найбільш критичними є зміни фінансового та товарного потенціалу, що зумовлено багатопрофільністю мережових структур, специфікою їх операційної діяльності, складом активів та особливостями розрахунків із контрагентами. Ефективність діяльності середніх і малих підприємств торгівлі значною мірою залежить від коливань просторового та кадрового потенціалу, що є об'єктивним, адже підприємства цих груп здебільшого використовують операційну оренду, а низький рівень забезпечення висококваліфікованим управлінським персоналом негативно впливає на ціннісну пропозицію торговельних підприємств зазначених груп.

Ієрархія ресурсних факторів за підприємствами вибіркової сукупності підтвердила припущення щодо чутливості ефективності діяльності до зміни окремих ресурсних факторів (табл. 2).

Визначено, що для більшості великих торговельних підприємств критичними є зміни абсолютного розміру фінансового та товарного потенціалу, для середніх і малих підприємств – просторового та кадрового. Для всіх підприємств вибіркової сукупності діагностовано несуттєвий вплив на ефективність діяльності зміни обсягу потенціалу нематеріальних ресурсів.

Чутливість ефективності діяльності від потенціаловіддачі локальних потенціалів досліджена за допомогою кореляційного аналізу (табл. 3).

Таблиця 1

Коефіцієнти чутливості ефективності діяльності підприємств роздрібною торгівлі вибіркової сукупності до змін обсягів локальних потенціалів

Група підприємств	Потенціал					
	товарний	технічний	нематеріальних ресурсів	просторовий	кадровий	фінансовий
За групою великих підприємств	0,18	0,03	0,07	0,001	0,03	0,42
За групою середніх і малих підприємств	0,12	0,05	0,01	21,1	24,0	0,11

Оцінка значущості обсягів локальних потенціалів як фактора динаміки ефективності діяльності підприємства

Група підприємств	Потенціал					
	товарний	технічний	нематеріальних ресурсів	просторовий	кадровий	фінансовий
За групою великих підприємств						
Усього підприємств	10	10	10	10	10	10
із них кількість підприємств, за якими зміна обсягу локального потенціалу визначена як фактор:						
– критичний	5	–	–	5	4	5
– суттєвий	5	5	3	2	2	4
– несуттєвий	–	5	7	3	4	1
За групою середніх і малих підприємств						
Усього підприємств	22	22	22	22	22	22
із них кількість підприємств, за якими зміна обсягу локального потенціалу визначена як фактор:						
– критичний	3	1	–	19	18	3
– суттєвий	16	8	–	2	3	15
– несуттєвий	3	13	22	1	1	4

Таблиця 3

Коефіцієнт чутливості ефективності діяльності підприємств роздрібної торгівлі вибіркової сукупності до змін потенціаловіддачі за локальними потенціалами

Група підприємств	Потенціал					
	товарний	технічний	нематеріальних ресурсів	просторовий	кадровий	фінансовий
За групою великих підприємств	0,31	0,51	0,60	0,56	0,59	0,01
За групою середніх і малих підприємств	0,53	0,52	0,41	0,41	0,33	0,19

За результатами розрахунків визначено, що як за першою, так і за другою досліджуваними групами коефіцієнти чутливості ефективності діяльності від потенціаловіддачі локальних потенціалів близькі та перевищують коефіцієнт 0,5, що доводить значну залежність результатів діяльності торговельних підприємств від ефективності використання локальних потенціалів (табл. 4).

Побудова ієрархії факторів підтвердила гіпотезу про залежність ціннісних характеристик торговельного підприємства від рівня реалізації ресурсного потенціалу. Для більшості досліджуваних торговельних підприємств ефективність використання локальних потенціалів є критичним і суттєвим чинником динаміки рентабельності діяльності. Водночас визначено, що в управлінні цінністю на великих торговельних підприємствах найбільшу увагу слід приділяти заходам зі збереження та підвищення ефективності використання кадрового потенціалу, на середніх і малих торговельних підприємствах – технічного та фінансового.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження чутливості ефективності діяльності підприємства до змін використання ресурсного потенціалу дозволило виявити особливості ціннісного управління на торговельних підприємствах. Визначено, що для великих торговельних підприємств критичними чинниками динаміки створеної цінності (за показниками економічної доданої цінності) є величини товарного та фінансового, а також ефективність використання кадрового потенціалу. Для середніх і малих підприємств такими факторами є просторовий та кадровий, а також ефективність використання технічного та фінансового потенціалу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Маршалл А. Основы экономической науки / А. Маршалл; [пер. с англ. В. Бомкин, В. Рысин, Р. Стоппер]. – М.: Эксмо, 2007. – 832 с.
2. Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach / R. E. Freeman. – Boston [et al.]: Pitman, 1984. – 315 p.

Оцінка значущості потенціаловіддачі локальних потенціалів як фактора динаміки ефективності діяльності за даними підприємств роздрібною торгівлі вибіркової сукупності

Група підприємств	Потенціал					
	товарний	технічний	нематеріальних ресурсів	просторовий	кадровий	фінансовий
За групою великих підприємств						
Усього підприємств	10	10	10	10	10	10
з них кількість підприємств, за якими зміна потенціаловіддачі локального потенціалу визначена як фактор:						
– критичний	2	2	2	2	5	2
– суттєвий	4	4	3	4	3	4
– несуттєвий	4	4	5	4	2	4
За групою середніх та малих підприємств						
Усього підприємств	22	22	22	22	22	22
з них кількість підприємств, за якими зміна потенціаловіддачі локального потенціалу визначена як фактор:						
– критичний	4	10	1	8	8	9
– суттєвий	6	2	3	3	3	2
– несуттєвий	12	10	18	11	11	11

3. Ayuso S. Responsible Corporate Governance: Towards a Stakeholder Board of Directors? / S. Ayuso, A. Argandona. – Navarra: University of Navarra, 2007. – 18 p.

4. Kaplan R. S. The Execution Premium: Linking Strategy to Operations for Competitive Advantage / Robert S. Kaplan, David P. Norton. – Cambridge: Harvard Business Press Books, 2008. – 336 p.

5. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.

6. Власова Н. О. Оцінка ефективності господарської діяльності підприємств роздрібною торгівлі: монографія / Н. О. Власова [та ін.]; – Х.: Видавництво Іванченка І. С., 2012. – 197 с.

7. Тищенко А. Н. Экономическая результативность деятельности предприятия: монография / А. Н. Тищенко, Н. А. Кизим, Я. В. Догайдайло. – Х.: ИНЖЭК, 2005. – 144 с.

8. Кизим М. О. Збалансована система показників: монографія / М. О. Кизим, А. А. Пилипенко, В. А. Зінченко. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2007. – 192 с.

9. Краснокутская Н. С. Влияние ресурсного потенциала на формирование ценности предприятиями торговли / Н. С. Краснокутская, Е. А. Круглова, В. Ю. Андросов // Бизнес информ. – 2013. – № 5. – С. 202 – 207.

10. Егерев И. А. Стоимость бизнеса: искусство управления / И. А. Егерев. – М.: Дело, 2003. – 480 с.

11. Ивашковская И. В. Экономическая добавленная стоимость. Концепции. Подходы. Инструменты / И. В. Ивашковская, Е. Б. Кукина, И. В. Пенкина // Корпоративные финансы. – 2010. – № 2 (14). – С. 103 – 108.

12. Краснокутська Н. С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження: монографія / Н. С. Краснокутська. – Х.: ХДУХТ, 2010. – 247 с.

REFERENCES

Ayuso, S., and Argandona, A. *Responsible Corporate Governance: Towards a Stakeholder Board of Directors?* Navarra: University of Navarra, 2007.

Andriichuk, V. H. *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The efficiency of farms: theory, methodology, analysis]. Kyiv: KNEU, 2006.

Egerev, I. A. *Stoimost biznesa: iskusstvo upravleniia* [Value of the business: the art of management]. Moscow: Delo, 2003.

Freeman, R. E. *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston [et al.]: Pitman, 1984.

Ivashkovskaia, I. V., Kukina, E. B., and Penkina, I. V. "Ekonomicheskaiia dobavlennaia stoimost. Kontseptsii. Podkhody. Instrumenty" [Economic value added. Concept. Approaches. Tools]. *Korporativnye finansy*, no. 2 (14) (2010): 103-108.

Kyzym, M. O., Pylypenko, A. A., and Zinchenko, V. A. *Zbalansovana sistema pokaznykiv* [Balanced Scorecard]. Kharkiv: INZHEK, 2007.

Krasnokutskaia, N. S., Kruglova, E. A., and Androsov, V. Yu. "Vliianie resurnogo potentsiala na formirovanie tsennosti predpriiatiiami torgovli" [The impact of the resource potential on the formation of values trading enterprises]. *Biznes Inform*, no. 5 (2013): 202-207.

Kaplan, R. S., and Norton, D. P. *The Execution Premium: Linking Strategy to Operations for Competitive Advantage*. Cambridge: Harvard Business Press Books, 2008.

Krasnokutska, N. S. *Potentsial torhovelnoho pidpriemstva: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia* [Potential commercial enterprise: theory and research methodology]. Kharkiv: KhDUKht, 2010.

Marshall, A. *Osnovy ekonomicheskoy nauki* [The basics of economics]. Moscow: Eksmo, 2007.

Tishchenko, A. N., Kizim, N. A., and Dogaydaylo, Ya. V. *Ekonomicheskaiia rezultativnost deiatelnosti predpriatia* [Economic performance of the company]. Kharkiv: INZHEK, 2005.

Vlasova, N. O. *Otsinka efektyvnosti hospodarskoi diialnosti pidpriemstv rozdrubnoi torhivli* [Evaluation of economic activity retailers]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenka I. S., 2012.

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ АЕРОПОРТІВ

© 2014 АРЕФ'ЄВ С. О.

УДК 330.341:316.4

Ареф'єв С. О. Дослідження механізму досягнення цілей реструктуризації аеропортів

Метою написання статті є уточнення мінімально припустимих значень індикаторів успішності окремих реструктуризаційних заходів, досягнення та перевищення яких дасть змогу якнайповніше задовольнити економічні потреби аеропортів. Проаналізовано взаємозв'язки між змінами індикаторів задоволення економічних потреб аеропортів, спричинених проведенням реорганізаційних заходів. Уточнено мінімально допустиме значення індикатора успішності ресурсно-технологічної реструктуризації, потрібне для досягнення головної цілі іміджевої реструктуризації. З метою задоволення найгостріших потреб аеропорти насамперед потребують іміджевої реструктуризації, спрямованої на підвищення їх фінансової рентабельності та інвестиційної привабливості. Кінцеві цілі іміджевої реструктуризації можуть бути досягнутими лише за умов узгодження заходів і результатів капітало-майнової та ресурсно-технологічної реструктуризації. Розроблена в дослідженні логіт-регресія свідчить, що спроможність аеропортів забезпечувати прибутковість капіталу, власником якого є держава, у першу чергу детермінується рівнем забезпеченості запасів власним оборотним капіталом. До перспектив обраного напрямку досліджень слід віднести вдосконалення методик економічної експертизи інвестиційних проектів на основі побудованої в дослідженні моделі логіт-регресії та її економічної інтерпретації.

Ключові слова: реструктуризація, інвестиційна привабливість, фінансова рентабельність, забезпеченість запасів власним оборотним капіталом, логіт-регресія.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул:** 2. **Бібл.:** 14.

Ареф'єв Сергій Олегович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки, Національний авіаційний університет (пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, 03058, Україна)

E-mail: arefievso@ukr.net

УДК 330.341:316.4

UDC 330.341:316.4

Арефьев С. О. Исследование механизма достижения целей реструктуризации аэропортов

Arefiev S. O. Exploring of the Mechanism of Achieving the Objectives of Airports Restructuring

Целью написания статьи является уточнение минимально допустимых значений индикаторов успешности отдельных реструктуризационных мероприятий, достижения и превышения которых позволят наиболее полно удовлетворить экономические потребности аэропортов. Проанализированы взаимосвязи между изменениями индикаторов удовлетворения экономических потребностей аэропортов, вызванных проведением реорганизационных мероприятий. Уточнено минимально допустимое значение индикатора успешности ресурсно-технологической реструктуризации, необходимое для достижения главной цели имиджевой реструктуризации. С целью удовлетворения острых потребностей аэропорты в первую очередь нуждаются в имиджевой реструктуризации, направленной на повышение их финансовой рентабельности и инвестиционной привлекательности. Конечные цели имиджевой реструктуризации могут быть достигнуты только при условии согласования мероприятий и результатов капитало-имущественной и ресурсно-технологической реструктуризации. Разработанная в исследовании логит-регрессия показывает, что способность аэропортов обеспечивать доходность капитала, владельцем которого является государство, в первую очередь детерминирована уровнем обеспеченности запасов собственным оборотным капиталом. К перспективам выбранного направления исследования следует отнести совершенствование методик экономической экспертизы инвестиционных проектов на основе построенной в исследовании модели логит-регрессии и ее экономической интерпретации.

The article is aimed at clarifying of the minimum allowable values of indicators of success of individual restructuring measures, achieving and exceeding of which would best meet the economic needs of airports. Relationships between changes in the indicators of meeting the economic needs of airports, caused by the restructuring measures, were analyzed. The minimum value of the indicator of success of the resource-technological restructuring required to achieve the main goal of image restructuring was specified. In order to meet the acute needs, the airports are primarily in need of image restructuring, which is directed to improve their profitability and investment attractiveness. The ultimate goals of image restructuring can be achieved only on condition of harmonization of activities and results of the capital-property and resource-technological restructuring. The logit regression, elaborated in the study, shows that the ability of airports to ensure return on capital, which is owned by the State, is primarily determined by the level of availability of the reserves of own operating capital. The prospects of the selected research areas include the improvement of techniques for economic evaluation of investment projects on the basis of the logit regression model, elaborated in the study, and its economic interpretation.

Ключевые слова: реструктуризация, инвестиционная привлекательность, финансовая рентабельность, обеспеченность запасов собственным оборотным капиталом, логит-регрессия.

Key words: restructuring, investment attractiveness, financial profitability, reserves of own operating capital, logit regression.

Рис.: 2. **Табл.:** 3. **Формул:** 2. **Библ.:** 14.

Pic.: 2. **Tabl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 14.

Арефьев Сергей Олегович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики, Национальный авиационный университет (пр. Космонавта Комарова, 1, Киев, 03058, Украина)

Arefiev Sergiy O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics, National Aviation University (pr. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, 03058, Ukraine)

E-mail: arefievso@ukr.net

E-mail: arefievso@ukr.net

Результати заходів з реструктуризації окремих складових економічної діяльності аеропортів можуть забезпечити і синергійний ефект, і нівелювати корисну дію одне одного. Тому менеджмент організаційних трансформацій має ґрунтуватися на певних пропорціях, що враховують особливості фінансового механізму крупномасштабних економічних систем. Для вивчення механізму досягнення цілей реструктуриза-

ції насамперед потрібно вивчити кількісні показники взаємодії окремих підсистем аеропорту в наскрізному бізнес-процесі.

Проблематиці забезпечення стійкої технічної, економічної та фінансової життєздатності аеропортів присвячено публікації [3, 6, 7]. Питання управління фінансовими потоками в процесі реструктуризації підприємств активно опрацьовуються вітчизняними науковцями [1,

2, 8, 9, 11]. В умовах невизначеності щодо майбутніх змін зовнішнього та внутрішнього середовища підприємств виникає необхідність оцінювання імовірності досягнення економічною системою бажаних станів, у зв'язку з чим особливої уваги заслуговують наукові розробки, що передбачають побудову та аналіз параметрів логіт-регресій [4, 5, 10]. Однак можливість застосування інструментарію логіт-регресій для підвищення ефективності реструктуризаційних процесів аеропортів і досі не досліджена.

Метою написання статті є уточнення мінімально припустимих значень індикаторів успішності окремих реструктуризаційних заходів, досягнення та перевищення яких дасть змогу якнайповніше задовольнити економічні потреби аеропортів.

В основу дослідження механізму формування економічного результату при проведенні комплексної реструктуризації аеропортів покладено таку відповідність динаміки фінансових індикаторів і типів реструктуризаційних стратегій (рис. 1). На схемі, поряд із основними типами реструктуризації та індикаторами їх результативності, подано вагомість кожного з напрямків, яку нами було визначено на основі статистичного аналізу діяльності п'яти міжнародних аеропортів, а саме: МА «Київ», МА «Львів», МА «Одеса», МА «Сімферопіль», МА «Харків» за 2008 – 2013 рр. (табл. 1). Усі досліджувані аеропорти протягом зазначеного періоду з різною мірою інтенсивності вдавалися до реструктуризаційних заходів, спрямованих на підвищення пасажиропотоку та якості обслуговування авіаційних перевезень. На основі даних фінансової звітності нами було розраховано основні індикатори ефективності організаційних змін, після чого по всій вибірці даних ми обчислили середні значення індикаторів та їх стандартні відхилення (табл. 1). Це дало змогу обчислити таку узагальнюючу характеристику мінливості економічних результатів, як коефіцієнт варіації. Надалі вагомість волатильності значень окремого індикатора до загальної варіації була обчислена на основі нормалізації абсолютних значень (модулів) коефіцієнтів варіації окремих індикаторів, агрегація яких у відповідності до класифікації (див. рис. 1) дала підстави для вста-

новлення вагомості та місця певного типу реструктуризації в механізмі управління.

У відповідності з рис. 1 і табл. 1 потреба в самоідентифікаційній реструктуризації аеропортів виявилась найслабшою, адже внаслідок різноманітних за інтенсивністю впливу та економічною ефективністю заходів на мінливість їх чистого оборотного капіталу (ЧОК) припадає лише 6% варіації всіх досліджуваних індикаторів.

Найгострішою виявилась потреба у компетентнісно-інтелектуальній реструктуризації, що спрямована на задоволення потреб підприємства в іміджі. Успішність здійснення цього типу реструктуризації забезпечує задоволення головного фінансового інтересу власників бізнесу, адже такий напрямок організаційних змін спрямований на створення передумов для зростання ринкової вартості компанії. З цих міркувань нами підібрано такі індикатори успішності даного типу реструктуризації, як фінансова рентабельність (ROE) і коефіцієнт рентабельності послуг (див. рис. 1). Втім, аналіз показників табл. 1 свідчить, що саме криза прибутковості унеможливає стабільний економічний розвиток аеропортів і навіть є головною причиною виходу таких підприємств з ринку транспортних послуг. Так, згідно з розрахунками (див. табл. 1), досліджувані аеропорти характеризувались катастрофічною збитковістю, адже середнє значення рентабельності власного капіталу є від'ємним і складає -38,3%. Оскільки аеропорти є об'єктами державної власності, проблема задоволення їх потреб у іміджі інвестиційно привабливих підприємств набуває особливої гостроти в умовах хронічного дефіциту державних фінансів. На жаль, кожна гривня державних фінансових ресурсів, вкладена до статутного капіталу ПАТ «Міжнародний аеропорт «Київ», ПАТ «Міжнародний аеропорт «Львів», ПАТ «Міжнародний аеропорт «Одеса», ПАТ «Міжнародний аеропорт «Сімферопіль» та ПАТ «Міжнародний аеропорт «Харків» упродовж 2008 – 2013 рр., приносила 38,3 коп. чистого збитку. Звичайно, таке становище негативно позначилось на інвестиційній привабливості зазначених крупномасштабних об'єктів транспортної інфраструктури.

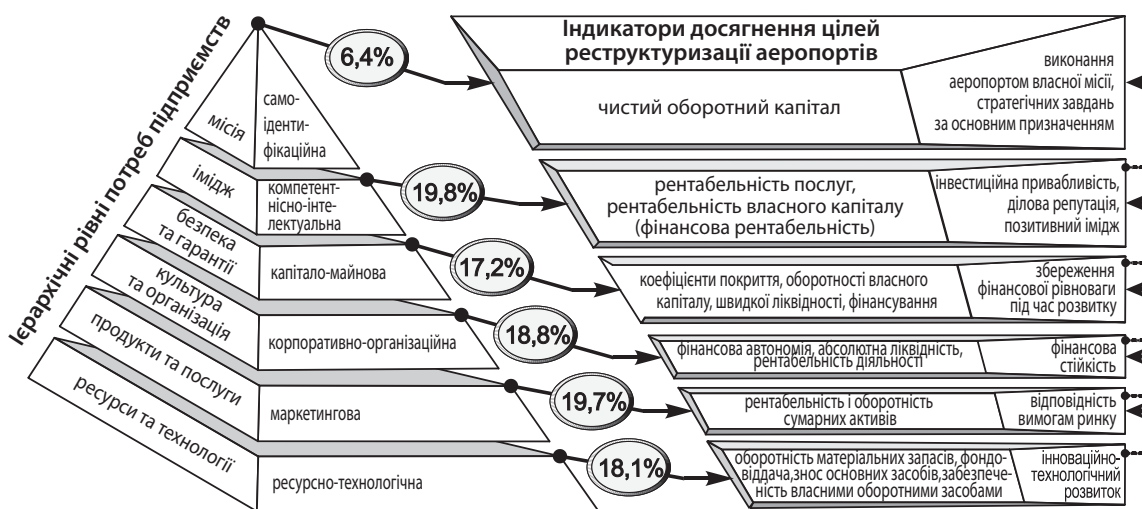

Рис. 1. Індикатори досягнення цілей реструктуризації аеропортів

Джерело: авторська розробка.

Статистичні характеристики індикатори досягнення цілей реструктуризації аеропортів

Індикатори досягнення цілей реструктуризації	Середнє значення	Стандартне відхилення	Коефіцієнт варіації (модуль)	Внесок індикатора в загальну варіацію*	Рівень незадоволення економічних потреб	
					Величина	Тип потреб / реструктуризації
А	1	2	3	4	5	6
Чистий оборотний капітал, тис. грн	14779,10	37633,13	2,55	6,4%	6,4%	Потреба у місії, самоідентифікаційна
Рентабельність власного капіталу, %	-38,27	140,07	3,66	9,2%	19,8%	Потреба в іміджі, компетентнісно-інтелектуальна
Коефіцієнт рентабельності послуг	0,08	0,34	4,25	10,6%	17,2%	Потреба в безпеці та гарантіях, капітало-майнова
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,89	6,16	3,26	8,16%		
Коефіцієнт фінансування	0,17	0,25	1,47	3,7%		
Коефіцієнт швидкої ліквідності	3,75	4,08	1,09	2,7%		
Коефіцієнт покриття	4,04	4,28	1,06	2,7%		
Коефіцієнт рентабельності діяльності	-0,07	0,39	5,57	14,0%		
Коефіцієнт автономії	0,67	0,37	0,55	1,4%		
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	1,29	1,79	1,39	3,5%		
Коефіцієнт оборотності активів	0,53	0,72	1,36	3,4%	19,7%	Потреба у продуктах та послугах, маркетингова
Коефіцієнт рентабельності активів	-0,04	0,26	6,5	16,3%		
Фондовіддача	0,52	0,57	1,1	2,8%	18,1%	Потреба у ресурсах і технологіях, ресурсно-технологічна
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	40,57	91,00	2,24	5,6%		
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,22	0,78	3,55	8,9%		
Знос основних засобів, %	0,66	0,22	0,33	0,9%		

Примітка: * – показники графі 4 визначено як співвідношення відповідного показника графі 3 до суми всіх показників по графі 3.

Джерело: розраховано автором за даними [14].

Забезпеченість аеропортів фінансовими ресурсами значною мірою детермінується успішністю формування в них позитивної ділової репутації інвестиційно привабливих підприємства, а тому потреба у фінансовій безпеці та гарантіях постає не так гостро. Розрахунки (див. табл. 1, рис. 1) показали, що внесок індикаторів успішності капітало-майнової реструктуризації в загальну варіацію аналізованих фінансових співвідношень складає 17,2%.

У свою чергу, кредитна спроможність, що є запорукою ефективного управління структурою капіталу будь-яких ділових підприємств, формується на основі їх здатності до самофінансування. Неспроможність аеропортів до нагромадження власних ресурсів і максимізації їх віддачі спричиняє потреби в поліпшенні системи менеджменту, передусім за рахунок культури та організації. З метою зазначених потреб доцільно вдаватись до корпоративно-організаційної реструктуризації, успішність якої для досліджуваних аеропортів забезпечить

задоволення 18,8% їх економічних потреб. Адже саме такий внесок у загальну мінливість всієї сукупності показників здійснюють коливання рентабельності діяльності, фінансової автономії та абсолютної ліквідності досліджуваних аеропортів.

Рушійною силою механізму забезпечення спроможності підприємств до самофінансування є спроможність підприємств виробляти та реалізовувати якісну конкурентоспроможну продукцію. Для аеропортів такою продукцією є послуги з обслуговування авіаперевезень пасажирів і вантажів, що якнайповніше задовольняють вимоги споживачів, насамперед за критерієм ціна/якість. Невідповідність ціни та якості послуг вітчизняних аеропортів міжнародним стандартам якості та специфіці платоспроможного попиту на транспортні послуги є джерелом потреби аеропортів у маркетинговій реструктуризації. Необхідність зазначеного

типу реструктуризації за своєю значимістю для стабілізації економічного зростання аеропортів займає друге місце після капітало-майнової, оскільки внесок варіації індикаторів віддачі та рентабельності активів у загальну варіацію складає 19,7%.

Нарешті, первинними потребами будь-якого підприємства є потреби у виробничих ресурсах. Діяльність з надання транспортних послуг характеризується високою капіталомісткістю. Зокрема якісне обслуговування пасажиро- і вантажопотоків, спрямоване на мінімізацію часу їх перебування у дорозі між пунктами відправлення та призначення за умов максимальної безпеки, вимагає належного оснащення справними основними засобами. У свою чергу, підтримка літальних апаратів та об'єктів транспортної інфраструктури у придатному для експлуатації стані вимагає чималих інвестицій в основний капітал і матеріальні ресурси, призначені для задоволення поточних ремонтно-експлуатаційних потреб. Разом з тим, якісне обслуговування авіаперевезень неможливе без постійного вдосконалення багатьох технологічних процесів, впровадження яких пов'язане із додатковими капіталовкладеннями. Значна капіталомісткість послуг аеропортів негативно позначається на показниках віддачі основних та оборотних засобів, строках окупності реальних інвестицій і, звичайно, на ресурсному забезпеченні. На тлі постійного скорочення обсягу попиту на авіапереліти, а відтак і доходності діяльності авіаційного транспорту, потреба аеропортів у ресурсно-технологічній реструктуризації лишається істотною. Успішність цього типу реорганізації надасть змогу скоротити волатильність фінансових індикаторів на 18,1%.

Проведене дослідження механізму досягнення цілей реструктуризації аеропортів виявило диспропорції в ієрархії їх економічних потреб у порівнянні з «класичним» варіантом упорядкування потреб підприємств, що графічно можна проілюструвати у вигляді «деформованої піраміди» (рис. 2). Зіставляючи рис. 1. та рис. 2, можна зробити висновок, що найваж-

ливішою причиною деформації ієрархії задоволення економічних потреб аеропортів є загострення їх потреби в іміджі, адже забезпечення інвестиційної привабливості цих інфраструктурних об'єктів державної власності є наріжним каменем для успішної реструктуризації. У свою чергу, належна ділова репутація формується в результаті якнайефективнішого управління виробничими та фінансовими ресурсами, потреби у яких характеризуються меншою гостротою. Тому на рис. 2 відповідні сегменти піраміди перемістились на вищі щаблі.

Зокрема фундаментальні потреби аеропортів у ресурсах і технологіях зайняли четвертий рівень по висоті, чим було остаточно порушено первинну пірамідальну форму ієрархії потреб. У цьому зв'язку переміщення потреб у фінансовій безпеці та гарантіях на передостанній за значимістю рівень вважається не таким уже й суттєвим з огляду на порівняно незначні кількісні розбіжності у вагомості кожного з типів реструктуризації. Крім того, зазначимо, що порушення ієрархії потреб аеропортів у реструктуризації можна пояснити суперечливістю цілей різних типів реорганізаційних заходів. Зокрема ресурсно-технологічна реструктуризація має задовольнити потребу аеропорту в техніко-технологічних ресурсах, однак її здійснення не гарантує безпосереднього зростання віддачі та прибутковості отриманих підприємством виробничих ресурсів. З іншого боку, максимізація прибутковості акціонерного капіталу вимагає мінімізації всіх видів витрат, у тому числі й тих, що необхідні для своєчасного постачання на підприємство матеріальних, фінансових, технологічних та інших ресурсів. Здійснення капітало-майнової реструктуризації частково узгоджує цілі ресурсно-технологічної та іміджевої реструктуризації, оскільки має на меті мінімізацію фінансових витрат, пов'язаних із формуванням та використанням власного й позикового капіталу в процесі задоволення потреб у виробничо-технологічних ресурсах.

Тому наступним кроком у дослідженні механізму досягнення цілей реструктуризації аеропортів є вивчен-

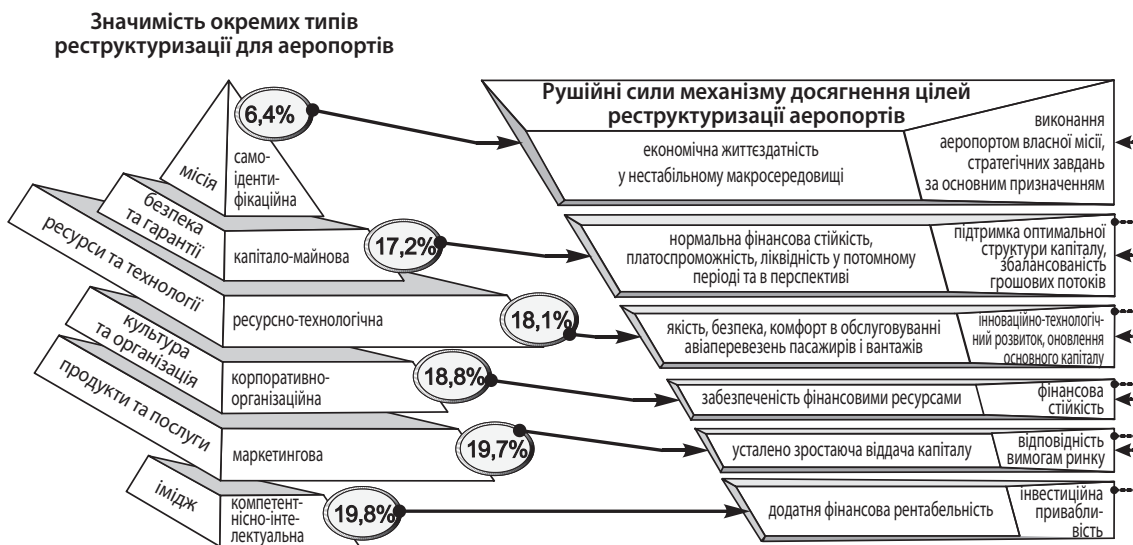

Рис. 2. Механізм досягнення цілей реструктуризації аеропортів

Джерело: авторська розробка.

ня резервів збереження інвестиційної привабливості аеропортів за умов якнайповнішого задоволення їх потреб у виробничих ресурсів. Іншими словами, механізм досягнення цілей реструктуризації аеропортів полягає в такому: задоволення потреби в ресурсах і технологіях понад певний рівень, як і перевищення певної межі часткою позикових коштів у капіталі аеропорту, унеможлиблює додатну фінансову рентабельність. Навпаки, необхідною умовою позитивного значення *ROE* є неперевищення певного обґрунтованого порогу показниками забезпеченості аеропорту виробничими, технологічними та позиковими фінансовими ресурсами.

Аля визначення такого порогового значення фінансових індикаторів, подолання якого збільшує імовірність збитковості аеропорту доцільно скористатись засобами нелінійного оцінювання бінарних відгуків. Бінарні моделі застосовують, якщо залежна змінна бінарна за своєю сутністю, тобто може приймати два значення «так» чи «ні». Зокрема, механізм управління процесами реструктуризації в найбільш загальному вигляді можна представити двома напрямками впливу:

1. «Так» подальшому здійсненню ресурсно-технологічної та капітало-майнової реструктуризації, оскільки імовірність збитків через додаткові інвестиційні витрати низька.

2. «Ні» подальшому здійсненню ресурсно-технологічної та капітало-майнової реструктуризації, оскільки імовірність збитків через додаткові інвестиційні витрати висока.

Така модель бінарного відгуку ґрунтується на взаємозв'язку дискретної змінної щодо спроможності аеропорту до створення іміджу інвестиційно привабливої компанії з неперервними змінними фінансових індикаторів, насамперед (*ROE*), а також показниками задоволення потреб у виробничих і фінансових ресурсах. Оскільки змодельовати бінарну функцію від неперервних аргументів вельми складно, задачу регресії формують дещо по-іншому [12, с. 172 – 177]: замість передбачення бінарної змінної передбачають неперервну змінну зі значеннями на відрізьку [0; 1] за допомогою такого регресійного рівняння:

$$Y = Y(x_1, x_2, \dots, x_n) = \frac{\exp(b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n)}{1 + \exp(b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n)}$$

Коефіцієнти b_1, b_2, \dots, b_n є невідомими, їх слід визначити на підставі значень залежної змінної Y і незалежних змінних x_1, x_2, \dots, x_n .

Наведену модель можна привести до лінійного вигляду за допомогою логіт-перетворення:

$$Y' = \ln\left(\frac{Y}{1-Y}\right).$$

У результаті перетворення логіт-регресія набуває вигляду стандартної множинної лінійної регресії:

$$Y' = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_nx_n.$$

Оскільки за будь-яких значень незалежних аргументів значення Y перебуває в інтервалі [0; 1], її значення, зазвичай, інтерпретують як імовірність істинності припущення або наукової гіпотези. Оскільки модель будуватиметься для визначення впливу результатів двох видів реструктуризації на потребу у зміні іміджу аеропорту, то незалежних змінних щонайменше має бути дві, а тому рівняння логіт-регресії набуває вигляду:

$$Y = \frac{\exp(b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2)}{1 + \exp(b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2)}$$

Після проведення численних експериментальних обчислень з використанням ППП Statistica 8.0 було визначено кількісні показники логіт-регресії для вибірки досліджуваних аеропортів (табл. 2).

Отримане рівняння логіт-регресії для імовірності збереження фінансової рентабельності під час проведення ресурсно-технологічної та капітало-майнової реструктуризації має вигляд:

$$Y = \frac{\exp(8,87 \cdot K_3_ВОК - 0,01 \cdot \alpha_{ПК} - 4,26)}{1 + \exp(8,87 \cdot K_3_ВОК - 0,01 \cdot \alpha_{ПК} - 4,26)},$$

або

$$Y' = 8,87 \cdot K_3_ВОК - 0,01 \cdot \alpha_{ПК} - 4,26.$$

Для отриманої моделі p -рівень не перевищив 0,05, що свідчить про достовірну статистичну значимість побудованої логіт-регресії. Про достовірну статистичну значимість отриманих моделей свідчать і величини критерію χ^2 (хи-квадрат, вищі значення якого відповідають кращій адекватності моделі) й t -критерію з урахуванням ступенів свободи в досліджуваній сукупності спостережень. Наведені статистичні критерії дають підстави зробити висновок про значимість впливу рівня забезпеченості аеропортів матеріальними та фінансовими ресурсами на їх інвестиційну привабливість. Подальшу оцінку адекватності побудованої моделі було здійснено на підставі даних щодо невідповідності результатів застосування логіт-регресії із фактичними результатами роботи аеропортів. Програмні оцінки якості моделей, які автоматично розраховуються в ППП Statistica

Таблиця 2

Показники логіт-регресії для визначення імовірності успішної іміджевої реструктуризації аеропортів

Показник	Обчислене значення константи	Стандартна похибка	t-критерій (30 спостережень)
У цілому по вибірці: критерій $\chi^2 = 29,85$; рівень значимості: $p = 0,000001$			
Вільна константа, b_0	-4,26	3,05	-1,40
Коефіцієнт при змінній коефіцієнт фінансування ($\alpha_{ПК}$), b_1	-0,01	0,08	-0,10
Коефіцієнт при змінній коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами ($K_3_ВОК$), b_2	8,87	4,63	1,91

8,0, класифікуються як «ефективні», тобто рівні 1, якщо розрахована імовірність перевищує 0,5, в іншому випадку приймаються рівними 0, тобто «неефективними». За кількістю неправильно класифікованих спостережень програма визначає показник «Odds ratio», який можна розтлумачити як «відношення незгоди», що визначається як співвідношення добутку кількості правильно класифікованих спостережень до добутку кількості помилкових класифікацій. Якщо таке відношення незгоди виявиться меншим за 1, то використання побудованої моделі буде недоцільним, тобто випадкова величина, отримана, наприклад, у результаті застосування загальноновизнаного способу (гральної кістки) дала б підстави для більш точного висновку.

Як свідчать дані *табл. 3*, логіт-регресія має відношення незгоди значно більше 1 – внаслідок 100%-ї правильності класифікацій спостережень із додатною фінансовою рентабельністю величина показника «Odds ratio» дорівнює нескінченності $\left(\frac{12 \cdot 16}{0 \cdot 2} \equiv \infty\right)$. При цьому відсоток помилково класифікованих спостережень порівняно незначний – лише 6,67% (= 100% – 93,33%).

Численні експерименти з іншими показниками ефективності реструктуризації аеропортів, насамперед для корпоративно-організаційної та маркетингової, приводили до інших моделей логіт-регресій, які, однак мали нижчу адекватність. Істотним недоліком таких моделей було підвищення частки неправильних класифікацій для спостережень роботи аеропортів із високою імовірністю збитковості – чимала частка таких спостережень у розрахунках за логіт-регресіями була класифікована як прибуткова. Подібна помилка має значно більшу небезпеку, аніж відхилення певного типу реструктуризації як неефективного в той час, як заходи, передбачені ним, не чинитимуть значного негативного впливу на фінансову рентабельність аеропортів.

Застосування отриманої логіт-регресії для оцінювання імовірності відсутності потреб аеропортів у іміджевій реструктуризації передбачає аналіз співвідношень між показниками забезпеченості запасів власним оборотним капіталом і коефіцієнтом фінансування за умов вищої за 0,5 величини логіт-рівняння ($Y > 0,5$). Цю умову буде задоволено у випадку більших за одиницю значень перетвореного логіт-рівняння ($Y' > 0$), тобто:

$$Y' = 8,87 \cdot K_{3_ВОК} - 0,01 \cdot \alpha_{ПК} - 4,26 > 0. \quad (1)$$

У результаті розв'язку рівності (1) відносно коефіцієнта забезпеченості запасів власним оборотним капіталом стало можливим визначити межу допустимих варіантів структури капіталу, за яких буде збережено додатний рівень фінансової рентабельності аеропорту:

$$K_{3_ВОК} > 0,001 \cdot \alpha_{ПК} + 0,48. \quad (2)$$

Співвідношення (2) дає змогу визначити оптимальний рівень забезпеченості запасів власним оборотним капіталом, за якого аеропорт не втратить спроможність до прибуткової роботи. Отже, успішність компетентісно-інтелектуальної реструктуризації тісно пов'язана із результативністю заходів, здійснюваних в рамках ресурсно-технологічної. У свою чергу, індикатором успішності виконання програми ресурсно-технологічної реструктуризації для аеропортів виявився рівень забезпеченості запасів власним оборотним капіталом. Перевищення порогового значення цього індикатора, рівного 0,48, створює сприятливі передумови для успішного проведення інших видів реструктуризації, що в кінцевому підсумку прискорять процеси інноваційно-економічного зростання аеропортів. Таким чином, на кожну гривню власного оборотного капіталу має припадати не менше 48 коп. запасів, а тому об'єктом першочергового моніторингу ефективності реструктуризаційних заходів має бути величина дебіторської заборгованості та її частка в оборотних активах.

Зазначимо, що в результаті поглибленого дослідження взаємозв'язків між динамікою фінансової рентабельності та змінами структурі капіталу аеропортів було уточнено рекомендоване мінімальне значення коефіцієнта забезпеченості аеропортів власним оборотним капіталом, нижня межа якого для цілей фундаментального аналізу цінних паперів обмежена на рівні 0,4 [13, с. 918].

Як видно з (2), вплив структури капіталу на рівень забезпеченості запасів власним оборотним капіталом вкрай мізерний, що обов'язково слід враховувати під час розробки заходів, спрямованих на капіталово-майнову реструктуризацію аеропортів.

ВИСНОВКИ

Упорядкування економічних потреб аеропортів за рівнем незадоволеності не збігається з теоретичною «пірамідою» ієрархії потреб підприємств. З метою задоволення найгостріших потреб аеропорти насамперед потребують іміджевої реструктуризації, спрямованої

Таблиця 3

Результати класифікації імовірності відсутності потреб аеропортів у іміджевій реструктуризації із застосуванням логіт-регресій

Спостереження	Оцінка імовірності втрати фінансової рентабельності		% правильних класифікацій
	1 – висока	0 – помірна	
У цілому по вибірці			93,33
Висока імовірність, оцінка 1	12	2	85,71
Низька імовірність, оцінка 0	0	16	100,00

на підвищення їх фінансової рентабельності та інвестиційної привабливості. Кінцеві цілі іміджевої реструктуризації можуть бути досягнутими лише за умов узгодження заходів і результатів капітало-майнової та ресурсно-технологічної реструктуризації. Розроблена у дослідженні логіт-регресія свідчить про те, що спроможність аеропортів забезпечувати прибутковість капіталу, власником якого є держава, у першу чергу детермінується рівнем забезпеченості запасів власним оборотним капіталом, причому на кожну гривню власного оборотного капіталу має припадати не менше 48 коп. запасів. Отже, об'єктом першочергового моніторингу ефективності реструктуризаційних заходів має бути величина дебіторської заборгованості та її частка в оборотних активах. Зростання питомої ваги позикового капіталу у джерелах фінансування майна аеропортів порівняно несуттєво впливає на зміни їх фінансової рентабельності, що теж слід враховувати на всіх етапах управління реструктуризацією. До перспектив обраного напрямку досліджень слід віднести вдосконалення методик економічної експертизи інвестиційних проектів на основі побудованої у дослідженні моделі логіт-регресії та її економічної інтерпретації. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бабій І. В.** Методи і моделі реструктуризації і стабілізації діяльності підприємств / І. В. Бабій // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6(108). – С. 84 – 90.
- 2. Безугла Ю. Є.** Структурно-функціональне моделювання процесу фінансової реструктуризації підприємств / Ю. Є. Безугла // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 160 – 167.
- 3. Гармаш О. М.** Якісна ієрархія цілей оцінки оптимальності проекту зі створення авіаційного логістичного центру / О. М. Гармаш // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 35 – 39.
- 4. Єрмошенко А. М.** Механізм інтеграції страхових компаній з банками : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / А. М. Єрмошенко ; [ДВНЗ «Українська академія банківської справи національного банку України»]. – Суми, 2012. – 35 с.
- 5. Єрмошенко М. М.** Механізм впливу банків і страхових організацій на зниження тіншових грошових потоків : монографія / М. М. Єрмошенко, О. В. Чижов, Л. В. Сорокіна, А. М. Єрмошенко ; за наук ред. д. е. н., проф. М. М. Єрмошенка. – К. : Національна академія управління, 2014. – 304 с.
- 6. Зима О. Г.** Статистичні показники як основний критерій розвитку ринку авіаційних перевезень / О. Г. Зима, А. В. Штерверя, В. О. Підгайна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 99 – 104.
- 7. Кулаев Ю. Ф.** Экономика гражданской авиации Украины : монография / Ю. Ф. Кулаев, В. И. Щелкунов. – 2-е изд., доп. и перераб. – К. : Феникс, 2010. – 736 с.
- 8. Москаленко Н. О.** Методичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою підприємства шляхом реструктуризації : / Н. О. Москаленко, С. В. Даниленко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 92 – 95.
- 9. Сарапіна О. А.** Фінансова реструктуризація в управлінні розвитком підприємств харчової промисловості : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / О. А. Сарапіна ; [Миколаївський державний аграрний університет]. – Миколаїв, 2011. – 42 с.
- 10. Скакун В. А.** Економічний інструментарій регулювання бізнес-процесів будівельних підприємств : автореф. дис. ...

канд екон. наук: 08.00.04 / В. А. Скакун ; [Київський національний університет будівництва і архітектури]. – Київ, 2011. – 22 с.

- 11. Терещенко О. О.** Фінансові доміанти реструктуризації підприємств / О. О. Терещенко, Н. В. Волошанюк // Фінанси підприємств. – 2009. – № 4. – С. 82 – 90.
- 12. Халафян А. А.** Statistica 6. Статистический анализ данных : / А. А. Халафян. – М. : ООО «Бином-пресс», 2008. – 512 с.
- 13. Цінні папери :** підручник / В. Д. Базилевич, В. М. Шелудько, Н. В. Ковтун та ін. ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2011. – 1094 с.
- 14. Фінансова звітність емітентів [Електронний ресурс].** – Режим доступу : www.smida.gov.ua

REFERENCES

- Babii, I. V. "Metody i modeli restrukturyzatsii i stabilizatsii diialnosti pidpriemstv" [Methods and models of restructuring and stabilization of companies]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (108) (2010): 84-90.
- Bezuhla, Yu. Ye. "Strukturno-funktsionalne modeliuвання protsesu finansovoi restrukturyzatsii pidpriemstv" [Structural and functional modeling process of financial restructuring]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 33 (2011): 160-167.
- Bazylevych, V. D. et al. *Tsinni papery [Securities]*. Kyiv: Znan- nia, 2011.
- "Finansova zvitnist emitentiv" [Financial reporting issuers]. <http://www.smida.gov.ua>
- Halafian, A. A. *Statistika 6. Statisticheskiy analiz dannyh [Statistika 6. Statistical analysis of the data]*. Moscow: Bynom-press, 2008.
- Harmash, O. M. "Yakisna ierarhiia tsiley otsinky optymalnosti proektu zi stvorennia aviatsiinoho lohystychnoho tsentru" [Qualitative evaluation purposes hierarchy optimality project to create an air logistics center]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (2009): 35-39.
- Kulaev, Yu. F., and Shchelkunov, V. I. *Ekonomika grazhdanskoj aviatsii Ukrainy [Economy of Civil Aviation of Ukraine]*. Kyiv: Feniks, 2010.
- Moskalenko, N. O., and Danylenko, S. V. "Metodychne zabezpechennia upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva shliakhom restrukturyzatsii" [Supportive management of financial and economic security of the company by restructuring]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 38 (2012): 92-95.
- Sarapina, O. A. "Finansova restrukturyzatsiia v upravlinni rozvytkom pidpriemstv kharchovoi promyslovosti" [Financial restructuring in managing the development of the food industry]. *Avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.
- Skakun, V. A. "Ekonomichniy instrumentarii rehuliuвання biznes-protseviv budivelnykh pidpriemstv" [Economic instruments regulating business processes construction companies]. *Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2011.
- Tereshchenko, O. O., and Voloshaniuk, N. V. "Finansovi domi nanty restrukturyzatsii pidpriemstv" [Dominant financial restructuring]. *Finansy pidpriemstv*, no. 4 (2009): 82-90.
- Yermoshenko, M. M. et al. *Mekhanizm vplyvu bankiv i strakhovykh orhanizatsii na znyzhennia tinyovykh hroshovykh potokiv [The action of banks and insurance organizations to reduce shadow cash flows]*. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2014.
- Yermoshenko, A. M. "Mekhanizm intehtratsii strakhovykh kompanii z bankamy" [The mechanism of integration of insurance companies with banks]. *Avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.00.08*, 2012.
- Zyma, O. H., Shterveria, A. V., and Pidhaina, V. O. "Statystychni pokaznyky yak osnovnyi kryterii rozvytku rynku aviatsiinykh perevezen" [Statistical indicators as the main criterion of air transportation market]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 32 (2010): 99-104.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕОЗБРОЄННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 ЦИБУЛЬКО Д. І., ФАРТУШНЯК О. В.

УДК 005.642.6:658.589

Цибулько Д. І., Фартушняк О. В. Формування системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств

Метою даної статті є формування збалансованого набору системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств і розробка моделювання його етапів. У статті визначено два напрямки оцінки ефективності заходів технічного переозброєння та наведено характеристику існуючої системи оцінки. Запропоновано збалансований набір системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств, який включає три рівня оцінки: техніко-економічний рівень виробництва, ефективність інвестицій в технічне переозброєння та економічну ефективність впровадження технічного переозброєння. Розроблено моделювання етапів оцінки загальної економічної ефективності технічного переозброєння промислових підприємств, використовуючи динамічне імітаційне моделювання.

Ключові слова: збалансований набір системоутворюючих показників, оцінка ефективності технічного переозброєння, динамічне імітаційне моделювання, загальної економічна ефективність технічного переозброєння.

Рис.: 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 12.

Цибулько Дмитро Іванович – старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: andres.football@mail.ru

Фартушняк Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: fartova09@gmail.com

УДК 005.642.6:658.589

UDC 005.642.6:658.589

Цибулько Д. И., Фартушняк О. В. Формирование системообразующих показателей оценки эффективности технического перевооружения промышленных предприятий

Целью данной статьи является формирование сбалансированного набора системообразующих показателей оценки эффективности технического перевооружения промышленных предприятий и разработка моделирования его этапов. В статье определены два направления оценки эффективности мероприятий технического перевооружения и приведена характеристика существующей системы оценки ее показателей. Предложен сбалансированный набор системообразующих показателей оценки эффективности технического перевооружения промышленных предприятий, который включает три уровня оценки: технико-экономический уровень производства, эффективность инвестиций в техническое перевооружение и экономическую эффективность внедрения технического перевооружения. Разработано моделирование этапов оценки общей экономической эффективности технического перевооружения промышленных предприятий, используя динамическое имитационное моделирование.

Ключевые слова: сбалансированный набор системообразующих показателей, оценка эффективности технического перевооружения, динамическое имитационное моделирование, общая экономическая эффективность технического перевооружения.

Рис.: 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 12.

Цибулько Дмитрий Иванович – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: andres.football@mail.ru

Фартушняк Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: fartova09@gmail.com

Tsybulko D. I., Fartushnyak O. V. Formation of Strategic Indicators for Evaluation of Efficiency of Technical Re-Equipment of Industrial Enterprises

The article is aimed to create a balanced set of strategic indicators for evaluating the efficiency of technical re-equipment of industrial enterprises with elaboration of modeling of its stages. In the article the two directions of evaluating of the efficiency of technical re-equipment are determined and characteristic of the existing system for evaluating its indicators is provided. A balanced set of strategic indicators for evaluating the efficiency of technical re-equipment of industrial enterprises is proposed, which includes three levels of assessment: technical and economic level of production, efficiency of investment in technical re-equipment and economic efficiency of implementation of technical re-equipment. Modeling of for evaluating the overall economic efficiency of technical re-equipment of industrial enterprises, using the dynamic simulation modeling, was elaborated.

Key words: balanced set of strategic indicators, evaluation of efficiency of technical re-equipment, dynamic simulation modeling, overall economic efficiency of technical re-equipment.

Рис.: 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 12.

Tsybulko Dmytro I. – Senior Lecturer of the Department of Accounting, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: andres.football@mail.ru

Fartushnyak Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: fartova09@gmail.com

Будь-яка господарська діяльність має певний результат, який людина завжди прагнула оцінити. З розвитком виробництва, а особливо його промислового масштабу, ця оцінка виражалася в розрахунку економічної ефективності – як окремої серйозної складової економіки впровадження тих чи інших проектів.

Ефективність – відносний показник результативності та може бути тільки позитивною величиною.

Розробці переліку показників оцінки ефективності технічного переозброєння присвячено багато досліджень як іноземних, так і вітчизняних економістів: Нейкової Л. І., Олександрової В. П., Василева Г. А., Тімоніна О. М.,

Лариної К. В., Дмитрієва А. О., Сеніва Б. Г., Хохлової І. Г., Ярулліна Ф. Х., Курдюкова С. О., Лівшица В. М., Дасковського В. Б., Кисельова В. Б., Норткотта Д., Беренса В. та ін.

Системне дослідження літературних джерел [1 – 12] дозволило зробити висновок про наявність двох напрямків оцінки ефективності заходів технічного переозброєння. Наявність різних напрямків оцінки зумовлює потребу та доцільність їх системної класифікації й узагальнення з метою визначення набору системоутворюючих показників і моделювання етапів їх оцінки.

У зв'язку з цим *метою* даної статті є формування збалансованого набору системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств і розробка моделювання її етапів.

Завданнями роботи є: визначення напрямків оцінки ефективності заходів технічного переозброєння; характеристика існуючої системи оцінки показників ефективності технічного переозброєння; розробка моделі оцінки загальної економічної ефективності технічного переозброєння промислових підприємств, використовуючи динамічне імітаційне моделювання.

Формування збалансованого набору системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння.

Аналіз літературних джерел [1 – 12] дозволив зробити висновок про наявність двох напрямків оцінки ефективності заходів технічного переозброєння:

- 1) оцінка ефективності інвестицій технічного переозброєння;
- 2) вимірювання економічної (загальної) ефективності впроваджених заходів технічного переозброєння з метою покращення кінцевих економічних результатів діяльності підприємства.

У рамках першого напрямку в роботах [1 – 7] доводиться, що економічну оцінку пріоритетності заходів (проектів) технічного переозброєння варто здійснювати на основі інтегрального критерію ефективності, яким є чистий дисконтований дохід, або чистий приведений дохід, або чистий дисконтований прибуток. Сенів Б. Г. вважає, що методика оцінки ефективності інвестицій повинна відображати особливості формування реальних грошових потоків, які мають місце в процесі технічного переозброєння діючого підприємства [3]. Ці особливості полягають у тому, що ефективність формується на абсолютних величинах (результатах витрат), а на основі приростів у результаті реалізації конкретного проекту, тобто змін обсягу виробництва і поточних витрат на його здійснення.

На думку Сеніва Б. Г. і Курдюкова С. О. [6], для формування грошових потоків та оцінки вибору кращого варіанта технічного переозброєння найбільш доцільно використовувати такі показники, як NPV (чиста теперішня вартість), PI (індекс доходності), T_{OKUP} (термін окупності), IRR (внутрішня норма доходності).

В усіх вищеперахованих роботах для визначення економічної ефективності технічного переозброєння підприємств необхідною умовою є врахування фактора часу, який визначається за допомогою дисконтування.

У роботі [7] для оцінки економічної ефективності виробництва запропоновано використовувати прибу-

ток як узагальнюючий показник, а важливим частковим показником є собівартість продукції, що виражає економію живої та матеріалізованої праці. При оцінці економічної ефективності технічного переозброєння робочих місць, виробничих ділянок, цехів рекомендується використовувати показник рентабельності.

На думку Дасковського В. Б. і Кисельова В. Б. [8, 9], якщо обирати ефективний варіант інвестицій за терміном окупності, то можна отримати хибне рішення. Термін окупності – менш інформативний показник. Заміна терміну окупності показником періоду відшкодування інвестицій посилює б систему, оскільки новий показник визначає відрізок часу, протягом якого проект працює «на себе», відшкодовуючи понесені капітальні витрати не тільки прибутком, а й амортизаційними відрахуваннями.

З точки зору Дасковського В. Б. і Кисельова В. Б., кращий інвестиційний проект визначається максимальним значенням узагальнюючого показника ефективності виробництва введеного в експлуатацію об'єкта. На їх думку, узагальнюючий показник ефективності виробництва є відношенням прибутку до вартості продукції та може бути ідентифікований з показником рентабельності продаж. Однак характерні для перехідної економіки невизначеність економічного середовища і пов'язана з нею недостовірність прогнозування динаміки грошових потоків інвестиційного проекту в інтервалі 5 – 10 – 15 років обумовлюють неприйнятність в принципі використання для оцінки ефективності інвестиційних проектів інтегральних показників і тим більше з урахуванням фактора часу, бо множаться неточності прогнозування цієї динаміки [8].

Порівняння варіантів інвестиційних проектів технічного переозброєння та вибір кращого з них проводяться відповідно до світової практики з використанням таких показників [9]: чистого доходу (ЧДД) (інтегрального ефекту); індексу прибутковості інвестицій; внутрішньої норми прибутковості інвестицій; терміну окупності інвестицій; інших показників, що відображають інтереси учасників або специфіку проекту.

За кордоном у господарській практиці широко використовується показник рентабельності продажів (ROS), що представляє собою відношення чистого прибутку до вартості продукції. Причому з багатьох показників рентабельності (продукції, активів, працівника тощо) у наукових роботах [10], що розглядають їх інформативність та вплив на причинну обумовленість зміни фінансового стану підприємств, позначена провідна роль рентабельності продажів.

Що стосується вимірювання економічної (загальної) ефективності впроваджених заходів технічного переозброєння з метою покращення кінцевих економічних результатів діяльності підприємства, то вона охоплює значну більшість показників. В економічній літературі зустрічаються різні підходи до визначення показників економічної ефективності технічного переозброєння та номенклатура показників, за допомогою яких можна дати оцінку технічного розвитку виробництва, різноманітна.

На думку авторів [11, 12], ефективність переозброєння виробничої бази може характеризуватися не тільки економічними і техніко-економічними показниками,

але і чисто технічними. Внаслідок різноманіття проявів економічних результатів впровадження заходів плану технічного переозброєння загальними чи частковими показниками ефективності можуть виступати практично всі економічні показники, що характеризують зміну кінцевих результатів виробництва і рівень використання виробничих ресурсів.

У роботі [11] на базі комплексного системного підходу запропоновано систему показників, що дозволяє оцінювати заходи не тільки з позиції визначення ефективності інвестицій у технічне переозброєння промислового виробництва, але й надає уявлення про ефективність використання виробничих ресурсів і господарської діяльності в цілому. Вона включає такі блоки: показники ефективності заходів з технічного переозброєння; показники зміни результатів господарської діяльності; показники ефективності використання виробничих ресурсів; показники ефективності інвестиційного процесу, які складаються з динамічних (складних) і статистичних (простих) показників; показників інтенсивності відтворення основних виробничих фондів; показників техніко-технологічного рівня виробництва.

Широкий спектр показників наведено в роботі Тімоніна О. М., Лариної К. В. [12]. Авторами на основі комплексного підходу згруповано показники в систему за критеріями: техніко-економічного рівня виробництва та ефективності маркетингової діяльності. Оцінку техніко-економічного рівня виробництва, на їх думку, можна провести за допомогою 39 різноманітних показників, які згруповані за п'ятьма складовими: організаційного рівня – 7 показників; технічної озброєності виробництва і праці – 6 показників; динаміки і технічного стану ОВФ – 6 показників; техніко-економічного рівня обладнання і рівня його використання – 8 показників; ефективності використання ресурсів – 11 показників.

Однак, на нашу думку, запропонована система показників не є вичерпною, вона не охоплює типи вирішуваних на практиці завдань, а їх роль в обґрунтуванні ефективності проектів занижена. Діючі методики оцінки ефективності заходів технічного переозброєння також потребують доопрацювання. Вони розраховані на оцінку економічної ефективності окремих науково-технічних заходів, розрізнено застосовуваних у виробництві видів техніки, і виходять з того, що оцінюваний захід (вид техніки) функціонує немов би ізольовано і в процесі функціонування самостійно виготовляє закінчений готовий продукт. Оновлення економічної оцінки заходів технічного переозброєння, на нашу думку, припускає конструювання більш дієвих показників ефективності.

Необхідно зазначити, що система оцінки ефективності заходів технічного переозброєння більше відповідає поняттю набору показників, а не системи, оскільки частина з них обслуговує потреби одних користувачів (інвесторів), а інша частина – інших (виробників). Тому за мету було визначено формування збалансованого набору системоутворюючих показників технічного переозброєння (рис. 1) з визначенням мети, який би дозволив підприємству обирати з множини показників тільки ті, що будуть доцільними для конкретного вирішення завдання оцінки. Пояснимо свою думку.

Для обґрунтування найбільш ефективного варіанта технічного переозброєння необхідно виходити з того, що підприємство має отримати в кінці – скоріший термін окупності інвестицій, максимізацію прибутку при мінімізації витрат від впровадження переозброєння або нарощування виробничих потужностей для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Перший рівень оцінки техніко-економічного рівня виробництва використовує набір показників, які згруповані у три підсистеми для обґрунтування планів технічного переозброєння, визначення найбільш відсталих у технічному відношенні основних виробничих засобів і виявлення резервів їх підвищення. До складу цього рівня оцінки входить близько 30 показників.

Другий рівень оцінки за якою підприємство має обрати найкращий варіант технічного переозброєння з двох (або більше) інвестиційних проектів, враховує розрахунок показників двох підсистем – простих і дисконтованих – рентабельність активів, чистий дисконтований дохід, індекс дисконтованої дохідності, коефіцієнт рентабельності інвестицій, термін окупності та інші.

Третій рівень оцінки, на думку авторів, потребує оцінки економічної ефективності впровадження технічного переозброєння, яка передбачає порівняння основних показників господарської діяльності до технічного переозброєння та після його впровадження. Якщо існують перспективні можливості (очікувані вигоди) господарської діяльності підприємства після впровадження технічного переозброєння, у такому разі можна визначити процес технічного переозброєння ефективним. Ці показники авторами були згруповані у дві підсистеми: часткових та інтегральних.

До інтегральних показників були віднесені узагальнюючий показник ефективності виробництва та узагальнюючий показник ефективності виробництва (*Eyt*) з урахуванням часу.

До часткових показників, на думку авторів, з метою підвищення конкурентоспроможності продукції необхідно віднести приріст виробничих потужностей та зміни обсягів виробництва продукції, її собівартості, рівня рентабельності виробництва та рівня продуктивності праці, які можуть бути отримані після впровадження технічного переозброєння.

Необхідно наголосити, що при великій кількості існуючих показників науково обґрунтованого використання єдиного і всеосяжного показника ефективності технічного переозброєння не існує. Кожний із розглянутих показників має свої переваги і недоліки.

Підсумовуючи вищевикладене, у рамках збалансованого набору системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння рекомендується виділяти три рівня показників:

- 1 – що відображають процеси, які сприятимуть вибору ОВЗ з метою технічного переозброєння;
- 2 – що оцінюють ефективність інвестиційних вкладень у технічне переозброєння;
- 3 – що вимірюють досягнуті підприємством очікувані результати (перспективні можливості) після впровадження технічного переозброєння.

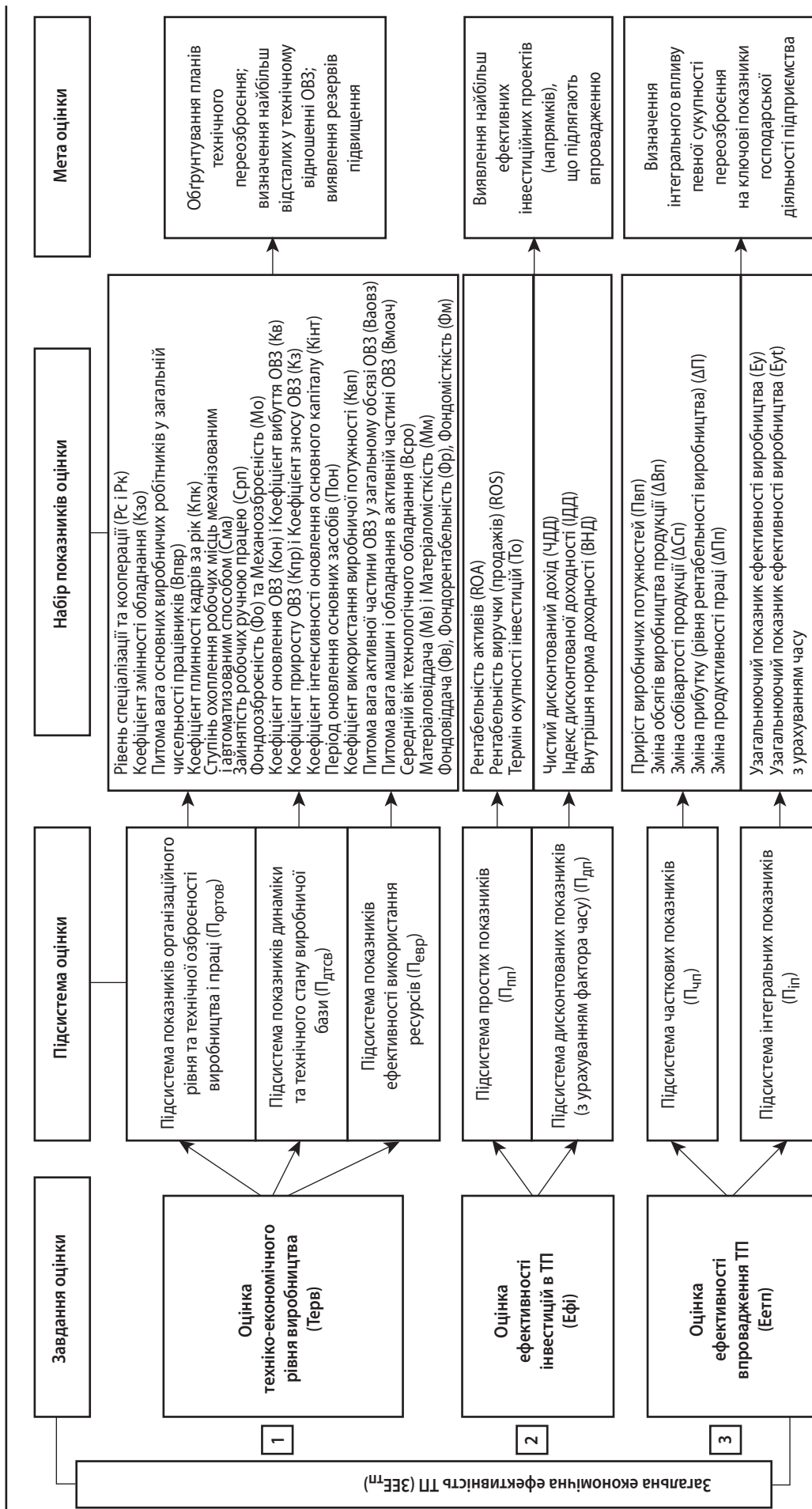

Рис. 1. Формування збалансованого набору системоутворюючих показників технічного переозброєння підприємства

Виходячи зі сформованого набору системоутворюючих показників, можна запропонувати моделювання етапів оцінки ефективності заходів технічного переозброєння, що дозволить кількісно оцінити господарські рішення, спрямовані на підвищення ефективності

діяльності промислових підприємств, орієнтованих на технічне переозброєння.

На рис. 2 наведено авторське бачення моделювання етапів оцінки ефективності заходів з технічного переозброєння.

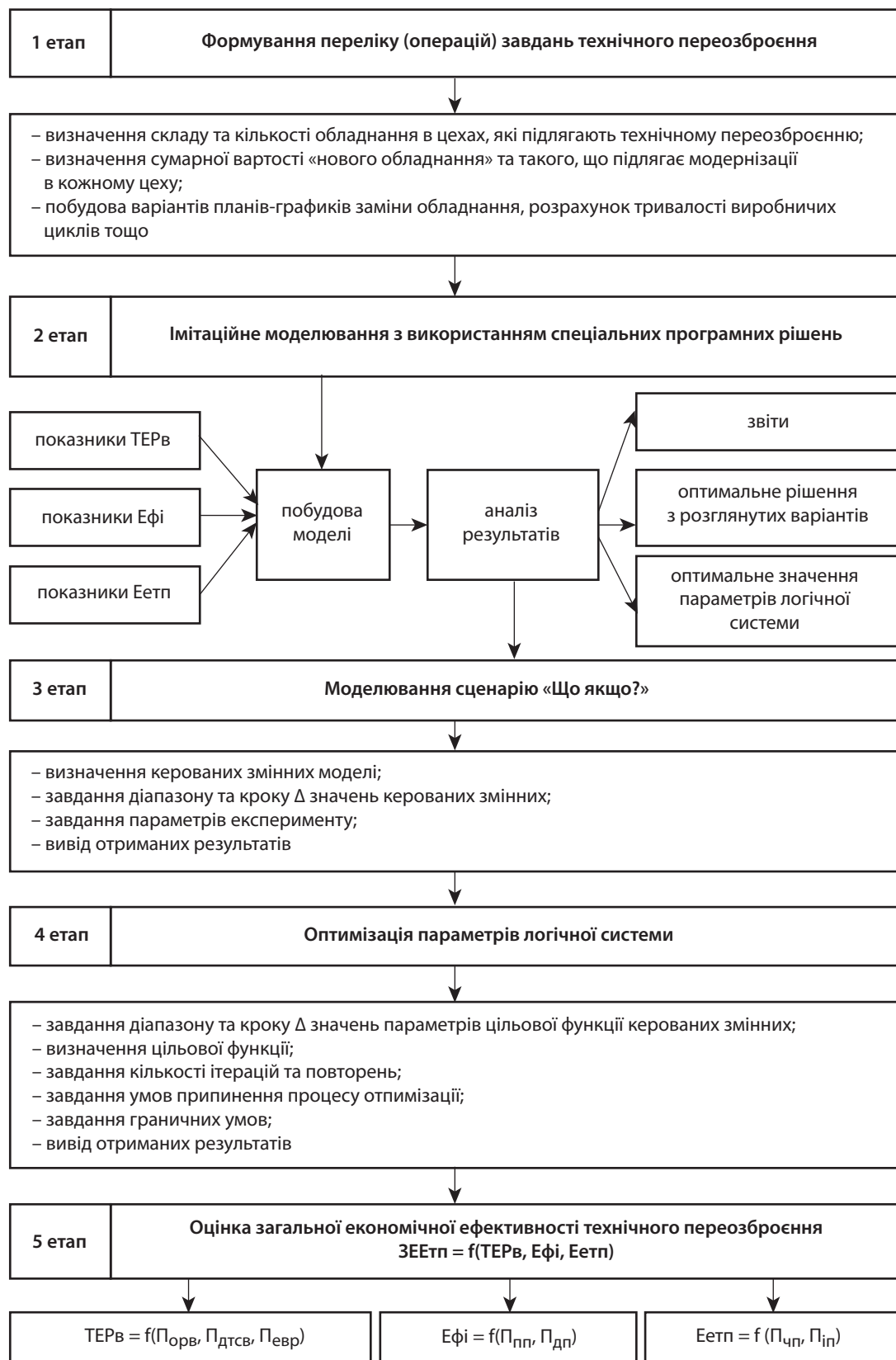

Рис. 2. Моделювання етапів оцінки ефективності заходів з технічного переозброєння за допомогою динамічного імітаційного моделювання

На думку авторів, модель загальної оцінки економічної ефективності технічного переозброєння включає: техніко-економічний рівень виробництва, ефективність інвестицій в технічне переозброєння та економічну ефективність впровадження технічного переозброєння, що може бути виражено у вигляді функції:

$$ZE_{\text{Etn}} = f(TEP_v, Efi, E_{\text{Etn}}), \quad (1)$$

де TEP_v – техніко-економічний рівень виробництва;

Efi – ефективність інвестицій в технічне переозброєння;

E_{Etn} – економічна ефективність впровадження технічного переозброєння.

У свою чергу кожна з вищезазначених складових включає підсистеми показників, які можна записати у вигляді функції залежності від цих показників. Кількісна оцінка запропонованих параметрів може бути здійснена як економічними методами, так і визначена за допомогою умовних логічних взаємозв'язків.

Експериментальна перевірка розробленої моделі оцінки ефективності заходів з технічного переозброєння виконана на підприємствах ТОВ «ХЗПТУ». Матеріали проведеного дослідження також корисні для підвищення кваліфікації управлінської ланки промислових підприємств.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропоноване моделювання оцінки ефективності заходів технічного переозброєння сприятиме реалізації цілей технічного переозброєння, оцінці її загальної економічної ефективності та визначенню власної функції залежності ефективності від виокремлених показників. Збалансований набір системоутворюючих показників оцінки ефективності технічного переозброєння промислових підприємств володіє своїми перевагами, що дозволяє авторам говорити про її оптимальність. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дмитриев А. А.** Организационно-экономическое обоснование программ технического перевооружения горно-обогатительных комбинатов медной промышленности : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / А. А. Дмитриев. – Москва, 2004. – 24 с.
2. **Климов Д. Ю.** Обоснование эффективности инвестиций в техническое перевооружение предприятий : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Д. Ю. Климов. – Санкт-Петербург, 2009. – 22 с.
3. **Сенів Б. Г.** Аналіз ефективності інвестицій в реконструкцію і технічне переозброєння діючих підприємств : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Б. Г. Сенів. – Тернопіль, 2004. – 22 с.
4. **Хохлова И. Г.** Методический подход к экономическому обоснованию выбора стратегии технического перевооружения промышленного предприятия : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / И. Г. Хохлова. – Пенза, 2013. – 24 с.
5. **Яруллин Ф. Х.** Формирование организационно-экономического механизма инвестирования технического перевооружения промышленного производства : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Ф. Х. Яруллин. – Москва, 2008. – 22 с.
6. **Курдюков С. А.** Совершенствование организационно-экономического механизма управления техническим перевооружением предприятий электроэнергетики : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / С. А. Курдюков. – Москва, 2012. – 24 с.
7. **Резник А. Е.** Формирование организационно-экономического механизма управления эффективностью технического

перевооружения производства : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / А. Е. Резник. – Саратов, 2010. – 24 с.

8. **Дасковский В. Б.** Фактор времени при оценке эффективности инвестиционных проектов / В. Б. Дасковский, В. Б. Киселев // *Экономист*. – 2008. – № 1. – С. 65.

9. **Дасковский В. Б.** Совершенствование оценки эффективности инвестиций / В. Б. Дасковский, В. Б. Киселев // *Экономист*. – 2009. – № 1. – С. 25 – 28.

10. **Torok Robert M.** Operational Profitability / Robert M. Torok, Patrick J. Cordon. – Conducting Audits – John Wiley&Sons inc, New York. P. 28 – 55.

11. **Большотенко І. В.** Організація заходів з технічного переозброєння виробництва в сучасних умовах господарювання / І. В. Большотенко // *Коммунальное хозяйство городов : науч.-техн. сб.* – 2003. – № 50. – С. 90 – 94.

12. **Тімонін О. М.** Технічне переозброєння підприємства на основі концепції маркетингу : монографія / О. М. Тімонін, К. В. Ларіна. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 256 с.

REFERENCES

- Bolbotenko, I. V. "Orhanizatsiia zakhodiv z tekhnichnoho pereozbroiennia vyrobnytstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia" [Organization of technical re-equipment in the modern business environment]. *Kommunalnoe khoziaistvo gorodov*, no. 50 (2003): 90-94.
- Daskovskiy, V. B., and Kiselev, V. B. "Faktor vremeni pri otsenke effektivnosti investitsionnykh proektov" [The time factor in assessing the effectiveness of investment projects]. *Ekonomist*, no. 1 (2008): 65.
- Daskovskiy, V. B., and Kiselev, V. B. "Sovershenstvovanie otsenki effektivnosti investitsiy" [Improving the assessment of the effectiveness of investments]. *Ekonomist*, no. 1 (2009): 25-28.
- Dmitriev, A. A. "Organizatsionno-ekonomicheskoe obosnovanie programm tekhnicheskogo perevooruzheniia gorno-obogatitelnykh kombinatov mednoy promyshlennosti" [Organizational-economic substantiation of programs of modernization mining and processing copper industry]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2004.
- Kurdiukov, S. A. "Sovershenstvovanie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma upravleniia tekhnicheskim perevooruzheniem predpriiatiy elektroenergetiki" [Perfection of the organizational-economic mechanism of technical re-equipment of electric utilities]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2012.
- Klimov, D. Yu. "Obosnovanie effektivnosti investitsiy v tekhnicheskoe perevooruzhenie predpriiatiy" [Evaluation of the effectiveness of investments in technical re-equipment of enterprises]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2009.
- Khokhlova, I. G. "Metodicheskii podkhod k ekonomicheskomu obosnovaniuu vybora strategii tekhnicheskogo perevooruzheniia promyshlennogo predpriiatiia" [Methodical approach to the economic feasibility of selecting strategies for technical re-equipment of industrial enterprises]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2013.
- Reznik, A. E. "Formirovanie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma upravleniia effektivnostiu tekhnicheskogo perevooruzheniia proizvodstva" [Formation of the organizational-economic mechanism of effective technical re-equipment]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2010.
- Seniv, B. H. "Analiz efektyvnosti investysii v rekonstruksiiu i tekhnichne pereozbroiennia diiuchykh pidpriemstv" [Analysis of the effectiveness of investments in reconstruction and modernization of existing enterprises]. *Avto ref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2004.
- Torok, R. M., and Cordon, P. J. *Operational Profitability*. New York: Conducting Audits – John Wiley&Sons inc.
- Timonin, O. M., and Larina, K. V. *Tekhnichne pereozbroiennia pidpriemstva na osnovi kontseptsii marketynhu* [Revamping based on the concept of marketing]. Kharkiv: INZhEK, 2008.
- Yarullin, F. Kh. "Formirovanie organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma investirovaniia tekhnicheskogo perevooruzheniia promyshlennogo proizvodstva" [Formation of the organizational-economic mechanism of investment technical upgrading of industrial production]. *Avto ref. diss. ... kand. ekon. nauk*, 2008.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГАЛУЗЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОКСОХІМІЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА ФОРМУВАННЯ ВИМОГ ДО УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНИМИ ПОТОКАМИ

© 2014 КОТЛЯРОВА В. Г.

УДК 658.012.34

Котлярова В. Г. Дослідження впливу галузевих особливостей коксохімічного підприємства на формування вимог до управління матеріальними потоками

Метою статті є визначення вимог до управління матеріальними потоками коксохімічного підприємства, що формуються під впливом галузевих особливостей. До таких особливостей належать: комплексний і безперервний характер виробництва та неможливість зупинити процес без втрат; залежність якості та кількості готової продукції від сировини; високий рівень пожежо- та вибухонебезпечності виробництва; висока концентрація виробництва; прив'язка розташування коксохімічних підприємств до сировинної бази; високий знос основних засобів підприємств; агресивність середовища та приналежність до переробних галузей промисловості. Ці особливості висувають до управління матеріальними потоками такі вимоги: забезпечення ритмічних і комплексних поставок сировини та основних матеріалів для створення необхідного рівня запасів, забезпечення поставок широкої номенклатури допоміжних матеріалів і запасних частин для вчасного обслуговування виробництва, забезпечення безперервності поставок основних матеріалів і реагентів для очистки викидів і стічних вод точно в термін, у необхідній кількості та якості.

Ключові слова: коксохімічне підприємство, галузеві особливості, матеріальний потік.

Рис.: 1. **Бібл.:** 9.

Котлярова Вікторія Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління та економіки підприємства, Національний фармацевтичний університет (вул. Пушкінська, 53, Харків, 61002, Україна)

E-mail: vvgkotlarova@i.ua

УДК 658.012.34

UDC 658.012.34

Котлярова В. Г. Исследование влияния отраслевых особенностей коксохимического предприятия на формирование требований к управлению материальными потоками

Целью статьи является определение требований к управлению материальными потоками коксохимического предприятия, которые формируются под воздействием отраслевых особенностей. К таким особенностям относятся: комплексный и непрерывный характер производства и невозможность остановить процесс без потерь; зависимость качества и количества готовой продукции от сырья; высокий уровень пожаро- и взрывоопасности производства; высокая концентрация производства; привязка расположения коксохимических предприятий к сырьевой базе; высокий износ основных средств предприятий; агрессивность среды и принадлежность к перерабатывающим отраслям промышленности. Эти особенности выдвигают к управлению материальными потоками следующие требования: обеспечение ритмичных и комплексных поставок сырья и основных материалов для создания необходимого уровня запасов, обеспечение поставок широкой номенклатуры вспомогательных материалов и запасных частей для своевременного обслуживания производства, обеспечение бесперебойности поставок основных материалов и реагентов для очистки выбросов и сточных вод точно в срок, в необходимом количестве и качестве.

Ключевые слова: коксохимическое предприятие, отраслевые особенности, материальный поток.

Рис.: 1. **Библ.:** 9.

Котлярова Виктория Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления и экономики предприятия, Национальный фармацевтический университет (ул. Пушкинская, 53, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: vvgkotlarova@i.ua

Kotlyarova V. G. Study of the Influence of Industry Characteristics of Coking Enterprise on the Forming of Requirements for the Material Flow Management

The article is aimed to define the requirements for the material flow management of coking enterprise, which are formed under the influence of industry characteristics. To these characteristics belong: an integrated and continuous nature of production and the inability to stop the process without causing losses; dependence of the quality and quantity of the finished product from feedstock; high fire and explosion risk of production; high density of production; binding location of coking enterprises to raw materials base; high depreciation of enterprise's property assets; aggressiveness of the environment and processing industry classification of establishment. These characteristics put forward the following requirements to the management of material flow: ensuring the rhythmic and complete deliveries of raw materials and basic materials to create the required level of inventory, ensuring the delivery of a wide range of supporting materials and spare parts for the timely service of production, ensuring the supply of basic materials and chemicals to clean emissions and sewage just in time, in the required quantity and quality.

Key words: coking enterprise, industry characteristics, material flow.

Fig.: 1. **Bibl.:** 9.

Kotlyarova Viktoriya G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Economics of Enterprise, National Pharmaceutical University (vul. Pushkinska, 53, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: vvgkotlarova@i.ua

На теперішній час найбільш застосованим підходом до управління матеріальними потоками є логістичний. Цей підхід висуває низку вимог до управління, які можна поділити на дві групи: загальні та локальні. До загальних належить забезпечення: ритмічної, узгодженої роботи усіх ланок виробництва за єдиним графіком і рівномірного випуску продукції; максимальної безперервності процесів виробництва; достатньої гнучкості та маневреності в реалізації цілі при виникненні різних відхилень від плану; забезпечення безперервності планового керівництва [1]. Локальні вимоги повинні враховувати особливості підприємства.

На управління матеріальним потоками на рівні підприємства великий вплив чинять його галузеві особливості. Це стосується підприємств практично всіх галузей. Так, Т. Щолокова [2] наводить основні особливості металургійного підприємства: безперервний характер виробництва, великі обсяги виробництва, значні транспортно-заготівельні та паливно-енергетичні витрати, замкнений безперервний виробничий цикл, експортна спрямованість вихідних потоків, залежність від природної сировини, яка має обмежену кількість. Р. Сагайдак [3] надає основні характеристики фармацевтичного підприємства: багатонаменклатурність і мало-

тоннажність готової продукції та, відповідно, субстанцій і матеріалів, які використовуються в процесі виробництва, обмеженість термінів зберігання і високі вимоги до якості готової продукції та субстанцій і матеріалів. На вплив галузевих особливостей на управління матеріальними потоками звертають увагу також Г. Баранець [4], С. Борзенков [5], Р. Савон [6], Є. Сахно [7]. Підприємства коксохімічної галузі не є винятком.

Мета статті – визначення вимог до управління матеріальними потоками коксохімічного підприємства, що формуються під впливом галузевих особливостей.

Усі галузеві особливості, що впливають на управління матеріальними потоками коксохімічного підприємства, можна сформулювати у три групи: технологічні, організаційні, економічні (рис. 1).

До технологічних особливостей належать: комплексний характер виробництва, безперервний характер виробництва та неможливість зупинити процес без втрат, залежність якості та кількості готової продукції від сировини і високий рівень пожежо- та вибухонебезпечності виробництва.

1. Комплексний характер виробництва і вимоги до сировинної бази. Комплексний характер виробництва проявляється в тому, що з одного виду сировини (шихти – суміші коксівного вугілля різних марок) у єдиному технологічному процесі виходить одночасно декілька видів готової продукції і напівфабрикатів.

Існуюча технологія коксування висуває досить жорсткі вимоги до якості шихти, що переробляється. Так, за даними досліджень Українського державного науково-дослідного вуглехімічного інституту (УХІН) для отримання доменного коксу, який відповідає вимогам споживачів, шихта повинна містити не менше 55%

вугілля, що добре спікається (вугілля марок К і Ж) [8]. Структура запасів і добучі кам'яного вугілля Донбасу не відповідає потребам коксохімічної промисловості України. За даними УХІН, оптимальною з донецького вугілля буде шихта такого марочного складу, %: Г – 32, Ж – 35, К – 15, ОС – 15, Т – 3. Для шихт з інших басейнів марочний склад відрізнятиметься з урахуванням властивостей вугілля окремих марок. Фактичні дані свідчать про те, що з відробітком запасів марок, що добре спікаються, їх питома вага в шихті постійно знижується. Балансові запаси донецького вугілля по марках складають, %: Г – 59,6; Ж – 19,5; К – 10,9; ОС – 9,6; Т – 0,4 [8]. Внаслідок цього в останні десятиріччя, по-перше, кількість компонентів в шихті збільшилася з 4 – 5 до 8 – 10 і більше і, по-друге, до складу сировинної бази коксування почали притягуватися не лише українське і російське вугілля, але і вугілля далекого зарубіжжя (Австралії, Канади, США). Причому намітилася тенденція до збільшення числа країн – постачальників сировини [8].

Багатокомпонентний склад сучасних шихт, залучення вугілля різних вугільних басейнів значно підвищують вимоги до комплектності та ритмічності поставок, тобто до високого рівня організації забезпечення сировиною.

2. Безперервний характер виробництва, неможливість зупинити технологічний процес без значних втрат для підприємства.

Основний виробничий агрегат – коксова батарея (сукупність 55 – 80 коксових печей) виконаний зі спеціальної вогнетривкої кладки (динасової і/або шамотної), яка може витримувати нагрів до температури більше 1000 °С протягом тривалого часу (більше 20 років) тільки за умови, що не будуть допускатися постійні коливання температури або її охолодження до температури менше

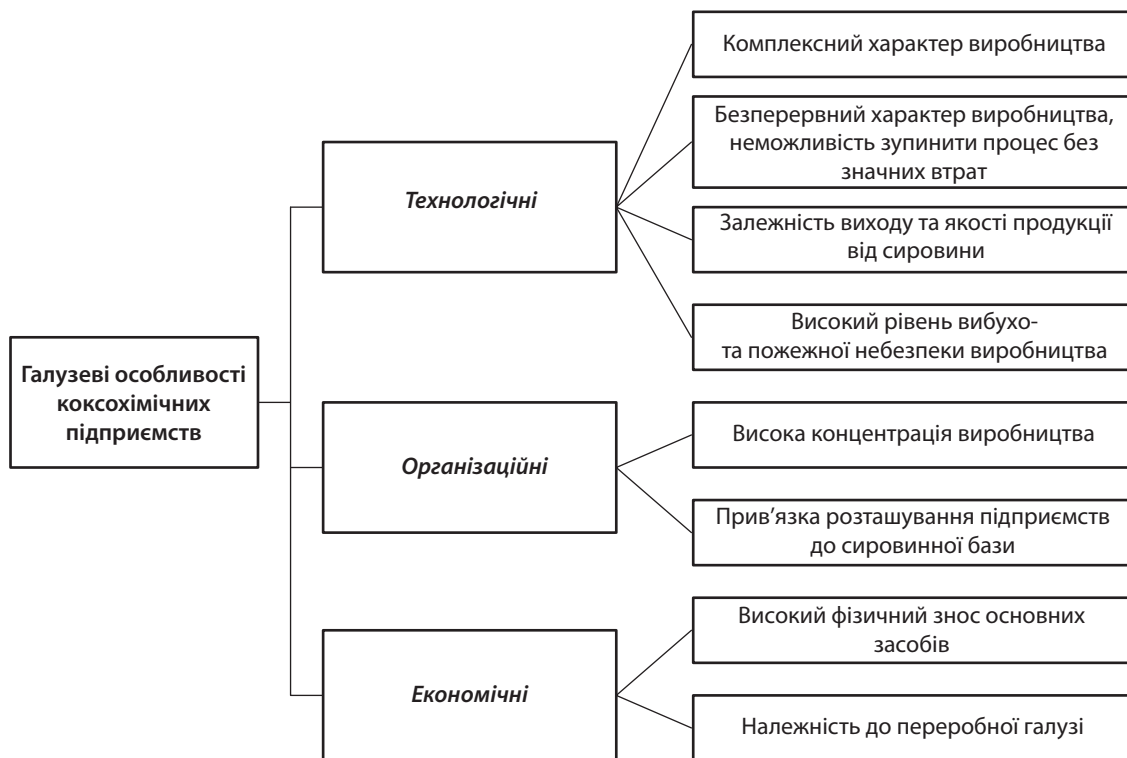

Рис. 1. Виробничі особливості коксохімічних підприємств

500 – 600 °С. Такі властивості кладки зумовлюють безперервність роботи коксового цеху і, опосередковано – усіх інших основних цехів коксохімічного підприємства. В умовах некерваності забезпечення виробництва сировиною параметри технологічного процесу необхідно міняти, що негативно позначається на постійності якості коксу та стані вогнетривкої кладки печей. Виходячи з умов отримання коксу постійної якості та необхідності збереження кладки коксових печей, для кожної коксової батареї встановлено період коксування, якому відповідає визначена температура коксування. Через недопостачання вугілля зазвичай подовжується період коксування. Досвідним шляхом встановлено, що подовження періоду коксування на одну годину супроводжується зниженням температури на 25 – 30 °С. Навіть невеликі, але часті перепади температури негативно позначаються на стані кладки коксових печей. Це, відповідно, призводить до збільшення обсягів ремонтних робіт. Оцінки механіків показують, що близько 40% усіх ремонтів кладки відбувається в результаті нестабільності температури процесу. Це обумовлює підвищені вимоги до безперервності, комплектності постачань сировини.

Важливим інструментом забезпечення безперервності роботи устаткування є виконання ремонтних робіт якісно і в намічені терміни, що, у свою чергу, висуває підвищені вимоги до забезпечення підприємства запасними частинами і матеріалами для проведення робіт з технічного обслуговування та ремонту.

3. Залежність виходу і якості продукції від якості сировини. Вихід окремих продуктів коксування (валового коксу, коксового газу, кам'яновугільної смоли, сирого бензолу, вміст аміаку і сірководню) повністю визначається марочним складом шихти.

Згідно з методичними рекомендаціями з планування обсягів виробництва основних видів продукції на коксохімічних підприємствах України [8] при підвищенні легких речовин шихти на 1% (у діапазоні від 27 до 32%) виходи окремих продуктів змінюються таким чином:

- ✦ коксу зменшується на 0,7%;
- ✦ коксового газу, кам'яновугільної смоли і сирого бензолу збільшується відповідно на 0,4%, 0,3% і на 0,07%.

При переробці 1 млн т шихти сухої маси підвищення виходу легких речовин на 1% пов'язане з додатковим виробництвом:

- ✦ смоли кам'яновугільної – 4000 тис. т;
- ✦ сирого бензолу – 700 т;
- ✦ коксового газу, очищеного від сірководню, – 7500 тис. м³.

Згідно з «Інструкцією по розробці норм витрати сировини і матеріалів на виробництво продукції (переробку сировини, виконання робіт на коксохімічних підприємствах)» [8] для виробництва такої кількості продукції необхідно основних матеріалів:

- ✦ поглинальної олії для уловлювання сирого бензолу – 117 т;
- ✦ соди каустичної для очищення коксового газу від сірководню – 9 т.

Крім того, для виробництва вказаних видів продукції потрібна додаткова кількість теплової енергії, що,

у свою чергу, підвищує потребу в реагентах для хімічної підготовки води (коагулянтів, хлориду натрію, вапняку). Якість готової продукції повністю визначається якістю сировини. Так, основні показники якості доменного коксу, що нормуються у відповідних технічних умовах, функціонально залежать від якісних показників шихти.

Така специфічна особливість висуває підвищені вимоги до збалансованості постачань не лише сировини, але і основних матеріалів, необхідних для її переробки.

4. Коксохімічне виробництво є вибухо- і пожежо-небезпечним. На підприємствах в наявності є об'єкти усіх категорій пожежонебезпечності: А, Б, В, Г, Д. Однією з основних умов безпечного протікання технологічного процесу є справність устаткування і газопроводів. Ця умова посилює важливість постачань допоміжних матеріалів і запасних частин.

Коксохімічне виробництво є також об'єктом підвищеної небезпеки, на якому використовуються та зберігаються небезпечні речовини в кількості, що перевищує нормативно встановлені пороги маси, а також є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного характеру. Рівень негативної дії на довкілля залежить від глибини очистки коксового газу, стічних вод, тому постачання основних матеріалів – поглинальної олії, кальцинованої соди, сірчаної кислоти, ортофосфорної кислоти та інших основних матеріалів повинно здійснюватися точно в строк, у необхідній кількості.

До *організаційних особливостей* коксохімічного виробництва, що впливають на формування вимог до управління матеріальним потоком, належать висока концентрація виробництва та ув'язка розташування коксохімічних підприємств із сировинною базою.

1. Висока концентрація виробництва. Нині на 14 коксохімічних підприємствах і коксохімічних виробництвах металургійних комбінатів експлуатується 55 коксових батарей із сумарною виробничою потужністю 23,8 млн т валового коксу 6% вологості. Середня виробнича потужність 1 коксової батареї складає 433 тис. т валового коксу 6% вологості. Високий рівень концентрації виробництва зумовлює масові поставки сировини.

Великий коксохімічний завод споживає щодоби до 10 – 12 тис. т коксівного вугілля (170 – 200 вагонів) і відвантажує відповідну кількість готової продукції. Масове постачання сировини – коксівного вугілля декількох марок висуває високі вимоги до організації приймання, складування і зберігання сировини: з одного боку, невідповідність якості вугілля, що надійшло, показникам, вказаним у сертифікаті якості, може призвести до неправильного складування і в подальшому – до неправильного складання шихти. З іншого боку, затримка вагонів Укрзалізниці під вивантаженням сировини (чи завантаженням готової продукції) пов'язана з підвищенням плати за користування вагонами. У таких умовах стає актуальним завдання розрахунку разової партії поставки.

2. Ув'язка розташування коксохімічних підприємств з сировинною базою (шахтами і збагачувальними фабриками вугільної промисловості) **або із споживачем основної продукції** (доменного коксу) – металургійними підприємствами.

Згідно з Правилами технічної експлуатації [9] місткість вугільного складу (для зберігання вугільних концентратів, що надходять) залежить від віддаленості від сировинної бази. Виснаженість української сировинної бази коксохімії призвела до того, що нині пайова участь далекопривізного вугілля значно перевищує рівень, передбачений на стадії проектування. Внаслідок цього місткість вугільних складів недостатня для приймання значної кількості далекопривізного вугілля. Таким чином, для забезпечення безперебійності виробництва потрібний високий рівень ритмічності та комплектності постачань.

З іншого боку, розташування коксохімічного підприємства на одному промисловому майданчику зі споживачем доменного коксу і висока концентрація виробництва призводить до того, що створення складу готової продукції визначено недоцільним ще на стадії проектування. Місткість бункерів товарних фракцій коксу при повному освоєнні проектної потужності розрахована на 6 – 8 годин роботи. В умовах освоєння проектної потужності в середньому по коксохімічних підприємствах на рівні 50 – 60% можливість працювати без відвантаження готової продукції з бункерів складає 12 – 16 годин.

Організація складу коксової продукції пов'язана з втратами частини доменного коксу (переходу його в менш цінні фракції – коксовий горішок і коксовий дрібняк) при перевантаженнях на склад і подальших його перевантаженнях зі складу в залізничні вагони.

До *економічних особливостей* коксохімічного виробництва, що впливають на формування вимог до управління матеріальними потоками, належать: високий знос основних засобів підприємств, агресивність середовища та приналежність до переробних галузей промисловості.

1. Високий знос основних засобів підприємств, агресивність середовища, в якій працює основне устаткування. Основні засоби більшості коксохімічних підприємств України, які входять в технологічний ланцюг «вугілля – кокс – метал», зношені на 35 – 80% [8]. Середній вік коксової батареї станом на 01.01.2014 р. складає 25 років. Динаміка цього показника останніми роками свідчить про прогресуюче старіння як пічного фонду, так і іншого устаткування. У загальній кількості 82% діючих батарей мають терміни експлуатації більше 20 років (нормативний термін), а 29% коксових батарей мають термін служби більше 35 років.

Фізичний знос устаткування, що підвищується, зумовлює зростання потреби в ремонті та технічному обслуговуванні устаткування.

Необхідно також враховувати те, що технологія коксохімічного виробництва використовує процеси, характерні для гірничо-збагачувальної, хімічної та металургійної промисловості. Це зумовлює наявність на підприємстві широкої номенклатури гравітаційного, конвеєрного устаткування, обладнання для ректифікації, теплообмінної та ємнісної апаратури, центрифуг, насосів, промислових печей і т. ін. Відповідно, це зумовлює широку номенклатуру матеріалів і запасних частин, що використовуються для проведення ремонтних робіт.

Неуніфіковане устаткування окремих цехів призводить до того, що номенклатура запчастин однаково-

го призначення може налічувати декілька десятків, а то і сотень найменувань (ролики для конвеєрів вуглепідготовчого і коксового цеху, запірна арматура для хімічних цехів тощо). Цим пояснюється широке коло постачальників допоміжних матеріалів і запасних частин і, відповідно, робить актуальною проблему управління цими видами запасів.

2. Коксохімічні підприємства належать до підприємств переробних галузей. Витрати на сировину в загальних витратах на виробництво продукції складає 82 – 87% [8]. Тому раціональне управління використанням сировинних ресурсів є визначальним в усій економіці підприємства.

ВИСНОВКИ

При обґрунтуванні підходу до управління матеріальними потоками конкретного підприємства поряд із загальними вимогами необхідно враховувати і вимоги, що формуються під впливом галузевих особливостей підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальченко А. Г. Логістика : підручник / А. Г. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2003. – 284 с.
2. Щолокова Т. В. Формування логістичної системи металургійного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (підприємства машинобудівної та металургійної галузей)» / Т. В. Щолокова. – Луганськ, 2007. – 22 с.
3. Сагайдак Р. В. Логістичний підхід до управління матеріальними ресурсами на фармацевтичному підприємстві : автореф. дис. ... канд. фарм. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків і організація фармацевтичної справи» / Р. В. Сагайдак. – Х., 2002. – 16 с.
4. Баранець Г. В. Управління матеріальними та фінансовими потоками підприємства на основі логістичного підходу : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / Г. В. Баранець. – Луганськ, 2007. – 24 с.
5. Борзенков С. В. Формування системи внутрішньовиробничої логістики підприємства з безперервним характером виробництва : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С. В. Борзенков. – Луганськ, 2004. – 18 с.
6. Савон Р. Л. Формування системи управління виробничими запасами великого машинобудівного підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Р. Л. Савон. – Донецьк, 2006. – 21 с.
7. Сахно Є. Ю. Управління матеріально-технічним забезпеченням підприємств поліграфічної галузі в умовах невизначеності / Є. Ю. Сахно, Н. В. Ткаленко, О. В. Михайловська // Економічний простір. – 2009. – № 28. – С. 93 – 101.
8. Справочник коксохіміка. Том 6 – Економіка і організація коксохімічного виробництва / [Под ред. Приступы А. М., Котлярова Е. И., Корниловой В. А.]. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2010. – 320 с.
9. Правила технічної експлуатації коксохімічних підприємств. Затверджені наказом Міністерства промислової політики України від 05.07.2002. – № 305. – Х. : Гіпрококс, 2001. – 309 с. (Нормативний документ Мінпромполітики України. Правила).

REFERENCES

Baranets, H. V. "Upravlinnia materialnyy ta finansovyy potokamy pidpriemstva na osnovi lohystychnoho pidkhodu" [Of material and financial flows based on logistic approach]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04, 2007.*

Borzenkov, S. V. "Formuvannia systemy vnutrishnyovyrobnoychoi lohistyky pidpryemstva z bezperervnym kharakterom vyrobnytstva" [Formation of the company LOGISTICS with the continuous nature of production]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2004.*

"Ekonomika i organizatsiia koksohkhimicheskogo proizvodstva" [Economics and Organization of coke production]. In *Spravochnik koksohkhimika*. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Kalchenko, A. H. *Lohistyka* [Logistics]. Kyiv: KNEU, 2003.

Pravyla tekhnichnoi ekspluatatsii koksohkhimichnykh pidpryemstv [Technical Operation coke plants]. Kharkiv: Hiprokoks, 2001.

Savon, R. L. "Formuvannia systemy upravlinnia vyrobnychymy zapasamy velykoho mashynobudivnoho pidpryemstva" [For-

mation of inventory management of large engineering enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2006.*

Sakhno, Ye. Yu., Tkalenko, N. V., and Mykhailovska, O. V. "Upravlinnia materialno-tekhnichnym zabezpechenniam pidpryemstv polihrafichnoi haluzi v umovakh nevyznachenosti" [Management Logistics companies in the printing industry uncertainty]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 28 (2009): 93-101.

Sahaidak, R. V. "Lohistychnyi pidkhdid do upravlinnia materialnymy resursamy na farmatsevtichnomu pidpryemstvi" [Logistic approach to material management at the pharmaceutical company]. *Avtoref. dys. ... kand. farm. nauk: 15. 00.01, 2002.*

Shcholokova, T. V. "Formuvannia lohistychnoi systemy metalurhiinoho pidpryemstva" [Formation of the logistics system metallurgical enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04, 2007.*

УДК 658.011.46:658.012

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВО-ВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© 2014 КОСАРЕВА І. П., НЕВДАЧИНА О. І.

УДК 658.011.46:658.012

Косарева І. П., Невдачина О. І. Визначення сутності поняття стратегії фінансово-векторного розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах

У процесі дослідження концептуальних підходів до визначення стратегії розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах виявлено проблеми, які вагомо впливають на функціонування промислових підприємств і підштовхують їх до пошуку нових напрямів стратегічного розвитку для виходу на міжнародні ринки, де основними важелями є конкурентоспроможність та суперництво. Отже, успішному розвитку промислових підприємств в умовах світового ринку сприяють стратегії розвитку в системі управління підприємством. Саме завдяки їм існує можливість контролювати та спрямовувати діяльність підприємства. У статті зроблено аналіз сутності понять «стратегія», «фінанси підприємств» і «вектор», запропонованої вітчизняними та зарубіжними науковцями, на основі чого надано характеристику нового поняття – «стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств».

Ключові слова: метод, стратегія, фінанси, вектор, промислові підприємства, реформування, трансформація.

Табл.: 2. **Бібл.:** 30.

Косарева Ірина Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів і кредиту, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Невдачина Ольга Іванівна – здобувач, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

УДК 658.011.46:658.012

UDC 658.011.46:658.012

Косарева И. П., Невдачина О. И. Определение сущности понятия стратегии финансово-векторного развития предприятий машиностроения в современных условиях

В процессе исследования концептуальных подходов к определению стратегии развития предприятий машиностроения в современных условиях обнаружены проблемы, которые существенно влияют на функционирование промышленных предприятий и подталкивают их к поиску новых направлений стратегического развития для выхода на международные рынки, где основными рычагами являются конкурентоспособность и соперничество. Итак, успешному развитию промышленных предприятий в условиях мирового рынка способствуют стратегии развития в системе управления предприятием. Именно благодаря им существует возможность контролировать и направлять деятельность предприятия. В статье проведен анализ сущности понятий «стратегия», «финансы предприятий» и «вектор», предложенной отечественными и зарубежными учеными, на основе чего дана характеристика нового понятия – «стратегия финансово-векторного развития предприятий».

Ключевые слова: метод, стратегия, финансы, вектор, промышленные предприятия, реформирование, трансформация.

Табл.: 2. **Библ.:** 30.

Косарева Ирина Павловна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Невдачина Ольга Ивановна – соискатель, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

Kosareva I. P., Nevdachyna O. I. Determining of Substance of the Notion of Financial-Vector Strategy of Development of the Machine-Building Enterprises in the Present Context

During researching the conceptual approaches to the determining of the notion of financial-vector strategy of development of enterprises in the present context, the issues were detected, which significantly influence the functioning of industrial enterprises and encourage them to seek new ways of strategic development for access to international markets, where competitiveness and rivalry act as the major levers. Thus, the strategies of development within the system of enterprise management contribute to the successful development of industrial enterprises in terms of the world market. Owing to them it is possible to monitor and direct the activities of enterprise. On the basis of analyzing the substance of the notions of «strategy», «finance of enterprises» and «vector», which was proposed by the domestic and foreign scientists, the characteristic of the new concept as «financial-vector development strategy of enterprises» has been worked out.

Key words: method, strategy, finance, vector, industrial enterprises, reforming, transformation.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 30.

Kosareva Iryna P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Nevdachyna Olha I. – Applicant, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

Borzenkov, S. V. "Formuvannia systemy vnutrishnyovyrobnoychoi lohistyky pidpryemstva z bezperervnym kharakterom vyrobnytstva" [Formation of the company LOGISTICS with the continuous nature of production]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2004.*

"Ekonomika i organizatsiia koksohkhimicheskogo proizvodstva" [Economics and Organization of coke production]. In *Spravochnik koksohkhimika*. Kharkiv: INZhEK, 2010.

Kalchenko, A. H. *Lohistyka* [Logistics]. Kyiv: KNEU, 2003.

Pravyla tekhnichnoi ekspluatatsii koksohkhimichnykh pidpryemstv [Technical Operation coke plants]. Kharkiv: Hiprokoks, 2001.

Savon, R. L. "Formuvannia systemy upravlinnia vyrobnychymy zapasamy velykoho mashynobudivnoho pidpryemstva" [For-

mation of inventory management of large engineering enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01, 2006.*

Sakhno, Ye. Yu., Tkalenko, N. V., and Mykhailovska, O. V. "Upravlinnia materialno-tekhnichnym zabezpechenniam pidpryemstv polihrafichnoi haluzi v umovakh nevyznachenosti" [Management Logistics companies in the printing industry uncertainty]. *Ekonomichnyi prostrir*, no. 28 (2009): 93-101.

Sahaidak, R. V. "Lohistychnyi pidkhdid do upravlinnia materialnymy resursamy na farmatsevtichnomu pidpryemstvi" [Logistic approach to material management at the pharmaceutical company]. *Avtoref. dys. ... kand. farm. nauk: 15. 00.01, 2002.*

Shcholokova, T. V. "Formuvannia lohistychnoi systemy metalurhiinoho pidpryemstva" [Formation of the logistics system metallurgical enterprise]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04, 2007.*

УДК 658.011.46:658.012

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ СТРАТЕГІЇ ФІНАНСОВО-ВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

© 2014 КОСАРЕВА І. П., НЕВДАЧИНА О. І.

УДК 658.011.46:658.012

Косарева І. П., Невдачина О. І. Визначення сутності поняття стратегії фінансово-векторного розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах

У процесі дослідження концептуальних підходів до визначення стратегії розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах виявлено проблеми, які вагомо впливають на функціонування промислових підприємств і підштовхують їх до пошуку нових напрямів стратегічного розвитку для виходу на міжнародні ринки, де основними важелями є конкурентоспроможність та суперництво. Отже, успішному розвитку промислових підприємств в умовах світового ринку сприяють стратегії розвитку в системі управління підприємством. Саме завдяки їм існує можливість контролювати та спрямовувати діяльність підприємства. У статті зроблено аналіз сутності понять «стратегія», «фінанси підприємств» і «вектор», запропонованої вітчизняними та зарубіжними науковцями, на основі чого надано характеристику нового поняття – «стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств».

Ключові слова: метод, стратегія, фінанси, вектор, промислові підприємства, реформування, трансформація.

Табл.: 2. **Бібл.:** 30.

Косарева Ірина Павлівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів і кредиту, Харківський інститут фінансів Українського державного університету фінансів і міжнародної торгівлі (пер. Плетньовський, 5, Харків, 61003, Україна)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Невдачина Ольга Іванівна – здобувач, Українська інженерно-педагогічна академія (вул. Університетська, 16, Харків, 61003, Україна)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

УДК 658.011.46:658.012

UDC 658.011.46:658.012

Косарева И. П., Невдачина О. И. Определение сущности понятия стратегии финансово-векторного развития предприятий машиностроения в современных условиях

В процессе исследования концептуальных подходов к определению стратегии развития предприятий машиностроения в современных условиях обнаружены проблемы, которые существенно влияют на функционирование промышленных предприятий и подталкивают их к поиску новых направлений стратегического развития для выхода на международные рынки, где основными рычагами являются конкурентоспособность и соперничество. Итак, успешному развитию промышленных предприятий в условиях мирового рынка способствуют стратегии развития в системе управления предприятием. Именно благодаря им существует возможность контролировать и направлять деятельность предприятия. В статье проведен анализ сущности понятий «стратегия», «финансы предприятий» и «вектор», предложенной отечественными и зарубежными учеными, на основе чего дана характеристика нового понятия – «стратегия финансово-векторного развития предприятий».

Ключевые слова: метод, стратегия, финансы, вектор, промышленные предприятия, реформирование, трансформация.

Табл.: 2. **Библ.:** 30.

Косарева Ирина Павловна – кандидат экономических наук, доцент, заведующая кафедрой финансов и кредита, Харьковский институт финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли (пер. Плетневский, 5, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Невдачина Ольга Ивановна – соискатель, Украинская инженерно-педагогическая академия (ул. Университетская, 16, Харьков, 61003, Украина)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

Kosareva I. P., Nevdachyna O. I. Determining of Substance of the Notion of Financial-Vector Strategy of Development of the Machine-Building Enterprises in the Present Context

During researching the conceptual approaches to the determining of the notion of financial-vector strategy of development of enterprises in the present context, the issues were detected, which significantly influence the functioning of industrial enterprises and encourage them to seek new ways of strategic development for access to international markets, where competitiveness and rivalry act as the major levers. Thus, the strategies of development within the system of enterprise management contribute to the successful development of industrial enterprises in terms of the world market. Owing to them it is possible to monitor and direct the activities of enterprise. On the basis of analyzing the substance of the notions of «strategy», «finance of enterprises» and «vector», which was proposed by the domestic and foreign scientists, the characteristic of the new concept as «financial-vector development strategy of enterprises» has been worked out.

Key words: method, strategy, finance, vector, industrial enterprises, reforming, transformation.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 30.

Kosareva Iryna P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Credit, Kharkiv Institute of Finance of the Ukrainian State University of Finance and International Trade (per. Pletnovskyy, 5, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: irina_kosareva1@mail.ru

Nevdachyna Olha I. – Applicant, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (vul. Universytetska, 16, Kharkiv, 61003, Ukraine)

E-mail: olga-77112@rambler.ru

В умовах реформування та переходу на новий рівень європейського розвитку економіка України зазнає глобальних змін, що в першу чергу стосуються трансформації промислових підприємств щодо виходу на нові ринки з конкурентоспроможною продукцією. Враховуючи далеко недосконалий техніко-технологічний стан існуючих підприємств, більшість вітчизняних товаровиробників майже не мають шансів на визнання якісною їх промисловою продукцією з боку світової спільноти, що значною мірою залежить від діючого процесу виробництва.

Процес виробництва в цілому характеризується наявністю сучасних техніко-технологічних можливостей. Оскільки головною складовою економіки України є саме народне господарство, тому термінової уваги потребує вирішення питань саме пошуку нових методів розвитку виробничого комплексу, спрямованого на оновлення обладнання та технологій, у результаті чого вироблена продукція відповідатиме вимогам країн європейського простору, і, як наслідок, забезпечить вихід країни на нові позиції міжнародних стандартів.

Формуванню оптимальних стратегій розвитку промислових підприємств присвячено безліч вітчизняних і зарубіжних наукових робіт, але, незважаючи на їх кіль-

кість, дане питання набирає все більшої актуальності та потребує його уточнення. Вагомий внесок у вирішення цієї проблеми зробили: Глюк В. Ф. [1], Ансофф І. [3], Вінокуров В. А. [4], Віханський О. С. [5], Глин Дж. [8], Дергоусова А. О. [9], Дойль П. [10], Карлофф Б. [12], Крук М. [15], Мінцберг Г. [18], Пономаренко В. С. [20], Портер М. [21], Терешкіна Н. Е. [24], Ткачук Г. Ю. [25], Туленков Н. [26], Уткін Е. А. [27], Фатхутдинов Р. А. [28].

Мета статті – дослідити визначення поняття стратегії, фінансів підприємств і вектора, на основі проведеного аналізу сформуванню поняття стратегії фінансово-векторного розвитку промислового підприємства.

В умовах нестабільності та швидкоплинності змін в економічних процесах промислові підприємства постають перед проблемою вибору напрямів розвитку та пристосування до нових умов функціонування. На сьогодні існує багато стратегічних напрямів розвитку, розроблених вітчизняними та зарубіжними науковцями для підприємств різних форм власності та видів діяльності, що вагомо впливає на формування відповідної стратегії. Для більш чіткого уявлення про стратегічні напрями доцільно проаналізувати визначення поняття «стратегія» відомих науковців. Запропоновані визначення наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Характеристика сутності поняття «стратегія»

№ з/п	Країна	Джерело	Поняття
1	2	3	4
1	Америка	М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [17]	Визначають стратегію як план дій, спрямований на досягнення цілей підприємства
2		Г. Стейнер, Дж. Маєр [2]	У понятті стратегії розвитку формують цілі підприємства, політику, програму та методи досягнення бажаних результатів
3		В. Глюк [1]	Визначив як уніфікований, інтегрований і зрозумілий план, сформований на досягнення цілей підприємства
4		І. Ансофф [3]	Вважає стратегію правилами прийняття рішень, методами розвитку та програмами дій, які підприємство використовує в своїй діяльності
5		М. Мінцберг [18]	Бачить стратегію як поетапну, узгоджену та інтегровану структуру прийняття рішень
6		Дж. Глин, В. Маркова, Д. Перкінс [8]	Основна з'єднуюча ланка між тим, що підприємство хоче досягнути, – його цілями, і лінією поведінки, обраною для досягнення цих цілей
7	Росія	В. С. Соловйов [22]	Трактує поняття стратегії як «генеральний напрямок досягнення цілі, тобто основний, провідний напрямок руху для поетапного досягнення будь-яких цілей»
8		П. Дойль [10]	Вважає, що стратегія – це «комплекс рішень, що приймаються менеджментом, по розміщенню ресурсів підприємства та досягненню довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках»
9		В. О. Вінокуров [4]	Система управлінських рішень, які визначають перспективні напрямки розвитку підприємств, форми, способи та сфери діяльності з урахуванням вимог навколишнього середовища
10		О. Віханський [5]	Бачить стратегію як «довгостроковий якісно визначений план розвитку організації, напрямів діяльності та взаємовідносин всередині підприємства, що служить механізмом досягнення поставлених цілей
11		М. К. Старовойтов [23]	Ідеологія розвитку, конкретних орієнтирів і стану компанії, послідовності дій з їх досягнення в рамках сформованих цілей
12		А. Д. Гітельман [7]	Загальний напрямок, генеральна лінія розвитку підприємства
13		Е. А. Уткін [27]	Сукупність головних цілей підприємства й основних способів досягнення цих цілей

1	2	3	4
14		Р. А. Фатхутдинов [28]	Програма, план, генеральний курс суб'єкта управління по досягненню ним стратегічних цілей
15	Англія	Б. Карлофф [12]	Узагальнена модель дій, необхідних для раціонального використання та розподілу ресурсів підприємств
16	Україна	Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, Н. А. Дробитько, О. С. Абрамова [14]	Система, яка містить в собі декілька підсистем – елементних стратегій, що діють одночасно, спрямовані на досягнення стратегічних цілей підприємства і взаємодіють одна на одну як елементи єдиної цілісної системи
17		З. Є. Шершньова [30]	Довгостроковий курс розвитку підприємства, спосіб досягнення цілей, визначених з альтернативних варіантів, керуючись власними міркуваннями в межах своєї політики
18		В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід [20]	Ділова концепція розвитку підприємства на визначену стратегічну перспективу, що представлена у вигляді довгострокової програми конкретних дій, здатних реалізувати цю концепцію та забезпечити конкурентні переваги в досягненні цілей
19		Н. Туленков [26]	Встановлення на досить довгий період сукупності норм, орієнтирів, напрямів, сфер, способів і правил діяльності, що забезпечують зростання та високу конкурентоспроможність підприємства
20		А. О. Дергоусова [9]	Сукупність дій, необхідний для досягнення цілей підприємства шляхом раціонального використання ресурсів

Проаналізувавши визначення понять відомих вітчизняних і зарубіжних науковців сьогодення та минулого століття, можна дійти висновку, що стратегія – це комплекс заходів, спрямованих на поетапний, комплексний план розвитку підприємства, орієнтований на досягнення поставленої мети, результатом якої є максимально ефективний дієвий механізм реалізації стратегії при мінімальних затратах на виробництво.

Термін «фінанси підприємств» давно відомий у науці, та все ж таки погляди науковців на визначення цього поняття дещо різняться.

Так, Г. М. Шамота визначає, що «фінансові ресурси – це кошти, сформовані в процесі створення суб'єкта господарювання та надходження від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності» [29].

У свою чергу І. А. Ломачинська стверджує, що «фінанси підприємства – це сукупність економічних відносин між економічними суб'єктами у процесі виробничо-господарської, інвестиційної та іншої діяльності з приводу формування, розподілу й використання фінансових ресурсів із метою забезпечення розширеного відтворення» [16].

Натомість Н. В. Колчіна, Г. Б. Поляк і А. П. Павлова визначають: «Фінансові ресурси використовуються підприємством у процесі виробничої та інвестиційної діяльності. Вони знаходяться в постійному русі і перебувають у грошовій формі лише у вигляді залишків коштів на розрахунковому рахунку в комерційному банку і в касі підприємства» [13].

Водночас В. Зятковський фінансовими ресурсами підприємств вважає «...грошові фонди цільового призначення...» [11].

Згідно з думкою Н. О. Пікалова, О. І. Бобирь, фінансові ресурси підприємств – це «засоби, які акумулюються підприємством із внутрішніх і зовнішніх джерел до грошових фондів з метою забезпечення процесу роз-

ширеного відтворення шляхом трансформації їх в інші види ресурсів, а також з метою досягнення високих фінансових результатів» [19].

Отже, фінанси підприємств – це матеріальні та грошові ресурси, які є повною власністю підприємства та забезпечують його діяльність, спрямовану на збільшення прибутку.

Наступною складовою даного дослідження є визначення поняття вектора. З математичної точки зору поняття «вектор» визначається як відрізок, що має початкову точку, заданий напрям руху та характеризується числовим значенням, тобто має кінцевий результат або завершення певного процесу.

З економічної точки зору поняття «вектор» слід вважати напрямом розвитку економічного суб'єкта, який має на меті досягнення цілі, запланованої на початковій стадії руху.

Дослідивши визначення сучасними науковцями поняття стратегії, фінансів підприємств і виявивши сутність значення економічного вектора, можна трактувати поняття «стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств» (табл. 2).

Отже, стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств – це поетапно сформований, фінансово орієнтований, комплексний план розвитку діяльності підприємства, спрямований на досягнення економічно-ефективного дієвого механізму, метою якого є максимальне збільшення прибутку при мінімальних витратах.

Формування фінансово-векторної стратегії є новим напрямком реалізації розвитку в діяльності промислового підприємства. Даний підхід здатний забезпечити ефективне використання наявного потенціалу підприємства та його фінансових ресурсів не тільки за рахунок впровадження стратегії, визначення стратегічної мети, системи показників, що контролюють розви-

Виведення поняття «стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств»

Поняття	Сутність
Стратегія	Комплекс заходів, спрямованих на поетапний, комплексний план розвитку підприємства, орієнтований на досягнення поставленої мети, результатом якої є максимально ефективний дієвий механізм реалізації стратегії при мінімальних затратах на виробництво
Фінанси підприємств	Матеріальні та грошові ресурси, які є повною власністю та забезпечують діяльність підприємства, спрямовану на збільшення прибутку
Вектор як економічна категорія	Напрямок розвитку економічного суб'єкта, який має на меті досягнення цілі, запланованої на початковій стадії руху

ток підприємства по заданих параметрах, але і за рахунок визначення перспективного напрямку – вектора розвитку конкретного підприємства.

Переваги впровадження стратегії фінансово-векторного розвитку промислових полягають в такому:

- ✦ визначення головної цілі та конкретного напрямку розвитку промислового підприємства;
- ✦ формування механізму альтернативних методів досягнення визначеної цілі та напрямку розвитку промислового підприємства;
- ✦ розробка сучасного дійового механізму функціонування підприємства з максимально наблизеними умовами європейського простору.

Виявлена в процесі дослідження стратегія орієнтує напрям діяльності підприємства шляхом формування конкретного плану щодо раціонального та цілеспрямованого використання фінансових ресурсів підприємства. Саме від правильного використання фінансових ресурсів підприємства залежить його успішний розвиток у сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведення дослідження проаналізовано сутність понять «стратегія», «фінанси підприємств» і «вектор», на основі чого сформовано поняття «стратегія фінансово-векторного розвитку підприємств», що, у свою чергу, підтверджує необхідність розробки механізму реалізації стратегії фінансово-векторного розвитку для покращення діяльності промислових підприємств. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Glueck W. F. Business Policy and Strategic Management / W. F. Glueck, L. R. Jauch. – New York : McGraw-Hill, 1988. – 94 p.
2. Sttiner G. A. Management Polssy and strategy – Text, reading and cases / G. A. Steiner, J. B. Miner, E. R. Gray. – 2-nd ed. – New York – Mc Millan 1982. – 577 p.
3. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1989. – 520 с.
4. Винокуров В. А. Организация стратегического управления на предприятии / В. А. Винокуров. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 458 с.
5. Виханский О. С. Стратегическое управление / О. С. Виханский. – М. : Экономист, 2004. – 296 с.
6. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання : навч. посібник / В. Г. Герасимчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.

7. Гительман А. Д. Преобразующий менеджмент: лидером реорганизации и консультантам по управлению : учебное пособие / А. Д. Гительман. – М. : Дело, 1999. – 496 с.

8. Глин Дж. Стратегия бизнеса / Дж. Глин, В. Маркова, Д. Перкинс. – 2-е изд. – Новосибирск : ИЭ и ОПП СО РАН, Canterbury Business Scholl, 1996. – 360 с.

9. Дергоусова А. О. Щодо питання визначення сутності поняття стратегії розвитку транспортного підприємства / А. О. Дергоусова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – Х. : УДАЗТ, 2010. – № 4 (12). – 88 с.

10. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – СПб. : Питер, 1999. – 560 с.

11. Зятковський І. В. Теоретичні засади фінансів підприємства / І. В. Зятковський // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С. 25.

12. Карлофф Б. Деловая стратегия: концепции, содержания, символы / Б. Карлофф / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1991. – 239 с.

13. Колчина Н. В. Финансы предприятий : учеб. для вузов / Н. В. Колчина, Г. Б. Поляк, Л. П. Павлова и др. ; под ред. проф. Н. В. Колчиной. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 447 с.

14. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия : научное издание / Ю. Б. Иванов, А. Н. Тищенко, Н. А. Дробитько, О. С. Абрамова. – Х. : Изд-во ХНЭУ, 2004. – 256 с.

15. Крук М. Разработка корпоративных стратегий компании / М. Крук // Эко. – 2001. – № 6. – С. 112 – 117.

16. Ломачинська І. А. Формування сучасного концептуального підходу до визначення сутності фінансів підприємств / І. А. Ломачинська // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2128>

17. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. – М. : Дело, 1993. – 702 с.

18. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Д. Б. Куинн, С. Гошал / Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревско-го. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.

19. Пікалова Н. О. Економічна суть фінансових ресурсів підприємства / Н. О. Пікалова, О. І. Бобирь // Ефективна економіка. – 2010. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=165>

20. Пономаренко В. С. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посібник / В. С. Пономаренко, О. І. Пушкар, О. М. Тридід. – Х. : Вид-во ХДЕУ, 2002. – 640 с.

21. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер / Пер. с англ. – М. : Альбина Бизнес Бук, 2005. – 454 с.

22. Соловьев В. С. Стратегический менеджмент : учебник / В. С. Сольвьев. – Ростов-наДону : Феникс; Новосибирск : Сибирское соглашение, 2002. – 448 с.

- 23. Старовойтов М. К.** Современная российская корпорация (организация, опыт, проблемы) / М. К. Старовойтов. – М.: Наука, 2001. – 312 с.
- 24. Терешкина Н. Е.** Формирование стратегии развития малых транспортных предприятий / Н. Е. Терешкина. – К.: Науковий світ, 2005. – 160 с.
- 25. Ткачук Г. Ю.** Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу: сучасний стан та стратегія розвитку: монографія / Г. Ю. Ткачук. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 198 с.
- 26. Туленков Н.** Ключевые позиции стратегического менеджмента в организации / Н. Туленков // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 4. – С. 104 – 109.
- 27. Уткин Э. А.** Финансовое управление / Э. А. Уткин. – М.: Тандем: Экмос, 1997. – 207 с.
- 28. Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.
- 29. Шамота Г. М.** Фінансові ресурси підприємства та їх оптимізація / Г. М. Шамота // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. – Серія: Економічні науки. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2013/B726B86443B5FFB6C3B72B9870E1B2CE.pdf>
- 30. Шершньова З. Є.** Стратегічне управління: підручник / З. Є. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 699 с.
- REFERENCES**
- Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Ekonomika, 1989.
- Derhousova, A. O. "Shchodo pytannia vyznachennia sutnosti poniattia stratehii rozvytku transportnoho pidpriemstva" [On the issue of defining the essence of the concept of transport development strategy]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 4 (12) (2010): 88-.
- Doyle, P. *Menedzhment: strategii i taktika* [Management: strategy and tactics]. St. Petersburg: Piter, 1999.
- Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategii, upravlenie* [Competitiveness: economics, strategy, management]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Gitelman, A. D. *Preobrazuiushchii menedzhment: lideram reorganizatsii i konsultantam po upravleniiu* [Transforming management: leaders reorganization and management consultants]. Moscow: Delo, 1999.
- Glin, Dzh., Markova, V., and Perkins, D. *Strategii biznesa* [Business strategy]. Novosibirsk: IE i OPP SO RAN; Canterbury Business Scholl, 1996.
- Glueck, W. F., and Jauch, L. R. *Business Policy and Strategic Management*. New York: McGraw-Hill, 1988.
- Herasymchuk, V. H. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom. Hrafichne modeliuвання* [Strategic management. Graphical modeling]. Kyiv: KNEU, 2000.
- Ivanov, Yu. B. et al. *Konkurentosposobnost predpriiatiia: otsenka, diagnostika, strategii* [The company's competitiveness: assessment, diagnosis, strategy]. Kharkiv: KhNEU, 2004.
- Karloff, B. *Delovaia strategii: kontseptsii, sodержanie, simvoliy* [Business strategy: concepts, contents, characters]. Moscow: Ekonomika, 1991.
- Kolchina, N. V. et al. *Finansy predpriiaty* [Finance companies]. Moscow: YUNITI-DANA, 2001.
- Kruk, M. "Razrabotka korporativnykh strategiy kompanii" [The development of corporate strategy]. *Eko*, no. 6 (2001): 112-117.
- Lomachynska, I. A. "Formuvannia suchasnoho kontseptualnogo pidkhodu do vyznachennia sutnosti finansiv pidpriemstv" [Formation of modern conceptual approach to defining the essence of finance companies]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2128>
- Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Delo, 1993.
- Mintsberg, G., Kuinn, D. B., and Goshal, S. *Strategicheskii protsess* [Strategic process]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Pikalova, N. O., and Bobyr, O. I. "Ekonomichna sut finansovykh resursiv pidpriemstva" [The economic substance of financial resources]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=165>
- Ponomarenko, V. S., Pushkar, O. I., and Trydid, O. M. *Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Strategic management of enterprise development]. Kharkiv: KhDEU, 2002.
- Porter, M. *Konkurentnaia strategii: Metodika analiza otrasley i konkurentov* [Competitive strategy: Methodology Analyzing Industries and Competitors]. Moscow: Albina Biznes Buk, 2005.
- Steiner, G. A., Miner, J. B., and Gray, E. R. *Management Polssy and strategy – Text, reading and cases*. New York: Mc Millan, 1982.
- Solovev, V. S. *Strategicheskii menedzhment* [Strategic Management]. Rostov-na-Donu; Novosibirsk: Feniks; Sibirskoe soglashenie, 2002.
- Starovoytov, M. K. *Sovremennaia rossiyskaia korporatsiia (organizatsiia, opyt, problemy)* [Modern Russian corporation (organization, experience, problems)]. Moscow: Nauka, 2001.
- Shamota, H. M. "Finansovi resursy pidpriemstva ta ikh optymizatsiia" [Financial resources of enterprises and their optimization]. <http://bulletin.uabs.edu.ua/store/eco/2013/B726B86443B5FFB6C3B72B9870E1B2CE.pdf>
- Shershnyova, Z. Ye. *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Tereshkina, N. Ye. *Formirovanie strategii razvitiia malykh transportnykh predpriiaty* [Development strategy for small transport companies]. Kyiv: Naukovyi svit, 2005.
- Tkachuk, H. Yu. *Formuvannia konkurentospromozhnosti malykh pidpriemstv ahrobiznesu: suchasnyi stan ta stratehii rozvytku* [Formation of competitiveness of small businesses Agribusiness: current situation and development strategy]. Zhytomyr: ZhDTU, 2012.
- Tulenkov, N. "Kliuchevye pozitsii strategicheskogo menedzhmenta v organizatsii" [Key positions of strategic management in the organization]. *Problemi teorii i praktiki upravleniia*, no. 4 (1997): 104-109.
- Utkin, E. A. *Finansovoe upravlenie* [Financial management]. Moscow: Tandem; Ekmos, 1997.
- Vinokurov, V. A. *Organizatsiia strategicheskogo upravleniia na predpriatii* [Organization of strategic management in the enterprise]. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga, 1996.
- Vikhanskiy, O. S. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Ekonomist, 2004.
- Ziatkovskiy, I. V. "Teoretychni zasady finansiv pidpriemstva" [Theoretical foundations of finance companies]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2000): 25.

СЕК'ЮРИТИЗАЦІЯ: АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ В КОНТЕКСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

© 2014 ДРИГА О. П.

УДК 657.01

Дрига О. П. Сек'юритизація: аналіз поняття та сутності в контексті бухгалтерського обліку

Метою статті є дослідження і систематизація наявних на сьогоднішній день визначень поняття «сек'юритизація активів». Аргументовано доцільність здійснення теоретичного і методологічного обґрунтування застосування в Україні сек'юритизації активів з урахуванням зарубіжного досвіду. Наведено етапи та напрями сек'юритизації активів. Встановлено відсутність загальноприйнятого визначення сек'юритизації, що підтверджує відсутність загальної методологічної бази для обліку операцій із сек'юритизації. Запропоновано розроблення та прийняття окремого закону, присвяченого сек'юритизації активів, з одночасним внесенням змін до ряду діючих законів про цінні папери та фінансовий ринок, а також формування сприятливого середовища для інвесторів і кредиторів при фінансуванні економічного розвитку в нашій країні.

Ключові слова: сек'юритизація, диверсифікований пул активів, фінансовий актив, цінні папери.

Табл.: 1. **Бібл.:** 22.

Дрига Ольга Павлівна – асистент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)
E-mail: dop0106@rambler.ru

УДК 657.01

Дрига О. П. Сек'юритизація: аналіз поняття і сутності в контексті бухгалтерського обліку

Целью статьи является исследование и систематизация имеющихся на сегодняшний день определений понятия «секьюритизация активов». Аргументирована целесообразность осуществления теоретического и методологического обоснования применения в Украине секьюритизации активов с учетом зарубежного опыта. Приведены этапы и направления секьюритизации активов. Установлено отсутствие общепринятого определения секьюритизации, что подтверждает отсутствие общей методологической базы для учета операций по секьюритизации. Предложены разработка и принятие отдельного закона, посвященного секьюритизации активов, с одновременным внесением изменений в ряд действующих законов о ценных бумагах и финансовом рынке, а также формирование благоприятной среды для инвесторов и кредиторов при финансировании экономического развития в нашей стране.

Ключевые слова: секьюритизация, диверсифицированный пул активов, финансовый актив, ценные бумаги.

Табл.: 1. **Библ.:** 22.

Дрига Ольга Павловна – ассистент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)
E-mail: dop0106@rambler.ru

UDC 657.01

Driha O. P. Securitization: an Analysis of the Notion and Substance in the Context of Accounting

The article is aimed at studying and systematization of the currently existent definitions of «securitization of assets». Feasibility of implementing the theoretical and methodological substantiation of application of assets securitization in Ukraine, taking into account foreign experience, was reasoned. Stages and directions of assets securitization are provided. Absence of an universally accepted definition of securitization was determined, which justifies the absence of a common methodological base for registration of securitization transactions. Designing and promulgation of a separate law on securitization of assets, while making changes in a number of existing laws on securities and financial market, as well as creating of a positive climate for investors and lenders in financing the economic development in our country, was proposed.

Key words: securitization, diversified pool of assets, financial asset, securities.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 22.

Driha Olha P. – Assistant, Department of Accounting and Audit, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)
E-mail: dop0106@rambler.ru

Посилення конкуренції на внутрішніх ринках спонукає учасників бізнесу шукати нові шляхи диверсифікації капіталу, вдаючись до нетрадиційних і альтернативних способів фінансування. Механізм сек'юритизації дозволяє залучити більш дешеві кошти, реструктурувати портфель таким чином, щоб трансформувати активи компанії в ефективні інструменти фондового ринку. Тому доцільно з урахуванням зарубіжного досвіду здійснити теоретичне і методологічне обґрунтування застосування в Україні сек'юритизації активів.

В останні роки сек'юритизація стає одним з основних джерел фінансування для компаній і банків у всьому світі. Тим не менш, сек'юритизація в Україні, незважаючи на ряд переваг, є досить новим явищем і використовується недостатньо. Тому вкрай важливо і своєчасно окреслити можливості сек'юритизації фінансових активів, а також виявити основні перешкоди і проблеми на шляху розвитку даної інноваційної техніки фінансування.

Серед наукових праць, у яких досліджуються загальні питання сек'юритизації активів, слід виокремити робо-

ти таких зарубіжних та вітчизняних учених, як П. С. Роуз, Х. П. Бер, С. А. Шварц, Ю. Е. Туктаров, А. Селивановський, Н. І. Берзон, А. Казаков, В. Усоскин, З. М. Васильченко, Н. Г. Виговська, О. М. Петрук, О. С. Новак та інші.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених сек'юритизації, практичний аспект застосування цього інструменту потребує подальшого дослідження. У зв'язку з цим метою роботи є систематизація наявних на сьогоднішній день визначень і понять сек'юритизації активів.

Уперше термін «сек'юритизація» з'явився у 1977 р. у колонці газети «Wall Street Journal». Репортеру Анн Монро використовувати його запропонував Льюїс Ранієр (глава іпотечного департаменту Salomon Brothers) у статті, присвяченій опису андеррайтингу першого випуску цінних паперів, забезпечених заставою прав вимоги за іпотечними кредитами. Як андеррайтер виступала компанія «Salomon Brothers». Угода мала назву «Bank America Issue». Вона була заснована на використанні структури прямого розподілу, за якої компанія розпо-

діляє між власниками цінних паперів усі «згенеровані» пулом кредитів кошти на момент чергової виплати по паперах [1].

Широкі поширення термін набув лише наприкінці 80-х – початку 90-х років минулого століття. Сек'юритизація, як явище, – це процес витіснення банківського кредиту фінансуванням шляхом емісії цінних паперів, а сек'юритизація активів – це безпосередньо процес трансформації кредитів у цінні папери. Не випадково в момент своєї появи дана техніка фінансування найчастіше іменувалася як сек'юритизація кредиту. Термін «сек'юритизація активів» остаточно устоявся пізніше. Сек'юритизація активів припускає емісію цінних паперів, у забезпечення яких йдуть кредитні вимоги, що знаходяться на балансі банку чи інші грошові вимоги, у разі, якщо мова йде про небанківської організації.

У розвитку процесу сек'юритизації можна виділити кілька напрямків залежно від активів, що підлягають сек'юритизації.

I. Сек'юритизація іпотеки. На етапі I (початок 70-х років ХХ ст.) сек'юритизації піддавались іпотечні кредити. Банк, що видавав кредити на придбання нерухомості, об'єднує їх в пул іпотек, який продає спеціальній юридичній особі, а остання здійснює емісію облігацій. Грошові потоки по кредиту є джерелом виплати купонів за облігаціями та їх подальшого погашення. Грошовий потік по пулу іпотек сам по собі досить стабільний. Якщо позичальник не здатний розплатитися за іпотечним кредитом, його нерухомість продається відповідно до встановленої процедури, і власник заставної отримує кошти. Крім того, часто гарантом по іпотечних облігаціях виступають урядові організації, що підвищує надійність облігацій. Облігації, викуплені під забезпечення пулу заставних за іпотечними кредитами, отримали назву «облігації, забезпечені іпотекою» (*Mortgage Backed Securities*).

Якщо спочатку сек'юритизації піддавались іпотечні кредити, видані банками фізичним особам, то надалі ринок сек'юритизації був розширений за рахунок включення об'єктів комерційної нерухомості.

II. Сек'юритизація фінансових активів. На етапі II розвиток процесу сек'юритизації йшов у напрямку розширення складу банківських інструментів, що підлягають сек'юритизації. В основі нових напрямків сек'юритизації лежать ті ж принципи продажу банківських активів спеціальній юридичній особі, що випускає облігації, забезпеченням яких є грошові потоки по виділених банком кредитах на придбання автомобілів, студентських кредитах, надходження по кредитних картках. Дані облігації отримали назву «облігації, забезпечені активами» (*Asset Backed Securities*). Цей ринок облігацій з'явився в США в середині 80-х років ХХ ст.

Порівняння процедур сек'юритизації I і II етапів показує їх певну схожість, що проявляється в такому:

- ✦ ініціатором сек'юритизації виступає банк;
- ✦ сек'юритизації підлягають банківські кредити;
- ✦ сек'юритизовані активи списуються з балансу банку і передаються спеціальній юридичній особі;

- ✦ грошові потоки за кредитами забезпечують облігації.

III. Сек'юритизація майбутніх грошових потоків.

Наступний етап розвитку сек'юритизації пов'язаний з розширенням числа активів, що підлягають сек'юритизації. Якщо на попередніх етапах мова йшла про сек'юритизацію банківських активів (іпотечних, автомобільних, студентських кредитів і т. п.), то тепер багато фінансистів говорять про сек'юритизацію майбутніх грошових потоків. Зародження III етапу пов'язують з проведенням у другій половині 1990-х років операцій із сек'юритизації вимог сумнівної якості. До числа таких угод можна віднести програми сек'юритизації боргів країн, що розвиваються, простроченої податкової заборгованості, виплати за договорами франчайзингу та ін. У Латинській Америці були випущені облігації як сек'юритизація майбутніх надходжень (*Future Flow Securitisation*). Як майбутні надходження виступає виручка за експортними контрактами.

Новизна сек'юритизації активів як інноваційного способу фінансування полягає у специфіці застосування і комбінації структурних елементів, характерних для традиційних технік фінансування, у підвищенні ліквідності, у концепції розподілу та обмеження ризиків.

Для того, щоб розробити обліково-аналітичне забезпечення сек'юритизації активів фінансових інститутів, необхідно проаналізувати поняття «сек'юритизація». Оскільки, щоб щось обліковувати, слід розуміти сутність об'єкта обліку. У даному випадку об'єктом обліку виступатимуть операції з сек'юритизації.

Термін «сек'юритизація активів» міцно увійшов у фінансову літературу і практику. Точне значення його залишається розпливчастим. Серед фінансистів немає єдності у визначеннях цього поняття. Виникає велика кількість трактувань, і як наслідок – досить вільне використання цього терміна, що вступає у протиріччя з принципами бухгалтерського обліку.

Систематизуємо наявні на сьогоднішній день визначення сек'юритизації активів. У світі їх існує декілька сотень. У *табл. 1* наведено найбільш узагальнені трактування цього поняття.

Практично всі проаналізовані визначення сек'юритизації активів можна умовно поділити на дві групи. До першої групи входять визначення, що виділяють сек'юритизацію активів як спосіб «перетворення» необоротних активів в оборотні за допомогою фондових ринків. Друга група включає визначення, що описують механізм сек'юритизації активів як ряд послідовних кроків.

До авторів з першої групи можна віднести А. Селивановського, А. Казакова, П. С. Роуз. Зазначені автори загострюють увагу на багаторічній тенденції прискорення оборотності активів. Сек'юритизація активів визначається як спосіб «трансформації» та «перетворення» низьколіквідних необоротних активів у ліквідну форму, здатну обертатись на грошових ринках і ринках капіталів. Це характеризує лише одну зі сторін сек'юритизації активів. Ніяк не висвітлюється питання зниження правових та економічних ризиків внаслідок відокремлення активів і використання заставних інструментів. Питан-

Розкриття терміна «сек'юритизація» різними авторами та довідниковою літературою

Джерело	Тлумачення поняття
1	2
Нормативні документи та словники	
Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [2]	Сек'юритизація являє собою «процес трансформації фінансових активів у цінні папери»
Фінансово-кредитний енциклопедичний словник під ред. Грязнової А. Г. [3]	Під сек'юритизацією слід розуміти тенденцію зростання ролі цінних паперів та інструментів на їх основі на ринку капіталів, залучення фінансування шляхом випуску цінних паперів та інструментів на їх основі замість залучення банківських позичок
Економічний енциклопедичний словник під ред. Мочерного С. В. [4]	Сек'юритизація – це: а) розширення використання цінних паперів як інструменту регулювання ринкових відносин і руху позичкового капіталу; б) використання грошових надходжень, передбачених умовами угоди як засобу забезпечення боргових зобов'язань
Словник сучасної економіки Макмаллана [5]	Сек'юритизація: а) синонім звільнення від посередників. Цей термін означає пряме фінансування потреб компанії у фондах через ринок капіталу та використання таких інструментів, як тратта й акцепт або емісії облігацій замість запозичення в комерційних банках; б) застосовують і у вужчому значенні, особливо в США, де він означає продаж банками неспроможних боргів, головним чином країн, що розвиваються, причому за будь-які гроші, які можна отримати на ринку. При цьому банківська позика перетворюється на цінні папери
Фінансово-економічний словник під ред. Завгороднього А. Т. [6]	Сек'юритизація – це процес перетворення неліквідних фінансових активів банку в ліквідні цінні папери. Є позабалансовими джерелом формування фінансових ресурсів банку
Фінансовий словник-довідник під ред. Демяненко М. Я. [7]	Сек'юритизація – різновид інвестування, пов'язаний з фінансовим посередництвом. Таким посередниками є банки, які залучають кошти під певні проекти на основі випуску відповідних цінних паперів
Фінансово-інвестиційний словника Д. Доунса і Е. Гудмана [8]	Сек'юритизація визначається як підвищення ролі цінних паперів як форми запозичень. Процес розподілу ризику шляхом агрегування боргових інструментів в пул, а потім емісії нових цінних паперів, забезпечених даними пулом.
Зарубіжні та вітчизняні автори	
П. С. Роуз [9]	Сек'юритизація – процес перетворення неліквідних позик в ліквідні активи
Дж. Синки [10]	Сек'юритизація активів означає продаж позик, які оформлені як цінні папери і саме в такій якості продані інвесторам
Ханс Пітер Бер [11]	Сек'юритизація активів – це інноваційна техніка (спосіб) фінансування, за якої: диверсифікований пул активів виділяється (списується) з балансу банку чи іншого підприємства; пул активів набуває юридичну самостійність, шляхом передачі, спеціально створеній юридичній особі; юридична особа здійснює його рефінансування на міжнародному ринку капіталів або грошовому ринку за допомогою випуску цінних паперів
Стівен Л. Шварц [12]	Сек'юритизація активів – можливість залучити недороге фінансування з фондових ринків шляхом відділення всієї або частини дебіторської заборгованості організатора сек'юритизації від ризиків, властивих організатору сек'юритизації в цілому
Е. Девідсон, Е. Сандерс [13]	Сек'юритизація – процес формування пулів фінансових зобов'язань та надання їм форми, що дозволяє фінансовим активам вільно обертатися серед множини інвесторів
І. Бланк [14]	Сек'юритизація – процес перетворення низьколіквідних фінансових активів у цінні папери, які обертаються на ринку капіталу
А. Селивановский [15]	Сек'юритизація являє собою фінансування або рефінансування будь-яких активів компанії, що приносять дохід, за допомогою «перетворення» таких активів у ліквідну форму через випуск облігацій або інших цінних паперів
А. Казаков [16]	Ідея сек'юритизації полягає в тому, щоб надати пулу активів (невловимих прав на отримання платежу в майбутньому від боржників) можливість брати участь в обороті
Н. В. Александрова [17]	Сек'юритизація активів – це інноваційний спосіб фінансування, при якому відбувається виділення і передача певних активів, наявних у ініціатора сек'юритизації, у диференційований пул фінансових активів, який списується з балансу ініціатора і передається новій спеціально створюваній організації, яка в подальшому випускає цінні папери, забезпечені від активів та розміщує їх серед широкого кола інвесторів

1	2
М. Бабічев, Ю. Бабичева, О. Трохова [18]	Під сек'юритизацією банківських кредитів розуміється операція, у процесі якої банк «продає» повністю або частково виданий кредит, списуючи його зі свого балансу до закінчення терміну його погашення, і передає право отримання основного боргу і відсотків по ньому новому кредитору, причому не обов'язково банку
Ю. Туктаров [19]	Сек'юритизація являє собою сукупність норм, які дозволяють ефективно рефінансувати договірні грошові вимоги за рахунок фондового ринку.
В. Уоскин [20]	Сек'юритизація є один із способів, до яких часто вдаються сучасні великі банки з метою збільшення доходів і виконання вимог влади щодо мінімального забезпечення власним капіталом
А. Ю. Рачкевич, І. А. Алексєєва [21]	Сек'юритизація – це процес залучення активів у випуск та обслуговування цінних паперів
Б. Б. Рубцов [22]	Процес «перепакування» відносно однорідних, але малоліквідних активів у своєрідні пули з випуску цінних паперів, які продаються новим інвесторам

ня «прив'язки» грошових потоків по базовому активу до грошових виплат по випущених цінних паперах також залишається відкритим.

Автори, що належать до другої групи, описують окремі стадії сек'юритизації, роблячи акцент на тому, що сек'юритизація – це процес, що складається з ряду обов'язкових етапів. До таких авторів можна віднести Н. В. Александрову, М. Бабичева, Ю. Бабичеву, О. Трохову, Ю. Туктарова, В. Уоскина, Х. П. Бер.

Отже, на поточний момент ні в літературі, ні серед учасників ринку не склалося єдиної думки з цього питання. Відсутність загальноприйнятого визначення сек'юритизації ще раз підтверджує відсутність загальної методологічної бази для обліку операцій з сек'юритизації. В Україні ринок сек'юритизації ще тільки зароджується. Найбільш припустимим і вірним шляхом розвитку ринку сек'юритизації є прийняття окремого закону, який був би присвячений сек'юритизації активів, з одночасним внесенням змін до ряду діючих законів про цінні папери та фінансовий ринок, а також формування сприятливого середовища для інвесторів і кредиторів при здійсненні фінансування економічного розвитку в нашій країні. Відповідно, слід розробити нормативні документи щодо обліку операцій з сек'юритизації активів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Инновации на финансовых рынках : колл. моногр. / Н. И. Берзон, Е. А. Буянова, В. Д. Газман и др. ; под науч. ред. Н. И. Берзона, Т. В. Теплоевой ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», ф-т экономики, кафедра фондового рынка и рынка инвестиций. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 420 с.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39) «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р.
3. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под ред. проф. А. Г. Грязновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 640 с.
4. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій / За ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
5. Словник сучасної економіки Макмаллана / Пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.

6. Завгородній А. Т. Фінансово-економічний словник / А. Т. Завгородній, Г. Л. Вознюк. – Знання, 2007. – 1072 с.

7. Фінансовий словник-довідник / М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Каблук, В. М. Скупий та ін. ; за ред. М. Я. Дем'яненко. – К. : ІАЕ УААН, 2005. – 555 с.

8. Доунс Дж. Финансово-инвестиционный словарь / Дж. Доунс, Дж. Гудман Эллиот / Пер. 4-го перераб. и доп. англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 1997. — XXII, 586 с.

9. Роуз П. С. Банковский менеджмент. Предоставление финансовых услуг / Пер. с англ. / П. С. Роуз. – 2-е изд. – Москва : Дело, 1997. – 743 с.

10. Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. 4-го изд. / Джозеф Ф. Синки. – М. : Catallaxy, 1994. – 737 с.

11. Бэр Х. П. Секьюритизация активов: секьюритизация финансовых активов – инновационная техника финансирования банков / Х. Бэр / Пер. с нем. Ю. М. Алексеева, О. М. Иванова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 624 с.

12. Schwarcz S. L. The Alchemy of Asset Securitization / S. L. Schwarcz // Stanford Journal of Law Business and Finance. 1994. – Vol. 1, No 1. – P. 133.

13. Davidson A. Securitization: Structuring and Investment Analysis / Andrew Davidson, Anthony Sanders. – John Wiley & Sons, 2003. – P. 20.

14. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента Т. 2 / И. А. Бланк. – 3-е изд. – Киев : Эльга-Н, Ника-Центр, 2008. – 624 с.

15. Селивановский А. Правовые риски ипотечного агента / А. Селивановский, В. Гафарова // Хозяйство и право. – 2005. – № 8-9.

16. Казаков А. А. Секьюритизация активов – эволюция института / А. А. Казаков // Рынок ценных бумаг. – 2003. – № 19 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.old.rcb.ru/archive/articles.asp?id=3579>

17. Александрова Н. В. Понятие и виды секьюритизации активов / Н. В. Александрова // Финансы и кредит. – 2007. – № 5. – 27 с.

18. Банковское дело : справоч. пособие / М. Ю. Бабиичев, Ю. А. Бабичева, О. В. Трохова и др. ; под ред. Ю. А. Бабичевой. – М. : Экономика, 1995. – 164 с.

19. Туктаров Ю. Секьюритизация и инвестиционные фонды / Ю. Туктаров // Рынок ценных бумаг. – 2005. – № 16. – С. 54 – 59.

20. Уоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции / В. М. Уоскин. – М. : ВАЗАР – ФЕРРО, 1995. – 292 с.

21. Рачкевич А. Ю. Секьюритизация: характерные признаки и определение / А. Ю. Рачкевич, И. А. Алексеева // Деньги и кредит. – 2008. – № 8.

22. Рубцов Б. Б. Мировые рынки ценных бумаг / Б. Б. Рубцов. – М.: Экзамен, 2002. – 448 с.

REFERENCES

Aleksandrova, N. V. "Poniatie i vidy sekiurizatsii aktivov" [Concept and types of asset securitization]. *Finansy i kredit*, no. 5 (2007): 27-.

Ber, Kh. P. *Sekiurizatsiia aktivov: sekiurizatsiia finansovykh aktivov – innovatsionnaia tekhnika finansirovaniia bankov* [Asset securitization: securitization of financial assets – innovative technology financing banks]. Moscow: Volters Kluver, 2007.

Blank, I. A. *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [Fundamentals of Investment Management]. Kyiv: Elga; Nika-Tsentr, 2008.

Berzon, N. I. et al. *Innovatsii na finansovykh rynkakh* [Innovations in financial markets]. Moscow: Vysshiaia shkola ekonomiki, 2013.

Babiichev, M. Yu. et al. *Bankovskoe delo* [Banking]. Moscow: Ekonomika, 1995.

Dem'ianenko, M. Ya. et al. *Finansovy slovnyk-dovidnyk* [Financial Dictionary Directory]. Kyiv: IAE UAAN, 2005.

Douns, Dzh., and Elliot, Dzh. G. *Finansovo-investitsionny slovar* [Finance and Investment Dictionary]. Moscow: INFRA-M, 1997.

Davidson, A., and Sanders, A. *Securitization: Structuring and Investment Analysis*: John Wiley & Sons, 2003.

"Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka" [Financial Instruments: Recognition and Measurement]. *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 39 (MSBO 39)*, 2012.

Finansovo-kreditnyy entsiklopedicheskiy slovar [Financial and Credit Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Finansy i statistika, 2002.

Kazakov, A. A. "Sekiurizatsiia aktivov – evoliutsiia instituta" [Asset securitization – the evolution of the Institute]. <http://www.old.rcb.ru/archive/articles.asp?id=3579>

Mochernyi, S. V. et al. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary]. Lviv: Svit, 2006.

Rouz, P. S. *Bankovskiy menedzhment. Predostavlenie finansovykh uslug* [Bank management. Provision of financial services]. Moscow: Delo, 1997.

Rachkevich, A. Yu., and Alekseeva, I. A. "Sekiurizatsiia: kharakternye priznaki i opredelenie" [Securitization: characteristic features and definition]. *Dengi i kredit*, no. 8 (2008).

Rubtsov, B. B. *Mirovye rynki tsennykh bumag* [Global securities markets]. Moscow: Ekzamen, 2002.

Schwarcz, S. L. "The Alchemy of Asset Securitization". *Stanford Journal of Law Business and Finance*, vol. 1, no. 1 (1994): 133-.

Slovyk suchasnoi ekonomiky Makmallana [Makmallan's Dictionary of Modern Economics]. Kyiv: ArtEK, 2000.

Sinki, Dzh. F. *Upravlenie finansami v kommercheskikh bankakh* [Financial management in commercial banks]. Moscow: Catallaxy, 1994.

Selivanovskiy, A., and Gafarova, V. "Pravovye riski ipotechnogo agenta" [Legal risks mortgage agent]. *Khoziaystvo i pravo*, no. 8-9 (2005).

Tuktarov, Yu. "Sekiurizatsiia i investitsionnye fondy" [Securitization and investment funds]. *Rynok tsennykh bumag*, no. 16 (2005): 54-59.

Usoskin, V. M. *Sovremennyy kommercheskiy bank: upravlenie i operatsii* [Modern commercial bank: management and operations]. Moscow: VAZAR - FERRO, 1995.

Zavhorodnii, A. T., and Vozniuk, H. L. *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Financial and economic dictionary]. Kyiv: Znannia, 2007.

МЕТОДИКА ОБЛІКУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИТРАТ НА ВІДНОВЛЕННЯ КОРИСНОСТІ ДОВГОСТРОКОВИХ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ САДІВНИЦТВА

© 2014 МИХАЛЬСЬКА В. В.

УДК 657.411.6:634

Михальська В. В. Методика обліку забезпечення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва

Метою статті є критична оцінка фактичного стану та надання пропозицій щодо напрямів удосконалення обліку забезпечення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва як господарських підприємств, так і бюджетних установ. У процесі дослідження доведено доцільність формування резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва та виділення інформації про його стан і рух з-поміж інших забезпечень майбутніх витрат. У зв'язку з цим запропоновано використовувати на практиці методику розрахунку суми резервних коштів, в основі якої лежить перелік запланованих господарських операцій, необхідних для відновлення корисності як сукупності матеріальних і трудових витрат. При цьому з метою документального оформлення наведеної методики запропоновано форму розрахунку відрахувань до резерву, яка забезпечить: оперативність роботи планово-економічного відділу; спрощення процедури обчислення розміру коштів, які необхідні для забезпечення витрат на відновлення корисності довгострокових біологічних активів садівництва; отримання інформації про суму коштів, яка необхідна для проведення окремого заходу під певний сорт плодово-ягідних культур, у тому числі по місяцях року, а також загальний розмір резервного забезпечення. Також запропоновано субрахунки аналітичного обліку для відображення інформації про стан і рух коштів резерву, а також невикористані суми на кінець звітного періоду як для господарських підприємств, так і для бюджетних установ з урахуванням затверджених планів рахунків бухгалтерського обліку. З метою реалізації наведених пропозицій у практичній діяльності досліджуваних підприємств запропоновано внесення змін до розділу «Забезпечення» наказів про їх облікову політику.

Ключові слова: витрати на відновлення корисності, довгострокові біологічні активи садівництва, доходи від обмінних операцій, забезпечення, зобов'язання, резерв забезпечення витрат на відновлення корисності, чистий прибуток.

Табл.: 4. Бібл.: 9.

Михальська Віра Вікторівна – аспірантка, кафедра обліку, аналізу та аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

E-mail: veramiha@meta.ua

УДК 657.411.6:634

Михальская В. В. Методика учета обеспечения расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства

Целью статьи является критическая оценка фактического состояния и предоставление предложений относительно направлений усовершенствования учета обеспечения расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства как хозяйственных предприятий, так и бюджетных учреждений. В процессе исследования доказана целесообразность формирования резерва для обеспечения расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства и выделения информации о его состоянии и движении из других обеспечений будущих расходов. В связи с этим предложено использовать на практике методику расчета суммы резервных средств, в основе которой лежит перечень запланированных хозяйственных операций, необходимых для возобновления полезности как совокупности материальных и трудовых расходов. При этом с целью документального оформления приведенной методики предложена форма расчета отчислений в резерв, которая обеспечит: оперативность работы планово-экономического отдела; упрощение процедуры вычисления размера средств, необходимых для обеспечения расходов на возобновление полезности долгосрочных биологических активов садоводства; получение информации о сумме средств, необходимой для проведения того или иного мероприятия под определенный сорт плодово-ягодных культур, в том числе по месяцам года, а также общий размер резервного обеспечения. Кроме того, предложены субсчета аналитического учета для отражения информации о состоянии и движении средств резерва, а также неиспользованных суммах на конец отчетного периода как для хозяйственных предприятий, так и для бюджетных учреждений с учетом утвержденных планов счетов бухгалтерского учета. Как следствие, с целью реализации приведенных предложений в практической деятельности исследуемых предприятий предложено внесение изменений к разделу «Обеспечение» приказов об их учетной политике.

Ключевые слова: расходы на возобновление полезности, долгосрочные биологические активы садоводства, доходы от обменных операций, обеспечения, обязательства, резерв обеспечения расходов на возобновление полезности, чистая прибыль.

Табл.: 4. Библ.: 9.

Михальская Вера Викторовна – аспирантка, кафедра учета, анализа и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

E-mail: veramiha@meta.ua

UDC 657.411.6:634

Mykhal's'ka V. V. Method of Record Keeping to Ensure Expenditures on Resumption of Usefulness of the Horticultural Long-Term Biological Assets

The article is aimed at a critical evaluation of the actual state and providing of suggestions for areas of improvement of record keeping to ensure expenditures on resumption of usefulness of the horticultural long-term biological assets in connection with self-supporting enterprises, as well as budgetary institutions. During the research process, feasibility of forming a reserve to ensure expenditures on resumption of usefulness of the horticultural long-term biological assets and allocation of information about its status and also floating from other funds for covering the future expenditures was proved. Therefore was suggested to use in practice the method of calculation of the reserve funds' amount, which is based on a list of planned economic operations, necessary for the resumption of usefulness as a complex of material and labor expenditures. With the aim of documenting the above methodology a form of calculation of deductions to the reserve was proposed, to ensure the operational efficiency of the planning and economic department; simplification of procedure for calculating the funds' amount needed to ensure expenditures on resumption of usefulness of the horticultural long-term biological assets; receiving of information about the funds' amount needed for conducting of certain measures for a variety of fruit and berry cultures, also with regard to the months of year, and the total amount of reserve funds. In addition, sub-accounts of the analytical record keeping to reflect the information as to state and floating of reserve funds, as well as the unused amounts at the end of the reporting period for both the self-supporting enterprises, and for budgetary institutions, taking into account the approved plans of accounts, were proposed. As a consequence, in order to implement the above proposals in the practice of the studied enterprises, applying changes to «covering» section of the orders on their record keeping policy was proposed.

Key words: expenditures on resumption of usefulness, horticultural long-term biological assets, incomes from exchange operations, covering, responsibilities, reserve for ensuring the expenditures on resumption of usefulness, net yield.

Табл.: 4. Bibl.: 9.

Mykhal's'ka Vira V. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

E-mail: veramiha@meta.ua

Під впливом різноманітних факторів, насамперед несприятливих для зростання та розвитку багаторічних насаджень природно-кліматичних умов, а також зважаючи на циклічний процес їх біологічного відтворення, можуть бути зафіксовані ознаки зменшення корисності довгострокових біологічних активів садівництва (далі – ДБАС), тобто втрати економічних вигод, які передбачалося отримати в результаті їх вирощування, у вигляді доходів від реалізації плодово-ягідної продукції. У зв'язку з цим у підприємств виникають додаткові витрати, спрямовані на реалізацію заходів щодо відновлення корисності ДБАС, зокрема на усунення механічних пошкоджень крони дерев (кущів) або заміни загиблих насаджень новими молодими садами та ягідниками. При цьому найпершим питанням, що виникає у керівників підприємств, є джерело фінансування зазначених витрат. Звичайно, головним внутрішнім джерелом фінансування витрат госпрозрахункових підприємств є чистий дохід від реалізації продукції, порядок відображення в обліку якого регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» [8]; а видатків бюджетних установ – доходи від реалізації продукції, виробів і виконаних робіт, що є складовою доходів спеціального фонду кошторису, а з введенням у дію з 1 січня 2015 р. Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку державного сектора 124 «Доходи» [3] їх слід відображати у складі доходів від обмінних операцій.

Водночас варто згадати, що особливістю сільськогосподарської діяльності, у тому числі й виробництва продукції садівництва, є сезонний характер, тобто в одному періоді здійснюються витрати, і тільки через тривалий проміжок часу підприємство зможе отримати виручку від реалізації плодів і ягід. При цьому аналіз фінансової звітності дванадцяти підприємств Інституту садівництва Національної академії аграрних наук (далі – ІС НААН) за 2013 р. показав, що господарська діяльність двох госпрозрахункових підприємств була збитковою, а також наявний дефіцит виконання кошторису за спеціальним фондом в трьох бюджетних установах. Отже, вищезазначене дає підстави стверджувати, що на момент розрахунку втрат від зменшення корисності ДБАС і відповідно планування витрат для реалізації необхідних заходів, спрямованих на її відновлення, як правило, відсутнє постійне внутрішнє джерело їх фінансування. У зв'язку з цим вважаємо, що доцільним є процес резервування з метою забезпечення фінансування витрат на відновлення втрачених економічних вигод, що передбачалось отримати в результаті вирощування садів та ягідників. Наприклад, статистику щодо динаміки створення резервів наводить В. С. Терещенко, яка зазначає, що результати дослідження діяльності зарубіжних корпорацій свідчать про широке практичне застосування такого інструменту, як забезпечення: абсолютно всі обстежені компанії Великобританії та Німеччини нараховують певні види забезпечень, менш активними є підприємства Росії – резерви створюють 40% обстежених акціонерних товариств. Водночас, в Україні увага до забезпечень значно послаблена: у 2005 р. з 270 обстежених

суб'єктів господарювання резерви формували тільки 78 одиниць (28,89%) [9, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемні питання відображення в обліку забезпечень розглянуті в наукових працях багатьох дослідників, зокрема це зарубіжні вчені: П. Герстнер, Ж. Б. Дюмарше, Л. Флорі, Е. Шмаленбах; російські – А. С. Бакаєв, В. Г. Дорогостайський, Л. А. Мельникова, В. Ф. Палій, А. С. Черев та українські – Ф. Ф. Бутинець, М. Я. Дем'яненко, С. М. Дячек, Л. М. Кіндрацька, М. О. Козлова, Н. М. Малюга, В. М. Пархоменко, В. С. Терещенко, В. К. Савчук [1; 2; 9]. При цьому в державному секторі проблеми обліку резервування розглянуті в роботах М. Т. Білухи, С. В. Свірко, О. О. Сунцевої, Н. І. Сушко, Т. І. Ткаченко та інших. Однак, незважаючи на значну кількість наукових доробок, методика обліку формування, використання і покриття резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС як головного джерела їх фінансування є актуальним питанням і потребує вивчення насамперед з метою отримання користувачами повної та достовірної інформації щодо вартості багаторічних насаджень.

У зв'язку з цим *метою* статті є критична оцінка фактичного стану та пошук напрямів удосконалення обліку забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН.

З урахуванням поставленої мети варто сформулювати *завдання* дослідження, а саме: обґрунтувати доцільність використання внутрішнього джерела фінансування витрат на відновлення корисності шляхом акумулювання необхідних коштів у спеціальному резервному фонді, що є складовою забезпечень майбутніх витрат і платежів; визначити порядок формування, напрями цільового використання та покриття резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС; запропонувати методику відображення зазначених операцій у регістрах та на субрахунках аналітичного обліку.

У процесі вивчення та вдосконалення обліку забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС передбачається використати такі наукові методи: причинно-наслідкового зв'язку – під час визначення актуальності процесу резервування та необхідності відображення в обліку інформації щодо його формування, використання і покриття; анкетування, аналіз та порівняння – для критичної оцінки фактичного стану обліку в госпрозрахункових підприємствах і бюджетних установах ІС НААН; синтез – при обґрунтуванні отриманих результатів – запропонованої методики формування резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності, а також регістрів і субрахунків для відображення його в обліку.

Відповідно до чинного законодавства підприємства мають право на створення забезпечень майбутніх витрат і платежів – виплату відпусток, додаткове пенсійне забезпечення, виконання гарантійних зобов'язань, реструктуризацію чи припинення діяльності. При цьому порядок відображення в обліку інформації про резервні кошти в госпрозрахунковому секторі визначений та регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» (далі – П(С)

БО 11 «Зобов'язання» [7], а в державному – затвердженим, але таким, що почне діяти з 1 січня 2015 р. Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку державного сектора 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» (далі – НП(С) БОДС 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи») [4]. Однак вивчення інформації, наведеної в наказах про облікову політику та анкетне опитування головних бухгалтерів госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН, дали можливість встановити відсутність забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС, що може призвести до несвоєчасного виконання запланованих заходів, які спрямовані на ліквідацію ознак її зменшення, наслідком чого буде недоотримання економічних вигод у вигляді доходів від реалізації плодово-ягідної продукції. У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно створити резерв забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС, а також надати методичні рекомендації щодо відображення в обліку інформації про його формування, використання і покриття, насамперед запропонувати окремі аналітичні субрахунки, внутрішньогосподарські регістри та звітність.

У першу чергу пропонуємо надати рекомендації щодо порядку формування забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС, а саме методу розрахунку необхідної суми резервних коштів, в основу якої слід покласти ознаки зменшення корисності. Зокрема, якщо це механічні пошкодження або загибель садів чи ягідників, необхідно мати інформацію відповідно щодо кількості пошкоджених чи загиблих насаджень, оскільки саме для їх відновлення або заміни молодими саджанцями (розсадою) слід спрямовувати кошти зі сформованого резерву. Після цього потрібно визначити перелік конкретних заходів, у тому числі обчислити нор-

мативи матеріальних витрат і затрати праці в людино-годинах, які необхідні на їх виконання (табл. 1).

Однак, варто зауважити, що це мінімальна величина для формування резерву забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС. Тобто підприємство з огляду на зростання цін на матеріали та підвищення мінімального рівня заробітної плати може закласти на резервування більшу суму, враховуючи відповідні індекси розраховані Держкомстатом на початок року, в якому створюється забезпечення.

Враховуючи всі вищенаведені формули, можемо стверджувати, що запропонована методика розрахунку допоможе чітко визначити суму коштів, які слід закласти в резерв з метою забезпечення фінансування витрат на відновлення корисності ДБАС у розрізі кожного виду витрат, окремих заходів, які заплановані під певний сорт плодово-ягідних культур, що, у свою чергу, підвищить аналітичність інформації, а також забезпечить її групування. Як наслідок, це дозволить уникнути дефіциту коштів, необхідних для ліквідації ознак зменшення корисності ДБАС і надмірного надлишку невикористаних сум на кінець звітного року.

Одночасно з метою документального оформлення розробленої методики пропонуємо використовувати в практичній діяльності госпрозрахункових підприємств та бюджетних установ ІС НААН форму Розрахунку відрахувань до резерву забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС (табл. 2).

Запропонований розрахунок дозволить: полегшити роботу щодо реалізації методики обчислення розміру забезпечення на відновлення корисності ДБАС; отримати інформацію про кошти, необхідні для конкретного заходу під певний сорт плодово-ягідних насаджень, у тому числі по місяцях, на які передбачено їх виконання, і нарешті – загальну суму забезпечення. Тобто роз-

Таблиця 1

Методика розрахунку резерву забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС

Розрахунковий показник	Формула	Методика розрахунку
Резерв забезпечення витрат ($P_{вкдбас}$)	$P_{вкдбас} = Z_1 + Z_2 + Z_3 + \dots + Z_n$	Сума коштів на виконання всіх передбачених заходів щодо відновлення корисності ДБАС ($Z_1 - Z_n$)
Забезпечення окремого заходу, спрямованого (Z_n)	$Z_n = VM_n + VP_n$	Сукупність матеріальних (VM_n) і трудових (VP_n) витрат
Вартість певного виду матеріалів (VM_n)	$VM_n = K_m \cdot U_m \cdot K_{збн}$	Добуток кількості матеріалів на виконання заходів по відновленню корисності ДБАС (K_m), середньої ціни на матеріали по країні за даними Державного комітету статистики на початок року (U_m) та кількості пошкоджених або загиблих багаторічних насаджень ($K_{збн}$)
Витрати праці в людино-годинах (V_n)	$V_n = B_{нс} \cdot B_{збн}$	Добуток витрат праці на одиницю площі (як правило, 1 гектар) ($B_{нс}$) та відсотку загиблих насаджень ($B_{збн}$)
Витрати на оплату праці працівників, зайнятих виконанням заходів (VP_n)	$VP_n = B_n \cdot O_{люд.год}$	Добуток витрат праці в людиногодинах (B_n) та оплати однієї людино-години ($O_{люд.год}$)
Відсоток загиблих насаджень ($B_{збн}$)	$B_{збн} = \frac{K_{збн}}{H_{кбн}} \cdot 100\%$	Частка від ділення загиблих багаторічних насаджень на нормативну їх кількість з урахуванням схеми посадки у відсотках

Джерело: запропоновано автором.

Основні рядки та графи Розрахунку відрхувань до резерву забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС

Назва		Одиниця виміру	Мета додавання – можливість отримання інформації про:
Рядки	Вид та сорт плодово-ягідної культури	х	кошти, необхідні для забезпечення витрат на відновлення корисності в розрізі видів і сортів
	Перелік заходів для відновлення корисності ДБАС		суму, що необхідна на виконання кожного запланованого заходу
	Всього для даного сорту плодово-ягідних культур		загальну суму, яку потрібно зарезервувати для відновлення корисності певного сорту з урахуванням всіх заходів
	Всього для даного виду багаторічних насаджень		загальну суму, яку необхідно закласти в резерв для відновлення корисності певного виду, що є результатом додавання коштів по всіх сортах
	Разом		загальний розмір резервних коштів
Графи	Кількість необхідних матеріалів	шт.	обсяг матеріальних цінностей, які необхідні для виконання кожного заходу
	Середня ціна на матеріали	грн	ціни на матеріали, які необхідні при розрахунку вартості матеріальних витрат при виконання певного заходу
	Затрати праці на одиницю площі	люд-год	витрати на оплату праці працівників, зайнятих на виконанні запланованих заходів, оскільки ці показники передбачені методикою розрахунку
	Кількість загиблих багаторічних насаджень	шт.	
	Нормативна кількість дерев або кущів на одиницю площі		
	Затрати праці, усього	люд-год	
	Оплата однієї людино-години	грн	період виконання заходів з метою перевірки своєчасності проведення робіт
	Запланований період виконання робіт (місяць)	х	
	Сума відрхувань до резерву по місяцях року	грн	місячний розмір відрхувань до резерву, що дозволяє відстежити динаміку відрхувань необхідних для забезпечення витрат на відновлення корисності протягом усього року та встановити найбільш напружені періоди виконання робіт
Річна сума забезпечення	загальну суму коштів, яку слід зарезервувати		

Джерело: запропоновано автором.

рахунок забезпечує планування витрат на відновлення корисності ДБАС, а тому інформація, що міститься в цьому документі, може бути використана для цілей економічного аналізу цих витрат, насамперед шляхом порівняння планових показників із фактичними, що допоможе визначити економію чи перевитрати коштів.

Визначивши методіку обчислення суми забезпечення та запропонувавши відповідну форму розрахунку, вважаємо за доцільне визначити субрахунки з метою відображення Резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС в обліку (табл. 3).

Запропоноване внесення змін до робочих планів рахунків госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН, на нашу думку, дозволить розмежувати облік:

- ✦ запропонованого нами резерву від інших видів забезпечень, насамперед таких, як забезпечення виплат персоналу та ремонт основних засобів;
- ✦ довгострокового та поточного забезпечення витрат на відновлення корисності, а отже, полегшить складання фінансової звітності, надасть інформацію для аналізу структури зобов'язань, а також визначення інших показників фінан-

сового стану насамперед госпрозрахункових підприємств з огляду на діючу форму Балансу (Звіту про фінансовий стан) і Приміток госпрозрахункових підприємств, а також дотримуючись вимог П(С)БО 11 «Зобов'язання» [7] і НП(С)БОДС 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» [4];

- ✦ коштів, необхідних для резервування виключно багаторічних плодово-ягідних насаджень від аналогічних забезпечень, що можуть бути створені з метою відновлення корисності робочої худоби, тобто довгострокових біологічних активів тваринництва, тому що в деяких дослідних господарствах і станціях ІС НААН розвинені також і тваринницькі галузі.

На наступному етапі дослідження вважаємо за необхідне визначити джерело наповнення резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС як для госпрозрахункових підприємств, так і для бюджетних установ ІС НААН. При цьому, вважаємо, що наповнення або покриття резерву для госпрозрахункових підприємств повинно здійсню-

Субрахунки для відображення в обліку забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС

	Код та назва рахунку для обліку забезпечень передбачений законодавством	Пропозиції автора				Пропозиції розроблені з урахуванням
		Коди та назви субрахунків аналітичного обліку				
Госпрозрахункові підприємства	47 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів»	479	Забезпечення витрат на відновлення корисності			Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [5]
		у тому числі:				
		479.1	довгострокове	479.2	поточне	
		у тому числі:				
		479.1.3	довгострокових біологічних активів	479.2.3	довгострокових біологічних активів	
		у тому числі:				
		479.1.3.1	рослинництва	479.2.3.1	рослинництва	
Бюджетні установи	671 «Забезпечення майбутніх витрат і платежів розпорядників бюджетних коштів»	671.9	Забезпечення витрат на відновлення корисності розпорядників бюджетних коштів			Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [6]
		у тому числі:				
		671.9.1	довгострокове	671.9.2	поточне	
		у тому числі:				
		671.9.1.3	довгострокових біологічних активів	671.9.2.3	довгострокових біологічних активів	
		у тому числі:				
		671.9.1.3.1	рослинництва	671.9.2.3.1	рослинництва	

Джерело: запропоновано автором з використанням [5; 6].

ватись за рахунок: нерозподіленого чистого прибутку, що наявний на балансі на початок звітної року або за рахунок щомісячного відрахування частини виручки від реалізації плодів та ягід. Водночас для бюджетних установ джерелом фінансування повинні бути доходи від обмінних операцій, а точніше, доходи від реалізації продукції, оскільки саме з метою їх отримання проводяться заходи по відновленню корисності ДБАС, що є генераторами грошових потоків у вигляді виручки. Однак варто зауважити, що розмір відрахувань з прибутку або виручки госпрозрахункових підприємств чи доходів від обмінних операцій бюджетних установ повинен дорівнювати сумі запланованих і розрахованих за вищенаведеною методикою коштів.

Стосовно напрямів використання коштів резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН варто зазначити, що вони повинні мати виключно цільовий характер, тобто спрямовуватись тільки на ліквідацію ознак зменшення корисності садів та ягідників. Особливо це актуально для бюджетних установ, оскільки однією з особливостей бюджетування є відповідність доходів видаткам (табл. 4).

Як наслідок, пропонуємо внести відповідні зміни до розділів «Забезпечення» або додати їх в накази про облікову політику госпрозрахункових підприємств та бюджетних установ ІС НААН з метою впровадження зазначеної методики обліку резервування витрат спрямованих на відновлення корисності садів та ягідників.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження обґрунтовано необхідність створення резерву для фінансування витрат на відновлення корисності ДБАС і виокремлення його з-поміж інших забезпечень майбутніх витрат і платежів з метою своєчасної ліквідації ознак її зменшення, тобто відновлення втрачених економічних вигод. У зв'язку з цим, поперше, запропоновано та обґрунтовано використовувати в практичній діяльності госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН методику обчислення суми коштів, що підлягає резервуванню, в основу якої покладено заходи, які заплановано провести для відновлення корисності, а також враховано, що кожна операція є сукупністю матеріальних і трудових витрат. У зв'язку з цим запропоновано формули для розрахунку кожного виду витрат, окремих заходів і загального розміру коштів, необхідних для формування резерву. Як наслідок, розроблено форму розрахунку відрахувань до резерву, який містить інформацію про всі показники, передбачені методикою, що дозволяє забезпечити її належне документальне оформлення, та, у свою чергу, сприятиме полегшенню роботи планово-економічного відділу, а також оперативності процесу обчислення розміру забезпечення. Водночас розроблена форма дасть можливість одержати дані про кошти, потрібні для того чи іншого заходу, що проводиться під певний вид та сорт плодово-ягідних культур, а також у розрізі місяців, в яких передбачено їх виконання, і всю суму, що повинна бути зарезервована.

Відображення формування та використання резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС

Зміст господарської операції	Пропозиції автора, які рекомендовані для використання в практичній діяльності:			
	госпрозрахункових підприємств		бюджетних установ	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Створення резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАР, які передбачається здійснювати протягом шести місяців	155.1.8 «Капітальні інвестиції на відновлення корисності ДБАС»	479.2.3.1 «Поточне забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС»	1314.1.8 «Капітальні інвестиції на відновлення корисності ДБАС»	671.9.2.3.1 «Поточні забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС розпорядників бюджетних коштів»
дванадцяти місяців				
Нараховано оплату праці працівникам бригади «Самбурки», що виконували вирубку загиблих насаджень черешні	479.2.3.1 «Поточне забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС»	661.2 «Розрахунки за заробітною платою з бригадою «Самбурки»		
Списано молоді саджанці на заміну загиблих насаджень черешневого саду, період виконання робіт три робочих дні		208 «Матеріали сільськогосподарського призначення»	671.9.2.3.1 «Поточні забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС»	1527.8 «Матеріали сільськогосподарського призначення»

Джерело: запропоновано автором.

По-друге, запропоновано по два субрахунки як для госпрозрахункових підприємств, так і для бюджетних установ ІС НААН у відповідності до затверджених чинним законодавством планів рахунків бухгалтерського обліку. Внесені зміни допоможуть: виокремити в обліку інформацію про формування та використання резерву на відновлення корисності з-поміж інших забезпечень майбутніх витрат і платежів; здійснювати облік резервних коштів для відновлення корисності багаторічних плодово-ягідних насаджень окремо від аналогічних за змістом забезпечень, наприклад відновлення корисності довгострокових біологічних активів тваринництва, оскільки в деяких підприємствах ІС НААН вирощують продукцію цієї галузі; відокремити довгострокові та поточні забезпечення витрат на відновлення корисності з метою спрощення процесу складання Балансу і Пріміток та надання інформації для обчислення показників фінансового стану госпрозрахункових підприємств й бюджетних установ.

І нарешті, запропоновано внесення змін до розділу «Забезпечення» наказів про облікову політику чи додавання їх для впровадження в практичну діяльність госпрозрахункових підприємств і бюджетних установ ІС НААН розглянутої методики обліку резервування витрат, спрямованих на відновлення корисності ДБАС.

Враховуючи все вищезазначене, вважаємо, що запропонована методика обчислення суми коштів, що підлягають резервуванню, форма розрахунку та субрахунки аналітичного обліку можуть бути використані в подальших дослідженнях, зокрема при розробці пропозицій щодо відображення резерву для забезпечення витрат на відновлення корисності ДБАС у фінансовій

та внутрішньогосподарській звітності, а також наданні методичних рекомендацій щодо порядку організації та методики контролю за правильністю формування, напрямами його використання, а також достовірності відображення цієї інформації у звітності з метою встановлення правильності обчислення зарезервованої суми та цільового спрямування коштів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячек С. М. Відображення в бухгалтерському обліку та аналіз молокопереробних підприємств АПК : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / С. М. Дячек. – К., 2008 – 24 с.
2. Козлова М. О. Облік і контроль процесу резервування : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит»
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 124 «Доходи»: Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=83023&stind=11
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 128 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»: наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=83023&stind=1
5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 19.12.2006 р. № 1213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>
6. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.2013 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства України від 30.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства України від 29.11.1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

9. Терещенко В. С. Бухгалтерський облік забезпечень майбутніх витрат і платежів: теорія та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / В. С. Терещенко. – К., 2008. – 15 с.

REFERENCES

Diachek, S. M. "Vidobrazhennia v bukhhalterskomu obliku ta analiz molokopererobnykh pidpriemstv APK" [Displaying accounting and analysis of milk agricultural sector]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09, 2008.*

Kozlova, M. O. "Oblik i kontrol protsesu rezervuvannia" [Accounting and controlling of reservation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04, 2006.*

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=83023&stind=11

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=83023&stind=1

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>

[Legal Act of Ukraine] (2000). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

[Legal Act of Ukraine] (1999). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

Tereshchenko, V. S. "Bukhhalterskyi oblik zabezpechen maibutnykh vytrat i platezhiv: teoriia ta metodyka" [Accounting for provisions for liabilities and charges: Theory and Methods]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09, 2008.*

UDC 657.631.1

SUITABILITY OF FINANCIAL REPORTING OF AGRICULTURAL BUSINESSES FOR PROPERTY MANAGEMENT REQUIREMENTS

© 2014 BILJAR A. I.

UDC 657.631.1

Biliar A. I. Suitability of Financial Reporting of Agricultural Businesses for Property Management Requirements

The objective of the article consists in study of the laws and regulations determining the standards for preparation and filing of reporting documents by large, medium-sized, and small agricultural enterprises of varying organizational and legal business forms, as well as development of a property-based classification for the purposes of managerial decision making. The article deals with an analysis of methodological basis for presentation of information on the assets of agricultural holdings. Relevance of the developed approach to formation of financial information on the balance sheet meeting the property management requirements was substantiated. Evidence-based data were used to illustrate the reflection of such property units as biological assets, fixed assets and intangible assets in the accounting and financial reporting by Ukrainian agricultural holdings, medium-sized and small agricultural businesses, as well as farming enterprises. A classification was proposed for sources of forming economic means based on proprietor types for the purposes of managerial decision making.

Key words: reporting documents, property, property management, agricultural businesses, agricultural holdings.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 19.

Biliar Andrii I. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsjubynskiy Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine)

E-mail: biliarandriy@i.ua

УДК 657.631.1

Біляр А. І. Відповідність звітності сільськогосподарських підприємств запитам управління власністю

Метою статті є дослідження нормативно-правової бази, якою регулюється складання та подання звітності великими, середніми та малими сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм господарювання, а також розробка класифікації власності для цілей прийняття управлінських рішень. У статті проаналізовано методологічні та методичні засади відображення у звітності інформації про власність агроформувань. Обґрунтовано актуальність розробленого підходу до формування фінансової інформації в балансах, що забезпечує потреби управління власністю. Наведено емпіричний матеріал, що ілюструє стан відображення в обліку та звітності таких об'єктів власності, як біологічні активи, основні засоби та нематеріальні активи українськими агрохолдингами, середніми та малими сільгосппідприємствами, а також фермерськими господарствами. Запропоновано поділ джерел формування господарських засобів за суб'єктами власності для цілей прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: звітність, власність, управління власністю, сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 19.

Біляр Андрій Іванович – аспірант, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна)

E-mail: biliarandriy@i.ua

УДК 657.631.1

Біляр А. И. Соответствие отчетности сельскохозяйственных предприятий запросам управления собственностью

Целью статьи является исследование нормативно-правовой базы, которой регулируется составление и представление отчетности крупными, средними и малыми сельскохозяйственными предприятиями различных организационно-правовых форм хозяйствования, а также разработка классификации собственности для целей принятия управленческих решений. В статье проанализированы методологические и методические принципы отражения в отчетности информации о собственности агроформирований. Обоснована актуальность разработанного подхода к формированию финансовой информации в балансах, что обеспечивает потребности управления собственностью. Приведен эмпирический материал, иллюстрирующий состояние отражения в учете и отчетности таких объектов собственности, как биологические активы, основные средства и нематериальные активы украинскими агрохолдингами, средними и малыми сельхозпредприятиями, а также фермерскими хозяйствами. Предложено разделение источников формирования хозяйственных средств по субъектам собственности для целей принятия управленческих решений.

Ключевые слова: отчетность, собственность, управление собственностью, сельскохозяйственные предприятия, агрохолдинги.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 19.

Біляр Андрей Іванович – аспірант, кафедра учета, анализа и аудита, Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина)

E-mail: biliarandriy@i.ua

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства України від 30.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства України від 29.11.1999 р. № 290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

9. **Терещенко В. С.** Бухгалтерський облік забезпечень майбутніх витрат і платежів: теорія та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / В. С. Терещенко. – К., 2008. – 15 с.

REFERENCES

Diachek, S. M. "Vidobrazhennia v bukhhalterskomu obliku ta analiz molokopererobnykh pidpriemstv APK" [Displaying accounting and analysis of milk agricultural sector]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2008.

Kozlova, M. O. "Oblik i kontrol protsesu rezervuvannia" [Accounting and controlling of reservation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, 2006.

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=83023&stind=11

[Legal Act of Ukraine] (2010). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=83023&stind=1

[Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>

[Legal Act of Ukraine] (2013). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>

[Legal Act of Ukraine] (2000). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

[Legal Act of Ukraine] (1999). http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=340510&cat_id=293533

Tereshchenko, V. S. "Bukhhalterskyi oblik zabezpechen maibutnykh vytrat i platezhiv: teoriia ta metodyka" [Accounting for provisions for liabilities and charges: Theory and Methods]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.09*, 2008.

UDC 657.631.1

SUITABILITY OF FINANCIAL REPORTING OF AGRICULTURAL BUSINESSES FOR PROPERTY MANAGEMENT REQUIREMENTS

© 2014 BILJAR A. I.

UDC 657.631.1

Biliar A. I. Suitability of Financial Reporting of Agricultural Businesses for Property Management Requirements

The objective of the article consists in study of the laws and regulations determining the standards for preparation and filing of reporting documents by large, medium-sized, and small agricultural enterprises of varying organizational and legal business forms, as well as development of a property-based classification for the purposes of managerial decision making. The article deals with an analysis of methodological basis for presentation of information on the assets of agricultural holdings. Relevance of the developed approach to formation of financial information on the balance sheet meeting the property management requirements was substantiated. Evidence-based data were used to illustrate the reflection of such property units as biological assets, fixed assets and intangible assets in the accounting and financial reporting by Ukrainian agricultural holdings, medium-sized and small agricultural businesses, as well as farming enterprises. A classification was proposed for sources of forming economic means based on proprietor types for the purposes of managerial decision making.

Key words: reporting documents, property, property management, agricultural businesses, agricultural holdings.

Pic.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 19.

Biliar Andrii I. – Postgraduate Student, Department of Accounting, Analysis and Audit, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsjubynskiy Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine)

E-mail: biliarandriy@i.ua

УДК 657.631.1

Біляр А. І. Відповідність звітності сільськогосподарських підприємств запитам управління власністю

Метою статті є дослідження нормативно-правової бази, якою регулюється складання та подання звітності великими, середніми та малими сільськогосподарськими підприємствами різних організаційно-правових форм господарювання, а також розробка класифікації власності для цілей прийняття управлінських рішень. У статті проаналізовано методологічні та методичні засади відображення у звітності інформації про власність агроформувань. Обґрунтовано актуальність розробленого підходу до формування фінансової інформації в балансах, що забезпечує потреби управління власністю. Наведено емпіричний матеріал, що ілюструє стан відображення в обліку та звітності таких об'єктів власності, як біологічні активи, основні засоби та нематеріальні активи українськими агрохолдингами, середніми та малими сільгосппідприємствами, а також фермерськими господарствами. Запропоновано поділ джерел формування господарських засобів за суб'єктами власності для цілей прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: звітність, власність, управління власністю, сільськогосподарські підприємства, агрохолдинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 19.

Біляр Андрій Іванович – аспірант, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна)

E-mail: biliarandriy@i.ua

УДК 657.631.1

Біляр А. И. Соответствие отчетности сельскохозяйственных предприятий запросам управления собственностью

Целью статьи является исследование нормативно-правовой базы, которой регулируется составление и представление отчетности крупными, средними и малыми сельскохозяйственными предприятиями различных организационно-правовых форм хозяйствования, а также разработка классификации собственности для целей принятия управленческих решений. В статье проанализированы методологические и методические принципы отражения в отчетности информации о собственности агроформирований. Обоснована актуальность разработанного подхода к формированию финансовой информации в балансах, что обеспечивает потребности управления собственностью. Приведен эмпирический материал, иллюстрирующий состояние отражения в учете и отчетности таких объектов собственности, как биологические активы, основные средства и нематериальные активы украинскими агрохолдингами, средними и малыми сельхозпредприятиями, а также фермерскими хозяйствами. Предложено разделение источников формирования хозяйственных средств по субъектам собственности для целей принятия управленческих решений.

Ключевые слова: отчетность, собственность, управление собственностью, сельскохозяйственные предприятия, агрохолдинг.

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Библ.:** 19.

Біляр Андрей Іванович – аспірант, кафедра учета, анализа и аудита, Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича (ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина)

E-mail: biliarandriy@i.ua

On June 27, 2014, Ukraine signed up to the economic section of an Association Agreement with the European Union thus declaring the intention to pursue trade activities within the legal framework of a competitive institutional environment. The ability of domestic enterprises, including agricultural business entities, to participate in business activities on equal terms with European and international competitors is directly reliant upon the ability of finance and accounting service officers to demonstrate the actual value of property units to a potential creditor, investor, or on the financial resource market. Signing the Association Agreement means not only new opportunities, but new challenges as well. First of all, it implies a challenge for domestic accountants of export sectors of the economy, of which the greatest priority, without any doubt, is the agricultural sector.

The domestic business practice shows that vertically integrated agribusiness forms (agricultural holdings) already use all the tools of fair value evaluation of their capacities and economic performance in full measure. It enables them to enter the international capital markets and use the working capital for business activities. Simultaneously, due to non-availability of advanced research and development findings and high-cost guidance materials in the regions, small and medium-sized agricultural enterprises cannot use the accounting and evaluation tools which would give them an opportunity to make their property attractive for investment. This situation undermines competitiveness of small and medium-sized domestic agricultural enterprises and prevents them from implementing their strategies of entering the accessible capital markets, such as the New Connect Platform of the Warsaw Stock Exchange specially meant for attraction of resources by the above-mentioned business forms.

One of the greatest weaknesses of accounting procedures at medium-sized and small agricultural enterprises is capitalization of their property units, which is manifest in the absence of strategic assets in the accounting records and on the balance sheets of these enterprises (namely, "living economy" assets according to their fair value, revalued fixed assets, and intangible assets). The listed aspects of the problem serve as limitations on the application of modern approaches to strategic property management.

Review of recent studies and published works. A significant number of published works of domestic scientists deal with accounting and reporting issues. Among them are O. S. Vdovenko [1], O. M. Hurska [2], V. O. Ivanenko [3], S. Korol [4], M. M. Nastenka [5], P. Ya. Khomin [6], I. Y. Yaremko [7], N. Z. Yatsyshyn [8].

Tasks and objective of the article consist in inspecting the current methodological basis of financial reporting of agricultural enterprises for compliance with property management requirements and developing a classification of property units meeting such requirements.

Presentation of research findings with their complete substantiation. Our study of the accounting procedures applied at the domestic agricultural holdings "Myronivskiy Khliboproduct", "Avanhard", and "Agroton" demonstrates complete prevalence of the fair value measurement approach over the historical cost approach. Fair value is used to reflect information on all property units forming the balance sheet, without exception (*Table 1*).

Table 1

Balance-Sheet Total of Agricultural Holdings, as of 31 December 2013, thousand USD

Assets	Myronivskiy Khliboproduct	Avanhard	Agroton
Fixed assets	1493739	1 103 630	34677
Land leasehold	48837	3 463	29540
Long-term biological assets	70442	76 678	3162
Current biological assets	199680	60 648	6031
Agricultural produce	172721	2 150	23389
Balance-sheet total	2768078	1 818 915	186124

Source: formed by the author on the basis of the data obtained from the consolidated financial statements for 2013 located on the official websites of the agricultural holdings [9, 10, 11].

Exactly the opposite (the prevalence of the historical cost over the fair value approach) is characteristic of medium-sized and small businesses. This observation is confirmed by financial statements of public agricultural joint-stock companies located in Kyiv region. Our study of the accounting policies employed by the "Obukhivske", "Kaharlytske", "Zhmiivske" joint-stock companies based in Kyiv region shows that small and medium-sized agricultural business entities tend to move away from fair value measurement almost in every group of property units forming the balance sheet (*Table 2*). As of the balance sheet date, the enterprises conduct practically no evaluation in order to establish a decrease in the utility of fixed assets. Besides, due to absence of an active market for biological assets or agricultural produce, evaluation of such assets is based on the historical cost. The approach to recognition of intellectual property assets is identical. Such a policy pertaining to evaluation and accounting of property units forming the balance sheet results in conscious or unconscious lowering of competitiveness of these enterprises.

Farming enterprises are even in a more deplorable situation in terms of investment attractiveness. According to the results of our survey involving 23 farming enterprises based in Kyiv region, today there is a possibility of even fixed asset items being absent from balance sheets, not to mention fair value measurement. This can be explained by absence of proper accounting practices at those enterprises, since the primary task of an accountant employed by a farming enterprise has traditionally been associated with timely filing of tax returns.

At the level of both the enterprise and the state, financial reporting is an essential component of property management. It should be recognized as a top-priority element in the system of managerial decision making in terms of attracting investment, lending and borrowing, and other financial operations. At the national level, financial reporting provides information required for an effective state policy in the economic development of the country's economic sectors.

Balance-Sheet Total of Joint-Stock Companies of Kyiv Region, thousand UAH

Asset	Line code	"Obukhivske" public joint-stock company	"Kaharlytske" public joint-stock company	"Zhmiivske" public joint-stock company
I. Permanent assets				
Intangible assets:	1000	9	0	0
historical cost	1001	14	0	0
accumulated depreciation	1002	5	0	0
Fixed assets:	1010	29227	1890	2537
historical cost	1011	57805	9221	4524
depreciation	1012	28578	7331	1987
Long-term biological assets	1020	4823	1444	538
historical cost	1021	4823	1444	538
accumulated depreciation	1022	0	0	0
II. Current assets				
Inventory stock	1100	6757	3577	455
Production stock	1101	1950	517	311
Work in progress	1102	1987	1254	144
Final product	1103	2820	1801	0
Current biological assets	1110	3342	1130	193
Balance-sheet total	1300	112273	21179	3827

Source: formed by the author on the basis of the data obtained from financial statement for 2013 prepared in accordance with IFRS and located on the official website of the Stock Market Infrastructure Development Agency of Ukraine [12].

Inclusion or non-inclusion of some information into financial statements is carried out in accordance with the materiality threshold set by the enterprise and based on the recommendations given in the Guidelines on Accounting Policies of Enterprises (Table 3).

Table 3

Determination of Materiality of Information for Inclusion into Individual Financial Statement Items

Type of Reporting	Basis for determination of quantitative criteria	Acceptable range (% of the basis)
Balancesheet (Statement of financial position)	balance sheet total	up to 5 %
	assets, owners' equity, liabilities total	up to 15 %
Financial results report (profit and loss statement)	net earnings from sale of products (goods, services, operations)	up to 5 %
	profit or loss from operating activities	up to 25 %
Cash flow statement	net cash flow from operating activities	up to 5 %
Statement of owners' equity	volume of owners' equity	up to 5 %

Source: developed by the author on the basis of the Guidelines on Accounting Policies of Enterprises.

Now we will discuss the current procedure of forming a Balance sheet (Statement of financial position) and a Financial results report (Comprehensive income statement) in compliance with the Guidelines for Completing the Financial Statement Forms. We will focus on presentation of information on property units forming the balance sheets (intellectual property, land parcels and leasehold, fixed assets, biological assets, and agricultural produce).

Intellectual property assets are subject to recognition by their historical cost as part of intangible assets. The same approach is used to include land leasehold into the balance sheet. Estimated monetary value of land-use rights (permanent use rights, leasehold, emphyteusis) serves as the basis for forming their historical cost. Rights of use with a limited term are depreciated in accordance with their validity term, and permanent rights (such as the right of perpetual use) are not depreciated. To include land-use rights into the balance sheet, enterprises often utilize the standard estimated monetary value of land. However, such estimate will only correspond to the actual value if adjusted for inflation. For this reason, the fair value of land-use rights should be their value in accordance with the data of an Evaluation Report prepared by evaluation experts based on assessment in accordance with the Methodology of expert evaluation of land [13]. A high cost of expert evaluation of land-use rights is a hindrance to its utilization. Enterprises with small farm land areas have to pay significant amounts of money for expert evaluation of land-use rights. For instance, evaluation of 3 thousand ha costs 75 thousand UAH calculated as 25 thousand UAH per 1 ha. This is the reason why the sum is normally not indicated in the line "Intangible assets" of financial statements of agricultural businesses.

Fixed assets are indicated on the balance sheet according to their historical value. If revaluation occurs, then the revalued amount is indicated in the "Fixed assets" line of the balance sheet. Increases in the value are also reflected in the line "Revaluation surplus capital" on the liabilities side of the balance sheet. Considering that enterprises are entitled, but not obliged to reevaluate a fixed asset item, if the residual value of the item is significantly different from its fair value as of the date of the balance sheet, enterprises are not willing to apply this norm of Accounting Standards 7. Besides, revaluation is carried out, once again, in accordance with expert monetary evaluation of property under the Law of Ukraine "On the assessment of property, property rights and professional evaluative activity in Ukraine" [14] and national evaluation standards [15]. The cost of such revaluation is not always acceptable for agricultural businesses.

The method of evaluation of property units forming the balance sheet directly influences the established financial results and their presentation in the financial results report. In particular, financial results obtained in the process of revaluation of biological assets measured by their fair value are described as of the balance sheet date in the write-in lines of operating incomes or operating expenses of the balance sheet depending on which value (the book or fair value) is greater. The same applies to the historical cost of biological assets and agricultural produce: operational incomes or costs are reflected in write-in lines depending on which value (fair value or actual expenses) is greater.

Increases or decreases in the value of permanent assets (intangible and fixed assets) also must be reflected in a financial results report as part of comprehensive income. This approach has been in use since 2013. It is fully compliant with the approaches prescribed by the international financial reporting standards for such purposes.

The analysis of the procedure of forming statements using the forms "Balance sheet" ("Statement of financial position") and "Financial results reports" (Comprehensive income report) suggests that current laws and regulations in the sphere of financial reporting control enable agricultural businesses to disclose fair value information on property units forming the balance sheet, which ensures competitiveness of the enterprises in trade relations and their investment attractiveness. However, the necessity of using the services of evaluators for expert monetary evaluation of property and complexity of asset accounting methods based on fair value are hindrances to utilization of fair value and provision of financial security of enterprises.

Now we will briefly discuss the procedure of disclosing information on assets forming the balance sheet in financial statements of a small business entity.

We will consider those aspects of the procedure of filling financial reporting documents including the Balance sheet (Form No.1-м) and the Financial results report (Form No.2-м) by small business entities which concern property units forming the balance sheet. For instance, the revalued cost of fixed and intangible assets is reflected in the lines "Fixed assets" and "Added capital" of the balance sheet. Biological assets (on the basis of both the historical cost and fair value) are reflected in the lines "Long-term biological assets"

and "Current biological assets," and agricultural produce is indicated in the "Inventory stock" line of the balance sheet.

Having considered the procedure of forming a Simplified financial statement of a small business entity including the Balance sheet (Form No. 1-м) and the Financial results report (Form No. 2-м), we arrived at the following conclusions. The procedure of presenting information on property items forming the balance sheet in a Simplified financial statement of a small business entity is significantly different from the procedure of including it into the Financial statement of a small business entity. Correspondingly, the revalued cost of fixed assets and intangible assets is reflected in the lines "Fixed assets" and "Capital" of the balance sheet. The value of long-term biological assets is also indicated in the line "Fixed assets". The line "Inventory stock" contains the value of current biological assets and agricultural produce (on the basis of both the historical cost and fair value).

Thus, simplified financial reporting documents, similarly to comprehensive financial reporting documents, gives a possibility to demonstrate the actual value of property units forming the balance sheet and improve the competitiveness of small business entities on the of goods, services, and financial resources markets. At the same time, such information does not provide an efficient answer to strategic questions associated with continuation of business activities, the necessity of mobilization of a specific amount of financial resources, necessity for sale of property. For such purposes, we propose to use a classification of the balance sheet liabilities according to the type of proprietor, which is based on the global practice of liabilities classification and the approach determined by Accounting Standards 1, yet not identical to them (Figure 1).

Our classification of liabilities according to the proprietor type is based on V. V. Sopko's approach to classification of accounting development stages using the criterion of property distribution [16, p. 10]. According to the scientist, proprietors as accounting entities fall into three categories: a founding proprietor, a lending proprietor, the society proprietor. Development and detailed elaboration of this approach allows obtaining relevant operational information informing strategic decision making based on classification of balance-sheet liabilities into the following groups: group I "Property of founders, partners, shareholders, fund investors", group II "Property of creditors", and group III "Property of society".

Group I "Property of founders, partners, shareholders, fund investors, etc." includes all items of section I of the balance-sheet liability "Owners' equity" (lines 1400-1430), the item "Deferred incomes" (line 1665), as well as section IV "Liabilities associated with permanent assets held for sale and disposal groups" (line 1700). This group reflects the share of assets of an enterprise which remains after deduction of all its liabilities, including securities. The monetary value of the total result obtained for this group corresponds to the value of the net assets of the enterprise, which is one of the key indices of financial analysis. The enterprise reaches a critical point if the value of net assets is negative, that is the amount of liabilities exceeds the amount of assets. In this case, the enterprise becomes insolvent.

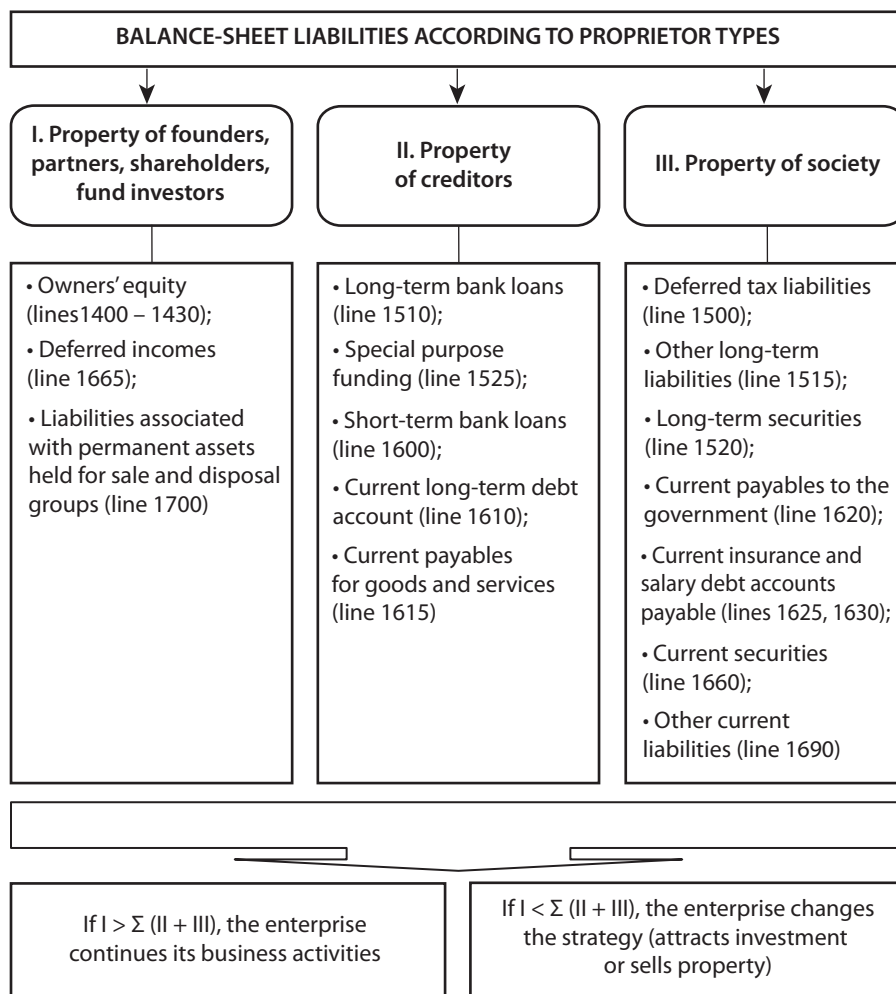

Fig. 1. Proposed classification of sources of forming economic means for managerial decision making

Source: developed by the author.

Group II “Property of creditors” embraces all items referring to liabilities of the enterprise to creditors and suppliers: “Long-term bank loans” (line 1510), “Special purpose funding” (line 1525), “Short-term bank loans” (line 1600), “Current long-term debt account; payables for goods and services” (lines 1610, 1615). It should be noted that inclusion of the item “Special purpose funding” (line 1525) into this group is nominal, as the economic substance of relations with the party providing special purpose funding is different from that of relations with creditors. However, there is one of the basic principle of credit provision inherent in special purpose funding, namely targeted use of the resources (for instance, budget transfers and special value added tax regimes for agricultural enterprises). For this reason, the indicated item belongs with Group II.

Group III “Property of society” includes the items reflecting the payables arising from the enterprise being an open socioeconomic system: “Deferred tax liabilities” (line 1500), “Other long-term liabilities” (line 1515), “Current payables to the government (including the income tax), insurance and salary debt accounts” (lines 1620-1630), “Other current liabilities” (line 1690). Special attention should be paid to the items “Long-term securities” (line 1520) and “Current securities” (line 1660) since their values can only be calculated using predictive estimates.

Thus, a certain part of the enterprise assets corresponds to each group of proprietors. Simultaneously, none of the proprietor groups or specific proprietors corresponds to a particular property unit. The right to use, own, and administer each individual unit of property belongs to the enterprise as a corporate entity in compliance with the requirements of business laws.

A brief analysis of the statistical monitoring forms for activities pursued by agricultural businesses (Form 50-cr “The main indicators of economic activity of agricultural businesses” [17] and no.2-ферм “The main indicators of economic activity of the farm” [18]) suggests that these forms mainly concentrate on the production operations of an enterprise (production and sale of agricultural produce, purchase of tangible assets). This information is formed on the basis of actual expenses, unlike, for example, the data of sections XIV and XV of Notes on financial statements, where information on biological assets and agricultural produce can be reflected on the basis of fair value [19].

CONCLUSIONS

The findings of this study show that financial reporting gives a possibility to demonstrate the actual value of property units that form the balance sheet in contrast to statistical reporting which focuses on the indices of production opera-

tions of agricultural enterprises. In order to provide relevant operational information, a classification of balance-sheet liabilities into three groups was proposed, namely "Property of founders, partners, shareholders, fund investors", "Property of creditors", and "Property of society". Such a classification approach allows deciding at a given moment if business activities should be continued, if there is a need for mobilization of financial resources, or if it is the time to consider selling property. It should be recognized that such an approach to forming financial information on the balance sheet meets the requirements of property management. ■

LITERATURE

1. **Вдовенко О. С.** Фінансова звітність у забезпеченні фінансової безпеки аграрних підприємств / О. С. Вдовенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Oif_apk_2014_1_14.pdf
2. **Гурська О. М.** Консолідована та зведена фінансова звітність груп підприємств / О. М. Гурська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ena.lp.edu.ua (О. М. Гурська – 2012).
3. **Іваненко В. О.** Систематизація наукових досліджень з проблем звітності підприємства / В. О. Іваненко, І. В. Семчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/4_50/14.pdf
4. **Король С.** Нефінансова звітність підприємства / С. Король [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/06/11.pdf>
5. **Настенко М. М.** Оновлена фінансова звітність: переваги і недоліки / М. М. Настенко, Ю. М. Мудрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2\(6\)_46.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2(6)_46.pdf)
6. **Хомин П. Я.** Формування звітної інформації в підсистемах фінансового, управлінського й податкового обліку / П. Я. Хомин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://911zr.at.ua/_ld/0/18_____-.pdf
7. **Яремко І. Й.** Фінансова звітність підприємств корпоративного типу: стан і перспективи / І. Й. Яремко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/7745>
8. **Яцишин Н. З.** Фінансова звітність підприємств у системі бухгалтерського обліку / Н. З. Яцишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econupr_2010_4_15.pdf
9. **Миронівський хлібопродукт** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mhp.com.ua/en/investor-relations/financial-reports/annual-reports>
10. **Агрохолдинг Авангард: Річні звіти** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://avangard.co.ua/ukr/for-investors/annual-reports/>
11. **Key Financial Data: Agroton** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agroton.com.ua/en/key.htm>
12. **SMIDA** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/>
13. **Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531 «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1531-2002-%D0%BF>
14. **Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оцінну діяльність в Україні»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
15. **Законодавство у сфері оцінки** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-ocenka.com.ua/2012-08-15-10-51-23/2012-08-17-15-17-17>
16. **Сопко В. В.** Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів) : монографія / В. В. Сопко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
17. **Наказ Державного комітету статистики України від 06 листопада 2007 року № 403 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження**

№ 50-ср «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1303-07>

18. **Наказ Державного комітету статистики України від 12 листопада 2007 року № 416 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форми державного статистичного спостереження № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1327-07>

19. **Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 2000 року № 302 «Про Примітки до річної фінансової звітності»** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>

REFERENCES

- "Ahrokhodyn Avanhard: Richni zvity" [Agro Vanguard: Annual Reports]. <http://avangard.co.ua/ukr/for-investors/annual-reports/>
- Hurska, O. M. "Konsolidovana ta zvedena finansova zvitnist hrup pidpriemstv" [Consolidated and consolidated financial statements of the Group companies]. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12683/1/15_77-86_Vis721menegment.pdf
- Ivanenko, V. O., and Semchuk, I. V. "Systematyzatsiia naukovykh doslidzhen z problem zvitnosti pidpriemstva" [Systematics research on issues statements]. http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/4_50/14.pdf
- Korol, S. "Nefinansova zvitnist pidpriemstva" [Non-reporting company]. <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/06/11.pdf>
- Khomyn, P. Ya. "Formuvannya zvitnoi informatsii v pid-systemakh finansovoho, upravlinskoho i podatkovoho obliku" [Formation of accounting information in the subsystems of the financial, managerial and tax accounting]. http://911zr.at.ua/_ld/0/18_____-.pdf
- "Key Financial Data: Agroton" <http://www.agroton.com.ua/en/key.htm>
- [Legal Act of Ukraine] (2002). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/1531-2002-%D0%BF>
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1303-07>
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1327-07>
- [Legal Act of Ukraine] (2000). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00>
- "Myronivskiy khliboprodukt: Annual reports" [MHP: Annual reports]. <http://www.mhp.com.ua/en/investor-relations/financial-reports/annual-reports>
- Nastenko, M. M., and Mudryk, Yu. M. "Onovlena finansova zvitnist: perevahy i nedoliky" [The updated financial statements: advantages and disadvantages]. [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2\(6\)_46.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2(6)_46.pdf)
- Sopko, V. V. *Bukhhalterskyi oblik kapitalu pidpriemstva (vlasnosti, pasyviv)* [Accounting capital of the company (property, liability)]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2006.
- "SMIDA" <http://smida.gov.ua/>
- Vdovenko, O. S. "Finansova zvitnist u zabezpechenni finansovoi bezpeky ahrarnykh pidpriemstv" [Financial reporting in ensuring the financial security of agricultural enterprises]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Oif_apk_2014_1_14.pdf
- Yatsyshyn, N. Z. "Finansova zvitnist pidpriemstv u systemi bukhhalterskoho obliku" [The financial statements of companies in the accounting system]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econupr_2010_4_15.pdf
- Yaremko, I. I. "Finansova zvitnist pidpriemstv korporatyvnoho typu: stan i perspektyvy" [The financial statements of corporate type: Status and Prospects]. <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/7745>
- "Zakonodavstvo u sferi otsinky" [Legislation assessment]. <http://www.e-ocenka.com.ua/2012-08-15-10-51-23/2012-08-17-15-17-17>

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

© 2014 МАКУРІН А. А.

УДК 338.6

Макурін А. А. Проблеми облікового забезпечення господарських операцій в контексті євроінтеграції України

У статті розглянуто проблеми облікового забезпечення господарських операцій в контексті євроінтеграції України. Проаналізовано використання міжнародних стандартів в вітчизняних підприємствах. Аналіз показав, що бухгалтерський облік в Україні має зазнати корективів і змін, стати відповідним до міжнародних стандартів. Зміни в бухгалтерському обліку спричиняють і зміни у формуванні та підготовці кваліфікованих фахівців бухгалтерського обліку. Перехід українського обліку на міжнародні стандарти стане важливою ланкою інтеграції української економіки в європейське та світове господарство. Досліджено проблему соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством у контексті бухгалтерського обліку, яка полягає в тому, що в розвинених країнах Європи результат діяльності підприємства спрямовано на допомогу та користь територіальній громаді. А в Україні певні прошарки населення перебувають поза межами справедливого розподілу, і про реальне соціальне партнерство між бізнесом і суспільством практично говорити не доводиться. Проаналізовано проблему визначення справедливої вартості компаній та їх фінансової звітності. Оцінка справедливої вартості є одним з інструментів підвищення капіталізації компанії, тому що дозволяє значно підняти вартість активів, а отже, і власного капіталу. У контексті бухгалтерського обліку звернуто увагу на питання моральних збитків для власників бізнесу від фінансово недобросовісних дій найманих менеджерів, що проявляється у необґрунтованому завищенні доходів.

Ключові слова: облік, господарські операції, конкурентоспроможність, інтеграція, економіка, євроінтеграція.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Макурін Андрій Андрійович – асистент, кафедра обліку і аудиту, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

E-mail: zyxcel@mail.ru

УДК 338.6

UDC 338.6

Макурін А. А. Проблемы учетного обеспечения хозяйственных операций в контексте евроинтеграции Украины

В статье рассмотрены проблемы учетного обеспечения хозяйственных операций в контексте евроинтеграции Украины. Проанализировано использование международных стандартов на отечественных предприятиях. Анализ показал, что бухгалтерский учет в Украине должен быть откорректирован и изменен, чтобы соответствовать международным стандартам. Изменения в бухгалтерском учете повлекут и изменения в формировании и подготовке квалифицированных специалистов бухгалтерского учета. Переход украинского учета на международные стандарты станет важным звеном интеграции украинской экономики в европейское и мировое хозяйство. Исследована проблема социальной ответственности бизнеса перед обществом в контексте бухгалтерского учета, которая заключается в том, что в развитых странах Европы результат деятельности предприятия направлен на помощь и пользу территориальной общины. А в Украине определенные слои населения находятся за пределами справедливого распределения, и о реальном социальном партнерстве между бизнесом и обществом практически говорить не приходится. Проанализирована проблема определения справедливой стоимости компаний и их финансовой отчетности. Оценка справедливой стоимости является одним из инструментов повышения капитализации компании, так как позволяет значительно поднять стоимость активов, а следовательно, и собственного капитала. В контексте бухгалтерского учета обращено внимание на вопросы морального ущерба для владельцев бизнеса от финансово недобросовестных действий наемных менеджеров, что проявляется в необоснованного завышения доходов.

Ключевые слова: учет, хозяйственные операции, конкурентоспособность, интеграция, экономика, евроинтеграция.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Макурін Андрій Андреевич – асистент, кафедра учета и аудита, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

E-mail: zyxcel@mail.ru

Makurin A. A. Problems of the Accounting of Economic Operations in the Context of European Integration of Ukraine

In the article problems of the accounting of economic operations in the context of the European integration of Ukraine are considered. Use of international standards in the domestic enterprises is analyzed. The analysis showed that the accounting should be corrected and modifications should be made in order to conform with international standards. Modifications in accounting would bring along changes in the formation and training of qualified accounting professionals. The transition of the Ukrainian accounting to international standards should be an important element of the integration of Ukrainian economy into the European and world economy. The problem of social responsibility towards the society in the context of accounting is, that in the developed countries of Europe the results of enterprise activity aim to support and benefit the territorial community. But in Ukraine, certain segments of the population are situated outside the equitable distribution, and there is no mention of real social partnership between business and society. The problem of determining the fair value of enterprises and their financial statements was analyzed. Assessment of the fair value is a tool for increasing the capitalization of enterprise, as it allows to significantly raise the value of the assets, and therefore the value of the owner capital. In the context of the accounting, attention is drawn to issues of moral damage to business owners from the financial fraud of the hired managers, resulting in undue overstatement of income.

Key words: accounting, economic operations, competitiveness, integration, economy, European integration.

Pic.: 2. **Bibl.:** 10.

Makurin Andrii A. – Assistant, Department of Accounting and Audit, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)
E-mail: zyxcel@mail.ru

Одним з найважливіших чинників розвитку людської цивілізації, безумовно, є інтеграція. Україна обрала курс на інтеграцію до ЄС як стратегічну мету своєї зовнішньоекономічної політики. Європейський вектор розвитку України обумовлений геополітичними та суспільно-політичними факторами [5].

Вітчизняне законодавство та стан економіки, на жаль, зараз не відповідає європейським вимогам, що спричиняє потребу в його модернізації. Також неможлива швидка інтеграція вітчизняного бізнесу до світової економічної системи у зв'язку з тим, що виробничі потужності, на яких виготовляється продукція та за допо-

могою яких надаються послуги, мають високий рівень морального та фізичного зносу.

Безумовно, інтеграція господарства України в економічний простір ЄС дає можливість ліквідувати економічні бар'єри, можливість українським виробникам і товарам опинитися в конкурентному середовищі серед європейських виробників і товарів на європейському рівні та ринках [1].

Але все це ускладнюється обліком господарських операцій, які формують фінансову звітність, оскільки формування фінансової звітності в нашій державі суттєво відрізняється від фінансової звітності інших держав.

Виходячи з того, що фінансова звітність має бути однаковою в різних країнах світу для спрощеного обліку, то і самі Міжнародні стандарти мають охоплювати не лише національні стандарти, а й облік на підприємствах кожної країни. Існує вагома причина, яка поступово схиляє Україну до переходу на міжнародні стандарти обліку. Такий перехід дозволить уникнути облікового хаосу, коли одне підприємство формує звітність одночасно згідно з національними та міжнародними вимогами, що, у свою чергу, може ввести в оману чи ускладнити розуміння інформації інвесторами, кредиторами та іншими користувачами.

Керівництво нашої держави повинно з'ясувати, які загрози та виклики чекатимуть Україну при вступі в Європейський Союз [4, с. 6 – 8]. Тому дослідження проблем облікового забезпечення господарських операцій підприємств в контексті євроінтеграції України є актуальною темою.

На шляху до євроінтеграції України постає велика кількість питань щодо ведення обліку на підприємствах держави, інтегрованих у європейський економічний простір [2]. Деякі з цих питань висвітлювали багато вчених. Наприклад, В. Ліпкан, Ю. Максименко, В. Желіховський розглядали питання інформаційної безпеки підприємств України в процесі євроінтеграції. В. Онищенко, В. Папп розглядали різні аспекти відповідності української економіки європейським вимогам. Вчені Л. Ловинська та Ф. Ярошенко акцентували увагу на важливій, але не вирішеній проблемі інформаційного забезпечення складання декларації з податку на прибуток підприємства [3]. Фахівець науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України Т. Єфименко довела, що автономна система податкового обліку, не пов'язана з бухгалтерським, створює передумови для викривлення даних про об'єкт оподаткування, призводить до маніпулювання первинною документацією, поглиблення «тінізації» економіки.

Подальше дослідження тематики євроінтеграції, безумовно, залишатиметься пріоритетним в українській економіці. Особливого значення набудатиме інтеграція та трансформація нашого суспільства в процесах глобалізації всього людства. Уряд України має всі шанси, щоб створити умови для вступу держави в ЄС, оскільки відлагоджена взаємодія Президента, Уряду та Парламенту створює для цього всі організаційні передумови. Проте, рухаючись до Європи, потрібно робити виважені кроки, враховуючи власні національні інтереси. Результати

євроінтеграційних перетворень можуть стати набагато ефективнішими, ніж просто економічне зростання чи розвиток демократії.

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС є великим економічним проектом. Вступ України до Європейського Союзу гарантуватиме належну реалізацію національного законодавства і дасть змогу скористатися багатьма перевагами членства [6].

Однак у зв'язку з євроінтеграцією України постає низка не вирішених проблем, серед яких особливе місце посідають проблеми облікової політики та обліку господарських операцій на вітчизняних підприємствах. Зокрема, слід враховувати ті тенденції в бізнес-культурі розвинутих країн, які й дотепер не знайшли суттєвого розвитку в українському бізнес-середовищі. Йдеться про питання соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством за надання достовірної інформації без завищеної або заниженої вартості компаній та їх фінансової звітності; про питання формування теоретико-методологічної бази для справедливої оцінки активів, а також про питання моральних збитків для власників бізнесу від фінансово-недобросовісних дій найманих менеджерів.

Метою досліджень, результати яких викладено в даній статті, є виявлення проблем облікового забезпечення господарських операцій пов'язаних з євроінтеграцією України.

Для досягнення поставленої мети були виконані такі *завдання*: проаналізовано використання міжнародних стандартів на вітчизняних підприємствах; соціальна відповідальність бізнесу перед суспільством контексті бухгалтерського обліку; проаналізована відповідна інформація, яка стосується справедливої вартості компанії та їх фінансової звітності; питання моральних збитків для власників бізнесу від фінансово-недобросовісних дій найманих менеджерів.

На *рис. 1* зображені основні проблеми облікового забезпечення господарських операцій в контексті євроінтеграції.

Розглянемо кожну з визначених проблем більш детально.

Перша проблема: економіка кожної держави унікальна, специфічна та індивідуальна. Але розширення міжнародних зв'язків, виникнення економічних відносин між державами, створення міжнародних компаній привели до необхідності впровадження єдиних правил і процедур ведення фінансового обліку і складання фінансової звітності. Принципи та терміни, які використовуються у МСФЗ (міжнародні стандарти фінансової звітності), орієнтовані передусім на приватні підприємства. З метою гармонізації фінансової звітності державних підприємств створено Комітет державного сектора Міжнародної федерації бухгалтерів, який розробив і видав керівництво для фінансової звітності державного сектору.

В основі відображення господарських операцій лежать принципи, які базуються на формуванні національних стандартів країни. Принципи бухгалтерського обліку в Україні відображені в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»[7].

Рис. 1. Проблеми забезпечення господарських операцій в контексті євроінтеграції

В умовах ринкових відносин використання принципів і національних стандартів в бухгалтерському обліку набувають нового значення. Використання Міжнародних стандартів ведення обліку в Україні потребує перш за все узгодження міжнародних стандартів з національними стандартами держави. Міжнародні стандарти спираються на два основні фактори, які наведені на рис. 2.

бухгалтерського обліку. Бухгалтери повинні активізувати вивчення міжнародного досвіду по веденню обліку, брати участь в міжнародних конференціях і семінарах стосовно обліку.

Друга проблема стосується соціальної відповідальності бізнесу в контексті бухгалтерського обліку. В європейських країнах підприємництво визначається

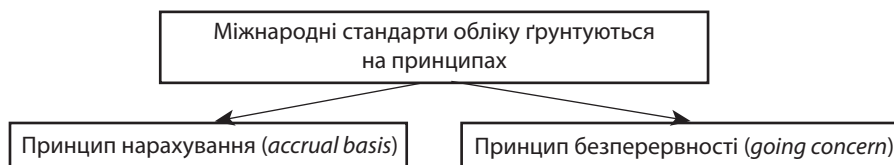

Рис. 2. Фактори міжнародних стандартів обліку

Принцип нарахування полягає в тому, що операції та події визнаються, коли вони відбуваються.

Принцип безперервності – це принцип, згідно з яким підприємство не ліквідує і не скоротить свою діяльність в майбутньому.

Одним із головних критеріїв визначення активу за міжнародним стандартами є його здатність приносити підприємству доходи, незалежно від прав власності на це майно.

Для будь-якої облікової ситуації в країні повинен існувати набір стандартів. Стандартизація обліку розуміє під собою встановлення єдиних норм і вимог щодо бухгалтерського обліку. Стандартизація обліку залежить від базової концепції на якій вона ґрунтується. Насамперед це принципи чи правила. Облікові принципи повинні відповідати трьом критеріям:

- ✦ доречність;
- ✦ об'єктивність;
- ✦ реалізація.

Сучасне суспільство розвивається, поряд з цим розвивається й бухгалтерський облік. Розвиток сучасного бухгалтерського обліку пов'язаний з глобалізацією економіки.

Бухгалтерський облік в Україні має зазнати коректив і змін, прийняти відповідність до міжнародних стандартів. Зміни в бухгалтерському обліку повинні спричинити зміни в податковому й цивільному законодавствах.

Перехід українського обліку на міжнародні стандарти стане важливою ланкою інтеграції української економіки в європейське та світове господарство.

Зміни в бухгалтерському обліку спричинять зміни у формуванні та підготовці кваліфікованих фахівців

скоріше як бізнес із соціальною місією. На європейському підприємстві в першу чергу вирішуються питання соціального забезпечення та захисту населення, а вже потім йдеться про фінансовий результат діяльності цього підприємства. У розвинених країнах Європи результат діяльності підприємства спрямовано на допомогу та користь територіальній громаді. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що підприємство – це бізнес, який виступає із соціальною місією. При переході до ринкових відносин нашої держави на місцевому рівні існують та протистоять одне одному дві взаємопов'язані сили: підприємці (люди бізнесу) та звичайне населення [8, с. 32 – 34]. В українському суспільстві існують, на жаль, тільки два класи населення: заможні люди та основна маса населення держави, такий клас як «середній», майже вичерпав себе і становить близько 10% – повідомляє маркетингова агенція TNS Ukraine [10]. Обидві сторони поведуть себе не зовсім коректно, що спричиняє соціальну напруженість у суспільстві. Підприємці часто практикують приховування прибутків від оподаткування, намагаються діяти «у тіні», необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги, затримують заробітну плату найманим робітникам. Це, відповідно, викликає негативну зворотну реакцію населення держави.

Певні прошарки населення перебувають поза межами справедливого розподілу, і про реальне соціальне партнерство між бізнесом і соціумом практично говорити не доводиться. Цікавим фактом останніх років є те, що населення очікує на благодійну допомогу передусім від комерційних структур, а вже потім від держави та її органів соціальної опіки. Це свідчить про деяку переорієнтацію настроїв населення та їх відмову від партнерських очікувань стосовно держави [9, с. 2 – 3].

У таких умовах саме органи місцевої влади мають відіграти ключову роль у налагодженні стабільного та ефективного зв'язку між бізнесом і громадою у вирішенні соціальних проблем і взаємовигоди.

Внаслідок подій в Україні та кризи в економіці держави й суспільстві виникають суперечки з приводу того, що може пояснити фінансова звітність та на які питання відповідати зацікавленим сторонам відповідно до реалізації та досягнення запланованої мети, а на які питання прозорості інформації дати не зможе.

Третя проблема відображає переведення документації вітчизняних підприємств відповідно до міжнародних, коли фахівці зіткнулися з поняттям справедливої вартості (*fair value*). Щоб виконати такий перехід, слід відобразити активи й зобов'язання за справедливою вартістю.

Справедлива вартість відповідно до Міжнародних стандартів – це сума, за допомогою якої сторони угоди можуть сплатити актив або зобов'язання.

Оцінка справедливої вартості є одним з інструментів підвищення капіталізації компанії, тому що дозволяє значно підняти вартість активів, а отже, і власного капіталу. При цьому на відміну від традиційної переоцінки власний капітал, крім позитивного результату від переоцінки основних засобів, може бути також скоригований у бік збільшення за рахунок вартості нематеріального активу «гудвіл».

Застосування справедливої вартості дозволило б визначити межі її застосування з метою забезпечення достовірності фінансової звітності. Необхідно скорочення варіативності методів оцінки активів і зобов'язань, яка знижує можливість порівняння фінансової звітності суб'єктів господарювання, через встановлення пріоритету оцінки за історичною (фактичною) собівартістю як найбільш достовірного та обґрунтованого методу оцінки за сучасних умов господарювання. Обмеженість використання оцінки за справедливою вартістю ґрунтується на високому рівні її об'єктивності, що обумовлено відсутністю єдиної методики її визначення, наявністю обмежень активного ринку на більшість об'єктів бухгалтерського обліку, необхідністю адаптації фахового рівня підготовки бухгалтерів до сучасних вимог і недостатньою розвиненістю ринку послуг незалежної оцінки та інституту професійних оцінювачів в Україні.

Четверта проблема. Моральний збиток – це втрати нематеріального характеру, понесені в результаті моральних та фізичних страждань, причиною яких стали незаконні дії інших людей та юридичних осіб.

Сучасне законодавство визначає, що моральний збиток полягає в моральних стражданнях, які викликані незаконними діями проти самої людини чи його близьких, у втраті ділової репутації людини чи юридичної особи.

Категорія збитків у цивільному та господарському праві є одним з найбільш давніх та основоположних інститутів при захисті суб'єктом правовідносин своїх законних прав та інтересів.

У період приватизації та нагромадження капіталу в Україні основні завдання великих приватних власників полягали у визначенні активів і захисті прав власності,

що зумовило домінування власників у керівництві компаній. Однак процеси інтеграції української економіки в глобальний простір потребують від власників залучення фахівців корпоративного управління, іншими словами – залучення найманих менеджерів до виконання прямих обов'язків, пов'язаних з діяльністю підприємств.

Новітня фінансова криза та розвиток українських підприємств змусив власників шукати менеджерів зі знанням української специфіки. Особливістю українського ринку праці менеджерів є те, що більше цінуються ті управлінці, які мають досвід роботи в різних компаніях, а не ті, хто перебував переважно в одному корпоративному середовищі.

З розвитком українського суспільства та проблемами на Україні змінилися вимоги до топ-менеджерів компаній, від яких сьогодні чекають демонстрації антикризових навичок управління. Найбільш затребуваними є ті топ-менеджери, які можуть ефективно розпоряджатися обмеженими фінансовими ресурсами та здатні розвивати компанію в умовах повної невизначеності українських бізнес-реалій.

Керівництво підприємство, запрошуючи найманого менеджера до праці, завжди ризикує. Наймані менеджери отримують заробітну плату відповідно до відсотку від доходу компанії. Буває так, що шахрайство менеджерів пов'язане з фінансовою звітністю, а саме – з доходами підприємства. Часто менеджери завищують дохід компанії необґрунтовано, щоб отримати більшу заробітну платню, а керівництво компанії навіть не підозрює про ці махінації у фінансових документах підприємства. Необґрунтоване завищення доходів призводить до збільшення видатків підприємства. При перевірці податку на прибуток компанії визначаються значні відхилення між сумами, фактично сплаченими, і сумами, які мають бути сплаченими. Це призводить до штрафів. Менеджер діє у своїх інтересах. Краще коли підприємство готує менеджерів зі своїх підлеглих, дає можливість працівнику рухатися вгору за кар'єрними сходами, розвивають його розумові здібності та розкривають його людський потенціал.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**:

1. У ході дослідження виявлено проблеми облікового забезпечення господарських операцій, пов'язаних з євроінтеграцією України.

2. Проаналізовано використання міжнародних стандартів на вітчизняних підприємствах. Аналіз показав, що бухгалтерський облік в Україні повинен зазнати коректив і змін, прийняти відповідність до міжнародних стандартів. Зміни в бухгалтерському обліку спричинять зміни у формуванні та підготовці кваліфікованих фахівців бухгалтерського обліку. Перехід українського обліку на міжнародні стандарти стане важливою ланкою інтеграції української економіки в європейське та світове господарство.

3. Досліджено проблему соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством у контексті бухгалтерського обліку. Вона полягає в тому, що в розвинених країнах Європи результат діяльності підприємства спрямовано на допомогу та користь територіальної

громади. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що підприємство – це бізнес, який виступає із соціальною місією. А в Україні певні прошарки населення перебувають поза межами справедливого розподілу, і про реальне соціальне партнерство між бізнесом і соціумом практично говорити не доводиться.

4. Проаналізовано проблему визначення справедливої вартості компаній та їх фінансової звітності. Оцінка справедливої вартості є одним з інструментів підвищення капіталізації компанії, тому що дозволяє значно підняти вартість активів, а отже, і власного капіталу.

5. У контексті бухгалтерського обліку звернуто увагу на питання моральних збитків для власників бізнесу від фінансово недобросовісних дій найманих менеджерів, що проявляється в необґрунтованому завищенні доходів, оскільки менеджер отримує свою заробітну платню у відсотках від доходу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубик В. Я. Євроінтеграція України: стратегія, проблеми, перспективи // У мат-лах конф. «Актуальні проблеми сучасної науки» (21 – 23 жовтня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://int-konf.org/konf052013/279-kand-ekonom-nauk-dubik-v-ya-yevrontegracya-ukrayini-strategya-problemi-perspektivi.html>

2. Правила (ЕС) № 1606/2010 Європейського парламенту і Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку // Галицькі контракти. Школа бухгалтера. – 2010. – 25 листопада. – № 48.

3. Применение международных стандартов финансовой отчетности. История вопроса. GAAP.RU. Материалы для отчетности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gaap.ru/biblio/gaap-ias>

4. Мета та шляхи гармонізації фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bokov.net.ua/index.php?act=10&id=52719&pages=1>

5. Multifaceted informational and analytical overview of the month of the October. Internal and foreign policy of Ukraine. Kyiv 2014. CENTER FOR OPERATIONAL STRATEGIC ANALYSIS [Electronic resource]. – Mode of access : www.cosa.com.ua

6. International Financial Reporting Standards and other International Accounting Standards Board publications [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iasb.org>

7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>

8. Напрями підвищення соціальної відповідальності бізнесу на місцевому рівні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/13.htm>

9. «Середній клас» по-українськи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1562494.html>

10. Справедлива вартість компанії та її оцінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufin.com.ua/analit_mat/sdu/071.htm

REFERENCES

Dubyk, V. Ya. "Yevrointehratsiia Ukrainy: stratehiia, problyemy, perspektivy" [European integration of Ukraine: strategy, problems and prospects]. <http://int-konf.org/konf052013/279-kand-ekonom-nauk-dubik-v-ya-yevrontegracya-ukrayini-strategya-problemi-perspektivi.html>

"International Financial Reporting Standards and other International Accounting Standards Board publications" <http://www.iasb.org>

[Legal Act of Ukraine]. <http://zakon.nau.ua/doc/?code=996-14>

"Meta ta shliakhy harmonizatsii finansovoi zvitnosti" [The purpose and to harmonize financial reporting]. <http://bokov.net.ua/index.php?act=10&id=52719&pages=1>

"Multifaceted informational and analytical overview of the month of the October. Internal and foreign policy of Ukraine". www.cosa.com.ua

"Napriamy pidvyshchennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu na mistsevomu rivni" [Areas of increased social responsibility at the local level]. <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/13.htm>

"Primenenie mezhdunarodnykh standartov finansovoy otchetnosti. Istoriia voprosa. GAAP. RU. Materialy dlia otchetnosti" [Application of International Financial Reporting Standards. Background. GAAP. RU. Materials for reporting]. <http://gaap.ru/biblio/gaap-ias>

"Pravyla (IES) № 1606/2010 I Evropeiskoho parlamentu i Komitetu z mizhnarodnykh standartiv bukhhalterskoho obliku" [Regulation (EC) № 1606/2010 of the European Parliament and the Committee on International Accounting Standards]. *Halytski kontrakti. Shkola bukhhaltera*, no. 48 (2010).

"«Serednii klas» po-ukrainsky" ["Middle class" in Ukrainian]. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1562494.html>

"Spravedlyva vartist kompanii ta ii otsinka" [The fair value of the company and its evaluation]. http://ufin.com.ua/analit_mat/sdu/071.htm

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

© 2014 ДМИТРИШИН Л. І., БЛАГУН І. І.

УДК 332.1: 658.152.012.16

Дмитришин Л. І., Благун І. І. Розробка механізму формування стратегій управління банківською системою України

Метою статті є необхідність обґрунтування поняття механізму формування стратегій управління банківською системою, визначення його складових елементів, принципів та основних засад функціонування. При цьому під механізмом формування стратегій управління банківською системою запропоновано розуміти сукупність цілей, суб'єктів, об'єктів, методів та інструментів стратегічного управління банківською системою, спрямованих на прийняття комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують ефективність управління системоутворюючими та взаємопов'язаними елементами цієї системи. Визначено основні структурні складові механізму формування стратегій управління банківською системою: цілі, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти, а також взаємозв'язки між ними та рівень взаємодії, що формує механізм як цілісну модель, котра має змогу зберегати свої властивості, безперервність процесу функціонування, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни. Сформовано основні принципи механізму формування стратегій управління банківською системою. Для чіткого розподілу функціональних обов'язків при розробці механізму формування стратегій управління банківською системою в запропонованому механізмі виділено блоки та відповідні їм структурні елементи. Кожен блок даного механізму складається з певних елементів, які, у свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку.

Ключові слова: банківська система, стратегії управління, механізм, фінансова стійкість, моделювання, грошово-кредитний ринок

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Дмитришин Леся Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: dmytryshyn_l@hotmail.com

Благун Іван Іванович – аспірант, кафедра економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: blagun@E-mail.ua

УДК 332.1: 658.152.012.16

Дмитришин Л. І., Благун І. І. Разработка механизма формирования стратегий управления банковской системой Украины

Целью статьи является необходимость обоснования понятия механизма формирования стратегий управления банковской системой, определения его составных элементов, принципов и основных принципов функционирования. При этом под механизмом формирования стратегий управления банковской системой предложено понимать совокупность целей, субъектов, объектов, методов и инструментов стратегического управления банковской системой, направленных на принятие комплементарных решений относительно выбора норм, ориентиров, направлений, средств и правил, которые обеспечивают эффективность управления системообразующими и взаимосвязанными элементами этой системы. Определены основные структурные составляющие механизма формирования стратегий управления банковской системой: цели, субъекты, объекты, методы, инструменты, а также взаимосвязи между ними и уровень взаимодействия, которое формирует механизм как целостную модель, которая имеет возможность сохранять свои свойства, непрерывность процесса функционирования, невзирая на внешние и внутренние изменения. Сформированы основные принципы механизма формирования стратегий управления банковской системой. Для четкого распределения функциональных обязанностей при разработке механизма формирования стратегий управления банковской системой в предложенном механизме выделены блоки и соответствующие им структурные элементы. Каждый блок данного механизма состоит из определенных элементов, которые, в свою очередь, ему подчинены и определяют содержание того или другого блока.

Ключевые слова: банковская система, стратегии управления, механизм, финансовая стойкость, моделирование, денежно-кредитный рынок.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Дмитришин Леся Игоревна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: dmytryshyn_l@hotmail.com

Благун Иван Иванович – аспирант, кафедра экономической кибернетики, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: blagun@E-mail.ua

UDC 332.1: 658.152.012.16

Dmitrishin L. I., Blahun I. I. Development of a Mechanism of the Formation of Strategies for Management of the Banking System in Ukraine

The article is aimed at necessary substantiation of concept of mechanism of the formation of strategies for management of banking system, definition of its component elements, principles and basic principles of functioning. A mechanism of the formation of strategies for management of the banking system is to be understood as totality of objectives, subjects, objects, methods, and tools for the strategic management of banking system, directed to making of complementary decisions related to selection of norms, guides, trends, tools, and rules that ensure effective management of backbone and interrelated components of the system. The following main structural components of a mechanism of the formation of strategies for management of the banking system were determined: objectives, subjects, objects, methods, tools, and the relationships between them as well as level of interaction that forms the mechanism as a holistic model which includes the ability to maintain its properties and the continuity of operations, despite external and internal changes. Basic principles of a mechanism of the formation of strategies for management of the banking system were defined. For the purpose of clear division of responsibilities in developing a mechanism of the formation of strategies for management of the banking system blocks with the corresponding structural elements were allocated in the proposed mechanism. Each block of the mechanism consists of particular elements, which, in turn, subordinate to and determine the content of a given block.

Key words: banking system, management strategies, mechanism, financial stability, modeling, monetary-credit market.

Pic.: 2. **Bibl.:** 10.

Dmitrishin Lesya I. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: dmytryshyn_l@hotmail.com

Blahun Ivan I. – Postgraduate Student, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: blagun@E-mail.ua

Управління банківською системою передбачає об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління її фінансовими ресурсами, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню її ефективного функціонування. Перелічені аспекти можуть бути впорядковані та відображені у сформованому цілісному механізмі. Саме таким механізмом є, на нашу думку, механізм формування стратегій управління банківською системою.

Теоретичним і практичним аспектам формування стратегії організації, у тому числі банків, присвячена значна кількість наукових напрацювань [2 – 6]. Разом з тим досі розроблення цієї проблеми носить описовий характер, відсутнє комплексне чітке уявлення про чинники її виникнення й потенціал розвитку.

Метою статті є необхідність обґрунтування поняття механізму формування стратегій управління банківською системою, визначення його складових елементів, принципів та основних засад функціонування.

Необхідність розробки механізму формування стратегій управління банківською системою зумовлена проблемою практичного забезпечення ефективності розвитку банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншого, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових трансформацій у процесі суспільного відтворення.

Сутність механізму формування стратегій управління банківською системою значною мірою обумовлена самим змістом поняття «механізм», яке традиційно розуміють як «спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів» [1].

Визначивши банківську систему як специфічну економічну та організаційно-правову структуру, що забезпечує своїми особливими методами та інструментами функціонування грошового ринку та економіки в цілому, пропонуємо таке трактування механізму формування її стратегій управління.

Під механізмом формування стратегій управління банківською системою розумітимемо сукупність цілей, суб'єктів, об'єктів, методів та інструментів стратегічного управління банківською системою, спрямованих на прийняття комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують ефективність управління системоутворюючими та взаємопов'язаними елементами цієї системи.

Визначимо основні *структурні складові* механізму формування стратегій управління банківською системою. При цьому варто зауважити, що при визначенні структури даного механізму варто розрізнити поняття «складу» та «структури» будь-якої системи. Зокрема, у [2] зазначено, що *склад* – це елементи, блоки, тобто те, з чого складається механізм, а *структура* – це взаємозв'язки між ними, рівень взаємодії, що забезпечує механізм як цілісну модель, котра має змогу зберігати свої властивості, безперервність процесу функціонування, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

Іншими словами, поняття структури є ширшим, а крім того, таким, що відповідає основним ознакам системи як комплексу взаємопов'язаних елементів разом із відношеннями між цими елементами та між їхніми атрибутами, які спільно реалізують певні цілі. Усі ознаки притаманні і власне банківській системі:

- ✦ згідно із запропонованим визначенням банківської системи вона є не механічним поєднанням окремих банків, а специфічною цілісною економічною та організаційно-правовою структурою;
- ✦ банківська система України представляє собою дворівневу континентальну модель, в якій сукупність фінансових посередників (підсистеми) займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі та функціонально взаємопов'язані;
- ✦ банківська система як складова органічної частини входить в надсистему – соціально-економічну систему країни;
- ✦ з одного боку, як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого – як одна зі складових соціально-економічної надсистеми, діяльність банківської системи проявляється в її специфічних цілях і функціях порівняно з цілями та функціями її підсистем чи надсистеми.

Отже, основними структурними складовими механізму формування стратегій управління банківською системою є (рис. 1):

- ✦ цілі;
- ✦ суб'єкти;
- ✦ об'єкти;
- ✦ методи;
- ✦ інструменти.

Банківська система, з одного боку, як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого – як одна зі складових соціально-економічної надсистеми, покликана відповідати таким цілям:

- I. Забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими транзакційними витратами.
- II. Сприяти ефективній алокації ресурсів;
- III. Надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави;
- IV. Забезпечувати зміцнення фінансового суверенітету.

Комплексна реалізація зазначених цілей в умовах зміни зовнішнього середовища спричиняє необхідність підвищення гнучкості стратегій управління банківською системою на основі реалізації таких принципів механізму формування стратегій управління банківською системою [3]:

- ✦ безперервності процесу стратегічного управління, починаючи з формування універсальних стратегій і закінчуючи формуванням окремих функціональних стратегій;

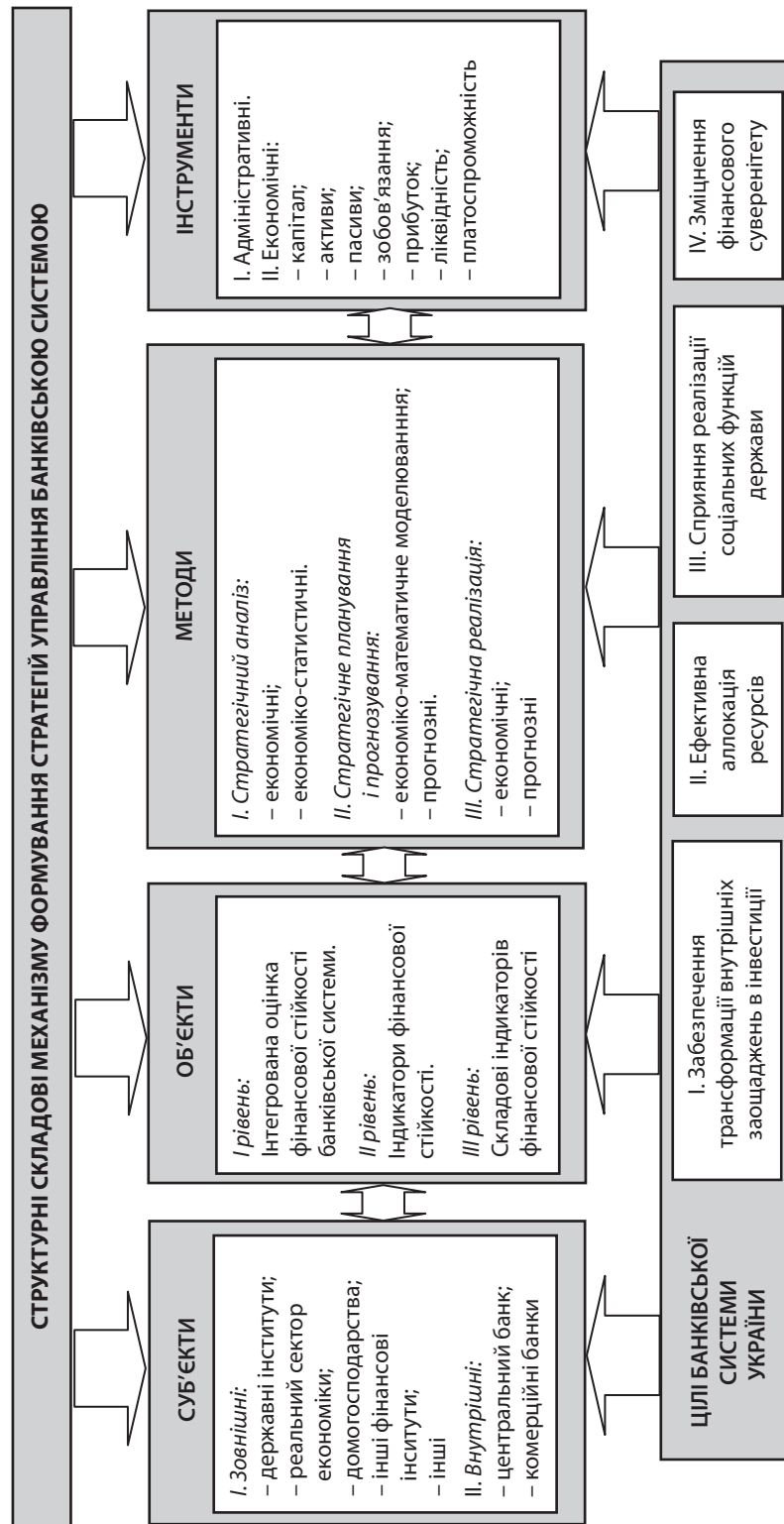

Рис. 1. Структурні складові механізму формування стратегій управління банківською системою (власна розробка)

- ✦ паралельності виконання різних етапів управління банківською системою – стратегічного, тактичного й оперативного, тобто одночасного їхнього виконання, а в ідеалі – органічного їх поєднання в єдиний комплекс;
- ✦ синтезу процесів формування стратегій управління банківською системою, визначення оптимальної стратегії та її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Для чіткого розподілу функціональних обов'язків при розробці механізму формування стратегій управління банківською системою в запропонованому механізмі необхідно виділити блоки та відповідні їм структурні елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, у свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку (рис. 2).

Вихідним блоком є аналіз та діагностика основних внутрішніх і зовнішніх чинників управління банківською системою.

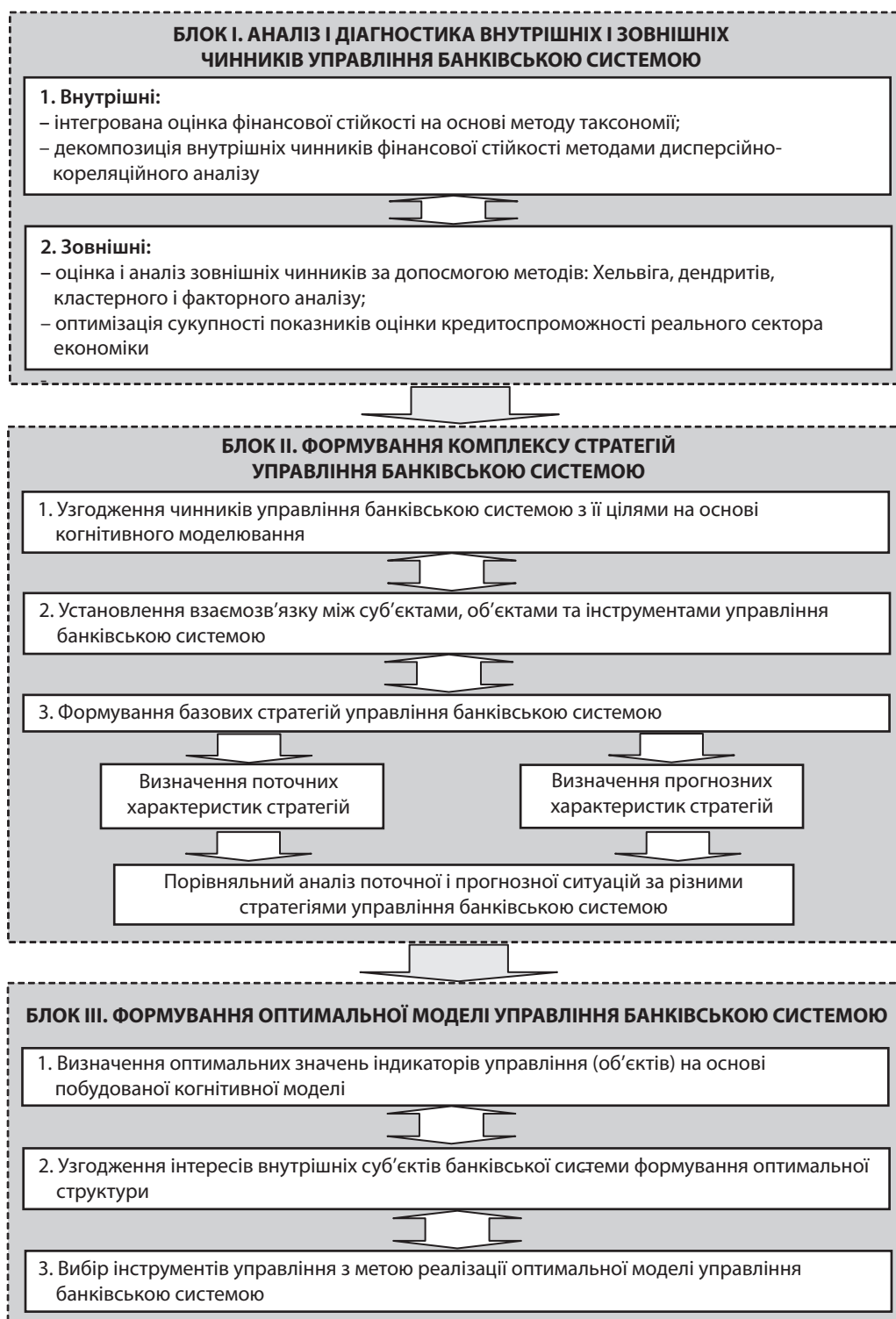

Рис. 2. Етапи реалізації механізму формування стратегій управління банківською системою (власна розробка)

Формування поточних значень характеристик ефективності управління банківською системою здійснюється на основі аналізу і діагностики її фінансового стану, а також фінансово-економічного стану зовнішнього середовища.

Мета такої діагностики, що ґрунтується на результатах аналізу, полягає у визначенні причин і джерел, що викликають порушення в управлінні банківською системою. Вона включає як механізми розпізнавання причин виникнення сформованих ситуацій, так і механізми

аналізу тенденцій розвитку характеристик управління банківською системою.

Паралельно з аналізом та діагностикою здійснюється синтез чинників управління банківською системою і визначаються закономірності й альтернативні варіанти її розвитку. Адекватно (тобто у відповідності до поставлених цілей) визначена інтегрована оцінка ефективності управління банківською системою дозволяє використовувати її як ефективний інструмент при визначенні оптимальної стратегії управління.

Як зазначено в [2], стійкість є фундаментальною, внутрішньою характеристикою, завдяки якій забезпечується життєздатність, стабільний розвиток банківської системи в межах заданої траєкторії та відповідно до обраної стратегії, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Тому синтезованим внутрішнім індикатором обрано інтегровану оцінку фінансової стійкості як необхідної умови ефективного функціонування банківської системи України.

На основі аналізу банку методик, які стосуються синтезу оцінки фінансової стійкості банківської системи, вибрано таксономічний метод, який задовольняє сформовані цілі механізму та сферу застосування такої інтегрованої оцінки.

Наступним етапом вихідного блоку механізму є аналіз та визначення ключових внутрішніх чинників фінансової стійкості банківської системи України, тобто декомпозиція обчисленої раніше інтегрованої оцінки. Проаналізовані підходи до формування системи індикаторів фінансової стійкості (ІФС) банків і запропонована методика оцінки чинників фінансової стійкості банківської системи України з урахуванням основоположних функцій та цілей банківської системи дозволила виявити специфічні (крайні) ІФС, які є важливими в управлінні банківською системою України, і водночас, визнаються міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансового сектора національної економіки.

Як вже зазначалося, управління банківською системою при постійно змінному стані зовнішнього середовища характеризується невизначеністю її функціонування. У зв'язку з цим необхідна реалізація адаптивних принципів системи, що забезпечують, з одного боку, стабільність характеристик управління банківською системою, а з іншого боку, мінімізацію витрат на коригування побудованих у результаті стратегій управління і збільшення швидкості реакції системи на зміни зовнішнього середовища [3 – 5]. У механізмі ідентифікації стану зовнішнього середовища здійснюється оцінка й аналіз динаміки зміни зовнішніх і внутрішніх параметрів.

Окрім внутрішніх, не менш важливим є аналіз зовнішніх чинників управління банківською системою. З цією метою у відповідності до сформульованих цілей проаналізовано один з найважливіших критеріїв, який забезпечує ефективність алокації кредитних ресурсів банківського сектора економіки, а саме – рівень кредитоспроможності суб'єктів реального сектора економіки. На основі аналізу існуючих методик оцінки кредитоспроможності підприємств – суб'єктів господарювання запропоновано методичний підхід до визначення і подальшої оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств, який може застосовуватися банківською системою з метою підвищення ефективності алокації її кредитних ресурсів за секторами національної економіки.

Зокрема, запропоновано доповнити здійснюваний економетричний аналіз сукупності показників такими методами: Хельвіга, дендритним, кластеризації та головних компонент. Порівняльна характеристика останніх між собою, а також з дискримінантним методом дозволяє

оптимізувати сукупність аналізованих показників, що, у свою чергу, забезпечить формування всебічного уявлення про фінансово-економічний стан клієнта банку за різними параметрами, які характеризують його діяльність.

Адаптивні властивості системи управління банківською системою досягаються за рахунок маневреності та гнучкості її функціонування. Маневреність відображає швидкість необхідної перебудови (адаптації) системи і складових її елементів, тобто швидкість адаптації до умов, що змінилися. У свою чергу, маневреність цієї системи забезпечується гнучкістю, що відображає її здатність погашати збурювання зовнішнього середовища за рахунок формування різного роду фінансових запасів і резервів для проведення такого маневру.

Зіставлення внутрішніх і зовнішніх характеристик управління банківською системою, аналіз відхилень між ними та їх адаптація до структури банківської системи здійснюються засобами контролю.

Таким чином, синтез перелічених етапів першого блоку механізму формування стратегій управління банківською системою дозволяє:

- ✦ підвищити якість прийнятих управлінських рішень на різних етапах управління банківською системою;
- ✦ здійснити своєчасний аналіз і оцінку існуючого дисбалансу управління банківською системою;
- ✦ визначити фінансові резерви, спрямовані на стабілізацію управління банківською системою.

Отже, цільовою спрямованістю *першого блоку механізму* є всебічний аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища банківської системи та оцінка ефективності її управління.

Надамо також опис методів і моделей, що використовуються для вирішення завдань кожного із зазначених етапів першого блоку запропонованого механізму.

Формування інформаційного забезпечення показників, які характеризують внутрішні та зовнішні чинники управління банківською системою. На цьому етапі розробляється інформаційна модель внутрішнього і зовнішнього середовища управління банківською системою. При цьому дана модель повинна відповідати вимогам, що висувуються до сформованої інформації, а саме: доступність, значущість, матеріальність, надійність та порівняність [7].

Поняття «інформаційне забезпечення» в статичному аспекті [6] означає сукупність даних, що характеризують фактичний стан певного явища чи процесу або його зміну на певний момент часу. У динамічному аспекті дане поняття розглядається як процес взаємодії розподілених інтелектуальних вузлів, які реалізують функції управління явищем чи процесом.

Виходячи з вищенаведених визначень, до завдань інформаційного забезпечення стратегічного управління банківською системою слід віднести:

- ✦ формування та надання повної інформації для прийняття управлінських рішень;
- ✦ визначення чинників, що впливають на ефективність управління банківською системою;

- ✦ забезпечення поточного, оперативного та стратегічного управління банківською системою;
- ✦ забезпечення планування та прогнозування певного рівня, на якому повинна знаходитися банківська система в майбутньому періоді.

Для забезпечення ефективного процесу стратегічного управління банківською системою і прийняття відповідних управлінських рішень інформаційну базу можна подати як композицію внутрішньої та зовнішньої інформації.

Використання внутрішніх і зовнішніх даних сприяє створенню системи інформаційного забезпечення, зорієнтованої на ефективне поточне та операційне управління банківською системою, а також на прийняття стратегічних рішень.

Уся інформація складає єдину інформаційну базу. Передача необхідних даних до відповідних підрозділів здійснюється в автоматизованому режимі. Звідси випливає, що цикл руху інформації триває з моменту її виникнення до формування аналітичної інформації та прийняття управлінського рішення.

Оскільки банківська система є складною динамічною системою, то при формуванні її інформаційної моделі необхідно враховувати велике число чинників, що відображають стан зовнішнього і внутрішнього середовища й здійснюють безпосередній вплив на її управління. Разом з цим, урахування багатьох чинників у моделі призводить до інформаційної перевантаженості управління нею і неможливості добору припустимих для банківської системи стратегій. З огляду на це виникає необхідність розробки методик вибору показників, що дозволяють оцінювати й аналізувати процеси управління банківською системою без втрати значимої для прийняття управлінських рішень інформації.

При цьому список показників формується за двома напрямками.

У рамках першого напрямку виділяються найбільш значимі індикатори управління банківською системою, що визначаються фінансовою та економічною їх доцільністю і спрямованістю. Це дозволяє оцінити ступінь використання та визнання таких критеріїв оцінки банківської системи вітчизняними та міжнародними фінансовими організаціями.

Другий напрямок передбачає вибір показників стану банківської системи на основі економіко-статистичного аналізу, який дозволяє оцінити їх значимість та адекватність для здійснюваного аналізу і діагностики. Наявність великого числа збурюючих впливів, відсутність достатньо повної інформації про окремі показники визначають повноту і точність сформованої інформації про банківську систему. Відтак у дослідженні пропонується комплекс статистичних методів оцінки і добору показників, які презентують внутрішні та зовнішні чинники управління банківською системою. Крім того, такий підхід дозволяє не тільки виявити причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними показниками, але й здійснити верифікацію підібраної сукупності таких індикаторів.

Побудова комплексної оцінки управління банківською системою. Для внутрішньої оцінки управління банківською системою, що характеризується виділеним набором показників, використовується інтегрована оцінка. Як математичний інструментарій побудови такої інтегрованої оцінки пропонується використовувати один з методів таксономії – метод рівня розвитку [8], який дозволяє одержати рейтингову оцінку управління банківською системою, що має нормований діапазон зміни [0;1]. Отримані комплексні оцінки інтерпретуються в такий спосіб: чим ближче значення комплексної оцінки до 1, тим стійкішим є стан банківської системи і тим менше диспропорції спостерігається в її структурі. Комплексні оцінки формуються для стану внутрішнього середовища управління банківською системою.

Другий блок механізму передбачає формування комплексу стратегій управління банківською системою та визначення керуючих впливів на її розвиток.

З цією метою застосовано апарат когнітивного моделювання, використання якого зумовлене, з одного боку, багатоаспектністю процесів, що відбуваються в банківській системі, та їх взаємозв'язком, а з іншого – відсутністю достатньої кількісної інформації про динамічний характер цих процесів. Такі особливості й формують слабоструктуровані системи, до дослідження яких на даний час застосовується когнітивний аналіз і розробляються на його основі когнітивні технології, що є сучасними технологіями системного аналізу. Когнітивний аналіз є достатньо універсальним науковим інструментарієм дослідження поведінки складних систем.

Сама структура когнітивного підходу відповідає всім загальним вимогам, що висувуються до такого роду аналізу, у неї зручно вбудовувати специфічні та нові методи (методи когнітивного аналізу; методи аналізу зв'язності, стійкості систем, представлених когнітивними картами, моделями, а також стратегічний аналіз динаміки поведінки досліджуваного об'єкту), які використовуються в моделюванні таких складних соціально-економічних систем як банківська.

Когнітивне моделювання базується на виконанні таких етапів [9, 10]:

1. Аналізі ситуації, тобто ідентифікації проблеми.
2. Побудові когнітивної моделі проблемної ситуації.
3. Когнітивному аналізу, тобто побудові стратегій розвитку ситуації.

По відношенню до управління банківською системою в рамках реалізації етапів когнітивного моделювання:

- ✦ проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків;
- ✦ проведено узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи у відповідності до її цілей, тобто здійснено їх ієрархізацію;
- ✦ сформовано когнітивну карту розвитку банківської системи України, яка відображає композицію чинників різного рівня ієрархії;
- ✦ проаналізовано вплив ІФС у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи.

Такий підхід на основі використання апарату когнітивного моделювання забезпечив можливість розробки комплексу інструментів управління банківською системою.

Наступним етапом даного блоку є виявлення взаємозв'язку між обмеженнями макроекономічного та інституційного характеру, драйверами розвитку банківської системи, цілями і відповідними внутрішніми та зовнішніми чинниками. Результатом такого дослідження є визначення взаємозв'язків між основними структурними елементами пропонованого механізму: суб'єктами, об'єктами та інструментами, що в подальшому буде покладене в основу формування базових стратегій управління банківським сектором.

Відповідно, одним із завдань, вирішуваних за рахунок інструментів управління, повинно стати створення стимулів для залучення засобів нефінансових інститутів і населення в пасиви банківської системи і розширення можливостей малоризикового розміщення засобів. Відповідно до ключових обмежень макроекономічного та інституційного характеру необхідним є виділення таких інструментів управління, які б забезпечили перехід до оптимальної моделі банківської системи.

З іншого боку, побудова банківської системи, адекватної масштабам економіки держави, вимагає пошуку нових джерел формування банківських пасивів. У зв'язку з чим постає питання пошуку вільних ресурсів. Важливим також є виокремлення способів, які можуть бути застосовані для стимулювання неінфляційної кредитної експансії банків і зростання пропозиції товарів і послуг.

Таким чином, результатом реалізації даного етапу є оцінка основних інструментів управління банківською системою України, впровадження яких дозволить вийти на параметри її оптимальної моделі.

Наступним етапом блоку II є формування базових стратегій управління банківським сектором. Стратегія управління банківською системою повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план і засоби), які виступають з'єднуючою ланкою системи. Традиційно, розробка стратегій банків ґрунтується на виборі декількох ключових чинників. Банки визначають свою депозитну і кредитну політику: формують принципи, на яких готові залучати засоби і вказують напрями, за яких вони готові розміщувати засоби. Залежно від вибору кожного з наведених чинників реалізуються різні стратегії та організовуються різні типи банків. Не менш важливим чинником формування стратегії є структура активів і пасивів, яка є надбудовою для перших двох політик. Крім того, банки у своїй стратегії закладають прийнятні ризики, і ці граничні умови визначають політику кредитування, безпеки, ліквідності. Проте універсальної методики визначення стратегій управління банківською системою на даний час не існує.

Розробляючи стратегію, банківська система, серед інших суб'єктів фінансового ринку вирішує важливе завдання консолідації усіх бізнес-процесів для досягнення стратегічних цілей в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. Відтак, з одного боку, як сукупність

фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого – як одна зі складових економічної надсистеми, банківська система покликана відповідати ключовим цілям, про які йшлося вище. Для оцінки ступеня досягнення цілей систему індикаторів фінансової стійкості банків узгоджено відповідно до цілей банківської системи на основі побудованої та реалізованої вище когнітивної моделі розвитку банківської системи. Відповідно до визначених механізмів розвитку проаналізовано та запропоновано інструменти реалізації такої моделі розвитку банківської системи.

На основі розробленої «бібліотеки» різних стратегій, у тому числі стратегій управління банківською системою, виділено три базові стратегії управління банківським сектором, для кожної з яких на основі побудованої когнітивної моделі визначено поточні та прогностичні зміни внутрішніх і зовнішніх чинників у відповідності до сформульованих цілей розвитку банківської системи України. При цьому відслідковувати досягнення цілей при реалізації даних стратегій пропонується за індикаторами фінансової стійкості банківської системи. Порівняльний їх аналіз дозволить вийти на формування оптимальної моделі банківської системи.

Отже, завершальним блоком механізму є формування оптимальної моделі управління банківською системою України, в основу якої запропоновано покласти одну з розроблених стратегій. Відповідно до неї прогнозуються кількісні та якісні зміни внутрішніх і зовнішніх чинників у період реалізації поставлених цілей банківською системою України за допомогою обраних інструментів управління.

Крім того, з метою окреслення оптимальної структури банківської системи здійснюється узгодження інтересів внутрішніх суб'єктів банківської системи. Тобто конфігурація банківської системи розглядається як оптимальна з погляду розвитку конкуренції між банками та з позицій забезпечення стійкості до зовнішніх впливів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розроблено механізм формування стратегій управління банківською системою, реалізація якого забезпечить ефективність розвитку банківської системи як на макро-, так і на мікроекономічному рівні, а також створить базові передумови щодо виконання банками своїх функцій та ролі в економіці. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая российская энциклопедия ; СПб. : Норинт, 1997. – 1456 с.
2. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.
3. Адаптивные методы в системах принятия решений : монографія / [Т. С. Клебанова, Н. А. Кизим, Л. С. Гурьянова и др. ; под ред. Т. С. Клебановой, Н. А. Кизима]. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2007. – 368 с.
4. Савлук М. І. Вступ до банківської справи / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.

5. Бритченко И. Г. Региональные аспекты банковского рынковедения : монография / И. Г. Бритченко – Донецк : Донецкий гос. ун-т экономики и торговли, 2003. – 291 с.

6. Вітлінський В. В. Моделювання економіки : навч. посібник / В. В. Вітлінський. – К. : КНЕУ, 2005. – 408 с.

7. Айвазян С. А. Прикладная статистика: основы моделирования и первичная обработка данных / С. А. Айвазян, И. С. Енюков, Л. Д. Мешалкин. – М. : Финансы и статистика. – 1983. – 471 с.

8. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.

9. Рубанець О. М. Еволюція поняття когнітивного у філософських дослідженнях науки / О. М. Рубанець // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2006. – № 58. – С. 26 – 32.

10. Горелова Г. В. Когнитивный анализ и моделирование устойчивого развития социально-экономических систем / Г. В. Горелова, Е. Н. Захарова, Л. А. Гинис. – Ростов на Дону : Изд-во Рост.ун-та, 2005. – 280 с.

REFERENCES

Ayvazian, S. A., Eniukov, I. S., and Meshalkin, L. D. *Prikladnaia statistika: osnovy modelirovaniia i pervichnaia obrabotka dannykh* [Applied statistics: the basics of modeling and primary data processing]. Moscow: Finansy i statistika, 1983.

Britchenko, I. G. *Regionalnye aspekty bankovskogo ryknovedeniia* [Regional aspects of banking marketing]. Donetsk: Donetskii gosudarstvennyi universitet ekonomiki i torgovli, 2003.

Bolshoy entsiklopedicheskii slovar [Great Encyclopedic Dictionary]. Moscow; St. Petersburg: Bolshaia rossyskaia entsiklopediia; Norint, 1997.

Dziubliuk, O. V., and Mykhailiuk, R. V. *Finanova stiikist bankiv iak osnova efektyvnoho funktsionuvannia kredytnoi systemy* [The financial stability of banks as a basis for the effective functioning of the credit system]. Ternopil, 2009.

Gorelova, G. V., Zakharova, E. N., and Ginis, L. A. *Kognitivnyy analiz i modelirovanie ustoichivogo razvitiia sotsialno-ekonomicheskikh sistem* [Cognitive analysis and modeling of sustainable development of socio-economic systems]. Rostov-na-Donu: Izdatelstvo Rostovskogo universiteta, 2005.

Klebanova, T. S. et al. *Adaptivnye metody v sistemah priniatiia resheniy* [Adaptive methods in decision-making systems]. Kharkiv: INZHEK, 2007.

Rubanets, O. M. "Evolutsiia poniattia kohnityvnoho u filosofskykh doslidzhenniakh nauky" [Evolution of the concept of cognitive science in philosophical studies]. *Multyversum*, no. 58 (2006): 26-32.

Savluk, M. I., Moroz, A. M., and Koriak, A. M. *Vstup do bankivskoi spravy* [Introduction to Banking]. Kyiv: Libra, 1998.

Vitlinskyi, V. V. *Modeliuvannia ekonomiky* [Simulation economy]. Kyiv: KNEU, 2005.

Yerina, A. M. *Statystychne modeliuvannia ta prohnozuvannia* [Statistical modeling and forecasting]. Kyiv: KNEU, 2001.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЯК НЕОБХІДНА ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

© 2014 ШАБЛИСТА Л. М.

УДК 658.14:338.4

Шаблиста Л. М. Концентрація власного капіталу підприємств як необхідна передумова фінансового забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки

Зважаючи на те, що в Україні стримуючим чинником модернізації структури реального сектора економіки є нестача довгострокових джерел фінансування інвестицій, зокрема власного капіталу підприємств, роль якого у відтворювальному процесі протягом останніх семи років (2007 – 2013 рр.) зменшується, у статті поставлено за мету дослідити роль концентрації власного капіталу підприємств у фінансовому забезпеченні модернізації структури реального сектора економіки, визначити чинники, що гальмують цей процес і знижують його ефективність. Розкрито суть і форми концентрації власного капіталу, проаналізовано тенденції та визначено особливості розвитку цього процесу в Україні. Досліджено роль вертикально інтегрованих об'єднань у нагромадженні власного капіталу та його переливі у пріоритетні сфери – «драйвери зростання». Встановлено, що основними чинниками, які гальмують процес концентрації власного капіталу і позначаються на його ефективності, є такі: розбіжність корпоративних інтересів олігархічного капіталу із суспільними інтересами; слабкий розвиток інститутів трансформації приватних капіталів у виробничий капітал; конгломератний характер об'єднань, що не мають ніякого зв'язку з базовою галуззю – інтегратором; відсутність в економічній політиці пріоритетів розвитку великого бізнесу; негнучкість антимонопольного законодавства. Зроблено висновок про необхідність підвищення ролі держави в регулюванні концентраційних процесів, застосовуючи весь арсенал економічних та адміністративних важелів впливу, які застосовувалися у розвинених країнах у період структурної перебудови економіки.

Ключові слова: концентрація власного капіталу підприємств, консолідація капіталу, олігархічний капітал, вертикально інтегровані об'єднання, конгломератний характер об'єднань, перелив капіталу, драйвери зростання, модернізація структури реального сектора економіки.

Табл.: 3. Бібл.: 21.

Шаблиста Любов Миколаївна – доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу фінансів реального сектора, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

E-mail: shablsta7@ukr.net

УДК 658.14:338.4

UDC 658.14:338.4

Шаблиста Л. Н. Концентрация собственного капитала предприятий как необходимая предпосылка финансового обеспечения структурной модернизации реального сектора экономики

С учетом того, что в Украине сдерживающим фактором модернизации реального сектора экономики является недостаток долгосрочных источников финансирования инвестиций, в частности собственного капитала предприятий, роль которого в воспроизводственном процессе на протяжении последних семи лет (2007 – 2013 гг.) уменьшается, цель статьи – исследовать роль концентрации собственного капитала предприятий в финансовом обеспечении модернизации структуры реального сектора экономики, определить факторы, тормозящие этот процесс и снижающие его эффективность. Раскрыта суть и формы концентрации собственного капитала, проанализированы тенденции и определены особенности развития этого процесса в Украине. Исследована роль вертикально интегрированных объединений в накоплении собственного капитала и его переливе в приоритетные сферы – «драйверы роста». Установлено, что основные факторы, которые тормозят процесс концентрации собственного капитала и влияют на его эффективность, следующие: несовпадение корпоративных интересов олигархического капитала с общественными интересами; слабое развитие институтов трансформации частных капиталов в производственный капитал; конгломератный характер объединений, не имеющих никакой связи с базовой отраслью – интегратором; отсутствие в экономической политике приоритетов развития крупного бизнеса; негибкость антимонопольного законодательства. Сделан вывод о необходимости повышения роли государства в регулировании концентрационных процессов, применяя весь арсенал экономических и административных рычагов влияния, которые использовались в развитых странах в период структурной перестройки экономики.

Ключевые слова: концентрация собственного капитала предприятий, консолидация капитала, олигархический капитал, вертикально интегрированные объединения, конгломератный характер объединений, перелив капитала, драйверы роста, модернизация структуры реального сектора экономики.

Табл.: 3. Библ.: 21.

Шаблиста Любовь Николаевна – доктор экономических наук, профессор, ведущий научный сотрудник отдела финансов реального сектора, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

E-mail: shablsta7@ukr.net

Shablsta L. M. Concentration of Equity Capital of Enterprises as a Necessary Precondition to Financial Ensuring of Modernization of Structure of the Real Sector of the Economy

Considering that the limiting factor of modernization of the real sector of the economy in Ukraine is the need of long-term funding for investment, particularly lack of equity capital of enterprises, whose role in the reproduction process is decreasing in the past seven years (2007-2013), aim of the article is to explore the role of concentration of equity capital of enterprises as to financial ensuring of modernization of structure of the real sector of the economy, identify the factors that impede this process and reduce its effectiveness. The essence and forms of concentration of equity capital were disclosed, trends were analyzed and characteristics of developing of this process in Ukraine were defined. The role of vertically integrated unions in both the accumulation of capital and the capital flow into priority areas («drivers of growth») was explored. The main factors that impede the process of concentration of equity capital and affect its efficiency are: divergence of corporative interests of the oligarchical capital with the public interests; weak institutions of transformation of private capital into productive capital; the conglomerate character of unions that do not have any connection with the basic branch of economy – the integrator; lack of priorities for the development of large business on the part of economy policy; inflexibility of the anti-monopoly law. Conclusion is made about necessarily enhancing the role of the State in regulating the concentration processes, using the whole arsenal of economic and administrative levers of influence, which proved to be effective in the developed countries during the periods of structural adjustment of the economy.

Key words: concentration of equity capital of enterprises, capital consolidation, oligarchical capital, vertical integration of unions, conglomerate character of unions, capital flow, drivers of growth, modernization of the structure of the real sector of the economy.

Tabl.: 3. Bibl.: 21.

Shablsta Lyubov M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Senior Research Fellow of the Department of Finance of the Real Sector, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

E-mail: shablsta7@ukr.net

Одним із фундаментальних чинників, що стримує економічне зростання в Україні впродовж усіх років незалежності, є структурна деформованість реального сектора економіки, насамперед індустріального комплексу. Спрямованість структурних зрушень у цьому комплексі свідчить про їх невідповідність сучасному рівню індустріального суспільства і вимогам економічної доцільності та раціональності, що визначається ринками, в які інтегрується економіка України. Головною перешкодою для модернізації структури економіки є нестача джерел довгострокового фінансування інвестицій. В умовах формування глобального економічного простору і загострення світової конкуренції для модернізації структури вітчизняної економіки великого значення набуває проблема активізації внутрішнього фінансового потенціалу як найнадійнішого джерела фінансування інвестицій. В Україні протягом останніх років спостерігається зменшення ролі власного капіталу у відтворювальному процесі через збитковість і низьку ефективність більшості підприємств реального сектора економіки; не забезпечується міжгалузеве переміщення (перелив) капіталу із сировинних і низькотехнологічних секторів у переробні високотехнологічні, що належать до пріоритетних з точки зору досягнення стратегічних цілей розвитку країни, а перевага надається вкладенню власного капіталу у високоприбуткові та швидкоокупні види економічної діяльності – фінансову, посередницьку та торгову сфери, операції з нерухомістю та юридичні; втрачається керованість процесом концентрації власного капіталу підприємств з боку держави. З огляду на перелічені обставини актуальним є дослідження проблеми зростання обсягів власного капіталу підприємств та їх використання на інвестиційні цілі.

В економічній літературі загальнотеоретичним аспектом проблеми концентрації капіталу та його ролі в процесі економічного розвитку присвячені роботи сучасних зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як: Кизим М., Костін А., Костецький В., Мальчик М., Матвеев В. [1 – 5]. Значна кількість дослідників проблему концентрації капіталу пов'язують з процесами злиття, поглинання, консолідації та інтеграції. При цьому увага зосереджується в основному на мотивах, методах оцінки ефективності, тенденціях і перспективах цих процесів [6 – 13]. Проблема концентрації власного капіталу підприємств окремо не виділяється. Однак, враховуючи місце власного капіталу у відтворювальному процесі, варто детально дослідити сучасні форми його концентрації та роль у вирішенні нагальних економічних проблем, зокрема модернізації структури реального сектора економіки.

Метою даної статті є дослідження ролі концентрації власного капіталу підприємств у фінансовому забезпеченні модернізації реального сектора економіки, визначення чинників, що гальмують цей процес і знижують його ефективність.

Стаття підготовлена в рамках науково-дослідної роботи ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України (ІНДР за темою «Фінансове забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки України» № ДР 0113V005616.

Концентрація власного капіталу підприємств є закономірним перманентним процесом, що лежить в основі класичної схеми виникнення фінансового капіталу. Суть цього процесу полягає в нарощенні індивідуальних джерел фінансування майна підприємств. Метою концентрації капіталу є досягнення синергетичного ефекту, що проявляється у збільшенні фінансових і грошових потоків і зростанні доданої вартості підприємств. Інтеграція економіки України до європейської та світової систем супроводжуватиметься посиленням конкуренції з іноземними компаніями, які представлені великими висококонцентрованими й інтегрованими транснаціональними компаніями, що об'єднують багатогалузеві виробництва і служать найважливішим каналом руху капіталу між галузями. Створюючи центри прибутку і центри нагромадження в найперспективніших виробництвах і сферах діяльності, великі диверсифіковані монополістичні об'єднання неринковими методами впливають на процеси росту галузевих капіталів. Тільки великий капітал може повністю використати вигоди багатогалузевої структури, що дозволяє йому реалізувати додатковий прибуток.

Необхідність концентрації власного капіталу підприємств пов'язана також з наростанням протиріччя між коротко- і довгостроковими інтересами підприємств і відсутністю механізмів вільного переливу капіталу між окремими галузями.

Для оцінки рівня концентрації власного капіталу підприємств використовується коефіцієнт концентрації власного капіталу (частка власників у загальній сумі коштів, авансованих у діяльність підприємств). Чим більший коефіцієнт концентрації власного капіталу, тим більш стійке, стабільне і незалежне від кредиторів підприємство. Останнє вважається фінансово стійким за умови, що частка власного капіталу в загальній сумі фінансових ресурсів підприємства становить не менше 50%.

Нарощення власного капіталу підприємств здійснюється у формі капіталізації частини доданої вартості (нерозподіленого прибутку), виручки від емісії акцій, укрупнення (консолідації) капіталів шляхом злиття підприємств (створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства [14]) та інших форм. Збільшення розміру капіталу функціонуючих підприємств завдяки капіталізації частини доданої вартості збільшує продуктивний капітал як на окремому підприємстві, так і в масштабах усього суспільства і служить основою розширення масштабів виробництва, передумовою зростання продуктивності суспільної праці і збільшення прибутку. Можливість цієї форми концентрації власного капіталу обмежена величиною чистого прибутку, що може бути використана в певний час на нагромадження. Для зростання капіталу додана вартість має досягти більш-менш значної величини. При цьому нагромаджений капітал використовується переважно в тій галузі (виробництві), де він нагромаджувався, що стримує перелив капіталу між галузями, необхідний для здійснення структурної перебудови економіки.

Однією з перспективних форм концентрації власного капіталу підприємств є укрупнення (консолідація) капіталу шляхом злиття, оскільки дозволяє досягти опе-

раційної та фінансової синергії (ключового чинника формування доданої вартості) за рахунок ефекту масштабу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [6]. Визначальним мотивом злиття підприємств є приріст їх вартості. Вплив ефекту синергії на приріст вартості підприємства проявляється у зростанні чистих грошових потоків, що є наслідком збільшення доходів, зменшення витрат та зниження ризиків інвестування коштів.

Процес злиття не передбачає попереднього нагромадження певної маси доданої вартості й безпосередньо не приводить до збільшення усього суспільного капіталу. Укрупнення капіталу здійснюється внаслідок зміни розподілу уже існуючих і функціонуючих капіталів між окремими підприємствами і є передумовою створення великих підприємств, у рамках яких з'являється можливість масштабної мобілізації інвестиційних ресурсів та налагодження механізму їх ефективного використання, оскільки у великих структурах при інших рівних умовах можливі більші як норма прибутку, так і норма нагромадження, ніж ті, які до об'єднання мало кожне підприємство. Обмеженням для концентрації власного капіталу за рахунок злиття можуть бути норми антимонопольного законодавства.

Концентрація капіталу у формі злиття сприяє інтенсифікації технічної модернізації та господарської реорганізації підприємств – процесів, що супроводжують структурну перебудову економіки. Світовий досвід розвитку економіки за останні роки засвідчив багато прикладів концентрації капіталу у формі злиття, який історично відбувався шляхом від простого до більш складного: від розрізнених, автономних, дрібних фірм до об'єднання, взаємопроникнення і зрощування у єдині організаційні утворення.

Злиття власних капіталів підприємств відкриває можливість використання переваг, пов'язаних з інтеграційними процесами, які сприяють переливу капіталів у пріоритетні сфери – «драйвери зростання». У сучасних умовах завдяки поглибленню суспільного поділу праці, спеціалізації, кооперуванню і комбінуванню процес концентрації капіталу значною мірою перемістився з рівня окремого підприємства на рівень різного роду виробничих об'єднань, галузевих і міжгалузевих комплексів.

Основою для інтенсивного нагромадження капіталу можуть стати вертикально інтегровані об'єднання, в яких комбінуються чітко окреслені в технічному відношенні процеси виробництва, розподілу, збуту та/або інші економічні процеси у межах діяльності однієї фірми [15, с. 303]. Деякі вчені із становленням системного планування вертикально-інтегрованої форми власності пов'язують прогрес капіталізму [16, с. 9]. Нині ця форма інтеграції є домінуючою в розвинених країнах. На переконання проф. С. Губанова, «без включення в дію ефекту вертикальної інтеграції провести неоіндустріалізацію Росії неможливо» [9, с. 24]. Цей висновок стосується й України (Л. Ш.).

Переваги вертикально інтегрованих промислових груп полягають у тому, що вони здатні акумулювати значні власні інвестиційні ресурси, націлені на випуск продукції з високою часткою доданої вартості, можуть керувати чистим прибутком цілої групи в результаті

переносу прибутків з однієї стадії виробництва на іншу шляхом застосування трансфертного ціноутворення. У вертикально інтегрованих об'єднаннях перелив капіталу забезпечує «усереднення» доходів від різних підприємств, що входять до складу об'єднання. Суттєвий вплив на норму прибутку такого об'єднання справляє довжина вертикального ланцюга (перелік галузей, що включаються в об'єднання). До складу об'єднань мають включатися підприємства, технологічно близькі або тісно пов'язані, а також подібні за напрямом і способом використання продукції, що випускається. Тісноту зв'язку між окремими складовими об'єднання можна визначити на основі міжгалузевого балансу, що дозволяє в узагальненій формі описати технологічні взаємозв'язки різних виробництв [17, с. 101].

Вертикальна інтеграція не становить загрози для конкуренції, оскільки в результаті глобалізації теоретичне уявлення про конкуренцію суттєво трансформувалося. «Сучасна конкуренція, – як зазначає група російських учених, – це суперництво компаній у рамках вузького кола стандартів, встановлених державою. Суттю сучасної міжнародної конкуренції є боротьба стандартів розвинених країн» [18].

Поширеною формою виробничої інтеграції, що сприяє концентрації власного капіталу, у розвинених країнах є органічне включення малих і середніх підприємств у систему великих корпорацій. Великі диверсифіковані компанії виконують роль венчурних компаній для малих фірм, забезпечують доступ до ринку капіталів, виступають у ролі кредитних інститутів, засновуючи спеціальні дочірні компанії для фінансування фірм постачальників і споживачів, що входять в об'єднання. Така система використання малих і середніх підприємств забезпечує великим корпораціям економію на основному капіталі, скорочує витрати на виробництво, збільшує прибутки. У процесі кооперування відбувається відбір економічно ефективних підприємств, що здійснюється через механізм контролю витрат виробництва. Великі головні компанії надають низку пільг для суб'єктів малого підприємництва.

Для реального сектора України характерний низький (менший за нормативне значення) рівень концентрації власного капіталу підприємств. При цьому намітилася тенденція до зменшення цього показника (табл. 1).

Дані, наведені в табл. 1, свідчать про нерівномірність процесів концентрації власного капіталу в галузях промисловості. Так, за період 2007 – 2012 рр. коефіцієнт концентрації власного капіталу знизився в обробній і добувній галузях промисловості на 0,17 і 0,09 пункта, відповідно, а у виробництві електроенергії, газу та води зріс – на 0,11 пункта.

На рівень концентрації власного капіталу вплинув рух двох показників – нерозподіленого прибутку і залучення додаткового капіталу (табл. 2).

Як видно з даних табл. 2, протягом 2007 – 2013 рр. у цілому в реальному секторі економіки і, у тому числі, у промисловості нагромадження власного капіталу здійснювалося не за рахунок капіталізації нерозподіленого прибутку, що означало б реальні інвестиції в оновлення

Таблиця 1

Коефіцієнт концентрації власного капіталу підприємств реального сектора економіки України за період 2007 – 2013 рр.

Вид економічної діяльності	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Реальний сектор – усього	0,42	0,34	0,34	0,38	0,32	0,34	0,33
Промисловість:	0,47	0,40	0,37	0,35	0,34	0,39	0,38
добувна	0,50	0,52	0,47	0,41	0,39	0,41	...
обробна	0,47	0,37	0,34	0,32	0,30	0,30	...
виробництво електроенергії, газу, води	0,44	0,42	0,41	0,40	0,41	0,55	...

Примітка: * – за 2013 р. дані наведені без урахування результатів діяльності підприємств тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: розраховано за статистичними даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Таблиця 2

Структура джерел зростання власного капіталу підприємств України за період 2007 – 2013 рр., %

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
Реальний сектор							
Частка власного капіталу у фінансуванні активів	41,8	34,5	34,1	37,9	32,0	33,6	32,6
у тому числі за рахунок:							
капіталізації нерозподіленого прибутку	5,2	1,1	–	–	–	0,5	–
залучення додаткового капіталу в інших формах	36,6	33,4	34,1	37,9	32,0	33,6	32,6
Промисловість							
Частка власного капіталу у фінансуванні активів	47,0	40,3	37,4	34,6	33,5	38,7	38,5
у тому числі за рахунок:							
капіталізації нерозподіленого прибутку	7,1	4,4	6,0	2,4	4,4	5,5	8,7
залучення додаткового капіталу в інших формах	39,9	35,9	31,4	32,2	29,1	33,2	29,8

Примітка: * – за 2013 р. дані наведені без урахування результатів діяльності підприємств тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: розраховано за статистичними даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

матеріально-технічної бази виробництва, а шляхом залучення додаткового капіталу, що опосередковує розвиток в основному фіктивної складової власного капіталу.

Низький рівень капіталізації нерозподіленого прибутку мав місце через низьку рентабельність активів і збитковість значної кількості підприємств. Так, за період 2010 – 2013 рр. частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств у цілому по реальному сектору коливалася в межах 34,1 – 41,0%, а співвідношення сум збитків збиткових підприємств до сум прибутків прибуткових підприємств – від 54,7 до 85,6%. По промисловості межі коливань часток збиткових підприємств і співвідношення сум збитків і сум прибутків становили: 36,7 – 41,3% і 45,0 – 83,1, відповідно.

Рентабельність активів за період 2010 – 2012 рр. коливалася в межах 0,4 – 1,6% у цілому по реальному сектору і 0,1 – 2,3% – по промисловості. У 2013 р. збитки по реальному сектору становили 190,7 млрд грн, по промисловості – 67,6 млрд грн.

Різні за розміром підприємства мають неоднакову можливість нагромадження власного капіталу. Лише великі підприємства мали нерозподілений прибуток для капіталізації. Малі та середні підприємства мали непокриті збитки. Так, протягом останніх 2008 – 2012 рр. середньорічний обсяг непокритого збит-

ку коливався в межах: по малих підприємствах – 3,8 – 11,6 млрд грн, по середніх – 9,6 – 25,9 млрд грн.

За нинішніх умов, коли нарощування власного капіталу за рахунок капіталізації частини чистого прибутку обмежене, головним напрямом у розвитку концентраційного процесу стають різні способи нарощування власного капіталу. Згідно з вітчизняним законодавством дозвіл на концентрацію суб'єктам господарювання надає Антимонопольний комітет України. За період 2008 – 2013 рр. в Україні було надано близько 4 тис. таких дозволів. Розподіл наданих дозволів за видами представлено в *табл. 3*.

Найпоширенішим видом концентрації власного капіталу суб'єктів господарювання, на які Антимонопольний комітет надавав дозволи, було придбання акцій (часток, паїв). За період 2008 – 2013 рр. на них припадало 79,5% від загальної кількості дозволів. На такі види концентрації, як злиття і спільне створення підприємства, за цей період припадало 2,8 і 3,7%, відповідно.

Найактивніше процеси злиття проходили в секторах з низьким технологічним переділом, зокрема в добувному, гірничо-металургійному і хімічному комплексах, що обумовлено особливостями розвитку національної економіки в останні два десятиліття. Повільно йде процес консолідації капіталу у високотехнологічному секторі, зокрема в машинобудуванні, що стримує

Кількість дозволів на концентрацію, наданих суб'єктам господарювання Антимонопольним комітетом України за період 2007 – 2013 рр., %

Вид концентрації	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	Усього за період
Злиття	26	1	21	13	31	20	112
Спільно створене суб'єктами господарювання підприємство	34	16	25	18	32	23	148
Набуття контролю	43	45	71	136	106	73	474
Придбання акцій (часток, паїв)	711	394	401	417	576	655	3154
Інші види	1	24	41	1	5	8	80
Усього	815	480	559	585	750	779	3968

Примітка: * – за 2013 р. дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: складено за даними: Звіт Антимонопольного комітету України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/dokumentid=1031728:schema=main.

процес модернізації економіки. Серед заяв на надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання переважають заяви від іноземних інвесторів (у 2013 р. – 71,2% від загальної кількості заяв, що більше на 48,9%, ніж у 2012 р. і на 60,6% – у 2009 р.), що не можна вважати позитивним явищем. Необхідно активніше розвивати ринок внутрішніх злиттів.

Не завжди інтегровані об'єднання, створені шляхом консолідації власного капіталу з метою отримання синергетичного ефекту, досягали останнього. За даними по 200 найбільших недержавних компаній України, у 2013 р. чверть з них мали збитки, які в сумі становили 45,4 млрд грн (розраховано за [19]).

Основними чинниками, що гальмують процес концентрації власного капіталу і позначаються на ефективності інтеграційних об'єднань є такі:

- ✦ стихійність, некерованість процесом інтеграції, невизначеність цілей створення об'єднань; відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності та стратегічних планів їх післяінтеграційного розвитку, що контрастує з організацією цього процесу в розвинених країнах, де у планах стратегічного розвитку більшості сучасних компаній є розділ, присвячений можливим злиттям і поглинанням як основним формам реалізації процесів концентрації й укрупнення капіталу [2];
- ✦ конгломератний характер інтеграційних об'єднань (груп), у межах яких компанії не мають ні технологічного зв'язку, ні цільової єдності з основною сферою діяльності фірми-інтегратора. Так, у групу «Смарт-Холдинг» входить гірничо-металургійна промисловість, судно- і машинобудування, виробництво нерудних матеріалів, аграрний сектор, операції з нерухомістю, фінанси, страхування; група «Континіум» включає збут нафтопродуктів, виробництво молочної та кондитерської продукції, зв'язок, торгівлю, фінанси. При такому розмаїтті видів діяльності прибутки від прибуткових видів діяльності йдуть на покриття збитків від збиткових підприємств, тобто на споживання, а не на нагрома-

дження. Це суперечить тенденціям концентрації та централізації капіталу у світі, де характерною ознакою є «поглиблення спеціалізації і зосередження основних ресурсів компаній на обмеженій кількості напрямів (диверсифікація)» [20, с. 267];

- ✦ розбіжність корпоративних інтересів вітчизняного олігархічного капіталу, зосереджених на швидкоокупних, високоприбуткових видах діяльності із суспільними інтересами, що полягають в модернізації структури економіки і підвищенні на цій основі рівня життя;
- ✦ відсутність законодавчо оформлених інститутів, що виражають суспільні (комунальні, муніципальні) і державні інтереси щодо здійснення суспільно корисних проектів [21];
- ✦ відсутність в економічній політиці держави пріоритету розвитку великого бізнесу, що призвело до розвалу великих виробничих і науково-технічних комплексів, які в розвинених країнах є базисом відтворення, і появи множини ізольованих, роздрібнених виробництв, «не здатних ні до об'єднання в єдине ціле, ні організувати виробництво продукції високої кінцевої доданої вартості» [9, с. 24]. Малі та середні підприємства функціонують автономно, не мають певної спеціалізації, що призводить до розпорошення ресурсів та неефективного їх використання;
- ✦ негнучкість антимонопольного законодавства, в основу якого покладено концепцію ідеальної конкуренції. Державна антимонопольна політика не враховує зміну характеру конкуренції – еволюцію від монополії до монополістичної конкуренції та олігополії. Конкурентне середовище визначає умови, за наявності яких в обов'язковому порядку необхідно отримати дозвіл Антимонопольного комітету України на участь підприємств у процесах концентрації.

Для активізації процесу концентрації власного капіталу і підвищення його ролі у фінансуванні структурної модернізації реального сектора економіки необхідно підвищити роль держави в регулюванні концентраційних процесів, використавши весь арсенал економічних

та адміністративних важелів впливу, які застосовувалися у розвинених країнах в період структурної перебудови економіки.

Увага державних органів управління має зосереджуватися на виробленні чітких критеріїв створення вертикально інтегрованих структур; розробці методики оцінки синергетичного ефекту від формування та реструктуризації інтегрованих корпоративних структур стратегічного значення; визначенні важелів стимулювання ефективних власників; введенні обмежень на спекулятивні операції. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кизим Н. А.** Концентрация и интеграция капитала / Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2006. – 102 с.
2. **Костин А. Л.** Глобализация и мировые тенденции укрупнения капитала / А. Л. Костин // Банковские услуги. – 2001. – № 5. – С. 2 – 6.
3. **Костицкий В. В.** Закон перманентной концентрации капитала: экономическая история та українські реалії / В. В. Костицкий. – К. : Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 198 с.
4. **Мальчик М. В.** Концентрация та централизация капитала у світовій економіці / М. В. Мальчик, А. І. Савушук // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 23. – С. 67 – 72.
5. **Матвеев В. В.** Приоритеты консолидации капитала в процессе экономического развития / В. В. Матвеев, В. А. Нікітіна // Економічний вісник НТУУ КПІ. – 2014. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : econpmu/kpi/uk/node/329
6. **Амосов А.** О долгосрочной стратегии модернизации и развития промышленности / А. Амосов // Экономист. – 2012. – № 9. – С. 3 – 15.
7. **Буряк П. Ю.** Інтегровані підприємницькі структури: формування, ефективність, потенціал : монографія / П. Ю. Буряк. – Львів : Логос. – 2007. – 467 с.
8. **Волошанюк Н. В.** Потенціал синергії в результаті укрупнення підприємств. // Н. В. Волошанюк // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 106 – 114.
9. **Губанов С. С.** Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция (о формуле развития России) / С. С. Губанов // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 3 – 27.
10. **Динз Г.** К победе через слияние. Как обратить отраслевую консолидацию себе на пользу? / Г. Динз / Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 252 с.
11. **Євдокімов Ф. І.** Злиття й поглинання підприємств: проблеми теорії й практики / Ф. І. Євдокімов, Н. В. Розумна // Економічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 139 – 145.
12. **Кириченко О. А.** Деякі аспекти злиття та поглинання компаній у світлі побудови нової інтеграційної системи економіки / О. А. Кириченко, Є. В. Ваганова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 45 – 56.
13. **Тарасова О. В.** Проблеми та перспективи ринку злиття та поглинання в Україні / О. В. Тарасова // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [зб. наук. праць] / Під ред. Е. В. Кузьміна. – 2010. – С. 223 – 230.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
15. **Портер М.** Конкуренция / М. Портер. – М. : Изд. дом Вильямс, 2005. – 608 с.
16. Вторая индустриализация: проблемы России и международного опыта // Экономист. – 2012. – № 11. – С. 3 – 16.
17. **Норма прибыли и перелив капитала на примере США** / Под ред д. э. н. Р. М.Энтов. – М. : Наука, 1987. – 255 с.

18. **Рулев В. М.** О поиске новых методологических оснований для теории регулирования экономики / В. М. Рулев, С. А. Толкачев, А. Ю. Тепляков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8937/1/6.pdf

19. 200 найбільших компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу : forbes.ua/ua/ratings

20. **Кіндзерський Ю. В.** Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія / Ю. В. Кіндзерський. – К. : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2013. – 536 с.

21. **Амосов А.** Стратегия великой державы в судьбах России / А. Амосов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.imeri-eurasia.ru/baner/Amosov.pdf

REFERENCES

- Amosov, A. "O dolgosrochnoy strategii modernizatsii i razvitiia promyshlennosti" [On the long-term strategy of modernization and development of the industry]. *Economist*, no. 9 (2012): 3-15.
- Amosov, A. "Strategiia velikoi derzhavy v sudbakh Rossii" [The strategy of great power in the fate of Russia]. www.imeri-eurasia.ru/baner/Amosov.pdf
- Buriak, P. Yu. *Intehrovani pidpriemnytski struktury: formuvannia, efektyvnist, potentsial* [Integrated businesses: forming efficiency potential]. Lviv: Lohos, 2007.
- Dinz, G. *K pobede cherez sliianie. Kak obratit otraslevuiu konsolidatsiiu sebe na polzu?* [To win a merge. How to draw industry consolidation to their advantage?]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2004.
- Gubanov, S. S. "Neoindustrializatsiia plus vertikalnaia integratsiia (o formulie razvitiia Rossii)" [Neoindustrialization plus vertical integration (on a formula for the development of Russia)]. *Economist*, no. 9 (2008): 3-27.
- Kizim, N. A. *Kontsentratsiia i integratsiia kapitala* [Concentration and integration of capital]. Kharkiv: Biznes Inform, 2006.
- Kostytskiy, V. V. *Zakon permanentnoi kontsentratsii kapitalu: ekonomichna istoriia ta ukrainski realii* [Act permanent concentration of capital: economic history and Ukrainian reality]. Kyiv: Instytut zakonodavchikh peredbachen i pravovoi ekspertyzy, 2003.
- Kyrychenko, O. A., and Vahanova, Ye. V. "Deiaki aspekty zlyttia ta pohlynannia kompanii u svitli pobudovy novoi intehratsiinoi systemy ekonomiky" [Some aspects of mergers and acquisitions in the light of the construction of a new integration of the economy]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 2 (2009): 45-56.
- Kindzerskiy, Yu. V. *Promyslovist Ukrainy: stratehiia i polityka strukturno-tekhnologichnoi modernizatsii* [Ukraine Industry: strategy and policy of structural and technological modernization]. Kyiv: Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy, 2013.
- Kostin, A. L. "Globalizatsiia i mirovye tendentsii ukрупneniia kapitala" [Globalization and global trends of consolidation of capital]. *Bankovskie uslugi*, no. 5 (2001): 2-6.
- Matvieiev, V. V., and Nikitina, V. A. "Priorityety konsolidatsii kapitalu v protsesi ekonomichnoho rozvytku" [Priorities consolidation of capital in economic development]. econpmu/kpi/uk/node/329
- Malchuk, M. V., and Savushchuk, A. I. "Kontsentratsiia ta tsentralizatsiia kapitalu u svitovii ekonomitsi" [The concentration and centralization of capital in the global economy]. *Naukovi zapysky. Seriia «Ekononika»*, no. 23 (2013): 67-72.
- Norma prybyli i pereliv kapitala na primere SShA* [The rate of profit and capital mobility on the example of the United States]. Moscow: Nauka, 1987.
- "Polozhennia (standart) bukhhobliku 19 «Ob'iednannia pidpriemstv»" [Regulations (standard) accounting 19 "Business Combinations"]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
- Porter, M. *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2005.
- Rulev, V. M., Tolkachev, S. A., and Teplyakov, A. Yu. "O poiske novykh metodologicheskikh osnovaniy dlia teorii regulirovaniia

ekonomiki" [The search for new methodological foundations for the theory of economic regulation]. *essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8937/1/6.pdf*

Tarasova, O. V. "Problemy ta perspektyvy rynku zlyttia ta pohlynnania v Ukraini" [Problems and prospects of M & A market in Ukraine]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* (2010): 223-230.

"Vtoraia industrializatsiia: problemy Rossii imezhdunarodnyy opyt" [Second Industrialization: Problems Russian and international experience]. *Ekonomist*, no. 11 (2012): 3-16.

Voloshaniuk, N.V. "Potentsial synerhii v rezultati ukрупnennia pidpriemstv" [Potential synergies resulting from the consolidation of companies]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2012): 106-114.

Yevdokimov, F. I., and Rozumna, N. V. "Zlyttia i pohlynnania pidpriemstv: problemy teorii i praktyky" [Mergers and acquisitions: problems of theory and practice]. *Ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (2007): 139-145.

"200 naibilshykh kompanii" [200 largest companies]. *forbes.ua/ua/ratings*

UDC 336.225.3

LARGE TAXPAYERS: THE NATURE OF ECONOMIC ACTIVITY AND THE PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

© 2014 VATAMANIUK O. S.

UDC 336.225.3

Vatamaniuk O. S. Large Taxpayers: the Nature of Economic Activity and the Prospects for Development

Large taxpayers represent a special segment of national business with high financial and investment potential, activity of which not only directly, but also indirectly affects formation of revenues to the State budget. The article is aimed at determining the specifics of functioning of the large tax payers in Ukraine as well as main directions of their development. The study presents the criteria and characteristics of the largest taxpayers in Ukraine, their concentration in the regional terms and background for the establishment of specialized State tax inspectorates for servicing them. The analytical component of the article also includes information on the role of large taxpayers in filling the State budget of Ukraine and the structure of the taxes paid. According to the results of the study, the author highlights the individual institutional obstacles to the development of large business in Ukraine; the author's definition of the concept «large taxpayer» is proposed.

Key words: large taxpayers, budget, income, taxes, large enterprises, specialized State tax inspectorates.

Fig.: 4. **Bibl.:** 13.

*Vatamaniuk Olga S. – Applicant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

УДК 336.225.3

Ватаманюк О. С. Великі платники податків: природа економічної діяльності та перспективи розвитку

Великі платники податків є особливим сегментом національного бізнесу, наділеним високим фінансовим та інвестиційним потенціалом, діяльність якого не лише прямо, але й опосередковано впливає на формування доходів державної скарбниці. Визначення специфіки функціонування великих платників податків в Україні та основних напрямів їх розвитку і є метою статті. У дослідженні окреслено основні критеріальні та похідні ознаки великих платників податків в Україні, їх концентрацію в регіональному розрізі та передумови створення спеціалізованих органів з їх податкового обслуговування. Аналітична складова статті містить також інформацію щодо ролі великих платників податків у наповненні Державного бюджету України та структури сплачених ними податків. За результатами проведеного дослідження автором висвітлено окремі організаційні перешкоди на шляху до розвитку великого бізнесу в Україні, а також запропоновано авторське визначення поняття «великий платник податків».

Ключові слова: великі платники податків, бюджет, доходи, податки, великі підприємства, спеціалізовані державні податкові інспекції.

Рис.: 4. **Бібл.:** 13.

*Ватаманюк Ольга Сергіївна – здобувач, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

УДК 336.225.3

Ватаманюк О. С. Крупные налогоплательщики: природа экономической деятельности и перспективы развития

Крупные налогоплательщики являются особым сегментом национального бизнеса, наделенным высоким финансовым и инвестиционным потенциалом, деятельность которого не только прямо, но и косвенно влияет на формирование доходов государственной казны. Определение специфики функционирования крупных налогоплательщиков в Украине и основных направлений их развития и является целью статьи. В исследовании представлены основные критеріальні и производные признаки крупнейших налогоплательщиков в Украине, их концентрация в региональном разрезе и предпосылки создания специализированных органов по их налоговому обслуживанию. Аналитическая составляющая статьи содержит также информацию о роли крупных налогоплательщиков в наполнении Государственного бюджета Украины и структуры уплаченных ими налогов. По результатам проведенного исследования автором освещены отдельные организационные препятствия на пути к развитию крупного бизнеса в Украине, а также предложено авторское определение понятия «крупный налогоплательщик».

Ключевые слова: крупные налогоплательщики, бюджет, доходы, налоги, большие предприятия, специализированные государственные налоговые инспекции.

Рис.: 4. **Библ.:** 13.

*Ватаманюк Ольга Сергеевна – соискатель, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

The sudden changes in socio-economic system and the discrepancy between national realities and institutional aspects of the market economy have caused the necessity of the in-depth study of the economic relations, which developed between the government and busi-

ness structures in Ukraine. In particular, the identification of the essence of tax relations has gradually led to the aggravation of the scientists' interest in defining the role of enterprises in the formation of public revenues and addressing the problem of the failure to carry out their tax debt. Thus,

ekonomiki" [The search for new methodological foundations for the theory of economic regulation]. *essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/8937/1/6.pdf*

Tarasova, O. V. "Problemy ta perspektyvy rynku zlyttia ta pohlynnannia v Ukraini" [Problems and prospects of M & A market in Ukraine]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* (2010): 223-230.

"Vtoraia industrializatsiia: problemy Rossii imezhdunarodnyy opyt" [Second Industrialization: Problems Russian and international experience]. *Ekonomist*, no. 11 (2012): 3-16.

Voloshaniuk, N.V. "Potentsial synerhii v rezultati ukрупnennia pidpriemstv" [Potential synergies resulting from the consolidation of companies]. *Finansy Ukrainy*, no. 4 (2012): 106-114.

Yevdokimov, F. I., and Rozumna, N. V. "Zlyttia i pohlynnannia pidpriemstv: problemy teorii i praktyky" [Mergers and acquisitions: problems of theory and practice]. *Ekonomichnyi visnyk*, no. 4 (2007): 139-145.

"200 naibilshykh kompanii" [200 largest companies]. *forbes.ua/ua/ratings*

UDC 336.225.3

LARGE TAXPAYERS: THE NATURE OF ECONOMIC ACTIVITY AND THE PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

© 2014 VATAMANIUK O. S.

UDC 336.225.3

Vatamaniuk O. S. Large Taxpayers: the Nature of Economic Activity and the Prospects for Development

Large taxpayers represent a special segment of national business with high financial and investment potential, activity of which not only directly, but also indirectly affects formation of revenues to the State budget. The article is aimed at determining the specifics of functioning of the large tax payers in Ukraine as well as main directions of their development. The study presents the criteria and characteristics of the largest taxpayers in Ukraine, their concentration in the regional terms and background for the establishment of specialized State tax inspectorates for servicing them. The analytical component of the article also includes information on the role of large taxpayers in filling the State budget of Ukraine and the structure of the taxes paid. According to the results of the study, the author highlights the individual institutional obstacles to the development of large business in Ukraine; the author's definition of the concept «large taxpayer» is proposed.

Key words: large taxpayers, budget, income, taxes, large enterprises, specialized State tax inspectorates.

Fig.: 4. **Bibl.:** 13.

*Vatamaniuk Olga S. – Applicant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

УДК 336.225.3

Ватаманюк О. С. Великі платники податків: природа економічної діяльності та перспективи розвитку

Великі платники податків є особливим сегментом національного бізнесу, наділеним високим фінансовим та інвестиційним потенціалом, діяльність якого не лише прямо, але й опосередковано впливає на формування доходів державної скарбниці. Визначення специфіки функціонування великих платників податків в Україні та основних напрямів їх розвитку і є метою статті. У дослідженні окреслено основні критеріальні та похідні ознаки великих платників податків в Україні, їх концентрацію в регіональному розрізі та передумови створення спеціалізованих органів з їх податкового обслуговування. Аналітична складова статті містить також інформацію щодо ролі великих платників податків у наповненні Державного бюджету України та структури сплачених ними податків. За результатами проведеного дослідження автором висвітлено окремі організаційні перешкоди на шляху до розвитку великого бізнесу в Україні, а також запропоновано авторське визначення поняття «великий платник податків».

Ключові слова: великі платники податків, бюджет, доходи, податки, великі підприємства, спеціалізовані державні податкові інспекції.

Рис.: 4. **Бібл.:** 13.

*Ватаманюк Ольга Сергіївна – здобувач, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

УДК 336.225.3

Ватаманюк О. С. Крупные налогоплательщики: природа экономической деятельности и перспективы развития

Крупные налогоплательщики являются особым сегментом национального бизнеса, наделенным высоким финансовым и инвестиционным потенциалом, деятельность которого не только прямо, но и косвенно влияет на формирование доходов государственной казны. Определение специфики функционирования крупных налогоплательщиков в Украине и основных направлений их развития и является целью статьи. В исследовании представлены основные критеріальні и производные признаки крупнейших налогоплательщиков в Украине, их концентрация в региональном разрезе и предпосылки создания специализированных органов по их налоговому обслуживанию. Аналитическая составляющая статьи содержит также информацию о роли крупных налогоплательщиков в наполнении Государственного бюджета Украины и структуры уплаченных ими налогов. По результатам проведенного исследования автором освещены отдельные организационные препятствия на пути к развитию крупного бизнеса в Украине, а также предложено авторское определение понятия «крупный налогоплательщик».

Ключевые слова: крупные налогоплательщики, бюджет, доходы, налоги, большие предприятия, специализированные государственные налоговые инспекции.

Рис.: 4. **Библ.:** 13.

*Ватаманюк Ольга Сергеевна – соискатель, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)
E-mail: olgavatamanyuk@gmail.com*

The sudden changes in socio-economic system and the discrepancy between national realities and institutional aspects of the market economy have caused the necessity of the in-depth study of the economic relations, which developed between the government and busi-

ness structures in Ukraine. In particular, the identification of the essence of tax relations has gradually led to the aggravation of the scientists' interest in defining the role of enterprises in the formation of public revenues and addressing the problem of the failure to carry out their tax debt. Thus,

there emerged a need of determining the specifics of the operation and the economic value of large taxpayers (LTPs) in Ukraine, which mainly fill the State Budget.

Although the practice of tax servicing of the LTPs in our country is relatively new, the quantity of studies, devoted to the research of their tax administration and control, is rapidly growing. The most outstanding scientific works in this field were conducted by I. O. Horlenko, T. O. Skoromtsova, L. O. Soloviova, V. P. Hoy and T. V. Vasilkova. However, the significance of the LTPs for the Ukrainian economy yet has not been sufficiently highlighted in the studies of native scientists and the problems of improving their tax compliance are not being solved.

The importance of solving this problem lies in the fact, that in addition to high financial potential and non-fulfillment risks of tax obligation, large taxpayers are characterized by the social and economic significance, which is reflected on the impact on the practical aspects of basic economic laws of supply and demand, as well as on the formation of tax and economic policy in general.

The Features and the Role of the Large Taxpayers in the National Economy. It is well known that entrepreneurship has been a primary driving force behind employment creation, innovation, and economic growth. Innovative entrepreneurial activities, according to economists, not only generate income for successful firms and individuals, but can also create positive spillovers to state and local economies [2, p. 1]. Large enterprises and their associations remain key elements of the market economy, which provide technological progress and economic growth of the country and are dominant in the high-tech, infrastructural branches and primary industries. Large-scale financing of research activities, the availability of effective mechanisms of exploitation of the human capital and real leadership at regional, national and international markets are among the advantages of large business.

LTPs actually provide the financial aspect of implementation of the social, economic, defensive and other functions of the government. In addition, large enterprises directly participate in international integration and business globalization and represent Ukraine in the international arena [13, p. 67].

Major characteristics of large business segment include [3, p. 11]:

- ✦ *concentration of revenue* – a small number of large taxpayers account for a disproportionately large amount of revenue and have a critical role in the administration of taxes;
- ✦ *complexity of the business and tax dealings* – large taxpayers are complex for a variety of reasons like being multiple operating entities; having diverse business interest and high volume of transactions in day-to-day business activities; exploitation of the large number of employees; dealing with complicated issues (involving complex tax law and accounting principles); having unique industry characteristics (such as banking); being widely spread in geographical terms; conducting policies and strategies to minimize tax liabilities;

- ✦ retaining professional tax advisors to handle tax planning and compliance affairs.
- ✦ playing intermediary role – the main taxes collected by the large taxpayers, as intermediaries, include: personal or employee income tax withholdings and social contributions; value added tax and withholding tax on certain cross border payments.

Generally, large businesses are corporate companies, which include multinational structures and some private groups. In Ukraine, for example, corporations and limited liability companies form the bulk of the major taxpayers and there are no restrictions as to the ownership of these companies [12]. At the same time, main features of the tax payments, received from the LTPs, except providing a real opportunity to target the use of public funds, include stability and regularity. Hence, there is a direct correlation between the profitability of the LTPs and the execution of state budget revenues, and therefore there is a need to establish sustainable partnership between the government and large taxpayers that involves activities aimed at economic development, promotion of foreign investments, tax reduction etc. [4, p. 209].

The Tax Code of Ukraine defines large taxpayer as a “major taxpayer” – a legal entity the volume of income of which from all activities during the last four consecutive tax (fiscal) quarters exceeds five million hryvnias or whose total amount paid to the State Budget of Ukraine as tax payments, is over twelve million hryvnias [11]. Based on the information from the Register of major taxpayers, their quantity varied from 1497 to 2121 enterprises in Ukraine over the past five years (*Fig. 1*).

To improve the tax support of the large taxpayers and to comply with the requirements of The First State Tax Service Modernization Project in Ukraine, in the structure of the State Tax Service there were established Specialized State Tax Inspections that service major taxpayers (SSTIs). At the beginning of 2000, these organizations operated in such cities as Odesa, Dnipropetrovsk, Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhya, Kharkiv and Kyiv. Later the Specialized State Tax Inspection in Kyiv was transformed into the Central Office for Servicing Major Taxpayers. The tax support of LTPs, which is performed by the SSTIs, is a set of institutional arrangements that include all processes of daily tax servicing and tax control of the activities of taxpayers, aimed at creating conditions for best tax compliance.

In particular, the activity of the Specialized State Tax Inspections is based on following principles:

- ✦ applying individual approach to each major taxpayer;
- ✦ improving the quality of service and tax support;
- ✦ establishing partner relations between the Tax Inspection and the large taxpayer;
- ✦ preventing the facts of tax evasion and avoidance;
- ✦ providing compliance with tax laws by the large taxpayers.

However, the leading role in the progressive tax servicing of the major taxpayers play personal characteristics of employees of the SSTIs, their professionalism, competence and moral precepts.

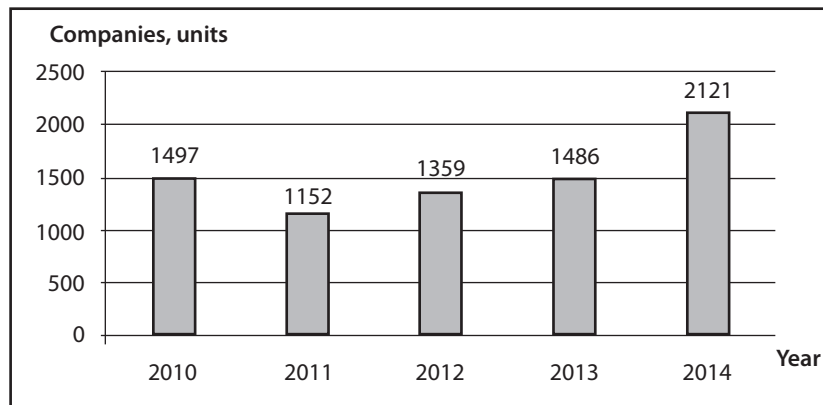

Fig. 1. The total number of companies included in the Register of major taxpayers for the relevant year, units

Source: The Register of Major Taxpayers in 2014.

“Securing the remittance of tax by the largest enterprises is critical everywhere, but likely even more so in lower income countries, given both the weakness of self-assessment by individuals and, perhaps, a missing middle in the distribution of firm size” considers Keen. The author notices, that creation of the Large Taxpayer Offices (LTOs) within revenue administrations to ensure proper control of LTPs (which will generally include, for instance, banks, large foreign investors, and resource companies) has been the focus in developing countries over the last fifteen years or so [5, p. 13]. At the same time, the functioning of Specialized Tax Inspections gives tax experts an opportunity of better understanding the specifics of the companies that are taxed. It makes possible to study the production process of the LTPs, organize the necessary level of administration of taxes and fees, to conduct a qualitative analysis of financial

and economic activities, to maintain high tax compliance nowadays in Ukraine.

Companies that meet the criteria for “large taxpayers” are included in the Register of major taxpayers, which is formed annually and approved by the State Fiscal Service of Ukraine. The selection of taxpayers for their inclusion in the Register is based on the analysis of information of the total amount of revenues from all activities of the taxpayer for the second half of the previous year and the first half of this year, as well as the amount of taxes paid to the State Budget of Ukraine for the same tax period.

As seen on the Fig. 2, most Large Taxpayers organized their activity in such regions as Kyivska oblast, Donetsk oblast and Dnipropetrovska oblast. The share of large enterprises of Kyivska oblast in total amount of the Large Taxpayers in Ukraine comprises about 46,53 %. Due to the

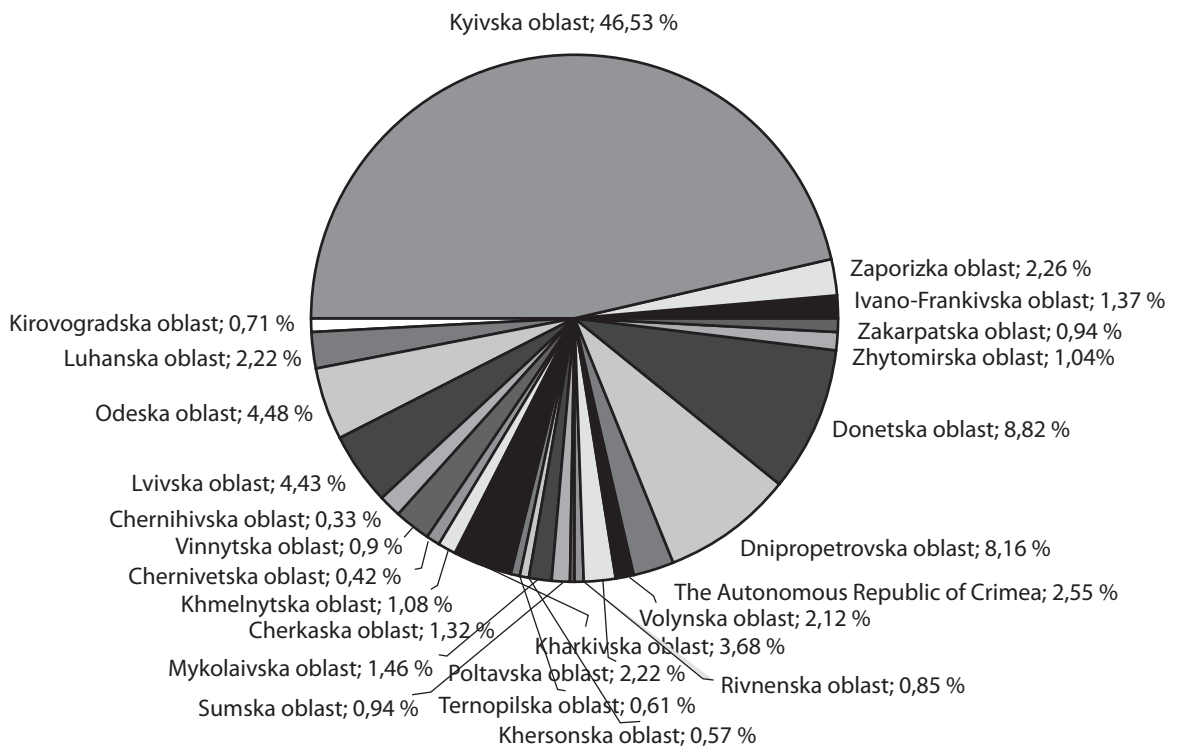

Fig. 2. The Structure of the Large Taxpayers by the Regions of Ukraine (2014)

Source: The Register of Major Taxpayers in 2014.

fact, that the political and economic life of the country is mostly concentrated in the capital city, the process of establishment of the major business structures in Kyiv is seen as natural. Among others, there are main offices of such world-renowned companies in Kyiv as “Louis Vuitton”, “Procter and Gamble”, “Johnson and Johnson”, “Coca-Cola Beverages Ukraine Ltd.”, “Toyota” etc. All of the above explains why almost 60 % of taxes paid by large companies have been mobilized in Kyiv (Fig. 3).

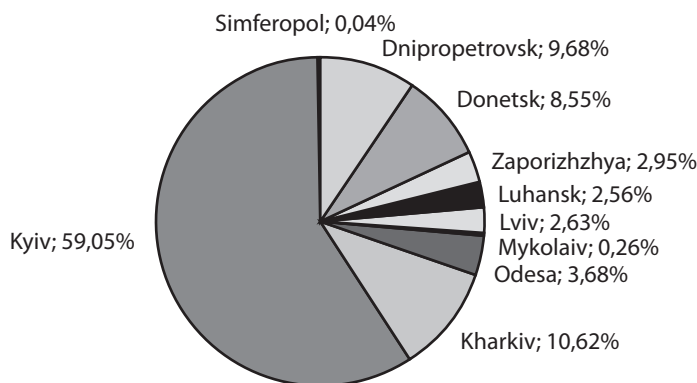

Fig. 3. The Proportion Of the Total Tax Payments Accumulated by the Specialized State Tax Inspections in 2013*

Source: The information of the Central Office for Servicing Major Taxpayers.

* Though the SSTI in Mykolaiv and Simferopol were liquidated in 2012, some revenues are being recorded in consolidated statements nowadays.

It is also reasonable to add, that almost 30 % of 796 major taxpayers (in 2014), which are serviced in the Central Office for Servicing Major Taxpayers are represented by the processing industry enterprises, 25 % comprise wholesale and retail trade companies and nearly 10 % – insurance and financial companies. As previously mentioned, major taxpayers are characterized by the high level of financial potential, especially in the range of State Budget revenues. To confirm this statement we calculated the proportion of corporate profit tax paid by the large business to the total corporate tax revenues of the State Budget [9; 10] in 2012 and 2013 and the results spoke for themselves: the ratio represented 53,06 % and 57,77 % respectively. To provide a complete picture of the importance of large taxpayers for the national economy we should only note, that the total amount of legal entities, which were registered as taxpayers in the tax authority bodies in 2013 in Ukraine, was 584340 [1]. Thus it means that only a 0,23 percent of taxpayers (represented by the major taxpayers) provides more, than a half of corporate tax payments.

However, the corporate profit tax is not a major factor in the growth of large business tax payments. As we can see from the Fig. 4, the corporate profit tax makes up only about 31 – 35% payments of the large companies and shows a negative trend towards decreasing,

which is generally caused by the recession of national economy and the political crisis.

At the same time the ratio of value-added tax (VAT) to the total tax payments to the State Budget of the large taxpayers grew gradually in last three years and counted up to 40,12 % (taking into account that VAT payments are regular so as everyone has an objective need for consumption). The VAT payments comprise the largest share in the tax revenues of State Budget levied from the major taxpayers.

Based on the analyzed information, we suggest that major taxpayers are a kind of a business segment that should be encouraged by government. Though the economic methods of business regulation are common for developed countries, the administrative and organizational methods of regulation dominated in Ukrainian economy over a relatively long period of history, what is an objective reason for the existence of bureaucratic processes in Ukraine. Therefore to achieve a positive result in state regulation of enterprises in Ukraine, the implementation of tax incentives should be combined with the realization of the principles of legal protection of entrepreneurship.

In particular, acquiring the status of the major taxpayer may be a result of the associations of enterprises and establishment of integrated structures. Since the main trend of the global economy is accelerating the pace of globalization, due to international migration of the capital and deepening the specialization of countries all over the world, the central subject of the transformation of the world economic growth have become transnational companies (TNCs) [8]. However it is well known, that there are several obstacles to the formation of transnational structures in Ukraine such as instability of the economic and political situation in the country, legislative framework of status and activities of transnational corporations, the lack of relevant scientific and technical innovation base, high rate of shadowing of the economy, tax burden etc. [7, p. 1386].

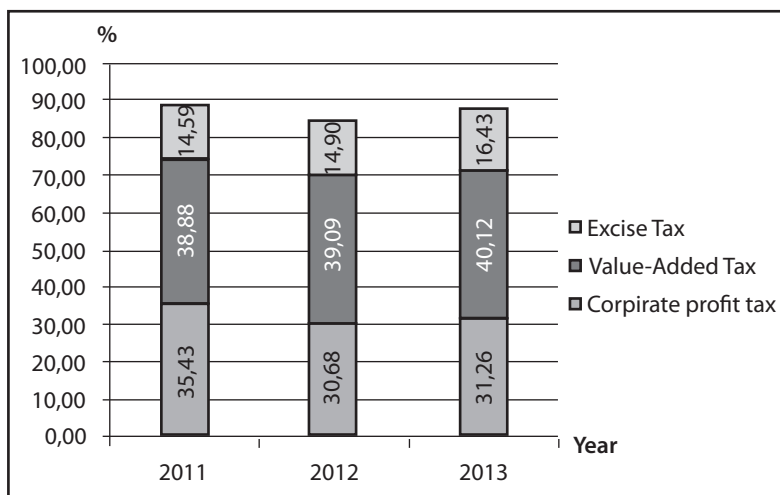

Fig. 4. The Percentage of the Main Taxes Paid by the Large Taxpayers in the Total Amount of Tax Payments

Source: The Information of the Central Office for Servicing Major Taxpayers.

Besides this, the aim of international companies and businesses active in the Ukraine is to guarantee a sustainable and profitable presence in the market without being confronted with recurring administrative, bureaucratic or criminal challenges. Of course, a corrupt system can only survive and sustain itself if the demands expressed through public authorities are met by private representatives. Nevertheless, international companies have come up with a set of strategic options which help them minimize the potentially costly and harmful corrupt demands of the institutional environment [6, p. 14].

CONCLUSIONS

Having considered the traditional criteria for identifying large taxpayers, national characteristics of their functioning in Ukraine and basing on definitions set out in Ukrainian tax legislation, we believe that a large taxpayer is a legal entity of any organizational-legal form and ownership, which is represented by a business structure or association, that according to the results of financial and economic activity and volume of paid to the state budget obligatory payments is classified as priority taxpayers liability for tax administration of which is assigned to specialized revenue collection units.

We must realize, that the establishment of large business in Ukraine was the result of strong redistributive processes in which a socialist public ownership has become a classic private and public property and there are still controversies as how to implement the potential of these enterprises for the best. The functioning of major taxpayers in Ukrainian economy has become increasingly important because, first, the scope of their activities is not limited to the borders of one country, and secondly, the role of these enterprises is much wider than traditionally recognized such as formation of public funds. For this reason, it is important to continue the research of the impact of tax regulation on the activity of large taxpayers, the results of which will be discussed in following articles. ■

LITERATURE

1. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Додаток 1. 2013 рік // Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/info/1220>
2. Bruce, D. State Tax Policy and Entrepreneurship (2014) / D. Bruce, X. Liu, M. Murray [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.bus.umich.edu/ConferenceFiles/Subnational-Government-Competition/files/Bruce_Liu_Murray_StateTaxPolicyAndEntrepreneurship_2014.pdf
3. Forum on Tax Administration Compliance Management of Large Business Tax Group / Guidance Note. Experiences and Practices of Eight OECD Countries. – 2009. – 76 p.
4. Гой В. Роль великих платників податків у наповненні державного бюджету України / В. Гой, Л. Шестак // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 208 – 211.
5. Keen, M. Taxation and Development – Again / M. Keen // IMF Working Paper, Fiscal Affairs Department, 2012, W/P/12/220, 29 p.
6. Leitner, J. The Debate About Political Risk: How Corruption, Favoritism and Institutional Ambiguity Shape Business Strategies in Ukraine, EU Crisis and the Role of the Periphery (2014)

/ J. Leitner, H. Meissner, E. Martyna-David ; A. Karasavoglou et al. (eds.) // Springer International Publishing Switzerland 2015. – Pp. 3 – 20.

7. Orekhova, T. Ukrainian Enterprise Activity in Condition of World Economy Globalization Reinforcement / T. Orekhova, V. Koshelenko // Economics and Management. 2012. No. 17 (4). – P. 1383 – 1389.

8. Пешко А. В. Транснаціональні компанії та їх роль у міжнародній інвестиційній діяльності / А. В. Пешко, Г. В. Назаренко // Державне будівництво. – 2007. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/01.pdf>

9. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2012 рік // Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643&stind=11

10. Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2013 рік // Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643

11. Tax Code of Ukraine. – К. : SOE «SPC MinRD of Ukraine», 2014. – 659 p. – P. 15 [Electronic resource]. – Mode of access : www.visnuk.com.ua/pdf/tax_code.pdf

12. Тімарцев О. Ю. Інтегрований образ великих платників податків України / О. Ю. Тімарцев // Торгівля і ринок України. – 2010. – Вип. 30. Т. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2010_30_2/Timarcev.pdf

13. Василькова Т. В. Податковий контроль великих платників податків в умовах реалізації державної регуляторної політики України / Т. В. Василькова, І. В. Жадан // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – С. 66 – 69.

Scientific adviser – Slavkova A. A., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, The Department of Finance, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

REFERENCES

- “Analytichniy zvit pro stan i perspektivy rozvytku maloho ta serednyoho pidpriemnytstva v Ukraini” [Analytical report on the status and prospects of development of small and medium enterprises in Ukraine]. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan rehuliatornoj polityky ta rozvytku pidpriemnytstva. <http://www.dkrp.gov.ua/info/1220>
- Bruce, D., Liu, X., and Murray, M. “State Tax Policy and Entrepreneurship” http://www.bus.umich.edu/ConferenceFiles/Subnational-Government-Competition/files/Bruce_Liu_Murray_StateTaxPolicyAndEntrepreneurship_2014.pdf
- “Forum on Tax Administration Compliance Management of Large Business Tax Group”. *Guidance Note. Experiences and Practices of Eight OECD Countries*, 2009.
- Hoi, V., and Shestak, L. “Rol velykykh platnykyv podatkyv u napovnenni derzhavnoho biudzhetu Ukrainy” [The role of large taxpayers in the State Budget of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 10 (2009): 208-211.
- Keen, M. “Taxation and Development – Again”. *IMF Working Paper*, Fiscal Affairs Department, 2012.
- Leitner, J., Meissner, H., and Martyna-David, E. “The Debate About Political Risk: How Corruption, Favoritism and Institutional Ambiguity Shape Business Strategies in Ukraine, EU Crisis and the Role of the Periphery”. *Springer International Publishing Switzerland*, 2014.
- Orekhova, T., and Koshelenko, V. “Ukrainian Enterprise Activity in Condition of World Economy Globalization Reinforcement”. *Economics and Management*, no. 17 (4) (2012): 1383-1389.

Peshko, A. V., and Nazarenko, H. V. "Transnatsionalni kompanii ta ikh rol u mizhnarodnii investytsiinii diialnosti" [Multinational companies and their role in international investment]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/01.pdf>

"Poiasniuvalna zapyska do zvitv pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2012 rik" [Explanatory note to report on the State Budget of Ukraine for 2012]. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=77643&stind=11

"Poiasniuvalna zapyska do zvitv pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2013 rik" [Explanatory note to report on the State Budget of Ukraine for 2013]. Ofitsiinyi sait Ministerstva

finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643

"Tax Code of Ukraine". www.visnuk.com.ua/pdf/tax_code.pdf
Timartsev, O. Yu. "Intehrovanyi obraz velykykh platnykiv podatkov Ukrainy" [Integrated image of large taxpayers Ukraine]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2010_30_2/Timarcev.pdf

Vasylkova, T. V., and Zhadan, I. V. "Podatkovyi kontrol velykykh platnykiv podatkov v umovakh realizatsii derzhavnoi rehuliatornoj polityky Ukrainy" [Tax control of large taxpayers in terms of state regulatory policy in Ukraine]. *Ekonomyka Kryma*, no. 1 (38) (2012): 66-69.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ

© 2014 СКОК Є. М., ШОЛОМИЦЬКИЙ Ю. В.

УДК 336.71

Скок Є. М., Шоломицький Ю. В. Особливості формування вартості міжбанківських кредитів в Україні

Метою статті є здійснення комплексної оцінки впливу чинників на ціноутворення на мікрорівні міжбанківського кредитного ринку. Відповідно до поставленої мети у статті проаналізовано зв'язок між низкою чинників і динамікою середньозваженої процентної ставки за кредитами мікрорівня міжбанківського кредитного ринку України овернайт у національній валюті та виявлено основні з них (зміна вартості міжбанківських кредитів на зовнішньому ринку, обсяг монетарної ліквідності, ризики та кон'юнктура ринку). На основі цього розроблено модель оцінки впливу чинників на динаміку процентної ставки за міжбанківськими кредитами овернайт у національній валюті (основний інструмент мікрорівня міжбанківського кредитного ринку) на місячній основі. Її застосування дало змогу визначити кількісно вагомість впливу кожного чинника в окремому періоді розвитку міжбанківського кредитного ринку України на ціноутворення на ньому.

Ключові слова: міжбанківський кредит, міжбанківський кредитний ринок, центральний банк, процентна ставка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 10.

Скок Євгеній Миколайович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Шоломицький Юрій Володимирович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

УДК 336.71

Скок Е. М., Шоломицкий Ю. В. Особенности формирования стоимости межбанковских кредитов в Украине

Целью статьи является осуществление комплексной оценки влияния факторов на ценообразование на микроуровне межбанковского кредитного рынка. Согласно поставленной цели в статье проанализирована связь между рядом факторов и динамикой средневзвешенной процентной ставкой по кредитам микроуровня межбанковского кредитного рынка Украины овернайт в национальной валюте и обнаружены основные из них (изменение стоимости средств по межбанковским кредитам на внешнем рынке, объем монетарной ликвидности, риски и конъюнктура рынка). На основании этого разработана модель оценки влияния факторов на динамику процентной ставки по межбанковским кредитам овернайт в национальной валюте (основной инструмент микроуровня межбанковского кредитного рынка) на месячной основе. Ее применение дало возможность оценить количественно весомость влияния каждого фактора в отдельном периоде развития межбанковского кредитного рынка Украины на ценообразование на нем.

Ключевые слова: межбанковский кредит, межбанковский кредитный рынок, центральный банк, процентная ставка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 10.

Скок Евгений Николаевич – аспирант, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Шоломицкий Юрий Владимирович – аспирант, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

UDC 336.71

Skok Ie. M., Sholomytskyi Yu. V. Characteristics of Value Formation of the Interbank Credits in Ukraine

The article is aimed at an integrated evaluation of the factors' influence on price formation at the micro level of the interbank credit market. According to the article's objective the relationship between the number of factors and dynamics of the average weighted interest rate on overnight credits of the micro level of the interbank credit market of Ukraine in national currency was analyzed and the major factors were allocated (cost variation of the interbank credits on the foreign markets, volume of monetary liquidity, risks and market conjuncture). On this basis a model of evaluation of the factors' influence on the dynamics of interest rate on overnight interbank credits in the national currency (the main tool of the micro level of the interbank credit market) on a monthly basis was elaborated. Its implementation made it possible to quantify the weight of each factor in a separate period of development of the interbank credit market of Ukraine on the market's price formation.

Key words: interbank credit, interbank credit market, Central Bank, interest rate.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 10.

Skok Ievgenii M. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Sholomytskyi Yurii V. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

Peshko, A. V., and Nazarenko, H. V. "Transnatsionalni kompanii ta ikh rol u mizhnarodnii investytsiinii diialnosti" [Multinational companies and their role in international investment]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/01.pdf>

"Poiasniuvalna zapyska do zvitu pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2012 rik" [Explanatory note to report on the State Budget of Ukraine for 2012]. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=77643&stind=11

"Poiasniuvalna zapyska do zvitu pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2013 rik" [Explanatory note to report on the State Budget of Ukraine for 2013]. Ofitsiyniy sait Ministerstva

finansiv Ukrainy. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643

"Tax Code of Ukraine". www.visnuk.com.ua/pdf/tax_code.pdf
Timartsev, O. Yu. "Intehrovanyi obraz velykykh platnykyv podatkyv Ukrainy" [Integrated image of large taxpayers Ukraine]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2010_30_2/Timarcev.pdf

Vasytkova, T. V., and Zhadan, I. V. "Podatkovyi kontrol velykykh platnykyv podatkyv v umovakh realizatsii derzhavnoi rehuliatornoi polityky Ukrainy" [Tax control of large taxpayers in terms of state regulatory policy in Ukraine]. *Ekonomyka Kryma*, no. 1 (38) (2012): 66-69.

УДК 336.71

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ

© 2014 СКОК Є. М., ШОЛОМИЦЬКИЙ Ю. В.

УДК 336.71

Скок Є. М., Шоломицький Ю. В. Особливості формування вартості міжбанківських кредитів в Україні

Метою статті є здійснення комплексної оцінки впливу чинників на ціноутворення на мікрорівні міжбанківського кредитного ринку. Відповідно до поставленої мети у статті проаналізовано зв'язок між низкою чинників і динамікою середньозваженої процентної ставки за кредитами мікрорівня міжбанківського кредитного ринку України овернайт у національній валюті та виявлено основні з них (зміна вартості міжбанківських кредитів на зовнішньому ринку, обсяг монетарної ліквідності, ризики та кон'юнктура ринку). На основі цього розроблено модель оцінки впливу чинників на динаміку процентної ставки за міжбанківськими кредитами овернайт у національній валюті (основний інструмент мікрорівня міжбанківського кредитного ринку) на місячній основі. Її застосування дало змогу визначити кількісно вагомість впливу кожного чинника в окремому періоді розвитку міжбанківського кредитного ринку України на ціноутворення на ньому.

Ключові слова: міжбанківський кредит, міжбанківський кредитний ринок, центральний банк, процентна ставка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Бібл.:** 10.

Скок Євгеній Миколайович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Шоломицький Юрій Володимирович – аспірант, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

УДК 336.71

Скок Е. М., Шоломицкий Ю. В. Особенности формирования стоимости межбанковских кредитов в Украине

Целью статьи является осуществление комплексной оценки влияния факторов на ценообразование на микроуровне межбанковского кредитного рынка. Согласно поставленной цели в статье проанализирована связь между рядом факторов и динамикой средневзвешенной процентной ставкой по кредитам микроуровня межбанковского кредитного рынка Украины овернайт в национальной валюте и обнаружены основные из них (изменение стоимости средств по межбанковским кредитам на внешнем рынке, объем монетарной ликвидности, риски и конъюнктура рынка). На основании этого разработана модель оценки влияния факторов на динамику процентной ставки по межбанковским кредитам овернайт в национальной валюте (основной инструмент микроуровня межбанковского кредитного рынка) на месячной основе. Ее применение дало возможность оценить количественно весомость влияния каждого фактора в отдельном периоде развития межбанковского кредитного рынка Украины на ценообразование на нем.

Ключевые слова: межбанковский кредит, межбанковский кредитный рынок, центральный банк, процентная ставка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Формул:** 4. **Библ.:** 10.

Скок Евгений Николаевич – аспирант, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Шоломицкий Юрий Владимирович – аспирант, Университет банковского дела Национального банка Украины (ул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

UDC 336.71

Skok Ie. M., Sholomytskyi Yu. V. Characteristics of Value Formation of the Interbank Credits in Ukraine

The article is aimed at an integrated evaluation of the factors' influence on price formation at the micro level of the interbank credit market. According to the article's objective the relationship between the number of factors and dynamics of the average weighted interest rate on overnight credits of the micro level of the interbank credit market of Ukraine in national currency was analyzed and the major factors were allocated (cost variation of the interbank credits on the foreign markets, volume of monetary liquidity, risks and market conjuncture). On this basis a model of evaluation of the factors' influence on the dynamics of interest rate on overnight interbank credits in the national currency (the main tool of the micro level of the interbank credit market) on a monthly basis was elaborated. Its implementation made it possible to quantify the weight of each factor in a separate period of development of the interbank credit market of Ukraine on the market's price formation.

Key words: interbank credit, interbank credit market, Central Bank, interest rate.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Formulae:** 4. **Bibl.:** 10.

Skok Ievgenii M. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: skok@bank.gov.ua

Sholomytskyi Yurii V. – Postgraduate Student, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: Yurii.Sholomytskyi@bank.gov.ua

У 2014 р. в умовах фінансово-економічної турбулентності Національний банк України разом з іншими державними органами почав реалізовувати програму макроекономічної стабілізації в рамках нової угоди з Міжнародним валютним фондом «Стенд-бай» [1]. Одним з основних зобов'язань зазначеної угоди є перехід до монетарного режиму таргетування інфляції. Це серед іншого передбачає трансформацію операційної структури грошово-кредитної політики центрального банку [2] та, у зв'язку з цим, – зміну принципів регулювання і, відповідно, функціонування мікрорівня міжбанківського кредитного ринку (рівень, на якому здійснюються операції з надання та отримання коштів у кредит лише між комерційними банками [3], далі – МКР). Відповідно до класичної форми таргетування інфляції процентна ставка зазначеного ринку має стати операційним орієнтиром грошово-кредитної політики. Це обумовлює актуальність проведення аналізу чинників, які впливають на її динаміку.

Питання міжбанківського кредитування широко досліджувалися як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Незважаючи на це, дослідження особливостей формування вартості міжбанківських кредитів наразі представлені лише аналізом впливу окремих факторів на процентну ставку за цими кредитами. Зокрема, В. Лепушинський у своєму дослідженні з'ясував та обґрунтував високий рівень кореляції між монетарною ліквідністю та обсягами наданих на мікрорівні МКР кредитами і їх вартістю [4]. І. Гумен проаналізував вплив зміни облікової ставки на вартість коштів мікрорівня МКР [5]. Таким чином, у цілому можна констатувати, що в економічній теорії утворився певний вакуум щодо комплексного оцінювання впливу чинників на формування процентної ставки мікрорівня МКР.

Ураховуючи зазначене, метою статті є здійснення комплексної оцінки впливу низки чинників на ціноутворення на мікрорівні міжбанківського кредитного ринку.

Перш, ніж з'ясувати чинники, які впливають на динаміку вартості коштів на мікрорівні МКР України, необхідно визначити, який саме показник найбільш повно відображає зазначену вартість. На наш погляд, таким показником має бути середньозважена процентна ставка за тим інструментом, за допомогою використання якого банки надають найбільші обсяги коштів на ринку в національній валюті. Таким інструментом є міжбанківський кредит овернайт [6]. З огляду на зазначене найбільш доцільним є обрання показником вартості кредитів мікрорівня МКР середньозважену процентну ставку за кредитами овернайт у національній валюті (далі – базова процентна ставка).

Визначивши базову процентну ставку, у процесі дослідження (на основі місячних показників) було проаналізовано зв'язок її динаміки зі зміною таких показників, як:

- ✦ інфляція (індекс споживчих цін у місячному та річному вимірі);
- ✦ середньозважена процентна ставка за депозитами клієнтів банків;
- ✦ середньозважена процентна ставка за міжбанківськими кредитами в національній валюті;

- ✦ середньозважена процентна ставка за всіма кредитами Національного банку України;
- ✦ вартість коштів на зовнішньому ринку міжбанківських кредитів (USD libor o/n);
- ✦ індекс угод за кредитно-дефолтними свопами (CDS) по українських державних цінних паперах (обрано як показник, що характеризує рівень ризиків);
- ✦ валютний курс безготівкового сегмента валютного ринку;
- ✦ зміни обсягу монетарної ліквідності (загальний обсяг коррахунків банків у Національному банку України) як у гривневому, так і в процентному вираженні;
- ✦ відхилення обсягу монетарної ліквідності від тренду як у гривневому, так і в процентному вираженні;
- ✦ відхилення обсягу монетарної ліквідності від її середнього значення.

Найбільш вдалою за статистичними критеріями виявилася залежність ставки від таких індикаторів:

- ✦ вартості коштів на зовнішньому ринку МКР (USD libor o/n);
- ✦ індекс угод за кредитно-дефолтними свопами (CDS) по українських державних цінних паперах;
- ✦ відхилення залишку коштів банків у Національному банку України на початок дня від тренду;
- ✦ середньозваженої процентної ставки мікрорівня МКР за попередній період.

На основі отриманих результатів була розроблена така модель визначення рівня базової процентної ставки:

$$i_{on}^{int} = c_1 l_t + c_2 i_{ont-1}^{int} + c_3 libor_t + c_4 cds_t + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де i_{on}^{int} – середньозважена процентна ставка за кредитами мікрорівня МКР овернайт у національній валюті;
 $c_1 l_t$ – відхилення залишку коштів банків у Національному банку України на початок дня від тренду динаміки монетарної ліквідності;

$c_2 i_{ont-1}^{int}$ – середньозважена процентна ставка за кредитами мікрорівня МКР овернайт у національній валюті за попередній період;

$c_3 libor_t$ – процентна ставка лібор за кредитами овернайт у доларах США;

$c_4 cds_t$ – індекс угод за кредитно-дефолтними свопами (CDS) по українських державних цінних паперах;
 ε_t – інші фактори.

Оцінена в EViews модель має такі параметри (табл. 1):

$$i_{on}^{int} = 0,5l_t + 0,24i_{ont-1}^{int} + 1,92libor_t + 0,69cds_t + \varepsilon_t. \quad (2)$$

Таким чином, найбільшу еластичність зафіксовано між динамікою базової процентної ставки та змінами вартості коштів на зовнішньому (1,92) і внутрішньому ринках (0,24), рівнем ризиків (0,69) та обсягом монетарної ліквідності (0,5).

Ураховуючи, що в різних умовах функціонування МКР варіюється вагомість впливу одних і тих самих чин-

Параметри моделі визначення рівня базової процентної ставки, оціненої на основі місячних показників за 2008 – 2014 рр.

Dependent Variable: MB_IR
 Method: Least Squares
 Date: 08/14/14 Time: 17:49
 Sample (adjusted): 2008M03 2009M04
 Included observations: 14 after adjustments
 MB_IR = C(1)*LIQ_GAP + C(2)*MB_IR(-1) + C(3)*LIBOR_IR + C(4)*CDS+C(5)

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	-0.499188	0.100710	-4.956703	0.0006
C(2)	0.238573	0.119796	1.991493	0.0744
C(3)	1.920479	0.644771	2.978544	0.0138
C(4)	0.688931	0.097100	7.095053	0.0000
R-squared	0.914633	Mean dependent var		18.56786
Adjusted R-squared	0.889022	S.D. dependent var		11.26514
S.E. of regression	3.752789	Akaike info criterion		5.717832
Sum squared resid	140.8343	Schwarz criterion		5.900420
Log likelihood	-36.02483	Hannan-Quinn criter.		5.700930
Durbin-Watson stat	2.419554			

Джерело: розроблено авторами на основі [7, 8, 9].

ників на ринкову процентну ставку, для поглиблення дослідження розроблено відповідні моделі для стабільних умов функціонування МКР і кризового періоду. Вибірку даних для моделей здійснено виходячи з такого принципу визначення періодів: кризовий період – середньозважена процентна ставка за кредитами мікрорівня МКР у національній валюті овернайт вище 7%, період стабільності – нижче 7%. Зазначені моделі мають такі параметри:

$$i_{on}^{int} = -0,01l_t + 0,86i_{on,t-1}^{int} + 1,3libor_w + 0,01cds_{t-1} + \varepsilon_t, \quad (3)$$

для стабільних умов функціонування ринку;

$$i_{on}^{int} = 0,13l_t + 0,87i_{on,t-1}^{int} + 0,33libor_w + 0,13cds_{t-1} + \varepsilon_t, \quad (4)$$

для функціонування ринку в кризових умовах.

Отримані результати свідчать про те, що під час кризи потенційно суттєво збільшується (у 13 разів) роль монетарної ліквідності та ризиків у формуванні вартості міжбанківських кредитів у національній валюті, оскільки еластичність базової процентної ставки та ліквідності з ризиками зростає з 0,01 за стабільних умов на ринку до 0,13 в умовах кризи. Натомість залежність внутрішнього ринку від зовнішнього в умовах кризи знижується (еластичність між зміною внутрішньої та зовнішньої ринкових ставок знижується з 1,3 до 0,33 відповідно).

Проаналізуємо фактичну динаміку впливу основних чинників на вартість коштів на досліджуваному ринку протягом 2008 – 2014 рр. (рис. 1).

Вартість міжбанківських кредитів на зовнішньому ринку. Із рис. 1 чітко простежується, що значний вплив на динаміку вартості залучення коштів на мікрорівні МКР до фінансово-економічної кризи 2008 р. чинила зміна процентної ставки лібор (виступала факто-

ром зростання базової процентної ставки). Це, зокрема, пояснюється тим, що до кризи зростала кількість іноземних банків та банків з іноземним капіталом в Україні, що відповідно супроводжувалося притоком іноземного капіталу. За таких умов банки, реалізуючи кредитну політику на українському ринку, орієнтувалися на вартість коштів на зовнішньому ринку з позиції можливості проведення арбітражних операцій. Таким чином, в умовах посилення фінансово-економічної глобалізації зафіксовано підвищення залежності внутрішнього мікрорівня МКР від кон'юнктури зовнішнього ринку.

Після кризи 2008 р. роль лібору у формуванні вартості коштів на українському МКР априорі не знизилася, а навпаки підвищилася, оскільки еластичність між динамікою останнього та базовою процентною ставкою протягом 10 місяців до початку кризи становила 1,8, тоді як протягом усього періоду спостереження 1,9. Зазначене дає підстави стверджувати, що після кризи суттєво збільшилася роль відмінних від динаміки лібору факторів у формуванні вартості коштів на мікрорівні МКР.

Ризики. Починаючи з жовтня 2008 р., суттєво збільшилася роль ризиків у формуванні вартості міжбанківських кредитів овернайт (під час загострення кризи вони були основним чинником, що обумовлював зростання ставок на мікрорівні МКР, тоді як до кризи їх вплив був найменшим порівняно з іншими основними чинниками) і залишалася суттєвою до кінця періоду спостереження. Водночас в останньому місяці вибірки вплив ризиків не зафіксовано, що пояснюється недосконалістю вибраного вимірника ризиків за певних умов розвитку грошово-кредитного ринку. Адже індекс угод за кредитно-дефолтними свопами CDS більш доцільно використовувати для вимірювання ризиків країни в цілому, а не мікрорівня МКР. Відповідно в умовах, коли Україну підтримує Міжнародний валютний фонд, рівень ризиків для неї в цілому знижується, що не обов'язково характерно для окремих сегментів грошово-кредитного ринку.

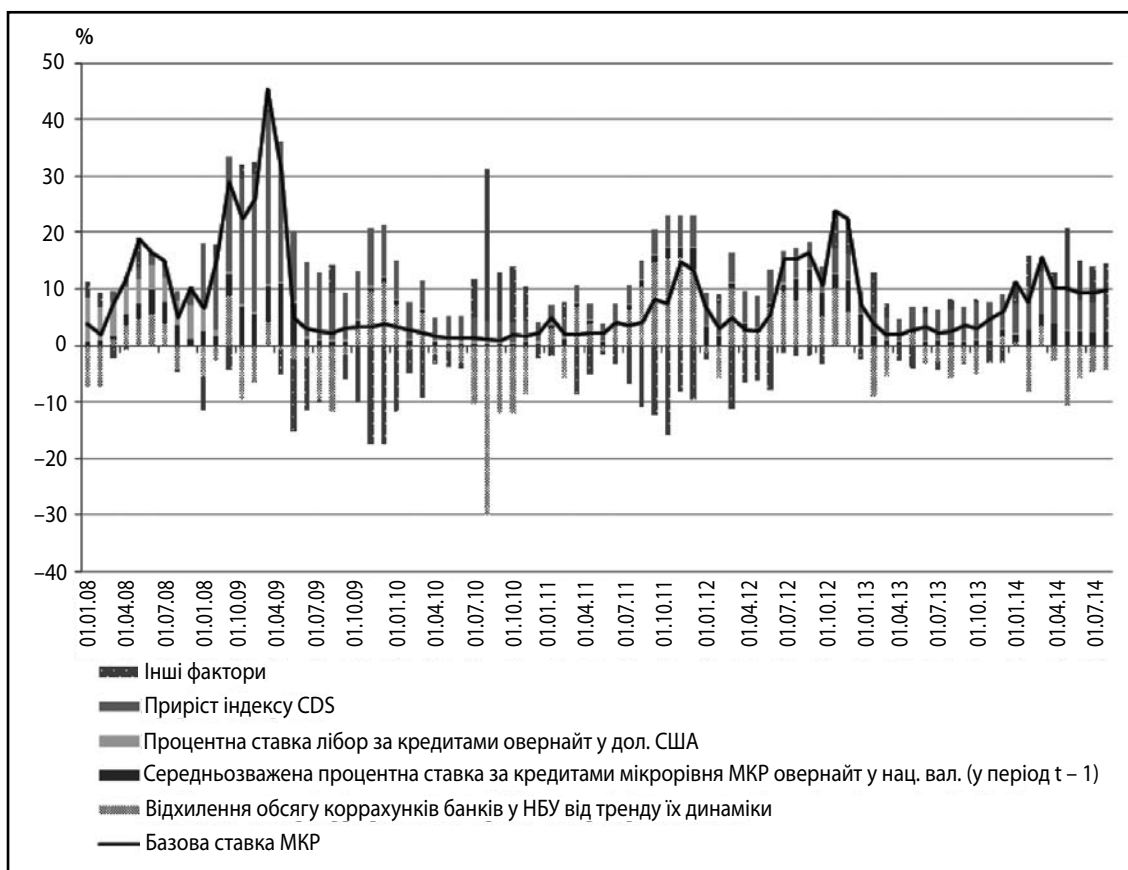

Рис. 1. Динаміка впливу окремих факторів на рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами мікрорівня МКР овернайт у національній валюті в 2008 – 2014 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі [7, 8, 9].

Монетарна ліквідність. Після початку кризи у формуванні вартості міжбанківських кредитів також значно зросла роль монетарної ліквідності. Вплив її динаміки на зміну вартості коштів на ринку мав різноспрямований характер, що обумовлювалося станом ліквідності (її дефіцитом, профіцитом тощо). Зокрема, з рис. 1 видно, що як до фінансово-економічної кризи 2008 р., так і під час її загострення стан ліквідності банківської системи впливав на процентну ставку таким чином, що мав би обумовлювати її зниження. Відповідно ключові фактори, які призвели до зростання процентних ставок протягом цього періоду, були інші, у тому числі ті, що пов'язані з високим рівнем ризиків та кон'юктурою досліджуваного ринку.

Водночас в окремі періоди дефіцит ліквідності виступав додатковим фактором зростання процентних ставок. Це зафіксовано, зокрема, у другій половині 2011 та 2012 рр. Так, дефіцит коштів у банків у 2011 р. пов'язаний із суттєвим погіршенням стану української економіки у зв'язку з глобальною рецесією, а також загостренням боргової кризи у країнах Європи та США. Зазначене ускладнило доступ українських позичальників до світових ринків капіталу, обумовило погіршення ринкових очікувань, що проявилось в зростанні попиту на іноземну валюту та впливі депозитів з банківської системи. За таких умов центральний банк з метою виконання своєї основної функції (забезпечення стабільності грошової одиниці України [10]) почав проводити жорстку грошово-кредитну політику. У результаті дії

зазначених факторів на мікрорівні МКР спостерігалось зростання процентних ставок на фоні дефіциту коштів.

Що стосується 2012 р., то як і в 2011 р., відбулося погіршення макроекономічних умов, що відповідним чином позначилося на ринкових очікуваннях і динаміці депозитів. Крім того, збільшення попиту на іноземну валюту мало наслідком перетікання ліквідності на валютний сегмент грошово-кредитного ринку. За таких умов збільшилися процентні ставки не лише на міжбанківському ринку, а й на всіх інших сегментах грошово-кредитного ринку.

Кон'юнктура ринку. Також згідно з рис. 1 простежується така закономірність: у кризових умовах базова процентна ставка стає в більшій мірі залежати від кон'юнктури ринку, оскільки її зростання в період t обумовлюється її відповідною динамікою в період $t - 1$. Натомість в стабільних умовах функціонування ринку вплив базової ставки на саму себе є незначним порівняно з іншими факторами. Певною мірою це відображає спекулятивний характер операцій на ринку в складних умовах його функціонування.

Інші чинники. Крім того, необхідно зазначити, що важливим фактором, який не входить до моделей через відсутність інформації, є зниження обсягів та/або закриття лімітів банками щодо проведення кредитних операцій на міжбанківському ринку зі своїми контрагентами. Це, у свою чергу, призводить до звуження ринку в умовах дефіциту коштів чи інших проявів нестабільно-

сті та відповідно зростання базової процентної ставки. Зазначена теза підтверджується динамікою факторів впливу на процентну ставку, відображену на рис. 1, коли в окремі періоди, незважаючи на те, що динаміка ліквідності мала б обумовлювати суттєве зниження ставок, вони зростали через значний вплив «інших факторів» та ризиків. Це, зокрема, зафіксовано у 2014 р. (рис. 2).

Так, монетарна ліквідність у 2014 р. коливалася на значно вищому рівні, ніж у попередні роки. У результаті середньоденний обсяг коррахунків банків у Національному банку України за січень – жовтень 2014 р. становив 28,8 млрд грн, тоді як у 2013 р. – 25,3 млрд грн. Незважаючи на це, середньозважена процентна ставка за міжбанківськими кредитами овернайт у національній валюті в жовтні 2014 р. збільшилася до 14,4% з 11,1% у грудні 2013 р. (її місячна динаміка характеризувалася зростаючим трендом, починаючи з липня 2014 р.).

2. Як під час кризи, так і в подальшому ризики були одним з основних чинників, які призводили до збільшення процентної ставки за міжбанківськими кредитами, що не характерно для докризового періоду. Це, серед іншого, пояснюється тим, що банки почали більше уваги приділяти оцінюванню ризиків та їх урахуванню при здійсненні активних операцій між собою.

3. В умовах кризи у формуванні вартості міжбанківських кредитів потенційно збільшується роль монетарної ліквідності та ризиків. Натомість зв'язок між процентними ставками за міжбанківськими кредитами на внутрішньому та зовнішньому ринках знижується.

4. Потенційні можливості центрального банку знизити процентні ставки за міжбанківськими кредитами шляхом відповідного регулювання монетарної ліквідності в окремі періоди нестабільності є обмеженими. Це насамперед пов'язано з тим, що основну роль у зростан-

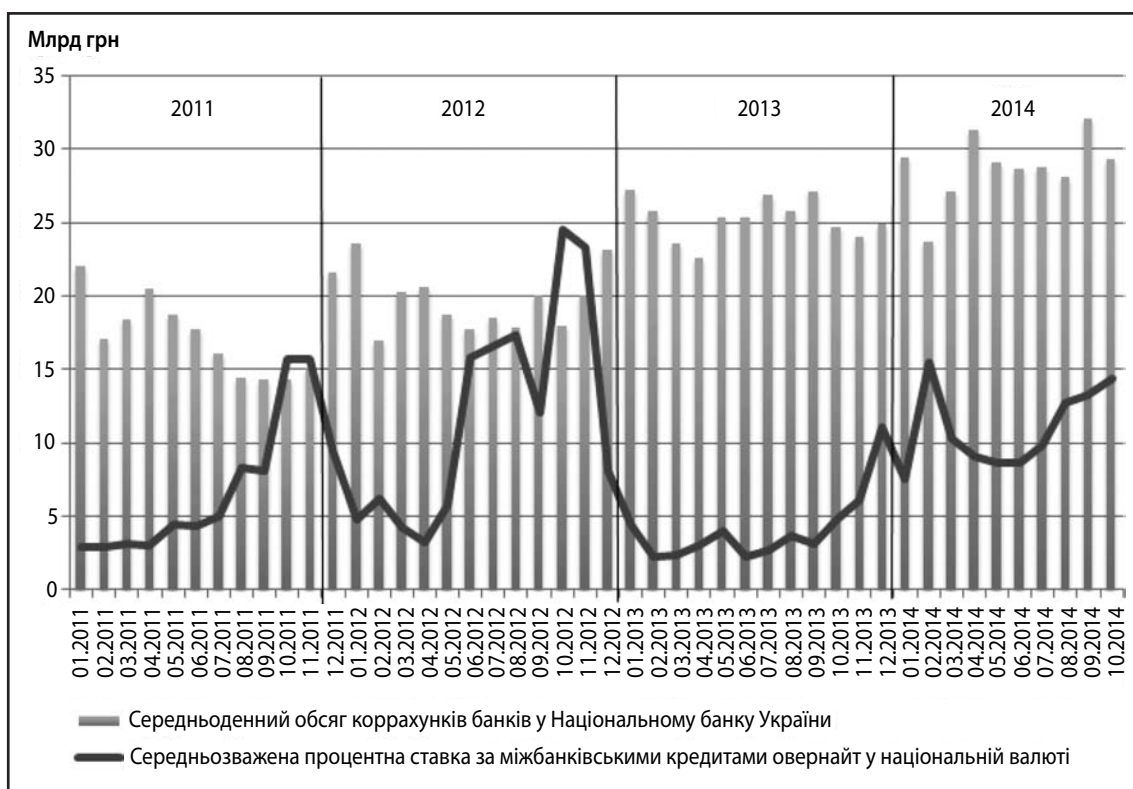

Рис. 2. Динаміка середньоденного обсягу монетарної ліквідності та середньозваженої процентної ставки за міжбанківськими кредитами в національній валюті у 2011 – 2014 рр.

Джерело: [7].

ВИСНОВКИ

1. Фінансово-економічна глобалізація суттєво впливала на динаміку вартості міжбанківських кредитів у національній валюті до фінансово-економічної кризи 2008 р. Про це свідчить те, що до кризи динаміка процентних ставок на внутрішньому міжбанківському кредитному ринку значною мірою обумовлювалася зміною процентних ставок за кредитами на зовнішньому міжбанківському ринку. У подальшому, в умовах відтоку іноземного капіталу та виходу нерезидентів з банківського сектора України, такий вплив в основному обумовлювався кон'юктурою внутрішнього МКР, динамікою монетарної ліквідності та ризиками.

ні вартості залучення коштів на міжбанківському кредитному ринку за таких умов відіграє вплив ризиків та інших факторів.

З огляду на зазначене подальші розвідки у сфері дослідження чинників формування процентної ставки за міжбанківськими кредитами мають концентруватися на поглибленні аналізу відповідного впливу ризиків та інших факторів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Меморандум про економічну та фінансову політику від 18 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=399100&cat_id=54623

2. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік, схвалені рішенням Ради Національного банку України від 11 вересня 2014 року № 28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/docscatalog/document?id=10465306>

3. **Скок Є. М.** Дискусійні питання щодо сутності поняття «міжбанківський кредитний ринок» / Є. М. Скок // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 2 (14). – С. 209 – 212.

4. **Гумен І. М.** Становлення та перспективи розвитку ринку міжбанківських кредитів в Україні : дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / І. М. Гумен. – К., 2001. — 202 с.

5. **Лепушинський В. О.** Науково-методичні основи оцінки результативності грошово-кредитної політики в Україні : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В. О. Лепушинський. – К., 2008. – 202 с.

6. **Скок Є. М.** Мікрорівень міжбанківського кредитного ринку України в умовах глобалізації / Є. М. Скок // Фінансовий простір. – 2014. – № 3. – С. 217-223.

7. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua

8. Інформаційно-статистична система Reuters [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/2008021559686/finansii/mizhnarodni_informatsiyni_sistemi

9. Програмне забезпечення для проведення економетричного та статистичного аналізу EViews.

10. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

Науковий керівник – Кузнєцова А. Я., доктор економічних наук, професор, проректор з наукової та організаційної роботи Університету банківської справи Національного банку України (Київ)

REFERENCES

Humen, I. M. "Stanovlennia ta perspektyvy rozvytku rynku mizhbankivskykh kredytiv v Ukraini" [Formation and prospects of development of interbank loans in Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.04.01*, 2001.

"Informatsiino-statystychnasystemaReuters"[Informationand statistics system Reuters]. http://pidruchniki.com/2008021559686/finansii/mizhnarodni_informatsiyni_sistemi

Lepushynskyi, V. O. "Naukovo-metodychni osnovy otsinky rezultatyvnosti hroshovo-kredytnoi polityky v Ukraini" [Scientific and methodological foundations evaluation of monetary policy in Ukraine]. *Dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08*, 2008.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://www.bank.gov.ua/doc-catalog/document?id=10465306>

[Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

"Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku vid 18 serpnia 2014 roku" [Memorandum of Economic and Financial Policies of 18 August 2014]. http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=399100&cat_id=54623

Oftsiine internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy. www.bank.gov.ua

"Prohramne zabezpechennia dlia provedennia ekonometrychnoho ta statystychnoho analizu EViews" [Software for econometric and statistical analysis EViews].

Skok, Ye. M. "Mikroriven mizhbankivskoho kredytnoho rynku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii" [Micro level of interbank credit market of Ukraine in the context of globalization]. *Finansovyi prostir*, no. 3 (2014): 217-223.

Skok, Ye. M. "Dyskusiini pytannia shchodo sutnosti poniatia «mizhbankivskiy kredytniy rynek»" [Discussion questions about the nature of the concept of "interbank market"]. *Visnyk UBS NBU*, no. 2 (14) (2012): 209-212.

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКУ

© 2014 МАСЛОВА А. Ю., МУСИЄНКО О. М., МЯГКИЙ Р. Г.

УДК 336.71:336.144 (477)

Маслова А. Ю., Мусієнко О. М., Мякий Р. Г. Бюджетування як інструмент підвищення ефективності управління діяльністю банку

У статті обґрунтовано актуальність впровадження та вдосконалення технології бюджетування в банках. Визначено виправданість понесених витрат відносно майбутнього ефекту від впровадження інноваційних технологій бюджетування, розкрито сучасне значення бюджетування для банків, проведено аналіз процесу бюджетування на прикладі банків I, II, III, IV груп за розміром активів. Авторами обґрунтовано, що вибір моделі бюджетування та відповідного програмного забезпечення відбувається виключно в індивідуальному порядку, залежно від спеціалізації банку, його загальних характеристик і специфічних рис. У статті наведено ряд переваг і недоліків від впровадження бюджетування в банку. Подальший розвиток отримала методика оцінки ефективності впровадження бюджетування шляхом адаптації до умов функціонування вітчизняних банків. Наголошується, що впровадження бюджетування має відігравати ключову роль у фінансовому оздоровленні банківського сектора економіки України в період нестабільності.

Ключові слова: бюджетування, банк, інноваційні технології бюджетування, управління, ризик-менеджмент бюджетного процесу.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Бібл.:** 10.

Маслова Анастасія Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра банківської справи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: kravec_anastasiy@mail.ru

Мусієнко Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра банківської справи, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: mysienkoelen@mail.ru

Мякий Роман Григорович – студент, Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (пр. Перемоги, 55, Харків, 61174, Україна)

E-mail: Softi4eg@ukr.net

УДК 336.71:336.144 (477)

Маслова А. Ю., Мусієнко Е. Н., Мякий Р. Г. Бюджетирование как инструмент повышения эффективности управления деятельностью банка

В статье обоснована актуальность внедрения и усовершенствования технологии бюджетирования в банках. Определена оправданность понесенных затрат относительно будущего эффекта от внедрения инновационных технологий бюджетирования, раскрыто современное значение бюджетирования для банков, проведен анализ процесса бюджетирования на примере банков I, II, III, IV групп по размеру активов. Авторами обосновано, что выбор модели бюджетирования и соответствующего программного обеспечения происходит исключительно в индивидуальном порядке, в зависимости от специализации банка, его общих характеристик либо специфических черт. В статье приведен ряд преимуществ и недостатков от внедрения бюджетирования в банке. Дальнейшее развитие получила методика оценки эффективности внедрения бюджетирования путем адаптации к условиям функционирования отечественных банков. Отмечается, что внедрение бюджетирования должно играть ключевую роль в финансовом оздоровлении банковского сектора экономики Украины в период нестабильности.

Ключевые слова: бюджетирование, банк, инновационные технологии бюджетирования, управление, риск-менеджмент бюджетного процесса.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Формул.:** 5. **Библ.:** 10.

Маслова Анастасия Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра банковского дела, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: kravec_anastasiy@mail.ru

Мусієнко Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра банковского дела, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: mysienkoelen@mail.ru

Мякий Роман Григорьевич – студент, Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины (пр. Победы, 55, Харьков, 61174, Украина)

E-mail: Softi4eg@ukr.net

UDC 336.71:336.144 (477)

Maslova A. Yu., Mysienko O. M., Miagkyi R. H. Budgeting as a Tool to Enhance the Efficiency of Bank Management

In the article the urgency of implementing and improving the technology of bank budgeting is substantiated. Justifiability of the incurred costs with regard to the future impact of the introduction of innovative technologies of budgeting was determined, the contemporary understanding of bank budgeting was disclosed, an analysis of process of budgeting on example of banks from the groups I, II, III, IV in terms of assets was carried out. The authors reasoned that selection of the budgeting model and the appropriate software occurs solely on an individual basis, depending on the specialization of the bank, its general characteristics or particular features. The article contains a number of advantages and disadvantages of implementation of budgeting in the bank. Methodology of evaluation of efficiency of the budgeting implementation through adaptation to the conditions of functioning of the domestic banks has undergone further elaboration. It was specified, that introduction of budgeting should play a crucial part in the financial recovery of the banking sector of Ukraine's economy in the period of instability.

Key words: budgeting, bank, innovative technologies of budgeting, management, risk management of the budget process.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 5. **Bibl.:** 10.

Maslova Anastasiya Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Banking, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: kravec_anastasiy@mail.ru

Mysienko Olena M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Banking, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: mysienkoelen@mail.ru

Miagkyi Roman H. – Student, Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (pr. Peremogy, 55, Kharkiv, 61174, Ukraine)

E-mail: Softi4eg@ukr.net

Банківська система України – одна з небагатьох сфер економіки, що має потенціал до розвитку, крім того, вичерпавши екстенсивні методи розширення, усе більше схиляється до інтенсивних. Проте, як і банківська система будь-якої іншої країни, вона віддзеркалює стан економіки, а отже, і загальну ситуацію в країні. Під час виникнення фінансової нестабільності, коли всі методи впливу на зовнішнє середовище бездієві, банкам слід звернути увагу на вдосконалення внутрішніх управлінських механізмів. Самовдосконалення та впровадження сучасних управлінських технологій забезпечує банку сталу репутацію в майбутньому. Саме тому актуальним питанням для банків є впровадження та вдосконалення технології бюджетування. Однак даний процес супроводжується великими обсягами фінансових витрат, трудовитрат, витрат часу та організаційними змінами, що врешті-решт вносить дисбаланс у стабільне функціонування банку як інституції. Тому перед сучасними банками постає питання щодо доцільності витрат відносно майбутнього ефекту від впровадження бюджетування. У сучасних умовах мінімізація витрат – один з провідних напрямів оптимізації функціонування банку, адже обґрунтування ефективності технології, у даному випадку бюджетування, визначає її майбутню наявність в арсеналі банківських технологій.

Серед зарубіжних учених розгляду питань бюджетування в банках присвятили наукові праці: J. C. Stein, S. Alter, B. Goldfrank, A. Milne, D. Moynihan, M. Andrews, L. Moutinho, M. C. Jensen, И. А. Клочков, Е. Б. Ширина, Б. Н. Первеева, А. М. Лузин, М. В. Панов. Серед вітчизняних науковців, які займалися питаннями впровадження та використання бюджетування, можна виділити таких вчених, як Т. С. Смовженко, О. М. Тридід, Б. В. Самородов, Н. П. Погореленко, О. Васюренко, Ю. Овдій, А. Примостка, Т. Савченко, Є. Стоянова, Л. Сухарева, М. Тарасюк, А. Харко, В. Хруцький, А. Шеремета, Н. Шульга та ін.

Мета статті – обґрунтування ефективності впровадження інструментарію бюджетування у процесі управління діяльністю банку.

Бюджетування в банках – це технологія, що трансформує фінансові операції в систему внутрішніх взаємовідносин, в яких суб'єктами виступають центри відповідальності, а об'єктом – фінансові ресурси, що оцінені по внутрішній, трансфертній ціні. Таким чином, у банку формується віртуальне ринкове середовище з конкуренцією за оптимізацію трансформації ресурсів та відносною дохідністю кожного центру відповідальності, що в кінцевому підсумку і визначає підґрунтя даного процесу – визначити об'єктивну ефективність сегмента, відділу чи продукту, з точки зору управлінського обліку.

Бюджетування, як і будь-яка інша фінансова категорія, має великий діапазон підходів щодо визначення, і тому будь-який суб'єкт процесу бюджетування може обрати саме ту модель, яка буде якнайкраще відображати особливості його діяльності. Теоретики і практики виділяють три основні моделі бюджетування: *traditional*, *direct-costing* і *beyond budgeting* [6]. Вибір моделі бюджетування та відповідного програмного забезпечення відбувається виключно в індивідуальному порядку, залеж-

но від спеціалізації банку, його загальних характеристик чи специфічних рис, сфери майбутнього застосування технології чи обсягів фінансування. Слід зазначити, що необхідною умовою для отримання економічних і організаційних ефектів є вибір оптимальної моделі бюджетного управління саме на етапі постановки завдання [7]. У сучасних умовах розвитку економіки вітчизняні банки не обмежують себе стандартними рішеннями з приводу впровадження бюджетування, а все частіше замовляють розробку автоматизованих систем «з нуля», що неминуче тягне за собою значні витрати часу на розробку, впровадження, тестування і налагодження нового продукту залежно від фінансових потреб банку. Крім того, будь-яка нова технологія, тим паче у сфері управління, визначає необхідність спеціальних навичок від користувача, а також спеціального технічного оснащення. Даний процес призведе до значних фінансових затрат, слід зазначити, що дана технологія в дії призводить до значного підвищення ефективності роботи всього банку. Застосування сучасних систем бюджетування визнається конкурентною перевагою банку на ринку банківських послуг і викликано необхідністю впровадження дієвих інструментів фінансового обліку.

Такий підхід обумовлено об'єктивними потребами банків у пошуках нових шляхів розвитку технологій управління, на яку відсутній вплив людського фактора та формалізованих процедур, що призводять до бюрократизації процесу оперативного управління. Сучасна автоматизована система бюджетування повністю самостійна, гнучка та інтегрована в оболонку програмного забезпечення, що використовується банком. Бюджетування є технологією фінансового планування, яка пов'язана з усіма без винятку загальними функціями менеджменту і підсистемами управління [9]. Використовуючи алгоритми, така система здатна власноруч розпізнавати характер фінансової операції з кореспонденції рахунків та інших реквізитів платежу і миттєво розраховувати результат відповідно до поставленого завдання, таким чином позбавляючи управлінський персонал від обтяжливих процедур, даючи їм можливість зосередитися на прийнятті управлінських рішень.

Використання бюджетування у банках надає такі переваги для банківської установи:

- ✦ основні бюджети банку дають змогу пов'язати стратегічні та тактичні плани розвитку банку;
- ✦ з'являється можливість координації та маневрування діяльністю структурних підрозділів банку;
- ✦ відбувається оптимізація фінансових потоків між підрозділами банку;
- ✦ покращується обмін інформацією всередині установи банку;
- ✦ можливість оперативного аналізу сильних і слабких сторін діяльності банку;
- ✦ можливість впливати на мотивацію персоналу через орієнтацію на досягнення цілей банку;
- ✦ покращується контроль за виконанням поставлених цілей, можливість порівняти досягнуті та заплановані результати діяльності банку;

- ✦ аналіз бюджетів різних рівнів дає можливість вносити вчасні корективи в банківську діяльність [4].

Проте поряд з позитивними сторонами бюджетування у банку існують і недоліки, зокрема:

- ✦ необхідно понести витрати на підготовку кваліфікованого персоналу, здатного працювати із системами бюджетування та приймати ефективні управлінські рішення;
- ✦ неузгодженість систем бюджетування зі стратегічними планами розвитку банку;
- ✦ виникнення протиріччя між досяжністю цілей та стимулюючим ефектом, якщо цілі досягаються занадто складно виникає постійний дисбаланс заввищення вимог до працівника [4].

Проте, однозначно неможливо стверджувати про корисність технології бюджетування для банків, спираючись лише на суб'єктивний перелік переваг, беручи до уваги загальну витратність впровадження технології, і суттєвий часовий лаг з моменту прийняття рішення про застосування бюджетування до перших реальних економічних результатів у вигляді прибутку чи навіть зменшення витрат. Тому проблема полягає не тільки в тому, яке програмне рішення доцільно придбати, але й який ефект отримає суб'єкт економічних

відносин від впровадження та експлуатації придбаного продукту, чи буде він задовольняти всім поставленим вимогам [5]. З метою дослідження конкретних показників ефективності впровадження бюджетування в реаліях банківського бізнесу України було проведено аналіз цього процесу на прикладі банків I, II, III та IV груп за розміром активів, що мали досвід введення в експлуатацію технології бюджетування. Ефект від впровадження бюджетування, у першу чергу, має виявитись у зниженні адміністративних витрат. Для підтвердження цієї гіпотези розглянемо графік, що демонструє обсяги адміністративних витрат досліджуваних банків.

Рис. 1 демонструє, що впровадження бюджетування призводить до зменшення адміністративних витрат у перший рік після його введення. Проте короткострокове зменшення адміністративних витрат не дає повноцінної можливості оцінити ефективність впровадження технології. З цією метою застосуємо підхід, що врахує всі фактори підвищення ефективності від впровадження. Аналіз розрахунку ефекту від впровадження бюджетування у банку базується на формулі [3]:

$$E = E_{10} - E_{11} + P_{нд} + P_{нд}, \quad (1)$$

де E – ефект від впровадження бюджетування, грн;
 E_{10} – річні витрати до впровадження бюджетування, грн;

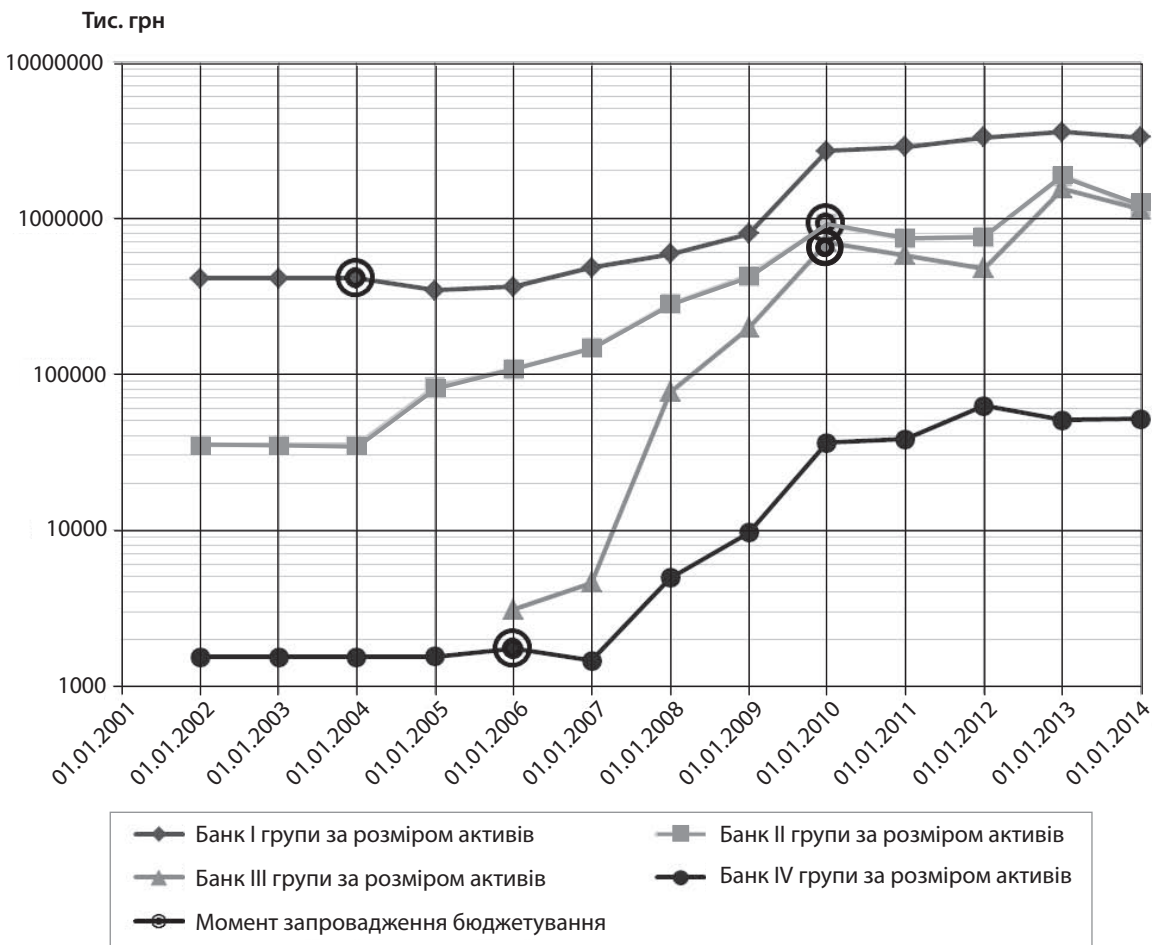

Рис 1. Обсяг адміністративних витрат досліджуваних банків (тис. грн)

Джерело: розраховано авторами за даними НБУ за відповідні періоди.

E_{11} – річні витрати після впровадження бюджетування, грн;

$P_{нд}$ – дохід від зниження витрат від чинників прямої дії, грн;

$P_{нд}$ – дохід від зниження витрат від чинників непрямої дії, грн.

Для більш глибокого розуміння методики розрахунку розглянемо окремо кожен складову виразу (1). У формулі (1) використовується порівняння витрат до і після впровадження бюджетування, а також виникнення доходу від зниження витрат від чинників прямої та непрямої дії. Застосовуючи наведену формулу відносно банку, зазначені витрати складають частину адміністративних витрат.

$$E_{10} = n \sum_k C_k T_k + \sum_1 P_1 L_1 \left(1 + \frac{\beta}{100}\right) \cdot \alpha \cdot \frac{n}{M}, \quad (2)$$

де C_k – собівартість години роботи комп'ютера k на створення бюджету, грн (фактично, C_k становить суму амортизації комп'ютера та вартості споживання електроенергії);

T_k – час роботи комп'ютера k на створення бюджету до впровадження бюджетування, (маш./год.);

n – кількість місяців протягом року, в які виконувалася розрахунок бюджету;

P_1 – середньомісячна основна заробітна плата працівника, що займається бюджетуванням (грн);

L_1 – середньомісячні трудові витрати працівника, що займається бюджетуванням, (прац./год.);

α – коефіцієнт накладних витрат;

β – податок (%);

M – середня кількість робочих годин у місяць, (год.);

$$E_{11} = E_{1бюд} + E_{2бюд} + E_{3бюд}, \quad (3)$$

де $E_{1бюд}$ – річні витрати комп'ютерного часу на заповнення фактичних даних у бюджет після впровадження бюджетування в банку (грн);

$E_{2бюд}$ – річні витрати на введення, аналіз і коректування даних після впровадження бюджетування в банку (грн);

$E_{3бюд}$ – річні витрати на наладку оснащення при здійсненні бюджетування (грн);

$$P_{нд} = P_{просув} + P_{оренд} + P_{канц} + P_{фін. обл} + P_{обл. витр}, \quad (4)$$

де $P_{просув}$ – дохід від зниження витрат по просуванню банківських продуктів (грн);

$P_{оренд}$ – дохід від зниження витрат на оренду адміністративних приміщень (грн);

$P_{канц}$ – дохід від зниження витрат на канцелярські прилади, (грн.);

$P_{фін. обл}$ – дохід від зниження витрат від помилок у фінансовому обліку (грн);

$P_{обл. витр}$ – дохід від зниження витрат в обліку витрат (грн);

$$P_{нд} = \left(\frac{П_1 + П_2 + П_3 + П_4}{100} \right) \cdot V, \quad (5)$$

де $П_1$ – зниження витрат від управлінських помилок, (%);

$П_2$ – зниження витрат від втрати необхідної інформації (%);

$П_3$ – зниження витрат від неефективного використання часу управлінського складу (%);

$П_4$ – зниження витрат від помилок фінансового планування (%);

V – обсяг операцій (грн).

Результати розрахунків представлено в табл. 1.

Наведені розрахунки наочно демонструють обсяги заощаджених витрат та отриманих доходів від зниження витрат від чинників прямої та непрямої дії, що в кінцевому підсумку і є безпосереднім ефектом від запровадження технології бюджетування в проаналізованих банках. Крім того, отримані дані свідчать, що обсяг ефекту від впровадження не залежить від розміру банку, а це, у свою чергу, означає, що впровадження бюджетування однаково ефективно для будь-якого банку.

Проте, оцінивши ефект в абсолютному значенні, неможливо стверджувати, що фінансові показники вичерпно висвітлюють вплив запроваджених інновацій. Аналіз, оцінка та управління відхиленнями дозволяє вчасно звернути увагу на причини відхилень, які виникають внаслідок планування, або діяльності та ухвалити відповідні рішення щодо їх усунення для забезпечення досягнення поставлених цілей [2]. Традиційний процес складання та виконання бюджетів у банку до впровадження бюджетування спрямований безпосередньо на

Таблиця 1

Ефект від впровадження бюджетування

Умовне позначення банку	Річні витрати до впровадження бюджетування, тис. грн (E_{10})	Річні витрати після впровадження бюджетування, тис. грн (E_{11})	Дохід від зниження витрат від чинників прямої дії, тис. грн ($P_{нд}$)	Дохід від зниження витрат від чинників непрямої дії, тис. грн ($P_{нд}$)	Ефект від впровадження бюджетування, тис. грн (E)
Банк I групи за розміром активів	22478	18968	14487	2789	20786
Банк II групи за розміром активів	18457	14456	10332	2062	16395
Банк III групи за розміром активів	18176	16105	11904	7755	21730
Банк IV групи за розміром активів	10838	7467	7372	4658	15401

наявність самого бюджету та дотримання фактичних показників в межах розрахованих, тоді як з впровадженням бюджетування з'являється можливість скористуватися результатами розрахунків. Бюджетування перетворює формальний процес заповнення документів в оперативне планування. Тобто, процес стає гнучким, з можливістю коригування планових показників і грошових потоків у режимі реального часу, що дає можливість впливу на хід виконання завдань та зміни напрямку діяльності. Акцент зрушується в бік визначення оперативних цілей, оцінки ефективності діяльності центрів відповідальності та забезпеченості їх необхідними ресурсами, що в певний момент часу вивільнилися. Крім того, між різними підрозділами чи навіть в одному підрозділі, у межах центрів відповідальностей налагоджуються фінансові взаємовідносини, що забезпечує поєднання сил у досягненні поставлених задач. Результатом впровадження ефективного фінансового управління має стати оптимізація фінансового управління діяльністю персоналу, підрозділів і банку в цілому [8]. Тобто, впроваджуючи нову сучасну технологію, банк не тільки отримує статус інноваційної організації, позбавляється помилок в обліку та оптимізує алокацію ресурсів, а й узгоджує діяльність окремих учасників процесу, у синергії докладає зусилля максимізують результативність у вигляді реального економічного ефекту.

Результатом впровадження ефективної системи управлінського обліку є зменшення банківських ризиків, оптимізація продуктового ряду, підвищення прибутковості та конкурентоспроможності банку [10]. Звісно, досліджуючи впровадження нових технологій, не слід залишати поза увагою зміни на рівні ризикованості бізнес-процесів, що оптимізується. У цьому сенсі впровадження технології бюджетування проявляє себе специфічним чином, адже, на відміну від інших сучасних технологій, її застосування приводить до зниження рівня операційного ризику шляхом усунення персоналу від процедур обчислення показників і занесення масивів даних у відповідні документи. Отже, впровадження процедур ризик-менеджменту в бюджетний процес дозволяє значно підвищити його ефективність, але зазначимо, що основним мотивом інтеграції ризик-менеджменту в систему бюджетування банку має бути розуміння необхідності даного процесу як беззаперечного чинника підвищення якості управління ресурсами і процесами в банку [1]. Крім того, для банку важливим залишається загальний рівень актуальності наявних технологій, навіть у випадку відсутності прямої потреби в їх застосуванні, адже новітні розробки базуються на вже запроваджених, і у майбутньому впровадження нових технологій може виявитися неможливим за відсутності бюджетування, що є актуальним питанням підтримки конкурентоспроможності банку. В умовах загострення кризових явищ у вітчизняній економіці банки мають звернути увагу на можливість короткочасного зменшення витрат і вивільнення ресурсів, тим паче, у практичній діяльності банків існують успішні приклади впровадження зазначеної технології провідними учасниками фінансового ринку.

ВИСНОВКИ

У дослідженні набули подальшого розвитку напрацювання з питань загальної ефективності впровадження технології бюджетування та методики її оцінки в абсолютному вираженні. Розрахунки підтверджують ефективність від впровадження технології в короткостроковій перспективі, що виявляється в зниженні витрат і отриманні відносного доходу. Враховуючи наведені аргументи, впровадження бюджетування має та повинно відігравати ключову роль у фінансовому оздоровленні банківського сектора економіки України в період нестабільності. Запровадження сучасного програмного забезпечення, що включає в себе підсистему бюджетування, у комплексі з використанням антикризового управління в банках, має позитивно вплинути на розвиток банків, надати їм комплекс конкурентних переваг, збільшити їх ринкову частку, і врешті-решт забезпечити вихід банківського сектора на новий рівень розвитку. Оптимізація витрат, рівня ризику, оптимальна алокація ресурсів опосередковано зазначені в стратегічних завданнях будь-якого сучасного банку, бюджетування, у свою чергу, може стати ефективним механізмом досягнення цієї мети та забезпечити простір для подальшого розвитку та впровадження технологій.

Невирішеними проблемами та об'єктами подальших досліджень можуть стати питання відносної оцінки ефективності впровадження бюджетування, порівняння ефективності моделей бюджетування та методів трансфертного ціноутворення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Взаємозв'язок ризик-менеджменту та бюджетування в банківській діяльності / І. П. Зайцева // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8 – 9 листопада 2012 р.) / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2012. – С. 83 – 85.
2. **Мартінова О.** Гнучкі бюджети в системі фінансового планування банку / О. Мартінова // Матеріали за 10 міжнародна науково-практична конференція «Напередна наука новини – 2014». – Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – Том 1. Ікономики. – С. 34 – 36.
3. **Калініна О. М.** Етапи розробки і впровадження бюджетування / О. М. Калініна // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2010. – № 1. – С. 57 – 64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eupmg_2010_1_8.pdf
4. **Гаряга Л. О.** Концептуальні засади бюджетування в банках України / Л. О. Гаряга // Ефективна економіка. – 2012. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1680>
5. **Яровенко Г. М.** Метод оцінки економічної ефективності автоматизованих інформаційних систем на основі статистики результатів впроваджень / Г. М. Яровенко // Формування фінансової системи в умовах глобалізації : матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції (9 – 10 серпня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 71 – 74.
6. **Зайцева І. П.** Перспективи використання сучасних моделей бюджетування у вітчизняних банках / І. П. Зайцева // Бізнес Інформ. – 2013. – № 9. – С. 319 – 325.

7. Андрєєва Г. І. Роль сучасних управлінських моделей в технологіях бюджетування / Г. І. Андрєєва // *Achievement of high school* – 2013 : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (17 – 25 травня 2013 р). – Ікономики. – Софія : «БялГРАД-БГ» ООД, 2013. – Том 9. – С. 53 – 56.

8. Жердецька Л. В. Теоретико-методичні засади організації процесів фінансового управління в банку / Л. В. Жердецька // *Науковий вісник Одеського державного економічного університету. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія історія.* – 2013. – № 27 (206). – С. 59 – 70.

9. Кравченко О. В. Управління бюджетуванням у банках / О. В. Кравченко // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : у 2 том. : збірник тез доповідей XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 – 25 жовтня 2013 р.).* – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – Т. 2. – С. 51 – 53.

10. Бобиль В. В. Управлінський облік як елемент управління банківськими ризиками / В. В. Бобиль // *Економіка, фінанси, право.* – 2011. – № 3. – С. 18 – 23.

REFERENCES

Andrieieva, H. I. "Rol suchasnykh upravlinskykh modelei v tekhnolohiiakh biudzhetuвання" [The role of modern management models in technology budgeting]. *Achievement of high school* – 2013. Sofyia: BialHRAD-BH, 2013. 53-56.

Bobyl, V. V. "Upravlinskyi oblik iak element upravlinnia bankivskymu ryzykamy" [Management accounting as an element of banking risks]. *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 3 (2011): 18-23.

Hariaha, L. O. "Kontseptualni zasady biudzhetuвання v bankakh Ukrainy" [Conceptual Foundations of budgeting in banks Ukraine]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1680>

Kalinina, O. M. "Etapy rozrobky i vprovadzhennia biudzhetuвання" [Stages of development and implementation of budgeting]. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eupmg_2010_1_8.pdf

Kravchenko, O. V. "Upravlinnia biudzhetuванняm u bankakh" [Budgeting management in banks]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*. Sumy: UABS NBU, 2013. 51-53.

Martynova, O. "Hnuchki biudzhety v systemi finansovoho planuvannia banku" [Flexible budgets in the financial planning of the bank]. *Naprednala nauka novyny* – 2014. Sofyia: Bial HRAD-BH, 2014. 34-36.

Yarovenko, H. M. "Metod otsinky ekonomichnoi efektyvnosti avtomatyzovanykh informatsiinykh system na osnovi statystyky rezultativ vprovadzen" [The method of assessing the economic efficiency of the automated information system based on case studies of statistics]. *Formuvannia finansovoi systemy v umovakh hlobalizatsii*. Kyiv, 2013. 71-74.

Zherdetska, L. V. "Teoretyko-metodychni zasady orhanizatsii protsesiv finansovoho upravlinnia v banku" [Theoretical and methodological foundations of financial management processes in the bank]. *Naukovyi visnyk Odeskoho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu. Vseukrainska asotsiatsiia molodykh naukovtsiv. Nauky: ekonomika, politolohiia istoriia*, no. 27 (206) (2013): 59-70.

Zaitseva, I. P. "Vzaiemozv'iazok ryzyk-menedzhmentu ta biudzhetuвання v bankivskii diialnosti" [The relationship of risk management and budgeting in the business]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*. Sumy: UABS NBU, 2012.83-85.

Zaitseva, I. P. "Perspektyvy vykorystannia suchasnykh modelei biudzhetuвання u vitchyznianskykh bankakh" [Perspectives of current models of budgeting in domestic banks]. *Biznes Inform*, no. 9 (2013): 319-325.

ПРОЦЕС ДЕМУТУАЛІЗАЦІЇ ТОВАРИСТВ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИХ КООПЕРАТИВІВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

© 2014 ТИМОШЕНКО І. В.

УДК 358.032.2:368(477)

Тимошенко І. В. Процес демутуалізації товариств взаємного страхування та страхових кооперативів на міжнародних ринках страхових послуг

Мета статті полягає у визначенні загальних тенденцій та чинників, що зумовлюють процес демутуалізації, дослідженні механізму трансформації взаємних і кооперативних страхових організацій в акціонерні структури та обґрунтуванні подальших перспектив розвитку некомерційних форм страхування на міжнародних ринках страхових послуг. Аналіз тенденцій розвитку товариств взаємного страхування та страхових кооперативів дає підставу стверджувати, що важливою проблемою названих організацій є пошук альтернативних джерел фінансування з метою збереження конкурентоспроможності й розширення своєї частки на ринку страхових послуг в умовах посилення конкуренції й глобалізації ринкових відносин. Це приводить до демутуалізації, що визначається більшістю вчених як процес акціонування, в основі якого лежить зміна форми власності некомерційних товариств і вихід їх майна з-під контролю співвласників. Реалізуючи нові стратегії, організації, що функціонують на принципах взаємності, змушені пристосовуватися до ринкових умов за допомогою створення нових організаційно-правових форм страхування: акціонерних або взаємних холдингових компаній. Однією з особливостей цих структур є спроба запозичити переваги фірм, орієнтованих на інвесторів, насамперед у сфері залучення капіталу, зберігаючи при цьому взаємний чи кооперативний статус. Як показує аналітичний огляд міжнародних страхових ринків, більшість некомерційних страхових організацій зуміли подолати кризу акціонування. Динаміка й тенденції розвитку товариств взаємного страхування та страхових кооперативів свідчать про їх конкурентоспроможність на ринках страхових послуг, що дає підстави стверджувати про перспективність подальшого розвитку некомерційних форм страхування. Можливості впровадження їх в українську практику вимагають подальших наукових розробок.

Ключові слова: демутуалізація, акціонування, взаємна холдингова компанія, товариства взаємного страхування, страхові кооперативи.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

Тимошенко Ігор Володимирович – молодший науковий співробітник Центру досліджень і сприяння розвитку кооперації, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: igtim@rambler.ru

УДК 358.032.2:368(477)

Тимошенко И. В. Процесс демутуализации обществ взаимного страхования и страховых кооперативов на международных рынках страховых услуг

Цель статьи состоит в определении общих тенденций и факторов, которые определяют процесс демутуализации, исследовании механизма трансформации взаимных и кооперативных страховых организаций в акционерные структуры и обосновании дальнейших перспектив развития некоммерческих форм страхования на международных рынках страховых услуг. Анализ тенденций развития обществ взаимного страхования и страховых кооперативов дает основание утверждать, что важной проблемой названных организаций является поиск альтернативных источников финансирования с целью сохранения конкурентоспособности и расширения своей доли на рынке страховых услуг в условиях усиления конкуренции и глобализации рыночных отношений. Это приводит к демутуализации, которая определяется большинством ученых как процесс акционирования, в основе которого лежит изменение формы собственности некоммерческих обществ и выход их имущества из-под контроля совладельцев. Реализуя новые стратегии, организации, функционирующие на принципах взаимности, вынуждены приспособляться к рыночным условиям с помощью создания новых организационно-правовых форм страхования: акционерных или взаимных холдинговых компаний. Одной из особенностей этих структур является попытка позаимствовать преимущества фирм, ориентированных на инвесторов, прежде всего в сфере привлечения капитала, сохраняя при этом взаимный или кооперативный статус. Как показывает аналитический обзор международных страховых рынков, большинство некоммерческих страховых организаций сумели преодолеть кризис акционирования. Динамика и тенденции развития обществ взаимного страхования и страховых кооперативов свидетельствуют об их конкурентоспособности на рынках страховых услуг, что дает основание утверждать о перспективности дальнейшего развития некоммерческих форм страхования. Возможности внедрения их в украинскую практику требуют дальнейших научных разработок.

Ключевые слова: демутуализация, акционирование, взаимная холдинговая компания, общества взаимного страхования, страховые кооперативы.

Табл.: 2. Библ.: 10.

Тимошенко Игорь Владимирович – младший научный сотрудник Центра исследований и содействия развитию кооперации, Полтавский университет экономики и торговли (ул. Ковалю, 3, Полтава, 36014, Украина)

E-mail: igtim@rambler.ru

UDC 358.032.2:368(477)

Tymoshenko I. V. Process of Demutualization of Mutual Insurance Societies and Insurance Cooperatives in the International Market of Insurance Services

The article is aimed at identifying of general trends and factors that predetermine the process of demutualization, the study of transformation of the mutual and cooperative insurance organizations into the joint-stock structures and substantiating of future prospects for the development of non-commercial forms of insurance in the international markets of insurance services. Analysis of trends of development of the mutual insurance societies and insurance cooperatives creates background for stating, that an important topic for the above organizations is to find alternative sources of funding in order to maintain competitiveness and to increase their share in the market of insurance services in circumstances of the increasingly competitive and globalized market relations. This leads to demutualization, which is determined by the majority of scientists as a process of sharing, based on the change in ownership form of the non-profit societies as well as departure of the property from the control of the co-owners. While implementing new strategies, organizations operating on the principles of mutuality, are forced to adapt to market conditions through the establishment of new organizational and legal forms of insurance: joint-stock or mutual holding companies. One of the specific features of these structures is the attempt to derive advantages from the companies targeting investors, primarily in the sphere of attracting capital, while preserving the mutual or cooperative status. According to the analytical review of international insurance markets, most non-profit insurance organizations have managed to overcome the crisis of sharing. Dynamics and development trends of mutual insurance societies and insurance cooperatives witness their competitiveness in the market of insurance services, which allows to speak of the prospect for further development of the non-commercial forms of insurance. The possibilities of introducing them into the Ukrainian practice require further scientific research.

Key words: demutualization, sharing, mutual holding company, mutual insurance societies, insurance cooperatives.

Табл.: 2. Bibl.: 10.

Tymoshenko Igor V. – Junior Researcher of the Centre for Research and Development Assistance Cooperation, Poltava University of Economics and Trade (vul. Kovalya, 3, Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: igtim@rambler.ru

Ефективність функціонування страхового ринку будь-якої країни визначається дієвістю на ньому різноманітних за формами власності організацій-страховиків. В Україні страхування здійснюється комерційними страховими компаніями. На зарубіжних ринках страхових послуг у цей процес долучаються некомерційні страхові організації у формі товариств взаємного страхування (ТВС) і страхових кооперативів.

Специфіка названих організацій полягає в тому, що вони створюються самими страхувальниками шляхом колективного формування страхового фонду та взаємного розподілу ризиків з метою отримання страхових послуг за собівартістю. Принцип взаємності проявляється в рівному праві власності на страховий фонд, що зумовлює не лише участь усіх членів у розпорядженні ним, а й солідарну відповідальність за страховими зобов'язаннями. Найбільш істотною ознакою ТВС і страхових кооперативів є неприбутковий характер страхових операцій та демократичність управління. На світовому ринку страхових послуг вони становлять близько 40% загального обсягу, формуючи сектор взаємного страхування.

Як показує міжнародний досвід, наявність на страховому ринку акціонерних і некомерційних форм страхування сприяє його гармонізації, додає більшої демократичності страховій системі, задовольняє потреби населення в загальнодоступному страховому захисті. Для українського ринку страхових послуг, представленого тільки комерційними страховиками, такий досвід є особливо важливим, оскільки монополізм останніх не залишає можливості об'єктивної оцінки ефективності їх діяльності.

Втім, з 1980-х років у страховій сфері посилилася тенденція трансформації взаємних страхових товариств і кооперативів із організаційно-правових форм некомерційного партнерства страхувальників в акціонерні або гібридні (комбіновані) форми страхового підприємства. Цей процес у зарубіжній літературі отримав назву демутуалізації (англ. *demutualization*). У результаті перед дослідниками постала дилема: відсутність сектора взаємного страхування на ринку страхових послуг свідчить про його певне деформування, а процеси демутуалізації викликають сумніви щодо ефективності некомерційних форм страхування в сучасних умовах. Тому дослідження причин акціонування взаємних страхових товариств і передбачення можливих шляхів їх подальшого розвитку є, на наш погляд, актуальним.

Вивченню процесів демутуалізації значну увагу приділяють зарубіжні економісти, зокрема: Д. В. Мідор, Л. К. Хуг (США), Г. Парадіс, Р. Чадад (Канада), Ц. Галор (Ізраїль), Д. Гріффіс, Р. Метхевс (Австралія), В. М. Дадьков, Н. С. Дешковська, К. Є. Турбіна (Росія) та інші.

Серед вітчизняних учених зазначеній проблемі присвячена лише робота А. О. Пантелеймоненка під назвою «Про сутність процесу демутуалізації кооперативів» [5], у якій розкривається зміст цього соціально-економічного явища, відображаються його полярні оцінки, пропонується авторське бачення причин демутуалізації. Втім, питання демутуалізації потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначення загальних тенденцій та чинників, що зумовлюють процес демутуалізації, дослідження механізму трансформації взаємних і кооперативних страхових організацій в акціонерні структури та перспективи розвитку некомерційних форм страхування.

Термін «демутуалізація» уперше був уведений в науковий обіг у страховій сфері у зв'язку з акціонуванням товариств взаємного страхування (*mutual insurance company*). У перекладі з англійського слово «mutual» означає «взаємний», а приставка «de» (стосовно до цього слова) означає зворотний процес. За своєю суттю демутуалізація є зміною форм власності, «відмовою від пайового капіталу на користь акціонерного» [1, с. 7].

Аналіз наукових статей зарубіжних авторів дає можливість виділити низку факторів, що зумовлюють процес демутуалізації. Так, науковці Болонського університету Патрісія Баттілані (*Patrizia Battilani*) і Х. Г. Шрөтер (*Harm G. Schröter*) у роботі «Демутуалізація та її проблеми» обґрунтовують даний процес прагненням взаємних страхових організацій зберегти й розширити свою частку на ринку в умовах конкуренції та диверсифікувати діяльність [2, с. 5]. Аналогічних поглядів дотримуються американські вчені Дж. М. Карсон (*J. M. Carson*), М. Д. Форстер (*M. D. Forster*) і М. Дж. Макнамара (*M. J. McNamara*), які доповнюють зазначені вище причини невідповідністю методів управління ТВС ринковим відношенням. На їх погляд, у динамічних умовах ринку, коли потрібні вільні кошти й швидка реакція щодо прийняття рішень, некомерційні організації менш ефективні з погляду адаптації до технологічних і ринкових змін через брак капіталу та структуру керування [3, с. 8].

Ключовим чинником процесу демутуалізації вчені Массачусетського університету Бостона Лал С. Чу (*Lal C. Chugh*) і Джозеф В. Мидор (*Joseph W. Meador*) вважають нестачу капіталу взаємних страхових організацій. Відомо, що ТВС і страхові кооперативи не мають права витратити кошти страхового фонду на інші потреби, ніж страхові виплати, а тому, на відміну від комерційних страховиків, не можуть залучити капітал шляхом продажу акцій. Саме зазначена причина спонукала страхувальників таких великих взаємних компаній, як британська *Friends Provident* або американські *John Hancock* та *Prudential* перейти до акціонерної форми організації. Тому названі автори вважають, що взаємна форма організації страхування за своєю суттю звужує можливості зростання капіталу, тоді як демутуалізація знімає фінансові обмеження, оскільки акціонерні товариства одержують доступ до додаткових джерел, зменшуючи залежність від внутрішніх ресурсів [4, с. 12].

У деяких випадках демутуалізація здійснюється під тиском самих членів взаємних страхових організацій. Її ініціаторами, як правило, виступають менеджери, ради директорів ТВС чи правління кооперативу, більшість із яких здобувають користь з даного процесу. Найчастіше акціонування відбувається у тих страхових товариствах, діяльність яких не є прозорою для членів. Вплив внутрішніх факторів на процес переродження неприбуткових організацій в акціонерні компанії розкриває вітчизняний вчений А. О. Пантелеймоненко. На

його думку, відкрите членство перетворює кооперативи в потужні компанії, що послаблює зв'язки між членами, призводить до нівелювання принципу демократичного членського контролю й передачі влади в руки найманих керівників (топ-менеджерів). При цьому формується значний фонд «забутих» («покинутих») коштів і майна тих членів, що в силу різних причин втратили зв'язок зі своєю кооперативною організацією і які можна розділити між наявними членами, і, перш за все, її керівниками. Найпростіший спосіб такого «перерозподілу забутої власності» – здійснення акціонування, що і є основним змістом демутуалізації [5, с. 97].

Найбільше поширення процес демутуалізації дістав у сфері страхування життя. При цьому на ринках страхових послуг північноамериканських країн він відбувався більш швидкими темпами, ніж в європейському регіоні. Однією з причин цього були мільярди виплати по страхових випадках, пов'язаних з катастрофами природного й техногенного характеру, що особливо сильно позначилося на взаємному страхуванні. Наприклад, збиток американських страхових компаній у результаті терористичних актів 11 вересня 2001 р. склав близько 40 млрд дол. США, через ураган «Сенді» вони втратили 116 млрд дол., у тому числі товариства взаємного страхування – 35 млрд дол. США [6, с. 13]. На страхових ринках континентальної Європи, крім Великобританії, демутуалізація менше виражена, а в таких країнах, як Франція, Люксембург та Ірландія заборонена законом.

Інституціональні зміни взаємних страхових організацій здійснюються такими методами: повна демутуалізація, спонсорська демутуалізація, товариство взаємного страхування з дочірньою акціонерною компанією, взаємна холдингова компанія, надання ТВС права членства особам, які не є страхувальниками.

Механізм реорганізації в акціонерні форми товариств взаємного страхування, що займаються страхуванням життя, відображений у табл. 1.

При повній демутуалізації ТВС чи страховий кооператив перетворюються в акціонерну компанію. Рішення приймається на загальних зборах, де щонайменше 75% членів мають проголосувати за відповідну пропозицію. Але сам процес реорганізації довгий і витратний,

тому взаємні страховики віддають перевагу спонсорській демутуалізації.

Спонсорська демутуалізація здійснюється шляхом злиття взаємного товариства і акціонерної компанії. Це передбачає, що колишні члени ТВС в обмін на їхні частки одержують компенсацію у вигляді акцій або грошових виплат.

Частина товариств взаємного страхування трансформуються в акціонерні компанії через створення дочірніх страхових підприємств акціонерної форми. Материнська компанія (ТВС) за рахунок акціонерного капіталу своєї підконтрольної фірми купує невеликих акціонерних страховиків або об'єднується з іншими взаємними товариствами. Дочірні акціонерні філії дозволяють збільшувати кількість страхових послуг та ефективніше використовувати канали їх продажу. На північноамериканському страховому ринку більшість подібних акціонерних компаній займаються страхуванням майна, на європейському – вони переважають у страхуванні життя й здоров'я.

Долаючи труднощі із залученням капіталу, ТВС часто використовують часткову демутуалізацію, так званий «метод Айова» (вперше застосований у 1995 р. у штаті Айова, США). Він передбачає створення взаємної холдингової компанії (англ. – *Mutual Holding Company, Mhcs*), що являє собою гібридну організацію, 50% якої належать членам взаємного товариства й 50% – акціонерам. Специфіка її полягає в тому, що ТВС передає всі повноваження щодо ведення справ акціонерам, залишаючи за собою лише функції контролю. Акціонери здійснюють випуск акцій для додаткового залучення капіталу, але обсяг їх є обмеженим. На відміну від спонсорської демутуалізації взаємна холдингова компанія не передбачає якоїсь компенсації взаємним страховикам, що часто розглядається ними як втрата майна. З цієї причини в багатьох юрисдикціях (Нью-Йорк, Канада) створення Mhcs є обмеженим. Хоча холдингові компанії залишають за собою назву «взаємні», де-факто ТВС на її політику майже не впливають.

У Європі взаємна холдингова компанія як організаційна форма страховиків була вперше законодавчо закріплена в Австрії в 1991 р., за кілька років до того,

Таблиця 1

Механізм трансформації ТВС в акціонерні компанії

ТВС	Методи акціонування
Connecticut Mutual	Після злиття з Massachusetts Mutual стала акціонерною компанією
Guarantee Mutual	Придбана Джефферсон-Pilot (Jefferson-Pilot). Нині акціонерна компанія під назвою Became Guarantee Life
Prudential Life	Перетворена в акціонерну компанію за рішенням членів
Central Life Assurance	Придбана AmerUs Group за 2,9 млрд дол. США. Нині взаємна холдингова компанія
Fidelity Life Association	Взаємна холдингова компанія. В управлінні беруть участь представники Bank One та страхової групи Zurich
Liberty Mutual Insurance Company та Montgomery Mutual Insurance Company	У результаті злиття виникла Montgomery Mutual Insurance Company, яка утворила дочірні акціонерні компанії

Джерело: складено автором на основі [7].

як це було зроблене в США. Однак австрійська модель відрізняється від американської, особливо в частині мінімальної частки участі в капіталі акціонерної компанії, яка становить 26% в Австрії й 50% у США [8, с. 60 – 61].

На підставі наявного досвіду функціонування взаємних холдингових компаній нами визначено переваги та недоліки, отримані ТВС у результаті реорганізації, які в узагальненому вигляді представлені в *табл. 2*.

Наведені аргументи дають підставу для таких висновків: структура взаємної холдингової компанії надає страхувальникам вигоду від фінансової й організаційної гнучкості акціонерного товариства. Однак, якщо менеджери зосереджені тільки на підвищенні рентабельності акціонерного капіталу для інвесторів, сутність традиційного ТВС як форми взаємодопомоги, руйнується.

Такий метод акціонування, як надання членства особам, що не є страхувальниками, використовують взаємні страхові товариства з тимчасовим капіталом, котрий залучається в перші роки їх існування та повинен бути поступово погашений. Особи, що позичили ТВС необхідні суми, стають його членами і, крім одержання встановленого відсотка, мають право на участь в управлінні справами товариства. Втім, існують нюанси, що дозволяють виділити тут кілька типів. Так, в одних товариствах право членства визнається не за всіма страхувальниками, а лише за окремими категоріями, в інших допускається множинність голосів, у третіх – кожний страхувальник обов'язково є членом товариства і має право тільки на один голос. На думку В. М. Дацькова та К. Є. Турбіної, остання група ТВС представляє собою фактичне втілення принципу взаємності у прямому змісті цього поняття [8, с. 21].

Стосовно даної проблеми залишається важливим питання: які переваги дав процес акціонування колишнім страхувальникам ТВС, що стали власниками акціонерних страхових компаній? Практика показує, що акціоновані товариства почали виплачувати дивіденди на вкладені кошти та пропонувати більшу кількість послуг. Однак лише деякі з них змогли домогтися збільшення частки ринку, оскільки освоєння нових страхових послуг вима-

гає великого досвіду, а поки нові бізнес-процеси не налагоджені, вони протікають зі значно більшими витратами.

Подібні перетворення переживають і страхові кооперативи. Їх акціонування відбувається шляхом залучення додаткових інвесторів у кооператив, які разом із членами стають його співвласниками. У результаті відбувається розподіл власності між членами кооперативу та інвесторами. Це приводить до зміни кооперативних принципів, а відтак і статусу кооперативу.

Тому оцінка демутуалізації теоретиками і практиками страхової справи та кооператорами доволі неоднозначна. Частина з них вважає, що це оздоровлює інфраструктуру взаємного страхування та сприяє консолідації ТВС; інші роблять висновок про знищення основних соціальних принципів взаємності як процесу взаємодопомоги. Зрозуміло, що дане питання потребує глибокого дослідження.

Акціонування виявило ще одну специфічну особливість: нові власники після аналізу клієнтського портфеля, як правило, наполягали на негласному відстороненні від страхового обслуговування клієнтів з низькою платоспроможністю або поганою кредитною історією. Це наочно демонструє перевагу ТВС і страхових кооперативів, де страхові послуги є доступними для всіх верств суспільства, а страхування ризиків на взаємній основі робить їх збитковими для окремої особи менш уразливою, перед акціонерними компаніями.

Незважаючи на значні втрати через складну макроекономічну ситуацію у зв'язку з фінансовою кризою 2007 – 2008 рр., страхові організації, що функціонують на принципах взаємності, змогли зберегти свої позиції. За інформацією Міжнародної федерації кооперативного й взаємного страхування (*International Cooperative and Mutual Insurance Federation*), премії некомерційних страхових організацій на світовому ринку зросли у 2012 р. порівняно з 2007 р. на 26%, у той час як доходи комерційних страховиків збільшились тільки на 11,8%. Понад 1900 компаній взаємного страхування володіють активами на суму 2,3 трлн дол. США і отримали дохід у 435 млрд дол. США [10]. Причини швидкого зростання сектора взаємного страхування аналітики пояснюють підвищенням попи-

Таблиця 2

Переваги й недоліки реорганізації товариства взаємного страхування у взаємну в холдингову компанію (ВХК)

Переваги	Недоліки
Реорганізація відбувається швидше й дешевше, ніж повна демутуалізація	Вартість може бути вище в остаточному підсумку, особливо якщо питання вирішувалися у судовому порядку
Забезпечує фінансову гнучкість та максимальний доступ до капіталу для фінансування майбутнього зростання	Обмежує залучення капіталу, оскільки кількість акцій, що впливають на управління, лімітоване структурою ВХК
Фінансова гнучкість поліпшує кредитоспроможність компанії	Практичний ефект від цього сприятливого режиму ще має бути з'ясований
Права страхувальників залишаються незмінними, вони лише передані холдинговій компанії	Втрачається найбільш цінна особливість ТВС – відсутність конфлікту інтересів між страхувальниками й акціонерами
Способом захисту страхувальників є обмеження холдингової компанії на володіння акціями	Контроль страхувальників є фікцією, оскільки вони не мають ефективного впливу й практичного засобу замінити керівництво компанією у разі необхідності

Джерело: складено автором на основі [9].

том на недорогий страховий захист в умовах фінансової нестабільності середніх верств населення. Динаміка зростання показників ТВС свідчить, що, незважаючи на об'єктивне існування процесу акціонування на страхових ринках, перспективи розвитку некомерційних форм страхування представляються цілком оптимістичними.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши загальні тенденції та чинники, що зумовлюють процес демутуалізації, можна стверджувати, що його головною причиною є пошук товариствами взаємного страхування та страховими кооперативами альтернативних джерел фінансування з метою збереження конкурентоспроможності й розширення своєї частки на ринку страхових послуг. Більшість дослідників визначають демутуалізацію як процес акціонування, в основі якого лежить зміна форми власності некомерційних товариств і вихід їх майна з-під контролю співвласників. Саме так багато традиційних ТВС і кооперативів реагують на посилення конкуренції та глобалізацію ринків.

Реалізуючи нові стратегії, названі організації змушені пристосовуватися до ринкових умов за допомогою організаційних інновацій – трансформації старих і створення нових організаційно-правових форм страхування. Однією з головних особливостей цих структур є спроба запозичити деякі переваги фірм, орієнтованих на інвесторів, насамперед у сфері залучення капіталу, зберігаючи при цьому взаємний чи кооперативний статус.

Однак, як показує практика, більшість некомерційних страхових організацій зуміли подолати кризу акціонування. Динаміка й тенденції розвитку товариств взаємного страхування й страхових кооперативів свідчать про їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках страхових послуг, що дає підстави стверджувати про перспективність подальшого розвитку некомерційних форм страхування. Можливості впровадження їх в українську практику вимагають подальших наукових розробок. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Griffiths D.** The Co-op Dictionary / D.Griffiths. – Second edition : Co-operative Federation of Victoria Ltd. 2004. – P. 1 – 41.
2. **Battilani P.** Demutualization and its Problems / Patrizia Battilani, Harm G. Schröter: Quaderni – Department of Economics Universita di Bologna. – 2006, 20 p. // Working Paper DSE N 762. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.academia.edu/5436989>
3. **Carson J. M.** Changes in Ownership Structure: Theory and Evidence from Life Insurer Demutualizations / J. M. Carson, M. D. Forster, M. J. McNamara // Journal of Insurance Issues. – Vol. 21, 1998, P. 1 – 22.
4. **Lal Chugh C.** Demutualization in the Life Insurance Industry: A Study of Effectiveness / Lal C. Chugh, Joseph W. Meador // Review of Business Winter. – 2006, University of Massachusetts Boston, Vol. 27, Number 1, P. 10 – 17.
5. **Пантелеймоненко А. О.** Про сутність процесу демутуалізації кооперативів / А. О. Пантелеймоненко // Збірник наук. праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. – ХКТЕІ, 2011. – № 1. – С. 94 – 102.
6. Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US // Sigma. – 2013, No 2. – 44 p.

7. Focus On The Future: Options For The Mutual Insurance Company // [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.namic.org/policy/futureMutualAlts.asp>

8. **Дадьков В. Н.** Взаимное страхование / В. Н. Дадьков, К. Е. Турбина. – М. : Изд-во Анкил, 2007. – 344 с.

9. **Glenn S.** Reorganization Status of Mutual Life Insurance Companies // [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.glenndaily.com/mhctable.htm>

10. ICMI: Mutual and Cooperative Insurers Continue to Outperform the Rest of the Insurance Market [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thenews.coop/40342/news/banking-and-insurance/mutual-and-cooperative-insurers-continue-outperform-rest-insurance-market>

Науковий керівник – Пантелеймоненко А. О., доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та прикладної економіки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

REFERENCES

- Battilani, P., and Schroter, H. G. "Demutualization and its Problems". <http://www.academia.edu/5436989>
- Carson, J. M., Forster, M. D., and McNamara, M. J. "Changes in Ownership Structure: Theory and Evidence from Life Insurer Demutualizations". *Journal of Insurance Issues*, vol. 21 (1998): 1-22.
- Chugh, L. C., and Meador, J. W. "Demutualization in the Life Insurance Industry: A Study of Effectiveness". *Review of Business Winter*, vol. 27, no. 1 (2006): 10-17.
- Dadkov, V. N., and Turbina, K. E. *Vzaimnoe strakhovanie* [Mutual insurance]. Moscow: Ankil, 2007.
- "Focus On The Future: Options For The Mutual Insurance Company". <http://www.namic.org/policy/futureMutualAlts.asp>
- Griffiths, D. *The Co-op Dictionary: Cooperative Federation of Victoria Ltd.*, 2004.
- Glenn, S. "Reorganization Status of Mutual Life Insurance Companies". <http://www.glenndaily.com/mhctable.htm>
- "ICMI: Mutual and Cooperative Insurers Continue to Outperform the Rest of the Insurance Market". <http://www.thenews.coop/40342/news/banking-and-insurance/mutual-and-cooperative-insurers-continue-outperform-rest-insurance-market>
- "Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US". *Sigma*, no. 2 (2013): 44.
- Panteleimonenko, A. O. "Pro sutnist protsesu demutualizatsii kooperatyviv" [On the nature of the process demutualization cooperatives]. *Zbirnyk naukovykh prats KhKTEI*, no. 1 (2011): 94-102.

ПРИНЦИПИ ТА КРИТЕРІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

© 2014 ЮХИМЕНКО Т. В.

УДК 330.3:336.7

Юхименко Т. В. Принципи та критерії інноваційного розвитку банківського сектора економіки

Метою дослідження є виділення основних критеріїв інноваційного розвитку банківської системи, а також детермінація принципів і чинників такого розвитку. Проблема розроблення критеріїв інноваційного розвитку потребує особливої уваги в умовах кризи, адже вони передбачають упровадження сучасних інструментів, призначених для запобігання проведенню банками високоризикової діяльності. Автором досліджено основні підходи до визначення критеріїв і принципів інноваційного розвитку, на основі чого було запропоновано провести аналогію між фінансовими та екологічними системами. Численні спільні риси дозволяють стверджувати, що застосування широковідомих законів і принципів екології у фінансовій сфері дозволить нівелювати негативні наслідки від кризових порушень рівноваги, а також здатне забезпечити сталий інноваційний розвиток як фінансової системи, так і економіки в цілому. Застосування регуляторів такого підходу та дотримання наведених принципів має стати одним з пріоритетів під час розробки нових нормативів, оскільки він дозволяє робити довгострокові прогнози та визначати слабкі місця.

Ключові слова: критерії інноваційного розвитку, банківський сектор, сталий інноваційний розвиток, закони екології.

Рис.: 2. **Бібл.:** 12.

Юхименко Тетяна Василівна – аспірантка, кафедра фінансів і кредиту, Університет банківської справи Національного банку України (вул. Андріївська, 1, Київ, 04070, Україна)

E-mail: tania.iukhymenko@gmail.com

УДК 330.3:336.7

UDC 330.3:336.7

Юхименко Т. В. Принципы и критерии инновационного развития банковского сектора экономики

Yukhymenko T. V. Principles and Criteria for the Innovative Development of Banking Sector of the Economy

Целью исследования является выделение основных критериев инновационного развития банковской системы, а также детерминация принципов и факторов такого развития. Проблема разработки критериев инновационного развития требует особого внимания в условиях кризиса, ведь они предусматривают внедрение современных инструментов, предназначенных для предотвращения проведения банками высокорисковой деятельности. Автором исследованы основные подходы к определению критериев и принципов инновационного развития, на основе чего было предложено провести аналогию между финансовыми и экологическими системами. Многочисленные общие черты позволяют утверждать, что применение широкоизвестных законов и принципов экологии в финансовой сфере позволит нивелировать негативные последствия кризисных нарушений равновесия, а также способно обеспечить устойчивое инновационное развитие как финансовой системы, так и экономики в целом. Применение регуляторами такого подхода и соблюдение приведенных принципов должно стать одним из приоритетов при разработке новых нормативов, поскольку он позволяет делать долгосрочные прогнозы и определять слабые места.

The aim of the study is allocation of the main criteria of innovative development of the banking system, as well as determination of the principles and factors of the development. The problem of developing criteria for innovative development requires special attention in terms of crisis, because they provide for the introduction of modern tools intended to prevent banks from high-risk activities. The author explored the main approaches to the definition of criteria and the principles of innovative development, on the basis of which it was proposed to draw an analogy between financial and environmental systems. Relating to the numerous common features, it can be asserted that use of well-known laws and principles of ecology in the financial sector will reverse the negative effects of the crisis disturbances of balance, and will be able to ensure sustainable innovative development of both the financial system and the economy as a whole. Use of this approach by regulators as well as observance of the principles should become one of the priorities in the development of new standards, because it allows to make the long term predictions and to identify weaknesses.

Ключевые слова: критерии инновационного развития, банковский сектор, устойчивое инновационное развитие, законы экологии.

Key words: criteria for innovative development, banking sector, sustainable innovative development, ecological laws.

Рис.: 2. **Библ.:** 12.

Рис.: 2. **Библ.:** 12.

Юхименко Татьяна Васильевна – аспірантка, кафедра фінансов і кредиту, Університет банківського дела Національного банку України (вул. Андреевская, 1, Киев, 04070, Украина)

Yukhymenko Tetiana V. – Postgraduate Student, Department of Finance and Credit, University of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Andriyivska, 1, Kyiv, 04070, Ukraine)

E-mail: tania.iukhymenko@gmail.com

E-mail: tania.iukhymenko@gmail.com

Банківський сектор в Україні та світі дуже постраждав під час глобальної фінансової кризи. Процес відновлення зайняв набагато більше часу, ніж можна було сподіватися. У таких умовах гостро постала проблема інноваційного розвитку банківської системи, оскільки в минулому саме деякі фінансові інновації спричинили негативні кризові наслідки. Для того, щоб уникнути схожих помилок, варто розробити та дотримуватися певних критеріїв інноваційного розвитку банківської системи.

Проблеми інноваційного розвитку та їх критеріїв достатньо досліджені на державному або загальногалузевому рівні. Українські науковці Полінкевич О., Геєць В., Жарова Л. погоджуються, що такі критеріїв мають забезпечувати результати економічного розвитку, що відпо-

відають потребам людей та фундаментальній ідеї пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини.

Проте банківський сектор має певні особливості, а це вимагає деталізації та виокремлення характерних саме для неї критеріїв. Дослідження критеріїв і принципів інноваційного розвитку банківської системи зацікавили науковців не так давно. Саме в контексті особливостей банківської системи доцільно виділити дослідження Єгоричевої С., Карчевої Г., Лютого І., Пантелеєвої Н., Юрчука О., які зазначають, що стабільний розвиток банківської системи України повинен базуватися на стратегічних цілях, що включає підвищення її фінансової стійкості та надійності, посилення позитивного впливу на реальний сектор економіки та здатності

ефективно інтегруватися до міжнародних фінансових ринків. Серед зарубіжних дослідників варто виділити Шиллера Р., Бека Т., Левайна Р. та Хелдейна Е., які спеціалізуються на дослідженні впливу інновацій в банківській системі на економіку в цілому.

Проблема розроблення критеріїв і принципів інноваційного розвитку потребує особливої уваги в умовах кризи, адже вони передбачають упровадження сучасних інструментів, призначених для запобігання проведенню банками високоризикової діяльності.

На жаль, критерії та принципи інноваційного розвитку досліджені недостатньо, а інструментарій для їх використання не розроблений. До того ж, практично недослідженими залишаються наслідки їх застосування та взаємозв'язок стратегічних завдань інноваційного розвитку банківського сектора з операційними цілями.

Метою статті є виділення основних критеріїв інноваційного розвитку банківського сектора, а також детермінація принципів і чинників такого розвитку.

Розробка критеріїв інноваційного розвитку банківського сектора є надзвичайно важливим і водночас складним завданням. Складність розробки критеріїв інноваційного розвитку в банківській сфері аналогічна тій проблемі, що інновації в цьому секторі економіки практично не підлягають патентуванню. Вони взаємодіють з економікою в цілому і можуть викликати наслідки, які стають очевидними лише через роки, до того ж, заявник на отримання фінансового патенту не може довести ефективність винаходу в такий самий спосіб, як це може зробити винахідник пристрою, представленою для отримання технічного патенту [1]. Відповідно критерії для фінансових і банківських інновацій є досить загальними, а також часто не мають підґрунтя у вигляді економічного аналізу глобальних наслідків.

Діяльність банківських і фінансових установ тісно взаємопов'язана з економічним зростанням, хоча часто навіть у суперечливій формі, а тому стає можливим виділити форми впливу та взаємозв'язків між ними: 1) фінансовий розвиток є фактором економічного зростання; 2) прогрес у банківському секторі є наслідком економічного зростання; 3) існує двонаправлений причинно-наслідковий зв'язок розвитку банківництва та фінансів з економічним зростанням [2]. Беззаперечно, усі три форми зв'язків мають місце в глобальних економічних процесах, що ще раз підкреслює необхідність дослідження інноваційного розвитку банківського сектора як елемента зростання економіки в цілому.

Для усвідомлення ролі інноваційного розвитку банківського сектора варто виділити певні характеристики та особливості, що мають місце в економіці.

По-перше, банківський сектор є ключовим фактором розвитку здорового суспільства. Наслідки нещодавньої кризи зробили фінансову і банківську системи сектором, якому сьогодні довіряють найменше. Це виглядає парадоксально, враховуючи, що в кінцевому рахунку банківські операції обов'язково ґрунтуються на фундаменті довіри. Проте фінансова система є одним з найважливіших соціальних інститутів, необхідних для управління ризиками, який дозволяє суспільству перетворити творчі

імпульси в життєво важливі продукти та послуги. Звісно, за певних несприятливих умов вона може руйнуватися та призвести до катастрофічних наслідків.

По-друге, банківський сектор, відповідним чином адаптований під майбутні потреби, може бути найкращим важелем для зростання добробуту і створення більш сильного і успішного суспільства. Незважаючи на швидку появу та реалізацію банківських інновацій, їх демократизація часто триває занадто повільно, іноді протягом століть, а тому постає важливе завдання підвищення темпів засвоєння таких інновацій суспільством.

Крім того, варто відзначити, що банківський сектор все ще переживає серйозну кризу, а тому потребує безперервного впровадження інновацій. Серед наслідків кризи варто відзначити ефект перешкоджання прогресу в банківській сфері та фінансах. Політичний клімат придушє інновації та запобігає інноваційному прогресу. Проте, як не дивно, для зменшення ймовірності фінансових криз у майбутньому необхідно застосовувати вдосконалені фінансові інструменти.

Варто зазначити, що у контексті особливостей банківського сектора ідейного трансформації має здійснюватись з метою забезпечення стійкого розвитку. В окремих працях вчених-економістів, що присвячені саме цій проблематиці, зазначено, що трансформацією є якісні та кількісні перетворення в економічній системі, її вихід за межі стабільного функціонування і перехід у стан нерівноваги з метою приведення параметрів системи до стану, який зможе сприяти цим перетворенням [3, с. 98]. Тобто, основною метою трансформації в банківських установах є отримання максимального економічного та соціального результату внаслідок забезпечення оптимальної структури активних і пасивних операцій.

Відповідно, інноваційний розвиток банківського сектора має вирішувати певні завдання, що постають перед сучасною економікою. Серед таких завдань варто виділити:

- ✦ забезпечення конкурентоспроможності в динамічних умовах;
- ✦ відповідність законодавчим вимогам та управління ризиками;
- ✦ оптимізація рівня витрат;
- ✦ підвищення якості обслуговування клієнтів;
- ✦ підтримання якості активів;
- ✦ розвиток нових ринків;
- ✦ розбудова технологічної архітектури;
- ✦ задоволення потреб персоналу [4].

Мельниченко О. вважає, що впровадження інновацій вимагає від усіх працівників банківської установи забезпечення координації зусиль за основними напрямками. Серед цих напрямків можливо виділити:

- ✦ управління труднощами, що передбачає взаємодію людей із різним досвідом, оскільки інноваційні завдання потребують різної технічної компетентності й тимчасового індивідуального навантаження на працівників;
- ✦ забезпечення економічної ефективності;
- ✦ креативність і підвищення якості прийнятих рішень;

- ✦ гнучкість, що передбачає здатність працівників банку адаптуватися до різних і мінливих умов ринку;
- ✦ задіяність працівників у процесі, використання персоналом професійних знань і досвіду для вирішення проблем [5].

Дії банків для досягнення стійкого інноваційного розвитку можна розділити на чотири етапи (рис. 1). Хоча всі успішні банки, як правило, проходять через усі ці стадії, деякі банки, ймовірно, ніколи не досягають цілісного заключного етапу, який буде продовжувати розвиватися разом зі зміною очікувань зацікавлених сторін [6]. Крім того, деякі банки, в основному нішеві гравці, зможуть пропустити перший і другий етап. Кожен наступний етап включає попередній. Іншими словами, етап стійкого розвитку міститиме характеристики як превентивного, так і наступального банкінгу.

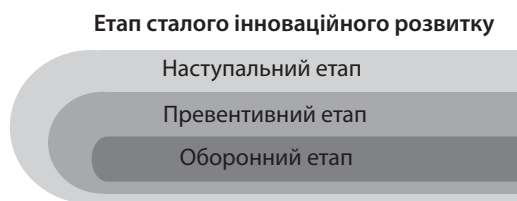

Рис. 1. Етапи переходу до стійкого інноваційного розвитку банку

Перший етап носить оборонний характер. На цьому етапі банк не є активним і може навіть спробувати затримати прийняття нового законодавства, тому що це може завдати шкоди інтересам банку прямо або опосередковано. Основною метою управління виступає зниження вартості змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі діяльності банківської установи. На жаль, більшість українських банків знаходяться саме на цьому етапі.

Другий етап – превентивний банкінг. Цей етап відрізняється від попереднього тим, що банки активно проводять політику економії потенційних внутрішніх витрат. Превентивний етап є немінучим, оскільки регулятори все одно будуть встановлювати обмеження на діяльність банків, а тому економія від оборонного підходу буде нівельована. Проте, банки на даному етапі будуть розглядати тільки свої внутрішні процеси, такі як оптимізація процесів управління та оцінки кредитного ризику.

На *третьому, наступальному, етапі* банки розглядають свою зовнішню діяльність як доповнення до внутрішньої. Іншими словами, вони займаються розробкою і впровадженням безпечних для фінансового середовища продуктів і послуг. Важливим завданням банків на даному етапі є публічне представлення результатів своєї діяльності. Наступальний етап відповідає таким принципам, як ініціативність, творчість та новаторство, а банки знаходяться у процесі пошуку безпрограшних тактичних рішень. Проблема цього етапу в тому, що до тих пір, поки значні витрати на пошук таких рішень не повністю інтегровані в систему цін, їхнє впровадження не приводить до стійкого інноваційного розвитку.

Метою *четвертого етапу* є забезпечення сталого інноваційного розвитку банку в результаті впровадження безпрограшних стратегічних рішень та реалізації корпо-

ративної філософії, що сприяє вибору проектів з більш високим ризиком, нижчою нормою прибутку і більш тривалим періодом окупності задля довгострокової перспективи. На жаль, сучасний стан і попит на проекти, що забезпечують сталий розвиток, у суспільстві недостатній, щоб зробити такий розвиток метою для великих банків, адже подібна політика призведе до втрати поточного прибутку. У наш час сталий інноваційний розвиток банкінгу ставлять за мету в основному окремі нішеві гравці.

На всіх етапах критерії інноваційного розвитку потребують певного оцінювання, а тому доцільно використовувати кількісні та якісні показники. Проведені узагальнення дозволяють виділити декілька груп показників інноваційного розвитку, що характеризують [7]:

- ✦ *системність інноваційного розвитку* (наявність постійно діючих структурних підрозділів, що спеціалізуються на інноваційній діяльності; наявність програм інноваційного розвитку; участь комерційного банку у формуванні венчурних фондів);
- ✦ *активність креативної діяльності* (кількість впроваджених інновацій; частка інноваційних рішень у загальній кількості реалізованих управлінських рішень; частка революційних інновацій у загальній сукупності реалізованих; частка еволюційних інновацій у загальній сукупності реалізованих тощо);
- ✦ *результативність креативно-інноваційного розвитку* (прибуток від впровадження інновацій, залучення нових клієнтів, зростання частки ринку тощо).

Недоліком такого оцінювання є складність прогнозування та неможливість передбачити навіть короткостроковий вплив інновацій на банківський сектор. Проте такі показники дозволяють оцінити поточний стан інноваційної роботи банку та реалізацію стратегічних завдань. Тому постає завдання розробки таких критеріїв і принципів інноваційного розвитку, що здатні забезпечити не тільки відбір позитивних інноваційних ідей, а й ефективне прогнозування їх впливу в довгостроковій перспективі. До того ж, світова фінансова криза виявила необхідність розробки заходів управління ризиком на системному рівні, а не лише на рівні окремих банків.

Світова наукова думка останнім часом звертається до порівняння фінансових та екологічних систем, під час аналізу яких виявлено досить багато спільних рис. Американська Національна академія / Національна дослідницька рада і Федеральний резервний банк Нью-Йорка з метою стимулювання нового осмислення системних ризиків спільно провели дослідження щодо фінансової екології [8], результатом якого стала можливість знаходження загальних принципів і використання досвіду, накопиченого за роки досліджень в обох сферах [9, с. 893 – 895]. Однією з основ такої аналогії є поняття «загальної рівноваги», що існує як в екології, так і в економіці. До того ж, характерною спільною рисою обох систем є нестабільність, яка спричинена зростанням рівня складності.

Тому на основі такого порівняння доцільно виокремити декілька критеріїв інноваційного розвитку банківського сектора, що властиві екологічним системам:

1) *прозорість* має важливе значення в банківській справі та фінансах для справедливого розподілу економічних ресурсів і підтримання стабільності системи;

2) *відповідність* масштабу і відстані до реальних активів і клієнтів, що необхідна для забезпечення зворотного зв'язку;

3) *узгодження* інтересів фінансових інститутів із суспільними – на місцевому, регіональному та національному рівнях;

4) *стабільність* передбачає врахування ринкових циклів діяльності;

5) *справедливість, конкуренція і реальна вартість* мають важливе значення для довгострокового соціального та екологічного благополуччя держави.

На основі таких критеріїв банківська система буде працювати як продуктивна екосистема, що характеризується різноманітністю і здатністю підтримувати адаптацію до зовнішніх потреб.

Впровадження критеріїв інноваційного розвитку банківської системи, розроблених на основі дослідження екосистем, покликане забезпечити стабільність як окремого банку, так і всього сектора або держави. Дотримання наведених вище принципів і критеріїв дозволить уникнути значних помилок і катастрофічних наслідків при реалізації інноваційної політики банків.

Враховуючи наявність багатьох спільних рис, варто провести більш глибоке порівняння фінансових і біологічних систем (рис. 2), що дозволить виявити тенденції та принципи існування та розвитку, що, у свою чергу, стане основою для прогнозування. Біологічна екосистема складається з двох основних частин: організмів (органічна природа) і навколишнього середовища. Організми в біологічній екосистемі можна розділити на три категорії: виробники, споживачі і біоредуктори. Виробники в основ-

ному складаються з рослин, використовують енергію від сонця або від окислення неорганічних субстратів для виробництва органічних молекул. Рослини є їжею для трав'янистих, первинних споживачів, а потім трав'янистих поїдають хижаки, вторинні споживачі. У цьому процесі біоредуктори відіграють роль очищувача – відбувається розкладання неживих органічних матеріалів. Найбільш важливими у процесі розкладання є бактерії та гриби. Навколишнє середовище загалом визначає долю організмів після їх народження. Середовище складається з двох частин: природні елементи та антропогенні елементи.

Так само, як і біологічна, фінансова система складається з двох основних частин: фінансові інститути і зовнішнє середовище [10].

Фінансові установи можна розділити на два типи: депозитарні та недепозитарні фінансові інститути. Комерційні банки, ощадні установи та кредитні спілки належать до депозитарних фінансових установ, у той час як страхові компанії, пайові фонди, інвестиційні банки, фінансові компанії та брокери цінних паперів є недепозитарними фінансовими інститутами.

Зовнішнє середовище фінансової системи також складається з двох частин: керовані та некеровані елементи. Держава володіє основними керованими елементами і регулює фінансову систему через три відділи: центральний банк, казначейство і управління фондовим ринком. Некерованими елементами є економіка, культура та історія, тощо.

Звичайно, певні відмінності між екосистемами та фінансовими системами існують. З одного боку, сучасні екосистеми є результатом тривалих еволюційних процесів, у той час як еволюція фінансових систем є відносно новим явищем. І водночас, екосистеми практично не зазнають селективного тиску, який присутній у фінансових системах у формі нормативного регулювання та участі уряду у формуванні фінансових структур, особливо таких, які вважаються «занадто великими, щоб збанкрутувати». Ще однією характерною відмінністю є те, що у

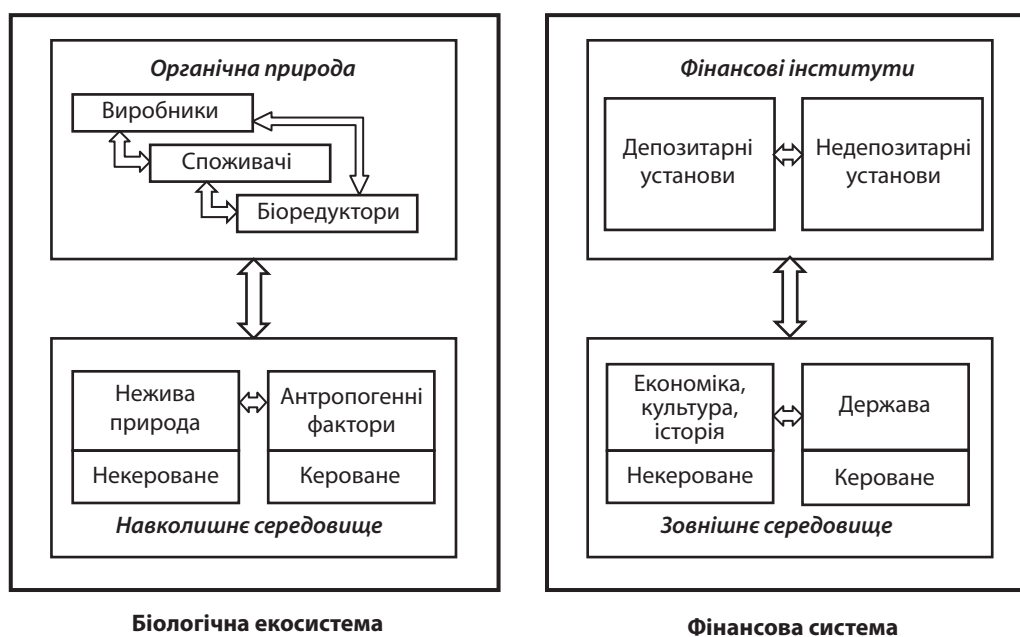

Рис. 2. Порівняння біологічних і фінансових систем

процесі еволюції на фінансових ринках, як правило, виживають найбільші установи, а не найкраще пристосовані, саме в результаті втручання регуляторів.

Важливим засобом сучасного міжнародного нормативного регулювання є встановлення більш високих вимог до капіталу банків і ліквідних активів. Традиційне обґрунтування таких вимог полягає в тому, що вони зменшують певні ризики на балансах окремих банків. Альтернативною і більш далекосяжною інтерпретацією виступає те, що вони є засобом зміцнення фінансової системи в цілому, обмежуючи потенціал для мережевих зовнішніх ефектів. За цією ширшою метою, пруденційне регулювання наслідує принципи екології, яка спирається на загальносистемну точку зору в процесі стимулювання та управління стійкістю екосистем [11].

Завдання екології, серед яких вивчення взаємовідносин організмів із довкіллям, дослідження структурно-функціональної організації надорганізмових систем, виявлення механізмів підтримання їх стійкості у просторі й часі, можна використати під час аналізу впливу інноваційного розвитку на банківську систему. Як відомо, екологія розглядає певні закони, за якими відбувається розвиток біосфери. Враховуючи виявлену схожість між властивостями екологічних і фінансових систем, стає можливим провести аналогію між законами екології та економіки. Тобто можна стверджувати, що ці закони повинні діяти і в банківській системі.

Закони екології поділяються на три групи: структурні, функціональні та еволюційно-історичні. Структурні закони здатні описати явища конкуренції, створення нових продуктів, наглядю та регулювання, що мають місце в банківській системі. Структура екосистем визначається на основі певних закономірностей. Такі закономірності можуть ефективно діяти в банківській системі.

Наступною групою законів екології, аналогію на які можливо провести у сфері банківництва, є функціональні закони. Ця група описує розвиток екосистем на основі виконання певних функцій. Нещодавня фінансова криза найбільш повно показала дію цих законів у банківському секторі, коли найслабші ланки призвели до деструкції системи. Проекція функціональних законів екології на банківську систему показує, що розвиток значним чином залежить від вміння використовувати ресурси та умови зовнішнього середовища, а також взаємозв'язку між усіма частинами системи.

Остання група екологічних законів – еволюційно-історичні – має найбільш явний взаємозв'язок з інноваційним розвитком банківської системи у світі. Еволюція та розвиток банківських систем світу має характеристики, що притаманні живим екосистемам. Тому при розробці рекомендацій для забезпечення інноваційного розвитку варто враховувати дію еволюційно-історичних законів, оскільки вони досить повно характеризують наслідки впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

У результаті аналізу екологічних законів можна стверджувати, що топологія балансу фінансового сектора має фундаментальний вплив на стан і динаміку системного ризику. З точки зору державної політики ключовими можна назвати два топологічні принципи успіху

розвитку. По-перше, різноманітність всієї фінансової системи. Напередодні кризи і в гонитві за диверсифікацію баланси банків і системи управління ризиками стали все більш однорідними. Наприклад, банки стали більш залежними від оптового фінансування в пасиві балансу, у структурованих кредитних інструментах в активі балансу, а управління здійснювалось за тими ж самими моделями VAR. Це бажання диверсифікації було раціональним індивідуально з точки зору ризику. Але здійснювалась така диверсифікація за рахунок нижчої різноманітності в рамках системи в цілому, тим самим збільшуючи системний ризик. Однорідність породжує уразливість [12].

На жаль, у регулюванні фінансової системи недостатньо зусиль поки що було спрямовано на оцінку загальносистемних характеристик мережі, таких як різноманітність сукупного балансу та моделей управління ризиками. Ще менше зусиль було покладено на забезпечення нормативних стимулів для їх різноманітності. У процесі відновлення і підтримки фінансової системи цьому завданню системної різноманітності слід приділяти набагато більше уваги з боку регуляторів.

По-друге, модульність усередині фінансової системи. Структура багатьох нефінансових систем явно і навмисно модульна. Модульні конфігурації запобігають зараженню всієї системи в разі вузлової недостатності. Обмежуючи можливість для каскадів, модульність захищає системну стійкість природних і штучних організацій.

Варто відзначити, що знадобилося покоління для адаптації екологічних моделей. Те ж саме, ймовірно, буде справедливо і для банківської справи та фінансів [11].

На основі проведених аналогій можливо стверджувати, що успіх інноваційного розвитку має базуватись на таких основних блоках:

- 1) *розвиток фізичної інфраструктури*, яка включає в себе якість передачі інформації, транспортування і електроенергії;
- 2) *розробка інфраструктури* (швидкий доступ до фінансових послуг; підвищення впливу клієнтів на ресурси, продукти та ринки в будь-який час і в будь-якому місці; розширення асортименту продуктів і послуг, а також доступ у реальному часі до інформації про ціни і продукт);
- 3) *розвиток інтелектуального капіталу* – відсутність фінансової грамотності та навичок ведення бізнесу є одним з ключових факторів, що перешкоджають економічному розвитку;
- 4) *підтримка інститутами* (юридичними, економічними та соціальними) сталого розвитку фінансового сектора;
- 5) *забезпечення цілісності та комплексності* системи управління, а також її модульності;
- 6) *співпраця* учасників фінансової системи з іншими сферами економіки;
- 7) *стимулювання надання доступу* до фінансування малого бізнесу та венчурного капіталу.

ВИСНОВКИ

Банківський бізнес стикається з численними проблемами, вирішення яких дозволить вивільнити значний

потенціал розвитку. Враховуючи проблеми фінансового та банківського секторів, що виникли під час кризи, варто звернути увагу на критерії інноваційного розвитку, що можуть бути використані у процесі оцінювання наслідків інноваційної діяльності. Таке оцінювання може проводитися як на макрорівні, так і на рівні галузі або окремого банку. Такий підхід дозволить стабілізувати діяльність банку та стан ринку в майбутньому. На основі запропонованих у статті принципів на рівні окремого банку стає можливим розробити стратегічні та операційні цілі, досягнення яких забезпечує стабільний інноваційний розвиток банку.

Розроблення критеріїв і принципів інноваційного розвитку банківської системи є досить складним завданням у зв'язку з непередбачуваністю поведінки ринку та можливими ризиками. Тому досить продуктивним методом наукового дослідження стало проведення аналогії між фінансовими та екологічними системами. Оскільки вони мають багато спільного, можливо використовувати вже досліджені закони, принципи та методики відновлення рівноваги екологічних систем у банківській сфері. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Shiller R. J.** *Finance and the Good Society* / R. J. Shiller // Princeton University Press. – 2012. – 304 p.
2. **Furqani H.** *Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia* / H. Furqani, R. Mulyany // *Journal of Economic Cooperation and Development*, 2009. – No. 30 (2). – P. 59 – 74.
3. **Грицишен Д. О.** Глобалізаційні процеси як фактор впливу на економічну безпеку: необхідність трансформації економічних систем в напрямі стійкого розвитку / Д. О. Грицишен, О. А. Лаговська // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць*. – 2012. – Випуск 1 (22). – С. 95 – 101.
4. *Innovation in Retail Banking. Asia Pacific* // *Innovation report*. – The Asian Banker and Infosys Technologies Ltd. – September 2010. – 82 p.
5. **Мельниченко О.** Аналіз використання альтернативних каналів продажів та новітніх технологій у діяльності банків / О. Мельниченко // *Вісник Національного банку України*. – 2013. – № 11 (213). – С. 37 – 41.
6. **Jeucken M.** *The Changing Environment of Banks* / M. Jeucken, J. Bouma // *Greener Management International*. – Vol. 27, 1999. – P. 21 – 35.
7. **Князь С.** Характеристики інноваційного розвитку комерційних банків з позиції системного підходу / С. Князь, Т. Неклюдова, В. Бодаковський // *Ефективна економіка*. – 20.10.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=360>
8. **Nissan S.** *The Ecology of Finance* / S. Nissan, S. Spratt // *The New Economics Foundation*. – November 12, 2009 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.neweconomics.org/publications/entry/the-ecology-of-finance>
9. **May R.** *Ecology for bankers* / R. May, S. Levin, G. Sugihara // *Nature*. – Nature Publishing Group, 2008. – Vol. 451/21. – P. 893 – 895.
10. **Tingchun H.** *Interactions among Financial Institutions – From a Biological Ecosystem to a Financial Ecosystem* / H. Tingchun, W. Yu // *International Journal of Humanities and Social Science*. – Vol. 2, No. 6. – March 2012, P. 213 – 225.
11. **Haldane Andrew G.** *Systemic risk in banking ecosystems* / G. Andrew Haldane, Robert M. May // *Nature*. – 20 January 2011. Vol. 469. – Macmillan Publishers Limited. – P. 351 – 355.
12. **Battiston A.** *Liaisons dangereuses: increasing connectivity, risk sharing and systemic risk* / A. Battiston, D. Gatti, M. Gallegati, B. Greenwald, J. Stiglitz // *National Bureau of Economic Research: Working Paper 15611*. – 2009.

Науковий керівник – Лапко О. О., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів і кредиту Університету банківської справи Національного банку України (Київ)

REFERENCES

Battiston, A. et al. "Liaisons dangereuses: increasing connectivity, risk sharing and systemic risk". *National Bureau of Economic Research: Working Paper 15611* (2009).

Furqani, H., and Mulyany, R. "Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia". *Journal of Economic Cooperation and Development*, no. 30 (2) (2009): 59-74.

Hrytsyshen, D. O., and Lahovska, O. A. "Hlobalizatsiini protse- sy yak faktor vplyvu na ekonomichnu bezpeku: neobkhdnist transformatsii ekonomichnykh system v napriami stiikoho rozvytku" [Globalization processes as a factor of influence on economic security: the need for transformation of economies towards sustainable development]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 1 (22) (2012): 95-101.

Haldane, G. A., and May, R. M. "Systemic risk in banking ecosystems". *Nature*, vol. 469 (2011): 351-355.

Innovation in Retail Banking. Asia Pacific Innovation report : The Asian Banker and Infosys Technologies Ltd., 2010.

Jeucken, M., and Bouma, J. "The Changing Environment of Banks". *Greener Management International*, vol. 27 (1999): 21-35.

Knyaz, S., Neklyudova, T., and Bodakovskiy, V. "Kharaktery- styky innovatsiinoho rozvytku komertsiiynykh bankiv z pozytsii systemnoho pidkhotu" [Features innovative development of commercial banks from the standpoint of a systematic approach]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=360>

May, R., Levin, S., and Sugihara, G. "Ecology for bankers". *Nature*, vol. 451/21 (2008): 893-895.

Melnychenko, O. "Analiz vykorystannia alternatyvnykh kanaliv prodazhiv ta novitnikh tekhnolohii u diialnosti bankiv" [Analysis of alternative sales channels and new technologies in banking activities]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 11 (213) (2013): 37-41.

Nissan, S., and Spratt, S. "The Ecology of Finance". <http://www.neweconomics.org/publications/entry/the-ecology-of-finance>

Shiller, R. J. *Finance and the Good Society*: Princeton on University Press., 2012.

Tingchun, H., and Yu, W. "Interactions among Financial Institutions – From a Biological Ecosystem to a Financial Ecosystem". *International Journal of Humanities and Social Science*, vol. 2, no. 6 (2012): 213-225.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА АКТУАЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ОЦІНКИ РИЗИКУ КРЕДИТУВАННЯ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

© 2014 ВОРОТИНЦЕВ М. М.

УДК 336.011

Воротинцев М. М. Аналіз динаміки та актуальності наукових досліджень у сфері оцінки ризику кредитування фінансових установ

У статті проаналізовано актуальність наукових досліджень та їх динаміку розвитку у фінансовій сфері за допомогою відповідного категоріального апарату в межах наукового простору України на основі методу Інтернет-аналізу. Дефрагментовано напрям «Оцінка ризику кредитування фінансових установ» на відповідні понятійні категорії: ризик кредитування, кредитний ризик, оцінка ризику, кредитування фінансових установ, оцінка ризику кредитування. Це дозволить сформувати підґрунтя категорійного апарату оцінки ризику кредитування. Встановлено, що існує певна стабільність у сфері оцінки ризику кредитування протягом дослідженого періоду часу, однак у порівнянні з початком століття спостерігається різкий спад досліджень у цій сфері. Висвітлено основні тенденції змін у цьому напрямі та фактори, що їх зумовили. Доведено актуальність обраних напрямів дослідження в сучасних економічних умовах та необхідність подальших досліджень, розробки нових (актуальних) методів оцінки ризику кредитування в цілому та фінансових установ зокрема.

Ключові слова: ризик кредитування, кредитний ризик, оцінка ризику, кредитування фінансових установ, оцінка ризику кредитування.

Рис.: 7. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 16.

Воротинцев Михайло Михайлович – аспірант, кафедра управління фінансовими послугами, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: wmixaw@ukr.net

УДК 336.011

Воротинцев М. М. Анализ динамики и актуальности научных исследований в сфере оценки риска кредитования финансовых учреждений

В статье проанализирована актуальность научных исследований и динамика их развития в финансовой сфере при помощи соответствующего категориального аппарата в пределах научного пространства Украины на основе метода Интернет-анализа. Дефрагментировано направление «Оценка риска кредитования финансовых учреждений» на соответствующие понятийные категории: риск кредитования, кредитный риск, оценка риска, кредитование финансовых учреждений, оценка риска кредитования. Это позволит сформировать почву категориального аппарата оценки риска кредитования. Установлено, что существует определенная стабильность в сфере оценки риска кредитования на протяжении исследуемого периода времени, однако в сравнении с началом века наблюдается резкий спад исследований в этой сфере. Отражены основные тенденции изменений в этом направлении и факторы, которые их обусловили. Доказана актуальность избранных направлений исследования в современных экономических условиях и необходимость дальнейших исследований, разработки новых (актуальных) методов оценки риска кредитования в целом и финансовых учреждений в частности.

Ключевые слова: риск кредитования, кредитный риск, оценка риска, кредитование финансовых учреждений, оценка риска кредитования.

Рис.: 7. **Табл.:** 2. **Библ.:** 16.

Воротинцев Михаил Михайлович – аспирант, кафедра управления финансовыми услугами, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: wmixaw@ukr.net

UDC 336.011

Vorotyntsev M. M. Analysis of Dynamics and Relevance of Research in the Field of Estimation of Risks of Extending Credits to Financial Institutions

In the article relevance of research in the field of finance as well as dynamics of the research development is analyzed by means of an appropriate framework of categories and concepts, within the research area of Ukraine, on the basis of the method of web analysis. The area of «Estimation of risks of extending credits to financial institutions» was defragmented into the relevant conceptual categories: risks of extending credits, credit risk, estimation of risks, extending credits to financial institutions, estimation of risks of extending credits. Thereby a base for the framework of categories and concepts for estimation of risks of extending credits was prepared. A certain stability in the field of estimation of risks over the time of the study was observed, though in comparison with the beginning of the century a sharp decline in the number of research activities was obvious. Main trends of changes in this area as well as the factors that caused them are presented. Relevance of the selected research areas for the contemporary economic conditions and the need for further research, development of new (current) methods to estimate the risk of extending credits generally and particularly, to financial institutions, was proven.

Key words: risks of extending credits, credit risk, estimation of risks, extending credits to financial institutions, estimation of risks of extending credits.

Pic.: 7. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 16.

Vorotyntsev Mykhaylo M. – Postgraduate Student, Department of Financial Services, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: wmixaw@ukr.net

Сучасний стан фінансового ринку, який є вкрай нестабільним через відповідні зовнішні та внутрішні фактори впливу на нього, потребує вирішення багатьох проблем, однією з яких є оцінка ризиків, особливо ризиків за найактивнішими банківськими операціями з кредитування [6, 12]. Крім того, для дотримання стабільності банківської системи, що є дуже актуальним в умовах банківського сектора України, важливим є визначення актуальних напрямів дослідження у цій сфері та розробка за ними відповідного методичного та наукового забезпечення.

Спираючись на останні міждержавні та міжрегіональні нормативно-правові акти [14, 15, 16], можна виділити деяку політичну спрямованість до глобальних інтеграційних процесів, що, у свою чергу, потребує більш детального розуміння актуальних напрямів дослідження у фінансовій сфері, зокрема у сфері оцінки ризиків кредитування, їхнього стану та структури їх подальшого розвитку.

Вирішення поставленої проблеми дасть змогу: виділити пріоритетні напрями дослідження, яким науковці приділяють основну увагу, дослідити динаміку зміни їх актуальності, визначити напрями, за якими є недостатність наукового обґрунтування.

Дослідженню тематики оцінки ризиків кредитування, її актуальності в сучасних умовах, аналізу її структурних складових приділено значну увагу в наукових працях таких вчених: Н. М. Внукова [8], В. В. Віталінський [7], В. В. Галасюк [9], С. А. Кучер [11] та ін.

Також подібні дослідження були виконані іншими авторами [1, 4], які, наприклад, використовуючи унікальний набір даних в єврозоні та низьку банківських стандартів кредитування США, знайшли, що низькі (внаслідок грошово-кредитної політики) короткострокові процентні ставки пом'якшують існуючі стандарти для побутових і корпоративних кредитів. Це пом'якшення особливо актуально для іпотеки й посилює деякі аспекти сек'юритизації, слабого нагляду щодо банківського капіталу і низьких грошових ставок рефінансування протягом тривалого періоду часу. І навпаки, низькі довгострокові процентні ставки не пом'якшують існуючі стандарти кредитування. Нарешті, країни з більш м'якими стандартами кредитування, що були до кризи, пов'язаної з негативними правилами залишків Тейлора, показують гірші економічні показники. Ці результати можуть допомогти пролити світло на походження кризи і мають важливі наслідки для політики Єврозони [1].

Метою статті є аналіз рівня актуальності обраних напрямів дослідження, їх існуючого стану та перспектив подальшого розвитку, а також прогнозна оцінка можливих напрямів розвитку обраних категорій, що підтверджують їх актуальність та доцільність подальшого розгляду.

Об'єктом дослідження є процеси фінансової сфери, які забезпечують її становлення, функціонування та розвиток. *Предметом* дослідження є виділені категорії (базові поняття), які формують підґрунтя категорійного апарату оцінки ризику кредитування.

Сучасні процеси глобалізації, суттєва залежність економік різних країн, великий рівень відкритості економік потребує від кожної окремої країни (у тому числі йі Україні) розуміння важливості оцінки різного роду ризиків. Останні події (дематеріалізація іменних цінних паперів, зменшення господарських товариств з державною часткою, збільшення небанківських фінансових установ, затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2013 – 2015 рр., консолідація капіталу на ринку венчурного інвестування, зміна правил по іпотечному кредитуванню, повертання інвестиційних банків та ін.) на фінансовому кредитному ринку України показали, що його стан є вкрай нестабільним щодо зовнішніх факторів впливу. Існуюча небезпека дестабілізації фінансового сектора, а як наслідок – інших сфер народного господарства потребує швидких розробок нових методів оцінки ризиків, визначення актуальних напрямів фінансового сектора та досліджень за цими напрямками.

Для збору статистичної інформації та подальшого аналізу було вирішено дефрагментувати напрям як «Оцінка ризику кредитування фінансових установ» на відповідні понятійні категорії, що створюють категорійний апарат, які наведено в *табл. 1*, оскільки в цьому випадку можливо проведення подальшого аналізу щодо прогнозування розвитку в часі та оцінка поточної дина-

міці. Крім того, дефрагментування дозволить застосувати запропонований метод Інтернет-аналізу на основі мови запитів [3] з більшої точністю та достовірністю.

Таблиця 1

Понятійні категорії, що створюють категорійний апарат

№	Понятійна категорія	Відповідне скорочення
1	Ризик кредитування	РК
2	Кредитний ризик	КР
3	Оцінка ризику	ОР
4	Кредитування фінансових установ	КФУ
5	Оцінка ризику кредитування	ОРК
6	Оцінка ризику кредитування фінансових установ	ОРКФУ

Для вирішення задачі актуальності досліджень тієї чи іншої складової окремої понятійної категорії було використано метод Інтернет-аналізу на основі мови запитів [3]. Застосування цього методу було вирішено використати на найбільш відомій міжнародній пошуковій системі Google, яка, до того ж, доволно використовує систему бан-фільтрів, оскільки метод базується на створенні множини запитів [2], у цьому випадку ця множина запитів може бути ідентифікована як спам з боку пошукового сервісу. Крім того, застосований метод був апробований у різних галузях та довів свою адекватність [2, 5].

Для отримання об'єктивної оцінки щодо актуальності кожної понятійної категорії та її динаміки, період дослідження був обраний з 2000 – 2014 рр. Статистичні дані за цей період були отримані за допомогою відповідної структури мови запиту, яка включала власне понятійну категорію, часовий елемент з діапазону дослідження та логічну функцію, яка зв'язує обрані елементи.

На основі отриманих даних було побудовано консолідовану діаграму, яку представлено на *рис. 1*.

Аналіз наведеної на *рис. 1* діаграми дозволив відмітити те, що період з 2009 по 2010 рр. відзначився стрімким зростанням посилань за такими понятійними категоріями, як КФУ (кредитування фінансових установ), ОРК (оцінка ризику кредитування) та ОРКФУ (оцінка ризику кредитування фінансових установ). Насамперед, це зростання було зумовлено потребою в оцінці ризиків кредитування, оскільки складна ситуація фінансового сектора у 2008 р., яка й стала причиною сильних економічних втрат для країни та краху багатьох банків, обумовила потребу в більш глибокому вивченні ризиків та їх оцінці.

З 2011 р. можна спостерігати, що загальний обсяг посилань є більш стабільним і відзначається тенденцією до підвищення. Тому що оцінка ризику кредитування за сучасних умов, які склалися на фінансовому ринку, і з появою великої кількості нових факторів впливу на нього потребує збільшення уваги щодо його подальшого дослідження. Отримати більшу візуалізацію даних щодо кількості посилань (що підтверджує актуальність) за категорією «РК» і розуміння виникаючих тенденцій можливо за рахунок апроксимації на основі побудованої трендової моделі, що наведено на *рис. 2*.

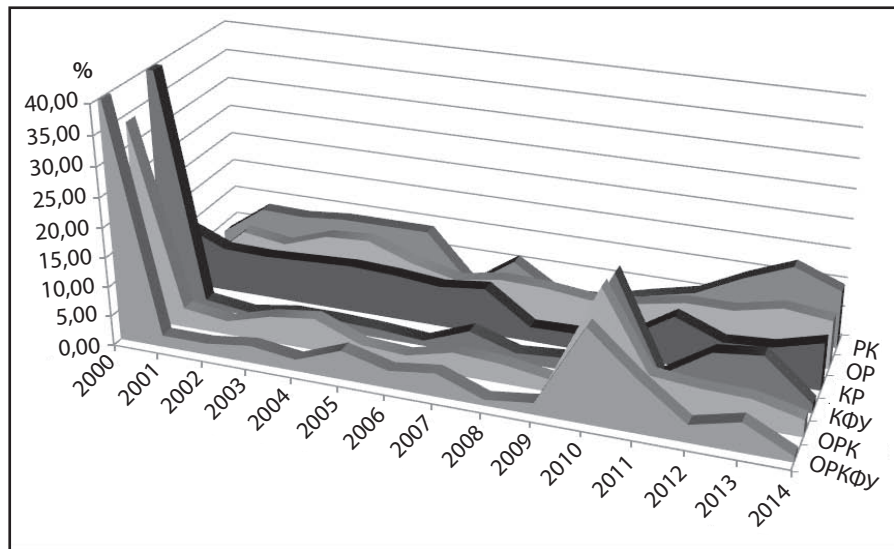

Рис. 1. Динаміка обсягу посилянь за період 2000 – 2014 рр.

Рис. 2. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Ризик кредитування»

Наведена на рис. 2 діаграма характеризує зростання рівня посилянь з 2008 по 2013 рр., що до 2014 р. необхідно відзначити, що дані були взяті лише за перший квартал, тому твердження про тенденцію падіння є суб'єктивним.

З рис. 3 можна побачити тенденцію до зростання зацікавленості за даним запитом з 2008 по 2014 рр., що обумовлено нестабільністю фінансового сектора, особливо сектора банківського кредитування, який, недооцінивши кредитний ризик, автоматично почав втрачати свою фінансову стійкість, що в умовах поширення кризи може призвести до банкрутства фінансової установи.

Наведена на рис. 4 діаграма також демонструє тенденцію до зростання запитів за наведеною категорією з 2008 р., що було обумовлено кризовими явищами та потребою вирішення проблеми об'єктивної оцінки кредитного ризику.

З 2008 р. на фінансовому ринку України, зокрема банківському, почалися структурні перебудови у зв'язку з негативними економічними явищами в економіці країни, саме тому кредитування фінансових установ фізич-

ними та юридичними особами стало дуже ризикованим, оскільки існувала велика вірогідність втрати інвестованого капіталу, що, у свою чергу, підвищило інтерес інвесторів до пошуку інформації за поданою понятійною категорією. З 2011 р. трендовий напрямок демонструє падіння, банківський сектор почав частково відновлюватись з урахуванням минулих помилок, зацікавленість інвесторів розміщувати вільні кошти впала як за рахунок недовіри, так і за рахунок їх відсутності (рис. 5).

Наведена діаграма (рис. 6) демонструє найсуттєвіші трендові зміни в період з 2008 по 2013 рр., оскільки зацікавленість в оцінці ризику кредитування, а в нашому випадку кількості запитів за цим поняттям, виникає в період найбільшої потреби в цьому, яка й відбулася у 2008 р. при руйнації великої кількості банківських установ, які не змогли оцінити та спрогнозувати реальні ризики кредитування, що й стало основною проблемою функціонування та виживання кожної окремої фінансової установи на ринку України. Стабілізація ситуації, у свою чергу, викликає зворотну реакцію запитів, яку демонструє тренд, а саме: його падіння з 2011 по 2014 рр.

Рис. 3. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Кредитний ризик»

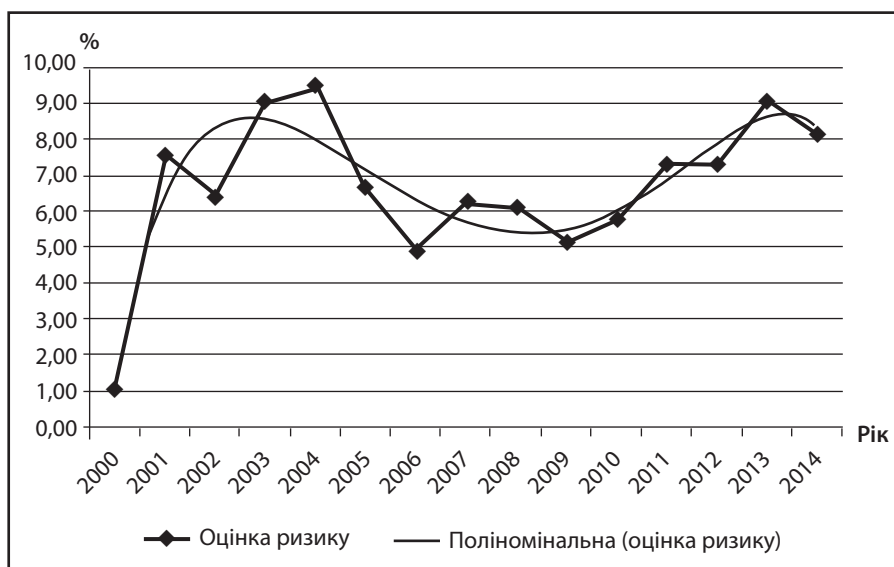

Рис. 4. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Оцінка ризику»

Рис. 5. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Кредитування фінансових установ»

Рис. 6. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Оцінка ризику кредитування»

Наведений на рис. 7 розподіл демонструє належну стабільність у сфері оцінки ризику кредитування протягом дослідженого періоду часу, але у порівнянні з початком століття спостерігається різкий спад досліджень у цій сфері. Можливо, це пов'язано з деякими геополітичними подіями або історичними фактами розвитку держави. Для підтвердження значущості отриманих результатів, демонстрації, в якій мірі отримані рівняння пояснюють досліджуваний фактор, представимо таблицю функцій апроксимації та значень достовірності апроксимації (табл. 2).

За результатами, наведеними в табл. 2, можна зробити висновок, що всі досліджувані понятійні категорії мають досить високу (від 0,813 до 0,889) величину достовірності апроксимації. Виключенням є понятійна категорія «Кредитний ризик», показник апроксимації цієї понятійної категорії склав 0,659. Тобто, загалом даний розподіл підтверджує достатньо великий інтерес та

зростання актуальності будь-яких досліджень, що проявляється у сфері кредитування в цілому та фінансових установ зокрема. Таким чином, за даними щодо отриманих функцій апроксимації можна впевнено посилалися (впродовж 2000 – 2014 рр.) на загальне зростання попиту (актуальності, розповсюженості, підтвердження необхідності подальших досліджень і т. ін.) досліджень понятійної категорії «Оцінка ризику кредитування фінансових установ», тобто ця область є актуальною.

ВИСНОВКИ

Отримані результати проведеного дослідження достатньо об'єктивно характеризують поточний стан і динаміку зміни актуальності інноваційних пропозицій та досліджень у фінансовій сфері за окремими визначеними напрямками (понятійних категорій). Також результати та їх інтерпретація висвітлюють необхідність подальших досліджень і розробки нових (актуальних) методів оцін-

Рис. 7. Діаграма розподілу значень запитів для поняття «Оцінка ризику кредитування фінансових установ»

Функції апроксимації та значення достовірності апроксимації понятійних категорій

Понятійна категорія	Функція	Достовірність апроксимації
PK	$y = -1E - 06x^6 + 0.017x^5 - 89.19x^4 + 23853x^3 - 4E + 08x^2 + 3E + 11x - 1E + 14$	$R^2 = 0.817$
KP	$y = 1E - 06x^6 - 8E - 05x^5 + 0.001x^4 - 0.017x^3 + 0.089x^2 - 0.207x + 0.243$	$R^2 = 0.659$
OP	$y = -4E - 07x^6 + 2E - 05x^5 - 0.000x^4 + 0.005x^3 - 0.040x^2 + 0.137x - 0.089$	$R^2 = 0.820$
KFY	$y = 1E - 05x^6 - 0.000x^5 + 0.011x^4 - 0.118x^3 + 0.629x^2 - 1.623x + 1.565$	$R^2 = 0.889$
OPK	$y = 1E - 05x^6 - 0.000x^5 + 0.011x^4 - 0.107x^3 + 0.535x^2 - 1.284x + 1.179$	$R^2 = 0.853$
OPKFY	$y = -4E - 05x^5 + 0.001x^4 - 0.029x^3 + 0.222x^2 - 0.777x + 0.976$	$R^2 = 0.813$

ки ризику кредитування в цілому та фінансових установ окрема. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Maddaloni A. Bank Risk-taking, Securitization, Supervision, and Low Interest Rates: Evidence from the Euro-area and the U.S. Lending Standards / Angela Maddaloni and José-Luis Peydró // *Rev. Financ. Stud.* (2011) 24 (6): 2121 – 2165 doi:10.1093/rfs/hhr015.

2. Kavun S. (2013). Estimation of the Effectiveness and Functioning of Enterprises in Boards of Corporate Security / S. Kavun, D. Čaleta, M. Vršec, R. Brumnik // *European Journal of Scientific Research*, Vol. 104, No. 2, pp. 304 – 323 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europeanjournalofscientificresearch.com/issues/EJSR_104_2.html

3. Kavun S. (2012). A Method of Internet-Analysis by the Tools of Graph Theory. En: Watada, J., Phillips-Wren, G., Jain, L.C., and Howlett, R. J. (Eds.) / S. Kavun, I. Mykhalchuk, N. Kalashnykova, A. Zyma // *Advances in Intelligent Decision Technologies*, Springer-Verlag Series "Smart Innovation, Systems and Technologies", Vol. 15, Part 1, Heidelberg, Germany, pp. 35 – 44, DOI: 10.1007/978-3-642-29977-3_4. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.springerlink.com/content/r500n724h21014w0/>

4. Lyn C. Thomas (2000). A survey of credit and behavioural scoring: forecasting financial risk of lending to consumers / C. Thomas Lyn // *International Journal of Forecasting*, Volume 16, Issue 2, pp. 149 – 172.

5. Korchevska L. Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security / Liliya Korchevska, Ganna Zhosan, Sergii Kavun [Electronic resource]. – Mode of access : <http://pubs.sciepub.com/jfe/1/4/6/>

6. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. – 4-те вид., перероб. і доп. / О. В. Васюренко. – К. : Знання, 2004. – 324 с.

7. Вітлінський В. В. Оцінка, моделювання та оптимізація управління економічним ризиком : дис. ... д-ра екон. наук: 08.03.02 / В. В. Вітлінський ; Київський держ. економічний ун-т. – К., 1996. – 308 с.

8. Внукова Н. М. Страхування: теорія і практика / Навчально-методичний посібник / Внукова Н. М., Успенко В. І., Временко Л. В. та ін. ; за заг. ред. проф. Внукової Н. М. – Харків : Бурун Книга, 2004. – 376 с.

9. Галасюк В. В. SGMCA-спрощений метод оцінки кредитоспроможності компаній на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку / В. В. Галасюк // *Вісник національного банку України*. – 2006. – № 10.

10. Герасимова Є. Б. Комплексний аналіз кредитоспроможності позичальника / Є. Б. Герасимова // *Фінанси і кредит*. – 2005. – № 4. – С. 21 – 30.

11. Кучер С. Л. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальника / С. Л. Кучер // *Формування ринкового відношення в Україні*. – 2003. – № 2. – С. 17 – 20.

12. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 796 с.

13. Модельный закон : О межрегиональном сотрудничестве от 31.10.2007 № 29-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>

14. Наказ Президента України : Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору від 18.11.2010 року № 1039/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>

15. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 24.06.14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf

16. Вербальна нота Генерального Секретаріату Ради Європейського Союзу № SGS14/12029 від 30 вересня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/document/247667882/Doc2.doc>

REFERENCES

Halasiuk, V. V. "SGMCA-sproshchenyi metod otsinky kredytopromozhnosti kompanii na osnovi mizhnarodnykh standartiv bukhgalterskoho obliku" [SGMCA-simplified method of credit scoring companies based on international accounting standards]. *Visnyk natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 10 (2006).

Herasymova, Ie. B. "Kompleksnyi analiz kredytopromozhnosti pozychalnyka" [Comprehensive analysis of the creditworthiness of the borrower]. *Finansy i kredyt*, no. 4 (2005): 21-30.

Kavun, S. et al. "A Method of Internet-Analysis by the Tools of Graph Theory". <http://www.springerlink.com/content/r500n724h21014w0/>

Korchevska, L., Zhosan, G., and Kavun, S. "Social Responsibility as a Contextual Component of the Enterprise Economic Security". <http://pubs.sciepub.com/jfe/1/4/6/>

Kavun, S. et al. "Estimation of the Effectiveness and Functioning of Enterprises in Boards of Corporate Security". http://www.europeanjournalofscientificresearch.com/issues/EJSR_104_2.html

Kucher, S. L. "Suchasni metody otsinky kredytopromozhnosti pozychalnyka" [Modern methods of assessing the creditworthiness of the borrower]. *Formuvannia rynkovoho vidnosyn v Ukraini*, no. 2 (2003): 17-20.

Lyn, C. Th. "A survey of credit and behavioural scoring: forecasting financial risk of lending to consumers". *International Journal of Forecasting*, vol. 16, no. 2 (2000): 149-172.

[Legal Act of Ukraine] (2007). <http://portal.rada.gov.ua>

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://portal.rada.gov.ua>
Mishchenko, V. I., Slav'ianska, N. H., and Korenieva, O. H. *Ban-kivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2007.

Maddaloni, A., and Peydro, J.-L. "Bank Risk-taking, Securitization, Supervision, and Low Interest Rates: Evidence from the Euro-area and the U. S. Lending Standards". *Rev. Financ. Stud.*, no. 24 (6) (2011): 2121-2165.

"Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta lEvropeiskym Soiuzom, ievropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony" [The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf

Vnukova, N. M. et al. *Strakhuvannia: teoriia i praktyka* [Insurance: Theory and Practice]. Kharkiv: Burun Knyha, 2004.

Vasiurenko, O. V. *Bankivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2004.

Vitlinskiyi, V. V. "Otsinka, modeliuvannia ta optymizatsiia upravlinnia ekonomichnym ryzykom" [Assessment, modeling and optimization of economic risk]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.03. 02*, 1996.

"Verbalna nota Heneralnoho Sekretariatu Rady lEvropeiskoho Soiuzu" [Note verbale from the General Secretariat of the Council of the European Union]. <http://www.kmu.gov.ua/document/247667882/Doc2.doc>

UDC 332: 378

FINANCIAL SUPPORT IN TERMS OF REGIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

© 2014 DANKANICH O. M.

UDC 332: 378

Dankanich O. M. Financial Support in Terms of Regionalization of Higher Education

The aim of the article is to study the modern trends in higher education. Relevance of use of innovative methods for improving the process of financial security by creating the regional investment (endowment) funds is substantiated. Researching of the local specifics of financing the functioning of the higher education sector, which was conducted by the method of comparison, allowed to analyze and synthesize the theoretical foundations of the modern trends of development, namely of regionalization. The article analyzes the current state of trends that determine the need to improve the efficiency of the higher education sector as a determining factor in the formation and growth of the socio-economic potential. The author has allocated the tools of funding and proposed measures (mixed education) that will potentially contribute to the development of higher education in view of modern trends.

Key words: higher education, funding, regionalization, investment (endowment) funds, mixed education.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Dankanich Olena M. – Postgraduate Student, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnipropetrovsk, 49083, Ukraine)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

УДК 332: 378

Данканіч О. М. Фінансове забезпечення в аспекті регіоналізації розвитку вищої освіти

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку вищої освіти. Обґрунтовано актуальність використання інноваційних методів удосконалення процесу фінансового забезпечення шляхом створення регіональних інвестиційних (ендавмент) фондів. Дослідження локальної специфіки фінансового забезпечення функціонування галузі вищої освіти за допомогою методу порівняння дозволило проаналізувати та синтезувати теоретичні основи сучасної тенденції розвитку, а саме – регіоналізації. У статті проаналізовано сучасний стан тенденцій, що визначають необхідність підвищення ефективності галузі вищої освіти як визначального чинника формування та зростання соціально-економічного потенціалу держави. Виокремлено інструменти фінансового забезпечення та запропоновано заходи (змішана форма навчання), що нададуть потенційну можливість сприяти розвитку галузі вищої освіти з урахуванням сучасних тенденцій.

Ключові слова: вища освіта, фінансове забезпечення, регіоналізація, інвестиційні (ендавмент) фонди, змішана форма навчання.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Данканіч Олена Михайлівна – аспірантка, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

УДК 332: 378

Данканіч Е. М. Финансовое обеспечение в аспекте регионализации развития высшего образования

Целью статьи является исследование современных тенденций развития высшего образования. Обоснована актуальность использования инновационных методов совершенствования процесса финансового обеспечения путем создания региональных инвестиционных (эндавмент) фондов. Исследование локальной специфики финансового обеспечения функционирования отрасли высшего образования с помощью метода сравнения позволило проанализировать и синтезировать теоретические основы современной тенденции развития, а именно – регионализации. В статье проанализировано современное состояние тенденций, определяющих необходимость повышения эффективности отрасли высшего образования как определяющего фактора формирования и роста социально-экономического потенциала государства. В результате были выделены инструменты финансового обеспечения и предложены меры (смешанная форма образования), дающие потенциальную возможность способствовать развитию отрасли высшего образования с учетом современных тенденций.

Ключевые слова: высшее образование, финансовое обеспечение, регионализация, инвестиционные (эндавмент) фонды, смешанная форма образования.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Данканіч Елена Михайловна – аспірантка, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

The nation's intellectual potential is formed due to the development of higher education as a fundamental and strategic sector of the economy. Constructive interaction of institutions on the basis of local productive forces ensures the functioning of regional labor markets; these markets require appropriate knowledge of professionals who have to use them in practice later. The market requests are the basis for the practical application of theoretic-

cal knowledge learned by professionals in higher education institutions (HEIs). Debugging of information and financial flows in the economic system allows professionals to synchronize the theoretical and practical aspects of knowledge, promote systematization of knowledge and practical skills, ways of thinking, professional, philosophical and civic qualities, moral and ethical values, and other competencies acquired in higher education institution (academic institu-

Maddaloni, A., and Peydro, J.-L. "Bank Risk-taking, Securitization, Supervision, and Low Interest Rates: Evidence from the Euro-area and the U. S. Lending Standards". *Rev. Financ. Stud.*, no. 24 (6) (2011): 2121-2165.

"Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta lEvropeiskym Soiuzom, ievropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony" [The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf

Vnukova, N. M. et al. *Strakhuvannia: teoriia i praktyka* [Insurance: Theory and Practice]. Kharkiv: Burun Knyha, 2004.

Vasiurenko, O. V. *Bankivski operatsii* [Banking operations]. Kyiv: Znannia, 2004.

Vitlinskyi, V. V. "Otsinka, modeliuvannia ta optymizatsiia upravlinnia ekonomichnym ryzykom" [Assessment, modeling and optimization of economic risk]. *Dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.03. 02*, 1996.

"Verbalna nota Heneralnoho Sekretariatu Rady lEvropeiskoho Soiuzu" [Note verbale from the General Secretariat of the Council of the European Union]. <http://www.kmu.gov.ua/document/247667882/Doc2.doc>

UDC 332: 378

FINANCIAL SUPPORT IN TERMS OF REGIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

© 2014 DANKANICH O. M.

UDC 332: 378

Dankanich O. M. Financial Support in Terms of Regionalization of Higher Education

The aim of the article is to study the modern trends in higher education. Relevance of use of innovative methods for improving the process of financial security by creating the regional investment (endowment) funds is substantiated. Researching of the local specifics of financing the functioning of the higher education sector, which was conducted by the method of comparison, allowed to analyze and synthesize the theoretical foundations of the modern trends of development, namely of regionalization. The article analyzes the current state of trends that determine the need to improve the efficiency of the higher education sector as a determining factor in the formation and growth of the socio-economic potential. The author has allocated the tools of funding and proposed measures (mixed education) that will potentially contribute to the development of higher education in view of modern trends.

Key words: higher education, funding, regionalization, investment (endowment) funds, mixed education.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Dankanich Olena M. – Postgraduate Student, Dnipropetrovsk State Finance Academy (vul. Arzhanova, 12, Dnipropetrovsk, 49083, Ukraine)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

УДК 332: 378

Данканіч О. М. Фінансове забезпечення в аспекті регіоналізації розвитку вищої освіти

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку вищої освіти. Обґрунтовано актуальність використання інноваційних методів удосконалення процесу фінансового забезпечення шляхом створення регіональних інвестиційних (ендаумент) фондів. Дослідження локальної специфіки фінансового забезпечення функціонування галузі вищої освіти за допомогою методу порівняння дозволило проаналізувати та синтезувати теоретичні основи сучасної тенденції розвитку, а саме – регіоналізації. У статті проаналізовано сучасний стан тенденцій, що визначають необхідність підвищення ефективності галузі вищої освіти як визначального чинника формування та зростання соціально-економічного потенціалу держави. Виокремлено інструменти фінансового забезпечення та запропоновано заходи (змішана форма навчання), що нададуть потенційну можливість сприяти розвитку галузі вищої освіти з урахуванням сучасних тенденцій.

Ключові слова: вища освіта, фінансове забезпечення, регіоналізація, інвестиційні (ендаумент) фонди, змішана форма навчання.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Данканіч Олена Михайлівна – аспірантка, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

УДК 332: 378

Данканіч Е. М. Финансовое обеспечение в аспекте регионализации развития высшего образования

Целью статьи является исследование современных тенденций развития высшего образования. Обоснована актуальность использования инновационных методов совершенствования процесса финансового обеспечения путем создания региональных инвестиционных (эндаумент) фондов. Исследование локальной специфики финансового обеспечения функционирования отрасли высшего образования с помощью метода сравнения позволило проанализировать и синтезировать теоретические основы современной тенденции развития, а именно – регионализации. В статье проанализировано современное состояние тенденций, определяющих необходимость повышения эффективности отрасли высшего образования как определяющего фактора формирования и роста социально-экономического потенциала государства. В результате были выделены инструменты финансового обеспечения и предложены меры (смешанная форма образования), дающие потенциальную возможность способствовать развитию отрасли высшего образования с учетом современных тенденций.

Ключевые слова: высшее образование, финансовое обеспечение, регионализация, инвестиционные (эндаумент) фонды, смешанная форма образования.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 12.

Данканіч Елена Михайловна – аспірантка, Дніпропетровська державна фінансова академія (вул. Аржанова, 12, Дніпропетровськ, 49083, Україна)

E-mail: elena.dankanich@gmail.com

The nation's intellectual potential is formed due to the development of higher education as a fundamental and strategic sector of the economy. Constructive interaction of institutions on the basis of local productive forces ensures the functioning of regional labor markets; these markets require appropriate knowledge of professionals who have to use them in practice later. The market requests are the basis for the practical application of theoretic-

cal knowledge learned by professionals in higher education institutions (HEIs). Debugging of information and financial flows in the economic system allows professionals to synchronize the theoretical and practical aspects of knowledge, promote systematization of knowledge and practical skills, ways of thinking, professional, philosophical and civic qualities, moral and ethical values, and other competencies acquired in higher education institution (academic institu-

tions) in the relevant field of expertise on a particular qualification [7]. However, funding of the educational process is influenced by modern trends, one of which is regionalization. That is why it is important to determine the local characteristics of higher education and the funding specifics.

In the context of higher education and its adaptation to current conditions, the trends towards the use of new forms of financial support, which may be applied in Ukraine, are traced. The article aims to study the specifics of local funding in terms of higher education regionalization. According to it the task is to sort out funding instruments that give the potential to promote higher education in accordance with modern trends.

Regional features of Ukrainian higher education are determined by the need of funding for specialized HEIs and professionals needs of knowledge. The knowledge and professional skills are developed in a two-dimensional direction – extensive and intense ways. On this basis are formed the modern trends of higher education with appropriate funding instruments that can effectively contribute to further professionals' self-improvement in the modern economic system. The presence of the specific educational needs, as well as a variety of educational opportunities in the region are the reasons that dictated the need for higher education regionalization, which is one of the most prominent modern trends [5, 12] (Table 1).

Boholib T.N. states that "regionalization should take place in the transition to student funding per capita in conjunction with the deployment of a regional system of education quality monitoring" [1, p. 68]. That means the regionalization is expressed in the possibility of higher education to develop, provided there is the specifics of each HEI and the student request.

In our opinion regionalization is the trend of development that can be expressed in the creation of new funding

forms and can significantly improve the quality of professionals' knowledge and learning conditions.

Introduction to the Law of Ukraine "On Higher Education" of the right to establish investment (endowment) funds at HEIs creates fundamental possibility of additional funding for HEIs in general (regionalization) and student support in particular (individual level). With the help of the regional centers of investment (endowment) funds management it is possible to implement projects of non-linear model of higher education that means individually, for each local issue. The Budget Code of Ukraine defines the investment program (project) as "a set of measures defined on the basis of national values and objectives of economic development and innovation aimed at the development of individual industries and regions. ..." [8]. Value of state (target), decentralized (branch), single (for projects) and non-government funding, loans, fundraising and partnerships with external organizations, private donations, the business of the HEIs, sponsorship etc. can be sources of funds. "Today universities have the following types of orders (contracts) for the training of specialists, as a state regional order" [1, p. 66].

Investment (endowment) fund is a financial instrument that combines the following features:

- ✦ targeted funding of the learning conditions (enhancement and support of HEIs material and technical resources);
- ✦ increases the availability of training, while ensuring appropriate quality of knowledge and skills (performance, active social activities, sports and scientific achievements, etc.);
- ✦ strengthens the relationship of HEIs and business structures (interested in quality training of professionals who have deep theoretical knowledge and meet current market conditions);

Table 1

Interpretation of the meaning of "regionalization" in terms of higher education

Author	Author's scientific opinion
Doroguntsov S. I. [3]	Regionalization within national bound aries is reflected in the growth of self-government by development of the regional economy, the concentration of power of authority and economic independence of the regions
Petrovychev V. M. [9]	The meaning and sense of education regionalization is that the area becomes a subject of design and programming of its development
Ermakov T. H. [4]	Education regionalization is recognized not as an end goal, but as an ongoing process, as the focus on the development of education, availability of various specific educational needs and opportunities of the region, satisfaction of them mediate and future social needs of the region
Kozar T. P. [5]	High education regionalization is potentially the ability to better identify the needs of the regional economy, meet the needs of the population and ensure the public interest
Finnikov T. [12]	Regionalization is the most noticeable trend of high education development in Ukraine since independence; it develops along with the creation of new HEIs in the discovery of numerous affiliates and educational consulting offices
Tyahusheva O. H. [11]	Education regionalization in Ukraine should take place by creating a versatile educational space, the creation of new regional educational systems as new subjects of educational space of Ukraine
Boholib T. N. [1]	Regionalization must occur in the transition to student funding per capita in conjunction with the deployment of a regional system of education quality monitoring

Source: generalized and systematically investigated on the basis of scientific sources.

- ✦ facilitates the establishment of information communication between institutions of the sector.

The state cannot, or rather, should not finance training for non-state professionals, especially in a market economy. Leaders of Ukrainian economy are the industries which replenish the budget, they get a specialist who has been learned by the state budget, and the facts of independent personnel policies within the industry are not reported to the relevant ministries. The HEIs capabilities of the regions should depend on funding from regional businesses that get the results of higher education, which are the minded professionals. Creating conditions to invest in higher education in the region through regional centers of investment (endowment) funds management has to become a form of reciprocal interests of HEIs and business entities in the region, which includes the following steps:

- ✦ cooperation with the HEIs administrations, government agencies and local governments;
- ✦ development and approval of information and investment units and detection of the most important local issues;
- ✦ conduct of awareness campaign by establishing cross-sectorial partnerships that will enhance the regional dimension of information support of project participants using the labor market data;
- ✦ involvement of AMC (asset management companies) for HEIs income operations will allow the HEI to make management decisions based on characteristics of local market needs and HEI specialization.

The activities of regional centers of investment (endowment) funds management will improve cooperation of business and HEIs through prevention of redundant arrangements for both. Modern higher education is a complex set of knowledge that allows graduates to adapt to market requirements and be able to apply their personal factor as a key element of the society productive forces. However, subjective assessment of the impact of higher education (carried out in survey) shows that today the opportunity to study at HEI and work professionally is missing for the vast majority of young people, due to insufficient levels of information communication between HEIs and labor markets. Accordingly, the need for coordination of constructive cooperation between institutions of the sector is not only a modern trend but the urgent need for further regional development [6, 10].

However, higher education is constantly updated with the latest mechanisms of learning and optimization for the use of funds for its development. There is already the opportunity and the need to constant improve, because professionals have to improve their skills regularly to remain competitive in changing market conditions. Due to this, the European Union has developed special programs for continuing education, there are fundamental changes in education reformation, increases the role of motivation for continuous improvement of vocational education, higher education, using innovative means of higher education (mixed-learning). Mixed learning is the use of financial and organizational means of full-time and part-time, distance learning, the so-called "learning by doing", which will op-

imize cooperation between stakeholders in higher education: the owners of private universities, alumni, government and management, and involve non-profit community organizations that work towards the intellectual development of the region, as well as financial institutions, regional business structures, etc. [2, c.139].

Modern trends in higher education enable us to understand the cause and effect relation: an effective system of professional tests at school, followed by lifelong learning, allow using innovative means of higher education (mixed-learning). Its development also meets significant support from the regional centers of investment (endowment) funds management, which will increase the accessibility of higher education with its practical component.

Department of Higher Education of the Ministry has reported that "regional optimization is one of the challenges facing the Ministry and the Department of Higher Education" [7]. So nowadays optimization of the higher education funding methods (taking into the account the trend of regionalization) using innovative means of development should allow HEIs to participate in project activities on creation of regional management centers for investment (endowment) funds and improve cooperation mechanisms of HEIs and students with the business structures.

CONCLUSIONS

Innovative funding tools should be used in the current conditions in Ukraine. In terms of higher education regionalization the will have high social impact, will allow to increase the effectiveness of financial resources, promote the use of new forms of learning, may increase the self-sufficiency of HEIs and student motivation.

Funding is an important factor in support of the HEIs and the development of modern trends in higher education. Regionalization just outlines local issues and identifies targeted funding. So the prospect of further research is the practical application of funding methods and the use of innovative development (mixed-learning) through the organization of regional investment (endowment) funds. ■

LITERATURE

- 1. Боголіб Т. М.** Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період / Т. М. Боголіб / Міністерство освіти і науки України. – К.: Освіта України, 2006. – 324 с.
- 2. Данканіч О. М.** Результативність використання бюджетних коштів: вплив на розвиток вищої освіти в регіоні / О. М. Данканіч // Економіка та держава. – 2014. – № 8. – С. 138 – 140.
- 3. Дорогунцов С. І.** Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України. С. І. Дорогунцова. – Вид. 3-тє, без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 992 с.
- 4. Єрмакова Т. Г.** Необхідність та сутність регіоналізації освіти / Т. Г. Єрмакова // Грані. – 2011. – № 2 (76). – С. 97 – 99.
- 5. Козарь Т. П.** Реформування системи державного стимулювання науково-освітнього розвитку України / Т. П. Козарь // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 200 – 202.
- 6.** Інститут Горшеніна «Студенти – образ майбутнього». Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.instituy.gorchenin.ua>

7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>

8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. «Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>

9. **Петрови́чев В. М.** Региональное образование: организация, управление развитием / В. М. Петрови́чев. – Тула, 1994. – 288 с.

10. **Плахотнікова Л. О.** Удосконалення умов фінансування вищої освіти як основного чинника підготовки фахівців / Л. О. Плахотнікова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – К., 2008. – № 1 (80). – С. 141 – 145.

11. **Тягушева О. Г.** Державне управління фінансового забезпечення розвитку освітньої системи України / О. Г. Тягушева // Держава та регіони. – 2009. – № 3. – С. 239 – 244.

12. **Фініков Т. В.** Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2002.

REFERENCES

Boholib, T. M. *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiyni period* [Financial support for the development of higher education in the transformation period]. Kyiv: Osvita Ukrainy, 2006.

Dankanich, O. M. "Rezultatyvnist vykorystannia biudzhetyvnykh koshtiv: vplyv na rozvytok vyshchoi osvity v rehioni" [The impact of budget funds: the impact on higher education in the region]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8 (2014): 138-140.

Dorohuntsov, S. I. et al. *Rozmishchennia produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika* [Productive forces and regional economy]. Kyiv: KNEU, 2008.

Finikov, T. V. *Suchasna vyshcha osvita: svitovi tendentsii i Ukraina* [Modern higher education: global trends and Ukraine]. Kyiv: Takson, 2002.

Kozar, T. P. "Reformuvannia systemy derzhavnogo stymulivannia naukovo-osvitnyoho rozvytku Ukrainy" [Reform of state stimulation of scientific and educational development of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*, no. 3 (2009): 200-202.

[Legal Act of Ukraine] (2010). <http://www.kmu.gov.ua>
Ofitsiyniy sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. <http://www.mon.gov.ua>

Ofitsiyniy sait Instytutu Horshenina «Studenty – obraz maibutnyoho». <http://www.instytut.gorchenin.ua>

Petrovichev, V. M. *Regionalnoe obrazovanie: organizatsiia, upravlenie razvitiem* [Regional education: organization, management development]. Tula, 1994.

Plakhotnikova, L. O. "Udoskonalennia umov finansuvannia vyshchoi osvity iak osnovnoho chynnyka pidhotovky fakhivtsiv" [Improving conditions for financing higher education as a major factor in training]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1 (80) (2008): 141-145.

Tiahusheva, O. H. "Derzhavne upravlinnia finansovoho zabezpechennia rozvytku osvitnoyi systemy Ukrainy" [Public administration financial security of Ukraine's education system]. *Derzhava ta rehiony*, no. 3 (2009): 239-244.

Yermakova, T. H. "Neobkhdnist ta sutnist rehionalizatsii osvity" [The need for and nature of regionalization education]. *Hrani*, no. 2 (76) (2011): 97-99.

ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ПРАКТИКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

© 2014 КАСИЧ А. О.

УДК 658.012.32.001.11"313"(477)

Касич А. О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств

Метою статті є дослідження проблем впровадження теоретичних положень та методичних принципів стратегічного менеджменту в практику вітчизняних підприємств. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці зарубіжних вчених, було розглянуто еволюцію концепції стратегічного управління та наголошено, що процес удосконалення і теоретичних положень, і практики продовжується і в даний час. У результаті дослідження було виокремлено основні етапи реалізації стратегічного управління на сучасних підприємствах і безпосередньо заходи, здійснення яких дасть можливість забезпечити системність реалізації сучасної управлінської концепції. На основі узагальнення практичного досвіду здійснення стратегічного управління окремими зарубіжними підприємствами визначено особливості цього процесу та його відмінності від практики вітчизняних підприємств. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення змісту організаційно-економічних перетворень, яких вимагає впровадження стратегічного підходу в управлінську діяльність вітчизняних підприємств.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегія, стратегічний аналіз, імплементація стратегії.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 12.

Касич Алла Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

E-mail: kasich.alla@gmail.com

УДК 658.012.32.001.11"313"(477)

Касич А. А. Воплощение концепции стратегического управления в практику отечественных предприятий

Целью статьи является исследование проблем внедрения теоретических положений и методических принципов стратегического менеджмента в практику отечественных предприятий. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды зарубежных ученых, была рассмотрена эволюция концепции стратегического управления и отмечено, что процесс совершенствования и теоретических положений и практики продолжается и в настоящее время. В результате исследования были выделены основные этапы реализации стратегического управления на современных предприятиях и непосредственно мероприятия, осуществление которых позволит обеспечить системность реализации современной управленческой концепции. На основе обобщения практического опыта осуществления стратегического управления отдельными зарубежными предприятиями определены особенности этого процесса и его отличия от практики отечественных предприятий. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение содержания организационно-экономических преобразований, которых требует внедрение стратегического подхода в управленческую деятельность отечественных предприятий.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия, стратегический анализ, имплементация стратегии.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 12.

Касич Алла Александровна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой бухгалтерского учета, анализа и аудита, Кременчуцкий национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчук, 39600, Украина)

E-mail: kasich.alla@gmail.com

UDC 658.012.32.001.11"313"(477)

Kasych A. O. Implementation of the Conception of Strategic Management in the Practice of Domestic Enterprises

The article is aimed to study the problems of implementing of theoretical and methodological principles of strategic management in domestic enterprises. During analyzing, systematizing and summarizing of scientific works of foreign scientists, evolution of the concept of strategic management was examined, also was specified, that the process of improving the theory and practice continues up to the present time. As result of the study main stages for the implementation of strategic management in modern enterprises were allocated, as well as measures per se, by pursuing of which systematic implementation of the modern management concept will be ensured. On the basis of summarizing of practical experiences of implementation of the strategic management in the individual foreign enterprises, specifics of this process and its differences from the practice of domestic enterprises were determined. The prospect of further research in this area is the identification of organizational and economic transformations, required for the implementation of strategic approach to the management of domestic enterprises.

Key words: strategic management, strategy, strategic analysis, implementation of strategy.

Pic.: 1. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 12.

Kasych Alla O. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

E-mail: kasich.alla@gmail.com

Формування концепції стратегічного управління, як відповіді науки на прискорення динаміки розвитку зовнішнього середовища підприємства, розпочалося ще в другій половині двадцятого століття. З того часу відбувається її постійне вдосконалення, однак вона залишається базовою і в сучасних умовах. Вітчизняні науковці лише протягом декількох останніх років почали працювати фахово над адаптацією та впровадженням принципів стратегічної орієнтації в діяльність вітчизняних підприємств. Цей процес є дуже складним, причому наука дещо випереджає практику. Саме тому питання імплементації концепції стратегічного підходу в управлінську діяльність на українських

підприємствах є актуальними та потребують системного дослідження.

Концептуальні положення стратегічного управління були розроблені А. Чандлером [4], І. Ансоффом [2]. З часом у зв'язку зі зміною завдань, які вирішували підприємства, відбувся розвиток концепції стратегічного менеджменту, перш за все, у зарубіжній науковій літературі [3, 5, 6, 7, 9, 12]. Загалом з моменту виникнення відбулося формування і теоретичних, і практичних моделей стратегічного управління.

Етапність у розумінні змісту стратегічного менеджменту наведено в роботі [3]. Вітчизняні вчені [1] також присвятили увагу дослідженню зміни парадигми

стратегічного менеджменту. Однак ці зміни продовжуються, а підприємства знаходяться в стані постійного пошуку оптимальних організаційно-функціональних характеристик системи стратегічного управління адекватних вимогам часу.

Для вітчизняної науки та практики актуальним є завдання осмислення змісту та функцій стратегічного управління та розробки організаційно-методичних положень щодо їх втілення та перетворення в інструмент забезпечення розвитку підприємства.

Завдання статті полягає у представленні сучасного бачення стратегічного управління на рівні теорії та практики та визначення першочергових завдань для вітчизняних підприємств.

Стратегічний менеджмент являє собою «логічний, систематичний та об'єктивний підхід для визначення майбутнього напрямку розвитку підприємства» [7, с. 6].

Стратегічне управління як філософія управлінської діяльності означає, що всі сфери функціонування підприємства повинні бути підпорядковані стратегічним цілям. Крім того, воно означає системне сприйняття стратегії як основного інструмента забезпечення розвитку підприємства у будь-який момент. Фактично настав час, коли значна частина управлінських рішень набуває стратегічної значимості. І якщо раніше стратегічні рішення розглядалися в контексті забезпечення розвитку підприємства, то після кризи стратегічними є рішення, які забезпечують інколи просто виживання.

Будь-яке підприємство здійснює вибір в різноманітних координатах: місія та цілі, набір продукції та ринків, технологічні характеристики та кадровий потенціал, організаційна структура та управлінські системи. На сьогодні всі вказані й інші характеристики формують поле для формування стратегії та повинні бути інтегровані в цілісну аналітичну базу системи стратегій підприємства. Стратегічна складова діяльності підприємства стає основним механізмом забезпечення ефективності та розвитку.

Загалом можна розглянути декілька основних етапів еволюції стратегічного менеджменту, які традиційно розглядаються як спроба сформувати адекватний зовнішнім вимогам внутрішній механізм забезпечення ефективності діяльності.

У період, коли переважала матеріальна економіка, а ефективність підприємства залежала від його здатності перетворювати матеріальні ресурси в готову продукцію, завдання менеджменту полягали в мінімізації витрат, а стратегія розглядалася з позицій планування. На цьому етапі вдосконалювались структури підприємства, які б забезпечували розробку стратегії.

Пришвидшення розвитку зовнішнього середовища зумовило необхідність врахування цієї динаміки та забезпечення відповідного вдосконалення стратегічного управління. Науковці почали розглядати стратегію як результат комплексного аналізу вимог і тенденцій зовнішнього середовища підприємства, а також внутрішніх ресурсів підприємства.

У кінці ХХ століття відбувся перехід до «розумної» економіки, коли джерелом розвитку стали знання, інфор-

мація, інновації. Усе це зумовило зміну підходів стратегічного управління до розуміння ролі ресурсів: людський фактор став визначальним у розвитку підприємства.

Економічна криза 2007 – 2009 рр. продемонструвала, що навіть ті підприємства, які вважались «занадто великими, щоб збанкрутувати» та мали сформовану систему стратегічного управління, знаходилися на межі банкрутства. Стало зрозуміло, що підприємства потребують системного дослідження ризиків, що виникають. Ризик стає індикатором того, як буде виконуватися стратегія. Таким чином, стратегічне управління ризиками передбачає виявлення і оцінку того, як широкий спектр можливих подій і сценаріїв вплине на виконання стратегії бізнесу, у тому числі кінцевого впливу на оцінку компанії. Системне дослідження стратегічного ризик менеджменту представлено в роботах [6, 9, 11].

Після глобальної економічної кризи концепція стратегічного управління доповнилася розумінням того, що воно повинне не лише забезпечувати розробку стратегії, а й забезпечувати розуміння причин невдач, тобто розглядається як практичний урок.

У сучасних умовах підприємства здійснюють комплексний вплив на всі сфери життєдіяльності людей. Відповідно сучасне корпоративне управління залежить не лише від вимог і динаміки зовнішнього ринкового середовища, а потребує: врахування вимог соціуму, тобто бізнес повинен бути соціально відповідальним; збереження навколишнього середовища, а це актуалізує завдання екологічної відповідальності; сприяння загальному розвитку економіки, тобто забезпечувати корпоративну стійкість.

У роботі [10] абсолютно справедливо наголошується, що стратегічні підходи до управління в сучасних умовах передбачають врахування змісту концепції корпоративної соціальної відповідальності та концепції корпоративної стійкості. Тобто, сучасне підприємство розробляє завдання стратегічного менеджменту, яке полягає у формуванні власної бізнес-моделі, яка б забезпечувала стійкість розвитку відповідно до динамічних умов.

Узагальнивши існуючі підходи до розуміння суті стратегічного управління, які викладені, перш за все в працях зарубіжних авторів [5, 9, 11], представимо цей процес у вигляді взаємопов'язаних етапів (рис. 1).

1 етап. Організаційне забезпечення системи стратегічного управління. Процес прийняття стратегічних рішень повинен мати організаційну основу. Стратегічні рішення не мають залежати від особи керівника, а повинні базуватись на комплексі аналітичної інформації, сформованої на базі виконання функціональних обов'язків цілої групи людей. Ефективна реалізація стратегії вимагає фактично формування корпоративної стратегічної культури.

2 етап. Довгострокові стратегічні рішення можуть бути прийняті виключно на основі всебічного **стратегічного аналізу**, який передбачає дослідження прогностичних показників зовнішнього середовища діяльності підприємства та визначення внутрішніх потенційних умов. Він забезпечує комплексне дослідження поточної ситуації та подальший розвиток глобального середовища, галузі, підприємства.

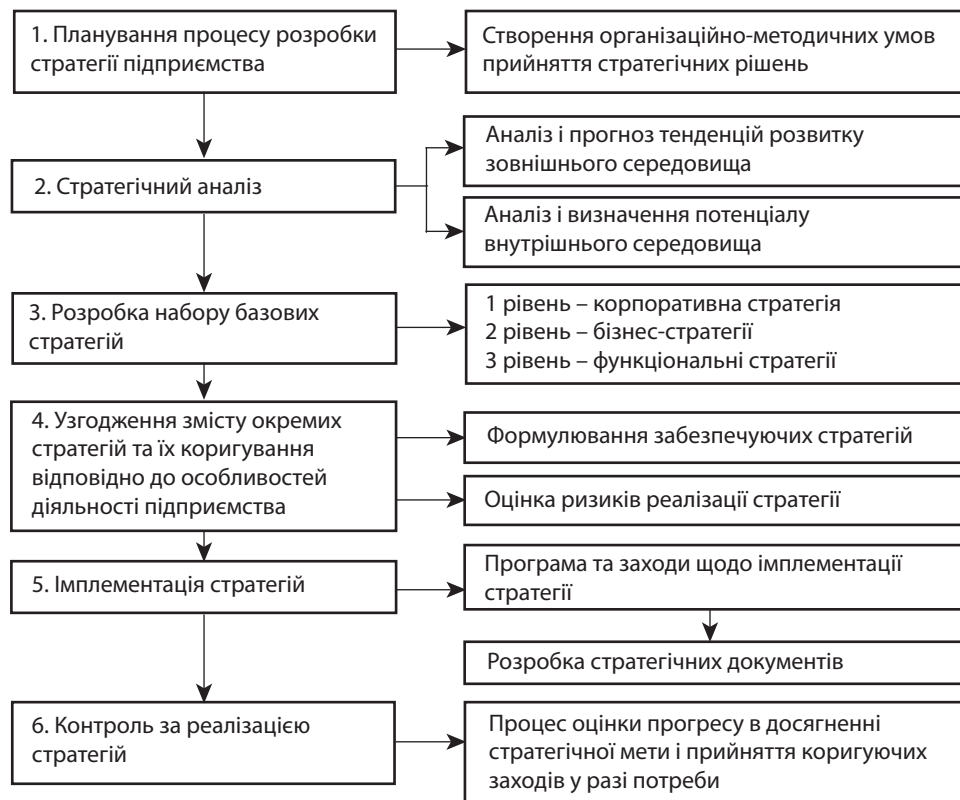

Рис. 1. Процес стратегічного управління на сучасному підприємстві

Джерело: розробка автора.

3 етап. Формулювання стратегій передбачає обґрунтування корпоративної, бізнес-стратегій та функціональних стратегій, створених на альтернативній основі. Розробка цих стратегій здійснюється відповідно до того переліку, який розроблений науковцями та апробований у практиці сучасних підприємства.

4 етап. Ускладнення завдань, які постають перед підприємствами, зумовлює необхідність постійного узгодження складових інтегрованої системи стратегій підприємства та розробки специфічних стратегій, які є продовженням сучасних теорій і повинні стати основою вирішення проблем. Стратегії управління знаннями, стратегії забезпечення відповідальності бізнесу, стратегії сталого розвитку, стратегії забезпечення інтересів акціонерів, стратегії інтеграції, тощо – це специфічні стратегії, які стають відображенням тих ризиків, з якими стикається підприємство на тому чи іншому етапі розвитку.

У даний час *стратегічне управління ризиками* стає ключовим елементом стратегічного управління в цілому. Стратегічне управління ризиками – це процес виявлення, оцінки та управління ризиками та невизначеностями, які можуть виникнути від внутрішніх і зовнішніх подій або сценаріїв і які могли б перешкоджати здатності організації для досягнення своїх цілей. Рівень реагування підприємства на ризики у вигляді розробки додаткових специфічних стратегій стає свідченням компетентності менеджерів підприємства.

5 етап. Процес імплементації стратегії в оперативну діяльність підприємства є дуже складним. Для того, щоб добре розроблена стратегія не залишилась декларативним документом, вона повинна трансформу-

ватися в набір показників для управління оперативною діяльністю на кожному рівні функціонування підприємства. Для забезпечення реалізації стратегії фірма встановлює щорічні цілі, розробляє політику, мотивує співробітників, а також виділяє ресурси, з тим, щоб сформульовані стратегії були виконані. Формулювання стратегії зовсім не гарантує успішну її реалізацію. У роботі [8, с. 56] наголошено, що стратегічне управління на підприємства повинно мати трансформацію в набір стратегічних документів. Кожне підприємство обирає свій перелік і формат представлення стратегічних документів. Це можуть бути сформульовані принципи корпоративного управління; сформульовані стратегії, призначені для внутрішнього використання та оприлюднення; програмні документи, які регламентують процедурні аспекти реалізації стратегії, перелік заходів щодо реалізації стратегій.

6 етап. Процес контролю виконання стратегії є важливим етапом стратегічного менеджменту. Навіть добре сформульовані стратегії потребують постійного моніторингу, оскільки можуть застарівати раніше, ніж передбачалось. І для того, що підприємство не опинилося в полоні власної вже неактуальної стратегії, запроваджується процедура її постійного перегляду, оцінки, що дозволяє уникнути керівництву самозаспокоєння.

Процес втілення та вдосконалення стратегічного менеджменту на підприємстві не може відбуватись автоматично. У широкому сенсі, політика стратегічного управління передбачає слідування конкретним керівним принципам, методам, процедурам, правилам, практиці, які реалізуються на всіх рівнях функціонування підприємства. Менеджери розробляють стратегію, аналітики-

аудитори – моніторять умови для її виконання, виконавці – забезпечують реалізацію. Однак все це стає можливим на практиці виключно на основі цілісного підходу.

Аля конкретизації завдань, що постають перед вітчизняними підприємствами щодо впровадження стратегічного управління, розглянемо також практику його організаційного забезпечення на зарубіжних підприємствах. Більшість підприємств – глобальних лідерів (досліджувалися підприємства автомобілебудівної галузі) усі роботи з обґрунтування та реалізації стратегій здійснюють виходячи з необхідності забезпечення перспективної довгострокової стійкості розвитку. Характеристика бізнес-моделі «Дженерал Моторз» є дуже лаконічною: конструювання, виробництво та продаж найкращих автомобілів у світі. І вже вона стає основою для формулювання набору стратегій та завдань. А, наприклад, «Вольво» після розробки стратегії здійснює коригування системи управління та розробляє десятки дорожніх карт для усіх сфер і видів діяльності, підрозділів, які спрямовані на забезпечення досягнення цільових показників. Загалом розробляється понад 20 найважливіших напрямів діяльності, для яких розроблено понад 200 конкретних заходів реалізації стратегії. «Тойота» як базисний використовує принцип «взаємної довіри та взаємної поваги», який трансформується в декілька заповітів: завжди бути вірним своїм обов'язкам; завжди бути старанним і творчим, прагнучи бути попереду часу; завжди бути практичним і уникаючи легковажності; завжди прагнути до створення затишної домашньої атмосфери на роботі; завжди мати повагу до духовних питань і не забувати бути вдячним до всіх часів.

Вивчення практичного досвіду впровадження стратегічних підходів зарубіжними підприємствами дає можливість сформулювати такі особливості: безперервна робота над корпоративною філософією та культурою (кожне підприємство розглядає корпоративну філософію як інструмент формування унікальних підходів до

розвитку підприємства); формулювання та дотримання сформульованих керівних принципів, які відображають те, яким підприємство хоче бути; передача накопичених цінностей підприємства наступним поколінням; розробка кодексу поведінки працівника; забезпечення збереження репутації підприємства; максимальне врахування правил і законів країни, де здійснюється діяльність; розробка кодексу честі для забезпечення впевненості в тому, що підприємство буде поважати та дотриматись принципів порядності та чесності на підприємстві.

Вивчення практики впровадження стратегічних підходів зарубіжними та вітчизняними підприємствами дало можливість провести їх порівняння та встановити існуючі відмінності (табл. 1).

Представлені дослідження теоретичних та практичних аспектів застосування підходів стратегічного менеджменту на зарубіжних підприємствах дає можливість сформулювати основні завдання для реального впровадження стратегічних підходів у діяльність вітчизняних підприємств:

- ✦ забезпечення критичного мислення з питань розробки стратегії підприємства та оцінки реального стану речей на підприємстві;
- ✦ удосконалення системи управління з урахуванням передового досвіду та досягнень науки;
- ✦ запровадження системи постійного моніторингу факторів, які визначають зміст стратегій підприємства;
- ✦ розробка стратегій розвитку вітчизняних підприємств, які були б спрямовані як на вирішення системних проблем, так і на забезпечення їх розвитку;
- ✦ створення конкурентних умов для роботи персоналу;
- ✦ підвищення рівня кваліфікованості керівництва, яке відповідає за розробку стратегічних рішень.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика застосування принципів стратегічного менеджменту зарубіжними та вітчизняними підприємствами

Критерій	Зарубіжні підприємства	Вітчизняні підприємства
Формулювання стратегій	Є звичайною практикою	Розробляється переважно у вигляді місії та далеко не на всіх підприємствах
Зміст стратегій	Стратегії спрямовані в майбутнє	У стратегії відображаються шляхи вирішення проблем
Розробка стратегії	Комплексний процес, який має втілення у стратегічних документах	Носить формальний характер і передбачає формулювання загальних напрямів розвитку без конкретизації показників
Часовий горизонт управлінських рішень	Носять довгостроковий характер	Мають середньострокові горизонти реалізації
Стратегічний набір	Перелік стратегій постійно розширюється та ускладнюється відповідно до функціональних сфер, брендів, ринків збуту	Розробляється загальна стратегія, яка містить декілька узагальнених показників
Розробка принципів управління	Розробляються базові керівні принципи, які й формують філософію підприємства	Зберігаються адміністративні принципи управління

Джерело: розробка автора.

ВИСНОВКИ

Концепція стратегічного менеджменту є відповіддю сучасної науки тим запитам, які існують з боку бізнесу щодо умов прийняття ефективних управлінських рішень. Стратегічний менеджмент сьогодні – це не лише процес розробки стратегії підприємства, це філософія функціонування всіх підсистем підприємства у відповідності до викликів суспільства та ризиками, які постійно виникають.

Вітчизняні підприємства повинні відійти від практики оперативного управління, яку можна охарактеризувати «після пожежі», і перейти до системної роботи над проблемами, яка може бути здійснена виключно через запровадження стратегічних підходів і чіткого спрямування оперативних дій на забезпечення досягнення довгострокових цілей. Запропонований алгоритм реалізації функцій стратегічного менеджменту повинен стати основою його поступового впровадження на вітчизняних підприємствах. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кредісов А.** Стратегічний менеджмент на початку ХХІ ст.: зміна парадигми / А. Кредісов, Б. Літовченко // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 28 – 37.
2. **Ansoff, I.** *Cotporate Strategy: An Analytic Approach to Growth Corporate Strategy: an Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion* / I. Ansoff. – Hardcover. – 1965. – 241 p.
3. **Bracker, J.** The Historical Development of the Strategic Management Concept / Jeffrey Bracker // *Academy of Management Review* 1980, Vol. 5, No. 2, pp. 219 – 224.
4. **Chandler, Alfred D. Jr.** Integration and Diversification as Business Strategies – An Historical Analysis / Alfred D. Jr. Chandler // *Business and Economic History*, Second Series, Volume Nineteen, 1990, pp. 65–73.
5. **Chu, P.** The art of war and strategic management / P. Chu, O. Tse // *Journal of Management Education*. 1992, Vol. 16, Iss. 4, pp. 43 – 53.
6. **Dumi, A. R.** Management Concepts and Theories, the Strategic Development Levelson Transfer Organizational Work in the Poor Countries / A. R. Dumi, E. Ura // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2012. – Vol. 1, No. 2, November, pp. 181 – 192.
7. **Fred, R.** David. Strategic management: concepts and cases. – 2007 / R. David Fred // Pearson Education, Inc., publishing as Prentice Hall, 290 p.
8. **Grunig, R.** Developing International Strategies. Going and Being International for Medium-sized Companies / R. Grunig, D. Morschett // Springer, 2012, 268 p.
9. **Hitt, M. A.** Strategic Management: Competitiveness & Globalization: Concepts and Cases / M. A. Hitt, D. R. Ireland, R. E. Hoskisson. – 2011, South-Western, Cengage Learning. – 32 p.
10. **Katsoulakos, T.** Strategic management, corporate responsibility and stakeholder management Integrating corporate responsibility principles and stakeholder approaches into mainstream strategy: a stakeholder-oriented and integrative strategic management framework / T. Katsoulakos, Y. Katsoulacos. – *Corporate Governance*. – 2007. – Vol. 7, No 4, pp. 355 – 369.
11. **Mark, S. B.** Strategic Risk Management: Creating and Protecting Value / S. B. Mark, L. F. Mark // *Strategic Finance*, May 2007, pp. 25 – 53.
12. **Mark, L. Frigo.** What Is Strategic Risk Management? / L. Frigo Mark, J. Richard Anderson. – April, 2011. *Strategic Finance*, pp. 20 – 61.

REFERENCES

- Ansoff, I. *Cotporate Strategy: An Analytic Approach to Growth Corporate Strategy: an Analytic Approach to Business Policy for Growth and Expansion*. Hardcover, 1965.
- Bracker, J. "The Historical Development of the Strategic Management Concept". *Academy of Management Review*, vol. 5, no. 2 (1980): 219-224.
- Chandler, Alfred D. Jr. "Integration and Diversification as Business Strategies - An Historical Analysis". *Business and Economic History*, vol. 19 (1990): 65-73.
- Chu, R., and Tse, O. "The art of war and strategic management". *Journal of Management Education*, vol. 16, no. 4 (1992): 43-53.
- Dumi, A. R., and Ura, E. "Management Concepts and Theories, the Strategic Development Levelson Transfer Organizational Work in the Poor Countries". *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, vol. 1, no. 2 (2012): 181-192.
- Fred, R. D. *Strategic management: concepts and cases*: Pearson Education, Inc., Publishing as Prentice Hall, 2007.
- Frigo Mark, L., and Richard Anderson, J. "What Is Strategic Risk Management?". *Strategic Finance*, no. April (2011): 20-61.
- Grunig, R., and Morschett, D. *Developing International Strategies. Going and Being International for Medium-sized Companies*: Springer, 2012.
- Hitt, M. A., Ireland, D. R., and Hoskisson, R. E. *Strategic Management: Competitiveness & Globalization: Concepts and Cases*: South-Western, Cengage Learning, 2011.
- Katsoulakos, T., and Katsoulacos, Y. "Strategic management, corporate responsibility and stakeholder management Integrating corporate responsibility principles and stakeholder approaches into mainstream strategy: a stakeholder-oriented and integrative strategic management framework". *Corporate Governance*, vol. 7, no. 4 (2007): 355-369.
- Kredisov, A., and Litovchenko, B. "Stratehichnyi menedzhment na pochatku KhKhl st. : zmina paradyhmy" [Strategic Management at the beginning of a paradigm shift]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (2011): 28-37.
- Mark, S. B., and Mark, L. F. "Strategic Risk Management: Creating and Protecting Value". *Strategic Finance*, May (2007): 25-53.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 МОРЩЕНОК Т. С.

УДК 658.012

Морщенок Т. С. Теоретичні аспекти управління бізнес-процесами в контексті реалізації стратегії розвитку підприємства

Метою статті є теоретичне узагальнення та розвиток наукових підходів щодо управління бізнес-процесами в рамках реалізації стратегії розвитку підприємства. Аналізуючи наукові праці багатьох вчених, у статті розглянуто основні підходи до управління підприємством та обґрунтовано доцільність застосування процесноорієнтованої моделі, яка спрямована на побудову довготривалих відносин із споживачами на основі комплексного виявлення та задоволення їхніх потреб, що є пріоритетним у сучасних умовах жорсткої конкуренції та динамічності ринкового середовища. Систематизовано погляди дослідників на визначення економічної сутності категорії «бізнес-процес», виявлено його основні ключові характеристики та надано авторське бачення поняття «управління бізнес-процесом». У результаті дослідження розроблено концептуальну модель управління бізнес-процесами та прийняття управлінських рішень в рамках генеральної стратегії розвитку підприємства, використання якої дозволить підприємству підвищити ефективність управління та забезпечити досягнення стратегічних цілей шляхом задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх споживачів. Зазначено, що вдосконалення та оптимізація бізнес-процесів шляхом реінжинірингу та аутсорсингу є дієвим інструментом забезпечення підвищення ефективності управління та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах динамічного ринкового середовища.

Ключові слова: бізнес-процес, управління, процесний підхід, реінжиніринг, аутсорсинг, оптимізація.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 16.

Морщенок Татьяна Сергеевна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Запорізька державна інженерна академія (пр. Леніна, 226, Запоріжжя, 69006, Україна)

E-mail: mtanya-80@mail.ru

УДК 658.012

UDC 658.012

Морщенок Т. С. Теоретические аспекты управления бизнес-процессами в контексте реализации стратегии развития предприятия

Целью статьи является теоретическое обобщение и развитие научных подходов относительно управления бизнес-процессами в рамках реализации стратегии развития предприятия. Анализируя научные труды многих ученых, в статье рассмотрены основные подходы к управлению предприятием и обоснована целесообразность применения процессноориентированной модели, которая направлена на выстраивание долгосрочных отношений с потребителями на основе комплексного выявления и удовлетворения их потребностей, что является приоритетным в современных условиях жесткой конкуренции и динамичности рыночной среды. Систематизированы взгляды исследователей на определение экономической сущности категории «бизнес-процесс», выявлены основные ключевые характеристики и предоставлено авторское видение понятия «управление бизнес-процессом». В результате исследования разработана концептуальная модель управления бизнес-процессами и принятия управленческих решений в рамках генеральной стратегии развития предприятия, использование которой позволит предприятию повысить эффективность управления и обеспечить достижение стратегических целей путем удовлетворения потребностей внутренних и внешних потребителей. Отмечено, что усовершенствование и оптимизация бизнес-процессов путем реинжиниринга и аутсорсинга является действенным инструментом обеспечения повышения эффективности управления и конкурентоспособности отечественных предприятий в условиях динамической рыночной среды.

Ключевые слова: бизнес-процесс, управление, процессный подход, реинжиниринг, аутсорсинг, оптимизация.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Морщенок Татьяна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Запорожская государственная инженерная академия (пр. Ленина, 226, Запорожье, 69006, Украина)

E-mail: mtanya-80@mail.ru

Morschenok T. S. Theoretical Aspects of Business Processes Management in the Context of Implementation of the Enterprise Development Strategy

The article is aimed at theoretical synthesis and developing of scientific approaches to business processes management in the context of implementation of the enterprise development strategy. Analyzing the works of many scientists, the article describes the main approaches to enterprise management and substantiates the feasibility of process-oriented model, focused on building long-term relationships with customers through integrated identifying and satisfying of their needs, which is the priority in today's severe competition and dynamic market environment. Views of researchers as to determination of economic essence of the «business process» category are systematized, the main key features are identified and the author's vision of the notion of «business process management» is presented. As result of the study a conceptual model of business processes management and decision-making in the framework of the general strategy of enterprise development was elaborated, the use of which will enable the company to improve the efficiency of management and to ensure the achievement of strategic objectives by satisfying the needs of internal and external customers. It is specified that the improvement and optimization of business processes by means of re-engineering and outsourcing is an effective instrument for ensuring the effective management and competitiveness of domestic enterprises in terms of the dynamic market environment.

Key words: business process, management, process approach, re-engineering, outsourcing, optimization.

Рис.: 1. **Табл.:** 1. **Библ.:** 16.

Morschenok Tetiana S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Economy, Zaporizhia State Engineering Academy (pr. Lenina, 226, Zaporizhia, 69006, Ukraine)

E-mail: mtanya-80@mail.ru

Ринкові перетворення, що відбувалися останнім часом у суспільно-економічній системі, високий рівень конкуренції, вплив кризових явищ на рівні економіки, висока непередбачуваність змін у зовнішньому середовищі та курс нашої держави на вступ до ЄС вимагають від вітчизняних підприємств постійного пошуку нових більш ефективних інструментів і методів

управління, спрямованих на досягнення та зміцнення конкурентних переваг на ринку та стабільну їх діяльність у довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим важливим завданням стає необхідність переорієнтації на інноваційну модель розвитку та вдосконалення бізнес-процесів на підприємстві, вирішення якого досягається в рамках стратегічного управління шляхом розробки та

реалізації різноманітних стратегій та застосування процесного підходу до організації та управління господарською діяльністю підприємства.

Саме управління бізнес-процесами підприємства в рамках реалізації стратегії розвитку дозволяє знайти шляхи оптимізації та досягнення певної гнучкості в підприємницькій діяльності. Тому дослідження теоретичних аспектів управління бізнес-процесами з метою вдосконалення науково-методичних положень та подальшого їх використання в практичній діяльності є актуальним і своєчасним, оскільки спрямоване на підвищення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств у динамічних ринкових умовах господарювання.

Теоретичні та методологічні положення різних аспектів управління бізнес-процесами розглядалися у роботах таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Б. Андерсон, Х. Біннер, О. Гончарова, Т. Дейвенпорт, Д. Козенков, Е. Ойхман, Н. Тішер, Г. Усова, М. Хаммер, Д. Чампі, Л. Черчик, А. Чорнобай, Д. Харрінгтон, А. Шеер та ін. Незважаючи на велику зацікавленість вчених і дослідників управлінням бізнес-процесами на підприємстві, у науковій літературі комплексний підхід до цього питання відсутній. Ряд проблем методичного та прикладного характеру управління бізнес-процесами підприємств залишається недостатньо опрацьованим і потребує вдосконалення й подальшого дослідження.

У зв'язку з цим *метою* даної статті є теоретичне узагальнення та розвиток наукових підходів щодо управління бізнес-процесами в рамках реалізації стратегії розвитку підприємства. Для досягнення даної мети поставлено такі *завдання*: обґрунтувати доцільність використання процесного підходу до управління підприємством, визначивши його переваги; розглянути погляди дослідників на визначення економічної сутності категорії «бізнес-процес» з метою виявлення його основних ключових характеристик та надати авторське бачення поняття «управління бізнес-процесом»; розробити концептуальну модель управління бізнес-процесами та прийняття управлінських рішень у рамках стратегічного управління підприємством; визначити актуальні шляхи оптимізації бізнес-процесів у рамках стратегії розвитку підприємства, реалізація яких дозволить підвищити ефективність управління та забезпечити конкурентоспроможність підприємства.

Економічна трансформація вимагає більш нових адекватних підходів до управління, які відповідатимуть сучасним умовам господарювання вітчизняних підприємств. На сьогоднішній день існує багато підходів, кожен з яких наголошує на певному аспекті його функціонування. З метою обґрунтування доцільності використання в сучасних умовах господарювання процесноорієнтованого підходу до управління підприємством, вивчивши наукові праці [1 – 3], надамо узагальнену характеристику кожного підходу:

1) згідно із *ситуаційним підходом* застосування різноманітних методів управління спричиняється конкретною ситуацією, а прийняття рішень відбувається не відповідно до встановлених планів роботи, а в міру

виявлення потенційних проблем, які суттєво впливають на показники роботи підприємства, його здатність бути конкурентоспроможним. До головних недоліків даного підходу І. Кононова у роботі [1, с. 149] відносить: відсутність стратегічного планування; виконання управління на рівні ситуації, коли вона керує процесом, а не процес ситуацією; враховуючи широкий спектр ситуацій, що виникають на підприємстві, складність формування критеріїв оцінки ефективності управління;

2) *системний підхід* розглядає підприємство як сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів (завдань, ресурсів, процесів), що визначають його характер, та які орієнтовані на досягнення єдиної кінцевої мети в умовах змін зовнішнього середовища. При цьому ефективність функціонування підприємства залежить не від окремих його складових, а є результатом тісної взаємодії всіх елементів в процесі діяльності. Це головні переваги даного підходу. Водночас до недоліків системного підходу належить те, що таке управління є вартісним, оскільки потребує високого професіоналізму персоналу, використання дорогих технологій, автоматизованих систем управління;

3) за *функціональним підходом* до управління діяльність розглядається як сукупність функцій, які потрібно виконати для досягнення поставлених завдань. Як стверджує Д. Козенков у роботі [2], функціональне управління орієнтовано на посилення спеціалізації; для нього характерні негнучкість структури управління, обмеження надання інформації, аналіз та контроль діяльності окремих працівників, прагнення до стандартизації правил і процедур, орієнтація на вище керівництво тощо. Організації, побудовані на принципах функціонального управління, мають вертикальну топологію, функціональну спеціалізацію і жорстку вертикальну ієрархію. Це призводить до виникнення інформаційних бар'єрів, які заважають ефективній діяльності організації [2, с. 127].

Сьогодні для підприємств, що орієнтовані на довгостроковий успіх у бізнесі, для створення ефективної системи менеджменту актуальним стає перехід від функціонального до процесного управління;

4) *процесний підхід* розглядає управління як сукупність безперервних, взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення цілей підприємства. Даний підхід робить управління більш спрямованим на ефективність, оскільки зорієнтований на замовника продукції (послуг), а тому його застосування дозволяє досягти виробництва конкурентоспроможної продукції (послуг), вийти підприємствам на міжнародний ринок та забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток у довгостроковій перспективі.

Внаслідок опрацювання наукових праць [1 – 3] встановлено, що перевагами використання процесноорієнтованого підходу є:

- ✦ спрощення багаторівневих ієрархічних організаційних структур, що веде, у свою чергу, до спрощення обміну інформацією між різними підрозділами;
- ✦ розгляд діяльності в системі менеджменту якості не в статичності, а в динаміці, коли діяльність в системі має постійно поліпшуватися на основі відповідних вимірювань і аналізу;

- ✦ здатність до вдосконалення менеджменту, що вкрай важливо в умовах зростаючої конкуренції, та розширює можливості організації у розвитку бізнесу [1, с. 148];
- ✦ висока вмотивованість;
- ✦ зниження навантаження на керівників;
- ✦ висока гнучкість та адаптивність системи управління;
- ✦ висока динамічність системи та її внутрішніх процесів, яка обумовлена сильною вертикальною інтеграцією ресурсних потоків;
- ✦ значне зниження значущості дій бюрократичного механізму;
- ✦ висока прозорість системи управління, а також спрощення процедур координації, організації та контролю;
- ✦ можливість глибокої комплексної автоматизації [2, с. 128];
- ✦ можливість оптимізувати систему управління, зробити здатною еластично прореагувати на трансформацію зовнішнього середовища;
- ✦ зосередженість управління на стратегічних процесах;
- ✦ здатність реалізувати якість продукції, що випускається, відповідно до вимог ІСО 9000 і здобуття відповідного сертифікату;
- ✦ поява в організації інформаційної системи в рамках єдиної системи управління організацією;
- ✦ відповідальність кожного співробітника за якість кінцевого результату, підвищення оперативності й адаптивності діяльності;
- ✦ клієнтоорієнтований характер діяльності підприємства;
- ✦ можливість об'єктивної оцінки діяльності посадових осіб, які задіяні у виконанні процесу;

- ✦ узгодженість результатів проміжних операцій у рамках єдиного процесу;
- ✦ наявність контролю над вхідними ресурсами та результатами компанії;
- ✦ оптимізація витрат на управління компанією за рахунок скорочення чисельності персоналу та зменшення адміністративних витрат;
- ✦ можливість уникати браку, досягати максимальної якості й усувати непотрібні втрати скорочення часу на виконання процесів за одночасного підвищення якості виконуваних робіт;
- ✦ зниження собівартості результатів процесу через зменшення накладних витрат;
- ✦ можливість побудови системи мотивування, яка базується на мотивуванні співробітників залежно від результатів процесів, у яких вони беруть участь;
- ✦ підвищення рівня кваліфікації працівників;
- ✦ підсилення корпоративного духу організації;
- ✦ зацікавленість працівників у досягненні глобальної мети підприємства [3].

Таким чином, вищенаведені переваги обґрунтовують доцільність переходу до застосування та впровадження процесноорієнтованої моделі управління підприємством. Найбільш повним відображенням використання даного підходу є управління підприємством як сукупністю здійснюваних бізнес-процесів, які, у свою чергу, визначаються цілями й завданнями діяльності суб'єкта господарювання та забезпечують реалізацію всіх видів його діяльності. На підставі проведеного дослідження робіт [4 – 11] можна стверджувати, що не існує єдиного тлумачення категорії «бізнес-процес». Деякі визначення даної категорії представлено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності поняття «бізнес-процес»

Автор(-и)	Визначення поняття «бізнес-процес»
1	2
А.-В. Шеєра [4]	Пов'язаний набір повторюваних дій (функцій), які перетворюють вхідний матеріал і/або інформацію в кінцевий продукт (послугу) у відповідності із заздалегідь встановленими правилами
М. Хаммер, Дж. Чампі (M. Hammer, J. Champy) [5]	Сукупність різних видів діяльності, у рамках якої «на вході» використовуються один або більше видів ресурсів, і в результаті цієї діяльності на «виході» створюється продукт, що представляє цінність для споживача
Т. Дейвенпорт, Дж. Шорт (T. Davenport, J. Short) [6]	Структурована кінцева безліч дій, спроектованих для виробництва специфічної послуги (продукту) для конкретного споживача або ринку. Або – специфічно впорядкована сукупність робіт, завдань, у часі та в просторі з вказівкою початку і кінця, точним визначенням «входів» і «виходів». Або – набір дій, що структурується, вимірюваний, створений, щоб виробити певний вихід для конкретного клієнта або ринку
Б. Андерсон [7]	Послідовність логічно пов'язаних, повторюваних дій, у результаті яких використовуються ресурси підприємства для перетворення об'єкта (фізично чи віртуально) з ціллю досягнення визначених вимірних результатів, або продукції для задоволення потреб внутрішніх і зовнішніх споживачів
Х. Біннер [8]	Система взаємопов'язаних і взаємодіючих дій, кінцевими цілями виконання яких є створення продуктів/послуг, які мають цінність для зовнішніх і внутрішніх споживачів
Е. Г. Ойхман, Э. М. Попов [9]	Безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, що починаються з одного і більше «входів» і що закінчуються створенням продукції, необхідної клієнту, що задовольняє його за вартістю, довговічністю, сервісом і якістю. Або – повний потік подій в системі, що описує, як клієнт починає, веде і завершує використання бізнесу

1	2
Н. Тішер [10]	Структурована послідовність дій з виконання певного виду діяльності на всіх етапах життєвого циклу предмета діяльності – від створення концептуальної ідеї через проектування до реалізації та результату (задача в експлуатацію об'єкта, постачання продукції, надання послуг, закінчення певної фази діяльності), тобто певний системно-замкнений процес
Л. І. Чорнобай, О. І. Дума [11]	Система безперервних, взаємопов'язаних, відповідним чином упорядкованих і керованих дій (процедур, операцій, виконуваних функцій), яка, у свою чергу, є елементом механізму формування доданої вартості (споживчої вартості) через перетворення організаційних ресурсів, зосереджених на досягненні однієї комплексної цілі, спрямованих на забезпечення продуктивності та ефективності організації в цілому і забезпеченні донесення доданої вартості (споживчої цінності) до цільового ринку через бізнес-модель підприємства

Базуючись на вищеперелічених трактуваннях бізнес-процесів, можна виділити його основні ключові характеристики: існування мети здійснення бізнес-процесів; використання ресурсів для виконання бізнес-процесів; періодичність здійснення послідовних дій; наявність «входу» і «виходу»; безперервність здійснення бізнес-процесів тощо. Але зазначимо, що динамічність ринкового середовища вимагає від бізнес-процесів ще гнучкості, тобто здатності до їх конфігурації у зв'язку зі змінами умов середовища, а також взаємозв'язку та узгодженості з генеральною стратегією розвитку підприємства. Виходячи з цього, пропонуємо таке *авторське визначення поняття «бізнес-процес»*: сукупність послідовних, взаємопов'язаних систематично здійснюваних дій у рамках реалізації стратегії розвитку, спрямованих на формування та використання потенціалу в ході здійснення певного виду діяльності з метою створення конкурентоспроможної продукції (послуг, робіт), здатної задовольняти зовнішніх і внутрішніх споживачів й забезпечити підприємству досягнення стратегічних цілей в умовах динамічного ринкового середовища.

З метою забезпечення ефективності бізнес-процесів необхідно управляти ними, використовуючи різні механізми, а управління повинно здійснюватися на основі гнучких технологій, здатних забезпечити адаптивність бізнес-процесів до мінливих умов функціонування. Під управлінням бізнес-процесами пропонуємо розуміти цілеспрямовану діяльність суб'єктів управління з використанням сукупності методів і засобів впливу на об'єкти управління для досягнення поставлених стратегічних цілей, а саме: створення конкурентоспроможної продукції (послуг, робіт), здатної задовольняти зовнішніх і внутрішніх споживачів й забезпечити стабільний розвиток підприємству в динамічному ринковому середовищі. Водночас управління бізнес-процесами є складним процесом вироблення й реалізації суб'єктом управління управлінських рішень щодо забезпечення високого рівня ефективності бізнес-процесів, що відображається в результатах діяльності підприємства та задоволеності споживачів.

Виходячи з наданих визначень поняття «управління бізнес-процесами», основних етапів стратегічного управління підприємством, що наводяться в науково-економічній літературі, та теорії прийняття управлінських рішень, розроблено концептуальну модель управління

бізнес-процесами та прийняття управлінських рішень на підприємстві, яка представлена на *рис. 1*. Використання даної моделі дозволить підприємству підвищити ефективність управління та забезпечити досягнення стратегічних цілей на основі вибудовування довготривалих відносин із споживачами та комплексного виявлення й задоволення їхніх потреб. Водночас зазначимо:

- ✦ *по-перше*, управління бізнес-процесами на підприємстві повинно відбуватися в рамках діючої стратегії розвитку підприємства, і, у свою чергу, є досить складним процесом, який складається із сукупності послідовних взаємопов'язаних, періодично здійснюваних етапів і процедур;
- ✦ *по-друге*, з метою підвищення ефективності діяльності та забезпечення довгострокових конкурентних переваг вітчизняним підприємствам необхідно приділяти особливу увагу вирішенню питань оптимізації бізнес-процесів та їх приведенню у відповідність до поставлених стратегічних цілей з орієнтацією на зовнішніх і внутрішніх споживачів та обов'язковим урахуванням змін зовнішнього середовища, що можливо досягти шляхом безперервного покращення всіх ключових бізнес-процесів, локального покращення окремих «критичних» бізнес-процесів або радикальною зміною бізнес-процесів. Усе це вимагає здійснення на підприємстві організаційних стратегічних змін, які обумовлені, перш за все, неефективністю здійснюваних бізнес-процесів, що веде до незадовільного функціонування підприємства; зміною масштабів діяльності та розмірів підприємства; перевантаженням вищого керівництва; постійними змінами, що відбуваються у зовнішньому середовищі; зростанням конкуренції тощо;
- ✦ *по-третє*, для формування та використання бажаної (ідеальної) моделі бізнес-процесів доцільно проводити бенчмаркінг, основними завданнями якого є: усвідомлення необхідності змін; добір ідей щодо кардинального поліпшення бізнес-процесів; розроблення заходів з підвищення ефективності бізнес-процесів; розроблення інноваційних підходів до вдосконалення бізнес-процесів підприємства та на підставі цього підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства;

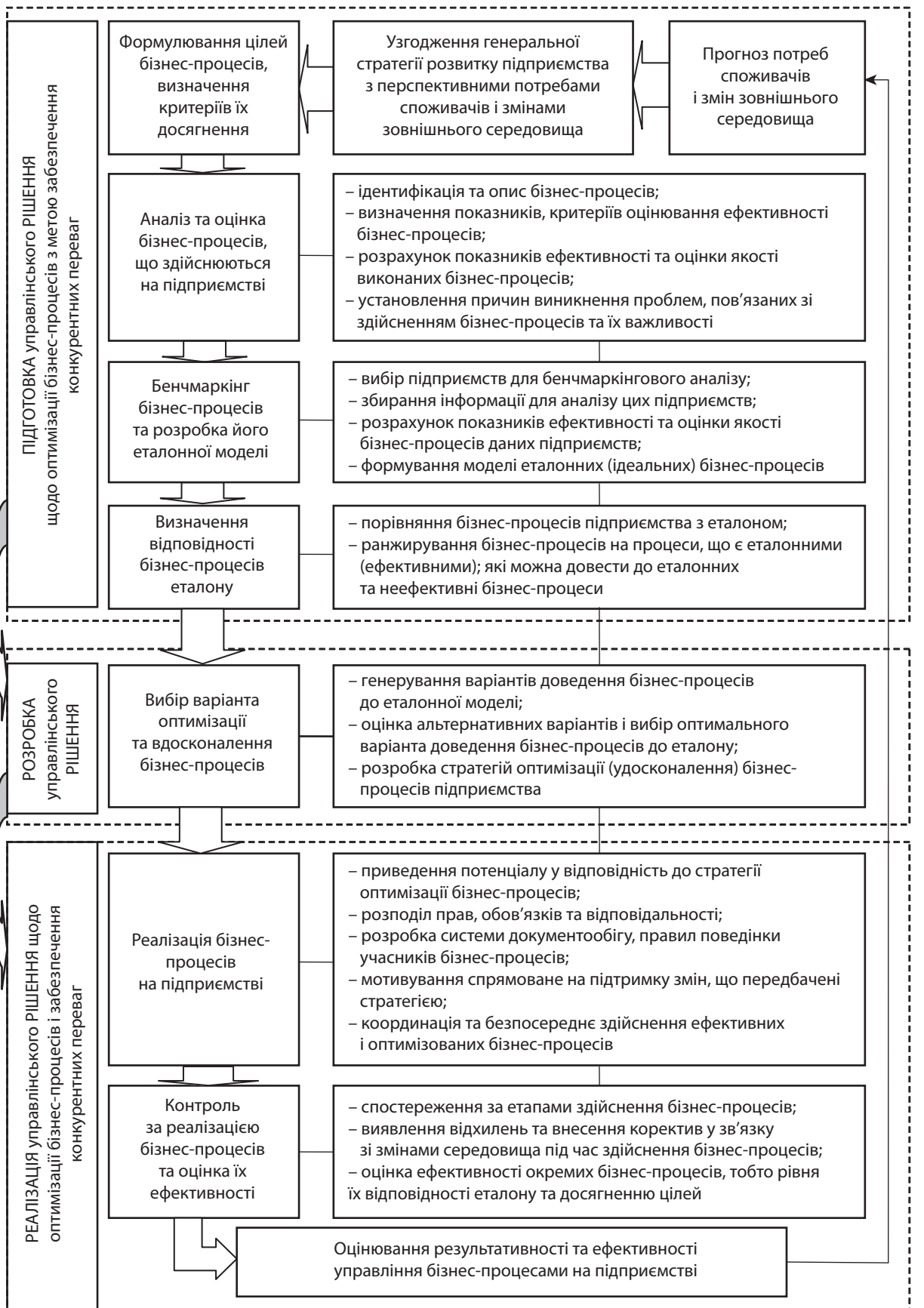

Рис. 1. Концептуальна модель управління бізнес-процесами в рамках стратегії розвитку підприємства

Джерело: розроблено автором.

- ✦ *по-четверте*, слід пам'ятати, що оптимізація та подальше впровадження бізнес-процесів потребує проведення відповідних змін на підприємстві, а тому необхідною стає розробка нової адекватної мотиваційної системи, спрямованої на підтримку цих організаційних змін і створення відповідної корпоративної культури;
- ✦ *по-п'яте*, ефективне управління бізнес-процесами на підприємстві, постійне їх удосконалення й оптимізація дозволяють досягти: реального покращення основних показників (скорочення витрат, підвищення якості, оперативності, задоволеності споживачів тощо); інтегрування зі стратегією розвитку підприємства та ключовими показниками її ефективності; підвищення якості та ефективності системи управління підприємством; забезпечення прискореного впровадження інновацій; зростання інвестиційної привабливості підприємства; забезпечення адаптації підприємства до умов постійно змінюваного зовнішнього середовища; формування конкурентних переваг, збільшення рівня конкурентоспроможності, економічної ефективності та забезпечення стабільного розвитку підприємства;
- ✦ *по-шосте*, вдосконалення бізнес-процесів на підприємстві з метою приведення у відповідність новим умовам, підвищення їх ефективності та доведення до еталону може відбуватися з використанням різноманітних методів та інструментів, основними серед яких є: перепроєктування, реінжиніринг та аутсорсинг.

Перепроєктування бізнес-процесів зосереджує увагу керівників та менеджерів на вдосконаленні існуючих процесів шляхом їх приведення до вигляду найбільш відповідного стратегічним цілям підприємства. Воно не передбачає створення принципово нового варіанта бізнес-процесу. О. Гончаровою у роботі [12, с. 80] зазначено: 1) перепроєктування застосовується відносно до тих процесів, які функціонують досить успішно і в даний момент; 2) даний підхід доцільно використовувати, якщо покращення показників діяльності підприємства на 30 – 60% зможе забезпечити йому конкурентні переваги.

Найбільш радикальним підходом до вдосконалення бізнес-процесів є реінжиніринг, який доцільно використовувати до застарілих і неефективних бізнес-процесів. Відповідно до визначення М. Хаммера й Дж. Чампі, наведеного у роботі [5], реінжиніринг бізнес-процесів визначається як «фундаментальне переосмислення й радикальне перепроєктування бізнес-процесів для досягнення істотних поліпшень в основних показниках діяльності підприємства: якості, витратах, оперативності та рівні обслуговування». Доктор економічних наук, професор А. Черчик [13, с. 237] розглядає реінжиніринг бізнес-процесів з позиції процесного підходу як «сукупність послідовних етапів щодо виокремлення та докорінних перетворень тих ланок бізнесу, що дозволяють здійснити «прорив», забезпечать довгострокові конкурентні переваги».

При дослідженні наукової літератури [12, с. 81] встановлено, що «метою реінжинірингу бізнес-процесів є цілісне і системне моделювання та реорганізація матеріальних, фінансових, інформаційних потоків, спрямоване на спрощення організаційної структури, перерозподіл і мінімізацію використання різноманітних ресурсів, скорочення строків реалізації потреб клієнтів, підвищення якості їх обслуговування». З огляду на це при реалізації на підприємстві реінжинірингу бізнес-процесів очікуються позитивні результати:

- ✦ детальний опис і формалізація бізнес-процесів дозволить уникнути зайвих процедур, спростити документообіг, мінімізувати витрати праці;
- ✦ впровадження системи інформаційно-аналітичного забезпечення дає можливість ефективно управляти бізнес-процесами та підприємством загалом;
- ✦ керівництво отримує оперативну та достовірну інформацію для прийняття управлінських рішень, можливість контролювати діяльність структурних підрозділів, груп бізнес-процесів;
- ✦ зростає змістовність роботи, що підвищує мотивацію працівників до ефективної праці;
- ✦ підвищується відповідальність та ініціативність працівників у межах наданих повноважень;
- ✦ збільшується значення компетентності працівників, що висуває вимоги до підготовки працівників, переходу на безперервну професійну освіту;
- ✦ змінюється організація оплати праці – за результатами роботи, яку простіше оцінити в межах бізнес-процесу;
- ✦ змінюються критерії діяльності: метою виконавця стає задоволення потреб клієнта, а не керівництва;
- ✦ змінюються функції менеджерів з контролюючої на координуючу, основна роль – допомога у вирішенні проблем, що виникають у ході виконання бізнес-процесу;
- ✦ зменшується кількість ієрархічних рівнів організаційної структури підприємства, вона стає орієнтованою не на функції, а на процеси, а зменшення рівнів управління наближає керівництво до безпосередніх виконавців [13, с. 240].

Водночас відсутність кваліфікованих кадрів, здатних фундаментально переосмислити й радикально перепроєктувати бізнес-процеси та практично їх впровадити на підприємстві; недостатність фінансових коштів для проведення реінжинірингу; консерватизм працівників, їх опір змінам і неусвідомленість важливості та необхідності проведення реінжинірингу бізнес-процесів тощо є основними перешкодами його впровадження на вітчизняних підприємствах.

Іншим інструментом управління підприємством, спрямованим на підвищення ефективності та конкурентоспроможності діяльності, є аутсорсинг, що передбачає передавання окремих функцій чи бізнес-процесів для виконання зовнішнім організаціям з метою оптимізації використання ресурсів, зосереджені на ключових бізнес-процесах чи підвищення ефективності неефек-

тивних бізнес-процесів, що здійснюються на підприємстві. Це дозволить підвищити якість даних бізнес-процесів, а також скоротити фінансові витрати на утримання окремих відділів чи підрозділів.

Розглянувши погляди вчених [14, 15] щодо виокремлення етапів управління бізнес-процесами на основі аутсорсингу, з метою підвищення ефективності цієї діяльності та прийняття ефективних управлінських рішень відносно їх оптимізації в рамках реалізації стратегії розвитку підприємства пропонуємо такі основні етапи його здійснення:

- ✦ визначення доцільності передавання окремих бізнес-процесів на аутсорсинг;
- ✦ аналіз ринку аутсорсингових послуг;
- ✦ визначення критеріїв оцінки потенційних аутсорсерів та їх оцінювання за даними критеріями;
- ✦ вибір оптимального аутсорсера;
- ✦ укладання відповідного договору та передача бізнес-процесів на аутсорсинг;
- ✦ контроль за виконання всіх умов договору;
- ✦ оцінка ефективності бізнес-процесів, що передані на аутсорсинг.

Аутсорсинг є явищем, широко розповсюдженим за кордоном. Однак в Україні, як інструмент управління підприємством, він не набув достатнього розвитку. У роботі [16] автором зазначено основні причини цього: необізнаність та нерішучість менеджерів у питанні переходу до нового способу ведення бізнесу; складність у створенні належної системи контролю за діяльністю аутсорсера; непередбачуваність діяльності та економічного стану аутсорсера в сучасних умовах господарювання та існування ризику значних збитків, зумовлених втратою клієнтів і необхідністю повторної реорганізації бізнесу в разі неналежного виконання аутсорсером своїх обов'язків чи його банкрутства; значний рівень корупції та тіньової економіки; недосконалість українського законодавства та податкової системи; недостатньо розвинута ринкова інфраструктура [16, с. 178]. Водночас така форма ведення бізнесу сприяє інноваційному розвитку, покращенню інтеграційних процесів, підвищенню ефективності та конкурентоспроможності підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного наукового дослідження можна зробити такі висновки: *по-перше*, з метою підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств і досягнення стратегічних цілей необхідним стає реорганізація системи управління на основі процесноорієнтованого підходу, спрямованого на вибудовування довготривалих відносин із споживачами та задоволення їхніх потреб. За процесним підходом до управління діяльність розглядається як сукупність бізнес-процесів, спрямованих на реалізацію місії та цілей підприємства. Основні переваги, які отримує підприємство з переходом до процесного управління: клієнтоорієнтований характер діяльності; зосередженість на стратегічних процесах; гнучкість системи управління та її адаптація до мінливих умов середовища; відповідальність за кінцеві результати; спрощення ієрархічних

організаційних структур; зменшення витрат тощо. Усе це, у свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

По-друге, управління бізнес-процесами на підприємстві має бути пов'язане зі стратегією розвитку підприємства, враховувати перспективні потреби споживачів, мінливі умови зовнішнього середовища, базуватися на проведеному аналізі існуючих бізнес-процесів та бенчмаркінгу, що дозволить виявити сильні та слабкі сторони здійснюваних бізнес-процесів, можливості та загрози, що можуть виникнути у зовнішньому середовищі, та на підставі даної інформації розробити еталонну модель бізнес-процесів, використання якої сприятиме забезпеченню довгострокових конкурентних переваг на ринку.

По-третє, у рамках управлінської діяльності та з метою досягнення стратегічних цілей вітчизняним підприємствам необхідно особливу увагу приділяти вирішенню питань оптимізації бізнес-процесів. У зв'язку з цим активнішого використання потребують такі інструменти підвищення ефективності управління та оптимізації бізнес-процесів підприємства, як реінжиніринг та аутсорсинг. Подальшого дослідження потребують питання формування системи показників оцінювання ефективності бізнес-процесів; організаційно-економічного забезпечення успішного проведення реінжинірингу бізнес-процесів; мотиваційного механізму досягнення результативних показників бізнес-процесів тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах / І. В. Кононова // Прометей : Стратегія розвитку підприємства в умовах ринкової економіки. – 2013. – № 1 (40). – С. 146 – 151.
2. Козенков Д. Е. Проектування бізнес-процесів як основа створення архітектури підприємства / Д. Е. Козенков // Вісник Сумського державного університету / Серія : Економіка. – 2011. – № 3. – С. 126 – 136.
3. Василенко Ю. В. Підвищення ефективності управління підприємством на основі використання процесного підходу / Ю. В. Василенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2925>
4. Шеер А. В. Бизнес-процессы: основные понятия, теория, методы / А. В. Шеер / Пер. с англ. Н. А. Михайлова – М. : Весть – Мета Технологии, 1999. – 151 с.
5. Hammer M. Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution / Hammer M., Champy J. – New York, NY : HarperBusiness, 1993. – 223 p.
6. Davenport T. H. The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign / T. H. Davenport, J. E. Short // Sloan Management Review, 1990, (Summer), p. 11 – 27.
7. Андерсон Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования / Б. Андерсон / Пер. с англ. С. В. Ариничева. – М. : РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.
8. Биннер Х. Ф. Управление организациями и производством: от функционального менеджмента к процессному / Х. Ф. Биннер / Пер. с нем. – М. : Альпина Бизнес Бук, 2009. – 282 с.
9. Ойхман Е. Г. Реинжиниринг бизнеса, реинжиниринг организации и информационные технологии / Е. Г. Ойхман, Э. М. Попов. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 333 с.
10. Тішер Н. Управління бізнес-процесами на підприємстві / Н. Тішер // Матеріали міжнародної конференції [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : http://viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0151

11. Чорнобай Л. І. Бізнес-процеси підприємства: загальна характеристика та економічна суть / Л. І. Чорнобай, О. І. Дума // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / Відповідальний редактор О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 125 – 131.

12. Гончарова О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як метод процесного управління / О. М. Гончарова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 10 (151). – С. 78 – 82.

13. Черчик Л. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як інструмент управління стратегічними змінами / Л. М. Черчик // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2013. – Вип. 10 (38). – С. 233 – 241.

14. Крупа О. В. Алгоритм управління бізнес-процесами промислових підприємств на основі аутсорсингу / О. В. Крупа // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mev-hnu.com/load/2013/2_pidvishhennja_konkurentnogo_potencialu_promislovikh_pidpriemstv_v_sistemi_globalnikh_viklikiv/32-1-0-218

15. Усова Г. В. Реінжиніринг виробничих процесів промислового підприємства на основі бенчмаркінгу та аутсорсингу : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Г. В. Усова / Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 24 с.

16. Дідух О. В. Сутність аутсорсингу та перспективи його застосування в Україні / О. В. Дідух // Економічний простір. – 2011. – № 54. – С. 173 – 182.

REFERENCES

Anderson, B. *Biznes-protsessy. Instrumenty sovershenstvovaniia* [Business processes. Tools perfection]. Moscow: Standarty i kachestvo, 2003.

Binner, Kh. F. *Upravlenie organizatsiiami i proizvodstvom: ot funktsionalnogo menedzhmenta k protsessnomu* [Management organization and production: from functional management to the process]. Moscow: Alpina Biznes Buk, 2009.

Chornobai, L. I., and Duma, O. I. "Biznes-protsesy pidpriemstva: zahalna kharakterystyka ta ekonomichna sut'" [Business processes: general characteristics and economic nature]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* (2013): 125-131.

Cherchyk, L. M. "Reinzhyrnyrnh biznes-protsesiv iak instrument upravlinnia stratehichnymy zminamy" [Business process reengineering as a tool for management of strategic change]. *Zbirnyk naukovykh prats LNTU*, no. 10 (38) (2013): 233-241.

Davenport, T. H., and Short, J. E. "The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign". *Sloan Management Review*, summer (1990): 11-27.

Didukh, O. V. "Sutnist autsorsynhu ta perspektyvy ioho zastosuvannia v Ukraini" [The essence of outsourcing and its application prospects in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 54 (2011): 173-182.

Honcharova, O. M. "Reinzhyrnyrnh biznes-protsesiv iak metod protsesnoho upravlinnia" [Business process reengineering as a method of process management]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka*, no. 10 (151) (2013): 78-82.

Hammer, M., and Champy, J. *Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution*. New York: Harper Business, 1993.

Kononova, I. V. "Analiz pidkhodiv do upravlinnia pidpriemstvom u suchasnykh umovakh" [Approaches to managing enterprise today]. *Prometei: Stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh rynkovoï ekonomiky*, no. 1 (40) (2013): 146-151.

Krupa, O. V. "Alhorytm upravlinnia biznes-protsesamy promyslovykh pidpriemstv na osnovi autsorsynhu" [Algorithm busi-

ness process management industry through outsourcing]. http://mev-hnu.com/load/2013/2_pidvishhennja_konkurentnogo_potencialu_promislovikh_pidpriemstv_v_sistemi_globalnikh_viklikiv/32-1-0-218

Kozenkov, D. E. "Proektuvannia biznes-protsesiv iak osnova stvorennia arkhitektury pidpriemstva" [Designing business processes as a basis for the creation of enterprise architecture]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Ekonomika"*, no. 3 (2011): 126-136.

Oykhman, E. G., and Popov, E. M. *Reinzhyrnyrnh biznesa, reinzhyrnyrnh organizatsii i informatsionnye tekhnologii* [Reengineering of business reengineering the organization and information technology]. Moscow: Finansy i statistika, 1997.

Sheer, A. V. *Biznes-protsessy: osnovnye poniatia, teoriia, metody* [Business processes: basic concepts, theory, methods]. Moscow: Vest-Meta Tekhnologiya, 1999.

Tisher, N. "Upravlinnia biznes-protsesamy na pidpriemstvi" [Business process management in the enterprise]. http://viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0151

Usova, H. V. "Reinzhyrnyrnh vyrobnychykh protsesiv promyslovoho pidpriemstva na osnovi benchmarkinhu ta autsorsynhu" [Reengineering of industrial production processes based on benchmarking and outsourcing]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2012.

Vasylenko, Yu. V. "Pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia pidpriemstvom na osnovi vykorystannia protsesnoho pidkhodu" [Improving the efficiency of business management through the use of a process approach]. <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2925>

ОЦІНЮВАННЯ ЗРІЛОСТІ ТА ЗБАЛАНСОВАНІСТІ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

© 2014 САРИЧЕВ Д. О.

УДК 65.012.122

Саричев Д. О. Оцінювання зрілості та збалансованості розвитку процесів управління проектами на вітчизняних підприємствах

Мета даної статті – на основі узагальнення теорії та практики оцінювання зрілості процесів управління проектами запропонувати та провести практичну апробацію універсального комплексу інструментів для діагностування проблемних ділянок у системі проектного менеджменту вітчизняних організацій. У результаті дослідження було визначено рівні зрілості та слабкі місця в системі процесів управління проектами для базових груп підприємств, а також проведено порівняння груп підприємств за видами економічної діяльності відповідно до критеріїв зрілості та збалансованості розвитку системи процесів проектного менеджменту. Запропонований інструментарій оцінювання на основі трирівневої моделі зрілості процесів управління проектами дає можливість, першу за все, провести внутрішню самодіагностику організації, виявити проблемні зони в системі проектного менеджменту в розрізі груп процесів як за сферами знань, так і за етапами проектного управління. Подальша оптимізація «слабких місць» (процесів або груп процесів управління проектами) створює потенціал для підвищення успішності реалізації проектів організації. Перспективами досліджень у даному напрямку є: по-перше – збільшення кількості організацій – баз проведення дослідження з метою підвищення об'єктивності висновків за видами економічної діяльності та розмірами; по-друге – проведення аналізу на предмет встановлення кореляції зрілості процесів управління проектами з розмірами підприємств і їх галузевою приналежністю; по-третє – вивчення статистики та визначення залежності успішності реалізації проектів від рівня розвитку процесів управління проектами в організаціях.

Ключові слова: процес управління проектом, зрілість процесу, модель зрілості процесів управління проектами, оцінювання зрілості процесів управління проектами.

Рис.: 10. Бібл.: 16.

Саричев Дмитро Олексійович – аспірант, кафедра стратегії підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

УДК 65.012.122

Сарычев Д. А. Оценка зрелости и сбалансированности развития процессов управления проектами на отечественных предприятиях

Цель данной статьи – на основании обобщения теории и практики оценивания зрелости процессов управления проектами предложить и провести практическую апробацию универсального комплекса инструментов для диагностики проблемных участков в системе проектного менеджмента отечественных организаций. В результате исследования были определены уровни зрелости и слабые места в системе процессов управления проектами для базовых групп предприятий, а также проведено сравнение групп предприятий по видам экономической деятельности в соответствии с критериями зрелости и сбалансированности развития системы процессов проектного менеджмента. Предложенный инструментальный оценивания на основе трехуровневой модели зрелости процессов управления проектами дает возможность, прежде всего, провести внутреннюю самодиагностику организации, выявить проблемные зоны в системе проектного менеджмента организации в разрезе групп процессов как по областям знаний, так и по этапам проектного управления. Дальнейшая оптимизация «слабых мест» (процессов или групп процессов управления проектами) создает потенциал для повышения успешности реализации проектов организации. Перспективами исследований в данном направлении являются: во-первых – увеличение количества организаций – баз проведения исследования с целью повышения объективности выводов по видам экономической деятельности и размерам предприятий; во-вторых – проведение анализа на предмет установления корреляции зрелости процессов управления проектами с размерами предприятий и их отраслевой принадлежностью; в-третьих – изучение статистики и определение зависимости успешности реализации проектов от уровня развития процессов управления проектами в организациях.

Ключевые слова: процесс управления проектом, зрелость процесса, модель зрелости процессов управления проектами, оценки зрелости процессов управления проектами.

Рис.: 10. Библ.: 16.

Сарычев Дмитрий Алексеевич – аспирант, кафедра стратегии предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

UDC 65.012.122

Sarychev D. O. Evaluation of Maturity and Balance in the Development of Project Management Processes in Domestic Enterprises

Based upon generalization of the theory and practice of evaluation of the project management processes maturity, the aim of this article is to propose and carry out practical approbation of an universal set of tools to diagnose problem areas in the system of project management of domestic organizations. The study identified levels of maturity and the weaknesses in the system of project management processes for core groups of enterprises, a comparison of groups of enterprises was conducted by types of economic activity in accordance with the criteria of maturity and balance in the development of system of project management processes. The proposed set of tools for evaluation, based on three-level project management processes maturity model, provides the possibility to conduct an internal self-diagnosis of the organization, to identify problem areas in the project management of the organization in terms of process groups, as of areas of knowledge, so of project management phases. Further optimization of the «weaknesses» (project management processes or process groups) creates the potential to enhance the success of the organization's projects implementation. Perspectives of research in this area are: first – expansion in the number of organizations – research databases in order to increase the objectivity of conclusions by types of economic activity and by size of enterprises; second – conduction of analysis for determination of correlation of the project management processes maturity with the size of enterprises and their sectoral affiliation; third – study of statistics and determination of dependence of successful projects implementation on the level of development of the project management processes in organizations.

Key words: project management process, process maturity, project management processes maturity model, evaluation of the project management processes maturity.

Pic.: 10. Bibl.: 16.

Sarychev Dmytro O. – Postgraduate Student, Department strategy of enterprises, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: DimaSarychev@bigmir.net

Дослідження зрілості системи проектного менеджменту та інструментарію діагностування «вузьких» місць системи набуває все більшої актуальності з підсиленням конкурентної боротьби суб'єктів господарської діяльності. Конкурентна боротьба виступає катализатором розвитку організацій у напрямку підсилення ринкових позицій чи як відповідь на сучасні умови функціонування у швидкозмінному постіндустріальному економічному середовищі. Будь який прогресивний розвиток – це ланцюг вдало реалізованих проєктів, різних за природою походження: чи то ринкових, чи проєктів організаційного розвитку.

Результати багатьох досліджень практики проектного управління [1, 2, 3] вказують, що значна частка інвестиційних проєктів досягає «кінцевої зупинки» з перевищенням планових показників періоду реалізації та фінансування. Оптимізації таких кінцевих результатів неможлива без впровадження сучасних технологій та інструментів проектного управління, які забезпечують стабільність та контроль упродовж життєвого циклу проєктів. Однак процес імплементації та функціонування нових методів і технологій проектного управління знаходиться в прямій залежності від рівня зрілості системи проектного менеджменту організації – реципієнта таких організаційних інновацій.

Такі логічні судження настановлюють на необхідність дослідження питання зрілості системи проектного менеджменту організацій, оцінювання, діагностування та оптимізації «вузьких» місць системи, що і віднайшло своє відображення в роботах таких вітчизняних і зарубіжних економістів-дослідників, як Дзюбіна А. В. [4], Малиніна М. В. [5], Коровкіна Н. Л. і Трушкіна Е. П. [6], Керцнер Г. [7], Іббс В. і Куак Х. [8] та ін. Однак на поточний момент часу відсутня єдина точка зору на дане питання.

Мета даної статті – на основі узагальнення теорії та практики оцінювання зрілості процесів управління проєктами запропонувати та провести практичну апробацію універсального комплексу інструментів для діагностування проблемних ділянок у системі проектного менеджменту вітчизняних організацій.

Узагальнюючи світовий досвід оцінювання зрілості системи проектного менеджменту, нами було визначено, що останнє базується на двох ключових положеннях:

1. Застосування процесного підходу, згідно з яким управління проєктами розглядається як послідовність взаємопов'язаних функцій: планування, організація, мотивація, координація і контроль, необхідних для постановки та досягнення цілей організації. Декомпозиція загального процесу управління проєктом на групи є однією з основних вимог до підвищення ефективності будь-якої діяльності, оскільки «бажаний результат досягається ефективніше, коли діяльністю і відповідними ресурсами управляють як процесом» (ISO серії 9000) [9, с. 5]. Таким чином, для оцінювання цілісної картини зрілості системи проектного менеджменту організації необхідним є виділення та визначення рівня зрілості окремих процесів управління проєктами.

2. Наявність моделі зрілості процесів проектного управління, яка задає вихідні параметри для оцінювання процесів. Світовий доробок оцінювання рівня зрі-

лості управління проєктами налічує ряд моделей, які віднайшли практичне застосування: модель зрілості Каліфорнійського інституту Берклі (PM2) [10, с. 102]; модель зрілості Гарольда Керцнера (PMMM) [7, с. 70 – 71]; модель організаційної зрілості управління проєктами (OPM3) Інституту управління проєктами США [11, сл. 24]; модель зрілості процесів розробки програмного забезпечення (SWCMM) Інституту розробки програмного забезпечення (SEI) та Університету Карнегі-Меллона [12, с. 8]; модель зрілості управління портфелями, програмами та проєктами (P3M3) міністерства державної торгівлі OGC Великобританії [13, с. 13 – 14] та інші. У зазначених моделях можна виділити ряд спільних рис, зокрема ступеневу концепцію переходу від нижчого рівня зрілості процесів управління проєктами до вищого, починаючи з несистематичного (хаотичного) управління проєктами і закінчуючи безперервним покращенням та оптимізацією процесів на найвищому рівні.

В основу нашого дослідження щодо оцінювання зрілості системи проектного менеджменту організації на базі вітчизняних підприємств покладено узагальнений досвід проектного управління, задокументований Інститутом проектного менеджменту в керівництві «Зведенні знань з управління проєктами» («PMBOK» Guide) (далі – «керівництво»). Відповідно до керівництва виділяється десять областей знань з управління проєктами [14]: управління проектною інтеграцією, межами, часом, вартістю, якістю, людськими ресурсами, комунікаціями, ризиками, контрактами (поставками) та управління зацікавленими сторонами. Процеси управління проєктами формуються в межах визначених областей знань на кожному етапі проектного управління: ініціювання, планування, виконання, моніторингу і контролю та на етапі завершення.

Нами було розроблено і застосовано трирівневу модель (рис. 1) і побудований на її основі інструмент анкетування для визначення рівня зрілості окремих процесів управління.

Рівень 1 – «Початковий». На даному рівні відсутній корпоративний стандарт з управління проєктами та типові форми документів і шаблони звітів для проєктів. Керівники та проєктні команди реалізують проєкти відповідно до індивідуально визначених процедур та досвіду. Може мати місце разова процедура вирішення завдань з її документальним оформленням.

Рівень 2 – «Сформований». На другому рівні мають місце корпоративні стандарти з керівництва проєктами, які визначають перелік процедур, типових форм звітності та інструментів управління. Вимоги стандартів є обов'язковими для застосування в усіх проєктах організації. Має місце кількісний контроль за результатами реалізації проєктів по факту виконання завдань.

Рівень 3 – «Розвинутий». Останній рівень зрілості характеризується активністю дій з моніторингу та контролю за ходом реалізації проєкту. Дані про хід реалізації проєкту, результати дієвих заходів та особливості вирішення тих або інших проблем аналізуються, накопичуються та використовуються для покращення процесів управління. В організації діє система управлін-

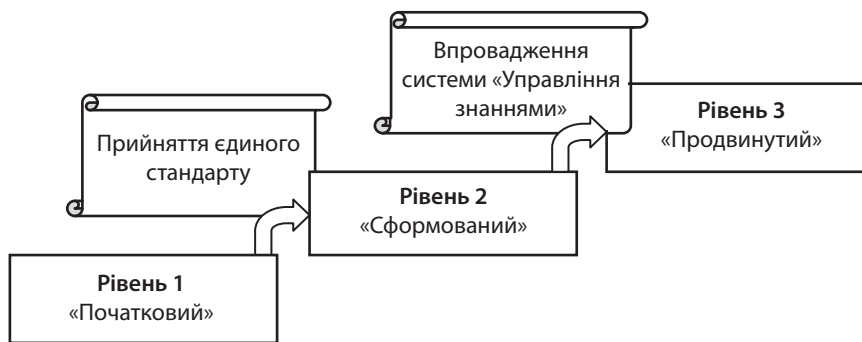

Рис. 1. Трирівнева модель зрілості процесів управління проектами

ня знаннями за якої накопичений досвід і кращі практики управління проектами архівуються та виступають інформаційною базою для майбутніх проектів. Виконавчим інструментом системи управління знаннями виступає корпоративна база знань/інформації (КБЗ/І).

Уповноваженому респонденту від організації було запропоновано ознайомитись з описом процесів управління проектами на кожному з трьох рівнів зрілості відповідно до моделі зрілості процесів, використовуючи зрозумілі позначення (наприклад «+», «☑»), відмітити рівень розвитку відповідного процесу управління проектами в організації на формально визначеному рівні та рівні практичного використання, а також заповнити деяку довідкову інформацію.

Під формально визначеним рівнем розуміються документарні або розпорядженні без документарного закріплення ОПР (осіб, що приймають рішення: напр. директор, засновник підприємства) стосовно бажаного або потенційного характеру виконання процедур управління проектами, а рівень практичного використання – це фактичний рівень зрілості процесу управління проектами, який спостерігається в звичайних умовах реалізації проекту в організації.

Важливо зазначити, що не в усіх випадках формально визначений рівень процесів проектного управління співпадає з фактичним рівнем відповідно до практики проектного управління в компанії [15, с. 85 – 86], що і було доведено до відома респондентів.

Для підвищення об'єктивності результатів дослідження були обрані вітчизняні підприємства, що різняться за розмірами та видами економічної діяльності. Так, у дане дослідження рівня зрілості процесів управління проектами були залучені 11 вітчизняних підприємств таких видів економічної діяльності згідно з КВЕД-2010 [16]:

- ✦ секція «А – Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство»;
- ✦ секція «J – Інформація та телекомунікації»;
- ✦ секція «В – Добувна промисловість і розроблення кар'єрів»;
- ✦ секція «G – Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»;
- ✦ секція «K – Фінансова та страхова діяльність»;
- ✦ секція «L – Операції з нерухомим майном»;
- ✦ секція «N – Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування».

Результати опитування та групування показників зрілості процесів управління проектом за етапами проектного управління та областями знань з проектного менеджменту пропонуємо проаналізувати, починаючи з узагальнених результатів дослідження по видах економічної діяльності за КВЕД (рис. 2а і рис. 2б) і закінчуючи детальним аналізом галузей та порівнянням.

Так, середній фактичний рівень зрілості процесів управління проектами для всіх підприємств – баз проведення дослідження становить 1,57. Враховуючи діапазон значень, встановлених моделлю зрілості процесів управління проектами від 0 до 3, нами зроблено висновок щодо наявності потенційних можливостей для поліпшення процесів управління проектами для всіх розглянутих галузей. Аналізуючи форму графіка та показник середньоквадратичного відхилення, рівний 0,095, для груп процесів управління проектами за етапами управління (див. рис. 2а), можна стверджувати про збалансованість системи проектного менеджменту груп досліджуваних організацій на кожному етапі управління проектами.

Однак результати аналізу зрілості процесів управління проектами за областями знань проектного менеджменту демонструють відносну нерівномірність розвитку та використання областей знань у процесах управління проектами, про що свідчать викривлена форма десятикутника та розрахунковий показник середньоквадратичного відхилення по рівню процесів управління проектами за областями знань, рівний 0,29 (див. рис. 2б).

Діагностування «вузьких» місць системи проектного менеджменту групи організацій – баз проведення дослідження на предмет збалансованості системи показало необхідність поліпшення таких процесів управління проектами (незалежно від етапів управління), як: управління людськими ресурсами проекту, управління проектними комунікаціями та управління зацікавленими сторонами.

Серед позитивних результатів дослідження слід відмітити такі: відносно переважання фактичного рівня зрілості процесів управління проектами (середнє значення по всіх процесах 1,57) над формально визначеним (середнє значення по всіх процесах 1,52), що свідчить про використання досвіду проектними керівниками та додаткових знань на рівні, вищому, ніж вважається за необхідне в організаціях. Також важливою є тенденція саморегулювання системи проектного менеджменту: управління проектними комунікаціями ідентифікується як «вузьке» місце системи за середніми показниками,

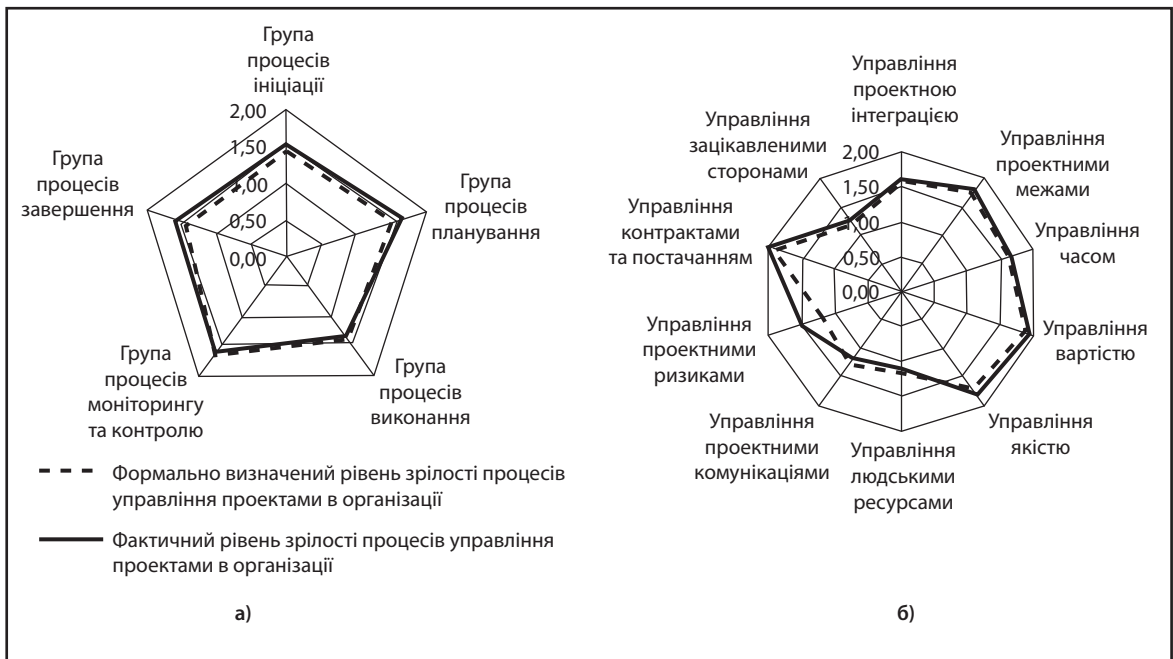

Рис. 2. Рівень зрілості процесів управління проектами групи організацій – баз проведення дослідження: а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

проте можливо спостерігати за графіком «підтягування» зрілості процесів управління проектами даної області знань за рахунок встановлення вищого формально визначеного рівня.

Наступним етапом є аналіз груп підприємств за галузевою приналежністю.

Результати аналізу зрілості процесів управління проектами по секції «G – Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» як за етапами управління проектом, так і за областями знань (рис. 3а, рис. 3б) вказують на значне перевищення фактичного рівня зрілості (1,29) процесів управління над формально визначеним (1,06), що свідчить про залу-

чення досвіду проектними керівниками з інших галузей. Найбільший рівень зрілості має область знань з управління контрактами та постачанням, що є, на нашу думку, достатньо послідовним, враховуючи специфіку та предмет діяльності торгівельних організацій.

Стосовно системи процесів проектного управління слід відзначити відносно збалансований стан за етапами управління (розрахунковий показник середньоквадратичного відхилення по групах процесів управління складає 0,23).

Однак важливим також є акцентування уваги на збалансованості та зрілості процесів управління проектами відповідно до областей знань (див. рис. 3б). У ви-

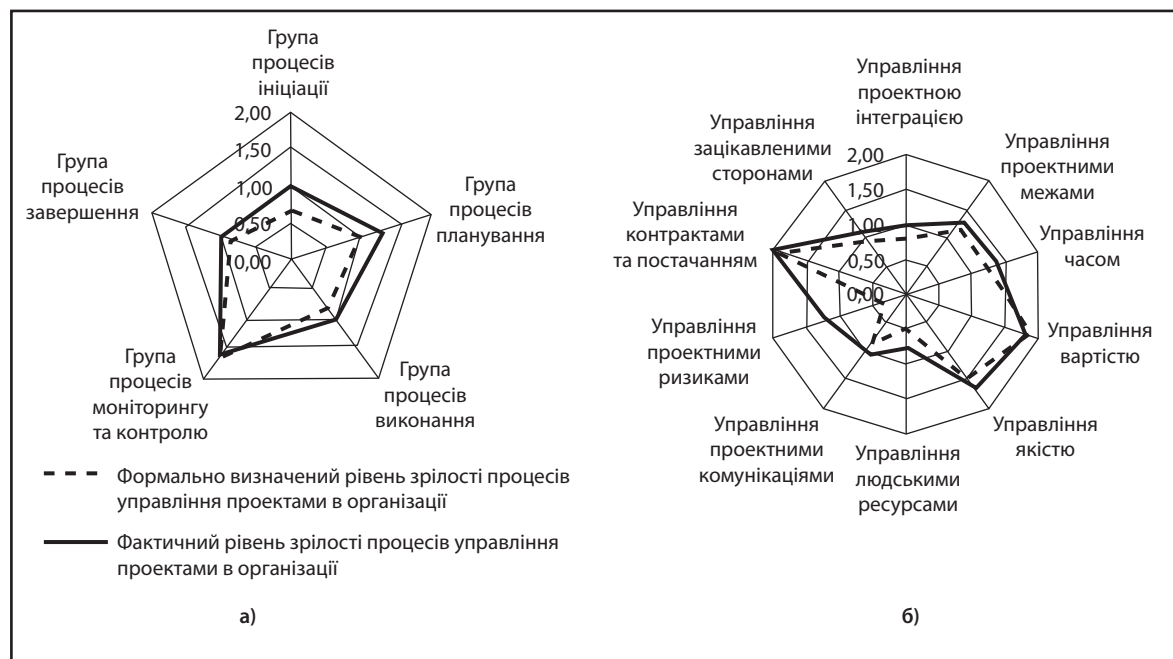

Рис. 3. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «G»: а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

падку секції «Г», розрахункове значення середньоквадратичного відхилення по групах процесів складає 0,38, що свідчить про розбалансованість системи процесів управління за областями знань. «Вузькими місцями» є області знань з управління людськими ресурсами, комунікаціями, ризиками та зацікавленими сторонами проекту та проектною інтеграцією.

Аналізуючи секцію «В – Добувна промисловість і розроблення кар'єрів», можна зазначити, що система процесів управління є відносно збалансованою на різних етапах управління проектами, не враховуючи групу ініціації проекту (рис. 4а), що пов'язано зі специфікою проектною діяльністю геологорозвідувальних підприємств – баз проведення дослідження (наявність Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на відповідний період, що визначає вихідні параметри для реалізації проектів геологорозвідувальних робіт). Також спостерігається висока чіткість слідування формально визначеним процесам і процедурам з управління проектами, про що свідчить відповідність між середніми рівнями розвитку процесів на формально визначеному та фактичному рівнях зрілості процесів (обидва показники відповідають значенню 1,23), що відображає специфіку вимог до даної галузі народного господарства.

Переходячи до результатів аналізу зрілості процесів управління проектами за областями знань секції «В», слід констатувати факт розбалансованості системи процесів проектного управління (рис. 4б), про що свідчить розрахункове значення середньоквадратичного відхилення за групами процесів, що складає 0,61. «Вузькими» місцями (групами процесів), що потребують оптимізації, з точки зору формування збалансованої системи процесів, є управління людськими ресурсами, ризиками, проектними комунікаціями та зацікавленими сторонами проекту.

Відносно секції «А – Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» в межах досліджуваних організації можливо стверджувати про достатньо високий рівень зрілості процесів управління проектами, що становить 1,74, а модальне значення для процесів відповідає «сформованому» рівню зрілості процесів. Також важливим є відносна збалансованість розвитку процесів управління проектами на кожному етапі реалізації проекту: розрахункове значення середньоквадратичного відхилення по групах процесів складає 0,29.

Базуючись на перехресному аналізі зрілості процесів за етапами управління та областями знань, встановлено, що «вузькими» місцями є процеси областей знань з управління часом, людськими ресурсами, комунікаціями та зацікавленими сторонами на етапі виконання та контролю реалізації проекту (рис. 5а і рис. 5б).

Як позитивну тенденцію при аналізі груп процесів за областями знань з проектного управління секції «А» було виявлено факт «підтягування» фактичного рівня зрілості процесів на більш високий рівень за рахунок формування формальних вимог ОПР. Найбільший рівень зрілості було зафіксовано на для групи процесів управління якістю та управління проектними ризиками (див. рис. 5б), для яких середнє значення складає 2,67.

Однією з найбільш збалансованих за середнім рівнем зрілості процесів управління проектами як за етапами проектного управління, так і за областями знань з проектного менеджменту є група досліджуваних підприємств за секцією «І – Інформація та телекомунікації», про що свідчить форми діаграм (рис. 6а і рис. 6б) і розрахункові показники середньоквадратичного відхилення за відповідними розрізами аналізу (0,156 та 0,247 відповідно).

Аналізуючи зрілість процесів управління проектами за областями знань, нами ідентифіковано такі «вузькі» місця системи в цій секції: управління проектними

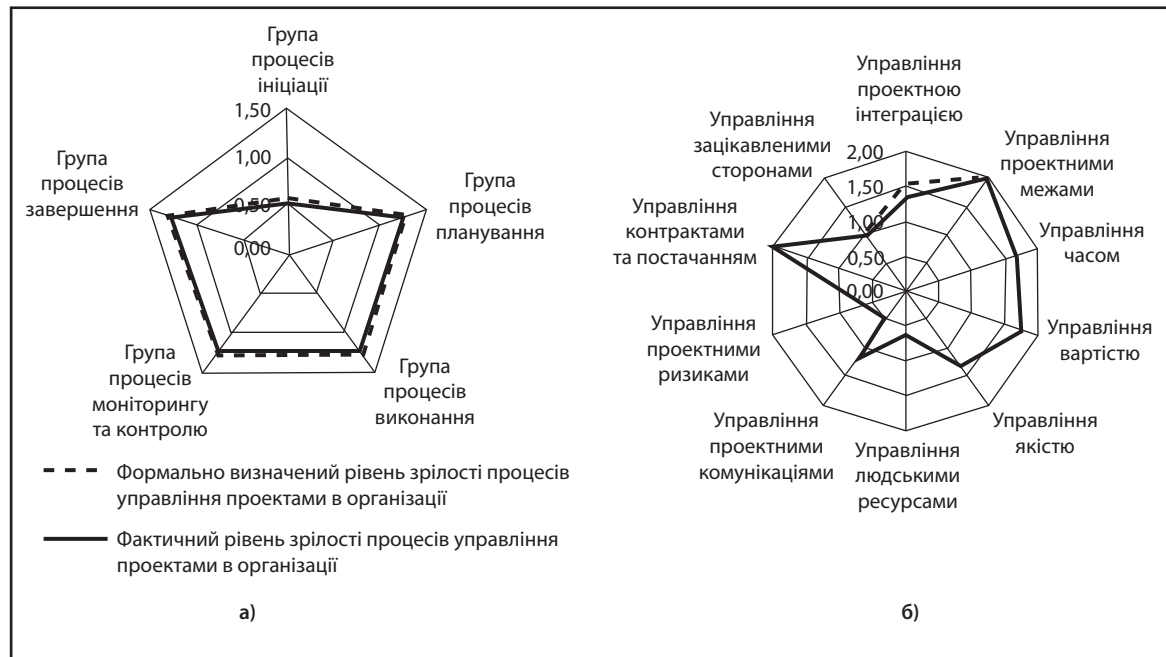

Рис. 4. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «В»: а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

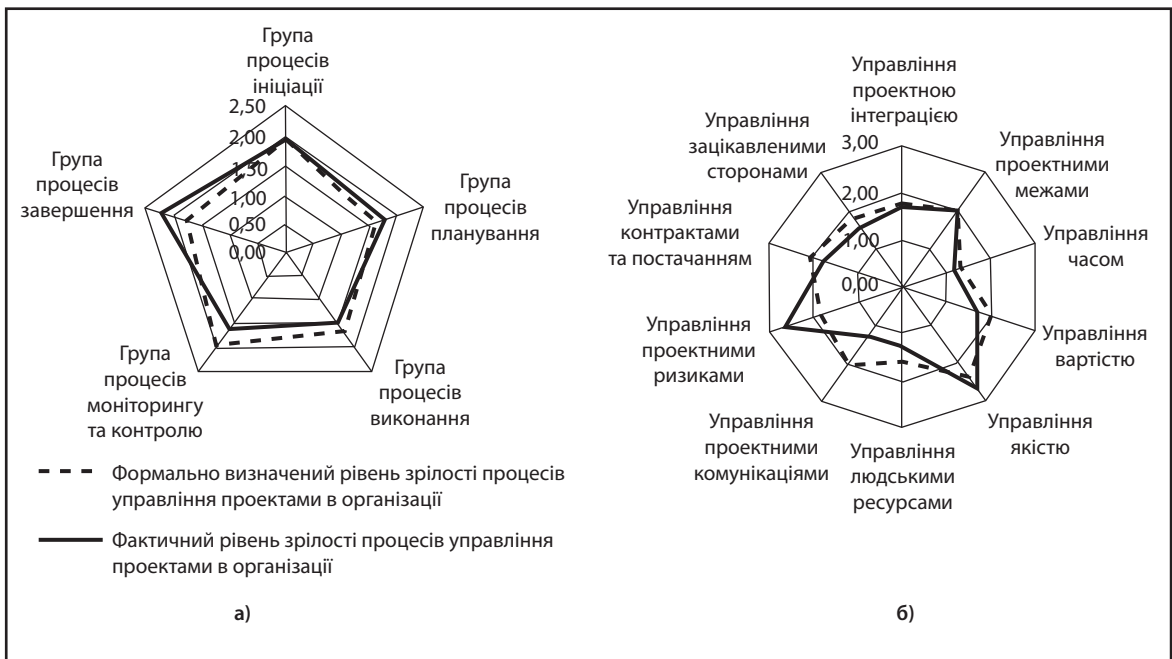

Рис. 5. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «А»:
а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

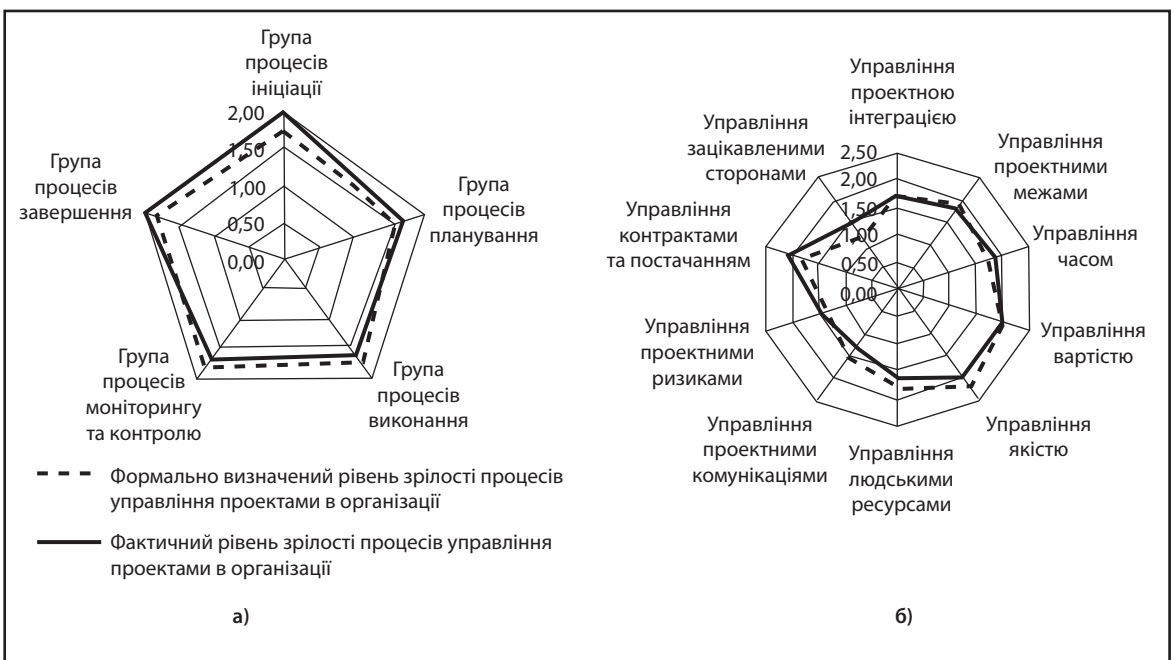

Рис. 6. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «J»:
а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

комунікаціями, управління проектним ризиками та зацікавленими сторонами проектів.

Позитивні потенційні зрушення в напрямку розвитку групи процесів управління зацікавленими сторонами проектів чітко простежуються для організацій, що належать до секції «К – Фінансова та страхова діяльність» народного господарства. Так, можливо фіксувати факт «підтягування» фактичного рівня зрілості процесів на більш високий рівень за рахунок формування формальних вимог ОПР до групи процесів управління зацікавленими сторонами на етапах ініціації та планування проектів (рис. 7а і рис. 7б).

Однак, хоча секція «К» і характеризується порівняно високим рівнем зрілості процесів управління проектами (середній фактичний рівень зрілості для процесів управління проектами відповідає показнику 1,78), однак система процесів управління проектами як у розрізі за етапами управління та і за областями знань не є збалансованою, про що свідчать графічні відображення систем на діаграмах (див. рис. 7а і рис. 7б) і розрахункові показники середньоквадратичного відхилення по групах процесів у відповідних аналітичних розрізах (0,25 та 0,36 відповідно).

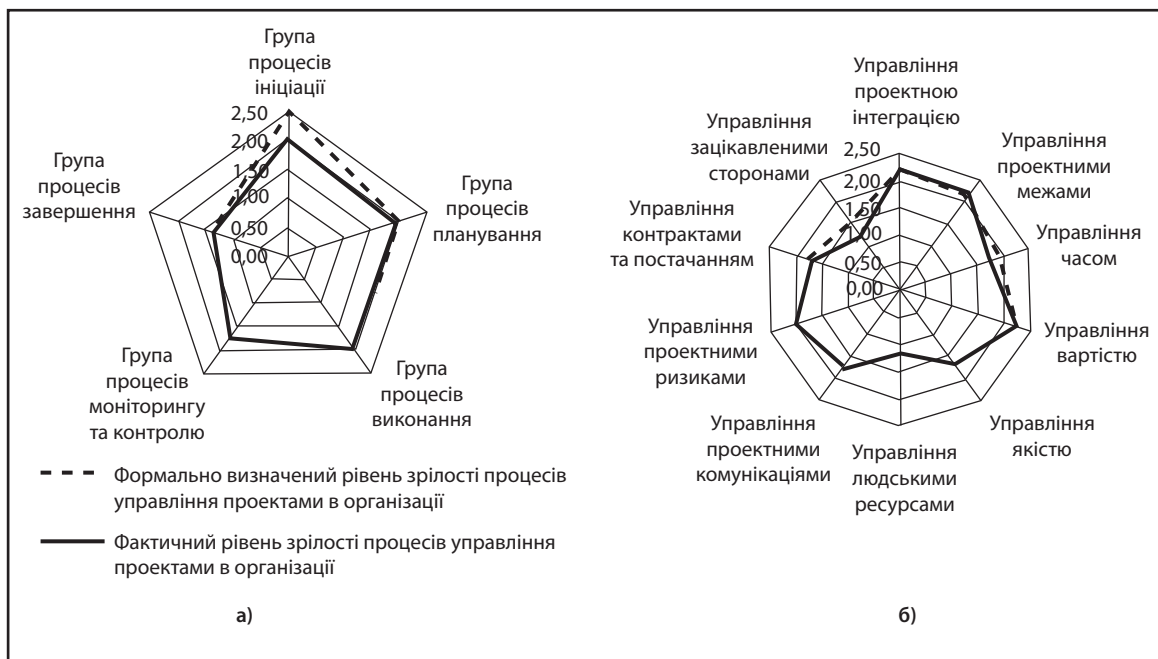

Рис. 7. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «К»:
а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

Слабкими місцями системи проектного менеджменту (групами процесів управління проектами) підприємств за секцією «К» є управління людськими ресурсами та управління зацікавленими сторонами проекту, особливо на етапі виконання та завершення проекту.

Достатньо високий рівень зрілості процесів управління проектами було зафіксовано для групи підприємств – баз проведення дослідження, що відповідає секції «L – Операції з нерухомим майном» – 1,86. Також серед позитивних ознак, що характеризують систему процесів управління проектами даної секції на різних етапах проектного управління, можна відмітити відносно збалансованість, про що свідчать графічне відображення системи на діаграмі (рис. 8а) і розрахунковий показник середньоквадратичного відхилення по групах процесів у відповідному аналітичному розрізі рівний 0,18, а також «підтягування» фактичного рівня зрілості процесів управління зацікавленими сторонами на етапі ініціації проекту на більш високий рівень за рахунок формування формальних вимог ОПР.

Менш сприятлива картина сформувалася при аналізі зрілості процесів управління в розрізі областей знань з проектного менеджменту: не всі групи процесів управління проектами досягли рівня стандартизації на корпоративному рівні (рис. 8б), спостерігається «провал» у таких групах процесів за областями знань як управління якістю, управління людськими ресурсами, управління проектними комунікаціями та зацікавленими сторонами проектів, в результаті було зафіксовано відносно високий розрахунковий показник середньоквадратичного відхилення по групах процесів на рівні 0,35.

Однак, враховуючи різницю між фактичним і формально визначеним рівнем зрілості процесів проектного управління (1,86 проти 1,74 відповідно), можна зазначити, що проектні керівники на власній ініціативі, підкріплені потребою ефективного управління, вико-

ристовувати досвід споріднених галузей та власні розробки при управління проектами на рівні, вищому, ніж є формально визначеним для організацій – баз проведення дослідження, що представляють секцію «L – Операції з нерухомим майном» народного господарства.

Група «N – Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» характеризується відносною збалансованістю по рівнях зрілості процесів управління проектами на різних етапах проектного управління і меншою по групах, що формуються на основі областей знань з проектного управління, про що свідчать форми діаграм (рис. 9а і рис. 9б) і розрахункові показники середньоквадратичного відхилення, рівні 0,14 і 0,32 для відповідних аналітичних розрізів.

Також важливим моментом для аналізу є факт дотримання процедур і порядку виконання процесів, зазначених на формальному рівні організацій, про що свідчить різниця між середніми значеннями показників зрілості процесів на формально визначеному та фактичному рівнях (1,62 проти 1,66 відповідно).

Слабкими «місцями» системи проектного менеджменту (групами процесів управління проектами) підприємств – баз проведення дослідження секції «N» на момент аналізу є управління людськими ресурсами, проектними комунікаціями та управління зацікавленими сторонами проекту, особливо на етапі виконання проекту.

На завершення посекційного аналізу зрілості процесів управління проектами в галузях народного господарства пропонуємо розглянути результат порівняння систем проектного менеджменту секцій народного господарства, представлених організаціями – базами проведення даного дослідження.

В основу порівняння було закладено критерії узагальненого фактичного рівня зрілості процесів управління проектами та рівня збалансованості системи про-

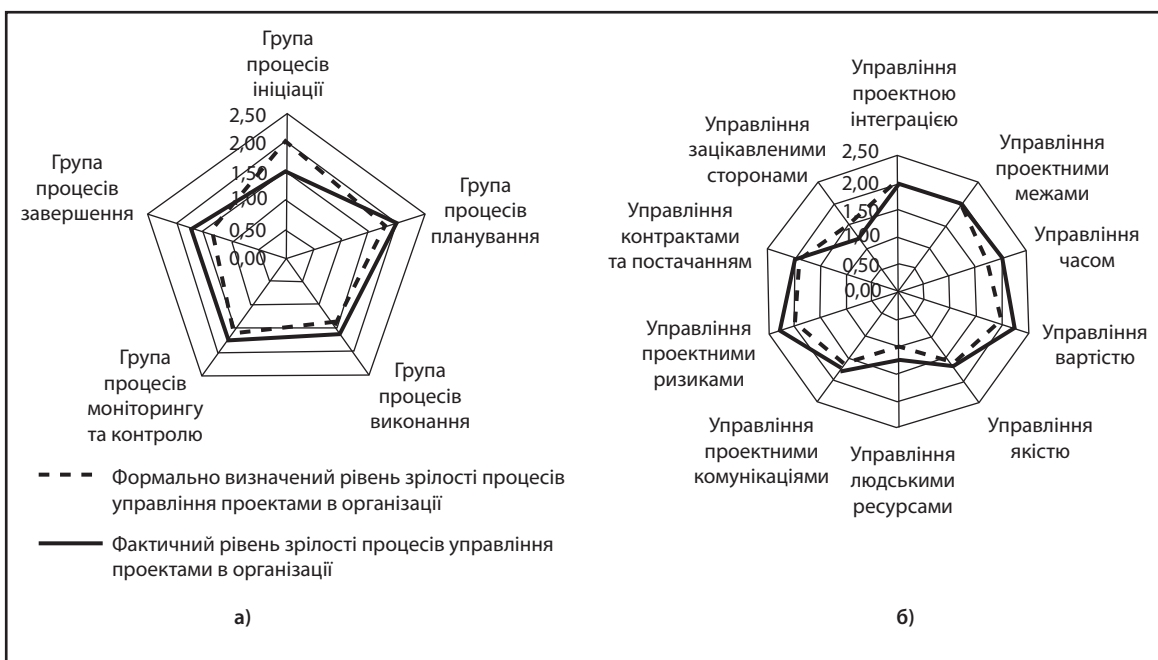

Рис. 8. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «L»: а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

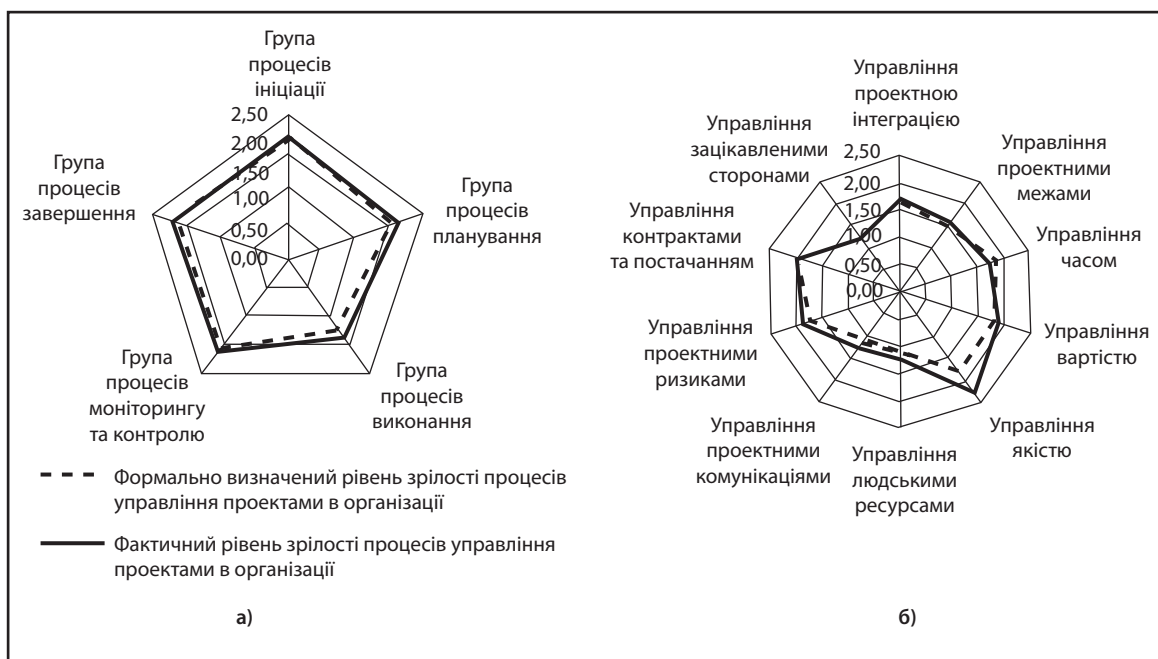

Рис. 9. Рівень зрілості процесів управління проектами секції «N»: а) за етапами процесу управління; б) за областями знань з управління проектами

ектного менеджменту підприємств-баз проведення дослідження згрупованих за секціями згідно КВЕД. Результат порівняння оформлено графічною інтерпретацією даних у формі матриці (рис. 10).

Відповідно до розрахункових значень показників середньоквадратичного відхилення та середньоарифметичного значення зрілості процесів управління, що відображають рівень збалансованості та зрілості системи проектного управління відповідно, можна зазначити, що найвищий рівень розвитку системи проектного управління мають секції «J – Інформація та телекомунікації», «K – Фінансова та страхова діяльність»,

«L – Операції з нерухомим майном» і «N – Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування», представлені організаціями – базами проведення дослідження. Таке твердження базується на припущенні, що найвищий рівень розвитку системи проектного управління мають ті організації (групи організацій), в яких зафіксовано найвищі показники зрілості процесів управління проектами та найменші розрахункові значення середньоквадратичного відхилення, оскільки чим вони менші, тим більш рівномірно розподілена зрілість процесів управління, а отже, система є більш збалансованою.

Рис. 10. Матриця посеційного порівняння рівнів розвитку систем проектного менеджменту в організаціях – базах проведення дослідження

ВИСНОВКИ

Запропонований інструментарій оцінювання на основі тривірневої моделі зрілості процесів управління проектами дає можливість, у першу чергу, провести внутрішню самодіагностику організації, виявити проблемні зони в системі проектного менеджменту організації в розрізі груп процесів як за областями знань, так і за етапами проектного управління. Подальша оптимізація «слабких місць» (процесів або груп процесів управління проектами) створює потенціал для підвищення успішності реалізації проектів в організації.

Перспективами досліджень у даному напрямку є: *по-перше* – збільшення кількості організацій – баз проведення дослідження з метою підвищення об'єктивності висновків за видами економічної діяльності та розмірами; *по-друге* – проведення аналізу на предмет встановлення кореляції зрілості процесів управління проектами з розмірами підприємств та галузевою приналежністю; *по-третє* – вивчення статистики та визначення залежності успішності реалізації проектів від рівня розвитку процесів управління проектами в організаціях. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Дульзон А. А. Управление проектами : учебное пособие / А. А. Дульзон ; Национальный исследовательский Томский политехнический университет. – 3-е изд., перераб. и доп. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2010. – 334 с.
2. Shenhar A. Project Management Research – The Challenge and Opportunity / A. Shenhar, D. Dvir // Eng. Management Rev. – 2008. – Vol. 36, N 2. – P. 112 – 121 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.redorbit.com/news/health/1015230/project_management_researchthe_challenge_and_opportunity/
3. The Standish Group CHAOS Manifesto: Think Big, Act Small. – 2013. – 48 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://versionone.com/assets/img/files/ChaosManifesto2013.pdf>
4. Дзюбіна А. В. Модель зрілості управління проектами для вітчизняних підприємств / А. В. Дзюбіна // Вісник Національ-

ного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 690. – С. 235 – 239.

5. Малинина М. В. Современные модели зрелости организационного управления проектами / М. В. Малинина // Управление проектами и программами. – Екатеринбург : Издательский дом Гребенникова. – 2011. – № 27. – С. 228 – 239.

6. Коровкина Н. Л. Разработка модели количественной оценки уровня зрелости управления ИТ-проектами / Н. Л. Коровкина, Е. П. Трушкина // Бизнес-Информатика, Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики» (НИУ ВШЭ). – М., 2010. – № 4 (14). – С. 12 – 20.

7. Керцнер Г. Стратегическое планирование для управления проектами с использованием модели зрелости / Г. Керцнер / Пер. с англ. – М. : Компания АйТи ; М. : ДМК Пресс, 2003. – 320 с.

8. Ibbs C. W. Оценивание зрелости процессов управления проектами // С. William Ibbs, Young Hoop Kwak / Портал iTeam: Технологии корпоративного Управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iteam.ru/publications/project/section_35/article_2607/

9. ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю: основні положення та словник термінів». – Держспоживстандарт України-2008. – 36 с.

10. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / Рассел Д. Арчибальд / Пер. с англ. Мамнтова Е. В.; Под ред. Баженова А. Д., Арефьева А. О. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Компания АйТи; ДМК Пресс, 2004. – 472 с.

11. Chui K. Organizational Project Management Maturity Model (OPM3). Project Management Institute Hong Kong Chapter. Матеріали презентації. – 49 сл.

12. Paulk M. C. Capability Maturity Model for Software, Version 1.1: Technical Report / M. C. Paulk, B. Curtis, M. B. Chrissis, C. V. Weber. – Software Engineering Institute, Carnegie Mellon University, 1993. – 91 p. [Electronic resource]. – Mode of access : http://faculty.ksu.edu.sa/ghazy/CSC548_Sample2/tr24.93.pdf

13. Sowden R. Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model (P3M3). Introduction and Guide to P3M3 / R. Sowden, D. Hinley, S. Clarke and et al. – AXELOS Limited. – 2013. – 17 p.

14. A Guide to the Project Management Body of Knowledge: 5th edition / USA: Project Management Institute, Inc. – 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.fanstep.ru/docs/PMBOKGuideFifthEd.pdf>

15. Wysocki R. K. Project Management Process Improvement / R. K. Wysocki. – Norwood : AMACOM Books, 2004. – 250 p.

16. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2014) / Офіційний сайт Державної служби статистики України Електронний ресурс. – Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html (17.10.2014).

Рецензент – Гребешкова О. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри стратегії підприємства, заступник завідувача кафедри з наукової роботи ДВНЗ «Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана»

REFERENCES

Archibald, R. D. *Upravlenie vysokotekhnologichnymi programmami i proektami* [Management of high-tech programs and projects]. Moscow: Kompaniia AyTi; DMK Press, 2004.

"A Guide to the Project Management Body of Knowledge" <http://www.fanstep.ru/docs/PMBOKGuideFifthEd.pdf>

Chui, K. "Organizational Project Management Maturity Model (OPM3)". *Project Management Institute Hong Kong Chapter*.

Dziubina, A. V. "Model zrilosti upravlinnia proektamy dlia vitchyznianskykh pidpriemstv" [Project management maturity model for domestic enterprises]. *Visnyk NU «Lvivska politehnika»*, no. 690 (2010): 235-239.

DSTU ISO 9000:2007 «Systemy upravlinnia yakistiu: osnovniy polozhennia ta slovnyk terminiv» [Of ISO 9000: 2007 "Quality Management Systems: Basic terms and glossary of terms"]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2008.

Dulzon, A. A. *Upravlenie proektami* [Project Management]. Tomsk: Izd-vo TPU, 2010.

Ibbs, C. W., and Kwak, Yo. H. "Otsenivanie zrelosti protsessov upravleniia proektami" [Assessing the maturity of project man-

agement processes]. http://www.iteam.ru/publications/project_section_35/article_2607/

Kertsner, G. *Strategicheskoe planirovanie dlia upravleniia proektami s ispolzovaniem modeli zrelosti* [Strategic planning for project management using a model of maturity]. Moscow: Kompaniia AyTi; DMK Press, 2003.

Korovkina, N. L., and Trushkina, E. P. "Razrabotka modeli kolichestvennoi otsenki urovnia zrelosti upravleniia IT-proektami" [Developing a model quantifying the level of maturity of IT project management]. *Byznes-Informatyka*, no. 4 (14) (2010): 12-20.

"Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti (KVED-2014)" [Classification of Economic Activities (NACE 2014)]. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html

Malinina, M. V. "Sovremennyye modeli zrelosti organizatsionnogo upravleniia proektami" [Modern Maturity Model of organizational project management]. *Upravlenie proektami i programmami*, no. 27 (2011): 228-239.

Paulk, M. C. et al. "Capability Maturity Model for Software, Version 1.1: Technical Report". http://faculty.ksu.edu.sa/ghazy/CSC548_Sample2/tr24.93.pdf

Sowden, R. et al. *Portfolio, Programme and Project Management Maturity Model (P3M3)*. Introduction and Guide to P3M3: AXELOS Limited, 2013.

Shenhar, A., and Dvir, D. "Project Management Research - The Challenge and Opportunity". http://www.redorbit.com/news/health/1015230/project_management_researchthe_challenge_and_opportunity/

"The Standish Group SHAOS Manifesto: Think Big, Act Small". <http://versionone.com/assets/img/files/ChaosManifesto2013.pdf>

Wysocki, R. K. *Project Management Process Improvement*. Norwood: AMACOM Books, 2004.

ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

© 2014 ЦАПЕНКО В. Ю.

УДК 330.101

Цапенко В. Ю. Економічна поведінка підприємств як основа для прийняття управлінських рішень

Метою даної статті є уточнення змісту категорії «економічна поведінка» та встановлення взаємозв'язку між її типами і комплексом управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру. Розглянуто та проаналізовано найбільш поширені сучасні визначення поняття економічної поведінки та надано пропозиції щодо уточнення цього поняття. Відповідно до умов дослідження уточнено такі відомі категорії, як стратегічна поведінка та стратегія з урахуванням характеру впливу на них економічної поведінки підприємств. На основі доведення існуючого взаємозв'язку зазначено, що економічна поведінка є специфічною категорією, що характеризується двома аспектами. Перший аспект стосується варіативної складової економічної поведінки, тому що вона в цьому сенсі залежить від змін зовнішнього середовища. Другий аспект пов'язаний зі схильністю менеджмента компанії до більш або менш ризикованих дій. Така схильність майже не залежить від умов функціонування компанії, і тому її можна розглядати як стабільну складову категорії економічної поведінки. Саме стабільна складова і визначає характер впливу економічної поведінки на стратегію підприємства. Так, у довгостроковому періоді цей аспект служить додатковим інструментальним фактором при розробці та реалізації стратегії підприємства. У короткостроковому періоді варіативна складова економічної поведінки впливає на зміну управлінських рішень оперативного характеру. У результаті досліджень було доведено, що врахування такої категорії, як економічна поведінка та її складових аспектів у процесі прийняття управлінських рішень дозволить підвищити ефективність діяльності компанії в межах обраної стратегії її розвитку.

Ключові слова: економічна поведінка, стратегічна поведінка, стратегія, типи поведінки, варіативний та стабільний аспекти економічної поведінки.

Рис.: 2. **Бібл.:** 10.

Цапенко Валентина Юрївна – аспірантка, кафедра стратегії підприємства, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: valentina_mitina@yahoo.com

УДК 330.101

UDC 330.101

Цапенко В. Ю. Экономическое поведение предприятий как основа для принятия управленческих решений

Целью данной статьи является уточнение категории «экономическое поведение» и установление взаимосвязи между ее типами и комплексом управленческих решений стратегического и оперативного характера. Рассмотрены и проанализированы наиболее распространенные современные определения понятия экономического поведения и представлены предложения по уточнению этого понятия. Согласно условиям исследования уточнены такие известные категории, как стратегическое поведение и стратегия с учетом характера воздействия на них экономического поведения предприятий. На основе доказательства существующей взаимосвязи указано, что экономическое поведение является специфической категорией, которая характеризуется двумя аспектами. Первый аспект касается вариативной составляющей экономического поведения, так как она в этом смысле зависит от изменений внешней среды. Вторым аспектом связан со склонностью менеджмента компании к более или менее рискованным действиям. Такая склонность почти не зависит от условий функционирования компании, и поэтому ее можно рассматривать как стабильную составляющую категории экономического поведения. Именно стабильная составляющая и определяет характер влияния экономического поведения на стратегию предприятия. Так, в долгосрочном периоде этот аспект служит дополнительным инструментальным фактором при разработке и реализации стратегии предприятия. В краткосрочном периоде вариативная составляющая экономического поведения влияет на изменение управленческих решений оперативного характера. В результате исследований было доказано, что учет такой категории, как экономическое поведение и ее составляющих аспектов в процессе принятия управленческих решений позволит повысить эффективность деятельности компании в рамках выбранной стратегии ее развития.

Ключевые слова: экономическое поведение, стратегическое поведение, стратегия, типы поведения, вариативный и стабильный аспекты экономического поведения.

Рис.: 2. **Библ.:** 10.

Цапенко Валентина Юрьевна – аспирантка, кафедра стратегии предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: valentina_mitina@yahoo.com

Tsapenko V. Yu. Economic Behavior of Enterprises as the Basis for Managerial Decision-Making

The article is aimed to clarify the category of «economic behavior» and to estimate the relationship between its types and range of administrative decisions of a strategic and operational character. The most common contemporary definitions of economic behavior were reviewed and analyzed, suggestions about refining this concept has been made. Under terms of the study, such known categories as strategic behavior and strategy with regard to the nature of influence on them of the economic behavior of enterprises were clarified. Based on the evidence of the existing relationship, it is noted that economic behavior represents a specific category, which is characterized by two aspects. The first aspect relates to the variative component of economic behavior, because in this sense it depends on changes in the external environment. The second aspect relates to the consideration, that company management is inclinable to the more or less risky actions. This inclination does not depend on conditions of the operation of company, therefore it can be considered as a stable component of the category of economic behavior. It is the stable component which determines the nature of the effects of the economic behavior on the enterprise's strategy. Thus, in the long-run period this aspect serves as an additional instrumental factor for the development and implementation of the enterprise's strategy. In the short-run period, the variative component of economic behavior affects the change of the managerial decisions of operational character. In the results of research was proved that consideration of such categories, as economic behavior and its constituent aspects in the decision-making process will enhance the efficiency of the company as part of its development strategy.

Key words: economic behavior, strategic behavior, strategy, types of behavior, variative and stable aspects of economic behavior.

Pic.: 2. **Bibl.:** 10.

Tsapenko Valentyna Yu. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Strategies, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

E-mail: valentina_mitina@yahoo.com

В умовах гіпердинамічного середовища підприємства все частіше стикаються з проблемами визначення своєї лінії економічної поведінки з метою максимізації власних результатів. Ця поведінка може суттєво відрізнитися в різних компаніях. Вона може бути активною, пасивною, проактивною тощо. Якщо вказані типи поведінки не враховуються менеджментом, то може виникнути ситуація, яка призведе до протиріччя між характером економічної поведінки та комплексом дій щодо прийняття й реалізації управлінських рішень. Наприклад, у межах прийнятої загальнокорпоративної стратегії передбачено досягнення її цілей за рахунок прийняття високоризикованих рішень. Проте тип економічної поведінки в цій компанії сформувався як пасивний. За таких умов прийнята стратегія має мало шансів бути успішно реалізованою.

З метою уникнути в подальшому подібних протиріччя менеджмент компанії повинен чітко ідентифікувати свій тип економічної поведінки та приймати управлінські рішення з його урахуванням. У цьому випадку ефективність прийнятих рішень буде значно підвищена. Таким чином, виникає необхідність забезпечити відповідність типу економічної поведінки всьому комплексу стратегічних та оперативних дій. Проте, у теорії та практиці не існує прийнятого методичного інструментарію, який би забезпечував цю відповідність. Тому питання дослідження економічної поведінки у взаємозв'язку зі стратегічними та тактичними рішеннями є досить актуальними.

Питаннями визначення сутності та особливостей економічної поведінки займалися багато відомих зарубіжних вчених-економістів: А. Сміт, А. Маршал, Г. Шмоллер, Ж.-Б. Сей, Г. Саймон, Р. Коуз, Д. Норт, М. Вебер, Й. Шумпетер, В. Зомбарт, Р. Акофф, Е. Чандлер. Водночас вагомий внесок у розкриття етимології економічної поведінки підприємств зробили такі вітчизняні науковці, як Н. Шibaєва, Г. Капленко, Н. Карачина, Г. Соколова, Ю. Заїка, А. Кудінова, В. Войтко, М. Войнаренко та інші. Однак сучасне гіпердинамічне середовище вимагає нових досліджень як змісту категорії економічної поведінки, так і її взаємозв'язку з комплексом управлінських рішень.

Деякі автори найбільший акцент у визначенні економічної поведінки роблять на досягненні економічних результатів. Так, у роботах Н. Шibaєвої [1] економічна поведінка визначається «як впорядкована сукупність дій господарюючих суб'єктів, що спрямована на досягнення економічних цілей в умовах специфічних господарських систем з урахуванням ціннісних установок. Економічна поведінка відображає всі економічні відносини, які виникають в процесі економічної взаємодії суб'єктів». У своїх роботах Н. Карачина [2] під економічною поведінкою розуміє «комбінацію закономірних дій, яка відтворює сутність та характер економічної діяльності, що обумовлена впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах вибору та адаптації до змін». Г. Соколова [3] під економічною поведінкою розуміє поведінку, пов'язану з вибором економічних альтернатив з метою раціонального вибору, в якому мінімізуються витрати і максимізується чистий дохід.

Інші автори доводять, що економічна поведінка пов'язана насамперед із сформованою стратегією підприємства та виступає інструментом її реалізації. Так, Г. Капленко [4] дає визначення економічної поведінки підприємств як «стратегічно визначений напрям взаємопов'язаних, цілеспрямованих тактичних дій, методів, способів і реакцій на непередбачуваний розвиток подій і зростаючу конкуренцію з метою забезпечення реалізації конкретно визначених цілей і місії підприємства в обраній сфері діяльності». За словами Ю. Заїки [5], «економічна поведінка підприємства – це стратегічно визначений напрям взаємопов'язаних, цілеспрямованих дій, методів і способів для реалізації пріоритетних цілей підприємства в умовах адаптації до змін, що пов'язані з вибором раціональних економічних альтернатив, в якому мінімізуються витрати і максимізується чистий дохід». А. Кудіновою було запропоновано виділення трьох рівнів економічної поведінки: стратегічного (постановка цілей), тактичного (різні етапи життєвого циклу) та ситуативного (реакція на конкретну ситуацію) [6]. На нашу думку, виділення певних рівнів поведінки є актуальним в умовах гіпердинамічного середовища.

Аналіз категорії економічної поведінки підприємств свідчить, що більшість авторів пов'язують її із максимізацією результатів. Проте, жоден з науковців не досліджує вплив різних типів поведінки на прийняття комплексу стратегічних та оперативних рішень з метою отримання максимальних економічних вигід. Тому існує потреба заповнити цю прогалину.

Основною метою статті є уточнення змістовного наповнення категорії «економічна поведінка» та встановлення взаємозв'язку між її типами і комплексом управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру.

За нашим розумінням, економічна поведінка включає в себе такі два аспекти. Перший пов'язаний із прагненням суб'єкта господарювання до максимізації економічних результатів у конкретній ситуації. Другий аспект проявляється у внутрішній схильності керівництва компанії до більш або менш ризикованих дій.

Прагнення компанії максимізувати результативність своєї поведінки тією чи іншою мірою досліджувався різними авторами [1, 2, 3, 5]. Така поведінка значно залежить від змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі підприємства. Тобто, вона може змінюватися, і тому її слід вважати змінною. Тому, на нашу думку, цей аспект поведінки можна назвати варіативною складовою категорії «економічна поведінка».

Другий аспект характеризується внутрішньою схильністю керівництва компанії до певного типу поведінки (схильності до ризикованих дій, як це було зазначено вище). Наприклад, якщо менеджмент підприємства віддає перевагу ризикованим діям, тоді його поведінка завжди буде характеризуватися як активна, або навіть проактивна. І навпаки, якщо керівництво поводить більш обережно, тоді його поведінка за будь-яких зовнішніх умов буде пасивною, або активно-пасивною. Таким чином, цей аспект поведінки є менш залежним від зовнішнього середовища компанії.

Як було сказано раніше, ми вважаємо, що з точки зору ризикованості рішень можна розрізнати активну, пасивну, активно-пасивну та проактивну економічну поведінку. Такий характер поведінки носить суб'єктивно-об'єктивний характер. Тобто носіями такої поведінки є особи, які приймають рішення (суб'єктивний характер), але вони приймають рішення частіше за все у відповідності до певного її типу (об'єктивний характер). Цей елемент економічної поведінки є відносно сталим для менеджменту компанії і тому ми вважаємо, що його можна назвати стабільною складовою категорії «економічна поведінка».

При дослідженні економічної поведінки з урахуванням результативності рішень, перш за все, необхідно визначити, на що вона впливає. З цією метою потрібно встановити залежність між такими категоріями, як економічна поведінка, стратегічна поведінка, стратегія підприємства та уточнити сутність кожного з них.

Погоджуємося зі ствердженням Карачиної Н. [2], що процес формування економічної поведінки підприємств має відтворювати такий взаємозв'язок (рис. 1).

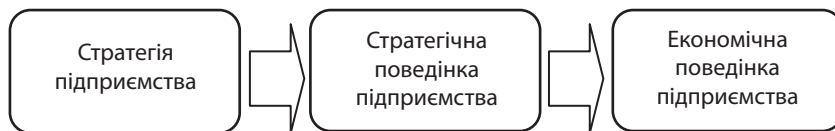

Рис. 1. Процес формування економічної поведінки

Ми вважаємо даний взаємозв'язок і послідовність впливу цих понять прийнятною. Однак у цьому випадку роль економічної поведінки є дещо заниженою. Даний ланцюжок не відображає зворотного зв'язку та не характеризує вплив економічної поведінки на стратегічну поведінку та стратегію підприємства.

Як відомо, стратегія визначає напрямок стратегічної поведінки. У свою чергу, стратегічна поведінка впливає на економічну поведінку. Проте, якщо обрана стратегічна поведінка більше не відповідає умовам, які змінилися, то економічна поведінка, у короткостроковому періоді коригує її. У довгостроковій перспективі економічна поведінка чинить вплив на обрану стратегію та змінює поставлені цілі. Таким чином, у процес формування економічної поведінки, за Карачиною Н., слід додати певні зворотні зв'язки, оскільки відбувається безперервна взаємодія.

На нашу думку, визначення економічної поведінки повинно стосуватися варіативної та стабільної складової як в короткостроковому, так і в довгостроковому періодах. Виходячи з цього, ми пропонуємо у визначенні економічної поведінки враховувати два аспекти: варіативний, що залежить від змін середовища, і стабільний, що визначається внутрішніми позиціями керівництва, залежно від типів поведінки (за соціально-психологічною характеристикою). У короткостроковому періоді економічна поведінка спрямована на реалізацію поточних рішень з метою максимізації їх результативності. У довгостроковій перспективі економічна поведінка може змінювати, коригувати стратегічні рішення і служить додатковим фактором формування стратегії підприємства. Аналізуючи дане поняття, можна стверджувати,

що воно нерозривно пов'язане зі стратегічною поведінкою підприємства і, як наслідок, – із стратегією.

Стратегічна поведінка формується під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, у тому числі певних правил, формальних і неформальних обмежень.

Виходячи з того, що стратегічна поведінка – це поведінка відповідно до певної ринкової структури, варто зазначити, що в рамках кожної ринкової структури будуть мати місце певні обмеження та особливості, які й визначатимуть характер стратегічної поведінки підприємства.

Наприклад, для підприємств-монополістів ключові стратегічні завдання передбачають формування ефективних ринкових бар'єрів, для підприємств-олігополістів – різноманітні оборонні та наступальні стратегії, пов'язані зі зміною кон'юнктурних показників – ціни, якості, сервісного обслуговування, реклами тощо; для підприємств-поліполістів – це стратегія навчання, досвіду тощо [7].

За словами Карачиної Н. [2], стратегічна поведінка підприємства є комплексом дій, що спрямовані на реалізацію обраної стратегії підприємства. Стратегічна поведінка означає набір стратегічних рішень, у рамках обраної стратегії, який дозволяє підприємству ефективно пристосовуватися до ринкових змін. Економічна поведінка, у цьому випадку, зводиться до визначення конкретного набору дій, який здійснює підприємство в рамках обраної стратегічної поведінки з метою отримання максимальних економічних результатів.

Як відомо, найчастіше під стратегією розуміють сформовані вищим керівництвом плани щодо досягнення цілей підприємства. У сучасному економічному словнику під стратегією розуміють довгострокові наміри керівництва підприємства по відношенню до виробництва, маркетингу, доходів і витрат або капіталовкладень [8].

Варто зазначити, що в процесі зміни зовнішнього середовища етимологія поняття «стратегії» також змінювалась та набувала нових значень і рис. Сьогодні доцільно розглядати стратегію не тільки як довгостроковий план досягнення цілей, а як постійно коригуючі напрямки діяльності з метою отримання економічних результатів. На думку Наливайка А. П. [9], стратегія являє собою встановлений та переглядуваний набір напрямків діяльності (цілей і способів їх досягнення) для забезпечення поновлюваної відмітності та прибутковості. Виходячи з даного визначення, можна простежити прямий зв'язок між стратегією та економічною поведінкою.

Взаємозв'язок між стратегією, стратегічною та економічною поведінками підприємства та можливий вплив економічної поведінки на вказані процеси представлено на рис. 2.

Представлена модель складається із трьох блоків.

Перший блок являє собою формування стратегії підприємства. При дослідженні стратегії за основу взято підхід, запропонований М. Месконом [10]. Даний процес складається з таких кроків: визначення місії та цілей підприємства; аналіз зовнішнього середо-

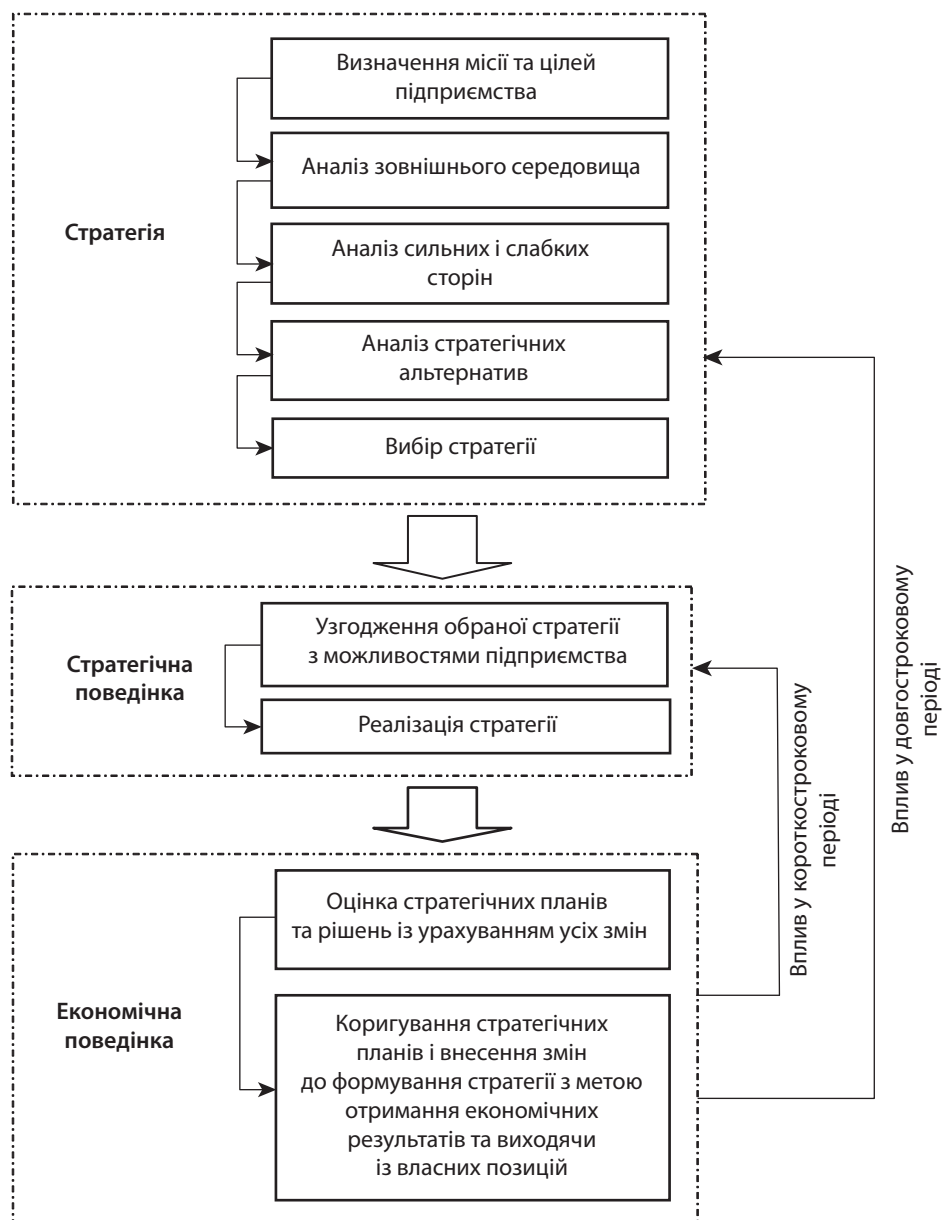

Рис. 2. Взаємозв'язок між стратегією, стратегічною та економічною поведінками підприємства

вища; оцінка та дослідження сильних та слабких сторін підприємства; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії.

Другий блок стосується стратегічної поведінки та включає в себе узгодження обраної стратегії з умовами функціонування та саме реалізацію стратегії.

Третій блок присвячений економічній поведінці. Основними елементами його є оцінка та коригування стратегічних рішень.

Тобто, у короткостроковому періоді варіативна складова економічної поведінки буде уточнювати стратегічну поведінку підприємств, коригувати стратегічні рішення з метою досягнення максимальної економічної ефективності. У довгостроковому періоді економічна поведінка за рахунок стабільної складової (що проявляється у схильності менеджменту компанії до певного типу поведінки) служить додатковим інструментом для вибору та обґрунтування стратегії. Це означає, що при її формуванні необхідно враховувати саме той тип еконо-

мічної поведінки, який є притаманним для керівництва компанії.

Отже, можна сказати, що «стратегія» – це довгострокові плани керівництва підприємства, які складаються з метою отримання економічних результатів і можуть бути скоригованими в довгостроковій перспективі залежно від певного типу економічної поведінки. Тобто, ми вважаємо, що на вибір стратегії впливають не тільки стандартні та загальноприйняті інструменти її формування, але й ті типи економічної поведінки підприємства, які є домінуючими для керівництва компанії.

Доцільно зазначити, що при формуванні економічної поведінки необхідно враховувати умови функціонування підприємства та швидкість їх змін.

ВИСНОВКИ

Економічна поведінка пов'язана з такими категоріями, як стратегічна поведінка та стратегія. Крім того, при дослідженні економічної поведінки слід враховува-

ти дві важливі складові – варіативну та стабільну. Саме стабільний аспект економічної поведінки може впливати на формування стратегії в довгостроковій перспективі залежно від типів поведінки (що проявляються у схильності до ризиків), які є доміантними для керівництва підприємства. Варіативна складова визначає шляхи реалізації стратегічних планів підприємства через можливе коригування стратегічної поведінки підприємства в короткостроковому періоді. Подальше, більш детальне, дослідження характеру взаємодії економічної поведінки з прийняттям управлінських рішень дозволить підвищити ефективність останніх. Крім того, у перспективі можливе вдосконалення методики формування стратегії за рахунок оцінки впливу економічної поведінки в процесі прийняття управлінських рішень. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Шибяєва Н. В. Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н. В. Шибяєва ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.

2. Карачина Н. П. Удосконалення процесу формування економічної поведінки підприємств / Н. П. Карачина // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 285 – 290.

3. Соколова Г. Н. Экономическая социология : курс лекцій / Г. Н. Соколова. – 3-е стер. изд. – Мн. : Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2005. – 188 с.

4. Капленко Г. В. Формування економічної поведінки підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Г. В. Капленко ; НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2005. – 20 с.

5. Заїка Ю. А. Концептуальні підходи до управління економічною поведінкою торговельних підприємств / Ю. А. Заїка // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х вип. / ПДТУ. – Мариуполь, 2012. – Вип. 1, Т. 1. – С. 223 – 228.

6. Кудінова А. В. Підприємницька поведінка: сутність та детермінанти її еволюції / А. В. Кудінова // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4. – С. 104 – 111.

7. Лозовик Ю. М. Стратегічна поведінка підприємства на олігополістичному ринку (на прикладі українських підприємств – виробників мінеральних добрив): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Ю. М. Лозовик ; ДВНЗ «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2008. – 20 с.

8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economic-enc.net/word/strategija-yekonomicheskaja-4985.html>

9. Наливайко А. П. Теоретичні засади стратегії підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.06.01 / А. П. Наливайко ; КНЕУ. – К., 2002. – 32 с.

10. Мескон М. Х. Основы менеджмента : учебное пособие / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – 3-е изд. – М. : Вильямс, 2009. – 704 с.

Науковий керівник – Банщиків П. Г., кандидат економічних наук, доцент кафедри стратегії підприємств ДВНЗ «Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

REFERENCES

Karachyna, N. P. "Udoskonalennia protsesu formuvannia ekonomichnoi povedinky pidpriemstv" [Improving the process

of forming the economic behavior of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 640 (2009): 285-290.

Kaplenko, H. V. "Formuvannia ekonomichnoi povedinky pidpriemstv" [Formation of the economic behavior of enterprises]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01*, 2005.

Kudinova, A. V. "Pidpriemnytska povedinka: sutnist ta determinanty ii evoliutsii" [Entrepreneurial behavior: the nature and determinants of its evolution]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4 (2004): 104-111.

Lozovyyk, Yu. M. "Stratehichna povedinka pidpriemstva na olihopolystychnomu rynku (na prykladi ukrainskykh pidpriemstv - vyrobnykiv mineralnykh dobryv)" [Strategic behavior on an oligopolistic market (for example, Ukrainian companies - producers of fertilizers)]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04*, 2008.

Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Viliams, 2009.

Nalyvaiko, A. P. "Teoretychni zasady stratehii pidpriemstva" [Theoretical foundations of business strategy]. *Avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.06.01*, 2002.

Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. B. "Sovremenny ekonomicheskiy slovar" [Modern Dictionary of Economics]. <http://economic-enc.net/word/strategija-yekonomicheskaja-4985.html>

Shybaieva, N. V. "Osoblyvosti ekonomichnoi povedinky sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky" [Features of the economic behavior of undertakings in a market economy transformation]. *Avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.01.01*, 2002.

Sokolova, G. N. *Ekonomicheskaiia sotsiologija* [Economic sociology]. Minsk: Akademiia upravleniia pri Prezidente Respubliki Belarus, 2005.

Zaika, Yu. A. "Kontseptualni pidkhody do upravlinnia ekonomichnoiu povedinkoiu torhovelnykh pidpriemstv" [Conceptual approaches to managing economic behavior of commercial enterprises]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, vol. 1, no. 1 (2012): 223-228.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ: ЗНАЧЕНИЕ, СТРУКТУРА, УЧЕТ И ОЦЕНКА

© 2014 МАТЮЩЕНКО С. С.

УДК 338.1

Матющенко С. С. Интеллектуальный капитал в современных экономических условиях: значение, структура, учет и оценка

В современных экономических условиях интеллектуальный капитал играет одну из ведущих ролей в создании как прибыли предприятия, так и его рыночной стоимости. Этот факт делает исследование, связанное с определением значения, структуры, учетом и оценкой интеллектуального капитала предприятия, весьма актуальным. Целью статьи является рассмотрение и обобщение наиболее важных аспектов использования интеллектуального капитала. В работе рассмотрено понятие «интеллектуальный капитал», дано определение интеллектуального капитала, определено места интеллектуального капитала в структуре капитала предприятия, проведен обзор наиболее распространенной структуры элементов интеллектуального капитала, показана важность интеллектуального капитала для успешной деятельности предприятия, охарактеризованы некоторые проблемы учета и оценки интеллектуального капитала предприятия, представлены некоторые предложения по их решению.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальные активы, денежная оценка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Библ.:** 11.

Матющенко Сергей Сергеевич – аспирант, кафедра экономики и оценки имущества предприятий, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнецца (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: bskhif@ukr.net

УДК 338.1

Матющенко С. С. Интеллектуальний капітал у сучасних економічних умовах: значення, структура, облік та оцінка

У сучасних економічних умовах інтелектуальний капітал відіграє одну з провідних ролей у створенні як прибутку підприємства, так і його ринкової вартості. Цей факт робить дослідження, пов'язане з визначенням значення, структури, обліком та оцінкою інтелектуального капіталу підприємства, вельми актуальним. Метою статті є розгляд та узагальнення найбільш важливих аспектів використання інтелектуального капіталу. У роботі розглянуто поняття «інтелектуальний капітал», дано визначення інтелектуального капіталу, визначено місце інтелектуального капіталу в структурі капіталу підприємства, проведено огляд найбільш поширеної структури елементів інтелектуального капіталу, показана важливість інтелектуального капіталу для успішної діяльності підприємства, охарактеризовано деякі проблеми обліку та оцінки інтелектуального капіталу підприємства, представлені деякі пропозиції щодо їх вирішення.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, грошова оцінка.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 11.

Матющенко Сергій Сергійович – аспірант, кафедра економіки та оцінки майна підприємств, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнецца (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: bskhif@ukr.net

UDC 338.1

Matyushchenko S. S. Intellectual Capital in the Current Economic Conditions: Meaning, Structure, Registration and Evaluation

In the current economic conditions, intellectual capital plays a leading role in the creation of both the enterprise profit and its market value. Considering this fact, a study which is aimed at definition of the meaning, structure, evidence and evaluation of enterprise's intellectual capital, appears very relevant. The purpose of the article is to review and synthesize the most important aspects in use of intellectual capital. In the paper the notion of «intellectual capital» is considered, a definition of intellectual capital is provided, place of intellectual capital in the capital structure of enterprise is defined, the most common structure elements of intellectual capital are reviewed, importance of intellectual capital for the successful activity of enterprise is displayed, several issues of registration and evaluation of intellectual capital of enterprise are characterized, as well as some proposals for their solution are presented.

Key words: intellectual capital, intangible assets, monetary valuation.

Pic.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 11.

Matyushchenko Sergey S. – Postgraduate Student, Department of Economics and Valuation of Property Companies, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: bskhif@ukr.net

Согласно мнению А. Маршалла, к началу XX века число работников, занятых интеллектуальным трудом, было в пять раз меньшечисленности работников физического труда. В данный момент в развитых странах мира в среднем более 60% экономически активных людей задействованы в сфере умственного труда[4].

Именно поэтому конец XX и начало XXI столетия стали переломным периодом в экономической и социальной жизни мирового сообщества. На смену постиндустриальному периоду пришла эпоха информации. Информация стала средством производства. В структуре такого важнейшего экономического фактора производства, как капитал, кроме материальной составляющей в виде машин, оборудования и финансовых ресурсов, теперь появилась новая немаловажная составляющая – интеллектуальный капитал (рис. 1).

Рис. 1. Структура капитала предприятия

Если еще сто лет назад влияние интеллектуального капитала на деятельность предприятия было практически ничтожным, то теперь данный ресурс играет практически одну из ведущих ролей в создании как прибыли предприятия, так и его рыночной стоимости. Этот факт делает исследование, связанное с определением значения, структуры, учетом и оценкой интеллектуального капитала предприятия, весьма актуальным.

Интеллектуальный капитал в различных аспектах был рассмотрен в научных трудах многих отечественных и зарубежных ученых, среди которых: Базилевич В. Д., Бутник-Сиверский А. Б., Радионова И. Ф., Шумская С. М., Гончаренко М. А., Сергеев А. А. и другие. Практически все труды по данной тематике имеют узкоспециализированный характер, и почти нет работ, обобщающих в себе проблемы определения, структуры, учета и оценки интеллектуального капитала предприятия.

Цель статьи – рассмотрение и обобщение наиболее важных аспектов интеллектуального капитала.

Задачи исследования: рассмотрение понятия «интеллектуальный капитал», определение места интеллектуального капитала в структуре капитала предприятия, обзор наиболее распространенной структуры элементов интеллектуального капитала, рассмотрение значения интеллектуального капитала для деятельности предприятия, обозначение проблем учета и оценки интеллектуального капитала предприятия и некоторые рекомендации по решению данных проблем.

Объект исследования – интеллектуальный капитал предприятия.

Предмет исследования – значение, структура, оценка и учет интеллектуального капитала.

По мнению ряда экономистов, только 50% роста ВВП связано с увеличением трудовых ресурсов и физического капитала, а еще 50% приходится на интеллектуальный капитал [11].

Интеллектуальный капитал на сегодняшний день – это не только основной ресурс современного производства, а и важнейший компонент, определяющий рыночную стоимость современной компании. В современных экономических условиях знание, которое приобретает материальную оболочку в виде товаров и услуг, производит все большую долю вновь созданной стоимости. Согласно статистическим данным, ведущие американские инновационные компании, которые инвестируют в интеллектуальный капитал, получают в 5 раз большую отдачу, чем от вложений в материальное производство [3].

Существуют различные мнения по поводу определения понятия «интеллектуальный капитал» и его

структурных элементов. Проведя анализ определений интеллектуального капитала, сделанных различными учеными, можем вывести наиболее обобщенное определение. Таким образом, *интеллектуальный капитал предприятия* – это совокупность знаний, способностей, опыта работников, организационных и социальных взаимоотношений между работниками, структурными подразделениями, руководителями и внешней средой существования предприятия.

Исходя из приведенного определения в большинстве работ, посвященных интеллектуальному капиталу компании, выделяются и анализируются три его основные составляющие: человеческий, структурный и потребительский капитал (рис. 2) [7, с. 43].

Человеческий капитал выражается в виде знаний, опыта, неординарных умственных способностей сотрудников фирмы, наличия корпоративной этики и культуры поведения. Провести оценку человеческого капитала можно с помощью анализа инвестиций предприятия в здоровье, образование, науку, создание безопасных условий работы и хороших бытовых условий своих работников [9].

Структурный (организационный) капитал состоит из методов и структуры взаимосвязей, которые способствуют эффективному взаимодействию между сотрудниками внутри фирмы, а также помогают в контактах с внешними контрагентами в процессе осуществления деятельности. Среди структурных элементов организационного капитала следует выделить следующие: базы данных, торговые марки и наименования, системы менеджмента, авторские имущественные и неимущественные права, деловая культура организации и прочее [9].

Клиентский (потребительский, или отношенческий) капитал выражается в виде системы устойчивых связей и отношений с потенциальными и реальными потребителями товаров и услуг компании. Среди составляющих данной категории наиболее значимыми являются договоры с клиентами и партнерами, бренд, имидж компании и прочее [9].

Практически у большинства авторов на первое место выдвигается человеческий капитал, который неотде-

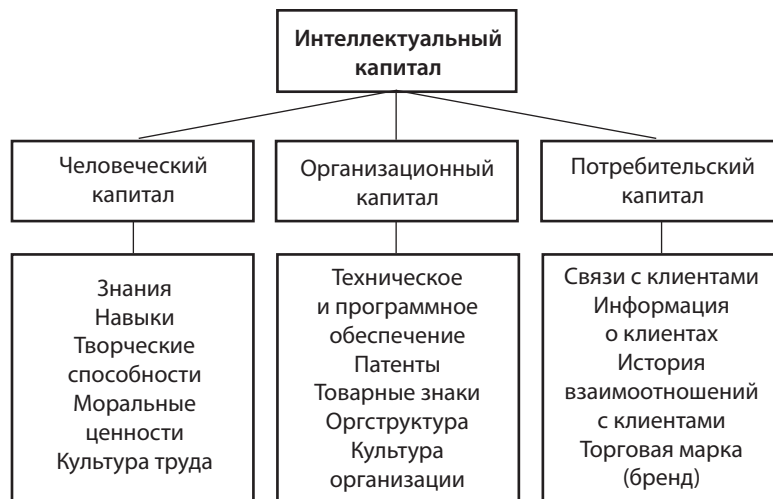

Рис. 2. Структура интеллектуального капитала предприятия

лим от его носителей – работников и способен обеспечивать эффективное функционирование организационного и потребительский капитала. В то же время, человеческий капитал, как и физический капитал предприятия, подвержен физическому и моральному износу, под которым в первую очередь необходимо понимать устаревание знаний при отсутствии их постоянного возобновления и регулярного обновления. Для того, чтобы человеческий капитал работал, необходим не только кругооборот знаний, но и рациональное управление ими. Для достижения подобной цели необходимо создать эффективную систему управления персоналом и соответствующую инфраструктуру, которая будет способствовать поддержанию качественного показателя человеческого капитала на надлежащем уровне.

В условиях развитой рыночной экономики качественные изменения интеллектуального капитала происходят как следствие развития рабочей силы, совершенствования ее способности к труду, увеличения степени применения науки в воспроизводстве. Исследования зависимости производительности труда от образования персонала, проведенные американцем Томасом Стюартом, показали, что при 10%-ном повышении уровня образования производительность возрастает на 8,6%, а акционерный капитал – на 3-4% [1].

Главным приоритетом именно подобной трехзвенной модели является возможность принять во внимание внешние и внутренние обстоятельства развития интеллектуального капитала, разработать и внедрить в систему менеджмента показатели его мониторинга и разработать варианты дальнейшего развития. Однако подобное структурирование интеллектуального капитала на отдельные элементы имеет условный характер, поскольку в реальности они не являются обособленными, а работают совместно и производят синергетический эффект [2].

В случае включения в состав фактора производства такой составляющей, как интеллектуальный капитал, возникнет ряд проблем, связанных с идентификацией его элементов, оценкой, учетом, выделением расходов и доходов от его использования [5].

Необходимость денежной оценки интеллектуального капитала компании нужна для организации системы управления им как одним из ресурсов предприятия. Проблема оценки является актуальной по трем причинам: оценка поможет определить факторы, влияющие на развитие интеллектуального капитала; оценка даст возможность отразить поэлементно направления капиталовложений в интеллектуальный ресурс; оценка позволит по ее результатам увеличить рыночную стоимость фирмы в целом

Предприятие не владеет полноценной информацией о структуре своего интеллектуального капитала. Из-за этого у менеджеров отсутствует необходимая информация для эффективного управления всеми возможными интеллектуальными ресурсами фирмы. Существует проблема определения наличия и влияния структурных элементов интеллектуального капитала на процесс деятельности предприятия и его стоимость в целом.

Именно поэтому отсутствует возможность планомерного развития и использования отдельных составляющих интеллектуального капитала компании. Решение данной проблемы стоит внести в ряд наиболее актуальных проблем в сфере управления ресурсами предприятия. Причиной тому является сильнейшее влияние интеллектуального ресурса на деятельность большинства современных предприятий.

В Украине практически отсутствует аналитический и синтетический учет структурных элементов интеллектуального капитала компании. Лишь малая их часть выражается через нематериальные активы предприятия. В состав нематериальных активов входят: программное обеспечение, патенты и лицензии, имущественные права, географические наименования, товарные знаки, торговые марки компании и т. д. Стоимость отраженных в балансе нематериальных активов увеличивает рыночную капитализацию предприятия [10].

Однако нематериальные активы отражают лишь малую часть интеллектуального капитала предприятия. Отражение нематериальных активов в национальном бухгалтерском учете является слишком узким. Рассматривая более глубоко теорию интеллектуального капитала, можем сделать логическое предположение, что именно стоимость интеллектуального капитала предприятия представляет собой размер разницы между рыночной и балансовой стоимостью компании. Значит, учет элементов интеллектуального капитала может существенно снизить данную разницу и наглядно показать, из чего она состоит в каждом конкретно взятом случае. Станет возможным рассмотреть более подробно интеллектуальные ресурсы фирмы [5].

Эта разница отражается в балансе лишь в рамках категории гудвил. Однако гудвил возникает лишь при продаже фирмы (в основном), и переоценить его, не продавая предприятие, весьма проблематично. Кроме того, гудвил не имеет четкой внутренней структуры, а значит, увеличивает стоимость фирмы не постоянно, а лишь в определенный момент, и при этом нельзя точно проследить, за счет чего.

Таким образом, большая часть интеллектуального капитала остается неучтенной. Причина этого – четко определенный в отечественной нормативно правовой базе перечень объектов нематериальных активов предприятия, сложность в вычленении отдельных элементов интеллектуального капитала и отсутствие единой методологии их оценки.

Увеличение стоимости активов является актуальным для многих предприятий. Подобная заинтересованность объясняется тем, что рост стоимости активов фирмы повышает ее возможности для кредитования и привлекательность для инвесторов. А это, в свою очередь, способствует росту конкурентоспособности предприятия. Соответственно, поиск, признание активом, оценка и постановка на баланс элементов интеллектуального капитала является путем повышения инвестиционной привлекательности для любого предприятия.

В развитых странах доля нематериальных активов в балансе предприятия достигает 69 – 96 % [8]. Кроме того, структура нематериальных активов за рубежом намного шире, а, следовательно, охватывает при учете большую часть составляющих интеллектуального капитала, чем в Украине. Так, соотношение материальных и нематериальных активов составляет в British Petroleum 29 % к 69 %, IBM – 17 % к 83 %, CocaCola – 4 % к 96 % [8].

В Украине же все наоборот. Доля нематериальных активов в балансовой структуре активов у наиболее развитых фирм не превышает, как правило, 40 %. Большинство предприятий практически не имеют на балансе нематериальных активов или же их доля предельно мала.

Очевидно, что отечественным предприятиям необходимо наращивать процент нематериальных активов в балансе. Для этого следует разработать более практичный нормативный механизм преобразования составных элементов экономической категории «интеллектуальный капитал» в составные элементы структуры бухгалтерской категории «нематериальные активы».

Для достижения подобной цели необходимо разработать единый алгоритм идентификации структурных частей интеллектуального капитала как нематериального актива, их оценки и учета в финансовой отчетности предприятия. После чего требуется оформить полученные результаты в методики в виде нормативно-правовых актов.

Одной из труднейших задач в приведенном перечне является идентификация имеющихся в наличии у предприятия элементов интеллектуального капитала, четкое их разграничение и оценка.

В *табл. 1* представлена сводка наиболее часто используемых методов оценки интеллектуального капитала фирмы, разработанная учеными Идченко Н. В., Елкиным С. Е. [6].

Практически каждый из них имеет свои преимущества и недостатки. Некоторые из них применимы лишь к одной из групп в структуре интеллектуального капитала. Например, только к человеческому, организационному или клиентскому. Поэтому следует синтезировать приведенные методы при оценке интеллектуального капитала предприятия в целом.

ВЫВОДЫ

В данной работе было приведено наиболее распространенное определение интеллектуального капитала, представлена его структура, состоящая из трех основных составляющих (человеческий, организационный и потребительский капитал), показана важность интеллектуального капитала для успешной деятельности предприятия, охарактеризованы некоторые проблемы учета и оценки интеллектуального капитала предприятия и представлены некоторые предложения по их решению. В рамках проблем учета выделена необходимость заменить гудвил поэлементным разложением и учетом на балансе составных элементов интеллектуального капитала фирмы, для оценки которых предлагается применять различные индивидуальные методики.

Основное внимание в дальнейших работах будет уделяться разработке методике идентификации элементов интеллектуального капитала фирмы с целью их дальнейшей оценки и постановки на баланс предприятия. ■

ЛИТЕРАТУРА

1. Аркин П. А. Менеджмент интеллектуальных ресурсов при формировании региональных кластеров / П. А. Аркин, К. А. Соловейчик // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2847>
2. Баранов В. В. Стратегическое управление интеллектуальным капиталом высокотехнологичного предприятия / В. В. Баранов, А. В. Зайцев // Креативная экономика. – 2009. – № 12 (36). – С. 72 – 86.
3. Богатырев С. Ю. Оценка человеческого и интеллектуального капитала российской инновационной компании / С. Ю. Богатырев // Слияния и поглощения: новый. – 2013. – № 1 (1). – С. 24 – 33.
4. Зуев А. Интеллектуальный капитал / А. Зуев, Л. Мясникова // РИСК. – 2002. – № 4. – С. 4 – 13.
5. Иващенко А. Е. Технология оценки стоимости, добавленной интеллектуальным капиталом на основе определения информационной производительности / А. Е. Иващенко // Креативная экономика. – 2011. – № 4 (52). – С. 90 – 99.
6. Идченко Н. В. Эффективные методы оценки интеллектуального капитала / Н. В. Идченко, С. Е. Елкин // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 3. – С. 32 – 35.

Таблица 1

Краткая характеристика методов оценки интеллектуального капитала [6]

№ п/п	Метод оценки	Краткая характеристика
1	Коэффициент Д. Тобина	Отношение рыночной стоимости объекта к стоимости его замены
2	Метод К. Э. Свейби	Интеллектуальный капитал оценивается по системе значений, упорядоченных в матрице, выстраивается график с областью значений компетенции персонала и эффективность работы
3	Метод рыночной капитализации	Определяется как разница между рыночной и балансовой стоимостью
4	Брокер технологий	Методика состоит из 20 вопросов. Чем меньше положительных вопросов, тем ниже уровень интеллектуального капитала
5	Система показателей Нортон и Кэплэна	Выделяется 4 блока показателей: финансовые; клиентские; внутренние процессы (инновационные); обучение
6	Индекс интеллектуального капитала	Методика, нацеленная на построение картины создания стоимости в компании. Подход объединяет стратегию, нефинансовые характеристики, финансы и добавленную стоимость

7. Интеллектуальный капитал предприятия как объект оценки: монография / [К. Г. Сердюков та ін.]. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 323 с.

8. Степанова Е. Ю. Нематериальные активы в многоуровневых компаниях и университетских комплексах / Е. Ю. Степанова, Л. И. Polandова // Успехи современного естествознания. – 2007. – № 11 – С. 102 – 104.

9. Стулова Н. С. Влияние интеллектуального капитала на эффективность деятельности компании / Н. С. Стулова, Д. В. Балковская // Управление экономическими системами. – 2011. – № 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uecs.ru/uecs-36-122011/item/870-2011-12-20-06-03-05>

10. Татиева М. М. Трансформация нематериальных активов в рыночной экономике / М. М. Татиева, М. Б. Турабаева // Вестник КарГУ. – 2008. – № 8 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://articlekz.com/article/5080>

11. Цибульов П. М. Интеллектуальный капитал – визначальний ресурс економічного зростання / П. М. Цибульов // Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : матеріали бізнес-форуму (Київ, 17 квітня 2008 р.) / [Відп. ред. Н. В. Прутульська]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 68 с.

Научный руководитель: Сердюков К. Г., кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики и оценки имущества предприятий Харьковского национального экономического университета имени С. Кузнеця

REFERENCES

Arkin, P. A., and Soloveychik, K. A. "Management intellektualnykh resursov pri formirovanii regionalnykh klasterov" [Management of intellectual resources in the formation of regional clusters]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2847>

Baranov, V. V., and Zaytsev, A. V. "Strategicheskoe upravlenie intellektualnym kapitalom vysokotekhnologichnogo predpriatiia" [Strategic management of intellectual capital of high-tech enterprises]. *Kreativnaia ekonomika*, no. 12 (36) (2009): 72-86.

Bogatyrev, S. Yu. "Otsenka chelovecheskogo i intellektualnogo kapitala rossiyskoy innovatsionnoy kompanii" [Assessment of human and intellectual capital of the Russian innovation company]. *Sliianiia i pogloshcheniia: novyy*, no. 1 (1) (2013): 24-33.

Ivashchenko, A. E. "Tekhnologija otsenki stoimosti, dobavlennoy intellektualnym kapitalom na osnove opredeleniia informatsionnoy proizvoditelnosti" [Technology assessment of the value added intellectual capital based on the identification information of performance]. *Kreativnaia ekonomika*, no. 4 (52) (2011): 90-99.

Idchenko, N. V., and Elkin, S. E. "Effektivnye metody otsenki intellektualnogo kapitala" [Effective methods of evaluation of intellectual capital]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia*, no. 3 (2013): 32-35.

Serdiukov, K. H. et al. *Intelektualnyi kapital pidpriemstva yak ob'ekt otsinky* [The intellectual capital of the company as an object of evaluation]. Kharkiv: KhNEU, 2012.

Stepanova, E. Yu., and Polandova, L. I. "Nematerialnye aktivy v mnogourovnevnykh kompaniiakh i universitetskikh kompleksakh" [Intangible assets in multi-level companies and university complexes]. *Uspekhi sovremennogo estestvoznaniia*, no. 11 (2007): 102-104.

Stulova, N. S., and Balkovskaia, D. V. "Vliianie intellektualnogo kapitala na effektivnost deiatelnosti kompanii" [The impact of intellectual capital on the effectiveness of the company]. <http://www.uecs.ru/uecs-36-122011/item/870-2011-12-20-06-03-05>

Tatieva, M. M., and Turabaeva, M. B. "Transformatsiia nematerialnykh aktivov v rynochnoy ekonomike" [Transformation of intangible assets in a market economy]. <http://articlekz.com/article/5080>

Tsybulov, P. M. "Intelektualnyi kapital – vyznachalniy resurs ekonomichnoho zrostantia" [Intellectual capital – the defining resource of economic growth]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsiinoi diialnosti v Ukraini*. Kyiv: KNTEU, 2008.

Zuev, A., and Miasnikova, L. "Intellektualnyi kapital" [Intellectual capital]. *RISK*, no. 4 (2002): 4-13.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© 2014 ЛЕБЕДИНСЬКА О. С.

УДК 658:[005.95:005.92]

Лебединська О. С. Особливості технології проведення аудиту персоналу на підприємстві

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності технології аудиту персоналу на промислових підприємствах у кризових умовах. У статті про- водиться узагальнення основних складових технології аудиту персоналу на промислових підприємствах. Досліджено основні складові технології організації проведення аудиту персоналу. Узагальнено послідовність етапів, сукупність завдань, процедури виконання аудиту персоналу у визна- чених підсистемах соціально-трудової сфери. Виділено сім основних етапів організації аудиту персоналу. Перспективами подальшого дослідження на рівні аналізу є вивчення особливостей технології організації проведення аудиту персоналу при здійсненні господарської діяльності сучасними підприємствами. У прикладному аспекті ще недостатньо вивченими залишаються конкретні механізми і технології аудиту персоналу.

Ключові слова: аудит, персонал, аудит персоналу, технологія аудиту персоналу, етапи аудиту персоналу, організація аудиту персоналу.
Бібл.: 8.

Лебединська Олена Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра управління персоналом та економіки праці, Харківський національ- ний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: lenylichka@mail.ru

УДК 658:[005.95:005.92]

UDC 658:[005.95:005.92]

Лебединская Е. С. Особенности технологии проведения аудита персонала на предприятии

Целью данной работы является обоснование необходимости техно- логии аудита персонала на промышленных предприятиях в кризисных условиях. В статье проводится обобщение основных составляющих технологии аудита персонала на промышленных предприятиях. Иссле- дованы основные составляющие технологии организации проведения аудита персонала. Обобщена последовательность этапов, совокуп- ность заданий, процедуры проведения аудита персонала в определен- ных подсистемах социально-трудоустройственной сферы. Выделено семь основных этапов организации аудита персонала. Перспективами дальнейшего исследования на уровне анализа является изучение особенностей технологии организации проведения аудита персонала при осуществ- влении хозяйственной деятельности современными предприятиями. В прикладном аспекте еще недостаточно изученными остаются кон- конкретные механизмы и технологии аудита персонала.

Ключевые слова: аудит, персонал, аудит персонала, технология аудита персонала, этапы аудита персонала, организация аудита персонала.
Библ.: 8.

Лебединская Елена Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра управления персоналом и экономики труда, Харьковский на- циональный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: lenylichka@mail.ru

Lebedynska O. S. Features of the Technique of Audit of Staff in the Enterprise

The article is aimed at substantiation of necessity of technique of audit of staff at industrial enterprises in crisis conditions. In the article synthesis of the main components of technique of audit of staff at industrial enterprises is car- ried out. Basic components of technique of organizing of audit of staff were studied. Sequence of stages, combination of tasks, procedures for conducting the audit of staff in certain subsystems of the social and labor sphere was generalized. Seven major stages of audit of staff were allocated. Prospects of further studies on the level of analysis is the study of the peculiarities of tech- nique of audit of staff in carrying out economic activities of modern enter- prises. As for the applied aspect, the particular mechanisms and techniques of audit of staff are still not sufficiently studied.

Key words: audit, staff, audit of staff, technique of audit of staff, stages of audit of staff, organizing of audit of staff.

Bibl.: 8.

Lebedynska Olena S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Profes- sor, Department of Human Resource Management and Labour Economics, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: lenylichka@mail.ru

На сьогоднішній день більшість теоретиків і прак- тиків менеджменту погоджуються з думкою, що формування ефективної системи аудиту персо- налу сучасних вітчизняних підприємств має базуватися на виявленні та врахуванні тенденцій змін факторів зов- нішнього та внутрішнього середовищ. Нестабільна політична ситуація, що спостерігається в Україні, зміни в кредитно-фінансовій системі, зниження інвестиційної привабливості підприємств, несприятлива демографіч- на ситуація, що впливає на рівень забезпеченості під- підприємств необхідним персоналом, є зовнішніми фак- торами, що визначають умови функціонування підпри- ємства. Керівництво підприємств, на жаль, не може знизити їх негативний вплив на ефективність діяльнос- ті, однак повинне обов'язково враховувати їх у процесі формування стратегії своєї діяльності та системи аудиту персоналу як її невід'ємної складової. Недосконалий ме- ханізм контролю, характерний для українських підпри- ємств, що не відповідає сучасним вимогам, є застарілим

і неефективним, є фактором внутрішнього середовища, отже, знаходиться у діапазоні управління керівництва підприємства, тобто його вплив може бути скоригова- ний у бажаному для підприємств напрямі. Таким чином, питання технології організації аудиту персоналу в кри- зових умовах потребує належної уваги і на сьогоднішній день є досить актуальним.

Наукові дослідження різних аспектів аудиту пер- соналу, у т. ч. щодо технології організації аудиту персоналу на підприємстві, знайшли відображення в працях таких зару- біжних і вітчизняних економістів, як Алборов Р. А., Андре- ев В. Д., Бодюк А. В., Давидов Г. М., Колот А. М., Назаро- ва Г. В., Сметанко О. В. та інших. Проте, питання щодо технології організації аудиту персоналу не дістали на- лежного наукового висвітлення й обґрунтування і по- требують подальшого дослідження. Роботи цих вчених присвячені здебільшого окремим етапам, завданням або процедурам здійснення аудиту персоналу за окремими підсистемами соціально-трудоустройственной сфери.. Актуальність і

недостатня вивченість зазначених питань зумовили постановку завдання. З вищезазначеного можна сформулювати *мету*, яка полягає у визначенні основних складових технології організації аудиту персоналу на підприємстві.

Вивчення, аналіз і узагальнення досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців дозволили розробити технологію організації проведення аудиту персоналу, яка є послідовністю етапів, сукупністю завдань і процедур виконання аудиту персоналу підсистем соціально-трудової сфери. За результатами аналізу було виділено сім етапів процесу планування аудиту персоналу: постановка мети і завдань аудиту персоналу; оцінка існуючого середовища суб'єкта перевірки; вибір стратегії та її реалізація; складання загального плану аудиту; підбір і уточнення процедур аудиту персоналу; розробка програми аудиту персоналу; коригування загального плану і програми аудиту персоналу.

Перший етап: попередня оцінка умов проведення аудиту персоналу передбачає:

- ✦ збір загальних відомостей (ознайомлення з підприємством, основними напрямками діяльності, соціально-економічними умовами функціонування, стратегічними цілями та їх взаємозв'язком з політикою менеджменту персоналу);
- ✦ проведення попередньої діагностики стану соціально-трудової сфери і виявлення можливих проблем;
- ✦ розробка попереднього плану аудиторської перевірки: визначення об'єкта, мети, завдань, термінів (трудомісткості) і можливих вигод для організації від проведення аудиторської діяльності;
- ✦ обговорення його з клієнтом;
- ✦ визначення аудиторської «команди»;
- ✦ обговорення стратегії та підготовки аудиту.

Основним завданням попереднього етапу є оцінка можливості проведення аудиту, яка може бути одержана під час ознайомлення з фінансово-господарською діяльністю, і проведення попередньої діагностики стану соціально-трудової сфери організації.

Володіючи достатніми знаннями про економічні умови функціонування підприємства, його положення в галузі, про основні зовнішні та внутрішні чинники, що формують рівень як фінансово-економічного становища підприємства, так і рівень соціально-трудової сфери в рамках даного об'єкта аудиту, можна забезпечити можливість для адекватного проведення аудиторської перевірки [1; 2; 5].

Попередню оцінку підсистем соціально-трудової сфери можна здійснити на основі експертного опитування, яке проводиться в рамках попередньої діагностики стану соціально-трудової сфери. Таким чином, у випадку, якщо аудиторська фірма вважає за можливе і необхідне проведення аудиту, вона переходить до формування аудиторської «команди» і укладає договір з економічним суб'єктом.

У ході підбору персоналу, який здійснює перевірку, необхідно враховувати: складність роботи; бюджет робочого часу для кожного етапу і напрямку аудиту; передбачувані терміни роботи; кількісний склад аудиторської групи; кваліфікаційний рівень членів групи;

наявність спеціальних навичок (наприклад, у сфері фінансового аудиту) і необхідність залучення додаткової експертизи.

Другий етап: розробка плану аудиторської перевірки. Планування в цілому розглядається як «осмислене попередження майбутніх дій». Відповідно до міжнародних стандартів планування аудиту – це розробка загальної стратегії та деталей аудиторської перевірки [1, с. 42]. При цьому можна виділити три основні причини, враховуючи які, аудитору слід планувати свою діяльність: 1) для отримання достатньої та необхідної інформації про стан соціально-трудової сфери; 2) для подальшого бюджетування аудиторської діяльності; 3) для раціонального розподілу і координації роботи аудиторів.

Узв'язку з цим складання загального плану аудиторської перевірки, який визначає послідовність дій аудитора (тобто по яких напрямках і з якою інтенсивністю проводитиметься перевірка) повинно включати: визначення об'єкта (які організаційні підрозділи повинні бути піддані аудиту), мети і завдань (основних напрямів аудиту) аудиторського дослідження; розробка аудиторської програми, яка передбачає визначення чисельності та обов'язків аудиторів, графіка їхньої роботи, витрат часу на окремі види перевірок; докладного опису аудиторських процедур, що є одночасно інструкцією для працівників, які беруть участь в аудиті, та інструментом контролю правильності виконання роботи; розробка системи показників, за допомогою яких буде досліджений кожен об'єкт аналізу; визначення послідовності та періодичності проведення аудиту; опис способів дослідження об'єктів, що вивчаються; бюджетування аудиторської діяльності (планування грошових коштів, що спрямовуються на організацію аудиту).

Загальний план аудиторської перевірки повинен служити керівництвом при здійсненні програми аудиту персоналу, яка є детальним переліком змісту аудиторських процедур, необхідних для практичної реалізації плану аудиту.

Третій етап: збір і підготовка інформації до аналізу. Реалізація даного етапу передбачає: визначення інформаційної бази і джерел її отримання; розробку опитувальних листів, бланків інтерв'ю тощо; збір і підготовку до аналізу необхідної інформації (перевірка її точності, приведення у порівнянний вигляд тощо).

Основні напрями, у рамках яких передбачається збір необхідної інформації, представлено в схемі аудиторського аналізу соціально-трудової сфери, яка розроблена на основі узагальнення й аналізу матеріалів спеціальної літератури, присвяченій дослідженню соціально-трудових показників:

У схему аудиторського аналізу соціально-трудової сфери пропонуємо включати сім основних підсистем: «Персонал», «Робочий час», «Нормування і організація праці», «Результативність праці», «Заробітна плата і винагороди», «Умови праці та соціальна захищеність», «Діяльність служб управління персоналом» та інтегральний блок «Економічна ефективність соціально-трудової сфери» [3; 4; 7].

У кожній підсистемі аудиторського аналізу слід виділяти завдання (напрями) аналізу, визначати інформаційну базу, необхідні показники (об'єкти), що підлягають аудиторській перевірці в рамках підсистеми, що вивчається.

Інтегральний блок «Економічна ефективність соціально-трудової сфери» не містить завдань, джерел інформації та необхідних показників, оскільки рішення про рівень ефективності соціально-трудової сфери ухвалюється в ході експертної оцінки, що ґрунтується на результатах аудиту всіх підсистем [2; 6; 8].

Таким чином, здійснення аудиторської діяльності на основі даної схеми дозволить одержати найбільш достовірну інформацію, охопивши всі можливі області та напрями аудиту персоналу і підвищити його ефективність.

На даному етапі збирається інформація по основних показниках, таких як: чисельність промислово-виробничого персоналу, фонд робочого часу та інших, які є базовими для визначення розрахункових і критерійних показників.

Крім того, визначення даних показників як основних обумовлено тим, що показники цієї категорії найбільшою мірою присутні в первинних облікових документах і локально розроблених звітних формах кожної організації.

Отже, основні показники можуть бути зібрані як аудиторами-фахівцями у сфері управління персоналом і економіки праці, так і фахівцями ширшого економічного профілю.

Розрахункові та критерійні показники визначаються і аналізуються безпосередньо аудитором (фахівцем у сфері управління персоналом і економіки праці) під час наступних етапів аудиту.

Четвертий етап: аналіз аудиторської інформації та попередня оцінка результатів аудиту персоналу. У ході аналітичної обробки зібраної інформації використовуються такі методи, як групування, розкладання, узагальнення показників, визначення середніх або відносних величин та інші.

Етап попередньої оцінки результатів аудиту доцільно реалізовувати в нтакій послідовності:

- ✦ характеристика зміни звітних показників по відношенню до планових, базисних, нормативних показників;
- ✦ аналіз причин (чинників) змін і відхилень показників, що підлягають соціально-трудовому аудиту;
- ✦ оцінка збитку, нанесеного чинниками, які негативно впливають;
- ✦ визначення величини соціально-трудових ризиків і шляхів їх зниження.

Методи оцінки діяльності керівників і фахівців, які використовуються на промислових підприємствах, не дозволяють у повному обсязі виявити професійні якості та результативність управлінського персоналу усіх підрозділів, а також лише фрагментарно враховують вплив їхньої діяльності на економічну безпеку підприємства.

До таких методів оцінки належать:

- ✦ *матричний* (описовий) метод, що полягає в порівнянні фактичних якостей працівників із сукупністю необхідних для працівника якостей (для кожного працівника встановлюється рівень професійних якостей, яких він повинен досягти);
- ✦ *метод еталону*, що порівнює фактичні дані працівника з характеристиками найбільш успішних працівників даного напрямку (на підставі результатів роботи найбільш успішних працівників розробляються планові показники, яких необхідно досягти іншим працівникам);
- ✦ *цільовий метод оцінки*, за допомогою якого визначається, наскільки раціонально управлінець встановлює цілі та наскільки успішно працює для досягнення цих цілей (можливість оцінки якості рішень і відстежування ступеня їх реалізації);
- ✦ *метод оцінки рис*, заснований на аналізі впливу психологічних властивостей менеджера на ефективність оцінки його діяльності (оцінюється соціально-психологічна характеристика управлінця);
- ✦ *метод аналізу результатів діяльності колективу*, що базується на оцінці діяльності управлінського персоналу підприємства залежно від результатів діяльності колективу (дозволяє визначити зусилля керівника при виконанні конкретного завдання);
- ✦ *метод групової дискусії*, використання якого спрямоване на визначення рівня логічного мислення співробітників, але не дозволяє оцінювати результативність управлінського персоналу підприємства;
- ✦ *метод тестування*, що оцінює працівників за мірою рішення ними заздалегідь підготовлених виробничих тестових завдань;
- ✦ *метод сумованих оцінок*, який полягає у визначенні експертами частоти прояву управлінським персоналом певних якостей та застосування бальної оцінки за певний рівень частоти. Використання даного методу не може бути недоцільним з таких причин: по-перше, сукупність якостей, якими володіють управлінці підприємства, не гарантує їхнє раціональне використання; по-друге, даний метод не передбачає економічної оцінки результатів їхньої діяльності; по-третє, прояв управлінцями певної якості не завжди призводить до результату;
- ✦ *метод заданого угруповання працівників*, що передбачає вибір певного числа чинників оцінки і розподілу працівників за цими чинниками (використовується для кадрової ротації працівників залежно від вимог, що висуваються їм при виконанні певного виду роботи);
- ✦ *метод рангового порядку*, при якому керівник за допомогою певних критеріїв оцінює ступінь використання знань, досвіду, кваліфікації працівника в процесі виконання поставлених завдань, та інші.

Розглянуті методи не дозволяють створити єдину систему оцінки та управлінського персоналу промислового підприємства. Це відбувається через те, що в кожному з них конкретно не вказуються цілі, які стоять перед управлінцями підприємства, а також не обумовлені склад, структура і зміст критеріїв, на підставі яких повинна проводитися оцінка персоналу. Вони не розкривають вплив індивідуально-психологічних властивостей управлінців на ефективність їх діяльності.

Використовуючи ці методи без урахування обґрунтованої системи оцінних критеріїв управлінського персоналу, керівництво промислового підприємства не має можливості всебічно та своєчасно в кількісному вигляді оцінити вплив результативності кожного керівника та фахівця на підвищення рівня економічної безпеки, тобто виявити, в якій мірі розроблені та реалізовані кожним управлінцем рішення підвищують економічну безпеку підприємства, а також оцінити рівень кадрового забезпечення та фінансової незалежності підприємства.

У зв'язку з цим дослідження і вирішення питань, які пов'язані із оцінкою діяльності управлінського персоналу з ціллю своєчасного та ефективного прийняття превентивних мір щодо запобігання, мінімізації та нівелювання негативних чинників для успішного функціонування підприємства, є актуальною проблемою для розвитку теорії та практики прийняття кадрових рішень і має господарське значення.

Саме оцінка кадрових управлінців промислового підприємства дозволяє визначати їх вклад у економічну безпеку підприємства. Оцінки управлінського персоналу повинна здійснюватися на підставі всебічного, постійного та об'єктивного визначення професійних, особових якостей управлінців і результативності їх роботи. На підставі оцінки визначаються ступінь професійної компетентності управлінців для виконання поставлених перед ними. Це повинно здійснюватися за допомогою сукупності якісних і кількісних показників (оцінних критеріїв).

На підставі якісних критеріїв визначаються професійні ознаки управлінців, а саме: вік, освіта, стан здоров'я, стаж роботи, а також рівень індивідуально-психологічних особливостей: воля, пам'ять, відповідальність, інтуїція, антиципація.

Для оцінки результативності діяльності управлінського персоналу в процесі мінімізації ризиків по всіх підрозділах промислового підприємства, пропонується як планові показники використовувати чинники ризику, притаманні певній сфері управління та здійснювати інтегральну оцінку персоналу, що дозволяє оцінити фактичну кваліфікацію управлінців, а також з достатнім ступенем вірогідності прогнозувати ефективність їх майбутньої діяльності спрямованої на зниження ризиків.

Таким чином, до складання підсумкової оцінки за наслідками дослідження аудитор повинен провести аналіз кожного виявленого відхилення, оскільки будь-який контроль ефективний лише у випадку, якщо встановлені відхилення будуть проаналізовані з їх причин.

У ході аналізу аудитору необхідно з'ясувати:

а) *причину відхилення*: невірність у розрахунках, безпечність, неправильне розуміння персоналом нормативних актів, навмисне спотворення, проблеми в системі управління персоналом та інші;

б) *періодичність відхилення*: чи є дане відхилення систематичним, або воно випадкове;

в) *наслідки відхилення*: наскільки велике дане відхилення і яким чином воно відобразиться на соціально-економічних і фінансових результатах організації.

Внаслідок аналізу виявлених відхилень та інтерпретації їхніх причин аудитор має можливість визначити ступінь соціально-трудова ризиків і надати рекомендації щодо коректування і приведення у відповідність соціально-трудова показників і явищ законодавчим і нормативним актам, а також цілям і стратегії організації.

П'ятий етап: підсумкова оцінка одержаних результатів враховує узагальнення результатів аудиту персоналу; зведений підрахунок резервів підвищення ефективності використання підсистем соціально-трудова сфери і можливих ризиків; визначення підсумкового рівня ефективності соціально-трудова сфери.

Шостий етап: попередня підготовка аудиторського висновку передбачає, перш за все, обговорення його основних висновків з менеджерами всіх рівнів (лінійними менеджерами, фахівцями у сфері управління персоналом, менеджерами по управлінню персоналом), а також – за необхідності – зі спеціально запрошеними експертами, з метою розробки спільно з ними рекомендацій по використанню результатів аудиторської діяльності.

Сьомий етап: представлення аудиторського висновку. Аудиторський висновок у даному випадку виражає оцінку аудитором відповідності у всіх істотних аспектах механізму управління підсистемами соціально-трудова сфери законодавчо встановленим нормам і локально розробленим критеріям на рівні організації.

Таким чином, на основі огляду української та закордонної економічної літератури, досвіду роботи аудиторських фірм у питаннях технології організації аудиту персоналу можна зробити такі висновки: технологію організації аудиту персоналу доцільно розмежувати на сім етапів з виконанням зазначених завдань і використанням визначених процедур: постановка мети і завдань аудиту персоналу; оцінка існуючого середовища суб'єкта перевірки; вибір стратегії та її реалізація; складання загального плану аудиту; підбір і уточнення процедур аудиту персоналу; розробка програми аудиту персоналу; коригування загального плану і програми аудиту персоналу. Це дозволило включити до складу аудиту персоналу не тільки базові компоненти, а й певні структурні елементи, через які повною мірою розкривається сутність технології аудиту персоналу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Алборов Р. А. Основы аудита : учеб. пособие / Р. А. Алборов, Л. И. Хоружий, С. М. Концевая. – М. : Дело и Сервис, 2001. – 224 с.
2. Андреев В. Д. Практический аудит : справ. пособ. / В. Д. Андреев. – М. : Экономика, 1994. – 366 с.

3. Бодюк А. В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності : монографія / А. В. Бодюк. – К. : Кондор, 2005. – 356 с.

4. Господарський кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 436 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – 462 с.

5. Давидов Г. М. Аудит : підручник / Г. М. Давидов. – К. : Знання, 2004. – 511 с. – (Вища освіта XXI століття).

6. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навч. посіб. / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, Н. О. Москаленко, О. С. Лебединська [та ін.] ; за ред. Г. В. Назарової. – К. : Знання, 2012. – 573 с.

7. Сметанко О. В. Внутрішній аудит розрахунків з персоналом з оплати праці в акціонерних товариствах України / О. В. Сметанко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 2. – С. 174 – 180.

8. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : монографія / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.

REFERENCES

Alborov, R. A., Khoruzhiy, L. I., and Kontsevaia, S. M. *Osnovy audita* [Basics of the audit]. Moscow: Delo i Servis, 2001.

Andreev, V. D. *Prakticheskii audit* [Practical audit]. Moscow: Ekonomika, 1994.

Bodiuk, A. V. *Metodolohichni ta normatyvno-pravovi aspekty audytu pidpriemnytskoi diialnosti* [Methodological and legal auditing of business activities]. Kyiv: Kondor, 2005.

Davydov, H. M. *Audyt* [Audit]. Kyiv: Znannia, 2004. [Legal Act of Ukraine] (2003).

Nazarova, H. V. et al. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social-labor relations]. Kyiv: Znannia, 2012.

Smetanko, O. V. "Vnutrishnii audyt rozrakhunkiv z personalom z oplyaty pratsi v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy" [Internal audit payments to staff on pay in joint stock companies in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (2011): 174-180.

Sotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiikoho rozvytku [Socialization relations at work in the context of sustainable development]. Kyiv: KNEU, 2010.

УДК 65.012

ВПЛИВ СТРАТЕГІЙ ДИСТРИБУЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛОГІСТИКУ

© 2014 ПАЛАСЮК Б. М.

УДК 65.012

Паласюк Б. М. Вплив стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості на логістику

У статті розкрито специфічні особливості дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості. Визначено основні тенденції розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку. Проаналізовано характерні особливості, притаманні стратегії дистрибуції. Обґрунтовано актуальність використання концепції логістики в дистрибуційній діяльності фармацевтичних підприємств. Досліджено основні види стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості – прямих продаж, гуртових посередників, оптимізації каналів дистрибуції тощо. Показано, що стратегії дистрибуції гуртових посередників пов'язані із процесами консолідації, а серед стратегій дистрибуції на роздрібному фармацевтичному ринку переважає концентрація, формою вираження якої є аптечні мережі. Визначено переваги і недоліки різних стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості. Досліджено їх вплив на дистрибуційну логістичну діяльність.

Ключові слова: дистрибуція, фармацевтична промисловість, стратегія дистрибуції.

Бібл.: 8.

Паласюк Богдан Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту підприємницької діяльності, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (вул. Руська, 56, Тернопіль, 46001, Україна)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

УДК 65.012

Паласюк Б. М. Влияние стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности на логистику

В статье раскрыты специфические особенности дистрибуции продукции фармацевтической промышленности. Определены характерные особенности, присущие стратегии дистрибуции. Обоснована актуальность использования концепции логистики в дистрибуционной деятельности фармацевтических предприятий. Исследованы основные виды стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности – прямых продаж, оптовых посредников, оптимизации каналов дистрибуции и др. Показано, что стратегии дистрибуции оптовых посредников связаны с процессами консолидации, а среди стратегий дистрибуции на розничном фармацевтическом рынке преобладает концентрация, формой выражения которой являются аптечные сети. Определены преимущества и недостатки различных стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности. Исследовано их влияние на дистрибуционную логистическую деятельность.

Ключевые слова: дистрибуция, фармацевтическая промышленность, стратегия дистрибуции.

Библ.: 8.

Паласюк Богдан Михайлович – аспирант, кафедра менеджмента и предпринимательской деятельности, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (ул. Русская, 56, Тернополь, 46001, Украина)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

UDC 65.012

Palasiuk B. M. Influence of the Distribution Strategies of Pharmaceutical Industry on Logistics

In the article specific features of the distribution of products of pharmaceutical industry are disclosed. The characteristics appropriate to distribution strategies are identified. Expediency of using the conception of logistics in the distribution of pharmaceutical enterprises is substantiated. Main types of strategies of the distribution of products of pharmaceutical industry, such as direct sales, reselling, optimization of distribution channels etc., are explored. It is displayed that the distribution strategies of wholesale intermediaries are affiliated with consolidation processes and that distribution strategies in the retail pharmaceutical market are dominated by concentration, the formal appearance of which is network of pharmacies. Advantages and disadvantages of various strategies of the distribution of products of pharmaceutical industry are allocated. Their influence on distributive logistic activities is examined.

Key words: distribution, pharmaceutical industry, distribution strategy.

Bibl.: 8.

Palasiuk Bohdan M. – Postgraduate Student, Department of Management and Entrepreneurship, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (Ruska str., 56, Ternopil, 46001, Ukraine)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

3. Бодюк А. В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності : монографія / А. В. Бодюк. – К. : Кондор, 2005. – 356 с.

4. Господарський кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 436 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – 462 с.

5. Давидов Г. М. Аудит : підручник / Г. М. Давидов. – К. : Знання, 2004. – 511 с. – (Вища освіта XXI століття).

6. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посіб. / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, Н. О. Москаленко, О. С. Лебединська [та ін.] ; за ред. Г. В. Назарової. – К. : Знання, 2012. – 573 с.

7. Сметанко О. В. Внутрішній аудит розрахунків з персоналом з оплати праці в акціонерних товариствах України / О. В. Сметанко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 2. – С. 174 – 180.

8. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку : монографія / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.

REFERENCES

Alborov, R. A., Khoruzhiy, L. I., and Kontsevaia, S. M. *Osnovy audita* [Basics of the audit]. Moscow: Delo i Servis, 2001.

Andreev, V. D. *Prakticheskii audit* [Practical audit]. Moscow: Ekonomika, 1994.

Bodiuk, A. V. *Metodolohichni ta normatyvno-pravovi aspekty audytu pidpriemnytskoi diialnosti* [Methodological and legal auditing of business activities]. Kyiv: Kondor, 2005.

Davydov, H. M. *Audyt* [Audit]. Kyiv: Znannia, 2004. [Legal Act of Ukraine] (2003).

Nazarova, H. V. et al. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labour economics and social-labor relations]. Kyiv: Znannia, 2012.

Smetanko, O. V. "Vnutrishnii audyt rozrakhunkiv z personalom z opłaty pratsi v aktsionernykh tovarystvakh Ukrainy" [Internal audit payments to staff on pay in joint stock companies in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2 (2011): 174-180.

Sotsializatsiia vidnosyn u sferi pratsi v konteksti stiikoho rozvytku [Socialization relations at work in the context of sustainable development]. Kyiv: KNEU, 2010.

УДК 65.012

ВПЛИВ СТРАТЕГІЙ ДИСТРИБУЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ НА ЛОГІСТИКУ

© 2014 ПАЛАСЮК Б. М.

УДК 65.012

Паласюк Б. М. Вплив стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості на логістику

У статті розкрито специфічні особливості дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості. Визначено основні тенденції розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку. Проаналізовано характерні особливості, притаманні стратегії дистрибуції. Обґрунтовано актуальність використання концепції логістики в дистрибуційній діяльності фармацевтичних підприємств. Досліджено основні види стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості – прямих продаж, гуртових посередників, оптимізації каналів дистрибуції тощо. Показано, що стратегії дистрибуції гуртових посередників пов'язані із процесами консолідації, а серед стратегій дистрибуції на роздрібному фармацевтичному ринку переважає концентрація, формою вираження якої є аптечні мережі. Визначено переваги і недоліки різних стратегій дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості. Досліджено їх вплив на дистрибуційну логістичну діяльність.

Ключові слова: дистрибуція, фармацевтична промисловість, стратегія дистрибуції.

Бібл.: 8.

Паласюк Богдан Михайлович – аспірант, кафедра менеджменту підприємницької діяльності, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (вул. Руська, 56, Тернопіль, 46001, Україна)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

УДК 65.012

Паласюк Б. М. Влияние стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности на логистику

В статье раскрыты специфические особенности дистрибуции продукции фармацевтической промышленности. Определены характерные особенности, присущие стратегии дистрибуции. Обоснована актуальность использования концепции логистики в дистрибуционной деятельности фармацевтических предприятий. Исследованы основные виды стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности – прямых продаж, оптовых посредников, оптимизации каналов дистрибуции и др. Показано, что стратегии дистрибуции оптовых посредников связаны с процессами консолидации, а среди стратегий дистрибуции на розничном фармацевтическом рынке преобладает концентрация, формой выражения которой являются аптечные сети. Определены преимущества и недостатки различных стратегий дистрибуции продукции фармацевтической промышленности. Исследовано их влияние на дистрибуционную логистическую деятельность.

Ключевые слова: дистрибуция, фармацевтическая промышленность, стратегия дистрибуции.

Библ.: 8.

Паласюк Богдан Михайлович – аспирант, кафедра менеджмента и предпринимательской деятельности, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (ул. Русская, 56, Тернополь, 46001, Украина)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

UDC 65.012

Palasiuk B. M. Influence of the Distribution Strategies of Pharmaceutical Industry on Logistics

In the article specific features of the distribution of products of pharmaceutical industry are disclosed. The characteristics appropriate to distribution strategies are identified. Expediency of using the conception of logistics in the distribution of pharmaceutical enterprises is substantiated. Main types of strategies of the distribution of products of pharmaceutical industry, such as direct sales, reselling, optimization of distribution channels etc., are explored. It is displayed that the distribution strategies of wholesale intermediaries are affiliated with consolidation processes and that distribution strategies in the retail pharmaceutical market are dominated by concentration, the formal appearance of which is network of pharmacies. Advantages and disadvantages of various strategies of the distribution of products of pharmaceutical industry are allocated. Their influence on distributive logistic activities is examined.

Key words: distribution, pharmaceutical industry, distribution strategy.

Bibl.: 8.

Palasiuk Bohdan M. – Postgraduate Student, Department of Management and Entrepreneurship, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (Ruska str., 56, Ternopil, 46001, Ukraine)

E-mail: bohdan.palasyuk@gmail.com

Оптимальна організація дистрибуції є одним з найактуальніших питань для ефективного функціонування фармацевтичного підприємства, оскільки саме за допомогою дистрибуції воно реалізує свої комерційні потреби.

Управління дистрибуцією товарів для фармацевтичних підприємств-виробників має свої особливості, пов'язані, насамперед, зі специфікою даної галузі. Насамперед, варто зазначити, що всі учасники сучасної системи дистрибуції фармацевтичної продукції повинні мати дозвіл на оптову чи роздрібну її реалізацію (ліцензію), оскільки ліки – це специфічний товар, і займатись його просуванням на ринок збуту повинні кваліфіковані фахівці, які дотримуються належних норм щодо безпеки, упакування, транспортування та зберігання товару. Особливості дистрибуції лікарських засобів полягають також у широкому асортименті лікарських засобів, які виробляють вітчизняні фармацевтичні підприємства. Багатономенклатурність лікарських засобів поєднується зі значною різноманітністю форм їх випуску, що ускладнює їх дистрибуцію. Відмітною рисою сучасного етапу розвитку дистрибуції у вітчизняній фармації є те, що діяльність провідних дистриб'юторів має досить вагоме значення у формуванні структури фармацевтичного ринку і нарощуванні обігу препаратів фармацевтичної промисловості.

Аналіз наукових джерел показує, що проблемам дистрибуційної діяльності та управлінню нею приділяють увагу у своїх працях зарубіжні вчені Дж. Болт, Д. Джеббер, Е. Кофлан, Д. Ланкастер, А. Стиркланд, Г. Стюарт та ін. Окремі аспекти дистрибуційної діяльності підприємств досліджують Г. Армстронг, Б. Вейтц, П. Дойль, Ф. Котлер, М. Леві, А. Романов та ін. Вагомий внесок у дослідження проблем збутової діяльності зробили вітчизняні вчені Л. Балабанова, А. Балабаниць, О. Кузьмін, Є. Ромат, О. Майборода, Н. Тарнавська, Р. Ларіна та ін.

Дослідники [1, с. 64] зазначають, що на сучасному етапі все виразніше проявляється тенденція зростання витрат на дистрибуцію. Перед дистриб'юторськими компаніями постає питання обґрунтування та вибору найбільш ефективних підходів, інструментів і методів управління товарними запасами, оптимізації діяльності, зниження витрат з метою посилення конкурентних позицій. Це спонукає їх звертатись до концепції логістики, яка забезпечує реалізацію фізичного руху потоків готової продукції від виробничого підприємства через канали розподілу до пунктів продажу безпосередньому (кінцевому) споживачеві на основі оптимізації рішень щодо параметрів товарного потоку, вибору постачальника, процедури закупівель, організації процесів зберігання товарів на складах, управління запасами; забезпечення найкращої транспортабельності продукції (упакування, обслуговування замовлень; організації транспортування; доставки товарів; системи інформації [2, с. 97].

Концепція логістики дистрибуції товарів найповніше може бути імплементована в систему дистрибуції продукції фармацевтичної промисловості при умові успішного вибору стратегії дистрибуції.

Попри всебічне і ґрунтовне висвітлення проблем управління дистрибуційною діяльністю фармацевтичних підприємств і практичного застосування логістичної кон-

цепції у сфері фармацевтики, зокрема, у сфері дистрибуції фармацевтичних продуктів, питання впливу стратегій дистрибуції препаратів фармацевтичної промисловості на логістику у науковій літературі, висвітлені, на наш погляд, недостатньо, що і зумовило мету цієї статті.

Розвиток процесів дистрибуції ліків є однією з найбільш стратегічно важливих областей прийняття рішень суб'єктами, що діють на фармацевтичному ринку. У цілому цей ринок в Україні розвивається у відповідності зі світовими тенденціями, серед яких за ступенем важливості можна виділити: глобалізацію бізнесу, диверсифікацію, консолідацію, впровадження інформаційних технологій, розширення спектра сервісних послуг і партнерські відносини з усіма учасниками ринку [3, с. 255].

Стратегії консолідації в Європі призвели до утворення великих паневропейських оптовиків, сукупна частка яких на ринку значно перевищує 50% – на трьох найбільших оптових дистриб'юторів у Франції припадає 82%, Австрії – 76%, Нідерландах – 74%, Німеччині – 62%, Великобританії – 52%.

Такі ж тенденції характерні і для України. За останні роки кількість постачальників лікарських засобів в Україні суттєво скоротилось. Якщо раніше на українському фармацевтичному ринку працювало від 3000 до 5000 дистриб'юторських компаній, то в 2009 р. зареєстровано вже близько 500 постачальників, з яких на сьогодні залишилось близько 350. Близько 30% ринку фармдистрибуції країни контролює ТОВ «БадМ». У десятку провідних дистриб'юторів також входять СП Оптима Фарм, ТОВ ВВС-ЛТД, ЗАТ Альба Україна, ТОВ ФРА-М, ЗАТ Альба Україна, ТОВ Фалбі, ТОВ Вента, ТОВ Фіто-Лек та ін.

Основним інструментом реалізації конкретної стратегії дистрибуції (розподілу) суб'єктами, що діють на фармацевтичному ринку, є канал розподілу, або дистрибуції. Характеризуючи стратегії дистрибуції, виділимо притаманні їм характерні риси: стратегія дистрибуції носить довгостроковий характер, її важко змінити в короткостроковій перспективі; стратегія дистрибуції вимагає адаптації структури (організації і людей) до потоку інформації, товарів, послуг і грошей, що часто пов'язано з певними витратами і часом; стратегія дистрибуції є одним з найважливіших зовнішніх ресурсів компанії, що базується на основі відносин між людьми. Тому важливою особливістю дистрибуції є участь у процесі формування доданої вартості для кінцевого користувача самого пацієнта.

Розглянемо детальніше кожен з стратегій дистрибуції. Стратегія дистрибуції виробників ліків впродовж багатьох років базувалася на продажі всієї продукції фармацевтичним оптовикам для подальшого перепродажу у відкриті та закриті аптеки, чи іншим особам у роздрібній сфері, уповноваженим продавати лікарські засоби. Водночас, під впливом змін та умов навколишнього середовища, змінилися значення і підхід до стратегії розподілу з боку виробників. В останні кілька років на європейських ринках почали розвиватися системи прямого розподілу або продажу (*DTP – Direct to Pharmacy*), коли в обхід ґрунтової ланки

створюється прямий зв'язок між виробником і аптекою. У такому випадку говорять, що виробники працюють за схемою B2C (*business to customer*), а схема B2B (*business to business*) використовується в рамках взаємодії «виробник – торгове підприємство (аптека)». Загалом, прямий продаж характерний для ситуації, коли виробник продає свою продукцію без посередників або оптовиків і дистриб'ютори працюють на користь виробників як їх агенти [4, с. 375]. Це притаманне, в основному, в галузі логістики лікарських засобів (пакування, зберігання і доставка в аптеки). У такому випадку прибуток дистриб'юторів пов'язаний не з вартістю доставлених упаковок, а з їх кількістю, а також з іншими послугами, що надаються виробникові. Серед причин впровадження такої системи можна назвати зростання контролю якості ліків і контролю за цінними параметрами ліків для пацієнта, а до найпоширеніших випадків, коли виробники практикують таку модель, можна віднести наявність системи фірмової торгівлі, коли підприємство-виробник має свою мережу власних магазинів або використовує інтернет-торгівлю через web-ресурс або торгівлю за каталогом.

Прямий продаж може приймати характер інтенсивної дистрибуції (без ексклюзивності), селективної дистрибуції – уповноваження до логістичного посередництва 2-3 гуртових фірм або ексклюзивного дистриб'ютора, коли ексклюзивне право на продаж ліків даного виробника надається тільки одному логістичному дистриб'ютору. Виробники також можуть створити свій власний канал розподілу і управляти ланцюгом поставок. Прикладом використання прямої інтенсивної дистрибуції є досвід компанії Glaxo (Великобританія), яка ще у 1991 р. надала можливість стати логістичним дистриб'ютором будь-яким гуртовим посередниками за умови відступу від традиційної моделі дистрибуції.

Крім дистрибуційної стратегії прямих продаж, виробники ліків використовують також гібридні, так звані багатоканальні стратегії, які комбінують різні форми: традиційної дистрибуції, проміжної дистрибуції та продажу через Інтернет [5, с. 60].

Практикування виробниками прямого продажу власної продукції несе багато ризиків, пов'язаних із необхідністю ведення конкурентної боротьби зі спеціалізованими компаніями-продавцями, ускладнення корпоративної структури шляхом введення додаткових підрозділів – торгових підприємств, що може негативно позначитись на управлінні та конкурентоспроможності власного бізнесу. Що ж стосується делегування функції дистрибуції іншим підприємствам (непрямий продаж), то в такому випадку підприємству – виробникові фармацевтичної продукції немає необхідності вступати у пряму конкуренцію зі спеціалізованими магазинами, не доводиться нести фінансову та моральну відповідальність за промахи незалежних ритейлерів у торговельній, маркетинговій і рекламній політиці. Окрім цього, відносна віддаленість від торгових процесів допомагає підприємствам – виробникам фармацевтичної продукції сконцентрувати

увагу на виробничому бізнесі, не втручаючись у компетенцію оптової та роздрібною торгівлі.

Стратегії дистрибуції гуртових посередників, як правило, пов'язані з процесами консолідації (інтеграції), що є характерною рисою як європейського, так і вітчизняного ринку оптових продажів лікарських засобів. Зокрема, у 2012 р. питома вага 10 найбільших дистриб'юторів досягла 93,7% від загального обсягу оптових поставок лікарських засобів у грошовому вираженні. Лідером серед дистриб'юторів є «БаДМ». За деякими оцінками, частка цієї компанії вже перевищила чверть всіх поставок. На другий-третій позиціях утримуються компанії «Оптіма Фарм» і «Альба Україна» [6]. Дуже важливі також процеси злиття і поглинання (M&A угоди). В Україні саме вітчизняний сегмент дистрибуції виглядає найбільш привабливо для укладання великих M&A-угод. Зокрема, експерти не виключають навіть поглинання «БаДМ».

Уцілому, зростання інтеграційних процесів обумовлене, насамперед, ринковими чинниками. Завдяки укрупненню дистрибуція середньої та нижчої ланки стає більш привабливою для виробника. Крім того, досягається зниження витрат завдяки дії ефекту масштабу, посилюються ринкові позиції, можливе також розширення географічного покриття (стратегія розширення ринку). Остання, зокрема, означає перехід з локального ринку на регіональний і/або національний ринок, а з них – на міжнародний і глобальний ринок. Наприклад, німецька компанія Celesio працює на італійському, бельгійському, голандському, норвезькому, англійському та інших ринах. Alliance Unichem реалізує свої трансакції в Швейцарії, Норвегії, Голандії й Італії [4, с. 373].

На гуртовому фармацевтичному ринку відбуваються також процеси вертикальної інтеграції «вперед», що веде до виникнення гуртово-роздрібних підприємств. Створюються корпоративні дистрибуційні канали (так звані власні канали), які координуються як мінімум двома підприємствами в каналі. Такі канали використовують найбільші паневропейські фармацевтичні дистриб'ютори (наприклад, Celesio, Альянс Unichem, Phoenix), а в Польщі – PGF (має 300 власних аптек) і Farmacol (має 180 власних аптек) [4, с. 185].

Ще одною формою об'єднання в дистрибуційних каналах є «м'яка» інтеграція (так званий адміністративний канал), яка виникла як результат об'єднання незалежних підприємств на умовах франшизи чи в межах програм лояльності. Така стратегія дає змогу за короткий час при малих витратах і малих ризиках створити мережу аптек. Ця стратегія використовується фармацевтичними дистриб'юторами в цілому світі: у США, Європі, а також Польщі.

Дослідження [6] також показують виокремлення на рівні гуртової торгівлі підприємств, які на фармацевтичному ринку займаються виключно роздрібною діяльністю. Прикладом може служити створення у 2008 р. компанією PGF S.A. компанії CEPD N.V. (*Central European Pharmaceutical Distribution*). Компанія пропонує незалежним фармацевтам бізнес-підтримку на підставі франшизи або партнерства, оскільки програм

лояльності може бути замало для інтеграції. Стратегії, які реалізують оптові дистриб'ютори, повинні також брати до уваги зміну комерційного характеру діяльності на діяльність з надання послуг (сервісна діяльність). Реалізація сервісної моделі бізнесу для фармацевтичних оптових компаній означає необхідність вдосконалення існуючих навичок (наприклад, транспортування, зберігання, перепакування), а також розвиток нових послуг, наприклад, фінансове управління (кредитування поставок, страхування), управління інформацією, управління міжнародними поставками (у т. ч. податкові та митні послуги) та управління маркетинговою діяльністю (наприклад, вивід на ринок нових продуктів, промоції тощо). У свою чергу, це викликає зміну способу винагородження дистриб'ютора – маржа, пов'язана з ціною, замінюється на винагороду, що залежить від обсягів послуг, що надаються виробникові [4, с. 376].

Найважчою, найдорожчою і найризикованішою є стратегія диверсифікації, пов'язана зі входженням в абсолютно нові області діяльності. До них належить включення гуртовиків до процесів виробництва ліків і розвиток власних брендів. Виробництво, з одного боку, дає позитивний результат через можливості утримання ціни і контролю, але змушує свого виробника до необхідності конкуренції з поставальниками. З іншого боку, розвиток власної аптечної мережі збільшує вплив дистриб'ютора на ринок та дає певну стабільність, але, у свою чергу, також і впливає на стратегію закупівель, тягне за собою вирішення багатьох питань, пов'язаних з оптимізацією асортименту тощо. Іншою стратегією дистрибуції, що реалізується на гуртовому рівні, є оптимізація каналів дистрибуції. Розглядаючи основні канали збуту дистриб'юторів, потрібно відзначити, що до прямих каналів збуту належать продажі в аптеках і аптечних мережах, а також у медичних установах. Для прямого каналу найважливішою є проблема консолідації та підвищення ролі аптечних мереж. У цьому випадку дистриб'ютори змушені шукати нові технології та інноваційні інструменти, що дозволяють оптимізувати взаємодію з цими каналами збуту. Як правило, дистриб'ютор вирішує розвивати власну аптечну мережу. Для багатьох компаній створення регіональних представництв супроводжується високими витратами, що змушує їх співпрацювати з місцевими дистриб'юторами на основі укладання контрактів і пошуку нових видів взаємодії на регіональному рівні [7].

Серед стратегій дистрибуції на роздрібному фармацевтичному ринку переважає концентрація, формою вираження якої є поширення аптечних мереж. Їх створення може бути засноване на базі фармацевтичних гуртівень (складів), горизонтальної інтеграції (об'єднання незалежних аптек, наприклад, на основі угод про партнерство); великих торгових мереж або віртуальних мереж. Сьогодні в Україні налічується понад 50 аптечних мереж, що відіграють вагомий роль на фармацевтичному ринку і частка топ-10 аптечних мереж яких в загальному обсязі аптечного продажу залежно від регіону коливається від 25 до 60% [8].

Серед загроз, з якими сьогодні стикаються європейські та все більшою мірою вітчизняні аптеки, є зростаючі продажі в інтернеті. Продаж ліків в інтернеті є складним і дорогим методом розподілу, оскільки його розвиток, хоча і дуже динамічний на ранніх стадіях, не приводить до завоювання значної частки ринку. Досвід інших країн, у тому числі США, показує, що частка такого способу дистрибуції не перевищує 10%. В Україні продаж ліків через Інтернет на даний час вважається незаконним через відсутність відповідного законодавчого регулювання.

ВИСНОВКИ

Таким чином, працюючи на конкурентному ринку, на всіх рівнях каналу розподілу дистриб'юторам необхідно враховувати його особливості та розвивати ті конкурентні переваги, які гарантують успіх. Основною умовою «працездатності» дистриб'юторів у фармацевтичній, як і в будь-якій іншій галузі, є, на наш погляд, постійне вдосконалення взаємодії всіх учасників фармацевтичного ринку, які становлять єдиний ланцюг створення вартості: виробник – дистриб'ютор – роздріб (аптека або аптечна мережа) – пацієнт. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Tanndorf G.** Logistyka w handlu i przemyśle / G. Tanndorf // Wydawnictwo profesjonalnej szkoły biznesu, 1998. – 97 s.
2. **Лозинський В. Т.** Формування сучасних систем дистрибуції товарів: проблеми теорії і практики / В. Т. Лозинський, І. П. Міщук // Логістика : [зб. наук. праць] / Відп. ред. Є. В. Крикавський. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – № 690. – С. 95 – 103.
3. **Жилінська О. І.** Фармацевтичний ринок: Україна в контексті світових тенденцій / О. І. Жилінська, О. В. Чулак // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць. – К., 2012. – С. 252 – 259.
4. **Pilarczyk B.** Strategie dystrybucji na europejskim rynku farmaceutycznym / B. Pilarczyk // Marketing Międzynarodowy: uwarankowania i kierunki rozwoju. Redakcja naukowa : J.W. Wiktor, A. Żbikowska. – Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. – 2010. – S. 371 – 379.
5. **Зяблиць Д. В.** Сучасні тенденції розвитку підприємств на ринку лікарських засобів України / Д. В. Зяблиць // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2011. – № 3(17). – С. 58 – 62.
6. Аптечный рынок Украины в I полугодии 2014 года // Щотижневик «Аптека». – 2014. – № 952 (31) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/300736>
7. <http://www.lobanov-logist.ru/index.php?newsid=1177>
8. Проблеми та можливості їх вирішення // Щотижневик «Аптека». – 2014. – № 939 (18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apteka.ua/article/6805>

REFERENCES

- “Apteczny rynek Ukrainy v I polugodii 2014 goda” [Pharmacy market of Ukraine in January-June 2014]. <http://www.apteka.ua/article/300736>
- Lozynskyi, V. T., and Mishchuk, I. P. “Formuvannia suchasnykh system dystrybutsii tovariv: problemy teorii i praktyky” [Formation of modern systems of distribution: problems of theory and practice]. *Lohistyka*, no. 690 (2010): 95-103.
- Pilarczyk, V. “Strategie dystrybucji na europejskim rynku farmaceutycznym”. In *Marketing Miedzynarodowy: uwarankowania*

i kierunki rozwoju, 371-379. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2010.

"Problemy ta mozhlyvosti ikh vyrishennia" [Problems and their possible solutions]. <http://www.apteka.ua/article/6805>

Tanndorf, G. *Logistyka w handlu i przemyśle*: Wydawnictwo profesjonalnej szkoły biznesu, 1998.

Ziablitsyov, D. V. "Suchasni tendentsii rozvytku pidpriemstv na rynku likarskykh zasobiv Ukrainy" [Modern trends in the enter-

prise market drugs Ukraine]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia iakosti v farmatsii*, no. 3 (17) (2011): 58-62.

Zhylinska, O. I., and Chulak, O. V. "Farmatsevtichnyi rynek: Ukraina v konteksti svitovykh tendentsii" [Pharmaceutical market: Ukraine in the context of global trends]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* (2012): 252-259.

<http://www.lobanov-logist.ru/index.php?newsid=1177>

УДК 005.96:614.2

РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

© 2014 ТРЕТЬЯК О. П.

УДК 005.96:614.2

Третьяк О. П. Роль менеджменту персоналу у формуванні та використанні трудового потенціалу медичних закладів

Одним з найбільш болючих і невирішених питань у сфері охорони здоров'я є проблеми кадрового забезпечення. Міжнародні експерти підкреслюють, що за відсутності належно підготовлених працівників системи охорони здоров'я ніякі передові досягнення у сфері медицини та сучасні технології не зможуть позитивно вплинути на здоров'я населення. Тому метою статті є дослідження ролі та завдань менеджменту персоналу під час формування та використання трудового потенціалу медичних закладів. На основі аналізу зайнятості у сфері охорони здоров'я, динаміки та структури медичних працівників в Україні, структури лікарів за спеціалізацією визначено проблеми формування трудового потенціалу в медичних закладах. Доведено, що для їх вирішення потрібен ефективний менеджмент персоналу, завданням якого є формування та підвищення ефективності використання трудового потенціалу медичних закладів. Менеджмент персоналу в медичних закладах має забезпечити відповідний якісно-кількісний склад трудових ресурсів, підвищити мотивацію медичних працівників, уможливити їх постійне навчання та перенавчання з урахуванням інноваційних процесів у медичній сфері, а також сприяти підвищенню якості надання медичних послуг через введення корпоративної культури та стандартів обслуговування.

Ключові слова: менеджмент персоналу, медичні працівники, система охорони здоров'я, медичні заклади, система управління персоналом.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Третьяк Олена Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

УДК 005.96:614.2

UDC 005.96:614.2

Третьяк Е. П. Роль менеджмента персонала в формировании и использовании трудового потенциала медицинских учреждений

Одним из самых болезненных и нерешенных вопросов в сфере здравоохранения являются проблемы кадрового обеспечения. Международные эксперты подчеркивают, что при отсутствии должным образом подготовленных работников системы здравоохранения никакие передовые достижения в области медицины и современные технологии не смогут положительно повлиять на здоровье населения. Поэтому целью статьи является исследование роли и задач менеджмента персонала при формировании и использовании трудового потенциала медицинских учреждений. На основе анализа занятости в сфере здравоохранения, динамики и структуры медицинских работников в Украине, структуры врачей по специализации определены проблемы формирования трудового потенциала в медицинских учреждениях. Доказано, что для их решения нужен эффективный менеджмент персонала, задачей которого является формирование и повышение эффективности использования трудового потенциала медицинских учреждений. Менеджмент персонала в медицинских учреждениях должен обеспечить соответствующий качественно-количественный состав трудовых ресурсов, повысить мотивацию медицинских работников, сделать возможным их постоянное обучение и переобучение с учетом инновационных процессов в медицинской сфере, а также способствовать повышению качества предоставления медицинских услуг путем введения корпоративной культуры и стандартов обслуживания.

Ключевые слова: менеджмент персонала, медицинские работники, система здравоохранения, медицинские учреждения, система управления персоналом.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 12.

Третьяк Елена Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

Tretyak O. P. Role of Management of Staff in the Formation and Use of the Labor Potential of Medical Institutions

One of the most thorny and unresolved issues in the health care sector is human resourcing. International experts have stressed that in the absence of properly trained health workers, no advances in medicine and technology will be able to positively affect the health of population of the country. Therefore the aim of this paper is to study the role and tasks of management of staff in the formation and use of the labor potential of medical institutions. Based on the analysis of employment in the health care sector, of dynamics and structure of health workers in Ukraine as well as of structure of medical specialists, problems of labor potential in medical institutions were identified. It was proven, that for solving of the above problems an effective management of staff is needed, whose task is to form and improve the efficiency of use of the labor potential of medical institutions. Management of staff in medical institutions should provide an appropriate qualitative-quantitative composition of labor forces, increase the motivation of health workers, potentiate their continuous training and retraining, taking into account the innovative processes in the health care sector, as well as contribute to the quality of medical services through introduction of corporate culture and service standards.

Key words: management of staff, health workers, health care system, health care institutions, system of management of staff.

Pic.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 12.

Tretyak Olena P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

i kierunki rozwoju, 371-379. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2010.

"Problemy ta mozhlyvosti ikh vyrishennia" [Problems and their possible solutions]. <http://www.apteka.ua/article/6805>

Tanndorf, G. *Logistyka w handlu i przemyśle*: Wydawnictwo profesjonalnej szkoły biznesu, 1998.

Ziablitsyov, D. V. "Suchasni tendentsii rozvytku pidpriemstv na rynku likarskykh zasobiv Ukrainy" [Modern trends in the enter-

prise market drugs Ukraine]. *Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia iakosti v farmatsii*, no. 3 (17) (2011): 58-62.

Zhylinska, O. I., and Chulak, O. V. "Farmatsevtichnyi rynek: Ukraina v konteksti svitovykh tendentsii" [Pharmaceutical market: Ukraine in the context of global trends]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky* (2012): 252-259.

<http://www.lobanov-logist.ru/index.php?newsid=1177>

УДК 005.96:614.2

РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ У ФОРМУВАННІ ТА ВИКОРИСТАННІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

© 2014 ТРЕТЬЯК О. П.

УДК 005.96:614.2

Третьяк О. П. Роль менеджменту персоналу у формуванні та використанні трудового потенціалу медичних закладів

Одним з найбільш болючих і невирішених питань у сфері охорони здоров'я є проблеми кадрового забезпечення. Міжнародні експерти підкреслюють, що за відсутності належно підготовлених працівників системи охорони здоров'я ніякі передові досягнення у сфері медицини та сучасні технології не зможуть позитивно вплинути на здоров'я населення. Тому метою статті є дослідження ролі та завдань менеджменту персоналу під час формування та використання трудового потенціалу медичних закладів. На основі аналізу зайнятості у сфері охорони здоров'я, динаміки та структури медичних працівників в Україні, структури лікарів за спеціалізацією визначено проблеми формування трудового потенціалу в медичних закладах. Доведено, що для їх вирішення потрібен ефективний менеджмент персоналу, завданням якого є формування та підвищення ефективності використання трудового потенціалу медичних закладів. Менеджмент персоналу в медичних закладах має забезпечити відповідний якісно-кількісний склад трудових ресурсів, підвищити мотивацію медичних працівників, уможливити їх постійне навчання та перенавчання з урахуванням інноваційних процесів у медичній сфері, а також сприяти підвищенню якості надання медичних послуг через введення корпоративної культури та стандартів обслуговування.

Ключові слова: менеджмент персоналу, медичні працівники, система охорони здоров'я, медичні заклади, система управління персоналом.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Третьяк Олена Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

УДК 005.96:614.2

UDC 005.96:614.2

Третьяк Е. П. Роль менеджмента персонала в формировании и использовании трудового потенциала медицинских учреждений

Одним из самых болезненных и нерешенных вопросов в сфере здравоохранения являются проблемы кадрового обеспечения. Международные эксперты подчеркивают, что при отсутствии должным образом подготовленных работников системы здравоохранения никакие передовые достижения в области медицины и современные технологии не смогут положительно повлиять на здоровье населения. Поэтому целью статьи является исследование роли и задач менеджмента персонала при формировании и использовании трудового потенциала медицинских учреждений. На основе анализа занятости в сфере здравоохранения, динамики и структуры медицинских работников в Украине, структуры врачей по специализации определены проблемы формирования трудового потенциала в медицинских учреждениях. Доказано, что для их решения нужен эффективный менеджмент персонала, задачей которого является формирование и повышение эффективности использования трудового потенциала медицинских учреждений. Менеджмент персонала в медицинских учреждениях должен обеспечить соответствующий качественно-количественный состав трудовых ресурсов, повысить мотивацию медицинских работников, сделать возможным их постоянное обучение и переобучение с учетом инновационных процессов в медицинской сфере, а также способствовать повышению качества предоставления медицинских услуг путем введения корпоративной культуры и стандартов обслуживания.

Ключевые слова: менеджмент персонала, медицинские работники, система здравоохранения, медицинские учреждения, система управления персоналом.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 12.

Третьяк Елена Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

Tretyak O. P. Role of Management of Staff in the Formation and Use of the Labor Potential of Medical Institutions

One of the most thorny and unresolved issues in the health care sector is human resourcing. International experts have stressed that in the absence of properly trained health workers, no advances in medicine and technology will be able to positively affect the health of population of the country. Therefore the aim of this paper is to study the role and tasks of management of staff in the formation and use of the labor potential of medical institutions. Based on the analysis of employment in the health care sector, of dynamics and structure of health workers in Ukraine as well as of structure of medical specialists, problems of labor potential in medical institutions were identified. It was proven, that for solving of the above problems an effective management of staff is needed, whose task is to form and improve the efficiency of use of the labor potential of medical institutions. Management of staff in medical institutions should provide an appropriate qualitative-quantitative composition of labor forces, increase the motivation of health workers, potentiate their continuous training and retraining, taking into account the innovative processes in the health care sector, as well as contribute to the quality of medical services through introduction of corporate culture and service standards.

Key words: management of staff, health workers, health care system, health care institutions, system of management of staff.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 12.

Tretyak Olena P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: helen.tretyak@gmail.com

Конституційне право на охорону здоров'я закріплено в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», статтями 24, 27 (в якій відзначено, що обов'язок держави — захищати життя людини; 49 (відповідно до якої кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм); 50 та 51 [6]. Для забезпечення конституційного права громадян України на охорону здоров'я держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, рівень якого значною мірою залежить від забезпеченості та якості трудового потенціалу медичних закладів. В аналітичній доповіді «Кадрова політика у реформуванні вітчизняної сфери охорони здоров'я» відзначено, що проблеми у сфері кадрового забезпечення в Україні є чисельними та комплексними. Деякі спеціалісти визначають ситуацію як кризову, яка може стати реальною загрозою здоров'ю населенню країни» [5].

На сьогоднішній час оцінки населення рівня якості медичних послуг є дуже низькими. За результатами опитування на сайті МОЗ на питання: «Чи задовольняє Вас якість та доступність медичних послуг у закладах охорони здоров'я України?» переважна більшість опитаних, 85,3%, або 1211 осіб, відповіли, що не задовольняє та потребує кардинальних змін; ще 13,5%, або 191 особа, відзначили, що в цілому задовольняє, але потребує вдосконалення [9].

Особливу увагу під час реформування охорони здоров'я в Україні необхідно приділити створенню належних умов для формування якісного трудового потенціалу у медичних закладах та підвищення ефективності його використання. Важливу роль у цьому відіграє система управління персоналом як складова медичного менеджменту.

Сучасні проблеми кадрового забезпечення системи охорони здоров'я України висвітлені у роботах провідних вітчизняних учених, серед яких С. В. Антонов, Ю. В. Вороненко, Н. Г. Гойда, Є. Є. Латишев, Т. М. Носулч, О. В. Худоба, О. Г. Шекера [1, 2, 7, 8, 11, 12]. У зазначених публікаціях автори здебільшого аналізують тенденції змін кадрових ресурсів, аналізують їх склад та структуру, розкривають окремі питання підготовки медичних кадрів, але недостатньо уваги приділяють проблемам управління персоналом.

Мета статті – на основі аналізу стану та тенденцій розвитку трудових ресурсів у системі охорони здоров'я визначити роль та завдання менеджменту персоналу під час формування та використання трудового потенціалу медичних закладів.

Управління медичними закладами в Україні залишається одним з найбільш консервативних і будується здебільшого за принципами командно-адміністративної системи, що призвело до невідповідності розвитку медичних послуг реальним потребам і зниженню їх якості. Прийняття управлінських рішень залишається прерогативою державних і відомчих організацій, а методи управління не відповідають сучасним вимогам. Одним

із найбільш болючих і невирішених питань у сфері охорони здоров'я є проблеми кадрового забезпечення.

Як у будь-якій сфері діяльності, результати господарювання, у даному випадку – надання медичних послуг, значною мірою залежать від достатності та якості трудових ресурсів, тобто кадрового забезпечення. У сфері охорони здоров'я проблеми кадрового забезпечення є довготривалими та мають глобальний характер. Міжнародні експерти вказують, що будь-які найпередовіші технології й досягнення у сфері медицини не зможуть позитивно вплинути на здоров'я населення за відсутності належно підготовлених працівників системи охорони здоров'я [5].

За статистичними даними, суттєве скорочення зайнятих працівників у сфері охорони здоров'я відбулося у 2007 р., їх кількість зменшилася одразу на 16,3%, або на 222 тис. осіб (рис. 1). Протягом 2010 – 2012 рр. кількість зайнятих працівників у сфері охорони здоров'я зростала, причому у 2012 р. – майже на 7%, але у 2013 р. знов відбулося скорочення на 1%. У цілому станом на 2013 р. у сфері охорони здоров'я працювало 1256 тис. осіб, що на 123,6 тис. осіб, або майже на 9%, менше порівняно з 2000 р. Така ситуація свідчить про погіршення кількісних параметрів трудового потенціалу у сфері охорони здоров'я в цілому та в медичних закладах, зокрема.

Згідно з даними статистики, в Україні відбулися негативні процеси як у динаміці, так і за структурою медичних працівників (табл. 1). За досліджуваного періоду кількість лікарів усіх спеціальностей скоротилася на 9 тис. осіб, або на 4%. Кількість середнього медичного персоналу зменшилася ще більше, на 100 тис. осіб, або на 18,5%. Така тенденція свідчить про зниження забезпеченості населення медичними кадрами, що значно погіршує можливості отримання якісної та своєчасної медичної допомоги. Особливо гостро проблема забезпеченості населення медичними кадрами стоїть у сільській місцевості, у 2011 р. вона становила трохи більше 60% [5], а за умов високих темпів скорочення чисельності медичного персоналу ситуація погіршується й надалі.

В Україні склалася нераціональна структура медичних працівників. Темпи скорочення середнього медичного персоналу значно вищі за темпи скорочення чисельності лікарів. Внаслідок цього співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів з 2,39 у 2000 р. впало до 2,03 у 2013 р. Ураховуючи, що, за даними ВООЗ, оптимальне співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів становить 4 до 1 [5, с. 8], структура забезпеченості медичних закладів є нераціональною та й надалі стає гіршою.

Мають місце також галузеві диспропорції за окремими спеціальностями лікарів (табл. 2). У той час, коли в Україні розвивається сімейна медицина, кількість терапевтів у 2013 р. становила лише 44058 осіб, або 9,7 особи на 10000 населення, сімейних лікарів – лише 12273 осіб, або 2,7 особи на 10000 населення, що є вкрай недостатнім. Поряд із цим кількість вузьких спеціалістів, зокрема хірургів, складає 32402 осіб, або 7,2 особи на 10000 населення.

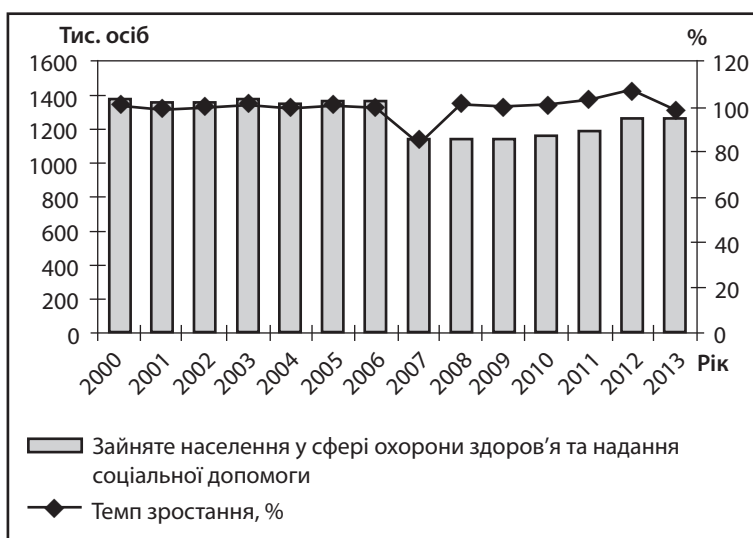

Рис. 1. Динаміка зайнятості у сфері охорони здоров'я у 2000 – 2013 рр.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [3].

Таблиця 1

Показники динаміки та структури медичних працівників в Україні у 2000 – 2013 рр.

Рік	Кількість лікарів усіх спеціальностей, тис. осіб	Темп зростання, %	Кількість середнього медичного персоналу, тис. осіб	Темп зростання, %	Співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів, разів
2000	226		541		2,39
2001	226	100,00	530	97,97	2,35
2002	224	99,12	526	99,25	2,35
2003	223	99,55	523	99,43	2,35
2004	223	100,00	522	99,81	2,34
2005	224	100,45	496	95,02	2,21
2006	225	100,45	493	99,40	2,19
2007	223	99,11	488	98,99	2,19
2008	222	99,55	465	95,29	2,09
2009	225	101,35	467	100,43	2,08
2010	225	100,00	467	100,00	2,08
2011	224	99,56	459	98,29	2,05
2012	217	96,88	441	96,08	2,03
2013	217	100,00	441	100,00	2,03

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4].

У цілому у структурі лікарів за спеціалізацією найбільшу частку займають терапевти, понад 20%, майже по 15% – це хірурги та стоматологи, частка сімейних лікарів – лише 5,65%. За офіційними даними, від нестачі кадрів, поряд з потребами служби первинної ланки, потерпають невідкладна допомога, фтизіатрична служба, рентгенслужба, патологоанатомічна та лабораторна служби. Дефіцит лікарських кадрів у закладах усіх рівнів реєструється за такими спеціальностями: загальна практика – сімейна медицина (укомплектованість в середньому становить 79%), анестезіологія (майже 80%), фтизіатрія (майже 76%), педіатрія (майже 82%), терапія (біля 84%). Окремо слід вказати на вкрай незадовільну ситуацію з кадровим забезпеченням управлінської

ланки сфери охорони здоров'я. Тут ситуація характеризується не стільки браком фізичних осіб-управлінців, скільки рівнем їхньої підготовки – у медичній галузі України дуже малий відсоток підготовлених менеджерів з охорони здоров'я, фахівців з державного управління охороною здоров'я [5].

Отже, суттєвий вплив на формування кадрового потенціалу медичних закладів справляють зовнішні чинники. Негативна динаміка зайнятості у сфері охорони здоров'я, нераціональне співвідношення чисельності середнього медичного персоналу та чисельності лікарів, диспропорції структури лікарів за спеціалізацією, що в цілому обумовлюють незадовіль-

Структура лікарів за спеціалізацією в Україні у 2013 р.

Спеціалізації	Кількість лікарів, осіб	Кількість лікарів на 10 000 населення, осіб	Частка у структурі лікарів, %
Терапевти	44058	9,7	20,28
Хірурги	32402	7,2	14,91
Акушери-гінекологи	13667	3	6,29
Педіатри	13858	3,1	6,38
Офтальмологи	4807	1,1	2,21
Отоларингологи	4036	0,9	1,86
Невропатологи	7891	1,7	3,63
Психіатри	6069	1,3	2,79
Стоматологи	30827	0,6	14,19
Сімейні лікарі	12273	0,9	5,65
Лікарі інших спеціальностей	47399	7,2	21,81

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4].

ні умови для такого важливого напрямку менеджменту персоналу, як формування кадрового потенціалу, який передбачає підбір і прийняття на роботу працівників. Через це українською складно сформувати достатню та якісну забезпечення медичних закладів відповідними фахівцями. При цьому необхідно наголосити, що під час підбору медичних працівників на перший план мають виступати професійні якості, зокрема такі характеристики, як рівень кваліфікації, досвід, здатність до опанування інноваційних медичних технологій та вміння застосовувати їх у практичній діяльності, а також мають враховуватися особисті, комунікативні, пізнавальні характеристики. Під час підбору медичних працівників необхідно визначити рівень їх знань щодо [1]:

- ✦ нормативно-правової бази у сфері праці та охорони здоров'я;
- ✦ правил і норм охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту;
- ✦ санітарно-епідемічних норм;
- ✦ основ судово-медичної експертної справи;
- ✦ сучасних методів діагностики, лікування та лікарського забезпечення пацієнтів;
- ✦ методів надання невідкладної медичної допомоги;
- ✦ способів взаємодії з іншими спеціалістами, різними профільними службами, установами, організаціями, зокрема зі страховими компаніями;
- ✦ володіння теоретичними знаннями та практичними навичками за своєю спеціальністю (зокрема з анатомії, фізіології, патології, фармакології) з питань діагностичної, лікувальної, профілактичної та організаційної роботи;
- ✦ правил внутрішнього трудового розпорядку; положення про охорону конфіденційної інформації підприємства та медичної таємниці пацієнтів;
- ✦ юридичної відповідальності за неналежне виконання своїх посадових (чи професійних) обов'язків, яке спричинило заподіяння шкоди пацієнтам чи підприємству тощо.

Останнім часом все більш загострюється проблема належного виконання медичним персоналом своїх посадових (чи професійних) обов'язків. Постійного моніторингу та оцінювання в процесі управління медичним персоналом потребують якість надання медичних послуг та їх результативність. Помилки медичних працівників, нехтування своїми професійними обов'язками, недбале ставлення до пацієнтів можуть суттєво зашкодити здоров'ю, в окремих випадках призводять до найгірших наслідків. За підрахунками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), через лікарську недбалість в Україні щодня помирають 6-7 хворих і втричі більше стають інвалідами [12]. Така ситуація є недопустимою та у процесі управління медичним персоналом зумовлює необхідність їх ретельного аналізу, контролю, розробки заходів з їх попередження та мінімізації.

Водночас менеджмент медичного закладу має забезпечити належні умови для праці медичних працівників та ефективного використання їх потенціалу, тому, крім підбору кадрів, важливою функцією менеджменту персоналу є організаційна. Виконання цієї функції передбачає створення гідних умов праці через належну організацію робочого місця, оснащення медичного персоналу необхідним медичним обладнанням та інструментами, оптимізацію завантаження протягом робочого періоду. Ураховуючи специфіку робочого часу медичних працівників, яка полягає в підвищеному нервово-емоційному навантаженні в процесі професійної діяльності та потенційно небезпечних для здоров'я умовах праці, довготривалих чергуваннях, у тому числі добових, під час планування робочого часу необхідно чітко дотримуватися законодавства, відповідно до якого медичні працівники належать до категорії працівників із скороченою тривалістю робочого часу, що передбачає скорочення тривалості робочого часу до 33 годин на тиждень [1]. Важливо також управлінському персоналу медичних закладів відповідально ставитися до складання графіків роботи медичного персоналу й забезпечувати їх дотримання.

Наступним важливим аспектом менеджменту персоналу в медичних закладах є мотивація медичних працівників. Серед чисельних проблем низька матеріальна зацікавленість є однією з найбільш актуальних. За результатами опитування МОН, основною причиною корупції у сфері охорони здоров'я 663 особи, або 44,8% опитаних вважають саме низьку заробітну плату медичних працівників [10]. За статистичними даними, у сфері охорони здоров'я один з найменших рівнів середньомісячної заробітної плати порівняно з іншими видами економічної діяльності (рис. 2). Він на 26,8% менший за середній рівень заробітної плати в Україні, а порівняно з такими видами діяльності, як інформація та телекомунікації й професійна, наукова та технічна діяльність, – менша майже у 2 рази. Нижча середньомісячна заробітна плата спостерігається лише у сферах готельного та ресторанного бізнесу, у сільському господарстві.

та вдосконалення системи оплати праці в медичних закладах, а на мікрорівні потрібні розробка та запровадження у медичних закладах дієвої системи мотивації та стимулювання, надання повного соціального пакету. У будь-якому разі реформа системи охорони здоров'я не може бути ефективною без кардинальних змін у системі оплати праці, оскільки за умов, що склалися, професія лікаря стала непрестижною, найкращі лікарі виїжджають у інші країни, що спричиняє у цій сфері високий рівень трудової міграції, відтак відбувається втрачання трудового потенціалу у медичній сфері.

Необхідною умовою розвитку медичних послуг є постійне вдосконалення медичних технологій у закладах охорони здоров'я та стимулювання персоналу до оволодіння провідними інноваційними медичними технологіями. Для цього необхідно підвищити рівень інформованості про сучасні медичні технології, засоби

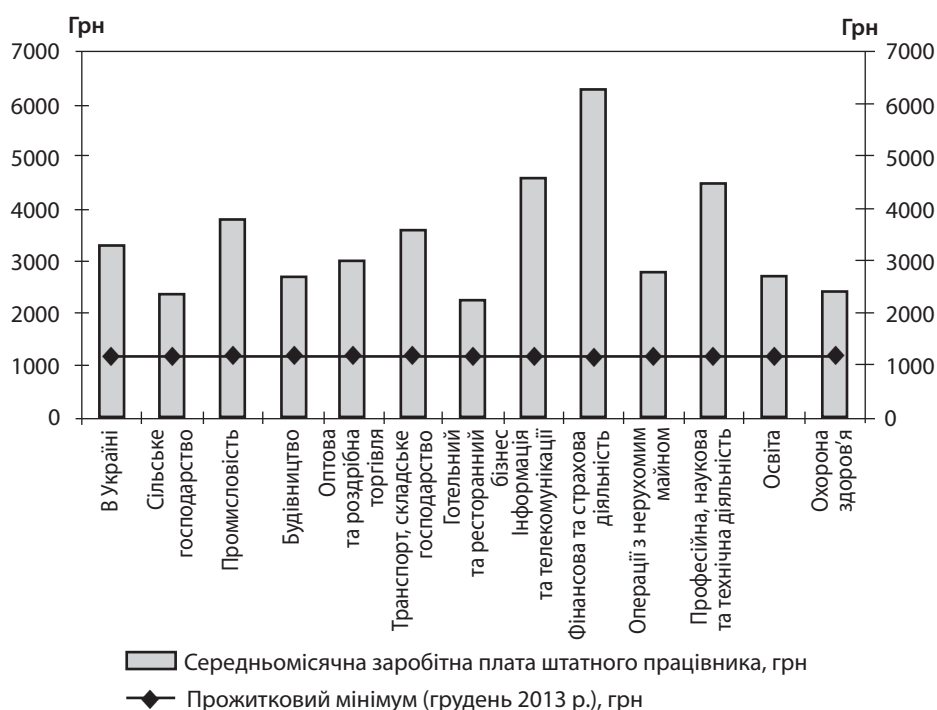

Рис. 2. Середньомісячна заробітна плата працівників у різних сферах діяльності у 2013 р.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4].

Водночас праця медичних працівників є однією з найскладніших і відповідальних, що потребує довготривалої та високоякісної підготовки. Слід відзначити, що термін здобуття вищої медичної освіти та оплата навчання є одними з найвищих в Україні. Для отримання диплому про вищу освіту необхідно пройти повний курс навчання, який становить 5 – 6 років, і закінчити інтернатуру, 1 – 3 роки залежно від спеціальності. При цьому навчання на контрактній основі разом із інтернатурою може коштувати студенту 80 – 100 тис. грн і більше. Через низький рівень оплати праці навіть є проблема втрачання кожного п'ятого випускника, що навчався за державні кошти у вищих навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству охорони здоров'я України [11].

Наведені факти свідчать про необхідність вирішення даної проблеми на державному рівні шляхом підвищення рівня фінансування системи охорони здоров'я

збереження здоров'я та активного дозвілля. Важливе завдання менеджменту персоналу в медичних закладах полягає також у забезпеченні постійного й безперервного навчання та підвищення кваліфікації.

У цілому сучасна система менеджменту персоналу у медичних закладах стає все більш важливою. Її безпосередніми завданнями є забезпечення закладу медичними працівниками, запровадження у психологію трудового колективу сучасної системи управління людськими ресурсами та адаптування до неї, розробка та введення системи кадрового моніторингу, кадрового менеджменту, стандартизація та уніфікація обсягів надання медичної допомоги, перехід до технологізації медичних послуг, підвищення професійного рівня працівників, створення єдиної команди, зацікавленої у високих результатах своєї роботи.

ВИСНОВКИ

Для вирішення проблем достатнього та оптимального кадрового забезпечення медичних закладів потрібна ефективна система управління персоналом, метою якої є формування висококваліфікованого, відповідального персоналу із високим рівнем почуття професійної гордості для забезпечення високої якості медичних послуг і безпеки пацієнтів. Стратегія управління персоналом медичного закладу має бути спрямована на забезпечення його висококваліфікованим персоналом у достатній кількості з урахуванням належного співвідношення чисельності лікарів та середнього медичного персоналу, а також за спеціалізацією. Реалізація цієї стратегії залежить від менеджменту персоналу в медичному закладі, роль якого у формуванні та використанні трудового потенціалу медичних працівників є вирішальною.

Ефективний менеджмент персоналу здатний забезпечити медичний заклад необхідними трудовими ресурсами, за якісними та кількісними характеристиками; створити належні умови праці, надати можливості для постійного професійного та кар'єрного зростання, мотивувати до високих результатів роботи, сприяти оволодінню інноваційними медичними технологіями, що у сукупності забезпечить підвищення ефективності використання трудового потенціалу та якості надання медичних послуг. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Антонов С. В.** Особливості трудових відносин у закладі охорони здоров'я / С. В. Антонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.medlawcenter.com.ua/ru/publications/77.html>
- 2. Вороненко Ю. В.** Аналіз проблем кадрового забезпечення первинної медичної допомоги в контексті реформування галузі охорони здоров'я в Україні / Ю. В. Вороненко, Н. Г. Гойда, О. Г. Шекера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://healthy-society.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=906:-61420761614-058-&catid=36:2011-04-19-08-30-45&Itemid=58
- 3.** Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012 – 2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm
- 4.** Заклади охорони здоров'я та Державна служба статистики України: захворюваність населення України у 2013 році : статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2014/bl/07/bl_zoz_13.zip
- 5.** Кадрова політика у реформуванні вітчизняної сфери охорони здоров'я : аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/health-a1e6b.pdf>
- 6.** Конституційне право на охорону здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anodonta.com.ua/study/10.html>
- 7. Латишев Є. Є.** Управління кадровими ресурсами вітчизняної галузі охорони здоров'я на шляху до європейської інтеграції / Є. Є. Латишев // Одеський медичний журнал. – 2005. – №1(87). – С. 109 – 115.
- 8. Носуліч Т. М.** Кадровий потенціал системи охорони здоров'я: проблеми та перспективи розвитку / Т. М. Носуліч [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11652/15Nosulich.pdf?sequence=1>
- 9.** Чи задовольняє Вас якість та доступність медичних послуг у закладах охорони здоров'я України? : Результати опи-

тувань на сайті МОЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/voting/?vID=20140401>

10. Що, на Вашу думку, є основною причиною корупції у сфері охорони здоров'я? : Результати опитувань на сайті МОЗ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/voting/?vID=20140623>

11. Худоба О. В. Оцінка кадрового потенціалу системи охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/4/06.pdf>

12. Щербиніна М. Б. Аналіз лікарських помилок на амбулаторному етапі діагностики та лікування хронічного холециститу у пацієнтів молодого віку / М. Б. Щербиніна, О. В. За-кревська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vitapol.com.ua/user_files/pdfs/gastro/375483265104646_04072011003459.pdf

REFERENCES

- Antonov, S. V. "Osoblyvosti trudovykh vidnosyn u zakladi okhorony zdorov'ia" [Features of employment in health care]. <http://www.medlawcenter.com.ua/ru/publications/77.html>
- "Chy zadovolniaie Vas yakist ta dostupnist medychnykh posluh u zakladakh okhorony zdorov'ia Ukrainy?" [Are you satisfied with the quality and accessibility of health services in health care Ukraine?]. <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/voting/?vID=20140401>
- "Kadrova polityka u reformuvanni vitchyznianoї sfery okhorony zdorov'ia" [Personnel policy reform in national health care]. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/health-a1e6b.pdf>
- "Konstytutsiine pravo na okhoronu zdorov'ia" [The constitutional right to health care]. <http://www.anodonta.com.ua/study/10.html>
- Khudoba, O. V. "Otsinka kadrovoho potentsialu systemy okhorony zdorov'ia Ukrainy" [Assessment of human resources of the health system in Ukraine]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-4/doc/4/06.pdf>
- Latyshev, I. E. "Upravlinnia kadrovymy resursamy vitchyznianoї haluzi okhorony zdorov'ia na shliakhu do ievropeiskoi in-tehratsii" [Management of human resources of the national health care towards European integration]. *Odeskyi medychnyi zhurnal*, no. 1(87) (2005): 109-115.
- Nosulich, T. M. "Kadrovyyi potentsial systemy okhorony zdorov'ia: problemy ta perspektyvy rozvytku" [Human resources in health care: problems and prospects]. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11652/15Nosulich.pdf?sequence=1>
- "Shcho, na Vashu dumku, ie osnovnoiu prychnoiu koruptsii u sfery okhorony zdorov'ia?" [What do you think is the main cause of corruption in the health sector?]. <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/voting/?vID=20140623>
- Shcherbynina, M. B., and Zakrevska, O. V. "Analiz likarskykh pomylok na ambulatornomu etapi diahnostryky ta likuvannia khronichnoho kholetsystyту u patsiiientiv molodoho viku" [Analysis of medical errors in outpatient diagnosis and treatment of chronic cholecystitis in younger patients]. http://www.vitapol.com.ua/user_files/pdfs/gastro/375483265104646_04072011003459.pdf
- Voronenko, Yu. V., Hoida, N. H., and Shekera, O. H. "Analiz problem kadrovoho zabezpechennia pervynnoi medychnoi dopomohy v konteksti reformuvannia haluzi okhorony zdorov'ia v Ukraini" [Analysis of problems staffing of primary health care in the context of health care reform in Ukraine]. http://healthy-society.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=906:-61420761614-058-&catid=36:2011-04-19-08-30-45&Itemid=58
- "Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012 - 2013 rr." [Employment by economic activity у 2012 - 2013]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm
- "Zaklady okhorony zdorov'ia ta Derzhavna sluzhba staty-styky Ukrainy: zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2013 rotsi : statystychnyi biuleten" [Healthcare and State Statistics Service of Ukraine: Ukraine morbidity in 2013: Statistical Bulletin]. http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2014/bl/07/bl_zoz_13.zip

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРА У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

© 2014 СОЛНЦЕВА Н. В., ШВЕЦЬ Є. В., БОЙКО К. О.

УДК 65.015

Солнцева Н. В., Швець Є. В., Бойко К. О. Особливості використання людського фактора у формуванні стратегічного потенціалу підприємства

Метою статті є дослідження особливостей використання інтелектуального ресурсу у формуванні стратегічного потенціалу підприємства. Розглянуто сутність категорій «людські ресурси», «потенціал людини», «трудові ресурси», «трудовий потенціал», «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний потенціал». Охарактеризовано основні питання формування стратегічного потенціалу підприємства, одну з його головних складових – людський фактор – і взаємозв'язок з розвитком підприємства. Висвітлено основні принципові положення, які визначають місце людського фактора в системі стратегічного потенціалу. Проаналізовано особливості використання людського, трудового та інтелектуального ресурсів у процесі формування стратегічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: ресурси, трудовий потенціал, інтелектуальний ресурс, стратегічний потенціал підприємства.

Рис.: 1. **Бібл.:** 20.

Солнцева Наталія Вікторівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Solntceva_natali@mail.ru

Швець Євгенія Володимирівна – асистент, кафедра менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: shvets-evgeniya@rambler.ru

Бойко Катерина Олександрівна – асистент, кафедра менеджменту, Харківський національний університет будівництва та архітектури (вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна)

E-mail: gem_mariya@mail.ru

УДК 65.015

UDC 65.015

Солнцева Н. В., Швець Е. В., Бойко Е. А. Особенности использования человеческого фактора в формировании стратегического потенциала предприятия

Целью статьи является исследование особенностей использования интеллектуального ресурса в формировании стратегического потенциала предприятия. Рассмотрена сущность категорий «людские ресурсы», «потенциал человека», «трудовые ресурсы», «трудовой потенциал», «интеллектуальные ресурсы», «интеллектуальный потенциал». Охарактеризованы основные вопросы формирования стратегического потенциала предприятия, его одна из главных составляющих – человеческий фактор – и взаимосвязь с развитием предприятия. Освещены основные принципиальные положения, определяющие место человеческого фактора в системе стратегического потенциала. Проанализированы особенности использования людского, трудового и интеллектуального ресурсов в процессе формирования стратегического потенциала предприятия.

Ключевые слова: ресурсы, трудовой потенциал, интеллектуальный ресурс, стратегический потенциал предприятия.

Рис.: 1. **Библ.:** 20.

Солнцева Наталья Викторовна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры менеджмента, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: Solntceva_natali@mail.ru

Швец Евгений Владимировна – асистент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: shvets-evgeniya@rambler.ru

Бойко Екатерина Александровна – асистент, кафедра менеджмента, Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ул. Сумская, 40, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: gem_mariya@mail.ru

Solntseva N. V., Shvets E. V., Boiko K. O. Considerations of Use of Human Factor in Forming the Strategic Potential of Enterprise

The article is aimed to study the specifics of use of intellectual resource in forming the strategic potential of enterprise. The essence of such categories as «human resources», «human potential», «labor resources», «labor potential», «intellectual resources», «intellectual potential» was considered. The main issues of forming the strategic potential of enterprise, of one of its main constituents – the human factor – and its relationship with the enterprise's development were characterized. The main principal points connected with the human factor in the system of strategic potential have been elucidated. Considerations of the human, labor and intellectual resources used in the process of forming of the strategic potential of enterprise were analyzed.

Key words: resources, labor potential, intellectual resource, strategic potential of enterprise.

Pic.: 1. **Bibl.:** 20.

Solntseva Nataliia V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer of the Department of Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Solntceva_natali@mail.ru

Shvets Evgeniya V. – Assistant, Department of Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: shvets-evgeniya@rambler.ru

Boiko Kateryna O. – Assistant, Department of Management, Kharkiv National University of Construction Engineering and Architecture (vul. Sumska, 40, Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: gem_mariya@mail.ru

Уміння українських підприємств ефективно створювати й використовувати власні та можливі ресурси стає головним джерелом їх розвитку. У зв'язку з цим результативність діяльності підприєм-

ства залежить від максимального використання його стратегічного потенціалу.

В умовах нестабільного зовнішнього середовища актуальним для сучасних підприємств, що ставлять за мету

довгострокову перспективу функціонування, стає процес формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємства. Саме тому проблема активізації інтелектуальної діяльності взаємопов'язана з проблемою формування стратегічного потенціалу підприємства. У зв'язку з цим постає питання про вибір основних положень, які обґрунтовано визначатимуть значення інтелектуального ресурсу в системі стратегічного потенціалу, що дозволить підприємству краще визначати свої внутрішні можливості, знаходити приховані резерви та забезпечувати підвищення ефективності діяльності в цілому.

Розробкою теоретичних основ, які висвітлюють питання сутності, формування та управління стратегічним потенціалом підприємства, займаються такі вчені: В. В. Микитенко, І. А. Ігнат'єва; Т. М. Кібун; І. П. Отенко [1 – 3] та інші.

Питання формування та використання трудового потенціалу, дослідження управління інтелектуальними ресурсами розглянуті в наукових працях таких вітчизняних і закордонних учених, як: Г. О. Швиденко, І. Ю. Гусева; З. Ф. Гарипова, Ф. Н. Гарипов, Х. Н. Гизатуллин; О. В. Захарова [4 – 6] та інші.

На даний час, хоча й існує певна кількість наукових досліджень та розробок, але питання процесу формування стратегічного потенціалу підприємства недостатньо вивчено і вимагає уточнення. А також досі не існує єдиного теоретичного підходу до визначення особливостей формування та використання інтелектуального ресурсу як основної складової трудового потенціалу підприємства. Отже, виникає потреба поєднання та взаємозв'язку стратегічного потенціалу та інтелектуального ресурсу підприємства для досягнення поставлених цілей, а також запланованих показників ефективності його діяльності.

Мета статті полягає у вивченні особливостей використання людського фактора у формуванні стратегічного потенціалу підприємства.

У сучасній економіці створилась тенденція до прискорення процесу формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємства. Сьогодні розвиток підприємства можливий за умов використання його потенційних можливостей, необхідних ресурсів, мобілізації резервів. З цієї метою виникає потреба у використанні терміна «стратегічний потенціал підприємства», під яким розуміється сукупність поточних та майбутніх ресурсів і можливостей, які можуть бути мобілізовані для досягнення стратегічних цілей підприємства в трансформаційних умовах.

З точки зору економістів, ресурси підприємства – це кошти, можливості, цінності, запаси фірми, джерела її доходів, що забезпечують стабільну роботу фірми за основними видами її діяльності та отримання прибутку [7]. Але це визначення не можна трактувати як панацею в цілому, оскільки ресурси самі по собі не стануть складовим елементом стратегічного потенціалу, а саме – не забезпечать досягнення цілей підприємства та його розвиток до того часу, поки людина не зробить конкретних дій. Для цього необхідна здібність працівників підприємства до повного та раціонального використання усіх можливостей, засобів, ресурсного забезпечення, ресур-

созбереження та мобілізації резервів. Отже, підприємство повинно забезпечити собі розвиток за допомогою ефективного використання людської компоненти.

Аналіз наукових досліджень показав [8 – 19], що існує багато понять, які відображають людський фактор: «людські ресурси», «потенціал людини», «трудова ресурси», «трудова потенція», «інтелектуальні ресурси», «інтелектуальний потенціал».

З точки зору О. О. Левицької, людські ресурси треба розуміти «як сукупність кількісних та якісних параметрів (зокрема, потенціал людини, стан здоров'я, рівень освіти, здібностей і культури, професійні знання, мотиваційні та інші особисті якості) кадрового складу організації, робочої сили або трудових ресурсів галузі, території, регіону чи країни в цілому» [8]. Н. В. Починок вважає, що на макrorівні «людські ресурси підприємства як економічна категорія є складовою частиною виробничих ресурсів підприємства, у формування і розвиток яких здійснюються інвестиції з метою отримання майбутніх економічних вигод; людські ресурси є особливим активом підприємства» [9]. Більш об'єктивно, на нашу думку, є позиція вченого-економіста М. Г. Акулова, який стверджує, що «як фактор економічного розвитку людські ресурси – це працівники, які мають певні професійні навички і знання і можуть використовувати їх у трудовому процесі» [10]. Є думка дослідників [11], які вважають «людські ресурси – це частина населення з певними професійними вміннями та знаннями, що слугує фактором економічного розвитку». Проте, слід відмітити, що такий підхід не повністю розкриває сутність даного поняття, зокрема це стосується результатів трудової діяльності.

У публікаціях зустрічається термін «потенціал людини», до складу якого входять: сукупність її природних даних, освіти, виховання і життєвого досвіду [12]; на думку В. М. Рубан і М. В. Пустовіт, «трудова потенція людини – сукупність її різних якостей: стан здоров'я, витривалість, тип нервової системи, тощо, тобто її фізичні та інтелектуальні потенційні можливості» [11]. Отже, потенціал людини більш широке поняття, ніж людські ресурси, бо він складається ще й з прихованих можливостей людини. Саме потенціал людини є основою формування стратегічного потенціалу підприємства.

Розглянемо визначення категорії «трудова ресурси». Так, у роботі М. Г. Акулова «трудова ресурси – це працездатна частина населення, яка володіє фізичними й інтелектуальними можливостями, здатна виробляти матеріальні блага чи робити послуги» [10], дослідники О. І. Дідченко, А. В. Довганюк визначають: «трудова ресурси – це економічно активна, працездатна частина населення регіону, яка володіє фізичними та культурно-освітніми можливостями для участі в економічній діяльності підприємства (організації)» [13], автори [11] мають схожу думку: «трудова ресурси – працездатна частина населення, яка володіє фізичними та інтелектуальними можливостями, здатна виробляти матеріальні блага та надавати послуги». Отже, можемо сказати, що поняття «трудова ресурси» та «людські ресурси» в сучасних умовах не є тотожними. Також можна зробити висновок, що трудова ресурси є основою у формуванні трудового потенціалу.

У процесі дослідження економічних категорій «трудоий потенціал» і «трудоий потенціал підприємства» вчені висловлювали різні точки зору. Зокрема, М. Г. Акулов вважає так: «трудоий потенціал – це сукупна суспільна здібність до праці, потенційна дієздатність суспільства, його ресурси праці» [10], Л. В. Галаз під трудоим потенціалом підприємства розуміє «сукупні реальні та потенційні можливості працівників підприємства, що сформувались за певних виробничих умов та здатні впливати на результати його діяльності в умовах певного рівня розвитку соціально-економічного середовища» [14]. Результати останніх досліджень показують вузьке бачення факторів впливу на формування можливостей працівників, тільки з «певних виробничих умов». Так, у працях В. М. Рубан та М. В. Пустовіт пропонується розуміти трудоий потенціал підприємства як «граничну величину можливої участі задіяних працівників у виробництві з урахуванням їх психофізіологічних особливостей, рівня професійних знань та набутого досвіду. На відміну від трудових ресурсів трудоий потенціал відображає не лише загальну чисельність носіїв здатності до праці, але і їхні освітньо-кваліфікаційні характеристики, і тривалість участі певної сукупності працездатного населення в суспільній праці за відповідних умов» [11]; автори О. І. Дідченко, А. В. Довганюк [13] пропонують своє визначення даної категорії: «у сучасних умовах трудоий потенціал – це існуючі сьогодні та передбачувані трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та іншими характеристиками персоналу підприємства». Справедливо вважає А. В. Линенко, кажучи, що «трудоий потенціал підприємства являє собою сукупність здібностей і можливостей кадрів забезпечувати досягнення цілей довгострокового (перспективного) розвитку підприємства» [15, с. 112] і спеціаліст з даного напрямку досліджень – Н. В. Кальєніна, яка зазначає: «трудоий потенціал підприємства – це наявні та потенційні можливості його працівників забезпечити реалізацію цілей підприємства з найраціональнішими витратами всіх виробничих ресурсів за умови впливу сприятливих соціально-демографічних, екологічних та економічних факторів» [16, с. 113]. Слід відмітити, що важливість такого бачення полягає у визнанні сучасних вчених і практиків значущості людського фактора.

Деякі автори [5, 6, 10] трудоий потенціал класифікують як: трудоий потенціал людини, населення, підприємства, регіону, суспільства, країни, що дає нам теоретичне уявлення багатогранності трудового потенціалу.

Таким чином, дослідивши ряд сучасних наукових джерел [5, 6, 10 – 14], можна зробити висновок про неоднозначність підходів авторів до специфіки визначення трудового потенціалу, що потребує перегляду та уточнення даної категорії, а також продовження наукових досліджень у цьому напрямі.

Проте, найменш вивченою категорією залишається категорія «інтелектуальні ресурси». Так, автори сучасних публікацій [4] розкривають сутність інтелектуальних ресурсів таким чином: «всі продукти інтелектуальної діяльності (незалежно від їх об'єкту в балансі), які формують

та розширюють потенційні можливості підприємства за рахунок їх унікальності, забезпечують його стійкі конкурентні переваги». З цим визначенням можна погодитися, якщо розуміти дане поняття як сукупність різних форм нематеріальних активів, наприклад спроможність людини засвоювати, використовувати, нагромаджувати знання, вміння, здібності, ідеї для розвитку підприємства в цілому. Справедливо вважає Н. І. Норіцина, розуміючи під інтелектуальними ресурсами «сукупність елементів інтелектуального потенціалу, здатних не лише безпосередньо включатися в процес виробництва, але і справляти на нього потужну опосередковану дію через науку і технічний прогрес» [17]. Необхідно наголосити, що інтелектуальні ресурси є основою формування інтелектуального потенціалу підприємства.

Науковці по-різному підходять до визначення поняття «інтелектуальний потенціал». Зокрема, Г. В. Река пропонує свою точку зору на сутність даної категорії: «інтелектуальний потенціал – це сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та творити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа» [18]. Це визначення, на нашу думку, не повністю відображає сутність даного поняття. Дослідник Л. М. Діба визначає, що «інтелектуальний потенціал – це певні можливості економічного суб'єкта створювати, накопичувати та ефективно використовувати інтелектуальні ресурси з метою забезпечення високого рівня його розвитку та конкурентоспроможності» [19]. Треба зауважити, що інтелектуальний потенціал стає основою формування стратегічного потенціалу підприємства.

На основі проведеного аналізу думок різних авторів можна зробити висновок, що однаковими елементами всіх потенціалів є знання, рівень освіти, професійна компетентність.

Таким чином, на нашу думку, основними видами ресурсів, що використовуються у формуванні та підвищенні рівня стратегічного потенціалу підприємств, є: людські, трудові та інтелектуальні. Усі ці види ресурсів підприємства повинні взаємодіяти для виникнення синергетичного ефекту. Резерви в першу чергу трудових, людських, інтелектуальних та інших видів ресурсів потрібні безпосередньо для миттєвого впровадження ефективних інновацій та нових рішень.

На основі вищезазначених результатів досліджень можна зробити висновок, що раціональне сполучення трудового потенціалу окремого працівника та трудового колективу є невід'ємною частиною трудового потенціалу підприємства, а також потенціал людини та інтелектуальний потенціал, без яких неможливо формувати стратегічний потенціал підприємства за наявності відповідного ресурсного забезпечення.

Під формуванням стратегічного потенціалу підприємства будемо розуміти цілеспрямовану діяльність, в основі якої лежить виявлення, оцінка необхідності та достатності наявного потенціалу, розвиток і підвищення сукупного потенціалу підприємства для досягнення його цілей та задач.

Отже, саме наявні та приховані потенційні можливості підприємства за найбільш ефективного використання ресурсів і резервів характеризують стратегічний потенціал підприємства.

Схематично основні структурні елементи стратегічного потенціалу підприємства представлені на *рис. 1*.

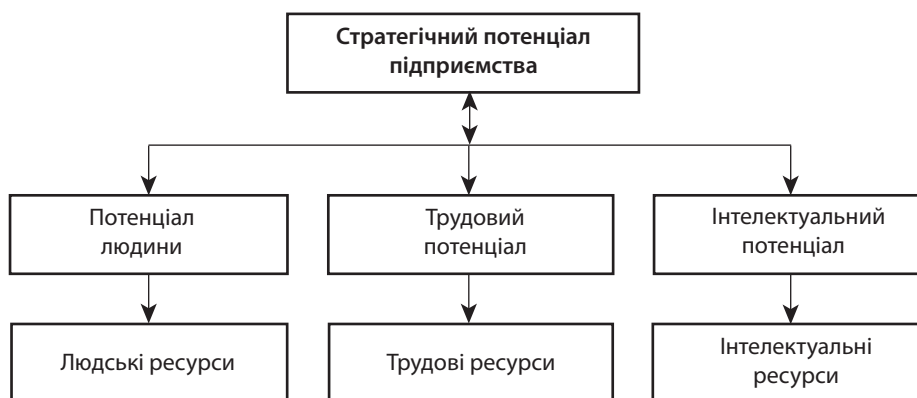

Рис. 1. Основні структурні елементи стратегічного потенціалу підприємства

Основною цінністю сучасного підприємства стає людина (працівник) – професійна, творча, розумна, креативна, здібна до пошуку і освоєння усього нового, до ухвалення нестандартних рішень.

Отже, формування та нарощування стратегічного потенціалу підприємства залежить від вміння знаходити та управляти його можливостями за допомогою людського фактора, ефективного використання усіх ресурсів для свого розвитку, реалізації та досягнення поставлених задач.

На основі аналізу економічних наукових публікацій [1 – 3, 5, 20], можна зробити висновки, що до принципових положень, які визначають місце людського фактора в системі стратегічного потенціалу, доцільно віднести: обсяг, кількість та наявність трудових ресурсів; здоров'я, демографічний та віковий склад працівників, їхнє ставлення до праці, трудова дисципліна, спроможність реалізовувати цілі та задачі підприємства; освіта, кваліфікація, розумова діяльність, знання, вміння, психофізіологічний та мотиваційний потенціал; професійна підготовка, талант; інформаційні можливості та ресурси; фінансові можливості та ресурси; інноваційні ресурси, раціоналізаторські пропозиції, нововведення, комерційна таємниця; не відновлювальний, але дуже важливий ресурс часу; ресурси організаційної системи управління, підприємницькі здібності, управлінські здібності.

Визначені принципові положення обумовлюють особливості використання людського фактора у формуванні стратегічного потенціалу підприємства, а саме – разом усі ці можливості та ресурси створюють сукупний потенціал підприємства, який надає можливості для формування міцного стратегічного потенціалу підприємства. У сучасних економічних умовах більшість підприємств намагаються за будь-яких умов підібрати та утримати кваліфікованих працівників, розуміючи безмежну цінність власного персоналу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, людський фактор, а саме – персонал підприємства з його можливостями, ресурсами та потенціалом є одним з фундаментальних елементів формування стратегічного потенціалу підприємства. Виявлення раніше невикористаних резервів і максимальне

використання і нарощування наявних ресурсів дозволить підприємствам ефективно працювати та досягати своїх цілей. ■

ЛІТЕРАТУРА

- Микитенко В. В.** Діагностика стратегічного потенціалу підприємства / В. В. Микитенко, І. А. Ігнат'єва // Вісник економічної науки України. – 2005. – № 2. – С. 77.
- Кібук Т. М.** Стратегічний потенціал підприємства та його види : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т. М. Кібук. – К., 2010. – 27 с.
- Отенко І. П.** Стратегическое управление потенциалом предприятия : научное издание. – Харьков : Изд. ХНЭУ, 2006. – 256 с.
- Швиданенко Г. О.** Інтелектуальні ресурси підприємства, які функціонують у зовнішньому середовищі / Г. О. Швиданенко, І. Ю. Гусева // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 181 – 186.
- Гарипова З. Ф.** Трудовой потенциал и экономический рост / З. Ф. Гарипова, Ф. Н. Гарипов, Х. Н. Гизатуллин ; Рос. Акад. наук, Урал.отд-ние, Ин-т экономики. – Екатеринбург : Ин-т экономики УрОРАН, 2005. – 183 с.
- Захарова О. В.** Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування : монографія / О. В. Захарова. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 378 с.
- Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economiks.net.ua/Ресурси%20фірми/>
- Левицька О. О.** Сутність, генезис та еволюція поняття «людські ресурси»: системно-концептуальний підхід / О. О. Левицька // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 1. – С. 37 – 42.
- Починок Н. В.** Людські ресурси в обліковій теорії та практиці / Н. В. Починок // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. – С. 141 – 144.
- Акулов М. Г.** Економіка праці і соціально-трудова відносини / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін. : навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 328 с.
- Рубан В. М.** Визначення трудового потенціалу в контексті сучасних світових економічних трансформацій / В. М. Рубан, М. В. Пустовіт // Економіка і управління. – 2009. – № 6. – С. 78 – 83.

- 12. Лукичева Л. І.** Управление персоналом / Л. І. Лукичева, Ю. П. Анискин. – М. : Омега-Л, 2008. – 96 с.
- 13. Дідченко О. І.** Сутність системи управління кадровим потенціалом промислового підприємства / О. І. Дідченко, А. В. Довганюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_3_047.pdf
- 14. Галаз Л. В.** Формування та оцінювання використання трудового потенціалу промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л. В. Галаз. – Львів, 2011. – 20 с.
- 15. Линенко А. В.** Сутність й аналіз трудового потенціалу підприємства за показниками ефективності його використання / А. В. Линенко, О. Л. Шевченко // Держави та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2008. – № 4. – С. 111 – 116.
- 16. Кальєніна Н. В.** Сутність категорії «трудоий потенціал підприємства» / Н. В. Кальєніна // Держави та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2008. – № 3. – С. 111 – 115.
- 17. Норіцина Н. І.** Інтелектуальні ресурси підприємства: охороноздатність та оцінювання / Н. І. Норіцина // Вісник МНТУ. – Сер. Економіка. – 2011. – № 2 (5). – С. 93 – 102.
- 18. Река Г. В.** Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування / Г. В. Река // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – С. 228 – 232.
- 19. Діба Л. М.** Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій / Л. М. Діба // Економічний вісник університету. – 2011. – Вип. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbu.gov.ua/>
- 20. Андрушків Б.** Шляхи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства / Б. Андрушків, Л. Мельник, О. Погойдак // Формування ринкової економіки в Україні. – 2012. – Вип. 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://econom.lnu.edu.ua/files/downloads/Form_Rynk_Econ/027_2012/FREU_27_2012.pdf

REFERENCES

- Akulov, M. H. et al. *Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations]. Kyiv: Tsentr navchalnoy literatury, 2012.
- Andrushkiv, B., Melnyk, L., and Pohoidak, O. "Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia resursnoho potentsialu pidpriemstva" [Effective use of the resource potential of the company]. https://econom.lnu.edu.ua/files/downloads/Form_Rynk_Econ/027_2012/FREU_27_2012.pdf
- Didchenko, O. I., and Dovhaniuk, A. V. "Sutnist systemy upravlinnia kadrovym potentsialom promyslovoho pidpriemstva" [The essence of the human resources management system for industrial enterprises]. http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_3_047.pdf
- Dyba, L. M. "Sutnist poniat intelektualnyi potentsial ta intelektualnyi kapital iak ekonomichnykh katehorii" [The essence of the concepts of intellectual potential and intellectual capital as economic categories]. <http://www.irbis-nbu.gov.ua/>
- Garipova, Z. F., Garipov, F. N., and Gizatullin, Kh. N. *Trudovoy potentsial i ekonomicheskyy rost* [Employment potential and growth]. Ekaterinburg: Institut ekonomiki UrORAN, 2005.
- Halaz, L. V. "Formuvannia ta otsiniuvannia vykorystannia trudovoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva" [Formation evaluation and use of labor potential of industrial enterprises]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2011.
- Kalienina, N. V. "Sutnist katehorii «trudovyi potentsial pidpriemstva»" [The essence of the category "labor potential of the enterprise"]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, no. 3 (2008): 111-115.
- Kibuk, T. M. "Stratehichniy potentsial pidpriemstva ta ioho vydy" [The strategic potential of the company and its species]. *Avto-ref. dys. ... kand. ekon. nauk*, 2010.

Lukicheva, L. I., and Aniskin, Yu. P. *Upravlenie personalom* [Human Resource Management]. Moscow: Omega-L, 2008.

Lynenko, A. V., and Shevchenko, O. L. "Sutnist i analiz trudovoho potentsialu pidpriemstva za pokaznykamy efektyvnosti ioho vykorystannia" [The essence and analysis of the employment potential for the company performing its use]. *Derzhavy ta rehiony. Seriiia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo"*, no. 4 (2008): 111-116.

Levytska, O. O. "Sutnist, henezys ta evoliutsiia poniattia «liudski resursy»: systemno-kontseptualnyi pidkhid" [The essence of the genesis and evolution of the concept of "human resources": system-conceptual approach]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 1 (2010): 37-42.

Mykytenko, V. V., and Ihnatieva, I. A. "Diahnostyka stratehichnoho potentsialu pidpriemstva" [Diagnosis strategic potential of the company]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (2005): 77.

Noritsyna, N. I. "Intelektualni resursy pidpriemstva: okhoro-zdatnist ta otsiniuvannia" [Business intelligence: protectability and evaluation]. *Visnyk MNTU. Seriiia "Ekonomika"*, no. 2 (5) (2011): 93-102.

Otenko, I. P. *Strategicheskoe upravlenie potentsialom predpri-atiia* [Strategic management potential of the enterprise.]. Kharkiv: KhNEU, 2006.

Pochynok, N. V. "Liudski resursy v oblikovii teorii ta praktytsi" [Human Resources in accounting theory and practice]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 6 (2010): 141-144.

Reka, H. V. "Intelektualnyi kapital ta intelektualnyi potentsial: kryterii rozmezhuvannia" [Intellectual capital and intellectual potential, differentiation criteria]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 19.1 (2009): 228-232.

Ruban, V. M., and Pustovit, M. V. "Vyznachennia trudovoho potentsialu v konteksti suchasnykh svitovykh ekonomichnykh transformatsii" [Definitions of labor potential in the context of the current global economic transformations]. *Ekonomyka y upravly-nye*, no. 6 (2009): 78-83.

"Slovyk ekonomichnykh terminiv" [Dictionary of economic terms]. <http://www.ekonomiks.net.ua/Pecypci%20firmi/>

Shvydanenko, H. O., and Husieva, I. Yu. "Intelektualni resursy pidpriemstva, iaki funktsionuiut u zovnishnyomu seredovyshchi" [Business intelligence, which operate in the environment]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2012): 181-186.

Zakharova, O. V. *Upravlinnia investuvanniam u liudskyy kapital: metodolohiia, otsinka, planuvannia* [Office of investing in human capital, methodology, evaluation, planning]. Donetsk: DonNTU, 2010.

ІНСТРУМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМІ ПРОСУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

© 2014 КОНОВАЛОВА С. О.

УДК 339.138

Коновалова С. О. Інструменти електронного маркетингу в системі просування освітніх послуг

У роботі проаналізовано можливості використання інструментів електронного маркетингу для підвищення ефективності рекламних кампаній, які проводяться навчальними установами. При цьому враховується специфіка освітніх послуг як об'єкта просування. Визначено, що на даний час більшість навчальних закладів України в кращому випадку мають сторінку в глобальній мережі Інтернет, що пасивно використовується як засіб маркетингу. Величезну популярність набуває просування інформаційних продуктів, до яких можуть бути зараховані і освітні послуги, у соціальних мережах. Серед таких розглянуто Facebook та його російськомовний аналог – соціальну мережу ВКонтакте як лідерів за обсягами розміщення рекламного контенту. Визначено, що Facebook надає своїм рекламодавцям зручні та зрозумілі умови. Серед спеціалізованих сервісів, які дозволяють автоматизувати необхідні процеси, найбільш перспективним і демократичним на даний момент є Appintop. Ще одним спеціалізованим сервісом, який дозволяє відстежувати й оптимізувати конверсії, є Google AdWords, в якому кожне рекламне оголошення бере участь в аукціоні. Google відбирає оголошення і визначає порядок їх показу залежно від стратегії призначення ставок і типу рекламної кампанії. Великий інтерес для рекламодавців представляє також сервіс Google AdMob, використання якого дає доступ до рекламних оголошень всередині мобільних додатків.

Ключові слова: освітня послуга, соціальна мережа, сервіси Google, конверсія, оптимізація.

Бібл.: 9.

Коновалова Світлана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки освіти, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (вул. Пирогова, 9, Київ, 01601, Україна)

E-mail: skovalova@inbox.ru

УДК 339.138

UDC 339.138

Коновалова С. А. Инструменты электронного маркетинга в системе продвижения образовательных услуг

Kovalova S. O. E-Marketing Tools in the System of Promotion of Educational Services

В работе проанализированы возможности использования инструментов электронного маркетинга для повышения эффективности рекламных кампаний, проводимых учебными учреждениями. При этом учитывается специфика образовательных услуг как объекта продвижения. Определено, что в настоящее время большинство учебных заведений Украины в лучшем случае имеют страницу в глобальной сети Интернет, пассивно используя их как средство маркетинга. Огромную популярность приобретает продвижение информационных продуктов, к которым могут быть причислены и образовательные услуги, в социальных сетях. Среди таковых рассмотрены Facebook и его русскоязычный аналог – социальная сеть ВКонтакте как лидеры по объемам размещения рекламного контента. Определено, что Facebook предоставляет своим рекламодателям удобные и понятные условия. Среди специализированных сервисов, позволяющих автоматизировать необходимые процессы, наиболее перспективным и демократическим на данный момент является Appintop. Еще одним специализированным сервисом, позволяющим отслеживать и оптимизировать конверсии, является Google AdWords, в котором каждое рекламное объявление принимает участие в аукционе. Google отбирает объявления и определяет порядок их показа в зависимости от стратегии назначения ставок и типа рекламной кампании. Большой интерес для рекламодателей представляет также сервис Google AdMob, использование которого дает доступ к рекламным объявлениям внутри мобильных приложений.

In the article possibilities of using e-marketing tools to increase the efficiency of the advertising campaigns conducted by educational institutions were analyzed. The specificity of educational services as a promotion object was considered. It was determined that currently most of the educational institutions of Ukraine have a home page on the World Wide Web at best, which are passively used as a marketing tool. Promotion of information products in social networks enjoys a fast growing popularity, so that educational services can as well be included among these products. Such services as Facebook and its Russian equivalent – social network VKontakte were considered as leaders in terms of placing of advertising content. It was found, that Facebook provides its advertisers with comfortable and friendly environment. Of the specialized services, which help to automatize the necessary processes, the most promising and democratic at the moment is AppinTop. Another specialized service, allowing to monitor and optimize conversions, is Google AdWords, in which each advertisement participates in an auction. Google selects ads and determines the order in which they are displayed depending on the bidding strategy and the type of advertising campaign. Of big interest to advertisers is also Google AdMob, which gives access to the ads within mobile applications.

Ключевые слова: услуга образовательная, социальная сеть, сервисы Google, конверсия, оптимизация.

Key words: educational service, social network, Google services, conversion, optimization.

Библ.: 9.

Bibl.: 9.

Коновалова Светлана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики образования, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова (ул. Пирогова, 9, Киев, 01601, Украина)

Kovalova Svitlana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Education, National Pedagogical University named after M. Dragomanov (vul. Pyrogova, 9, Kyiv, 01601, Ukraine)

E-mail: skovalova@inbox.ru

E-mail: skovalova@inbox.ru

Останні роки стали періодом важких випробувань та потрясінь для вітчизняної системи освіти. Політичні та економічні кризи виснажили країну, а 2014 р. став кульмінацією цих процесів. Безпрецедентний обвал національної валюти мав дуже негативний вплив на економіку освітньої галузі. Знецінилися і без того невисокі заробітні плати працівників сфери освіти. Крім того, знизився попит на внутрішньому ринку на платні освітні послуги, бо купівельна спро-

можність населення впала до критичного рівня. Освіта як галузь опинилася на межі виживання.

В економічній літературі в останньому десятиріччі тематику модернізації та інноваційного розвитку системи освіти розробляли вчені А. І. Бойко [1], О. В. Куклін [4], В. І. Куценко [5], В. П. Андрущенко [9] та інші.

Але економіка освіти як галузь знань лише починає формуватися, тому багато питань залишаються невирішеними. Серед них і проблеми просування освітніх послуг.

Метою статті є дослідження додаткових інструментів електронного маркетингу для просування освітніх послуг у глобальному інформаційному просторі.

У цей складний для країни період Верховна Рада України приймає новий Закон «Про вищу освіту» [3]. У відповідності до даного документу вищим навчальним закладам країни надається додаткова автономія і поширюються повноваження в питаннях розпорядження власними фінансовими ресурсами.

Вітчизняна система освіти отримала шанс не тільки виправити ситуацію в галузі, але витягнути з перманентної кризи всю країну.

Реалізація поставленого завдання вимагає комплексної трансформації всієї системи освіти. Але найголовніші зміни повинні відбуватися на рівні свідомості представників самої галузі. Традиційне ставлення до освіти як до бюджетної дотаційної сфери заважає розгортанню економічних ініціатив. При правильному підході освіта має всі шанси стати високоприбутковою галуззю і сміливо конкурувати з галузями реального сектора економіки. У розвинених країнах світу вклад освітньої галузі в економіку держави становить до 30% ВВП.

На даний момент проблемна ситуація полягає в тому, що низький рівень оплати праці в системі освіти сприяє відтоку висококваліфікованих кадрів з цієї сфери. Крім того, практично відсутній механізм залучення вітчизняних та іноземних експертів, що володіють ключовою компетенцією в деяких питаннях розвитку бізнесу.

Саме цими причинами, на думку автора даної публікації, можна пояснити той факт, що вищі навчальні заклади України практично не використовують сучасний інструментарій просування власних освітніх послуг у світовому інформаційному просторі. Таким чином вони обмежують потік потенційних абітурієнтів, скорочують і без того мізерні фінансові надходження, унеможливають зростання зарплат у розглянутій сфері, ведуть до втрати соціального престижу професії. Як наслідок, демотивація персоналу і відтік кадрів. Коло замикається.

Однак, як відомо, саме тиск несприятливих умов створює нові конкурентні переваги. Саме гострі кризи часто стають новими точками зростання.

Пропонуємо в рамках даної публікації розглянути додаткові інструменти просування освітніх послуг у глобальному інформаційному просторі.

Спочатку зупинимось на деяких особливостях освітньої послуги як об'єкта просування.

Освітні послуги є здійсненням різноманітної (педагогічної, виховної, наукової) діяльності викладачів з метою задоволення потреб суспільства в інтелектуальних послугах, створення умов для самовираження та самореалізації. Водночас освітні послуги відображаються в навчанні потенційних та існуючих працівників, у формуванні, збереженні та розвитку їх працездатності, у спеціалізації та підвищенні професіоналізму кваліфікованих людських ресурсів [6].

Ознаки освітніх послуг:

- ✦ потреба в освітніх послугах прямо пропорційна обсягу та якості засвоєних ЗУН, а тому й рівню якості кваліфікованих кадрів;

- ✦ якість освіти визначається не лише тим, скільки та якої якості надані освітні послуги, а й кількістю та якістю власної праці споживачів освітніх послуг, мірою реалізації їх власних здібностей.

Особливості освітніх послуг:

- ✦ неосяжність;
- ✦ невіддільність від працівника;
- ✦ умовна неможливість збереження та транспортування;
- ✦ локальність освітніх установ і ринку освітніх послуг;
- ✦ непостійність якості.

Слід зазначити, що з розвитком технологічного прогресу перераховані особливості освітніх послуг стають умовними і втрачають свою актуальність. Освітня послуга набуває рис інформаційного продукту. Вона все менше прив'язана до часу і простору. Наприклад, зараз дуже широке поширення отримали дистанційні курси, вебінари. Слухачі можуть перебувати в різних точках планети і задавати питання лектору. Стираються мовні бар'єри. У 2013 р. завдяки зусиллям українських новаторів користувачі глобальної мережі отримали можливість спілкуватися зі світом рідною мовою [2]. Локальність освітньої послуги стає історією.

Іншими словами, навчальні заклади вже не обмежені у часі та просторі. Вони повинні спрямувати свої зусилля на розробку стратегій просування власних послуг на зовнішніх ринках. Як вже зазначалося раніше, внутрішній ринок України характеризується низькою купівельною спроможністю споживачів освітніх послуг. Крім того, він перенасичений навчальними закладами, які такі послуги надають.

Кількість вищих навчальних закладів на душу населення в Україні в рази перевищує подібні показники в інших країнах. Відповідно на ринку освітніх послуг склалася дуже складна ситуація з високим рівнем конкуренції та малою кількістю потенційних споживачів подібних послуг. Скорочення народжуваності, економічна і демографічна кризи лише поглиблюють дану проблему.

Ті навчальні заклади, які не зможуть швидко і адекватно відреагувати на виклики часу, приречені на виродження. Тільки активна маркетингова політика на зовнішніх ринках здатна реанімувати вітчизняну систему освіти.

На даний час більшість навчальних закладів України в кращому випадку мають сторінку в глобальній мережі Інтернет. Це сайт, який є візитною карткою організації. Ніхто не відстежує поведінку відвідувачів, корисні конверсії, не займається розкруткою і просуванням ресурсу. Лише іноді від випадку до випадку оновлюється контент. Користувачі потрапляють на сайт, тільки якщо вони цілеспрямовано шукають саме даний конкретний ресурс.

Ця пасивна позиція призводить до того, що потік абітурієнтів вичерпується з року в рік. Навчальні заклади втрачають додаткові джерела доходу, а тому шансів підняти якість освіти на належний рівень, щоб залучити нових споживачів послуг, стає ще менше. Коло знову замикається.

У рамках даної публікації пропонуємо провести короткий огляд деяких засобів просування в глобальній

мережі, які могли б виправити ситуацію і залучити додаткових абітурієнтів до навчальних закладів.

На даний момент ці інструменти активно використовують розробники програмних продуктів, власники інтернет-ресурсів, приватні освітні установи, що пропонують послуги у сфері інформаційних технологій. Однак немає серйозних причин, які б перешкождали впровадженню цих технологій в освітню сферу.

Величезну популярність набирає просування інформаційних продуктів, до яких можуть бути зараховані і освітні послуги, в соціальних мережах. Лідером за обсягами розміщення рекламного контенту залишається Facebook. Ця мережа надає своїм рекламодавцям зручні та зрозумілі умови. Вартість залучення клієнта коливається в межах середньозважених ринкових показників. Фактична вартість визначається якістю та споживчою корисністю самого продукту. Це індивідуальна характеристика, яка розраховується за результатами проведення рекламних кампаній.

Далі за Facebook за названими показниками йде його російськомовний аналог – соціальна мережа ВКонтакте. Процедура розміщення рекламних оголошень є більш складною. Іноді необхідно узгодження з редакційною колегією.

Величезною перевагою просування інформаційного продукту в соціальних мережах є можливість точного таргетування аудиторії. Рекламодавець може вказати стать, вік, статус і навіть інтереси потенційного споживача своїх послуг. Або визначити їх в результаті аналізу даних уже проведених рекламних кампаній. Facebook вже зараз надає своїм клієнтам можливість змодельювати ефективну модель користувача, а потім її масштабувати.

Інші соціальні мережі на даний момент слабо адаптовані для рекламних цілей, але ведуть активну роботу в потрібному напрямку. Проте розглядати їх зараз як альтернативні канали просування недоцільно.

Проведення рекламних кампаній у соціальних мережах вимагає значної підготовчої роботи. Необхідно розробити макети і слогани. Протестувати їх на різних цільових аудиторіях. Проаналізувати результати, знайти ефективну модель користувача і т. ін. Протестувати її, і знову все повторити. Це ітеративний трудомісткий процес, іноді вимагає значних витрат часу і ресурсів. Навчальні заклади, які не мають достатніх фінансових можливостей, не завжди можуть собі дозволити такі бюджети.

Пропонуємо звернути увагу на спеціалізовані сервіси, які дозволяють всі зазначені процеси автоматизувати. При цьому вартість залучення клієнта наближається до ринкових показників.

Найбільш перспективним і демократичним сервісом, на наш погляд, на даний момент є Appintop [8].

Програмні продукти, які використовуються для автоматизації маркетингових процесів, допомагають вести більше 100 рекламних кампаній клієнтів одночасно. Тепер не потрібно освоювати сотні рекламних сервісів, усе є в одному інтерфейсі. Запуск рекламної кампанії в три кліки, ціни нижче ринкових за рахунок автоматичного відсіву неефективних рекламних майданчиків, безкоштовна внутрішня і ринкова аналітика:

дохід конкурентів, позиції та ін. Дизайнер також більше не потрібен.

Запуск рекламної кампанії займає всього кілька хвилин. Робот в Appintop за кілька хвилин генерує банери 80-ти різних типорозмірів для будь-яких форматів і сам забезпечить їх ротацію.

Головною перевагою Appintop є можливість автоматизувати велику частину роботи аналітиків усередині кампаній. На початку рекламної кампанії створюється від 30 до 100 цільових груп (залежно від рекламного майданчика, де виробляється розміщення). Для кожного рекламного оголошення в реальному часі сортується місця розміщення за показниками CTR, залишаючи найефективніші. Згідно з отриманими результатами проводиться перерозподіл бюджету рекламної кампанії. У результаті, економія вартості кліка становить від 40% до 75%.

Особливу увагу при проведенні рекламних кампаній, які можуть плануватися навчальними установами, слід приділити такому сервісу, як Google AdWords [7]. Це спеціалізований сервіс, який дозволяє відстежувати і оптимізувати конверсії.

Конверсія – це дія користувача, що представляє цінність для вашої організації. Наприклад, це може бути відвідування сайту, заповнення форми або прийняття угоди. Така назва виникла тому, що в даному випадку клієнта конвертується – іншими словами, перетворюється – у цінну дію.

Відстеження конверсій допоможе досягти таких цілей:

- ✦ зв'язати оголошення та ключові слова зі своїми цілями і завданнями. Наприклад, щоб збільшити обсяг продажів або число переглядів певної сторінки. Відстеження переходів покаже, які ключові слова сприяють досягненню цієї мети;
- ✦ підвищити рентабельність інвестицій. Не всі ключові слова однаково ефективні. Якщо ви будете знати, які з них найбільш цінні для вашої організації, то зможете більш ефективно розпорядитися своїм рекламним бюджетом;
- ✦ відстежити, як потенційні клієнти взаємодіють з оголошеннями на різних пристроях. Іноді користувачі натискають на оголошення на одному пристрої, а покупку роблять на іншому.

Щоб відстеження конверсій успішно функціонувало, потрібно всього лише додати на сторінку фрагмент коду HTML і JavaScript (який, звичайно ж, не позначається на швидкості її завантаження). Його необхідно вставити на сторінку, яка відкривається після конверсії.

У Google AdWords кожне рекламне оголошення бере участь в аукціоні. Google відбирає оголошення і визначає порядок їх показу залежно від стратегії призначення ставок і типу рекламної кампанії.

- ✦ Якщо необхідно залучити відвідувачів на свій сайт, то варто зосередитися на кліках. Найбільш підходящим варіантом для вашої кампанії може бути призначення ціни за клік.
- ✦ Якщо вас більше цікавить просування бренду, а не притягнення трафіку на сайт, вам, скоріше, варто звернути увагу на покази. Призначивши

ціну за тисячу показів, можна охопити ширшу аудиторію.

- ✦ Якщо ж важливі самі дії, які роблять клієнти на вашому сайті, і ви застосовуєте відстеження конверсій, вам підійде ціна за конверсію.

Великий інтерес для рекламодавців представляє також сервіс Google AdMob. Рекламні оголошення доступні до показу всередині мобільних додатків. Як відомо, ринок мобільних додатків є одним з найбільш динамічних у світі. Він демонструє найвищі темпи зростання, тому даний напрямок є дуже перспективним. Ціни за показ оголошень у всіх сервісах наближаються до середньоринкових і залежать від змісту рекламного контенту.

ВИСНОВКИ

Не будемо вдаватися до подробиць і описувати детально переваги і недоліки всіх існуючих варіантів просування, а також інструкції та особливості їх застосування. Викладеної вище інформації цілком достатньо, щоб зробити такі висновки:

1. Навчальні заклади України майже не використовують сучасні технології для просування освітніх послуг у глобальній інформаційній мережі.

2. Відсутність збалансованої маркетингової стратегії у вищих веде до зменшення потоку абітурієнтів, зниження обсягів та якості наданих освітніх послуг і, як наслідок, до падіння ефективності системи освіти в цілому.

3. Впровадження нових методів просування в практику вищих навчальних закладів країни може залучити додаткових споживачів освітніх послуг, у тому числі й на зовнішніх ринках.

4. Підвищений попит на освітні послуги дасть можливість зміцнити фінансову незалежність навчальних установ і відродити систему конкурсного відбору абітурієнтів. Зараз вона перетворилася на формальність. Як відомо, якість освіти залежить не тільки від професіоналізму працівників навчальних закладів, а й від мотивації та ступеня реалізації власних здібностей самих споживачів освітніх послуг.

5. Реалізація поставленої задачі передбачає реструктуризацію системи освіти та окремих її складових. Вищі навчальні заклади повинні створити окремі підрозділи, які б цілеспрямовано займалися просуванням освітніх послуг і пошуком нових ринків.

6. Для цього слід передбачити окремі бюджети – як на проведення рекламних кампаній, так і на оплату праці персоналу даних підрозділів. Дана діяльність передбачає високий рівень кваліфікації, тому заробітні плати повинні бути наближені до ринкових значень.

Отже, у роботі проаналізовано можливості використання інструментів електронного маркетингу для підвищення ефективності рекламних кампаній, які проводяться навчальними установами. При цьому враховується специфіка освітніх послуг як об'єкта просування.

Визначено, що на даний час більшість навчальних закладів України в кращому випадку мають сторінку в глобальній мережі Інтернет, що пасивно використовується як засіб маркетингу.

Величезну популярність набирає просування інформаційних продуктів, до яких можуть бути зарахова-

ні й освітні послуги, у соціальних мережах. Серед таких розглянуто Facebook та його російськомовний аналог – соціальну мережу ВКонтакте як лідерів за обсягами розміщення рекламного контенту. Визначено, що Facebook надає своїм рекламодавцям зручні та зрозумілі умови.

Перевагою просування інформаційного продукту в соціальних мережах є можливість точного таргетування аудиторії, можливість змоделювати ефективну модель користувача, а потім її масштабувати.

Серед спеціалізованих сервісів, які дозволяють автоматизувати необхідні процеси, найбільш перспективним і демократичним сервісом на даний момент є Appintop.

Ще одним спеціалізованим сервісом, який дозволяє відстежувати і оптимізувати конверсії, є Google AdWords, в якому кожне рекламне оголошення бере участь в аукціоні. Google відбирає оголошення і визначає порядок їх показу залежно від стратегії призначення ставок і типу рекламної кампанії.

Великий інтерес для рекламодавців представляє також сервіс Google AdMob, використання якого дає доступ до рекламних оголошень всередині мобільних додатків.

На закінчення хотілося б додати, що Україна має всі шанси перетворитися із сировинного придатка Європи в країну, що експортує знання і технології.

Варто лише не зволікати...

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бойко А. І.** Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз / А. І. Бойко. – К.: Знання України, 2009. – 379 с.

2. Википедія. DROTR [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/DROTR>

3. Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. **Куклін О. В.** Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів / О. В. Куклін // Ефективна економіка. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1186&p=13>

5. **Куценко В. І.** Економіка освіти. – К.: Знання України, 2003. – 105 с.

6. **Падалка О. С.** Економіка вищої школи: навчально-методичне видання / О. С. Падалка, О. В. Черкасов. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 115 с.

7. Сервіс Google Adwords. Піддержка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://support.google.com/adwords>

8. Сервіс ApplnTop [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://appintop.com/?lang=ru>

9. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: зб. наук. праць // За заг. ред. В. П. Андрущенка. – К.: Знання, 2000. – Вип. 3. – 520 с.

REFERENCES

Boiko, A. I. *Filosofia modernizatsii osvity v systemi rynkovykh transformatsii* [The philosophy of modernization of education system in market transformation]. Kyiv: Znannya Ukrainy, 2009.

“Cervis ApplnTop” [Service ApplnTop]. <https://appintop.com/?lang=ru>

Filosofia osvity XXI stolittia: problemy i perspektyvy, no. 3 (2000).

Kuklin, O. V. “Kontseptualni zasady innovatsiinoho rozvytku vyshchykh navchalnykh zakladiv” [Conceptual foundations of in-

novation in higher education]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1186&p=13>

Kutsenko, V. I. *Ekonomika osvity* [Economics of Education]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2003.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Padalka, O. S., and Cherkasov, O. V. *Ekonomika vyshchoi shkoly* [Economics High School]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009.

"Servis Google Adwords. Podderzhka" [Service Google Adwords. Support]. <https://support.google.com/adwords>

"Vikipediia.DROTR" [Wikipedia.DROTR]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/DROTR>

УДК 339.138

УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОЦЕСУ ПІДПРИЄМСТВА МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ІНОЗЕМНОЇ КОМПАНІЇ

© 2014 БОРИСЕНКО О. Є., ЕЛЬКАДІ М., ОНУФРІЄНКО Н. Л.

УДК 339.138

Борисенко О. Є., Елькаді М., Онуфрієнко Н. Л. Удосконалення маркетингового процесу підприємства машинобудівної галузі на основі досвіду іноземної компанії

У роботі, на основі вивчення досвіду організації маркетингового процесу канадської компанії Pratt&Whitney, було запропоновано напрямки вдосконалення маркетингового процесу вітчизняного машинобудівного підприємства, які дозволять створити додаткові конкурентні переваги й нові ринкові можливості. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення шкали й критеріїв оцінки ступеня задоволеності споживача щодо маркетингового процесу машинобудівного підприємства, що дозволить підприємству не тільки максимізувати прибутковість відносин із клієнтами, але й за рахунок оптимізації маркетингових заходів мінімізувати витрати, пов'язані з просуванням товару на ринок.

Ключові слова: маркетинговий процес, система маркетингу, елементи системи маркетингу, модель маркетингового процесу.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Борисенко Олена Євгенівна – старший викладач кафедри економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Елькаді Махмуд – магістрант, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

Онуфрієнко Наталія Леонідівна – асистент, кафедра економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: nonufr@gmail.com

УДК 339.138

Борисенко Е. Е., Элькади М., Онуфриенко Н. Л. Усовершенствование маркетингового процесса предприятия машиностроительной отрасли на основе опыта иностранной компании

В работе, на основе изучения опыта организации маркетингового процесса канадской компании Pratt&Whitney, были предложены направления усовершенствования маркетингового процесса отечественного машиностроительного предприятия, которые позволят создать дополнительные конкурентные преимущества и новые рыночные возможности. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение шкалы и критериев оценки степени удовлетворенности потребителя относительно маркетингового процесса машиностроительного предприятия, что позволит предприятию не только максимизировать прибыльность отношений с клиентами, но и за счет оптимизации маркетинговых мероприятий минимизировать затраты, связанные с продвижением товара на рынок.

Ключевые слова: маркетинговый процесс, система маркетинга, элементы системы маркетинга, модель маркетингового процесса.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Борисенко Елена Евгеньевна – старший преподаватель кафедры экономической теории и предпринимательства, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Елькади Махмуд – магістрант, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

Онуфрієнко Наталія Леонідівна – асистент, кафедра економічної теорії та підприємництва, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

E-mail: nonufr@gmail.com

UDC 339.138

Borisenko O. Ye., Elkadi M., Onufriyenko N. L. Improvement of Marketing Process of the Enterprise of Machine-Building Industry, Based on the Experience of Foreign Company

In the article, based on the experience of marketing process of the Canadian company Pratt&Whitney, ways of improving the marketing process in the domestic machine-building enterprise are proposed, that will create additional competitive advantages and new market opportunities. Prospect of further research in this area is to determine the scale and criteria for evaluating the degree of customer satisfaction regarding the marketing process of machine-building enterprise, that will enable the company to not only maximize the profitability of relations with customers, but also, by optimizing the marketing measures to minimize the expenditures for introduction of goods into the market.

Key words: marketing process, marketing system, elements of marketing system, marketing process model.

Pic.: 3. **Bibl.:** 13.

Borisenko Olena Ye. – Senior Lecturer of the Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Elkadi Mahmud – Graduate Student, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

Onufriyenko Nataliya L. – Assistant, Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: nonufr@gmail.com

novation in higher education]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1186&p=13>

Kutsenko, V. I. *Ekonomika osvity* [Economics of Education]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2003.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Padalka, O. S., and Cherkasov, O. V. *Ekonomika vyshchoi shkoly* [Economics High School]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009.

"Servis Google Adwords. Podderzhka" [Service Google Adwords. Support]. <https://support.google.com/adwords>

"Vikipediia.DROTR" [Wikipedia.DROTR]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/DROTR>

УДК 339.138

УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОЦЕСУ ПІДПРИЄМСТВА МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ІНОЗЕМНОЇ КОМПАНІЇ

© 2014 БОРИСЕНКО О. Є., ЕЛЬКАДІ М., ОНУФРІЄНКО Н. Л.

УДК 339.138

Борисенко О. Є., Елькаді М., Онуфрієнко Н. Л. Удосконалення маркетингового процесу підприємства машинобудівної галузі на основі досвіду іноземної компанії

У роботі, на основі вивчення досвіду організації маркетингового процесу канадської компанії Pratt&Whitney, було запропоновано напрямки вдосконалення маркетингового процесу вітчизняного машинобудівного підприємства, які дозволять створити додаткові конкурентні переваги й нові ринкові можливості. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є визначення шкали й критеріїв оцінки ступеня задоволеності споживача щодо маркетингового процесу машинобудівного підприємства, що дозволить підприємству не тільки максимізувати прибутковість відносин із клієнтами, але й за рахунок оптимізації маркетингових заходів мінімізувати витрати, пов'язані з просуванням товару на ринок.

Ключові слова: маркетинговий процес, система маркетингу, елементи системи маркетингу, модель маркетингового процесу.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Борисенко Олена Євгенівна – старший викладач кафедри економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Елькаді Махмуд – магістрант, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

Онуфрієнко Наталія Леонідівна – асистент, кафедра економічної теорії та підприємництва, Запорізький національний технічний університет (вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, 69063, Україна)

E-mail: nonufr@gmail.com

УДК 339.138

Борисенко Е. Е., Элькади М., Онуфриенко Н. Л. Усовершенствование маркетингового процесса предприятия машиностроительной отрасли на основе опыта иностранной компании

В работе, на основе изучения опыта организации маркетингового процесса канадской компании Pratt&Whitney, были предложены направления усовершенствования маркетингового процесса отечественного машиностроительного предприятия, которые позволят создать дополнительные конкурентные преимущества и новые рыночные возможности. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является определение шкалы и критериев оценки степени удовлетворенности потребителя относительно маркетингового процесса машиностроительного предприятия, что позволит предприятию не только максимизировать прибыльность отношений с клиентами, но и за счет оптимизации маркетинговых мероприятий минимизировать затраты, связанные с продвижением товара на рынок.

Ключевые слова: маркетинговый процесс, система маркетинга, элементы системы маркетинга, модель маркетингового процесса.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Борисенко Елена Евгеньевна – старший преподаватель кафедры экономической теории и предпринимательства, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Елькади Махмуд – магістрант, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

Онуфрієнко Наталія Леонідівна – асистент, кафедра економічної теорії та підприємництва, Запорозький національний технічний університет (ул. Жуковського, 64, Запорозьжє, 69063, Україна)

E-mail: nonufr@gmail.com

UDC 339.138

Borisenko O. Ye., Elkadi M., Onufriyenko N. L. Improvement of Marketing Process of the Enterprise of Machine-Building Industry, Based on the Experience of Foreign Company

In the article, based on the experience of marketing process of the Canadian company Pratt&Whitney, ways of improving the marketing process in the domestic machine-building enterprise are proposed, that will create additional competitive advantages and new market opportunities. Prospect of further research in this area is to determine the scale and criteria for evaluating the degree of customer satisfaction regarding the marketing process of machine-building enterprise, that will enable the company to not only maximize the profitability of relations with customers, but also, by optimizing the marketing measures to minimize the expenditures for introduction of goods into the market.

Key words: marketing process, marketing system, elements of marketing system, marketing process model.

Pic.: 3. **Bibl.:** 13.

Borisenko Olena Ye. – Senior Lecturer of the Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: evgenlen1@rambler.ru

Elkadi Mahmud – Graduate Student, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

Onufriyenko Nataliya L. – Assistant, Department of Economic Theory and Business, Zaporizhzhya National Technical University (vul. Zhukovskogo, 64, Zaporizhzhya, 69063, Ukraine)

E-mail: nonufr@gmail.com

У сучасних умовах господарювання ефективно функціонування й розвиток промислових підприємств тісно пов'язані з вирішенням проблем маркетингу.

Сьогодні ідеї й методи маркетингу усе активніше виходять за рамки традиційної галузі свого застосування.

Сучасний маркетинг повинен починатися із прийняття концепції, що характеризує не види діяльності, а їх ціль. І якщо підприємство приймає таку концепцію, то в нього з'являється можливість використовувати різноманітні форми організації роботи в галузі маркетингу залежно від конкретних внутрішніх обставин і тих зовнішніх умов, у яких доводиться діяти підприємству [1].

Проблемам маркетингу присвячено багато наукових праць, як вітчизняних, так і закордонних учених. Роботи вчених-економістів, таких як В. Й. Бица [2], Ю. Н. Деречинський, О. А. Василенко [3], О. М. Романченко [4], В. А. Пархоменко [5], присвячені вирішенню проблем машинобудівної галузі за рахунок вдосконалення елементів системи маркетингу машинобудівних підприємств.

У [2] розглянуто концептуальні засади розробки та реалізації маркетингової стратегії вузькоспеціалізованих машинобудівних підприємств і розкрито комплекс економіко-організаційних проблем реалізації стратегічного маркетингового підходу на ринку спеціальної промислової продукції. У [3] розкрито особливості формування маркетингового управління підприємствами машинобудування. Робота [4] присвячена обґрунтуванню доцільності застосування маркетингових комунікацій на машинобудівних підприємствах-експортерах, запропоновано дворівневу систему маркетингових комунікацій на машинобудівному підприємстві. У роботі [5] проведено кількісну оцінку рівня організації маркетингової діяльності машинобудівних підприємств Білорусії та запропоновано заходи з підвищення рівня організації маркетингової діяльності в частинах організаційної структури, інформаційного забезпечення та матеріального стимулювання.

Але, незважаючи на те, що значна кількість учених-економістів займається проблемами маркетингу, питання вдосконалення маркетингового процесу саме на машинобудівному підприємстві вирішено не повною мірою, що, у свою чергу, потребує окремого дослідження.

Метою роботи є вдосконалення маркетингового процесу машинобудівного підприємства на прикладі використання досвіду провідної іноземної компанії.

В Україні спостерігається слабка маркетингова політика машинобудівних підприємств, яка найчастіше обмежується лише рекламою та збором інформації. Низький рівень організації системи управління маркетингом на підприємстві не дає можливості вітчизняним машинобудівним підприємствам конкурувати із західними компаніями, які мають більший досвід і ресурси з формування маркетингового процесу, що сприяє інноваційному розвитку підприємства.

Сьогодні для успішного продажу недостатньо запропонувати досконалий товар за привабливою ціною через розгалужену збутову мережу. Потрібно домогтися того, щоб відмінні властивості товару стали відомими цільовій групі покупців. Основою цього повинно стати створення

такого маркетингового процесу на підприємстві, який є одночасно системою мислення і системою дій [6].

Серед західних підприємств машинобудівної галузі особливої уваги заслуговує досвід канадської компанії Pratt&Whitney (P&W), що пишається своїми традиціями, передовим досвідом у сфері розробок і має бачення майбутнього, орієнтованого безпосередньо на своїх клієнтів. З іншого боку, клієнти асоціюють компанію P&W з надійністю й створенням найвищої цінності. Як світовий лідер в авіаційно-космічній промисловості P&W формує майбутнє бізнес-авіації, надійних вертольотів і регіональної авіації, двигунів нового покоління. Насправді, P&W є лідером серед лідерів. Так, у цей час, більш ніж 50 000 двигунів встановлені на повітряних судах, які експлуатуються в більш ніж 200 країнах світу. Більше 10 000 підприємств, які експлуатують повітряні судна, залежать від якісних характеристик двигунів, зроблених компанією P&W. При цьому значні інвестиції у сферу досліджень і розвиток зелених технологій дозволяють утримувати лідируючі позиції на світовому ринку.

Щорічна сума інвестицій компанії становить більше \$ 400 млн, що дозволило досягти рекордних успіхів в галузі розробки екологічно чистих технологій. Щоб створити в найкоротший термін наступне покоління зелених технологій, було виділено й спрямовано протягом 5-літнього періоду на дослідження й виробничі об'єкти по всій Канаді й усьому світі \$ 1,5 млрд [7]. Такий підхід до інноваційного розвитку дозволив протягом останніх 18 років впровадити у виробництво 70 нових двигунів, які перевершують стандарти ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації) за рівнем викидів і шуму [8].

У 2008 р. дана компанія, для підвищення прибутковості свого бізнесу, загострила свою увагу на клієнтах і оновленій стратегії свого брэнда [9]. Ключовим елементом даної стратегії є одне слово – «надійність», яке відображає не тільки надійність двигунів P&W, але й надійність обслуговування та підтримки двигунів, висококваліфікованої команди, а також довгої історії як лідера галузі. Нова стратегія P&W охоплює чотири елементи – двигуни, підтримка, інновації та люди. Кожний увінчаний словом «надійний» і класичним символом орла, що довгий час був частиною візуальної ідентичності [8].

Майбутня стратегія зростання компанії P&W спрямована на завоювання нових ринків, таких як Росія, Китай та Індія. Завдяки міцній репутації й надійності продукції та послуг компанії P&W були налагоджені зв'язки з ключовими гравцями в цих країнах, що приносить вже свої плоди. При цьому, для просування своєї продукції компанія використовує таке рекламне гасло: «Проста математика: Менше деталей = Нижчі витрати», що повністю відображає концепцію діяльності компанії. Наприклад, якщо говоритися про двигун PW 1000 G, то мова йде не тільки про досягнення низьких витрат палива, викидів і шуму, але й про надання безкомпромісної економії й експлуатаційних переваг. У сумі це є конкурентною перевагою для авіакомпаній: низькі витрати й максимальна гнучкість [10].

На рис. 1 представлена проста п'ятиступінчата модель маркетингового процесу, яку використовує дана

компанія. Працюючи над тим, щоб зрозуміти споживача, компанія створює споживчу цінність та будує міцні відносини із клієнтами. Відповідно клієнти, здобуваючи створену цінність, задовольняють свої потреби. Таким чином, компанія, шляхом створення цінності для споживачів, одержує дохід у вигляді довгострокового споживчого капіталу [8].

На першому етапі маркетологи повинні зрозуміти не тільки бажання й потреби клієнтів, але й ринок, на якому вони працюють. Як вибрати серед таких численних маркетингових елементів: потреби, бажання, вимоги, маркетингові пропозиції, значення й задоволеність клієнтів, ті які будуть найбільш необхідними ?

Клієнти, очікуючи пропозицію цінності, будуть купувати, задовольняючи різні маркетингові пропозиції. Задоволені клієнти купують знову й знову, розповідаючи іншим про свої гарні враження. І навпаки, незадоволені клієнти часто переходять до конкурентів, принижуючи перед іншими товар підприємства.

Маркетологи повинні бути обережні у визначенні правильного рівня очікувань.

Якщо встановити занадто низький рівень очікування, то можна задовольнити тільки тих, хто може купити, що не дозволить залучити достатньої кількості покупців для забезпечення необхідного рівня ефективності підприємства.

Якщо встановити безліч очікувань або вони будуть занадто високі, покупці будуть розчаровані. Значення клієнтів і задоволеність клієнтів є основою для розробки й управління відносинами із клієнтами [8].

Таким чином, формується маркетингова система взаємодії, яка включає компанію та інші зацікавлені групи: споживачів, працівників, постачальників, дистриб'юторів, оптових і роздрібних торговців, рекламних агентів, університетських науковців і всіх, з ким компанія встановила взаємовигідні ділові відносини.

Отже, конкурують вже не стільки підприємства-виробники, скільки системи взаємодії в цілому, що формує унікальний актив підприємства [11].

На рис. 2 представлені основні елементи сучасної системи маркетингу.

У звичайній ситуації маркетингова система містить у собі не тільки компанію – виробника продукції, ринок кінцевих споживачів, але і конкурентів. Компанія й конкуренти відправляють свої пропозиції й повідомлення для споживачів, або прямо, або через маркетингових посередників. При цьому всі учасники в системі страждають від серйозного впливу чинників зовнішнього середовища (демографічних, економічних, фізичних, технологічних, політичних/правових, соціальних/культурних). Кожна зі сторін у системі додає цінність для наступного рівня. Усі стрілки представляють відносини, які повинні бути керовані та побудовані на основі ретельних розрахунків. Таким чином, успіх компанії у створенні вигідних відносин зі споживачами залежить не тільки від її власних дій, але й від того, як вся система задовольняє потреби кінцевого споживача. Компанія P&W не зможе забезпечити покупцям високої якості двигунів, якщо її дилери не забезпечують високої якості послуг [8].

*Створення цінності для клієнтів
і побудова споживчих відношень*

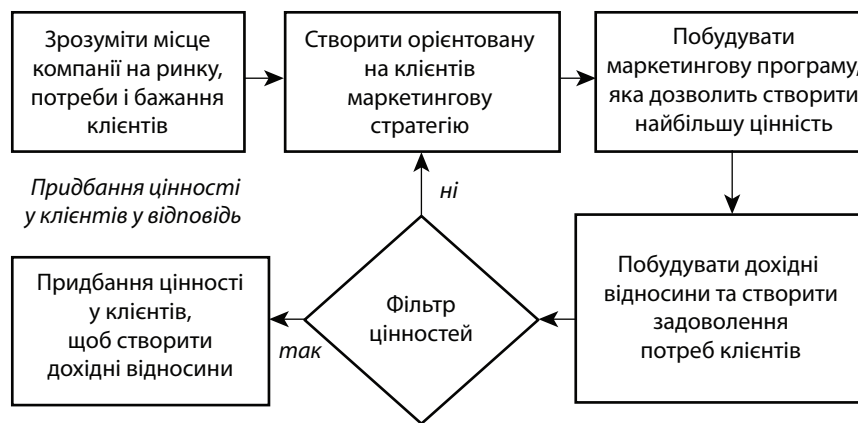

Рис. 1. Проста модель маркетингового процесу

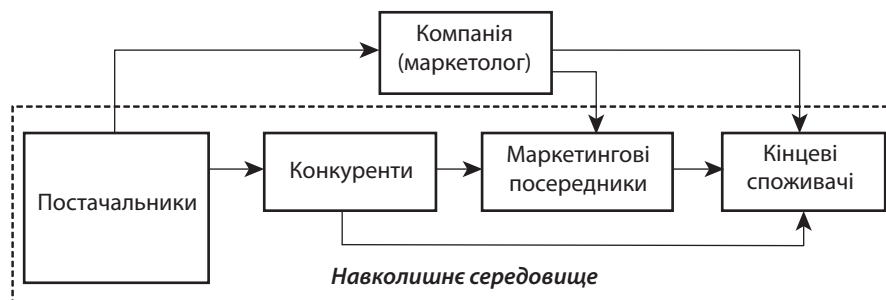

Рис. 2. Елементи сучасної маркетингової системи

Такий підхід до організації маркетингового процесу започаткував Theodore Levitt у 1983 р., який у своїй праці вперше визначив поняття маркетингу, який орієнтований на взаємовідношення «Relationship marketing» та його засади [12]. Згідно з його визначенням формування маркетингового процесу підкреслює тривалі контакти, які повинні існувати між підприємством і його клієнтами, що підвищує важливість поліпшення якості роботи підрозділу, який працює з покупцями.

Впровадження реляційного маркетингу («Relationship marketing») тісно пов'язане із реорганізацією бізнес-процесів та може бути доцільним у таких випадках:

- ✦ якщо продукти або послуги мають велику ціну;
- ✦ для промислових товарів і послуг;
- ✦ для товарів, які потребують високих витрат споживача на перехід від одного виробника до іншого;
- ✦ для підприємств, клієнти яких віддають перевагу постійним відносинам;
- ✦ для підприємств, де спостерігається залучення клієнта до стадій виробництва (нова форма створення цінності «Co-Creation»).

Концепція «Co-Creation» виникла в 90-х роках минулого століття. Згідно С. К. Prahalad та Venkatram Ramaswamy дерегулювання ринків, нові форми регулювання, конвергенція технологій та галузей, а також зміни багатьох інших факторів вплинули не тільки на всі аспекти бізнесу, але і на споживача. Сучасні споживачі інформовані, об'єднані в мережах, активні та глобальні. Це стало підґрунтям для виникнення нової форми створення цінності, яка не утворюється лише на підприємстві, а потім обмінюється із клієнтом, а формується підприємством із залученням споживача, тобто взаємостворюються [13].

У традиційній системі підприємства приймають рішення про виробництво продукту або послуги, таким чином визначають, що цінно для споживача.

В останні двадцять років менеджери знайшли спосіб розділити цей процес і частину повноважень делегувати споживачам, що виражається або в залученні групи клієнтів у розвиток продукту, або в самообслуговуванні в процесі розрахунків за товари або послуги, або в інших проміжних варіантах. Тобто товари та послуги стають всього лише артефактом, навколо якого створюється унікальний індивідуальний досвід, що, у свою чергу, є джерелом створення нових конкурентних переваг. Таким чином, концепція «Co-Creation» має за мету набагато більше, ніж проста орієнтованість на споживача.

Відповідно, для залучення споживача до створення цінності необхідно виконати ряд дій, а саме:

- ✦ виявлення клієнтів, які можуть бути залучені до процесу створення цінності;
- ✦ організація роботи з ними для визначення їх реальних потреб, які можуть бути включені в товар або послугу;
- ✦ визначення принципів розподілу процесу створення цінності;
- ✦ спільне створення цінності;

- ✦ подолання внутрішнього опору змінам – серед продавців, споживачів і партнерських організацій.

Упровадження всього комплексу дій неможливо без змін в організаційній структурі управління маркетинговим процесом та у взаємовідносинах із споживачами.

Перевагами впровадження реляційного маркетингу слід вважати такі:

- ✦ *по-перше*, підприємство фокусує свою діяльність на постачання цінності споживачу, при цьому акцент робиться на втримання клієнта;
- ✦ *по-друге*, інтегрований підхід до маркетингу, сервісних послуг та якості створює найліпшу основу для досягнення конкурентної переваги як продукту, так і всього підприємства в цілому;
- ✦ *по-третє*, довготривалі взаємовідносини з клієнтами створюють потенційну можливість до залучення нових клієнтів, за допомогою рекомендацій постійних клієнтів, що дозволяє зменшити витрати на залучення нових споживачів;
- ✦ *по-четверте*, довготривалі та взаємовигідні відносини з клієнтами ускладнюють задачу конкурентам по виходу на ринок.

При впровадженні маркетингу, який заснований на концепції «Co-Creation», необхідно дотримуватися такого порядку дій:

- ✦ побудова схеми системи поставки товарів і послуг з визначенням стандартів для кожної частини системи;
- ✦ визначення найважливіших моментів взаємовідносин із клієнтом;
- ✦ розроблення комунікацій з клієнтом;
- ✦ навчання співробітників побудові й підтримці хороших відносин із клієнтом;
- ✦ розроблення характеристик якості взаємовідносин із клієнтом;
- ✦ розроблення системи мотивації співробітників до підвищення рівня якості взаємовідносин із клієнтом;
- ✦ контроль виконання стандартів та якості взаємовідносин із клієнтом.

Усучасних умовах більшість компаній не тільки на Заході, але й в Україні зіштовхуються з проблемою визначення ступеня задоволеності споживача маркетинговими процесами.

Для вирішення даної проблеми авторами була розроблена модель визначення ступеня задоволеності споживача маркетинговим процесом, застосування якої дозволить не тільки вирішити зазначену проблему, але й сприяти створенню умов для максимально дохідних відносин із клієнтами машинобудівного підприємства (рис. 3).

По вертикалі зображується рівень задоволеності споживача маркетинговими процесами підприємства. По горизонталі – не тільки кількість маркетингових заходів, але і якість, що складають маркетинговий процес підприємства.

Як відображено на рис. 3, гранична ступінь незадоволеності споживача може бути як ліворуч, так і праворуч. Це пояснюється тим, що споживач може бути незадоволений як нестачею заходів, що передбачає мар-

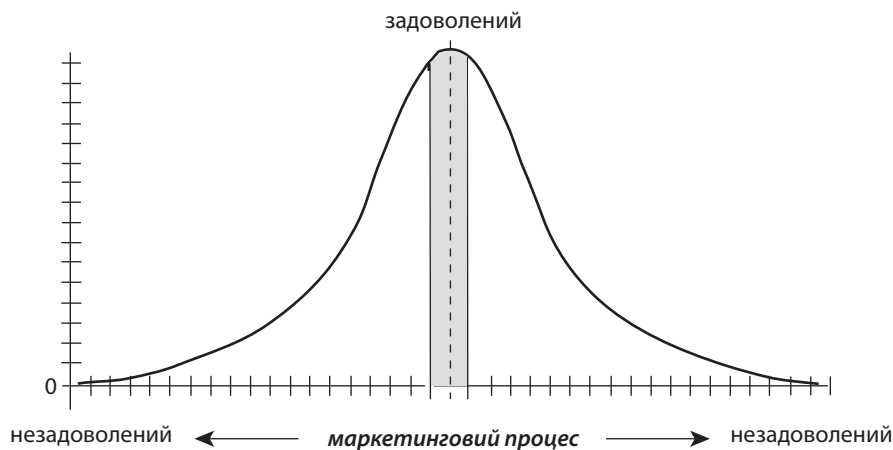

Рис. 3. Модель визначення ступеня задоволеності споживача маркетинговими процесами

кетинговий процес (ліва сторона). Може виникнути і протилежна ситуація, тобто занадто нав'язливий маркетинг сприяє роздратуванню, і, як результат, – споживач перериває взаємовідносини з підприємством (права сторона). Максимального результату як споживач, так і підприємство, досягають у центрі.

Отже, у загальному вигляді модель повинна включати в собі як рівень задоволення споживача маркетинговим процесом компанії, так і кількість маркетингових заходів з їх якістю. У такому випадку основним завданням підприємства стає визначення шкали й критеріїв оцінки ступеня задоволеності споживача щодо маркетингового процесу машинобудівного підприємства.

ВИСНОВКИ

Універсальної формули для організації роботи й мобілізації у сфері маркетингу не існує, як і не існує єдиної схеми для побудови системи маркетингу. Однак використання досвіду передових промислових підприємств Заходу дозволить українським підприємствам машинобудування сформувати таку маркетингову систему, яка в умовах динамічного розвитку ринку сприятиме завоюванню нових цільових сегментів й забезпечить розширення економічних зв'язків.

Таким чином, вивчення передового досвіду створення моделі маркетингового процесу Канадської компанії Р&В з просування двигунів для повітряних суден на ринок дозволяє зробити висновок, що вдосконалення та впровадження моделі маркетингового процесу на промислових підприємствах машинобудування України не тільки можливо, але й необхідно.

Основними напрямками з вдосконалення маркетингового процесу на машинобудівному підприємстві можуть бути:

- ✦ *по-перше*, це створення концептуальної моделі маркетингового процесу на основі реляційного маркетингу;
- ✦ *по-друге*, розробка організаційної структури управління маркетинговим процесом;
- ✦ *по-третє*, організація інформаційного забезпечення маркетингового процесу;
- ✦ *по-четверте*, побудова комунікативних зв'язків;

- ✦ *по-п'яте*, використання моделі визначення ступеня задоволеності споживача маркетинговими процесами;
- ✦ *по-шосте*, розробка та впровадження механізмів прийняття рішення.

Такі заходи дозволять створити додаткові конкурентні переваги й нові ринкові можливості, а також не тільки забезпечать максимальну прибутковість відносин із клієнтами, але й дозволять за рахунок оптимізації мінімізувати витрати, пов'язані із просуванням товару на ринок. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Промисловий маркетинг : навчальний посібник / Під ред. О. О. Шубіна. – К. : НМЦВО МОІН України, Судцентр, 2002. – 432 с.
2. **Бица В. Й.** Концепція формування маркетингової стратегії розвитку вузькоспеціалізованих машинобудівних підприємств / В. Й. Бица // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 118 – 122.
3. **Деречинський Ю. Н.** Сучасні аспекти забезпечення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств і організація маркетингового управління ними / Ю. Н. Деречинський, О. А. Василенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 1. – С. 177 – 180.
4. **Романченко О. М.** Теоретичний аспект маркетингових комунікацій вітчизняних машинобудівних підприємств за кордоном / О. М. Романченко // Логістика. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2008. – С. 614 – 620.
5. **Пархоменко В. А.** Количественная оценка уровня организации маркетинговой деятельности на машиностроительных предприятиях Республики Беларусь / В. А. Пархоменко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 4 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mavriz.ru/articles/2006/4/4287.html>
6. **Кожухівська Р. Б.** Суть і принципи реалізації інтегрованих маркетингових комунікацій / Р. Б. Кожухівська // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 362 – 367.
7. Официальный сайт компании Pratt&Whitney [Electronic resource]. – Mode of access : <http://purepowerengines.com/press.htm> – (12.04.2013)
8. **Kotler Ph.** Principles of marketing / Philip Kotler, Gary Armstrong. – [11th ed.]. – Upper Saddle River, New Jersey 07458: Prentice Hall, Inc., 2006. – 769 с.

9. Market strategy // Pratt&Whitney Canada [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.pwc.ca/en/about/market-strategy> – (12.04.2013)

10. Greater Savings. Geared around low operating costs // Pure Power. PW 1000 G Engine / Pratt&Whitney [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.purepowerengines.com/economics.html?utm_source=Aviaport&utm_medium=960x40&utm_campaign=Parts – (12.04.2013)

11. **Котлер Ф.** Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності / Ф. Котлер, Дж. Касліоне / Пер. с англ. під ред. Т. В. Співаковської та С. В. Співаковського. – К. : Хімджест, ПЛАС-КЕ, 2009. – 208 с.

12. Marketing Imagination: New, Expanded Edition / Theodore Levitt. – 1230 Avenue of the Americas New York, N.Y 10020: A Division of Simon and Schuster Inc., 1986. – 238 с.

13. **Prahalad C. K.** The Future of Competition: Co-Creating Unique Value with Customers / C. K. Prahalad, Venkat Ramaswamy. – Boston, Massachusetts : Harvard Business School Press, 2004. – 257 с.

Рецензент – Гудзь П. В., доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, директор економіко-гуманітарного інституту, завідувач кафедри менеджменту Запорізького національного технічного університету

REFERENCES

Bytsa, V. I. "Kontseptsiia formuvannia marketynhovoï stratehii rozvytku vuzkospetsializovanykh mashynobudivnykh pidpriemstv" [The concept of marketing strategy formation of specialized engineering companies]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 1, no. 3 (2011): 118-122.

Derechynskiy, Yu. N., and Vasylenko, O. A. "Suchasni aspekty zabezpechennia konkurentospromozhnosti mashynobudivnykh pidpriemstv i orhanizatsiia marketynhovoho upravlinnia nymy" [Modern aspects of competitiveness engineering companies and

organization of marketing management]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1 (2012): 177-180.

"Greater Savings. Geared around low operating costs" Pratt&Whitney. http://www.purepowerengines.com/economics.html?utm_source=Aviaport&utm_medium=960x40&utm_campaign=Parts

Kozhukhivska, R. B. "Sut i pryntsypy realizatsii intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii" [The essence of the principles and implementation of integrated marketing communications]. *Biznes Inform*, no. 3 (2013): 362-367.

Kotler, Ph., and Armstrong, G. *Principles of marketing*. Upper Saddle River, New Jersey: PrenticeHall, Inc., 2006.

Kotler, F., and Kaslione, Dzh. *Khaotyka: upravlinnia ta marketynh v epokhu turbulentsii* [Haotyka: management and marketing in the age of turbulence]. Kyiv: Khimdzhest; PLASKE, 2009.

Levitt, Th. *Marketing Imagination: New, Expanded Edition*. New York: A Division of Simon and Schuster Inc., 1986.

"Market strategy" Pratt&Whitney Canada. <http://www.pwc.ca/en/about/market-strategy>

Ofitsialnyy sayt kompanii Pratt&Whitney. <http://purepowerengines.com/press.htm>

Promyslovyi marketynh [Industrial Marketing]. Kyiv: NMTsVO MOiN Ukrainy; Sudtsentr, 2002.

Parkhomenko, V. A. "Kolichestvennaia otsenka urovnia orhanizatsii marketingovoy deiatelnosti na mashinostroitelnykh predpriatiakh Respubliki Belarus" [Quantitative assessment of the level of organization of marketing activities on the machine-building enterprises of the Republic of Belarus]. <http://www.mavriz.ru/articles/2006/4/4287.html>

Prahalad, C. K., and Ramaswamy, V. *The Future of Competition: Co-Creating Unique Value with Customers*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2004.

Romanchenko, O. M. "Teoretychnyi aspekt marketynhovykh komunikatsii vitchyznianskykh mashynobudivnykh pidpriemstv za kordonom" [The theoretical aspect of marketing communications domestic engineering companies abroad]. In *Lohistyka*, 614-620. Lviv: Vyd-vo NU «Lvivska politekhnika», 2008.